ESTETIKOS ISTORIJA

ANTOLOGIJA

I

SENOVĖS RYTAI

ANTIKA

Vilnius 1999
pradai

UDK 18(091)
Es-123

LIETUVOS KULTŪROS IR MENO INSTITUTAS

Sudarytojas ir mokslinis redaktorius
prof. habil. dr.
ANTANAS ANDRIJAUSKAS

Atsakomasis redaktorius
ANTANAS RYBELIS

Dailininkė
AUDRONĖ UŽIENLAITĖ

Leidinį parėmė
LIETUVOS KULTŪROS MINISTERIJA

ISBN 9986-776-66-X (bendras)
ISBN 9986-776-65-1 (1 tomas)

PRATARMĖ

Ne tik filosofai domisi estetikos istorija ir teorija, bet ir menininkai, inteligentiškos natūros žmonės. Sakoma, jog geros teorijos lašas dar niekam nepagadino gyvenimo. Estetikos istorijos abėcėlė aukštos kultūros Europos šalyse perteikiama net gimnazistams, o būsimieji humanitarai ir menininkai ją nuodugniai studijuoja universitetuose ir akademijose. Ir mūsų jaunuomenę, studentiją bei kūrybinę inteligentiją pravartu supažindinti su autentiška estetikos istorija. Juo labiau, kad šiuo metu ir mūsų kultūra darosi vis atviresnė pasauliui, ji palengva vaduojasi iš provincializmo. Pažintis su estetikos istorija padeda plėsti žmogaus kultūrinį akiratį, lavina jo meninį skonį, ugdo individualumą, padeda geriau suvokti save ir savo žmogiškąjį pašaukimą.

Todėl Kultūros ir meno instituto Estetikos skyriuje kilo sumanymas parengti daugiatomę estetikos istorijos antologiją. Ją sudarys tomai, skirti Senovės Rytų ir antikos, viduramžių, Renesanso, naujųjų amžių, XX amžiaus ir Lietuvos estetikos tekstams.

Parengti chrestomatijas ar antologijas mūsų šalyje — dar sudėtingas uždavinys, o daugelyje išsivysčiusių šalių tai ne problema. Ten periodiškai pasirodo vis naujos didelės apimties tokio pobūdžio knygos. Taip įgyjamas didesnis filosofinės klasikos reprezentavimo ir vertinimo patyrimas. Jis skatina originalius požiūrius ir nuostatas, ugdo filosofinės literatūros leidybos tradicijas.

Tarpukario Lietuvoje buvo išleista Rapolo Serapino parengta pirmoji estetikos chrestomatija „Ties grožio vertybėmis“ (Kaunas, 1944; antras leidimas — Vilnius: Baltos lankos, 1994 m.). Mūsų dienomis viena kita estetikos veikalų ištrauka buvo išspausdinta „Filosofijos istorijos chrestomatijos“ knygose. Kai kurie garsūs XX a. meno filosofai buvo pristatyti prof. Broniaus Kuzmicko sudarytoje chrestomatijoje „Grožio kontūrai“ (Vilnius: Mintis, 1980). Vertingą chrestomatinio pobūdžio dvitomį „Poetika ir litera-

tūros estetika" parengė prof. Vanda Zaborskaitė (Vilnius: Vaga, 1978, 1989). Jį sudarant, orientuotasi į literatūrą, žodžio meną. Šios knygos neužsigulėjo knygynų lentynose, neapdulkėjo bibliotekose. Ne vieną studentą jos vedė į filosofijos, estetikos, menotyros pasaulį.

Dabar leidžiamos daugiatomės estetikos istorijos antologijos rengėjams pirmiausia iškyla konceptualūs klausimai: kokiais principais remiantis atrinkti autorius ir tekstus, į kokias vertinimo tradicijas orientuotis, kaip ruošti komentarus? Aišku, kai kurie atrankos principai jau nusistovėjo ir dėl jų nereikia sukti galvos. Tačiau atranką lemia ne vien sudarytojų skonis, bet ir pati kultūros situacija. Bepigu toms tautoms, kurios turi išsivertusios kone visą filosofijos klasiką. Mūsų padėtis kitokia, nes tik pastaraisiais dešimtmečiais suaktyvėjo filosofijos veikalų leidyba.

Pavarčius užsienyje išleistas filosofijos ir estetikos antologijas, matyti, kad jų sudarymo principai gana skirtingi. Tačiau ryškus vienas bendras bruožas — paprastai pristatomi tik reikšmingi autoriai, sukūrę teorijas, paveikusias meno raidą ir apskritai kultūrą. Su jais ir siekiama supažindinti pateikiant didesnes reikšmingų veikalų ištraukas, o ne pavienius, nors ir originalius teiginius ar samprotavimus. Mūsų antologijoje taip pat remtasi šiuo principu. Nors, aišku, atskirais atvejais pateikiami ir minčių fragmentai. Ištisiniai tekstai leidžia skaitytojui geriau pajusti autoriaus kūrybos pobūdį, jo idėjų ryšį su to meto kultūros kontekstu, net stilistiką ir emocionalumą.

Sudarydami antologiją laikėmės dar vieno principo — supažindinti skaitytojus su naujais autoriais, kurie nebuvo versti į lietuvių kalbą. Žinodami, kad leidybos galimybės šiuo metu menkokos, mes mažiau dėmesio kreipėme į tuos autorius, kurių raštai jau yra pasirodę lietuvių kalba. Tačiau tuo nepiktnaudžiavome, antraip būtume nusižengę istorinei tiesai.

Visuose antologijos tomuose bus spausdinami išsamūs straipsniai apie to meto kultūrą, epochą ar svarbų estetinės minties periodą, mažesni straipsniai — apie estetikos kryptį ar personaliją.

Lietuvos akademinis jaunimas ir kūrybinė inteligentija bene labiausiai buvo susipažinusi su Vakarų pasaulio filosofine mintimi. Šioje antologijoje daug dėmesio skiriama Rytų estetikos idėjoms, kurios itin lavina menininkų vaizduotę.

Vertybių mainai buvo būdingi tiek senovei, tiek naujiesiems amžiams. Ypač greitai meno idėjos, kūriniai, kūrybinės grupės keliauja iš vienos šalies į kitą šiais laikais. Mūsų intelektualinis pasaulis būtų blankesnis, skurdesnis,

jeigu jis remtųsi vien europine mąstymo ir veiklos tradicija. Rytų filosofijos ir menotyros traktatai, tų kraštų idėjinės koncepcijos susilaukia vis didesnio susidomėjimo Europoje, išgyvenusioje ne vieną dvasinę krizę. Jie skatina žmogų ieškoti darnesnės pasaulėžiūros. Pagaliau ir mūsų, lietuvių, kultūroje didėja dėmesys Rytams. Tiesa, pristatant Rytų kultūrą kyla nemaža tekstų vertimo į lietuvių kalbą problemų. Jau pirmajame antologijos tome yra tiesioginių vertimų iš sanskrito, senovės kinų, senovės graikų kalbų. Tačiau dauguma Rytų autorių tekstų vis dėlto versti iš anglų, prancūzų, vokiečių, rusų kalbų. Kiekvienu atveju tokie vertimai buvo lyginami su vertimais į kitas Europos tautų kalbas.

Rengti pirmąjį estetikos istorijos antologijos tomą buvo pasitelktas nemažas būrys autorių, vertėjų, redaktorių, konsultantų. Beveik visas įžangėles apie personalijas bei spausdinamus raštijos paminklų tekstus parašė šio tomo atsakomasis redaktorius Antanas Rybelis. Jis taip pat parengė, papildė ar patikslino kai kuriuos komentarus. Senovės indų tekstų skyrių peržiūrėjo sanskritologas Audrius Beinorius, dėl senovės kinų tekstų autorių, veikalų pavadinimų, terminų rašybos konsultavo sinologės Ieva Diemantaitė, Rima Sondaitė ir Dalia Švambarytė.

Atgimstančioje Lietuvoje mums ypač svarbu giliai suprasti praeities kultūros vertybes, reikšmingas idėjas ir teorijas. Jos gali pasitarnauti visapusiškam, humanistiniam dabarties žmogaus auklėjimui ir švietimui. O juk reikia ne tik protu, bet ir širdimi pajusti ne tik savo krašto, bet ir kitų tautų indėlį į bendrąjį žmonijos kultūros aruodą. Tai padeda įveikti savo ribotumą ir atveria platesnę erdvę didesniems siekiams ir įkvėptai kūrybai.

ESTETIKOS IDĖJŲ SĄSAJOS IR RAIDA

Vietoje įvado

Paprastai sakoma — žmogaus gyvenimas neįmanomas be grožio. Ir toks pasakymas nekelia abejonių. Tačiau grožio ir meno prigimtis bei reikšmė yra sunkiai nusakoma ir daugeliui lieka paslaptis. Gal todėl filosofai ir menininkai imasi plunksnos, norėdami išsiaiškinti, kas yra grožis, o vėliau savo požiūrį į jį išdėstyti kitiems. Ne tik menininkai ir filosofai domisi estetika, bet ir visi tie, kuriems grožis gyvenime daug reiškia.

Prancūzų poeto ir eseisto P. Valery (1871—1945) žodžiais, estetika atsirado dėl to, kad būtų patenkintas didis filosofų smalsumas, jų noras suprasti žmogaus kūrybos ir grožio paslaptį.

Kartais sakoma, kad estetikoje mąstoma apie vieną iš daugelio dvasinių vertybių — grožį. Grožis nėra absoliuti vertybė. Visos vertybės kinta kartu su jas palaikančiomis kultūromis. Estetikos istorijoje įvairiais pavidalais iškyla mintis: estetika drauge su logika ir etika sudaro vadinamųjų normatyvinių mokslų triadą, ir šie mokslai įtvirtina dvasinio gyvenimo taisykles. Logikai esą rūpi tiesos pagrindimas, etikai — gėrio, o estetika geidžianti nustatyti grožio, meno kūrybos, estetinio skonio taisykles. Tokia mintis nėra visiškai teisinga, nes estetika tik kai kuriais istorijos tarpsniais ir kai kuriuose kraštuose buvo normatyvinė.

Estetikos sąvoka kilo iš senovės graikų žodžio *αἰσθητικός*. Šis žodis turi dvi reikšmes. Viena iš jų — juslinis suvokimas, kita — žmogaus prigimties emocionalumas. Šį žodį kaip tam tikrą filosofinę sąvoką vienas iš pirmųjų ėmė vartoti vokiečių filosofas A. G. Baumgartenas (1714—1762). 1750 m. jis išleido veikalą, pavadintą „Estetika“. Jame aiškinama, kad žmogiškąjį pažinimą nagrinėja du skirtingi mokslai — logika ir estetika. Logikai rūpįs abstraktus pažinimas, o estetikai — juslinis, emocinis, intuityvus. Tačiau A. G. Baumgartenas nėra estetikos, kaip naujos filosofijos šakos, kū-

rėjas, — jis tik suteikė pavadinimą seniai esančioms teorijoms apie grožį ir meno kūrybą. Estetikos idėjos, apmąstymai ir traktatai apie grožį atsirado jau senovėje. Estetikos ir estetinių idėjų ištakos yra senovės Egipto, Šumero, Babilono, Irano, Palestinos, Indijos, Kinijos, Graikijos ir kitose civilizacijose.

Tiesioginį estetikos ryšį su žmogaus jusliniu, emociniu patyrimu ir saviraiška iškelia kone visi filosofai. XX a. belgų filosofo E. de Bruyne manymu, estetikams labiausiai rūpi vadinamasis nesuinteresuotas pažinimas, besiskleidžiąs meno sferoje, ir tobulos žmogaus kūrybos formos, turinčios estetinį (meno veikalas), matematinį (formulė) ir filosofinį (minčių sistema) pavidalus. Tačiau labiausiai pagrįstas požiūris, jog estetika yra meno filosofija arba bendroji menų (literatūros, dailės, teatro, muzikos ir kt.) teorija, suprantama, turint omenyje, kad jai visada rūpėjo ir vadinamasis natūralusis gamtos ir žmogaus grožis. Turbūt neverta abejoti I. Kanto teiginiu, jog gamta mums atrodo puiki, graži tuomet, kai ji savaime turi menui būdingų bruožų, o menas būna laikomas tobulu, kai jis kažkuo panašus į gamtą. Lyg pratęsdamas I. Kanto mintį, G. Hegelis yra sakęs — gamtos grožis tėra žmogaus dvasinio grožio atspindys. Gamtos ir kasdienio gyvenimo grožis taip pat yra svarbus estetikos objektas.

Įdomios yra E. Souriau (1892—1979) mintys apie estetikos objektą, kurias jis išdėstė savo garsiame veikale „Estetikos ateitis“ (1924). Apžvelgęs įvairius estetikos objekto aiškinimus ir skirtingus estetikos metodus, jis priėjo išvadą, kad estetiką derėtų apibūdinti kaip mokslą apie formas. Tarp estetikos ir menų, jo manymu, yra toks ryšys, koks būna tarp teorinių disciplinų ir taikomųjų mokslų.

Iš šių kelių pavyzdžių yra aišku, jog apie estetikos objektą, metodus, kategorijas ir pačias estetikos galimybes diskutuojama ne mažiau negu apie kitus mokslus. Estetikos objektas, jos nagrinėjamos problemos nuolat kito. Bendrais žodžiais estetiką galima apibūdinti kaip filosofijos teoriją, kuriai rūpi pažinti ir įvertinti grožio, estetinės ir meninės žmogaus veiklos (kūrybos), meno istorijos ir kritikos raidą. Estetikoje svarbiausios yra problemos, gvildenančios grožio arba estetiškumo prigimtį, įvairius estetiškumo aspektus (kilnumą ir menkumą, tragiškumą ir komiškumą ir kt.), estetinį pradą praktinėje žmogaus veikloje ir jo elgsenoje. Kitas problemų ratas kyla iš meno kūrybos ir jos rezultatų — analizuojama meno veikalų struktūra, menų klasifikacija, meno kūrinio suvokimas ir vertinimas, meno santykiai su kitomis kultūros sritimis (mokslu, religija, dorove) ir meno svarba ugdant žmogų. Tos problemų grupės glaudžiai susijusios.

Būta siūlymų ir net bandymų estetiką suskaidyti į keletą savarankiškų disciplinų — estetinių vertybių teoriją, suvokimo (kontempliacijos) teoriją, meno psichologiją ir meno sociologiją, estetinio ir meninio ugdymo teoriją. Tačiau toks estetikos suskaidymas kelia abejonių ir gal net yra ydingas, nes naikina tam tikrą estetikos problematikos vientisumą bei filosofinį jos pobūdį. Kita vertus, grožis ir menas rūpi ne tik estetikai, bet ir kitoms disciplinoms — meno istorijai, meno kritikai bei poetikai. Tad gal estetika tik savaip kartoja tai, kas jau žinoma menotyrai?

Filosofai gvildena bendrąsias meno problemas. Paprastai jie vengia remtis tik vienos kokios nors meno šakos duomenimis, nes tokie bandymai dažniausiai būna nevykę. Prisiminkime marksistinėje estetikoje ilgokai plitusį literatūrocentrizmą. Apie dailę ir muziką buvo samprotaujama, pasiremiant literatūros savitumo samprata, ir dėl to labai iškreiptai buvo suvokiami originalūs ieškojimai ir atradimai kitose meno sferose. Menotyrininkai dažniausiai būna geri vienos ir labai retai kelių meno šakų specialistai. Jie tik retsykiais paliečia bendresnes meno problemas, kuriomis domisi teoretikai. Pastarieji žino mažiau istorinių faktų ir empirinės medžiagos, tačiau jie geriau orientuojasi esminėse problemose, sugeba filosofiškai apibūdinti faktus ir iškelti naujų hipotezių apie meno raidą.

Atsijusios nuo konkrečios kūrybinės praktikos estetikos teorijos taptų paviršutiniškos, seklios, prarastų gyvybingas sąsajas su meno raida. Juk ir didieji menininkai, nepretenduodami būti filosofais ir kartais net šaipydamiesi iš jų, parašė tikrų teorijos šedevrų, kurie laikui bėgant tapo pamatiniais pačios estetikos veikalais. Prisiminkime Leonardo da Vinci (1452—1519), A. Dürerio (1471—1526), F. Schillerio (1759—1805), J. W. Goethe's (1749—1832), R. Wagnerio (1813—1883), Ch. Baudelaire (1821—1867), L. Tolstojaus (1828—1910), P. Valery traktatus, samprotavimus, straipsnius. Mūsų lietuvių kultūroje stebėtinai giliai apie estetinius fenomenus yra svarstę M. K. Čiurlionis, O. Milašius, B. Sruoga, J. Vienožinskis, V. Mykolaitis-Putinas, Just. Marcinkevičius ir kai kurie kiti kūrėjai.

Estetika savo ruožtu pasitarnauja meno istorijai ir meno kritikai. Ji ištobulina menotyrininkams ir kritikams reikalingas kategorijas, aptaria analizės pagrįstumo, kūrinio prasmės suvokimo, meno raidos periodizavimo ir kitas praktikams svarbias problemas. Juk kuo geriau suvokiame, pavyzdžiui, estetinių kategorijų turinį, tuo geriau pažįstame bendrąsias meno problemas, jaučiame meno raidos pokyčius ir naujoves.

Kritikas padeda publikai suvokti autoriaus sumanymą ir meninius kūrinio pranašumus. Autoriui kritikas atrodo kaip išprusęs idealus meno žinovas. Kritikui tenka nemažai vaidmenų, bet svarbiausia jam — aiškinti ir vienaip ar kitaip įvertinti kūrinį. Geras kritikas paprastai nepasikliauja vien savo intuicija ir skoniu. Jis remiasi kūrinio analize. Be to, kritikas, rašydamas apie menininką ar kitus autorius, netiesiogiai supažindina juos su naujomis estetikos koncepcijomis ir idėjomis. Estetika nebūtinai esti normatyvinė, nors daugumos senovės Rytų kraštų, Europos viduramžių, klasicizmo, akademizmo ar marksizmo estetikos teorijos buvo daugiau ar mažiau normatyvinės. O meno kritika iš esmės yra normatyvinė. Tačiau dera neužmiršti tos aplinkybės, kad jos normatyvumas vienaip ar kitaip pagrindžiamas analizuojant kūrinį, aiškinant jo suvokimo ypatybes, aptariant kontekstą, kuriame jis radosi.

Technologijos aspektu meną gvildena poetika. Siaurąja šio žodžio prasme poetikai rūpi žodžio menas. Tačiau jau Aristotelis savo „Poetikoje", o vėliau ir kiti filosofai ėmė analizuoti ir kitas meno šakas. Šiuo metu poetikos sąvoka taikoma daug plačiau, kur tik analizuojama meno kūrybos technologija. Pats žodis *poetika* yra kilęs iš senovės graikų kalbos žodžio *ποιέω*, kuris reiškia daryti, statyti, kurti. Poetas, muzikantas, dailininkas — tai pirmiausia žmonės, turintys tam tikrų profesinių įgūdžių ir sugebantys „daryti", kurti meną. Šiuolaikinė poetika neapsiriboja vien technologija. Ji gvildena naujas meno formas, meno funkcionavimo būdus, naujus kūrinio pavidalus, atsirandančius integruojantis įvairioms meno sferoms. Įvairių menų poetikos teikia estetikai daug faktų ir problemų, reikalingų filosofinio apmąstymo ir platesnių apibendrinimų.

Tad galime sakyti, jog estetika nubrėžia menotyrai tam tikrą meno analizės perspektyvą. Todėl ir sakoma, jog estetika metodologiškai grindžia menotyrą. Ne visos estetikos teorijos ir kryptys įsijaučia į šį vaidmenį ir daug filosofų gana skeptiškai žvelgia į estetikos „sumetodologinimą". Tačiau viena aišku: estetika ir menotyra atsiremia viena į kitą.

O kaip estetika nagrinėja ir apibendrina jai rūpimas estetines ir meno vertybes? Ar ji turi kokius nors aiškesnius metodus, ar tėra tik įspūdingas filosofinių samprotavimų darinys?

Spiritualistinės filosofijos šalininkai linkę manyti, kad grožis ir kitos estetinės vertybės yra nepažinios ir norint jas suvokti, reikia išsivaduoti iš proto varžtų. Grožį reikia išgyventi. Taip samprotaujantys dažniausiai estetinį

jausmą sutapatina su ekstaze, atribojančia žmogų nuo kasdieniško šurmulingo gyvenimo, nuo praktinių poreikių.

Iš dalies panašiai galvoja ir intuityvistai: svarbiausia kurti ir jausti grožį, patirti kūrinio teikiamą nepakartojamą estetinį įspūdį. O bet kokia griežtesnė mokslinė analizė tą grožio potyrį supaprastinanti ir numarinanti. Analizė niekuomet negali būti objektyvi ir pagrįsta, nes paprastai primenanti kieno nors asmeninį, subjektyvų požiūrį. Tad estetika esanti ne mokslas, o menas, žodžio menas apie grožį. Romantikas F. Schlegelis (1772—1829) savo „Fragmentuose" rašė, kad jeigu samprotavimai apie meną patys nėra meno kūrinys, tai jie neturi pilietinių teisių būti meno karalystėje.

Toks požiūris yra gana paplitęs. Ypač daug šalininkų jis įgijo XX a. antrojoje pusėje, kai įsigalėjo eseistiškas mąstymo būdas. Meno gerbėjams atrodo, kad apie menus reikia rašyti „gražiai". Jie kartais priekaištauja kritikams ir teoretikams, kad tie neperteikią nagrinėjamo kūrinio įspūdžio ir jo pranašumų, o tik sugebą išnarstyti juos, kaip vaikai kad išnarsto savo žaislus. Tačiau kritikų užmačios pagražinti savo darbus įvairiom pseudomeninėm ir pseudofilosofinėm puošmenom nedaro jiems garbės, kaip ir meno filosofų bandymai patarinėti menininkams, kaip ir ką geriau būtų kurti.

Minėtas E. Souriau pateikia tokį vaizdingą pavyzdį apie puodžių ir keletą filosofų tipų. Vieni iš jų, tarkime, Sokratas, G. T. Fechneris (1801—1887), stebėdami dirbantį puodžių neiškęstų ir sakytų, geriau daryk taip, o ne kitaip. Kiti, pavyzdžiui, R. Müller-Freienfelsas (1882—1949), Ch. Lalo (1877—1958), paverstų jo kūrybą abstraktaus teorizavimo objektu. N. Boileau (1636—1711) ir Horacijus užsimotų dar daugiau — jie bandytų išsiaiškinti, kokie dėsniai apskritai valdo puodžiaus kūrybą. O pačiam puodžiui visai nesvarbu, ką apie jį kalba tie garbūs vyrai. Tikras puodžius įninka į savo puodynę, jaučia ją ir mąsto tik apie ją vieną vienintelę ir jam šito visiškai pakanka.

Šis paprastas pavyzdys parodo, kaip skirtingai teoretikai žvelgia į tą patį reiškinį. Ir vis dėlto galima manyti, jog puodžiaus kūrybą vienaip ar kitaip veikia jo darbo vertinimai, istorinė bei kultūrinė aplinka, kurioje jis gyvena, toje aplinkoje susiformavusi grožio ar gražumo pajauta.

Kartais daug diskutuojama ir ginčijamasi dėl estetikos teiginių ir išvadų tikslumo. Suprantama, estetikos tikslumas yra kitokio pobūdžio negu griežtųjų mokslų. Pozityvistinės ir neopozityvinstinės krypties estetika pasitelkia įvairius mokslinius metodus — istorinį, lyginamąjį, aprašomąjį ir kt. Žinomas neopozityvistinės estetikos šalininkas T. Munro (1895—1974) teigia,

jog estetika — tai humanitarinė disciplina, noriai perimanti kitų mokslų metodus. Ji esą tirianti estetinę reakciją. Ta estetinė reakcija esanti trijų veiksnių sąveikos padarinys: tam tikrų estetinio objekto — gamtos reiškinio, daikto, meno veikalo — savybių (O), jį suvokiančio subjekto ypatumų — amžiaus, išsilavinimo, bendrosios kultūros, profesijos ir t.t. — (S), suvokimą lemiančių aplinkybių — palankių, nepalankių, be galo įvairių — (A). Tad estetinės reakcijos (ER) formulė būtų tokia: *ER=OSA*.

Kadangi estetika nagrinėjanti, pasak T. Munro, ne fizinius, o dvasinius reiškinius, tai ji mažiau tiksli negu gamtos mokslai. *O* yra pastovus dydis, o *S* ir *A* gali būti kintantys, netikėti, sunkiai apibūdinami. Tačiau ši aplinkybė netrukdanti estetikai tyrinėti rūpimus dalykus ne prasčiau negu kitiems mokslams savuosius.

Su tokia T. Munro nuomone galima ir nesutikti. Tačiau šiuolaikinėje estetikoje vis daugiau teisių įgyja įvairūs griežtųjų mokslų — statistikos, modeliavimo, informatikos — metodai. Prisiminus A. Puškino dramoje „Mocartas ir Saljeris“ pavaizduotą dviejų menininkų — įkvėpto genijaus ir meno amatininko — ginčą, ar galima harmoniją pasverti skaičiuote, galime pasakyti, kad estetikai savas darosi „saljerizmas“. Jau antikos filosofai, Pitagoro sekėjai, kosmoso ir muzikos harmoniją siejo su skaičiais. Šiuo metu matematikos metodai taikomi dizaine, reklamoje, projektuojant architektūros ansamblius, kuriant elektroninę muziką, audiovizualines struktūras. Labai keičiasi ir tradicinių menų pobūdis. Juose atsiranda naujų kombinatorikos, matematinio modeliavimo operacijų, intelektualinių ieškojimų. Tad ir estetika natūraliai linksta prie tokių apibendrinimų, kurie būtų logiškai pamatuoti, o kartais net eksperimentiškai patvirtinti.

Yra ir kitas estetikos moksliškumo problemos aspektas. Sakoma, jog *de gustibus non disputandum* (dėl skonio nesiginčijama), kitaip tariant, viskas reliatyvu ir mene, ir teorijoje.

Šio klausimo svarstymu pradeda savo estetikos teoriją ir G. Hegelis. Kadangi nėra grožio savaime, samprotavo jis, o tik įvairūs menai ir dar įvairesni meno veikalai, tai, matyt, ir estetika negali būti mokslas. Jos esmė — tik idėjos. Estetika neturi visiems laikams tinkamo grožio kriterijaus arba mato, bet tai nekliudo žmogui filosofuoti apie grožį. G. Hegelis padaro išvadą — *de gustibus philosophandum* (dėl skonio filosofuojama).

Išties esama tiek daug skirtingų požiūrių į grožį ir kitas estetines vertybes, kad nubrėžti kokią nors aiškesnę ribą tarp grožio ir bjaurumo, tarp to, kas

estetiška ir kas neestetiška — labai keblu. Laikas savaip viską pataiso. Žiūrėk, menininkai, kurie kažkada buvo nuvertinti ir laikomi nevykėliais, praėjus šimtmečiams tampa klasikais. Ir atvirkščiai — tikrojo grožio apaštalai pasirodo esą ne tokie reikšmingi, kaip kadaise atrodė. Keičiasi ir patys menai, atsiranda nauji, kuriuos veikia technika ir mokslas, susiklosto nematytos estetinės veiklos sritys. Ir vis dėlto kažkas sieja skirtingiausius meno objektus — amforą ir katedrą, sonatą ir spektaklį, kompiuterinę grafiką ir dizainą. Visi šie objektai yra žmogaus sukurti. Ir nors jų skirtingas „daiktiškas" pavidalas, tačiau pirmiausia jie yra dvasiniai reiškiniai, skirti žmogaus sąmonei ir, kaip pasakytų Vydūnas, sąmonės nuskaidrėjimui.

Tad natūraliai kyla klausimas, ar galima moksliškai nagrinėti tai, kas iš esmės yra jusliška, emocionalu, susiję su kuriančio ir vertinančio žmogaus pasąmone (jo išgyvenimais, intuicija, nuojauta), individualiu gyvenimo patyrimu ir fantazija? Ar įmanoma jausmus ir nepakartojamą gyvenimo patyrimą konceptualiai analizuoti? Juk menininkas kuria apimtas įvairių jausmų ir nuotaikų, emocinio pakilimo, neretai net afekto būsenos. Jis tik apytikriai gali pasakyti, kaip jam pavyksta sukurti tą ar kitą dalyką. Todėl daug kam atrodo, kad nei kūrybos eigos, nei meno veikalo suvokimo, nei interpretavimo bei vertinimo neįmanoma nuodugniai paaiškinti, nes tai susiję su emociniu žmogaus patyrimu ir fantazija. Ne vienas poetas ir kompozitorius teigia, kad kurdamas jis nesamprotauja ir nemąsto. Tačiau įsigilinus į kūrybos procesą, tokie teiginiai pasirodo esą tik patraukli legenda. Menininkas medituoja ir protauja nepalyginti daugiau negu jam pačiam ir aplinkiniams atrodo. Jo gyvenimo patyrimas, dvasiniai ieškojimai ir klaidžiojimai, vėliau pasireiškią kūryboje, tam tikra prasme yra suintelektualinti, o kūrybos aktai daugmaž kryptingi. Čia idėjos, abstrakcijos, formų stilizavimas įgyja konkretų pavidalą tik turėdami emocinį pagrindą. Taigi estetika susidaro anaiptol ne paviršutinišką vaizdą apie meno kūrybą ir kūrinių suvokimą.

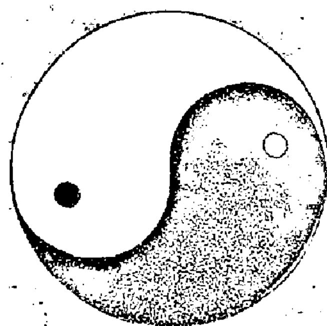
Kaip anksčiau filosofai, ir ypač G. Hegelis, išpranašavo ateityje „meno mirtį", taip dabar pranašaujama „estetikos mirtis". Tačiau nei menas, nei estetika nemiršta. Natūralu, kad ir mene, ir estetikoje daug kas keičiasi. Estetikoje plinta griežtųjų mokslų metodai, palengva susiklosto jos taikomosios sritys — psichofiziniai kūrinio suvokimo tyrinėjimai, meno terapija, auklėjimo menu praktika. Jau XIX a. antroje pusėje minėto G. T. Fechnerio buvo padėti šiokie tokie „estetikos iš apačios", empirinės estetikos, priešingos „estetikai iš viršaus", pagrindai filosofinei estetikai. Tačiau tik XX a. antroje pusėje eksperimentinės estetikos idėjos imtos įgyvendinti.

Mes gyvename postmodernizmo laikotarpiu, kai daugelis vertybių susijaukė, o pasimetęs žmogus neranda dvasinės pusiausvyros šiame pasaulyje. Kultūra įgyja industrijos bruožų, o estetinė mintis darosi fragmentiška, trūkinėjanti, ji stokoja filosofinės gelmės ir apibendrinimo galios. Pliuralizmo ideologija įtvirtina perdėtą, demonstratyvų visuotinį kritiškumą, nepagrįstą meninių kriterijų neigimą. Idėjų margumas neretai užgožia esmines žmogaus vertybes ir jo geismą iš tiesų būti laisvam ir atsakingam.

Algirdas Gaižutis

SENOVĖS
RYTAI

SENOVĖS EGIPTAS

MESOPOTAMIJA

(Šumeras ir Babilonija)

SENOVĖS ŽYDAI

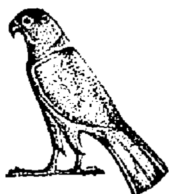
SENOVĖS IRANAS

SENOVĖS INDIJA

SENOVĖS KINIJA

SENOVĖS RYTŲ ESTETIKOS METMENYS

Seniausių civilizacijų rašytiniame palikime itin svarbūs yra sakraliniai ir poetiniai tekstai, kuriuose įvairiais aspektais gvildenamos estetinės problemos. Tyrinėdami estetinės minties užuomazgų raidą, turime atsisakyti daugelio mums įprastų stereotipų ir pereiti į sinkretiškų kategorijų plotmę. Natūralu, kad skirtinguose pasaulinės kultūros regionuose dėl specifinių sąlygų formavosi savitos pažiūros į estetiškumą. Didelį postūmį estetinės minties užuomazgų sklaidai suteikė pirmykščių visuomenės santykių irimas ir valstybinių darinių su sudėtinga valstybinių institucijų sistema atsiradimas. Seniausios valstybės, tapusios pagrindiniais pasaulinės kultūros židiniais, susiformavo derlinguose upių slėniuose: prie Nilo — Egiptas, tarp Tigro ir Eufrato — Šumeras, Babilonija, tarp Indo ir Gango — Indija, prie Geltonosios upės — Kinija. Šių valstybių atsiradimas, skirtingai nei gentinėse visuomenėse, susijęs su oficialiojo valdovo, įtakingų socialinių klasių iškilimu ir žmonių vienijimusi ne giminystės, o teritoriniais principais. Šie radikalūs socialiniai poslinkiai skatino kultūros procesus ir kartu estetinės minties sklaidą.

Ilgus šimtmečius Vakaruose vyravo mitologema tapęs požiūris, jog visos svarbiausios žmonijos kultūros vertybės rados senovės Graikijoje, jog čia buvo padėti humanitarinių, tiksliųjų mokslų bei menų pagrindai. Tačiau kultūroje niekas neprasideda nuo nulio. Jeigu gilinsimės į graikų civilizacijos ištakas, pamatysime daug senesnį Egipto ir Artimųjų Rytų patyrimą. O nusikračius europocentristinės mąstysenos atsiveria nepaprastai turtingos Indijos, Kinijos kultūros tradicijos.

Šiandienos duomenys leidžia neginčijamai teigti, kad estetinės minties tyrinėjimus būtina pradėti, priešingai ydingai europocentristinei tradicijai ne nuo palyginti jaunos senovės graikų ir romėnų antikos, o nuo senovės Rytų civilizacijų. Daugelis Rytuose susiformavusių idėjų neretai priskiriama Va-

karų antikos laikui. Iš senovės Rytų civilizacijose sukurtų kultūros vertybių iki nūdienos išliko tik nedidelė materialinės kultūros, architektūros, skulptūros, rašytinių šaltinių dalis, tad ir nedaug estetinių tekstų. Taigi šiuolaikiniam estetikos istorikui, siekiančiam atgaivinti senųjų civilizacijų kūrėjų estetines pažiūras, tenka susidurti su daugybe sunkumų, kurių išvengia vėlesnių laikų estetinės minties tyrinėtojas, galintis pasitelkti patikimus tekstus ir remtis susiklosčiusiomis mokslo tradicijomis. Trūkstant patikimų šaltinių, tyrinėtojui tenka itin atidžiai žvelgti į visas gretimas humanitarinių mokslų ir meno sritis, estetiniu aspektu apžvelgti svarbiausiuose išlikusiuose šių Rytų šalių rašytiniuose tekstuose bei jų fragmentuose išreikštas pažiūras, mintis, idėjas, analizuoti estetikos požiūriu Rytų civilizacijų kūrėjų meną, sukurtą pagal tam tikrus estetikos kanonus. Egiptiečių, šumerų, babiloniečių, iranėnų ir hebrajų estetinės minties tyrinėjimai šiandien yra tik užuomazgų būklėje, bet reikia tikėtis, M. Foucault žodžiais tariant, kad „pažinimo archeologija" atskleis mums daug naujų svarbių faktų, padedančių tiksliau atstatyti tų civilizacijų kūrėjų estetines pažiūras.

Naujausi įvairių sričių mokslininkų archeologiniai ir meno tyrinėjimai paneigė pažiūrą, jog senovės Rytų šalys gyvavo kultūrinės izoliacijos sąlygomis. Egipto, Šumero, Babilonijos, Irano, Palestinos ir Indijos gyventojai jau žiloje senovėje palaikė glaudžius ekonominius ir kultūrinius ryšius. Tai liudija archeologų aptikti materialinės kultūros ir meno paminklai, analogiški estetikos kanonai, kosmogoninių mitų, epų, šviesos ir spindesio estetikos motyvai. Gvildenant estetinės minties priešistorę ir ankstyvąsias senųjų Rytų civilizacijų kūrėjų pažiūras, kyla pagrįstų abejonių, ar korektiška vartoti šiuolaikinį *estetikos* terminą, nes archajiškuose kultūros sluoksniuose dar neaptinkame aiškiai išsikristalizavusių estetikos koncepcijų. Senovės egiptiečių, šumerų, babiloniečių, indų, kinų ir kitų civilizacijų kūrėjų estetinės pažiūros radosi itin glaudžiai sąveikaudamos su mitologija, kosmologija, religija, rituraline kultūra ir įvairiomis meninės kultūros formomis.

Archajinės epochos žmonės, susidūrę su paslaptingomis gamtos jėgomis, ieškojo būdų, kaip jas paveikti. Tas poveikio būdas archajinėse kultūrose buvo mitologija, religiniai vaizdiniai, sudėtingos maginių ritualų sistemos, natūraliai siejančios įvairius estetinius ritualinės poezijos, šokio, dainų, regimojo ritualinio vyksmo elementus. Mitas — tai ne tik istoriškai pirmoji, seniausioji sąmonės raiškos forma, bet ir tam tikras visuminis pasaulio suvokimas, kuriame ryškios pasaulinio estetinio apmąstymo užuomazgos. Anks-

tyvąją mitologiją dažniausiai remia ir maitina religinių pažiūrų sistemos, nes mitai aiškina dievų ar Dievo sukurtą pasaulį, o mitą palaikantys ritualai suteikia mitams estetinę formą. Mitologinėje sąmonėje labai ryškūs estetinę prigimtį turintys kūrybingumo, vaizduotės elementai. Tikriausiai neatsitiktinai visose senosiose civilizacijose kosmogoninių mitų pavidalu iškyla estetinę prasmę įgijusi pasaulio pradžios idėja, kuri Egipte, Šumere, Babilonijoje, Indijoje, Persijoje siejama su kanoniškais sakraliniais tekstais, Kinijoje — su didžiųjų išminčių mintimis, Senajame Testamente — su tiesos atsivėrimu. Archajiški kosmogoniniai mitai neretai turi estetinę prasmę, nes pasaulio kūrėjai dievai juose iškyla kaip menininkai, kuriantys harmoningo ir estetiško pasaulio įvairovę.

Kitas svarbus kosmogoninės mitologijos aspektas susijęs su daugelyje senųjų civilizacijų populiariu požiūriu, teigiančiu, kad harmoningą ir tobulą visatos struktūrą kartoja žmogaus kūno, gyvūnijos, gamtos reiškinių bei objektų sandara ir grožis.

Bene ryškiausias estetinės minties priešistorės ir ankstyvųjų estetinių pažiūrų bruožas, atsispindintis senovės Rytų šalių sakraliniuose ir kituose poetiniuose tekstuose, yra sinkretiškumas, kuris reiškiasi kaip suvokimo ir vaizdinio mąstymo vienovė bei neatsiejamas žodžio, muzikos ir veiksmo ryšys.

Pamažu trūkinėjant vientisai mitologinei sąmonei ir atsirandant filosofinio mąstymo užuomazgoms, mitologijai būdingą vaizdinį pasaulio suvokimą keičia sąvokų kalba, kitaip tariant, senąjį *μῦθος* išstumia naujasis *λόγος*. Įvairiose civilizacijose, priklausomai nuo specifinių filosofinio estetinio mąstymo formavimosi ypatumų, archajiniai mitologiniai reliktai lieka akivaizdūs arba giliai paslėpti po filosofinių sąvokų sluoksniu. Be mitologijos ir sąvokinio mąstymo elementų, ankstyvųjų estetinių pažiūrų sklaidai itin svarbus estetiškai apipavidalintas ritualas, su kuriuo glaudžiai siejasi religinės pažiūros ir daugelis ankstyvųjų sakralinio meno formų. „Ritualas glūdi archajinių kultūrų gyvenimo ir veiklos centre <...>, jis persmelkia visą gyvenimą, apibūdina jį ir kuria naujas jo formas, pakeliui įveikdamas visa, kas jam trukdo ar kelia pavojų. Šia prasme ritualas yra neatsiejamas nuo visuomenės raidos ir konkrečioje („kosmogoninėje“) epochoje jis tampa šios raidos pagrindu ir svarbiausia priemone.“[1]

[1] *Топоров В. Н.* О ритуале // Архаический ритуал в фольклорных и раннелитературных памятниках. — Москва, 1988. — С. 22—23.

Kitas svarbus ankstyvųjų estetinių pažiūrų pažinimo šaltinis — įvairios meno kultūros formos. „Meno vaidmuo, — rašo T. Munro, — pirmiausia tas, kad, pirma, jis įdiegia žmonėms būtinus pagarbos, baimės, nuolankumo ir lojalumo įpročius, antra, garbinimu, maldomis bei ritualais, kaip manoma, išmeldžia iš dievų pergales, derlingumą, sveikatą ir kitokias gėrybes. Trečia, savo iškilminga pompastika, prabangiomis pramogomis, meilikaujamais portretais ir liaupsinimu menas teikia malonumą bei pasididžiavimą valdančiajai klasei. Senosiose imperijose sukurti ir mus pasiekę kūriniai liudija, jog visame pasaulyje meno paskirtis ir svarbiausios funkcijos buvo tos pačios“[2].

Visose senosiose civilizacijose menas aiškinamas labai plačiai — jis suvokiamas kaip techninio meistriškumo, žinojimo ir praktinės veiklos rezultatas. Ankstyvosios meninės kūrybos formos esti neindividualaus kanoninio pobūdžio. „Senovėje, — rašo E. Gombrichas, — kanonu vadino schemą; kanonas — tai pamatiniai geometriniai santykiai, kuriuos turi žinoti menininkas“[3]. Tai, kad senųjų civilizacijų architektūra, skulptūra, tapyba, literatūrinės meno formos nuolatos orientuojasi į ankstesniais amžiais susiformavusių kanoninių taisyklių apibrėžtas sistemas, visai netrukdo tolesnei meninių formų plėtotei. Daugelio kartų menininkai, tobulindami įtaigiausias ir funkcionaliausias meno formas, suformuoja kūrybos taisyklių ir stilistinių požymių visumą, kuri tampa kanonine norma vėlesnių kartų menininkams. Tobulėjant kanoniniams estetiniams principams ryškėja naujos, funkcionalesnės ir subtilesnės kanono briaunos. Remdamiesi kanonu, anoniminiai menininkai konstruoja savo estetinių vertybių pasaulį lyg iš jau esančių formų, metaforų, vaizdinių. Originalumas čia — ne naujų formų kūrimas, o tradicijoje išsikristalizavusių stilistinių struktūrų perfrazavimas, nauja interpretacija. Net ryškiausios individualybės išlikdavo žmonių atmintyje, rašytiniuose tekstuose, istorinėse kronikose pirmiausia kaip konkrečių kanoniškų tradicijų, mokyklos pradininkai.

Gvildendami ankstyvųjų estetinių pažiūrų formavimosi dėsningumus senosiose Rytų civilizacijose akivaizdžiai įsitikiname, koks klaidingas daugelio estetikos istorikų veikaluose vyraujantis prietaras, jog estetika išimtinai yra mokslas apie grožį ir bendrąsias meno teorijos problemas. Tai netikslus ir pernelyg siauras požiūris, nes grožio ir meno kategorijos daugelio senųjų

[2] *Munro T.* Oriental Aesthetics. — Cleveland, 1965. — P. 107.

[3] *Gombrich E.* Art and Illusion. — London, 1977. — P. 126.

civilizacijų estetinių pažiūrų sistemose neretai įgydavo antraeilį vaidmenį. Kita vertus, senosiose civilizacijose susiduriame su kitokiu, labai savitu estetinių pažiūrų, problemų ir kategorijų pasauliu, kurio, siekiant pažinimo objektyvumo, neįmanoma mechaniškai perkelti ar įsprausti į šiuolaikinės estetikos schemų, problemų ir kategorijų tinklą.

Estetiškumas senosiose civilizacijose buvo labai plačiai suvokiamas. Jis aprėpė visatos sandaros, gamtos, dievų pasaulio, religinio ritualo, žmogaus gyvenimo, kūrybinės veiklos, erotinės meilės, fizinio, dvasinio ir dorovinio tobulėjimo sritis. Todėl anais laikais tokios svarbios buvo harmonijos, tobulumo, grožio, didingumo, ritualo, šviesos, spindesio kategorijos. Įvairiose civilizacijose vietinės kultūros tradicijos suformavo skirtingas estetiškumo sampratas, aprėpiančias labai plačią skalę — nuo empiriškų iki visapusiškai išplėtotų filosofinių. Pavyzdžiui, seniausiuose Artimųjų Rytų kultūros židiniuose, Egipte, Mesopotamijoje vyrauja empiriška fizinė estetiškumo samprata, apie kurios specifinius bruožus galime spręsti remdamiesi šių šalių mitologija, religiniais, poetiniais tekstais bei rekonstruodami literatūros, architektūros ir vaizduojamosios dailės kanonus. Harmonija, tobulumas, didingumas, grožis dažniausiai siejami su fiziniais, empiriniais, jusliškai apčiuopiamais, regimais objektais, tauriųjų metalų savybėmis, gamtos kūrinių, žmogaus kūno formomis, estetinėmis vertybėmis. Kita vertus, egiptiečių ir šumerų estetinėse pažiūrose, samprotavimuose apie išaukštintą dievų tobulumą ir grožį ryškėja žymiai sudėtingesnė metafizinė estetiškumo samprata, kurios atsiradimas susijęs su kosmologija, dieviškosios kūrybinės galios aukštinimu.

Ankstyvosiose egiptiečių ir šumerų estetinėse pažiūrose ypatinga estetinė prasmė suteikiama *kūrybinei* ir *emanacinei* dievų prigimčiai. Dievai archajiškuose mituose iškyla kaip imanentiški tobulumo, harmonijos ir grožio simboliai, kaip menininkai kūrėjai, savąja minties ir grožio galia kuriantys harmoningo pasaulio įvairovę, spinduliuojantys tobulumą, harmoniją, grožį, šviesą, spindesį į hierarchiškai žemiau esantį žemiškąjį pasaulį. Iš čia kyla egiptiečių, šumerų, o vėliau ir babiloniečių, senovės žydų, iranėnų ir kitų šio regiono tautų pažiūrose plačiai pasklidusios šviesos ir spindesio estetikos principai.

Nepaisant daugybės bendrų bruožų, egiptiečių ir Mesopotamijos tautų (šumerų, akadų, babiloniečių) estetinėse pažiūrose esama esminių skirtumų. Egiptiečių estetikoje daug svarbesnis vaidmuo teikiamas aukso pjūvio proporcijomis paremtai matematinei bei organinei estetiškumo, harmoningo

grožio sampratai, o Mesopotamijos tautų estetinėms pažiūroms labiau būdingas ne intelektualinis, o juslinis, empirinis pobūdis. Čia vyrauja kitokia, su vaisingumu, galinga erotine ir gyvybine energija susijusi estetiškumo samprata, vaizduojamosios dailės kanone besiremianti ne egiptiečiams ir graikams būdinga organiškąja, o mechanine estetine koncepcija.

Gvildendami estetinės minties priešistorę, apmąstydami seniausių estetinių pažiūrų raidą Rytų šalyse, susiduriame su nelengva periodizavimo problema. Seniausių Egipto, Mesopotamijos, Indijos ir Kinijos civilizacijų kūrėjų estetinių pažiūrų sklaidos istorijoje galime išskirti kelis svarbius posūkius. Maždaug III tūkst. m. pr. Kr. Nilo upės baseine susiformuoja Egipto valstybė, pietinėje Mesopotamijos dalyje — Šumero, Indo upės baseine — protoindiškosios Harapos ir Mohendžo Daro civilizacijos, Geltonosios upės baseine — Jangshao kultūra. Kitas svarbus kultūros paradigmų lūžis įvyksta apie XVI—XV a. pr. Kr. Valdant XVII dinastijai Egiptas atgauna nepriklausomybę ir prasideda turtingiausias jo civilizacijos raidos tarpsnis; Mesopotamijoje, kur buvo perimtas šumerų ir pirmosios Babilonijos dinastijos (1894—1595 m. pr. Kr.) palikimas, suklestėjo senovės Babilonijos civilizacija. Į Indostano pusiasalį įsiveržusios arijų gentys iš esmės pakeitė tolesnę indų civilizacijos raidą, o Tolimuosiuose Rytuose iškilo Yin karalystė, tapusi didžiosios kinų civilizacijos lopšiu. Prasideda naujas epinės ir poetinės literatūros pakilimas. Egipte suklesti įvairios literatūros formos, Mesopotamijoje sukuriami himnai dievams ir Gilgamešo epas, Indijoje — „Rigvedos" ir „Samavedos" himnai, Kinijoje — odės ir himnai, sudėti į „Poezijos knygą" („Shijing"), kiek vėliau Irane suskamba „Avestos" himnai, Palestinoje — Giesmių giesmės motyvai, o Graikijoje — „Iliados" ir „Odisėjos" epai.

Laipsniškas perėjimas iš *archajinio* į *antikinį* laikotarpį VII—VI a. pr. Kr. susijęs su nauja radikalių dvasinių poslinkių epocha: iškyla įtakingi išminčiai, pranašai, mąstytojai, siekiantys pakeisti tautų dvasinį gyvenimą. Indijoje tuo metu savo mokslą skelbė Budha ir džainizmo pradininkas Mahavyra, Kinijoje savo mokyklą įkūrė Konfucijus, plito didžiojo daoizmo mokytojo Laozi, moizmo skelbėjo Mozi idėjos, Artimuosiuose Rytuose stiprų poveikį turėjo Zaratustros doktrina. Mitologinį pasaulio suvokimą keitė filosofinis suvokimas, atsirado rašytinė filosofinė literatūra, kurioje ryškūs kokybiškai nauji estetinės minties bruožai.

Tačiau ne visose tautose buvo sukurtos sisteminės estetinės pasaulėžiūros. Mitologinėje pakopoje itin svarbus vaidmuo teko tuo metu labiausiai

išsivysčiusioms tautoms — egiptiečiams, šumerams, indams, kinams, senovės žydams, persams. Estetinei sąmonei įžengus į filosofinę pakopą, išryškėja trys pagrindinės estetikos tradicijos: indų, Tolimųjų Rytų ir Viduržemio jūros pakrančių (daugiausia Europos). Kiekviena iš jų, išreikšta nacionalinėmis ir tarpnacionalinėmis kalbomis, glaudžiai siejasi su regioninėmis kultūros tradicijomis. Net paviršutiniškai žvelgiant į estetinių idėjų sklaidą skirtinguose geografiniuose plotuose, atsiskleidžia stebėtina estetinio pasitenkinimo šaltinių, estetiškumo ir meniškumo formų įvairovė.

Gretindami Rytuose ir Vakaruose išsikristalizavusias estetines idėjas, galime išskirti ir tam tikras vyraujančias tendencijas. Vakarų tradicija, besiremianti subjekto ir objekto (t.y. žmogaus ir aplinkos pasaulio) priešpriešos idėja, pasuko pasaulio pažinimo ir įvaldymo keliu. Iš čia kilo daugeliui antikos estetikos krypčių būdingas dėmesys realiam pasauliui, empiriniams faktams, analizei. Indijos ir Tolimųjų Rytų estetinės koncepcijos tradiciškai labiau domėjosi žmogaus ir aplinkos vienove, skverbėsi į asmens vidinį pasaulį, subtilius dvasinius išgyvenimus. Šių tendencijų skirtingumas natūraliai skatino tarpusavio trauką, suartėjimą. Į Rytų ir Vakarų šalių estetines tradicijas galima žvelgti kaip į du skirtingus kelius, vedančius į tą patį tikslą.

Rytų šalių estetinės minties raida, nepaisant didelės krypčių, mokyklų, koncepcijų įvairovės, pasižymi didesniu idėjų, problematikos tęstinumu nei Vakarų kraštų. Vakaruose ryškesnė kultūros paradigmų kaita. Čia epochų lūžiai lėmė esmingesnę estetikos idėjų kaitą. Reikšminga teorinė sistema Vakaruose dažniausiai iškyla ne tiek pratęsdama tradiciją, kiek kritiškai ją paveikdama ar pervertindama. Suprantama, ilgainiui neigimas gali virsti grįžimu prie kadaise paneigtų koncepcijų.

Senovės Rytų tautų estetinės minties specifiką nulėmė daugelis faktorių — socialinė organizacija, gyvenimo būdas, gamtinė aplinka, religija, meno krypčių ir žanrų plėtotė, netgi rašto grafika. Pavyzdžiui, senovės Egipte, Šumere, Mažosios Azijos kraštuose estetinės minties kanonai formavosi kartu su didingais architektūros (piramidžių, šventyklų) statiniais, įkūnijusiais idealią proporcijų harmoniją, šviesos—tamsos kontrasto motyvus, Indijoje — apmąstant dramos meno principus, Kinijoje — peizažinę tapybą. Tačiau išsamiau apie tai rašoma šios antologijos įvadiniuose straipsniuose, skirtuose atskirų senovės Rytų tautų estetinei minčiai aptarti.

Antanas Andrijauskas

SENOVĖS EGIPTAS

GROŽIS IR MENO KANONAI SENOVĖS EGIPTE

Senovės Egiptas yra vienas žymiausių pasaulio civilizacijos židinių, kuris ilgai veikė daugelio Artimųjų Rytų šalių ir graikų kultūros raidą. Egiptiečiai pasaulio kultūros veiksniu tapo apie 3100 m. pr. Kr. ir nuosekliai plėtojo savitas kultūros ir meno formas iki antrojo persų užkariavimo 341 m. pr. Kr. Ilga ir sudėtinga Egipto kultūros istorija, aprėpianti 30 dinastijų, paprastai skirstoma į tokius pagrindinius etapus: *Archajinė epocha* (apie 3100—2720 m. pr. Kr.), *Senoji karalystė* (apie 2720—2220 m. pr. Kr.), *Viduriniųji karalystė* (apie 2065—1785 m. pr. Kr.), *Naujoji karalystė* (apie 1580—1100 m. pr. Kr.), *Vėlyvoji epocha* (apie 1085—341 m. pr. Kr.).[1] 525 m. pr. Kr. Egipto kultūros raidą pristabdė pirmasis persų užkariavimas, o galutinai nutraukė antrasis persų užkariavimas. 323 m. pr. Kr. į Egiptą įžengė Aleksandro Makedoniečio kariuomenė ir prasidėjo nauja helenistinė Ptolemajų Egipto epocha, kuri baigėsi, kai 31 m. pr. Kr. šalį pavergė romėnai. Dėl šių istorinių kataklizmų ir vėliau sekusių arabų užkariavimų tradicinės senovės Egipto kultūros formos patyrė daug pokyčių.

Senovės Egipte vyravusios estetinės pažiūros glaudžiai susijusios su mitologija, religiniais ritualais, įvairiomis meno formomis, faraonų ir mirusiųjų kultu. Žinių apie estetinių pažiūrų raidą teikia išlikę hieroglifiniai tekstai papirusuose, šventyklų, piramidžių, rūmų sienose. Egiptiečių, kaip ir kinų, hieroglifinis raštas kilo iš formalizuotų piešinių. Tokiam raštui būdingas hieroglifų ir pieštų vaizdų ryšys išliko ir vėliau, o raštininko, piešėjo, tapytojo ir išminčiaus sąvokos labai siejosi ir neretai buvo tapatinamos. Raštininkų profesija Egipte buvo labai gerbiama. Jie buvo vadinami išminčiais, pačių

[1] Senovės Egipto kultūros istorijos chronologija pateikiama pagal: *Drioton E., Vandier J.* L'Egypte. — Paris, 1962.

dievų senaisiais įpėdiniais, pranašavusiais ateitį.[2] Egipte, kaip ir Kinijoje, vyravo knygų kultūros kultas. Knyga laikyta reikalingesne už namą, vertesne nei rūmai puošniausi, nei šventyklų paminklai.[3] Toks požiūris į parašytą žodį, knygą, raštininko profesiją padėjo išsaugoti ateičiai daug svarbių Egipto kultūros puslapių. Rašytiniai šaltiniai liudija, kad Egipte architektams, skulptoriams, tapytojams buvo rašomi specialūs teoriniai traktatai, kurie išliko iki mūsų dienų. Edfu šventyklos bibliotekos knygų sąraše mokslininkai aptiko veikalą „Sieninės tapybos kūrimo nuorodos ir proporcijų kanonas". Daugelį neišlikusios Egipto estetikos principų galima atstatyti ir interpretuojant aukšto lygio architektūros, skulptūros, tapybos ir kitų menų grožio kanonus.

Egipte ne tik suklestėjo materialinė kultūra, rafinuotos meno formos; egiptiečiai išsiugdė ir subtilų estetiškumo jausmą. Ankstyvosios jų estetinės pažiūros kupinos mitologinės simbolikos, kosmogoninių ir teologinių idėjų, paveikusių šioje šalyje vyravusią grožio, harmonijos, didingumo sampratą. Egiptietiškoji *grožio (nefer)* sąvoka yra labai plati. Ankstyvuosiuose rašytiniuose tekstuose aiškiai apčiuopiami estetiniai, etiniai ir kiti šios sąvokos aspektai, kai kalbama apie dievų, gamtos objektų, gyvūnų, augalų, žmonių grožį, dorus darbus.

Senosios karalystės tekstuose, apibūdinančiuose dievų grožį, pirmą kartą pasaulio estetinės minties istorijoje aptinkame susiformavusius *šviesos ir spindesio* estetikos principus. Jų atsiradimas tiesiogiai siejasi su saulės dievo Ra iškilimu. Pasak ankstyvųjų kosmogoninių mitų, grožio šaltinis — saulės dievas Ra — gimė iš žemės dievo Gabar ir dangaus deivės Nut sąjungos. Egiptiečių ir vediškuosius indų mitus sieja teiginys, jog iki pasaulio sukūrimo visur tvyrojo tamsoje paskendęs vandens chaosas. Harmonijos ir grožio kūrimo pradžia pasaulyje siejasi su šviesą ir grožį spinduliuojančio saulės dievo Ra ir rutulinio pasaulio atsiradimu. Egipto žynių pamokymuose, plėtojančiuose ankstyvąsias kosmogonines idėjas, ryškėja filosofinio mąstymo užuomazgos. Juose visa ko pradu laikoma materija, kurioje išsiskiria pasaulį organizuojančios stichijos. Svarbiausios iš jų — ugnis ir vanduo. Vanduo, ugnis ir saulė sureikšminti tikriausiai dėl to, kad gyventojų būvis labai priklausė nuo Nilo vandens lygio svyravimų, galingų potvynių ir atoslūgių bei gamtos grožį kuriančios saulės. Viename iš papirusų teksto „Nilo pašlovinimas" apie šią upę sakoma: „Visa širdimi tu trokšti kurti vien grožį"[4].

---

[2] Žr.: Senovės Rytų poezija. — Vilnius: Vaga, 1991. — P. 41.

[3] Žr. ten pat. — P. 42.

[4] Ten pat. — P. 45.

Daugelyje egiptiečių tekstų aukščiausiojo grožio šaltiniu laikomas Egipto dievų panteono viršūnėje esantis saulės dievas Ra, kurį vėliau, faraono reformatoriaus Amenchotepo IV-Echnatono (XIV a. pr. Kr.) viešpatavimo laikais pakeičia kitas saulės dievas — Atonas. Viename iš tekstų, šlovinančių šį dievą, sakoma: „Tu teiki gyvenimą širdims savo grožiu, kuris yra gyvenimas"[5]. Grožis egiptiečiams visuomet siejosi su šviesa, spindesiu. Šis grožio sąvokos aspektas atsispindi ir dievo Pta (Ptaho) sūnaus Nefertino, kurio simboliu laikomas grožį ženklinantis šventojo lotoso žiedas, faraono Echnatono žmonos Nefertitės („gražuolė atėjo") ir faraono Ramzio II žmonos Nefertarės varduose. Piramidžių tekstuose aukštinamas „spinduliuojantis" deivės Nut grožis, kuris užlieja visa, kas yra aplink ją.

Senosios karalystės tekstuose neretai glaudžiai susietos grožio, gėrio ir doros sąvokos, o sugebėjimas atlikti dorą darbą traktuojamas kaip grožio šaltinis. Viename iš vadinamojo „Nusivylusiojo pasikalbėjimo su savo siela" fragmentų, ten, kur kalbama apie piramidžių statybos įkvėpėjus ir fundatorius, sakoma: „Statantys iš akmens, kuriantys piramidės sales yra gražūs savo gražiais darbais"[6].

Tačiau egiptiečiai vertino ne tik tobulą spinduliuojantį dievų grožį, dorus poelgius, bet ir mokėjo žavėtis upių, tvenkinių, gyvūnų, paukščių, augalų grožiu. Egiptiečių pasaulietinė poezija kupina įstabių gamtos grožį aprašinėjančių motyvų. Kita vertus, jiems nebuvo svetimas ir juslinio dievų bei žmonių grožio garbinimas. Viename iš meilės, muzikos, šokio ir grožio deivei Chatchor skirtų himnų ji šlovinama kaip „meilės saldybių pilna, nuostabiausia iš moterų"[7]. Egiptiečių lyrikoje, pasižyminčioje jautriu psichologizmu ir ryškiu humanistiniu patosu, pirmą kartą poezijos istorijoje atsiranda aukšto meninio lygio aistringai žmogaus grožį aukštinantys meilės motyvai. Mylinti moteris eiliuotame kūrinyje „Trys norai" savo išrinktąjį vaizdingai palygina su vieninteliu iš tūkstančių ristūnų, valdovo arklidžių puošmena gražiausia[8]. Dar ryškesnės metaforos moters grožį šlovinančiose eilėse, kuriose aiškūs „šviesos ir spindesio estetikos" elementai. Vienoje iš seniausiųjų giesmių taip apibūdinamas moters grožio įstabumas:

---

[5] История древнего мира. — Москва, 1937. — Т. 1: Древний Восток. — С. 276.

[6] *Францев Ю. П.* У истоков религии и свободомыслия. — Москва; Ленинград, 1959. — С. 523.

[7] Senovės Rytų poezija. — P. 31.

[8] Žr. ten pat. — P. 24.

Ji spindi skaisčiu dorumu,
Ir oda net šviečia visa.
Žvilgsnis svaigina, o saldžiosios lūpos —
Ne tuščiakalbės.

Kaklas grakštus, išdidus virš stačios spindulingos krūtinės.
Garbanos jos — lazuritas tikriausias.
Už auksą puikesnės jos putliosios rankos.
Vien lotoso žiedalapiai gali prilygti jos pirštams[9].

Egiptiečiai žemišką grožį perteikė dažniausiai pasiremdami simetrijos, dalių harmonijos, aukso pjūvio principais, pavaldžiais tiksliems matematikos dėsniams. Simetrija ir idealios proporcijos egiptiečiams simbolizuoja amžinybę, aukščiausiojo grožio pastovumą, amžinąją jaunystę. Prancūzų egiptologas A. Fournier des Corats knygoje „Egiptiečių proporcijos ir dangiškosios harmonijos santykiai“, analizuodamas daugybę senovės Egipto meno kūrinių, išskyrė juose aštuonis idealius proporcijų santykius, pagrįstus aukso pjūvio principu[10]. Idealūs proporcijų santykiai egiptiečiams buvo neatsiejama grožio savybė, būdinga visiems reiškiniams: kosmoso sandarai, žmogaus kūnui ar bet kokiam daiktui. Griežto estetinio kanono apibrėžti proporcijų santykiai aiškiai matyti ir piramidžių, šventyklų konstrukcijose, įvairiausios skulptūros ir tapybos darbuose.

Idealūs aštuoni proporcijų santykiai, sudarantys egiptietiškąjį proporcijų kanoną, išsikristalizavo per daugelį šimtmečių. Statydami didžiulius architektūros ir skulptūros ansamblius, Egipto menininkai taikė geometrijos ir kitus matematikos principus. Platonas „Įstatymuose“ liudija, kad egiptiečiai šventyklose rodydavo kanoninius modelius, kuriais remdamiesi meistrai kūrė savo kūrinius. Šie modeliai tikriausiai menininkams atstojo estetikos taisykles, idealią spalvų, ikonografinių elementų dermę, skulptūros formų modeliavimo principus. Šią hipotezę patvirtina ir išlikęs puikus grafinis proporcijų kanonas, smulkių kvadratų tinkle vaizduojantis sėdintį faraoną. Jame visos pagrindinės žmogaus kūno dalys paklūsta griežtiems geometrinės proporcijos santykiams, kurių pagrindinis matas yra keturių arba penkių rankos pirštų plotis.

Be proporcijų kanono, vaizduojamojoje dailėje taikytas ir spalvų bei ikonografijos kanonas, reglamentuojantis įvairių dievų ir faraonų vaizdavimo pozas bei gestus. Spalvų kanone vyrauja balta, raudona, žalia, auksinė ir

[9] Ten pat. — P. 19.

[10] Žr.: *Fournier des Corats A.* La proportion Egyptienne et les Rapports de Divine Harmonie. — Paris, 1957.

žydra spalvos. Dvi paskutiniosios simbolizuoja tobulą dieviškąjį grožį, jo sklaidą ir spindesį. Dėl griežtų kanoniškų reikalavimų „tapyboje tamsiai ruda spalva naudojama vyrų, o blyškiai geltona — moterų kūnams vaizduoti, nepriklausomai nuo tikros kūnų spalvos“[11].

Egiptiečių estetinėms pažiūroms suprasti nepaprastai svarbus šios šalies gyventojų požiūris į meną, meno pobūdį ir vaidmenį šalies gyvenime. Egiptietiškoji *meno (mnht)* sąvoka, kaip ir kitose senosiose civilizacijose, yra labai plati. Ji paprastai siejama su techniniais įgūdžiais ir meistriškumu. Ši sąvoka vartojama kalbant ne tik apie architektūrą, skulptūrą, tapybą, tačiau ir apie statybą, juvelyro darbą bei kitus amatus.

Garsaus skulptoriaus Iritseno paminkliniame akmenyje, sukurtame Viduriniosios karalystės laikotarpiu, užrašyta: „Aš buvau prityręs įvairių sričių menininkas, nustelbiantis visus savo žiniomis. Aš žinojau irigacijos paslaptis <...>, mokėjau [perteikti] vyro figūros judėjimą, moters eiseną, kalaviju ginkluoto kario siluetą ir subliuškusią pralaimėjusiojo povyzą, vieną akį žvelgiančią į kitą, netikėtai užklupto miegančio žmogaus siaubo išraišką; metančiojo ietį rankos judesį ir susilenkusią bėgančiojo figūrą. Aš mokėjau kurti ugnyje nedegančias ir vandens nenuplaunamas inkrustacijas“[12]. Toks Iritseno požiūris į meną realiai atspindi nediferencijuotą kūrybinę veiklą, būdingą senovės Egipto visuomenei.

Jau Senosios karalystės laikais buvo galvojama apie meno galimybes, menininko meistriškumo ribas. Legendinis išminčius Ptachotepas viename XXV a. pr. Kr. tekste teigia, kad „menas neturi ribų“ ir klausia: „Argi pasiekiamos meistriškumo viršūnės?“[13]

Menui egiptiečių gyvenime teko svarbus vaidmuo dėl jam pripažįstamos dieviškosios prigimties. Senosios karalystės laikais sukurtoje Memfio sakmėje „Pasaulio sukūrimas“ pasakojama, kad dievas Pta mintimis ir žodžiu sukūrė dievus, pasaulį su šventyklomis, dievų statulas ir įvairius menus[14]. Meniškai apipavidalinamos buvo visos su religiniais ritualais, faraonų ir mirusiųjų kultu susijusios vietos. Egipte buvo labai paplitęs pomirtinio žmogaus gyvenimo kultas, kuris rėmėsi mitais ir vaizdiniais apie anapus laukiantį švytintį spalvomis, pilnakraujį gyvenimą. Gyvenimas šiame pasaulyje buvo laiko-

[11] *Gombrich E.* Art and Illusion. — P. 102.

[12] *Матье М. Э.* Древнеегипетские мифы. — Москва: Ленинград, 1956. — С. 136.

[13] Senovės Rytų poezija. — P. 33.

[14] Žr.: *Матье М. Э.* Древнеегипетские мифы. — С. 84.

mas pasiruošimu daug svarbesniam pomirtiniam gyvenimui Amžinajame mieste. Šitoks gyvenimo suvokimas persmelkia egiptiečių estetines pažiūras, literatūrą ir vaizduojamąją dailę. Ritualinis vyksmas su kulto reikmėmis ir ritualu susijusioms meno formoms teikė sakralinę ir magišką reikšmę. Žymiausi Egipto menininkai atstovavo intelektualams, tiesiogiai susijusiems su žynių sluoksniu.

„Meistrai, vadovaujantys architektūrinių kompleksų skulptūrinės ir tapybinės puošybos darbams, turėjo teisę naudotis valdovų knygų saugyklomis ir šventyklų bibliotekomis. Tokios atsakingos pareigos dažniausiai būdavo patikimos žyniams, kurie buvo ir dvasininkai, ir profesionalūs menininkai. Žyniai-menininkai buvo geriausi tradicijų saugotojai, perduodantys jas iš kartos į kartą. Į tradicijas buvo žvelgiama kaip į tam tikrą būtinų rašytų ir nerašytų taisyklių sąvadą ir sykiu kaip į sakralinį dalyką, kupiną dvasinės jėgos ir perteikiamą žmonėms dievišku tiesos atsivėrimu."[15] Šventyklos Egipte buvo ne tik iškilmingo ritualinio vyksmo, bet ir glaudžios menų sąveikos vieta, kur šią architektūros ir vaizduojamosios dailės sąveikos atmosferą dar praturtindavo muzika, poezija, dainos, šokiai. Be menų, susijusių su religija ir įvairiais kultais, Egipte klestėjo ir daugybė pasaulietinio meno formų, kurias rėmė kai kurie faraonai ir aristokratai, savo rūmuose apgyvendindavę ar kviesdavę į juos architektus, skulptorius, tapytojus, poetus, muzikantus, šokėjus. Tai prieštarauja paplitusiam požiūriui, kad senovės Egipto menas labai vienodas, standartinis. Menininkai ne tik atlikdavo svarbius valstybinius užsakymus, dalyvaudavo švenčių iškilmėse, tačiau ir puošdavo savo globėjų buitį bei laisvalaikį.

Specifiniai egiptiečių architektūros ir vaizduojamosios dailės estetiniai principai ėmė rastis apie 3000—2800 m. pr. Kr. Jau Senosios karalystės laikotarpio kūriniuose išryškėjo Egipto menui būdingas simbolizmas, ryšys su mirusiųjų kultu, religiniais ir kosmogoniniais vaizdiniais, polinkis į monumentalumą, sąlygiškumą, formų lakoniškumą, aiškų konstruktyvų mąstymą. „Egipto menas, — rašo E. Gombrichas, — rėmėsi netobulais metodais, nes geresnių metodų egiptiečių menininkai nežinojo. Jų kūrybos sąlygiškumas, nors ir turi silpnųjų pusių, yra pateisinamas. XX a. pirmoje pusėje Europoje įvyko didi meno revoliucija ir vienas jos iškovojimų yra tas, kad buvo atmestos senosios estetinės koncepcijos. Pirmasis prietaras, kurį turi įveikti subtilūs

[15] *Померанцева Н. А.* Эстетические основы искусства Древнего Египта. — Москва: Искусство, 1985. — С. 103—104.

meno vertintojai, yra įsitikinimas, jog tobulumas neatsiejamas nuo fotografinio tikslumo."[16]

Šiuo aspektu žvelgdami į senovės Egipto meną, turime pripažinti, kad nors daugelis jo vaizdinių yra artimi tikrovei, tačiau jam nebūdingas primityvus natūralizmas. Šio meno prigimtis — simbolinė. Simbolizmas dvilypis, nes yra nukreiptas ir į dangiškąjį pasaulį, ir į pomirtinį Amžinąjį miestą. Tokią egiptiečių estetinės sąmonės orientaciją atspindi ir dvi pagrindinės Senosios karalystės laikais iškilusios kulto architektūros formos: šventyklos su ilgomis dengtomis galerijomis ir labai paprastų konstrukcijų piramidės. Garsiųjų faraonų Džoserio Sacharoje (XXVIII a. pr. Kr.), Cheopso, Chefreno ir Mikerino Gizoje (XXVII a. pr. Kr.) piramidės yra tiksliai orientuotos į pasaulio šalis, jų proporcijos paremtos aukso pjūvio principu. Viskas čia paklūsta astralinei simbolikai, nes piramidžių viduje esančios laidojimo kameros su faraonų palaikais tiksliai nukreiptos į vieną iš Drakono žvaigždyno žvaigždžių, laikytų pasaulio poliumi. Piramidžių vidus dekoruotas simboliniais apvaliosios, reljefinės skulptūros, tapybos kūriniais, kuriems būdingi laimingo pomirtinio gyvenimo motyvai. Skulptūriniai atvaizdai ir portretai laikyti mirusiųjų antrininkais.

Senojoje karalystėje statomos šventyklos architektūrinėmis formomis simboliškai įkūnija egiptietiškąjį kosmoso modelį. Šventykla yra perkelto į žemę dangaus pasaulio simbolis. Tai ypatinga sakralinė erdvė, kurioje gyvena dievai. Tačiau nepaisant simboliškumo ir polinkio į kanonines formas, jau Senosios karalystės skulptūriniai portretai, pavyzdžiui, faraono Chefreno statula (XXVII a. pr. Kr., Kairo muziejus), „Galva iš Gizos" (XXVII a. pr. Kr., Vienos muziejus) stebina apibendrintų linijų grožiu, meninio vaizdo vientisumu, polinkiu į stilizaciją.

Žlugus Senajai karalystei, Egiptas išgyveno suirutės ir pilietinių karų laikus, kol apie 2050 m. pr. Kr. faraonas Mentuchotepas I vėl suvienijo šalį. Prasidėjo naujas kultūros ir meno raidos etapas, kai literatūroje, architektūroje ir vaizduojamojoje dailėje stiprėjo vietinių tradicijų poveikis, subrendo tradicinės kanoninės meno formos. Tačiau piramidės buvo statomos jau kuklesnės. Tarp šventyklų ėmė vyrauti didingos uolų šventyklos su kolonomis, portikais, iškilusios šalia kapaviečių ir mauzoliejų (memorialinis Mentuchotepo I ansamblis Deir el Baharyje, XXI a. pr. Kr. ir Chnumchotepo II

[16] *Gombrich E.* Art and Illusion. — P. 4.

mauzoliejus Beni-Hasane, XX a. pr. Kr.). Atgimus tarptautinei prekybai ir ekonomikai, imta intensyviai statyti miestus, suklesti pasaulietinė architektūra, vaizduojamoji ir taikomoji dailė, žmonių gyvenime svarbi tampa pasaulietinė poezija ir meilės lyrika. Viduriniosios karalystės laikais keitėsi ir estetiniai idealai, mene išryškėjo potraukis kopijuoti tikrovę, stiprėjo humanistinės ir sykiu individualistinės tendencijos. Vaizduojamojoje dailėje aktyviai ėmė reikštis tapytojai — jų kūryboje išlaisvėjo piešinys, atsirado daug naujų temų, motyvų, praturtėjo spalvų gama. Šią turiningą Egipto kultūros ir meno raidą nutraukė apie 1750 m. pr. Kr. įvykęs rūmų perversmas, hiksų įsiveržimas ir pagaliau šalies okupavimas apie 1720 m. pr. Kr.

XVI a. pr. Kr. pradžioje Egiptas atgavo nepriklausomybę. Į Naujosios karalystės laikus įžengusią šalį suvienijo Tėbuose įsikūrę valdovai. Po pergalingų egiptiečių kariuomenės žygių į Artimuosius Rytus kraštan plūstelėjo ne tik didžiuliai turtai, tačiau ir naujos įtakos. Buvo statoma daugybė naujų šventyklų, obeliskų, monumentalių skulptūrų. Palaipsniui susiklostė didžiulių tašyto akmens luitų (Karnakas, XVI a. pr. Kr., Luksoras, XV a. pr. Kr.), pusiau uolų (faraonės Hačepsutos šventykla Deir el Baharyje, XVI a. pr. Kr.) ir uolų (Abu Simbelyje, XIII a. pr. Kr.) šventyklų kanoninės sistemos su joms būdingu išorės ir vidaus dekoru. Pastebima nauja pasaulietinės poezijos, ypač meilės lyrikos, banga. Formavosi naujas menas — grafika, buvo iliustruojami kanoniniai „Mirusiųjų knygos“ (XV a. pr. Kr.) tekstai. Tapyboje įsigalėjo peizažo žanras, įvairėjo kompoziciniai sumanymai ir spalvų gama.

Naujus poslinkius kultūroje ir mene skatino jauno faraono Amenchotepo IV (1375—1358 m. pr. Kr.), pasivadinusio Echnatonu, reformos. Siekdamas apriboti žynių kastos įtaką, jis įkūrė naują sostinę Achetatoną ir iškėlė saulės dievo Atono kultą. Nors faraono remiamos naujos meno formos nebuvo stilistiškai vientisos, tačiau jose išryškėjo nauji estetiniai principai, priešingi susiklosčiusioms normatyvinės ir kanoninės estetikos tradicijoms. Poezijoje ir vaizduojamojoje dailėje sustiprėjo individo balsas, menas tapo nematytai rafinuotas ir intymus. Vis stiprėjo pasaulietinių siužetų vaidmuo, tapyboje dažnai buvo vaizduojamos įvairios rūmų gyvenimo scenos, faraonas su savo šeiminykščiais. Itin aukšto meninio lygio, harmoningų formų buvo skulptoriaus Tutmo (Tutmeso) vadovaujama mokykla, kurioje sukurti įstabūs faraono ir jo žmonos Nefertitės skulptūriniai portretai. Ilgainiui šie nauji meno principai buvo kanonizuoti, ir dailėje sustiprėjo šalto akademizmo tendencijos.

Paskutinis reikšmingas kultūros pakilimas išryškėjo Vėlyvojoje epochoje (apie VII — VI a. pr. Kr.) valdant Saiso (663—525 m. pr. Kr.) dinastijai,

kuomet lyg nujausdamos savo saulėlydį atgimsta daugelis tradicinių meno formų. Poetai, architektai, skulptoriai, tapytojai atsigręžia į praeities meną, kūrybiškai taiko praeityje susiformavusius meno stilius. Kūriniuose trumpam atgimsta Amenchotepo IV laikų menui būdingas formos rafinuotumas, artistizmas, humanistiniai motyvai, tačiau greitai išryškėja krizės tendencijos: eklektiškumas ir liguistumo, nervingumo bei pesimizmo nuotaikos.

Taigi senovės Egiptas yra klasikinė Senovės Rytų meninės kultūros šalis. Svarbiausi jos kultūros bruožai yra simboliškumas, tradiciškumas ir kanoniškumas. Tačiau žvelgdami į Egipto kultūros ir meno istoriją įsitikinome, jog tai nereiškia, kad egiptiečiams svetimas intelektualizmas, subtilus estetiškumo jausmas, mąstymo ir kūrybos originalumas. Mene vyravę estetiniai proporcijų, simetrijos, spalvų simbolikos bei ikonografijos principai pakluso šimtmečiais egzistavusioms kanoninėms tradicijoms ir tiksliems matematiniams santykiams.

Senovės Egipte išsirutuliojusios estetinės pažiūros, kanonai, meninės kūrybos formos, humanistinės idėjos stipriai paveikė kaimyninių tautų — sirų, finikiečių, hetitų, churitų, senovės žydų ir graikų — estetines pažiūras ir meno raidą. Tas poveikis jaučiamas pitagoriškoje grožio sampratoje, kuri Aristotelio veikaluose pateikiama kaip „tvarka (erdvėje), sudedamųjų dalių atitikimas ir aiškumas", Polikleito (V a. pr. Kr.) „Kanono" estetikos principuose.

Antanas Andrijauskas

[PTACHOTEPO PAMOKYMAI]

Fragmentas

Ptachotepo pamokymai — tai vienas seniausių rašytinių Senosios karalystės laikų (XXVII — XXII a. pr. Kr.) paminklų, kuris yra išlikęs visas. Jį sudaro 45 ar 46 pamokymai. Vienintelis pilnas papirusinio jo rankraščio egzempliorius saugomas Paryžiaus nacionalinėje bibliotekoje.

Kas tas Ptachotepas — nėra visiškai aišku. Tekste jis pats save vadina V dinastijos faraono Isesio (XXV a. pr. Kr.) patarėju. Kaip liudija rašytiniai šaltiniai, Ptachotepas buvo vienas iš žymiausių senovės Egipto išminčių.

1

Nesipuikuoki mokytumu,
Nemanyki esąs visažinis.
Ne vien tik išminčių —
Ir neprityrėlių klausk patarimo.

Menas neturi ribų.
Argi pasiekiamos meistriškumo viršūnės?

Tarsi smaragdas slaptavietėj tūno žodis tikrasis,
O atrandi jį tarp vergių, malančių grūdus.

2

Jeigu tau brangi draugystė,
Tai namuos, kur tu įžengsi
Kaip garbingas svečias, brolis, —
Venki moterų iš tolo.

Ne į gera tie žaidimai,
Moterų klasta beribė,
Daugelis žmonių paniekė
Vien dėl jų dorumą savo.

Moters kūnas lyg fajansas akina, vilioja, gundo,
Tik akimirka, ir virto jis sardoniksu liepsningu.
Jį valdyti — sapno mirksnis.
Jį suvokti — tai numirti!

3

Jeigu tu linkęs į gėrį, statykis namus.
Kaip ir pridera, jų šeimininkę pamilki.
Dosniai ją pamaitinki, aprenk,
Jos odą kvapiaisiais balzamais įtrinki,
Pamalonink jos širdį, kol gyvas esi.
Jinai — derlingiausia dirva savam šeimininkui.

Perspausdinta iš: Senovės Rytų poezija. — Vilnius: Vaga, 1991. — P. 33—34. Iš rusų kalbos vertė *Henrikas Bakanas*

[HIMNAS DIEVUI ATONUI]

Fragmentas

Himno tekstas išliko vizirio Ejos kape. Eja po Amenchotepo IV (XIV a. pr. Kr.) įpėdinio žento Tutanchamono (valdė apie 1400 — apie 1392 m. pr. Kr.) mirties paveldėjo Egipto sostą ir valdė apie trejus metus.

Atono — saulės dievo — kultas buvo faraono Amenchotepo IV religinės reformos padarinys: vietoje iki tol vyravusio dievo Amono ir jo triados (žmonos Mut ir sūnaus, mėnulio dievo Chonsu) buvo paskelbtas Atono, kaip vienintelio pasaulio gyvybės šaltinio, kultas. O pats Amenchotepas IV pasivadino Echnatonu (tai reiškė „malonus Atonui").

— —

Tavasis spindulys akiratyje pasirodo,
Gyvybę kuriantis Atonai, sklaidmeniu išreikštas!
Skliaute rytiniame sužibęs,
Tu — grožiu savuoju žemių gausą apšvieti.
Virš pašalių visų aukštai
Puikus ir didis žaižaruoji.
Apglėbęs spinduliais ežias Paties galybe sukurtų pasaulių,
Tu atiduodi Sūnui[1] mylimajam juos valdyti.
Toli esi, bet spinduliai Tavieji — žemėje, arti.
Žmonių veidai jų auksu nutvieksti, bet Tavo priėjimas slaptas.

---

[1] Turimas galvoje faraonas.

Palikus platų vakarinį skliautą,
Tamsa, tartum mirties velėna, žemę kloja.

— — — — — — — — — — — — — — —

Versta iš: Повесть Петеисе III. Древнеегипетская проза. — Москва: Художественная литература, 1978. — С. 251—252. Iš rusų kalbos vertė *Algis Uždavinys*

SENOVĖS EGIPTO LYRIKA

Antologijoje spausdinami senovės Egipto lyrikos pavyzdžiai, atspindintys požiūrį į grožį, yra daugiausia iš Viduriniosios (XXI—XVII a. pr. Kr.) ir Naujosios (XVI—X a. pr. Kr.) karalysčių laikų.

[MEILĖS JĖGA]

1

Aistringa meilė tau mane užliejo,
Jinai su kūnu ir krauju, nelyg vanduo ir vynas, susimaišė,
Lyg pomerantas — su aštriaisiais pagardais
Ar pienas — su kvapiausiuoju medum.

O, paskubėk pas Seserį greičiau,
Tarytum skrendantis lenktynių žirgas
Ar jautis,
Bėgantis prie ėdžių.

Tavoji meilė — dovana dangaus,
Ugnis, apėmusi liaunutę nendrę,
Ar grobį puolantis ore mitrusis sakalas.

2

Mane sutrikdo tvenkinio grožybė.
Lyg lotosas neprasiskleidęs lūpos
Sesers manos. O krūtys — pomerantai.
Nėra jėgų ištrūkt iš josios glėbio.

Pavergė jos gludi kakta mane,
Tartum į kiparisų paspendą
Jos garbiniai žavieji atviliojo,
Ir, sakytumei žąsis laukinė, į tinklus papuoliau.

3

Atstumti tavo meilę neturiu jėgų.
Savuoju svaiguliu tikėki!

Nepasitrauksiu aš nuo mylimo, nors muškit!
Nors kiaurą dieną pelkėj išlaikykit!
Nors rimbais plakdami į Siriją varykit
Arba vytinėm ginkit Nubijon,
Ar palmių rykštėmis — į dykumą,
Ar kumščiais — iki Nilo žiočių.

Aš jūsų tramdoma nepasiduosiu,
Nes meilei priešintis nenoriu.

4

Darniai pliuškena mūsų barkos irklai.
Nilu su ryšulėliu nendrių pasroviui plaukiu.
Skubu į Memfį[1] dievo Pta[2] maldauti:
Atsiųski mylimą šią naktį pas mane!

[1] *Memfis* — senoji Egipto sostinė, III tūkstantmečio pr. Kr. pradžioje įsikūrusi kairiajame Nilo krante į pietus nuo dabartinio Kairo.

[2] *Pta (Ptahas)* — dievas, iš pradžių garbintas kaip visų dievų valdovas, pasaulio kūrėjas. Jis buvo vaizduojamas kaip žmogus nuskusta galva, apsisiautęs numirėlio drobule. Jis, jo žmona Sochmet ir sūnus Nefertumas sudarė vadinamąją Memfio triadą.

Nes upė — vynas!
Dievas Pta — jos švendras,
O lapai augalų vandens — tai deivė Sochmet[3],
Jų pumpurai — tai deivė Ijarit[4], o žiedas — dievas Nefertumas[5].

Grožiu spindėdama štai džiūgauja Auksuotoji[6],
Ir žemėje šviesu. O Memfis tolyje,
Nelyg taurė su pomerantais, sutvertas
Dievo rankos.

— —

DŽIAUGSMINGŲ DAINŲ PRADŽIA

1

Į savąjį vainiką aš portulaką[7] įpinu.
Kaip josios aksominis apnašas priglunda prie aksomo,
Taip ir mana širdis priglunda prie tavosios,
Aš laisvę jai daviau ir tavo glėbyje guliu.

Mani troškimai — tai akių gyduoliai:
Vos į tave pažvelgusios, sušvinta!
Aš meilės išsiilgusi glaudžiuosi prie tavęs,
O mano vyre, gyvas širdyje!

Tai nuostabioji valanda!
Tegu ji nesibaigia amžinybę,
Nuo tol, kai aš miegojau su tavim,
Nuo tol, kai mano širdį tu išaukštinai.

---

[3] *Sochmet* — dievo Pta žmona, kurią saulės dievas Ra (pasak mitų, iš jo burnos išėję pirmieji dievai, o iš ašarų — žmonės) pasiuntė į žemę liūtės pavidalu bausti nusidėjėlių, ir ji naikinusi žmones tol, kol dievai ją sulaikė.

[4] *Ijarit* — deivė gyvatė, faraono valdžios saugotoja.

[5] *Nefertumas* — dievas, Pta sūnus, garbintas vienoje iš Memfio šventyklų. Jis buvo vaizduojamas žmogumi su lotoso žiedu ant galvos.

[6] *Auksuotoji* — deivių Chatchor ir Sochmet epitetas. Chatchor buvo garbinama kaip dangaus ir tolimų kraštų deivė. Jos šventasis simbolis — sistras (mušamasis muzikos instrumentas), o šventasis gyvulys — karvė.

[7] *Portulaka* — mėsinga žolė, paplitusi daugiausia tropinio klimato juostoje.

Ar džiaugias ji, ar liūdi —
Niekados su manimi tu nesiskiri!

2

Štai mano vainike — vijoklis,
Pinu vainiką jaunai tavo galvai vainikuoti.

Juk tau aš priklausau
Kaip sodas,
Kuriame išpuoselėjau šias gėles
Ir svaigiai kvepiančius žolynus.

Tu vėsų iškasei šaltinį,
Ir dvelktelėjęs šiaurės vėjas
Mus gaivumu apgaubia,
Kai dviese vaikštinėjam prie vandens.

Mana ranka — delne tavajame.
Pasklinda kūnu maloni palaima,
Džiūgauja širdis.
Mes einame greta...

Man tavo balsas — lyg saldžiausias vynas.
Aš juo gyva.
Svarbiau nei valgis, nei vanduo
Man tavo žvilgsnis.

DIDŽIOSIOS DŽIAUGSMŲ TEIKĖJOS PRADŽIOS ŽODIS

[Pirma giesmė]

Viena nuostabioji mergelė
Mielesnė man už visas —

Toji, kur žiba nelyg Naujametė žvaigždė —
Sirijus[8], metams laimingiems gemant.

Ji spindi skaisčiu dorumu,
Ir oda net šviečia visa.
Žvilgsnis svaigina, o saldžiosios lūpos —
Ne tuščiakalbės.

Kaklas grakštus, išdidus virš stačios spindulingos krūtinės.
Garbanos jos — lazuritas tikriausias.
Už auksą puikesnės jos putliosios rankos.
Vien lotoso žiedlapiai gali prilygti jos pirštams.

Eisena josios tauri,
O grakščiosios šlaunys
Šnekasi, rodos, apie nuostabiosios grožį.
Linkteli ji iškilniai, ir jau mano širdis pagrobta.

Kiekvieną sutiktą vyrą priverčia jinai atsigręžti
Ir žvelgt pavymui,
Kam nusišypso — tasai laimingasis,
Iš jaunikaičių visų išrinktasis.

Vos žengia jinai iš namų —
Žmonės lyg deivę ją sveikina — nuo pirmojo žingsnio.

[TRYS NORAI]

1

Skubėk pas Seserį,
Nelyg pasiuntinys,
Kurio žinių nekantraudamas laukia karalius,
Trokštąs naujieną išgirst kuo skubiau.

[8] Sirijaus pasirodymas buvo siejamas su Nilo potvyniu ir žemės darbų pradžia.

Jam visur kinkiniai parengti,
Jam visur pabalnoti žirgai,
Kur tik jis pasirodo, vežimas jau pakinkytas,
Nėr kada jam ilsėtis kely.

Kas įžengia į Sesers namus,
Tam širdis iš džiaugsmo ima plakti.

2

Ak, jei atlėktumei tu pas mane
Tarytum žirgas karaliaus,
Vienintelis iš tūkstančio ristūnų,
Valdovo arklidžių puošmena gražiausioji.

Jį šeria rinktiniais grūdais,
Šeimininkas pažįsta jo eigastį:
Vos išgirsta vytinės švilpimą —
Nesulaikysi.

Net ir geriausias vežėjas
Jo neįstengia aplenkti.
Jaučia Sesers širdis,
Kuomet mylimasis arti.

3

Ak, jei pas Seserį veržtumeis tu,
Kaip gazelė, kai lekia per dykumą.
Pavargo jos kojos, ir kūnas nusilpo,
Ji baimės visa apimta.

Medžiokliai ją vejasi, šunys apsupo,
Pro dulkes jau jos nematyt,
Be poilsio tęsiasi ilgos guitynės,
Ir upė kaip kelias išnyra prieš ją.

O, kad pasiektum buveinę Sesers greičiau,
Nei ranką tau keturiskart pabučiuos.
Šitoks Auksuotosios noras, bičiuli brangus.

[ŽYNĖ CHATCHOR]

Teikianti džiaugsmą, meilės saldybių pilna, byloja žynė Chatchor,
Teikianti džiaugsmą, meilės saldybių pilna, byloja valdovas Menchepera[9].
Viešpatė, meilės saldybių pilna, sako vyrai.
Meilės valdovė, moterys sako.

Valdovo duktė, meilės saldybių pilna,
Nuostabiausia iš moterų.
Paauglė, jai lygios pasauly nėra,
Jos plaukai juodesni už naktį.

Jos lūpos saldesnės nei vynuogės ir datulės.
Jos dantys lygūs tarytum grūdai.
Ji tiesesnė, tvirtesnė nei titnago peilio užkartos.
Jos krūtys stangrios ir kietos.

[PAGYRA MYLINČIAI ŽMONAI]

Vyro žmona mylima, patraukli, pilna meilės saldybių,
Kerinčiom lūpom, maloniakalbė.
Ką lūpos ištardavo, buvo švenčiausia Tiesa.
Moteris prakilniausia, išgirta viso miesto,
Kiekvienam ji pagalbos ranką ištiesia,
Kalba gražiai ir pasakoja, ką mėgsta visi girdėti.
Daro tai, kas žmonėms patinka.

[9] *Menchepera* — XVIII dinastijos faraonas užkariautojas, gyvenęs XV a. pr. Kr.

Jos lūpos neištaria blogo žodžio.
Visi ją myli, Renpetnefret[10].

[RAŠTININKŲ PAGARBINIMAS]

Išminčiai raštininkai,
Pačių dievų senieji įpėdiniai,
Pranašavę ateitį,
Vardai jų amžini.
Pabaigę laiką, jie išėjo,
Jų artimieji pamiršti.

Jie sau nestatė vario piramidžių
Ir bronzos antkapių,
Nepaliko jie palikuonių,
Vaikų, kad vardus išsaugotų.
Didžiausias jų paveldas — rašmenys
Ir išmintingi pamokymai.

Rašmenys buvo jų žyniai,
Rašmenų paletės — jų sūnūs,
Jų piramidės — pamokymų knygos,
Jų kūdikis — nendrės plunksna,
Plokštė akmens — jų žmona.
Ir dideli, ir maži —
Visi jų vaikai,
Nes raštininkas — jųjų galva.

Pastatyti namai ir durys sugriuvo,
Laidotuvių patarnautojai žyniai išnyko,
Jų antkapiai apaugo purvu,
Kapai pamiršti.

[10] *Renpetnefret* — Hermopolio (dabar — Ašmunenas) žynio Petosiro (apie 300 m. pr. Kr.) žmona.

Bet skaitantys šias knygas, dar gyvų parašytas,
Taria vardus,
Ir tie, kas knygas tas parašė,
Amžini.

Tapki raštininku, įsidėk tai į širdį,
Kad ir tavo vardas amžinas liktų.
Knyga vertesnė už puošnų antkapį
Ir mūro sieną.
Tai, kas knygose parašyta, pastato namus ir piramides
To širdyje, kurs raštininko ištaria vardą.
Kad išliktų tiesa, miršta žmogus,
Dulkėm pavirsta jo kūnas,
Žemę palieka jo artimieji,
Bet rašmenys, perduodami iš lūpų į lūpas,
Priverčia juos vėl prisiminti.
Knyga reikalingesnė už namą,
Vertesnė nei Vakarų antkapiai,
Vertesnė nei rūmai puošniausi,
Vertesnė nei šventyklų paminklai.
Ar prilygsta pasaulyje kas Džedefhorui[11]
Ar prilygsta kas nors Imchotepui?[12]
Tokio nė vieno tarp mūsų nėra kaip Nefris[13]
Ar visų garsiausias Hetis[14].
Aš tau priminsiu Ptachemdžchučio[15]
Ir Chacheperos-senebo[16] vardus.
O kas prilygs Ptachotepui

---

[11] *Džedefhoras* — vienas iš faraono Chufu (XXVII a. pr. Kr.), pačios didžiausios piramidės Gizoje statytojo, sūnų.

[12] *Imchotepas* — III dinastijos faraono Džosero patarėjas, pirmosios piramidės statytojas (XXVIII a. pr. Kr.), vienas didžiausių senovės išminčių. Vėliau jis buvo prilygintas dievams, jo garbei buvo statomos šventyklos.

[13] *Nefris* — tikriausiai turimas galvoje išminčius Nefertis, gyvenęs XXVII a. pr. Kr. Jo pamokymai pasiekė mūsų laikus iš vėlesnių nuorašų.

[14] *Hetis* — plačiai žinomų pamokymų, garbinančių raštininko amatą, autorius.

[15] *Ptachemdžchutis* — tikriausiai tai iki mūsų dienų neišlikusių pamokymų autorius.

[16] *Chachepera-senebas* — senovės Egipto išminčius, pamokymų autorius, gyvenęs XIX a. pr. Kr.

Arba Karesu[17]?
Išminčiai, nuspėję ateitį, —
Viskas taip ir įvyko, kaip pranašavo jų lūpos.
Tai parašyta jų knygose.
Tai jų pamokymai skelbia.
Jų įpėdiniai — visi žmonijos vaikai,
Sakytum, visi žmonijos vaikai — jų pačių kūdikiai.
Jie paslėpė nuo žmonių savo burtus,
Bet žmonės juos randa pamokymuose.
Jie išėjo,
Ir vardai išnyko drauge,
Bet rašmenys nuolat priverčia
Juos prisiminti.

NILO PAŠLOVINIMAS

1

Šlovė tau, Chapi[18]!
Atėjai į šią žemę,
Pasirodei, idant atgaivintum Egiptą.
Jo tėkmė pasislėpus tarytum tamsa
Giedrą dieną, kai garbina jį tarnai.
Jis drėkina laukus, Ra[19] sutvertus,
Kad kiekvienai ožkelei teiktų gyvybę,
Jis pagirdo dykynes ir sausumas, —
Jo rasa iš dangaus mums nukrinta.
Jisai myli žemę,
Jis valdo Neprą[20],
Jo dėka klesti Pta amatai.

[17] *Karesu* — spėjama, jog tai vienas iš išminčių, kurio pamokymų neišliko.

[18] *Chapis* — šiuo vardu senovės egiptiečiai vadino Nilą ir garbino jį kaip dievybę.

[19] *Ra* — senovės egiptiečių saulės dievas. Jis buvo vaizduojamas žmogumi su sakalo galva, apvainikuota saulės disku.

[20] *Nepras* — senovės egiptiečių grūdų dievas.

2

Žuvų valdovas, įsakantis kilti joms iki slenksčių,
Nesklando paukščių pulkai
Virš renkančių speltą ir sėjančių grūdus.
Bet vos tik jo pirštai sustingsta ir užsikemša šnervės,
Ima skursti visa žmonija.
Kai taip atsitinka, vargsta dievų dangus,
Ir miršta ištisos tautos.

3

Kuomet ištinka tas siaubas, visą žemę apima negandos,
Žūsta ir dideli, ir maži.
Kai prisiartina Nilas, susirenka minios žmonių.
Kai Chnumas[21] jį sutveria,
Kai jis pasirodo — džiūgauja žemė,
Kiekvienas padaras linksminas,
Kiekvienas slankstelis kvatojasi,
Ir žybčioja dantys iš juoko.

4

Jis teikia mums maistą, jis valgio skalsus,
Jisai kuria grožį.
Jėgos valdovas jis, gardžiakvapis,
Visi juo džiaugias,
Augina jis žolę bandoms galvijų,
Atmena aiškiai kiekvieną auką,
Kurią jo dievui žmonės aukojo, —
Ar pragare jis būtų, ar danguje, ar žemėj.
Jo valiai paklūsta Abidvi Žemės,

[21] *Chnumas* — senovės egiptiečių dievas — pasaulio ir žmonių kūrėjas. Žmones jis esą nulipdęs ant žiedžiamojo rato. Jis buvo vaizduojamas žmogumi su avino galva.

Svirnus pripildo, supila kalnus grūdų auksinių,
Apdovanoja kiekvieną vargšą.

5

Medžius žiedais apipilantis,
Auginantis medžių gausybę
Kiekvienam, kas juos trokšta regėti.
Statantis savo galybe laivus,
Baltais vainikais puošiantis statulas,
Akmentašio pagalbos nelaukiantis.
Nematomas,
Nelaiko jis nei tarnų, nei mokesčių rinkėjų,
Jo būties paslaptis — nesuvokiama.
Niekas nežino, kur jis prasideda,
Jokie rašmenys nepadės surast jo olos.

6

Nėra tokios klėties, į kurią tavo dovanos tilptų.
Niekas galios neturi įsakinėt tavo širdžiai.
Džiaugias jaunuoliai tavim ir tavo vaikai.
Garbina nelyg karalių tave.
Įstatymai tavo tvirti, nepamainomi.
Tu srūvi per Aukštutinį ir Žemutinį Egiptą.
Akimis kiekvienas tavo vandenį geria.
Visa širdimi tu trokšti kurti vien grožį.
— — — — — — — — — — — — — — — —

SEPTYNIŲ CHATCHOR GIESMĖ[22]

Tau mūsų dūžiai ritmingi,
Tavo didybei mes šokam,

[22] Pasak senovės egiptiečių mitologijos, meilės deivė Chatchor buvo įsikūnijusi septynių deivių, ateities pranašautojų, pavidalu.

Ligi dangaus mes aukštinam
Tavąjį vardą.

Esi tu skeptro valdovė,
Miros ir karolių valdovė,
Muzikos ir garsų,
Kurie skamba vien tau.

Kiekvieną dieną mes garbinam tavo didybę,
Nuo vakaro iki ryto, kol žemę aušra nutvieskia.
Džiūgaujam tavąjį veidą išvydę, Denderos[23] valdove,
Garbstom tave dainomis.

Esi tu džiaugsmų valdovė, esi tu šokių valdovė,
Muzikos garsus tu valdai ir arfų melodijas,
Visų ratelių valdovė, vainikų pynimo valdovė,
Kvapsnių ir aliejų valdovė, valdovė visų žaidimų.

Mes šlovinam tavo didybę,
Mes garbstom tave,
Šloviname labiau
Už visus dievus ir dievybes.

Tu esi himnų valdovė,
Knygų ir raštų valdovė,
Esi iš visų mokyčiausia
Raštininkų šeimininkė.

Kiekvieną dieną mes gėrimės tavo didybe,
Ir džiūgauja tavo širdis, mūsų dainas girdėdama,
Kiekvieną dieną, tave regėdamos, gėrimės, kiekvieną dieną,
Ir džiūgauja širdys, vos tik išvystam tave.

Tų vainikų valdovė, visų žaidimų vadovė,
Beribio svaigumo valdovė,

[23] *Dendera* — miestas į pietus nuo Kairo. Jame buvo Chatchor šventykla, išlikusi iki mūsų laikų.

Mes džiūgaujam prieš tave, mes tau dainuojam,
Ir tavo širdis pradžiunga, kai regi, ką dėl tavęs mes darom.

Perspausdinta iš: Senovės Rytų poezija. — Vilnius: Vaga, 1991. — P. 7—8, 14—15, 18—19, 23—24, 31—32, 41—45, 50—51. Iš rusų kalbos vertė *Henrikas Bakanas*

MESOPOTAMIJA

ŠUMERAS IR BABILONIJA

GROŽIS ŠUMERŲ IR BABILONIEČIŲ AKIMIS

Derlinguose Tigro ir Eufrato upių slėniuose atsirado kitas svarbus pasaulinės kultūros židinys, graikų vadintas Mesopotamija, arba Tarpupis. Šio krašto gyventojai palaikė kultūrinius ir ekonominius ryšius su Egiptu, Indija, o per Oronto slėnį — su Finikija ir Palestina. Tūkstantmečius Mesopotamijoje gyvavusių šumerų, akadų, babiloniečių, asirų, chaldėjų, persų valstybių gyventojai aktyviai kūrė kultūros vertybes.

Šio regiono seniausios ir vienos pirmųjų pasaulyje civilizacijos kūrėjai buvo nežinomos etninės kilmės šumerai, apie 3600 m. pr. Kr. iš Zagroso kalnų atkeliavę į pietų Mesopotamiją. Jie įkūrė galingą valstybę, klestėjusią 2800—2369 m. pr. Kr., pastatė gerai įtvirtintus miestus, sukūrė sudėtingą irigacijos sistemą. Itin toli pažengusi buvo inžinerinė mintis, astronomija, matematika, medicina, literatūra, muzika, vaizduojamoji ir taikomoji dailė. Dar apie 3000 m. pr. Kr. šumerai sukūrė dantiraštį, kurį vėliau perėmė akadai, elamitai, asirai, hetitai ir kitos tautos.

Šumerų valstybės valdovai ilgą laiką kovojo su Šiaurės Mesopotamijoje semitų genčių įkurta Akadų valstybe (2467—2287 m. pr. Kr.), kurios valdovas Sargonas Didysis 2369 m. pr. Kr. ir užkariavo šumerus. Žlugus šumerų ir akadų dinastijoms, Mesopotamijos teritorijoje iškilo Babilonijos karalystė (1894—1595 m. pr. Kr.), plėtojusi šumerų kultūros tradicijas. Šios valstybės gyventojai kalbėjo akadų, vėliau semitų amoriečių ir aramėjų kalbomis, tačiau etniniu požiūriu dauguma jų buvo šumerų ir akadų palikuonių mišinys. Vėliau šį regioną užgrobė ir valdė Asirijos karaliai. Išsivadavusi iš jų priklausomybės trumpam atgimė Naujojo Babilono, arba Chaldėjų, valstybė, kuri gyvavo iki persų užkariavimo 538 m. pr. Kr.

Mesopotamijos regiono tautų estetinės pažiūros dar menkai pažįstamos, mokslinis jų tyrinėjimas tik prasideda. Pagrindinis žinių šaltinis yra dantiraš-

čiu parašyti įvairios paskirties religiniai, epiniai, poetiniai, moksliniai tekstai, valstybiniai dokumentai bei išlikę dailės kūriniai. Seniausi šumerų tekstai rašyti apie 3000 m. pr. Kr., o daugelis išlikusių plytelių yra iš XIX—XVIII a. pr. Kr. Tuo laiku ši kalba jau buvo mirusi ir tapusi, kaip lotynų kalba viduramžių Europoje, rašto ir mokslo žmonių kalba. Dauguma to laiko tekstų yra kopijos. Iš įvairiuose pasaulio muziejuose išlikusių fragmentų mokslininkams pavyko atkurti dvidešimt keturias šumerų Chara-Chubulu enciklopedijos knygas, padedančias susidaryti vaizdą apie šumerų mitologiją, mokslo žinias, etines bei estetines pažiūras.

Be himnų dievams, ritualinių pasakojimų, apeigų giesmių, mitų fragmentų, Gilgamešą šlovinančių posmų, mokslo žinių, šumerų estetinėms pažiūroms suvokti itin svarbi yra geriausiai išlikusi dailės rūšis — gliptika, t.y. cilindro formos akmens antspaudai su išraižytais dievų, žmonių, mitinių gyvūnų, žvėrių atvaizdais. Prancūzų mokslininkas P. Amiet ir jo sekėjai tyrinėdami antspaudus nustatė pagrindinius šumerų kultūros ir meno raidos periodus, estetinį žmogaus vaizdavimo kanoną bei stilistinius bruožus[1].

Ankstyvosios šumerų estetinės pažiūros ir visa meninė kultūra yra glaudžiai susijusi su kosmogoniniais mitais, totemų ir ritualo kultūra. Senuosiuose tekstuose aptinkama *šag* sąvoka reiškė grožį. Grožis siejosi su tikslingumu, funkcionalumu, tobulumu, šviesa, spindesiu, meile, vaisingumu.

Grožio kaip šviesos ir spindesio samprata klostėsi jau III tūkstantmetyje pr. Kr. kartu su kosmogoniniais mitais, aiškinančiais pasaulio ir dieviškojo grožio kilmę. Šumerų kosmologinė grožio koncepcija bendrais bruožais artima egiptiečių ir indų koncepcijai. Pasak išlikusių mitų fragmentų, iš pradžių buvo vandenynas, kuriame oro atskirti iškilo dangaus skliautas ir plokščia žemė. Vėliau pasklinda šviesa, grožis ir harmonija, atsiranda šviesos ir spindesio šaltiniai — saulė, mėnulis, žvaigždės, o netrukus ir augalai, gyvūnai, žmonės. Pasaulio kūrimo aktas, kaip ir visų vėlesnių šio regiono tautų kosmologijoje, prasideda dieviškuoju žodžiu. Šumerų mitologijoje ir literatūroje aptinkame vėliau Senajame Testamente išplėtotų pasakojimų: apie 7 dienas trukusį pasaulinį tvaną, Nojaus istoriją, mitus apie rojų, pragarą, mokymą apie tai, jog nepaisydamas nelaimių ir kančių žmogus privalo būti nuolankus ir melsti dievų pagalbos.

Pasaulio valdovais šumerų mitologijoje skelbiami antropomorfiniai dievai. Reikšmingiausi yra dievų panteono valdovas, atmosferos dievas Enlilis,

---

[1] Žr. *Amiet P.* La glyptique mesopotamiene archaique. — Paris, 1961.

„dangaus valdovė" — vaisingumo, meilės ir karo deivė Inana (babiloniškas jos vardas — Ištar), saulės dievas Utu (babiloniškai — Šamašas). Šie pagrindiniai šumerų sakralinės literatūros, poezijos herojai ir buvo suvokiami kaip grožio šaltiniai, skleidžiantys šviesą ir spindesį. Kai kalbama apie grožį, dažniausiai vartojami su šviesa, spindesiu ir dieviškomis galiomis susiję epitetai. Vaisingumo, meilės ir karo deivė vadinama „šviesiąja Inana, galingąja žyne"[2]. Šviesa, skaistumas, spindesys šumerams buvo labai svarbūs dieviškojo grožio aspektai, kurie gali būti regimi aprangoje, žodžiuose, veiksmuose. Tekste „Kur pažvelgsi — Enlilis" apie dievų valdovo Enlilio žmoną Ninlilę sakoma:

<...> Ninlilė, tavoji žmona, tavo dangun pagrobtoji,
Drabužiais skaisčiais, [gražiais ir šviesiais],
Išrinktoji, klusni, išaukštinta,
Maloni, rūpestinga šeimininkė Ekuro![3]

Kita svarbi toteminė estetiškumo samprata tiesiogiai susijusi su pasaulio gyvatės, gimdančios gyvybę (prisiminkime panašų indų pasaulio gyvatės Šešos vaizdinį), jaučio, liūto, skorpiono ir kitais šumerų dailėje ir mitologijoje populiariais įvaizdžiais, kuriems priskiriama ypatinga gyvybinė ir erotinė galia. Šie toteminiai vaizdiniai simbolizuoja vaisingumą, erotiką, juslingumą, meilės aistras dieviškojo ir žmogiškojo grožio sampratoje. Svarbiausi vyriškos giminės dievų ir žmonių grožio požymiai — ne išorinis kūno, veido gražumas, harmoningas sudėjimas, o jėga, stiprumas, ryžtas, galinga kuriamoji erotinė energija. Dažni vyrišką grožį nusakantys palyginimai — stiprus kaip liūtas, galingas kaip laukinis jautis. Daugelyje šumerų ir babiloniečių gliptikos kūrinių vaizduojamos intymios šių gyvūnų ir moters meilės scenos. Gražuolio, moterų širdžių pavergėjo, vaisingumo ir išminties dievo Enkio paveikslas nesiderina su mums įprasta harmoningo grožio samprata: jis galingas, gauruotas, vienaakis, tačiau pasižymi stebėtina gyvybine ir erotine energija.

Moteriškoji šumerų grožio samprata susijusi su vaisingumu, gausa, putlumu, gyvybine bei erotine energija trykštančiomis kūno formomis. Graži moteris — tai pirmiausia „galinga telyčia", visados pajėgianti priimti gyvybės sėklą. Ši moteriškojo grožio samprata labai siejasi su jusliniu suvokimu, regėjimo, uoslės, skonio ir klausos pojūčiais. Tai rodo ir moteriškajam gro-

[2] Senovės Rytų poezija. — P. 79.
[3] Ten pat. — P. 77.

žiui apibūdinti taikomi epitatai „saldi", „aromatinga". Apie meilės ir grožio deivės Inanos dukters grožį sakoma:

Sviestas, saldi grietinėlė jinai,
Telyčia galingos Inanos jinai[4].

Šiame fragmente natūraliai siejasi du jau minėti moteriškojo grožio sampratos aspektai: vaisingumo galia ir juslinis grožio suvokimas. Tačiau išlikusiuose šumerų tekstuose aptinkame ir poetiškesnių metaforų. Viename tekste aistringai mylinčios moters lūpomis sakoma:

Aromatų pilni jo namai!
Švelnumo pilni jo žodžiai!
Mano viešpats vertas įsčių šviesiųjų!
— — — — — — — — — — — — — —
O šeimininke, koks saldus tavo geismas sielai!
Tavo stepėj tava žolė, koks gražus tavo javas![5]

Iš pabrėžtinai juslinės toteminės grožio sampratos išsirutulioja savitas žmogaus figūros vaizdavimo kanonas, kuris vėliau paplinta toli už Mesopotamijos ribų. Šio kanono formavimąsi geriausiai galima atsekti iš gausių gliptikos ir menkai išlikusių reljefinės ir apvaliosios skulptūros kūrinių. Žmogaus ir antropomorfinių dievų kūnai parodomi ne kaip vientisas organizmas, kurio visos dalys harmoningai susijusios, — priešingai, šumerų, akadų, babiloniečių menininkų akimis žvelgiant, kiekviena reikšminga kūno dalis yra lyg ir nepriklausoma. Remiantis tokia estetine nuostata jau seniausiuose šumerų gliptikos ir skulptūros kūriniuose nosis vaizduojama iš profilio, akis — iš priekio ir nepaprastai didelė, pečiai — iš priekio, o kojos iš šono. Šitie pagrindiniai žmogaus kūno vaizdavimo principai ilgainiui kanonizuojami šumerų vaizduojamojoje dailėje ir tampa griežtomis taisyklėmis. Kalnai, medžiai, vandens bangos gliptikoje ir reljefuose parodomi schematiškai, atsižvelgiant į simetrijos ir ritmo santykius.

Taigi šumerai sukūrė originalų estetikos kanoną, kurio esmė — *ne tikroviškas, o simbolinis, ypač sąlygiškas žmogaus kūno ir kitų tikrovės objektų vaizdavimas.* Šis kanonas tūkstantmečius išliko nepakitęs. Jo įtaką patyrė visa vėlesnioji Mesopotamijos ir kitų Artimųjų Rytų kraštų vaizduojamoji dailė.

[4] Ten pat. — P. 103.

[5] Ten pat. — P. 80—81.

Panašūs estetikos principai įsitvirtino ir šumerų literatūroje, kur fragmentai ir frazės atrodo esą savarankiški, lyg ir nesusieti į visumą. Tekstą vienija, priklausomai nuo jo pobūdžio, siužetas arba visur aiškiai jaučiami simetrijos ir ritmo elementai. Tokios fragmentu pagrįstos estetikos atsiradimą tikriausiai iš dalies lėmė specifiniai šumerų, akadų, hetitų ir huritų dantiraščio bruožai. Jų tekstai buvo rašomi molinėse lentelėse, kuriose tilpo palyginti nedaug ženklų, tad parašytos dalys natūraliai galėjo atrodyti beveik autonomiškos. Šitai jaučiama ir senovės žydų Senojo Testamento tekstuose, kur atskiros frazės dažnai funkcionuoja kaip atskiri elementai.

XIX a. pr. Kr. įsigalėjus pirmajai Babilonijos dinastijai, Mesopotamijoje suklestėjo Babilonijos kultūra ir prasidėjo akadų kalba rašomos semitų literatūros epocha. Buvo sukurtas babiloniškasis Gilgamešo epo variantas, daug įvairių poetinių tekstų. Babiloniečiai su didžia pagarba žvelgė į šumerų kultūros tradicijas, o šumerų kalba ilgą laiką buvo šios šalies gyventojų sakralinė ir literatūrinė kalba. Daugelis šumerų valstybėje susiformavusių estetinių pažiūrų, meno kanonų bei stilistinių bruožų išliko beveik nepasikeitę ir babiloniečių kultūroje. Lygindami šumerų ir babiloniečių tekstus estetiniu aspektu, matome, jog šumerų estetiškumo samprata glaudžiau susijusi su ritualine kultūra, archajiniais mitologiniais ir toteminiais įvaizdžiais, dievų pasauliu, o babiloniečių pažiūrose yra daugiau hedonizmo ir humanistinių motyvų. Žmogui, suvokusiam, jog jis yra iš dalies nepriklausomas nuo dievų, kosminių bei gamtos stichijų, darosi svarbūs jo paties individualūs bruožai. Jis atsigręžia į save, į savo dvasios pasaulį. Todėl epinėje babiloniečių literatūroje ir meilės poezijoje apdainuojama žmogiškųjų jausmų galia.

Babiloniečių estetinėms pažiūroms pažinti svarbiausias yra Gilgamešą aukštinantis epas. Babiloniečiai perėmė pagrindinius šumerų poemos apie Gilgamešą motyvus ir išplėtojo juos į savitą, daug spalvingesnį pasakojimą. Daugelis pagrindinių siužeto linijų ir veikiančių asmenų išliko, tačiau kitoks pagrindinio herojaus, Uruko miesto valdovo Gilgamešo paveikslas. Babiloniečių versijoje vyrauja ne abstraktūs, nutolę nuo kasdieninių rūpesčių dievai, o gyvas, kenčiantis, ieškantis grožio, nepasotinamų aistrų žmogus, ištikimas savo draugui Enkidu. Herojus daug sudėtingesnis, jo gyvenimo epizodai aprašinėjami detaliau.

Ir babiloniečiai išlaikė šviesos ir spindesio estetikos elementus. Tačiau tie elementai būdingi ne tik dieviškam, bet ir žemiškam grožiui. Moters grožis jiems asocijuojasi ne tik su vaisingumu, apčiuopiamomis kūno formomis,

tačiau ir su skaistumu, spindesiu, tyru vandens srautu. O į vyrą žvelgiama labiau šumerų akimis: gražus yra didelis, stiprus, gaivališkas, lytiškai galingas vyras. Apie Gilgamešą sakoma taip:

> Gražus jis kaip vyras, savo vyriškom galiom,
> Skleidžia geismą aplink visas kūnas,
> Daugiau už tave jisai turi galybės,
> Sau ramybės neranda dieną nei naktį![6]

Babiloniečių tekstuose aiškiai silpnėja ritualinė kultūra ir žynių cenzūra, daugėja pakantumo žmogaus silpnybėms. Atsiranda atvirų hedonistinių motyvų:

> <...> grožiu pasileidėlės garsios:
> Geismo pertekusios, — siūlo malonę...[7]

Vienas Gilgamešo epo personažų tokiais žodžiais apibūdino žmogaus paskirtį:

> Tu, Gilgamešai, pilvą pasotink,
> Dieną naktį būk pilnas linksmybės,
> Šventę surenk sau kas dieną,
> Dieną naktį groki ir šoki!
> Šviesūs tebūnie tavo rūbai,
> Švarūs plaukai, vandeniu prauskis,
> Žiūrėk, kaip vaikelis ranką tau laiko,
> Savo glamonėmis džiugink draugužę —
> Tiktai čia žmogaus paskirtis glūdi![8]

Antanas Andrijauskas

[6] Ten pat. — P. 112.

[7] Ten pat.

[8] Ten pat. — P. 149.

ŠUMERŲ POEZIJA

Šumerų raštas (pirmiausia — piktografinis, vėliau — dantiraštinis) atsirado IV tūkstantmečio pr. Kr. pabaigoje kaip ūkinių poreikių tenkinimo priemonė. Ankstyviausi rašto paminklai buvo įvairūs istoriniai užrašai (iš pradžių trumpi ir sausi, vėliau — išplėsti ir poetiški), bylojantys apie šventyklų ir kanalų statybą, registruojantys reikšmingiausius istorinius įvykius (kronikų, metraščių atmaina). Vėliau formavosi didaktinė literatūra, skirta mokymo tikslams, eiliuoti mitologiniai pasakojimai, himnai dievams, religinė ir ritualinė poezija.

Mūsų laikus šumerų literatūra pasiekė II tūkstantmetyje pr. Kr. padarytais nuorašais, kai šumerų kalba jau buvo užleidusi vietą akadų kalbai. Daugumą tų nuorašų XX a. septintojo dešimtmečio viduryje atrado Pensilvanijos universiteto archeologų ekspedicija netoli buvusio šumerų religinio centro Nipūro. Pirmą kartą dalis jų buvo paskelbta 1949 m. žurnale „American Journal of Archeology“ (Nr. 1). Apie tikrąjį jų sukūrimo laiką sunku spręsti, nebent jeigu juose minimos kokios nors istorinės realijos, vietovių pavadinimai. Jų autoriai taip pat nežinomi, tačiau, kaip galima spręsti iš turinio, tai buvo valdovų rūmų ir šventyklų žmonės.

Šiuo metu yra žinoma apie 150 šumerų literatūros paminklų. Daugelio jų išliko tik fragmentai. Tai eiliuoti kosmogoniniai ir etiologiniai pasakojimai, fragmentiški epiniai pasakojimai apie dievų ir herojų žygius (epo apie Gilgamešą užuomazgos), himnai dievams ir valdovams, vestuvių, laidotuvių ir kitos ritualinės giesmės, didaktiniai kūriniai

(pamokymai, nuostatai, dialogai, pasakėčios, anekdotai, patarlės ir priežodžiai).

Antologijoje spausdinami fragmentai iš įvairių šumerų literatūros žanrų kūrinių, kuriuose garbinamas grožis. Pagal nusistovėjusią tradiciją šumerų literatūros kūriniai pavadinti pirmosios eilutės žodžiais.

„ŽYNYS Į „NEMIRTINGOJO KALNĄ"..."

Žynys į „Nemirtingojo kalną"[1] nukreipė mintis,
Žynys Gilgamešas[2] į „Nemirtingojo kalną" nukreipė mintis.
Tarnui savo Enkidu[3] žodį byloja:
„Enkidu, būrimas iš plytos gyvenimo nežada!
Trauksiu į kalnus, pelnysiu šlovę!
Tarp šlovingų vardų save aš išgarsinsiu!
Kur negerbia vardų, dievus aš išgarsinsiu!"
Vergas jo Enkidu jam atsako:
„Šeimininke, jeigu į kalnus eisi, Utu[4] praneški!
Dievui Utu, didvyriui Utu praneški!
Kalnai! Jie — Utu sukurti, Utu praneški!
Kalnai, kur kertami kedrai, — Utu sukurti, Utu, Utu praneški!"
Štai Utu dausose lazurito diadema apsivainikavo,
Galvą atlošęs pasileido per dangų.
Gilgamešas ožiuką skaistų, šviesų pakėlė,
Ožiuką rudą, aukojamą, prie krūtinės priglaudė,
Ranką prie lūpų pridėjo kaip melsdamas,

---

[1] *„Nemirtingojo kalnas"* — daugiarankės ir daugiakojės šumerų mitinės pabaisos Chumbabos, apgaubtos magiška šviesa, buvimo vieta.

[2] *Gilgamešas* — Uruko miesto penktasis I dinastijos valdovas (XXVII a. pr. Kr.), kuris netrukus po jo mirties buvo sudievintas.

[3] *Enkidu* — mitinis šumerų sakmių personažas, Gilgamešo tarnas; akadų mitologijoje jis jau Gilgamešo draugas, jo žygių dalyvis (antrininkas). Jis esą sukurtas iš molio, jo kūnas padengtas vilna. Už tai, kad jis užmuša pabaisą Chumbabą, užsirūstinę dievai pasiunčia jam ligą ir mirtį. Jis traktuojamas kaip atpirkimo auka (miršta vietoje Gilgamešo).

[4] *Utu* — šumerų saulės dievas, mėnulio dievo Nanos sūnus, Inanos (Ištar) brolis, ypač garbintas Uruke I dinastijos valdymo laikais.

Dievui Utu dausose šaukia:
„Utu, į kalnus keliauju, gal pagelbėsi!
Į kedrų kalnus keliauju, padėjėju man būki!“
Utu iš dausų jam atsako:
„Galingas ir garbstomas tu, ko į kalnus veržiesi!“
Gilgamešas atsako:
„Utu, žodį tau tarsiu, ausį žodžiui atverki!
Savo sumanymus apsakysiu, išklausyk, ko viliuosi!
Mano mieste miršta žmonės, širdis sielvartauja!
Žmonės išeina, širdis mano liūdi.
Per miesto sieną aš persisvėriau,
Lavonus upėje aš išvydau,
Argi ne taip išeisiu ir aš? Iš tikro, iš tikro!
Pats aukščiausias nepasieks debesų,
Pats stambiausias neuždengs žemės,
Būrimas iš plytos gyvenimo nežada!
Išeisiu į kalnus, šlovę pelnysiu!
Tarp šlovingų vardų save aš išgarsinsiu!“
Utu jo maldas maloningai išklausė,
Kaip labdarys suteikė jam malonę:
Septynetą nuostabių didvyrių, vienos moters pagimdytų:
Pirmas — vyriausias brolis, liūto letenom ir erelio nagais,
Antras — nuodinga angis, [...............],
Trečias — angis-slibinas, angis niršulinga,
Ketvirtas — ugnis, viską ryjanti... [..........],
Penktas — laukinė gyvatė, [smaugianti],
Šeštas — viską griaunantis srautas, suardantis kalnus, uolynus,
Septintas — skorpionas [geliantis], kelio atgal nežinantis,
Septynetas jų, [septynetas jų...].
Jie — dangiškos žvaigždės,
Žemės kelius žinančios,
Tarp žvaigždžių danguje [švie]čiančios,
Į Aratą[5] kelius paro[dančios],
[Kelyje] pirklius [nukreipiančios],

[5] *Aratas* — senasis šumerų miestas Irano kalnyne. Su šiuo miestu Urukas intensyviai prekiavo.

Svečias šalis apžvelgiančios,
[Viršum žemės] balandžiais [sklandančios],
Kalnų šalis pažįstančios...
Įtaisys juos ant žalgų papėdėj.
Kedrų kirtėjas mielai juos paima,
Žynys Gilgamešas juos ima džiaugsmingai.
Visus miestiečius šaukia lig vieno.
Tarsi dvyniai atsišaukė žmonės.
„Šeimą turintis — pas savo šeimą! Motiną turintis — pas savo motiną!
Vieniši narsuoliai — prie manęs, penkiasdešimt jų už manęs tegul stoja!“
Šeimą turintis — pas savo šeimą, motiną turintis — pas savo motiną,
Vieniši narsuoliai — prie jo, penkiasdešimt už jo atsistojo.
Į kalvio namus jisai traukia.
Vario kirvį kaip tik rankai karžygio nuliejo.
Į juoduojantį sodą laukuos jisai traukia.
Medį kietą — obelį, samšitą [nukirto jam].
Jo bendrapiliečiai, jo bendrakeleiviai į rankas juos ima.
Ir šit pirmas, vyriausias brolis, liūto letenom ir erelio nagais,
Žalgos į kalno papėdę jį iš tikrųjų [atneša].
Pirmąjį [kal]ną perkopė, [kedrų kalnuos] neišvydo.
Septynetą kalnų perkopė.
[Kalnų], kur kertami [kedrai], nepasiekė.
Žynys Gilgamešas, kertantis kedrus, —
[Kedrai!] Juos kirst Gilgamešui, —
[Žynys] Gilgamešas [stovyklą sau] įrengė.
[..]
Tarsi [dykumos miglos] užkrito jį [miegas].
[Kaip žmogui skirta], apėmė miegas.
[Jo bendrapiliečiai], jo bendrakeleiviai,
[Kalno papėdėje muša] būgnus!
[Tatai] miegas, o užmigus — toks sapnas!
[Paklausk jį] — tyla atsako!
Paliesk jį — neatsikels,
Šauk jį — neatsilieps.

„O tu, kursai miegi, o tu, kursai miegi!
Gilgamešai! Žyny! Kulabo[6] sūnau! Kiek miegosi?
Apniuko kalnai, metė šešėlius,
Žara [žėrė] vakaro šviesą,
Utu pas motiną savo Ningalę[7], galvą iškėlęs, nuėjo,
O Gilgamešai, kiekgi tu čia miegosi?
Bendrapiliečiai tavo, bendrakeleiviai tavo,
Kalno papėdėj aplink tave susispietę!
Motė-gimdytoja tavo miesto gatvėse tegul tavimi nesiskundžia!"
Šviesiaprotis, jisai atsibudo.
Karžygio paliepimu jo kelionės drabužį [jam neša].
Lengvą kelionės drabužį jis ima, savo krūtinę [pridengia].
Tarsi „didžiosios Žemės" jautis pakilo.
Galvą žemyn nuleido, dantim sugriežė.
„Savo motės-gimdytojos Ninsun, savo tėvo šviesiojo Lugalbandos[8] gyvybe prisiekiu!
Savo motės-gimdytojos Ninsun garbei, kaip sapne man buvo apreikšta, aš padarysiu!"
Ir antrą kartą iš tikro jis tarė:
„Savo motės-gimdytojos Ninsun, savo tėvo šviesiojo Lugalbandos gyvybe prisiekiu!
Kol tas vyras, — ar jis vyras, ar dievas, — kol nebus jis sugautas,
Į kalnus ves mano kelias, nuo miesto — šalin aš patrauksiu!"
Ištikimas vergas taria žodį, gyvybę [sergintį],
Savam šeimininkui žodį byloja:
„Šeimininke, vyro ano nematei — širdis nedrebėjo tau!
Aš tą vyrą mačiau, — širdis man drebėjo!
Karžygys! Jo dantys — drakono!
Išvaizda — liūto!
Gerklė jo — maurojantis tvanas!
Kakta jo — kaitrioji liepsna! Nėr kur nuo jo dėtis!
Šeimininke, tau — į kalnus, o man — į miestą!"

— —

[6] *Kulabas* — šventoji Uruko apylinkė, kadaise buvęs atskiras kaimas.

[7] *Ningalė* — šumerų mėnulio dievo Nanos žmona, saulės dievo Utu motina.

[8] *Ninsun* ir *Lugalbanda* — mitiniai Gilgamešo gimdytojai. *Lugalbanda* — Uruko miesto ketvirtasis I dinastijos valdovas, jo žmona *Ninsun* — deivė.

„KUR PAŽVELGSI, ENLILIS!..“[9]

— —

[Motė] Ninlilė[10], tavoji žmona, tavo dangun pagrobtoji,
Drabužiais skaisčiais, [gražiais ir šviesiais],
Išrinktoji, klusni, išaukštinta,
Maloni, rūpestinga šeimininkė Ekuro![11]
Patarėja tavoji, kalbanti išmintingai,
Šviesiaprotė ir meiliakalbė,
Švarioje šventykloj, šventoje šventykloj šalia tavęs sėdi,
Kalba su tavimi, duoda tau patarimų,
[Ten], prie saulėtekio vartų, likimus lemia!
Ninlilė! Visatos valdovė! Padangės šalių šeimininkė!
Sykiu su Galingąja Uola[12] apdainuota!
Viršūnė, kurios žodis nekeičiamas,
Padėjėja, kurios kalbos neliečiamos,
Ištarmės žaibiškos,
Ketinimai — žodžiai užtikrinti!
O Galingoji Uola, Tėve Enlili! Giesmė tavo šlovei — štai kas yra aukščiau visko!

„JEIGU NE MOTINA MANO...“

„Jeigu ne motina mano, į lauką, į stepę tave išvarytų,
Didvyri! Jeigu ne motina mano, į lauką, į stepę tave išvarytų!
Jeigu ne motina mano Ningalė, į lauką, į stepę tave išvarytų!
Jeigu ne Ningikuga[13], į lauką, į stepę tave išvarytų!
Jeigu ne tėvas mano Zuenas[14], į lauką, į stepę tave išvarytų!

---

[9] *Enlilis* — vienas iš vyriausiųjų šumerų dievų panteono dievų, antrasis po savo tėvo dangaus dievo Anu.

[10] *Ninlili* — dievo Enlilio žmona.

[11] *Ekuras* — pagrindinės Enlilio šventyklos Nipūre pavadinimas, reiškiantis „Kalno namą“.

[12] *Galingoji Uola* — vienas iš Enlilio epitetų.

[13] *Ningikuga* — „švento sidabrinio nendryno valdovė“, galbūt deivės Ningalės epitetas, o gal tai Inanos sesuo.

[14] *Zuenas* — akadiškas šumerų mėnulio dievo Nanos pavadinimas.

Jeigu ne brolis mano Utu, į lauką, į stepę tave išvarytų!“
„Mergaite, nepradėk ginčų!
Inana[15], kalbėkim garbingai!
Inana, nepradėk ginčų!
Ninegala[16], ramiai pasitarkim!
Mano tėvas ne blogesnis už tavo!
Inana, kalbėkim garbingai!
Mano motina nė kiek ne blogesnė!
Ninegala, ramiai pasitarkim!
Geštinana[17] [už tavo seserį] ne blogesnė!
Inana, kalbėkim garbingai!
Aš pats už dievą Utu ne blogesnis!
Ninegala, pasitarkim garbingai!
Dievas Enkis už Zueną nėra blogesnis!
Inana, kalbėkim garbingai!
Deivė Turtur[18] ne blogesnė už Ningalę!“
Tai, kas čia pasakyta — iš geismo!
Besiginčijant įsliuogė geismas į širdį!
O brangakmenis! O brangakmenis! Tegul jis brangakmenį pragręžia!
Amaušumgaljana![19] Tegul jis brangakmenį pragręžia!
O brangakmenis! O brangakmenis! [Jis brangakmenį pragręžė!]
O brangakmenis! O brangakmenis! [Jis brangakmenį pragręžė!]
[Jis] pripildė [drėgmės namus], jis pripildė drėgmės jai namus!
[Jis] pripildė [sienas drėgmės], jis pripildė sienas drėgmės!
[Jo žmo]na, vyriausioji žynė, Amaušumgaljanai byloja:
„Akmenys pragręžti, akmenys pragręžti, kas jai pragręžė brangakmenį?
Amaušumgaljana, kas jai pragręžė brangakmenį?
Brangakmeniai, jų smulkūs grūdai — įstabioms šnervėms?

[15] *Inana* — šumerų vaisingumo, kūniškos meilės ir vaidų deivė. *Ninsianos* vardu ji buvo garbinama ir kaip saulėtekio deivė (Veneros planeta). Akadų mitologijoje ji tapo deive Ištar.

[16] *Ninegala* — tikriausiai vienas iš deivės Inanos epitetų.

[17] *Geštinana* — mylimiausia Inanos sesuo, jos pranašingų sapnų aiškintoja.

[18] *Turtur* — dievo Dumuzio ir jo sesers Geštinanos motina.

[19] *Amaušumgaljana* — vienas iš Dumuzio vardų.

Brangakmeniai, jų stambūs žiedai — įstabiai krūtinei?"
Amaušumgaljana žynei vyriausiai atsako:
„Nuo šiandien jinai — vyriausia žynė! Nuo šiandien ji mano žmona!"
Šviesioji Inana, galingoji žynė! Jis jai pragręžė brangakmenį!
O brangakmenis! O brangakmenis! Tegul jis gręžia brangakmenį!
Amaušumgaljana! Tegul jis gręžia brangakmenį!
Akmenys pragręžti, akmenys pragręžti, kas jai pragręžė brangakmenį?
Amaušumgaljana, akmenys pragręžti! Kas jai pragręžė brangakmenį!
„Jis, man sutvertas! Jis, man sutvertas! Tamsmėlynis akmuo — jo barzda!
Jautis laukinis, Anu man sutvertas! Tamsmėlynis akmuo jo barzda!
O, jautis laukinis! Jo barzda — tamsmėlynis akmuo! Jo barzda — tamsmėlynis akmuo!"
Ši daina — Inanos „durgar"![20]
Nendrine lazdute užrašyta!

„KADA AŠ, VIEŠPATĖ, DAUSOSE SPINDĖJAU..."

„Kada aš, viešpatė, dausose spindėjau,
Kada aš, viešpatė, dausose spindėjau,
Kada aš spindėjau, kada linksma šokau,
Nuo aušros lig žaros dainuoti galėjau,
Priešais mane, priešais pat mane,
Viešpats Kulijana[21] priešais atsistojo!
Viešpats ranką suspaudė,
Ušumgaljana mane apkabino!
„Atstok nuo manęs, Jauti laukinis! Man reik eit namo!

---

[20] *„Durgar"* — tam tikras šumerų poezijos žanras, tačiau kokios jo ypatybės, tyrinėtojai dar negali pasakyti.

[21] *Kulijana* — vienas iš daugelio šumerų dievo Dumuzio epitetų, reiškiančių Anu, dangaus dievo, draugą. Inana, kreipdamasi į jį, vadina jį vis kitokiu vardu: *Kuli Enlilis* (Enlilio draugas), *Amaušumgaljana*, arba sutrumpintai *Ušumgaljana*.

Atstok nuo manęs, Kuli Enlili! Man reik eit namo!
Ką aš [savo] motulei sakysiu meluosiu?
Ningalei, motulei savo, sakysiu meluosiu?
Ningalei, motulei savo, sakysiu meluosiu?“
„Leisk pamokyt tave! Leisk pamokyt tave!
O Inana, gudriausioji! Leisk pamokyt tave!
„Daugužė mana pasivaikščiot pakvietė,
[Padainuot pavaikščiot], pašokt, būgną mušant!
Ak, gražumas dainų, — jinai man dainavo!
Ak, linksminaus iš širdies, — lig aušružės linksminaus!“
Savo mielai motulei taip sakyk, taip jai sumeluoki!“
O mes abu mėnesienoj viens kitą glostysim myluosim!
Aš pa[klosiu] šviesų guolį, prabangų guolį, guolį karališką!
Ak, ateis saldus metas, ak, ateis džiaugsmai linksmybės!“
„Sagida“ — šita daina!
— Aš, mergelė, lauke [vaikštau],
[Lauke vaikštau], saulei šviečiant,
[Aš, Inana, lauke vaikštau.]
[Vaikštau lauke saulei šviečiant!]

....

Prie motulės vartų atėjau
Ir štai linksma vaikštinėju,
Prie Ningalės vartų atėjau
Ir štai linksma vaikštinėju.
Jis ištars motulei žodį,
Kiparisų aliejų išpils ant žemės,
Motulei Ningalei tars žodį,
Kiparisų aliejų išpils ant žemės!
Aromatų pilni jo namai!
Švelnumo pilni jo žodžiai!
Mano viešpats vertas šviesiųjų įsčių!
O Amaušumgaljana, Zueno žente!
Valdovas Dumuzis vertas įsčių šviesiųjų!
O Amaušumgaljana, Zueno žente!
O šeimininke, koks saldus tavo geismas sielai!
Tavo stepėj tava žolė, koks gražus tavo javas!

Amaušumgaljana, saldus tavo geismas sielai!
Tavo stepėj tava žolė, koks gražus tavo javas!
„Sagara“[22] — ši daina, mušant būgną, daina ši, — Inanai!

„KILMINGOJI MERGELĖ GATVĖJE STOVI...“

Kilmingoji mergelė gatvėje stovi,
Palaidūnė mergelė, duktė Inanos,
Mergelė, Inanos duktė, stovi palei nakvynnamį.
Sviestas, saldi grietinėlė jinai,
Telyčia galingos Inanos jinai,
Enkio[23] lobių turtinga slėptuvė,
O, mergelė! Atsisės — obelim žydi,
Atsiguls — akims vienas džiaugsmas!
Kedrų vėsa šešėliuota vilioja!
Prie jos mano veidas prikaustytas — mylinčio veidas,
Mano rankos prikaustytos — mylinčio rankos,
Mano [akys] prikaustytos — mylinčio akys,
Mano kojos prikaustytos — mylinčio kojos.
Ak, sidabro slenksčiai prieš ją, lazurito laipteliai po ja,
Kai žemyn jinai leidžias!
Kai mieloji stabtelėjo,
Kai mieloji antakius pakėlė —
Mieloji iš dausų vėju [padvelkė],
Į jaunuolio [kr]ūtinę strėlė įstrigo.
Dievas Asaluchis[24] tatai pamatė,
Pas Enkį tėvą eina ir sako:
„Tėve! Kilmingoji mergelė gatvėje!“
Ir antrą sykį jis sako:

---

[22] *„Sagida“, „Sagara“* — ne visiškai aiškūs šumerų giesmių tipai.

[23] *Enkis* — vienas iš svarbiausių šumerų dievų panteono dievų, žmonių likimo, išminties, gėlų požemių vandenų dievas.

[24] *Asaluchis* — dievo Enkio sūnus, žmonių užtarėjas užkeikimo ritualuose. Babilonijoje jis buvo tapatinamas su dievu Marduku.

„Tėve! Kilmingoji mergelė gatvėje!"
„Ką sakyt, nežinau, kuo padėt, nežinau aš!"
Enkis sūnui savo atsako:
„Sūnau! Ko tu nežinai? Ką galėčiau aš pasakyti?
Asaluchi! Ko tu nežinai? Ką galėčiau tau pasakyt?
Viską, ką žinau aš, iš tiesų ir tujen žinai!
Šventos karvės pieną ir sviestą,
Baltos karvės pieną ir sviestą
Į geltonąjį indą iš alebastro supilki,
Mergelės krūtinę [lašais aptėkški!"]
Ir mergelė atvertų durų neužsišaus,
Draugo, ilgesio apnikto, neatstums ji,
Iš tikrųjų seks iš paskos man!

[Užkeikimas iš „Enurio" užkeikimų].

Perspausdinta iš: Senovės Rytų poezija. — Vilnius: Vaga, 1991. — P. 66—69, 77—81, 103—104. Vertė *Sigitas Geda*

„APIE VISKĄ REGĖJUSĮ“

[Epas apie Gilgamešą]

Svarbiausias babiloniečių literatūros paminklas — epas apie Gilgamešą, pavadintas pirmosios eilutės žodžiais „Apie viską regėjusį“ (akadų k. „Sza nagba imuru“). Jis buvo sukurtas III tūkstantmečio pr. Kr. viduryje žinomų šumerų epinių poemų apie Gilgamešą („Gilgamešas ir dangaus jautis“, „Gilgamešas ir hulupu medis“, „Gilgamešas ir Nemirtingojo kalnas“, „Enkidu ir požemio karalystė“ bei kt.) motyvais. Vienos iš jų epe labiau, kitos mažiau perdirbtos, kitų panaudoti tik fragmentai. Kaip vientisas kūrinys epas apie Gilgamešą mūsų laikus pasiekė iš II tūkstantmečio pr. Kr. nuorašų akadų kalba versijomis. Iš vadinamosios senosios babiloniškosios versijos kol kas žinomos tik septynos tarpusavyje nesusijusios, smarkiai apgadintos ištraukos, tačiau jos liudija buvus vientisą epo redakciją. Vadinamosios periferinės versijos, trumpesnės už pirmąją, kol kas atrasti tik fragmentai akadų kalba bei vertimai į hetitų ir churitų kalbas. Išsamiausia yra vadinamoji nineviškoji versija, artima senajai babiloniškajai versijai. Atrastame Ašurbanipalo molinių dantiraščio plytelių bibliotekos kataloge minima, kad ši versija užrašyta iš Sin-leke-uninio lūpų. Tačiau jis, atrodo, buvo ne epo autorius, o tik jo sudarytojas ar redaktorius. Tyrinėtojų nuomone, Sin-leke-uninio tekstas apie VIII a. pr. Kr. buvo perdirbtas asirų žynio, literatūros kūrinių rinkėjo ir perrašinėtojo Nabuzukupkeno.

Pilnas epo apie Gilgamešą tekstas senovėje turėjo turėti apie 3000 eilučių, tačiau nė viena iš minėtų versijų nėra išlikusi ištisai. Pilniausia yra nineviškoji versija, suskaidyta į 12

vadinamųjų lentelių (beje, dvyliktoji lentelė yra nesusijusi su tekstu ir pridėta dirbtinai). Antologijoje spausdinami fragmentai iš I ir X lentelių.

I LENTELĖ

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Tėvas jo burną pravėrė ir taria, byloja medžiokliui:
„Sūnau mano, gyvena Gilgamešas Uruke,
Nėra už jį nieko stipresnio,
Visam krašte ranka jo galinga,
Kaip iš dangiško akmenio, tvirtos jo rankos.
Eik, į jį atgręžk savo veidą,
Jam papasakok apie žmogaus jėgą.
Duos jisai pasileidėlę — atsivesk su savim ją:
Moteris jį nugalės tarsi vyras galingas!
Jam begirdant žvėris girdykloj,
Te rūbus nusiplėšia, apatinį atnarsto, —
Ją išvydęs, jisai prisiartins —
Paliks tuomet žvėrys jį, su kuriais dykroj augo!"
Tėvo patarimo jisai paklausė,
Patraukė medžioklis pas Gilgamešą,
Leidos į kelią, atgręžė pėdas Urukan,
Gilgamešo akivaizdoj pratarė žodį:
„Yra vienas vyras, iš kalnų pasirodęs,
Visam krašte ranka jo galinga,
Kaip iš dangiško akmenio, tvirtos jo rankos!
Klaidžioja nuolatos po kalnus aplinkui,
Nuolatos su žvėrim grūdasi į girdyklą,
Nuolatos į girdyklą suka jo kojos.
Bijausi aš jo, nedrįstu prisiartint!
Duobes aš kasu — jisai jas užgriauna,
Spąstus paspendžiu — jisai juos išdrasko,
Man iš rankų atima žvėris ir stepių gyvūnus —
Jis neleidžia man stepėj darbuotis!"

Gilgamešas jam taria, medžiokliui:
„Eik, mano medžiokli, pasileidėlę Šamchat[1] sykiu nusiveski,
Te rūbus jinai nusiplėšia, apatinį atnarsto, —
Ją išvydęs, jisai prisiartins —
Paliks jį žvėrys, su kuriais dykroj augo".
Išėjo medžioklis, pasileidėlę Šamchat sykiu pasiėmęs,
Patraukė į kelią, leidosi į kelionę,
Trečią dieną pasiekė sutartą vietą.
Medžioklis ir pasileidėlė tykoti ėmė —
Dieną, dvi dienas sėdi palei girdyklą,
Žvėrys ateina, girdykloj geria,
Gyvūnai ateina, vandeniu širdį gaivina,
Ir jisai, Enkidu, kalnuose užgimęs,
Sykiu su gazelėmis šlamščia žolę,
Sykiu su žvėrimis grūdasi į girdyklą,
Sykiu su gyvūnais vandeniu širdį gaivina.
Pamatė Šamchat žmogų laukinį,
Vyrą — naikintoją iš stepių gilybės:
„Štai jisai, Šamchat! Atlapok savo krūtis,
Savo gėdą apnuogink, grožybes tavo tepatiria!
Išvydęs tave, jisai prisiartins,
Nesutrik, priimki jo kvapą,
Praskleisk drabužius, ant viršaus teatsigula!
Suteik jam malonumą, moterų priedermę, —
Paliks jį žvėrys, su kuriais dykroj augo,
Prisiglaus prie tavęs, pilnas geismo aistringo".
Atskleidė Šamchat krūtis, savo gėdą apnuogino,
Nesutriko, priėmė kvapą,
Atlapojo drabužį, ir atsigulė ant viršaus jis,
Malonumą jam suteikė, moterų priedermę,
Ir prie jos prisiglaudė jis, pilnas geismo aistringo.
Šešios dienos praėjo, septynios praėjo —
Be paliovos Enkidu pasileidėle sotinos,
O kada atsikando glamonių,

[1] *Šamchat* — viena iš pagarsėjusių Uruko miesto patvirkėlių.

Į žvėris savuosius atgręžė veidą.
Pamačiusios Enkidu, išbėgiojo gazelės,
Stepių žvėrys ėmė vengti jo kūno.
Pašoko Enkidu, — suglebo jo raumenys,
Sustingo jo kojos, — ir žvėrys nutolo.
Susitaikė Enkidu, — nelakstys taip kaip andai!
Tačiau proto įgijo, tapo daug nuovokesnis, —
Sugrįžo ir sėdos prie pasileidėlės kojų,
Pasileidėlei žiūri į veidą,
Ką tik tars pasileidėlė — klauso jo ausys.
Pasileidėlė byloja jam, Enkidu:
„Tu gražus, Enkidu, panašus tu į dievą, —
Ko gi su žvėrimis po stepę bastaisi?
Eime, nuvesiu tave į Uruką aptvertą,
Į šviesųjį rūmą, Anu[2] buveinę,
Kur Gilgamešas pertekęs galios
Ir tarsi tauras žmonėms jėgą rodo!“
Taip pasakė — jam tokios šnekos malonios,
Išmintinga širdis ieško sau draugo.
Enkidu pasileidėlei taria:
„Tai eikime, Šamchat, mane tu nuveski
Į šviesų šventąjį rūmą, Anu buveinę,
Kur Gilgamešas pertekęs galios
Ir tarsi tauras žmonėms jėgą rodo!
Aš jį iškviesiu, išdidžiai pasakysiu,
Imsiu šaukt Uruke: aš — galingasis,
Man vienam tik paklūsta likimai,
To, kur stepėje gimęs, — jėga begalinė!“ —
„Eime, Enkidu, pasisuk į Uruką, —
Kur Gilgamešą rasti — žinau aš iš tikro:
Eime, Enkidu, į Uruką aptvertą,
Kur didžiuojasi žmonės karališkais rūbais,
Nėr dienos, kad jie nesurengtų sau šventės,
Kur cimbolai ir arfos skambėt nepaliauja,
Kur grožiu pasileidėlės garsios:

[2] *Anu* — babiloniečių dangaus dievas, Uruko miesto globėjas.

Geismo pertekusios, — siūlo malonę —
Jos iš guolio naktinio didžiūnus ištraukia.
Enkidu, tu gyvenimo nepažįsti, —
Gilgamešą parodysiu, kuris aimanom džiaugias.
Žvilgtelk į jį, pažiūrėk jam į veidą —
Gražus jis kaip vyras, savo vyriškom galiom,
Skleidžia geismą aplink visas kūnas,
Daugiau už tave jisai turi galybės,
Sau ramybės neranda dieną nei naktį!
Enkidu, įžūlumą pamirški:
Gilgamešas — Šamašas[3] jį myli,
Anu, Elilis, Eja[4] jam įkvėpė protą.
Dar prieš tau nuo kalnų nusileidžiant,
Gilgamešas Uruke tave matė per sapną.
Gilgamešas pakirdo ir aiškina sapną,
Byloja jis motinai savo:
„Motin mano, sapną aš naktį regėjau:
Pasirodė jame man dangiškos žvaigždės,
Krito ant manęs lyg akmuo iš padangių.
Pakėliau — buvo už mane daug tvirtesnis,
Pakračiau — nuo savęs negaliu nukratyti,
Kraštas Uruko link jo pasikėlė,
Visas kraštas prie jo susirinko,
Žmonės aplink jį miniomis plūsta,
Vyrai visi jį apsupo,
Draugai mano visi jam kojas bučiavo,
Pamilau aš jį, prilipau kaip prie moters,
Ir prie tavo kojų padėjau,
Tu gi jį su manim sulyginai".
Motina Gilgamešo protinga, — viską išmano, — byloja ji viešpačiui savo,
Ninsun protinga, — viską ji žino, — byloja ji Gilgamešui:

---

[3] *Šamašas* — babiloniečių saulės ir teisingumo dievas, dievo Anu sūnus, deivės Ištar brolis.

[4] *Anu, Elilis, Eja* — babiloniečių vyriausiųjų dievų panteono triada. *Elilis* (atitinka šumerų *Enlilį*) — oro, vėjų ir gyvenamosios žemės dievas; *Eja* (šumerų — *Enkis*) — pasaulio vandenyno, kuriame plauko žemės rutulys, taip pat požemio vandenų, išminties dievas.

„Tas, kursai pasirodė kaip dangiškos žvaigždės,
Kur užkrito tave tarsi akmuo iš padangių, —
Tu jį pakėlei — už tave jis buvo stipresnis,
Pakratei — negali nukratyti,
Pamilai tu jį, prilipai kaip prie moters,
Ir prie mano kojų padėjai,
Aš gi jį su tavim sulyginau —
Draugas ateis stiprus gelbėt bičiulio,
Visoje šalyje ranka jo galinga,
Kaip iš dangiško akmenio, tvirtos jo rankos, —
Tu pamilsi jį, kaip prie moters priglusi,
Jis draugu tavo taps, tavęs nepaliks jis, —
Taip paaiškint galima tavąjį sapną".
Gilgamešas jai, motinai savo, byloja:
„Motin mano, vėl aš sapną regėjau:
Į aptvertą Uruką kirvis nukrito, o aplinkui jį spietės:
Kraštas Uruko link jo pasikėlė,
Visas kraštas prie jo susirinko,
Žmonės aplink jį miniomis plūsta, —
Pamilau aš jį, prilipau kaip prie moters,
Ir prie tavo kojų padėjau,
Tu gi jį su manim sulyginai".
Motina Gilgamešo protinga, — viską išmano, — byloja ji Gilgamešui,
Ninsun protinga, — viską ji žino, — byloja ji Gilgamešui:
„Tame kirvy tu žmogų regėjai,
Tu jį pamilsi, kaip prie pačios prisiglausi,
Aš gi jį su tavim sulyginsiu.
Tvirtas, aš sakiau, ateis draugas gelbėt bičiulio,
Visoje šalyje ranka jo galinga,
Kaip iš dangiško akmenio, tvirtos jo rankos!"
Gilgamešas jai, motinai savo, byloja:
„Jei Elilio valia — teiškils patarėjas,
Mano bičiulis tebus patarėju,
Aš bičiuliui patarėju tebūsiu!"
Taip savo sapnus jis išsiaiškino".
Papasakojo Šamchat Enkidu sapnus Gilgamešo, ir abu pradėjo mylėtis.

X LENTELĖ

— —

Gilgamešas byloja jai, šeimininkei:
„Kaip skruostams neįkrist, nenusvirt mano galvai,
Širdžiai liūdnai nebūt, nenuvyst mano veidui,
Širdgėlai neprasibraut į vidurius mano,
Į einantį tolimu keliu panašiam man nebūti,
Speigui ir kaitrai kaktos nenudegint?
Brolis mano jaunesnis, onagrų vaikytojas stepėj, panterų — platybėj,
Enkidu, mano brolis jaunesnis, onagrų vaikytojas stepėj, panterų — platybėj,
Su kuriuo susitikę, sykiu įkopėm į kalnus,
Abudu nutvėrę, nudobėm Jautį,
Kedrų girioj Chumbabą[5] užmušėm,
Draugas mano, kurį taip mylėjau,
Su kuriuo visus dalijomės darbus,
Enkidu, mano draugas, kurį taip mylėjau,
Su kuriuo visus dalijomės darbus, —
Jį ištiko žmogaus likimas!
Šešias dienas, septynias naktis prie jo aš raudojau,
Neatiduodamas žemei, —
Ar prisikels mano draugas, girdėdamas balsą?
Kol į jo nosį neprasiskverbė kirmėlės!
Aš pabūgau mirties, nesurast man gyvybės!
Tartum plėšikas po dykras klajoju:
Didvyrio žodis neduoda ramybės —
Tolimuoju keliu per dykumą bėgu:
Žodžiai didvyrio, Enkidu, neduoda ramybės —
Tolimu keliu dykumoj bastausi:
Kaip ištylėsiu, kaip aš nurimsiu?
Mano mylimas draugas žeme pavirto!
Enkidu, mano mylimas draugas, žeme pavirto!

---

[5] *Chumbaba* — daugiakojė ir daugiarankė pabaisa, kedrynų sargas. Senesnėje epo versijoje ji vadinama *Chumvava.*

Taip kaip jisai ar ir ašen negulsiu,
Kad neatsikelčiau jau per amžių amžius?
Dabar, šeimininke, tave sutikau aš, —
Mirties, tos baisios, tegu nepamatysiu!“

Šeimininkė byloja jam, Gilgamešui:
„Gilgamešai, kur tu veržiesi?
Gyvenimo, kurio ieškai, tu nesurasi!
Dievai, kuomet žmogų jie kūrė, —
Mirtį tada jie žmogui paskyrė,
Gyvenimą savo rankose pasiliko.
Tu, Gilgamešai, pilvą pasotink,
Dieną naktį būk pilnas linksmybės,
Šventę surenk sau kas dieną,
Dieną ir naktį groki ir šoki!
Šviesūs tebūnie tavo rūbai,
Švarūs plaukai, vandeniu prauskis,
Žiūrėk, kaip vaikelis ranką tau laiko,
Savo glamonėmis džiugink drauguže —
Tiktai čia žmogaus paskirtis glūdi!“

— — — — — — — — — — — — — —

Perspausdinta iš: Senovės Rytų poezija. — Vilnius: Vaga, 1991. — P. 109—114, 148—149. Vertė *Sigitas Geda*

SENOVĖS ŽYDAI

ESTETINĖS SENOVĖS ŽYDŲ PAŽIŪROS

Senovės žydų estetinės pažiūros glaudžiai susijusios su Mesopotamijos regiono meno tradicijomis. Žydų gentys pirmą kartą Egipto kronikose minimos XV a. pr. Kr., kai jos iš šiaurinės Mesopotamijos stepių įsiveržė į Palestiną ir apsigyveno žemėse į rytus nuo Negyvosios jūros. Apie tai pasakojama Biblijoje. Senovės žydų gentys, apie XII a. pr. Kr. įsitvirtinusios Palestinoje, pamažu asimiliavo vietos gyventojus kenaaniečius. Žydų įkurta valstybė X a. pr. Kr. skilo į šiaurėje esantį Izraelį (922—724 m. pr. Kr.) ir Judėją pietuose (928—587 m. pr. Kr.). Apie 724 m. pr. Kr. žydų valstybę pavergė asirai, o apie 587 m. pr. Kr. Babilonijos valdovas Nabuchodonosaras II, nuniokojęs Judėją, išsivedė žydus į nelaisvę. Žlugus Naujosios Babilonijos karalystei, persų valdovas Kyras leido judėjams grįžti į tėvynę. Vėliau persų užkariautojus pakeitė graikai. II a. pr. Kr. Judėja atgavo nepriklausomybę, tačiau 63 m. pr. Kr. buvo pavergta romėnų. Po nesėkmingo sukilimo Jeruzalė buvo sugriauta, ir dauguma žydų pasklido po pasaulį.

Pagrindinis senovės žydų estetinių pažiūrų pažinimo šaltinis yra Senojo Testamento knygos, iš kurių šiuo požiūriu svarbiausios yra filosofinė Jobo knyga, Saliamonui priskiriama Patarlių knyga, aforizmų rinkinys Koheleto knyga ir lyrinių meilės eilėraščių bei vestuvinių himnų rinkinys Giesmių giesmė. Senojo Testamento tekstuose senovės žydų estetinės pažiūros įvilktos į religinę formą. Jos formavosi veikiant Mesopotamijos kultūros tradicijoms.

„Šiandien, — rašo žymiausias šumerologas S. N. Krameris, — mes galime atsakingai pareikšti, kad šis literatūros paminklas gimė ne iš karto, ne kaip dirbtinė gėlė, išaugusi tuščioje plynėje. Jo šaknys slypi amžių glūdumoje, jis sugėrė visų kaimyninių šalių syvus. Savo forma ir turiniu Biblijos knygos turi daug sąsajų su seniausių Artimųjų Rytų civiliazcijų literatūriniais tekstais. Šumerų literatūra labai paveikė senovės žydų literatūrą <...>. Su-

prantama, šumerai negalėjo tiesiogiai paveikti senovės žydų literatūros, nes patys išnyko gerokai prieš atsirandant žydams. Tačiau neabejotina, kad jie daug davė tiesioginiams žydų pirmtakams, Palestinoje gyvenusiems kenaaniečiams bei kaimyninėms tautos — asirams, babiloniečiams, hetitams, churitams ir aramėjams"[1].

Senovės žydų estetinių pažiūrų savitumą lėmė gyvenimo būdas. Klajoklių tauta nebuvo prisirišusi prie konkrečios vietovės, gamtovaizdžio, jo energetinio lauko. Nuolatinis judėjimas lėmė ir visą tautą konsoliduojančio vieno dievo, kuris nebūtų susietas su konkrečiu žemišku pasauliu, jo simboliais, atributais, įsigalėjimą. Šią konsoliduojančią funkciją atliko dievo Jahvės kultas. Tai lėmė hebrajiškos dievo idėjos abstraktumą, atsietumą nuo konkretaus konteksto ir kartu draudimą jį vaizduoti.

Skirtingai nei Egipte, Graikijoje, kur vyrauja statiškas erdvinis grožio suvokimas, iškeliantis harmonijos, formos, proporcijos simetrijos reikšmingumą, hebrajų estetiškumo ir grožio samprata pagrįsta psichologizuoto laikiniu dinamišku tikrovės suvokimu, garso, balso moduliacijos estetinės vertės pabrėžimu.

Svarbiausios estetinės vertybės, estetiškumas Senojo Testamento knygose nusakomos įvairiom sąvokom, iš kurių svarbiausia yra *tob* (grožis). Žydai, kaip ir Mesopotamijos bei Egipto tautos, siejo grožį su šviesa, spindesiu, priskiriamu visagaliam dievui Jahvei, globojančiam išrinktąją žydų tautą. Dievas suvokiamas kaip pirmapradis grožio, tobulybės ir absoliučios išminties šaltinis.

Analizuojant rašytinius paminklus, ryškėja pasaulietinė „juslinio grožio" ir religinė „išmintingo grožio" sampratos. „Juslinio grožio" *(hen)* sąvoka plačiai vartojama apibūdinti regimam ir apčiuopiamam gamtos, žmonių, gyvūnų, daiktų grožiui. „Išmintingo grožio" *(hadar)* sąvoka siejama su dieviškosios dvasios šviesa, didingumu, išmintimi. Šviesa senovės žydams reiškė dvasios didybę, išmintį, gyvenimo ir gyvybės sklaidą. Ji yra grožio idealas, nes dievas žmonėms pasirodo kaip šviesa. Tereikia žmogui išryškinti savyje šviesos spindesį, ir jis gali eiti dievų link. Dėl to suprantama, kodėl Senojo Testamento knygose be *hadar* sąvokos vartojamos kitos jai artimos grožio kategorijos: *jafe*, siejama su spindesiu, *jefi*. Jos daugelyje Senojo Testamento vietų traktuojamos kaip svarbiausias dieviškojo grožio atributas. Šviesos ir spindesio reikšmingumas tiesiogiai sieja senovės žydų estetines pažiūras su

[1] *Крамер С. Н.* История начинается в Шумере. — Москва, 1991. — С. 150.

Mesopotamijos regiono ir Egipto estetinėmis tradicijomis. Tačiau senovės žydų požiūris kartu yra ir savitas, nes jie estetiškumą siejo su išmintimi, kuri yra tiek pranašesnė už kvailybę, kiek skirias šviesa ir tamsybės *(Koh 2, 13)*. „Žmogaus išmintis šviečia jo veide“ *(Koh 8, 1)*.

Kiti svarbūs estetiškumo bruožai yra vidinė harmonija, simetrija, vientisumas. Jie ryškiausiai atsiskleidžia „juslinio grožio“ sampratoje, kuri išreikšta garsiojoje Saliamonui priskiriamoje Giesmių giesmėje — viename nuostabiausių meilės poezijos šedevrų. Čia apdainuojamas moters kūno, jos veido grožis vaizdingomis ir sykiu buitiškai konkrečiomis metaforomis.

— Kokia tu graži, mylimoji,
kokia tu graži —
tavo akys — balandės
Po garbanom,
Tavo plaukai — ožkų banda,
kuri leidžias nuo Gileado,
Tavo dantys — nukirptos avys,
grįžtančios iš maudyklės,
— — — — — — — — — — — —
Raudonas kaspinas tavo lūpos
ir skaisti tavo burna,
Perskeltas granatas tavo skruostai
po garbanom. *(Gg 7, 1—3)*

Giesmių giesmėje, kaip ir šumerų ar babiloniečių tekstuose, pulsuoja erotiniai motyvai.

— Kokia tu graži, kokia maloni,
meile, geidulių dukra!
Tavo liemuo tarsi palmė,
krūtys kaip kekės,
Aš sakau: įlipsiu į palmę,
įsitversiu į jos šakas,
Tavo krūtys tebus vynuogių kekės,
tavo alsavimas kaip obuoliai,
Tavo burna kaip sadžiausias vynas!
— Vertas jis, kad mielasis jį gertų,
dantys jo ir jo lūpos ragautų.

*

— Aš priklausau mylimajam,
o jis manęs geidžia, —
Bėkime, mano mielasis, bėkime į laukus,
palapinėse mes nakvosim,

Rytą eisim į vynuogynus:
ar žaliuoja jų rykštės,
Ar pumpurai jau išsprogo,
ar pražydo granatai?
Ten aš tave
glamonėsiu. *(Gg 7, 7—13)*

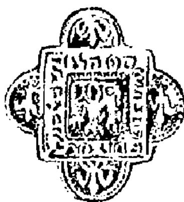
Senovės žydams būdingas jautrus psichologizmas, nes jiems buvimas laike, išgyvenimai buvo svarbesnis dalykas nei gyvenimas konkrečioje vietoje. Sąmonėje vyravo laikas, tėkmė, procesas, o ne stabilumas, vieta. Dėl to šventikai draudė vaizduoti dievus ir žmones. Grožis žydams skleidėsi veiksmuose ir tuose menuose, kurie įprasmino tėkmę. Todėl jiems tokia svarbi yra literatūra, apskritai žodis, muzika, dainos.

Šių nuostatų atgarsiai gana stipriai veikė helenizmo epochą, o vėliau viduramžių krikščioniškosios estetikos raidą. Galima sakyti, jog Vakarų kultūrai būdingas jautrus psichologizmas, polinkis į savianalizę, siekis išreikšti sąmonės procesą, išminties ir proto siejimas su dieviškąja šviesa yra senovės žydų palikimas. Kita vertus, visos Vakarų krikščioniškosios kultūros šaknys — Biblijoje.

Antanas Andrijauskas

PATARLIŲ KNYGA

Patarlių knyga — tai viena iš literatūrinių Senojo Testamento knygų, hebrajiškai vadinama „Mišle Šelomoch" („Saliamono patarlės"). Knygos autoriumi laikomas Izraelio karalius Saliamonas, valdęs 971—926 m. pr. Kr. Tačiau nevienalytė knygos struktūra liudija, jog ji — daugelio autorių kūrinys. Ją sudarančios dalys labai skiriasi savo forma ir stiliumi. Tai rodo, kad jos sukurtos skirtingu laiku gyvenusių įvairių tautų išminčių. Kai kurios dalys iš tikrųjų galėjo būti parašytos Saliamono valdymo laikotarpiu ir priskirtinos pačiam Saliamonui, kuris, kaip rašoma Biblijoje, „sudėjo taipgi tris tūkstančius patarlių, o jo giesmių buvo tūkstantis ir penkios" (1 Kar 4, 32). Kitų dalių autorystė galėjo priklausyti ir knygoje minimiems legendiniams Arabijos išminčiams Agurui ir Lamueliui, o prologas greičiausiai parašytas tik V a. pr. Kr., kai knyga jau buvo sudaryta ir įgijo dabartinį pavidalą.

Antologijoje spausdinamas tik vienas nedidelis šios knygos fragmentas.

III

1 Mano sūnau, neužmiršk mano įstatymo
ir tegul tavo širdis laikosi mano įsakymų.
2 Nes jie suteiks tau ilgų dienų
ir gyvenimo metų, ir ramybės.

3 Tenepameta tavęs gailestingumas ir tiesa.
Pasikabink sau jas po kaklu
ir įsirašyk į savo širdies plokštes.
4 Tai tu rasi malonės ir geros drausmės
Dievo ir žmonių akivaizdoje.
5 Pasitikėk Viešpačiu visa savo širdimi
ir nesiremk savo gudrumu.
6 Visuose savo keliuose atsimink jį,
tai jis ves tavo žingsnius.
7 Nebūk išmintingas pats sau,
bijok Dievo ir traukis nuo pikta;
8 Nes tai bus sveikata tavo kūnui
ir atgaivinimas tavo kaulams.
9 Gerbk Viešpatį savo lobiu
ir duok jam savo vaisių pirmonių;
10 Tai tavo aruodai bus kupinai pilni
ir tavo spaustuvai bus sklidini vyno.
11 Neatmesk, mano sūnau, Viešpaties drausmės
ir nenustok drąsos jo plakamas,
12 Nes ką Viešpats myli, tą baudžia
ir turi pasimėgimo juo kaip tėvas sūnumi.
13 Palaimintas žmogus, kurs randa išmintį
ir kurs turi apsčiai gudrumo.
14 Nes įsigyti ją verčiau nekaip pelnytis sidabro
ir jos vaisiai geresni už geriausią ir tyriausią auksą.
15 Ji brangesnė už visus turtus,
ir visa, ko trokštama, negali su ja lygintis.
16 Ilgos dienos jos dešinėje,
o jos kairėje turtai ir garbė.
17 Jos keliai — gražūs keliai
ir visi jos takai ramūs.
18 Ji gyvybės medis tiems, kurie ją pasigauna,
ir palaimintas, kas ją laiko.
19 Viešpats išmintimi padėjo žemės pamatus;
jis gudrumu sutvirtino dangų.
20 Jo išmintimi pasidarė gelmės
ir debesys susimeta iš rasos.

21 Mano sūnau, tegul tai neatstoja iš po tavo akių.
Laikykis įstatymo ir patarties;
22 Tatai bus tavo sielai gyvybė
ir papuošalas tavo kaklui.
23 Tuomet tu vaikščiosi su pasitikėjimu savo keliu
ir tavo koja neužsigaus.
24 Jei miegosi, tu nebijosi;
ilsėsies, ir tavo miegas bus saldus.
25 Tau nereikės išsigąsti netikėto baisumo
nė puolančios tave bedievių galybės.
26 Nes Viešpats bus šalia tavęs
ir sergės tavo koją, kad nebūtumei sugautas.
27 Nedrausk tam, kas gali, gera daryti
ir jei gali, tu pats gera daryk.
28 Nesakyk savo prieteliui: „Eik ir sugrįžk,
rytoj tau duosiu", nors tu gali tuojau duoti.
29 Negalvok pikta prieš savo prietelį,
tuo tarpu kad jis pasitiki tavimi.
30 Nesibark be reikalo su žmogumi,
kai jis nėra tau nieko pikto padaręs.
31 Nepavydėk neteisingam žmogui
ir nepamėgdžiok jo kelių,
32 Nes Viešpats bodisi kiekvieno pasityčiotojo
ir prieteliškai apsieina su neklastingaisiais.
33 Neturtas ateina iš Viešpaties į bedievio namus,
teisiųjų gi butai laiminami.
34 Jis tyčiojasi iš pasityčiotojų,
romiesiems gi suteikia malonę.
35 Išmintingieji gaus garbės,
paikųjų išaukštinimas bus gėda.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

Perspausdinta iš: Šventasis Raštas. Senasis Testamentas. — Vilnius: Vaga, 1991. — T. 2 — P. 536—538.
Iš lotynų kalbos vertė arkivyskupas *Juozapas Jonas Skvireckas*

KOHELETO KNYGA

Koheleto knyga — tai viena iš Senojo Testamento knygų, kurios autoriumi laikomas Izraelio karaliaus Dovydo (X a. pr. Kr.) sūnus Koheletas. Hebrajų kalba „koheletas" galėjo reikšti kalbėtoją susirinkime (hebr. kahal *— surinkti). Į graikų kalbą šis žodis verčiamas ἐκκλησιαστής, o į lietuvių — „pamokslininkas". Todėl ši knyga dar vadinama Ekleziastu, arba Pamokslininku, arba Mokytojo knyga.*

Koheleto knygos autorius dar buvo tapatinamas su Izraelio karaliumi Saliamonu, tačiau Biblijos tyrinėtojai nustatė, kad ši knyga parašyta maždaug III a. pr. Kr. pradžioje.

Antologijoje spausdinamas šios knygos fragmentas, priklausantis vadinamajam antrajam Koheleto apmąstymui.

II

1 Aš tariau širdyje savo: eisiu ir pasinersiu
į malonumus, ir mėgausiuos turtais;
ir išvydau, kad tai yra taip pat tuštybė.
2 Suvokiau: juokas yra paklydimas, ir
džiaugsmui tariau: kam viliesi be reikalo?
3 Sugalvojau savo širdy išlaisvinti nuo
vyno savą kūną,
kad sielą aš prie išminties
priartinčiau ir nuo kvailybės apsisaugočiau,

kol pamatysiu, kas pravartu žmonių sūnums ir
kas privalu atlikti po saule,
kol skaičiuoju dienas gyvenimo savo.
4 — Aš atlikau daugybę darbų: pasistačiau
5 sau namus,
prisodinau vynuogynų, užveisiau sodus ir
daržus ir visokiausių veislių medžių juose įveisiau.
6 Išsikasiau tvenkinių, kad galėčiau laistyti
miško medžius, leidžiančius atžalas.
7 Įsigijau vergų ir tarnaičių ir didelę
laikiau šeimyną,
turėjau galvijų ir avių bandas, didesnes nei
visi, kurie pirm manęs gyveno
Jeruzalėj.
8 Susikroviau sidabro ir aukso,
ir brangenybių karalių ir karalysčių;
įsigijau dainininkų ir dainininkių
draug su žmonių sūnų malonumais,
taurių, ąsočių ant stalo pilstyti vynui.
9 Aš pranokau gėrybėmis žmones,
kurie prieš mane gyveno Jeruzalėj,
ir išmintis mane nuolat lydėjo.
10 Ir visa, ko tik užsinorėjo akys
mano, neatsakiau aš joms,
ir nedraudžiau širdžiai kiekvienu malonumu
pasidžiaugti ir pasimėgauti tuo,
ką sukaupiau.
Aš galvojau: tai mano dalis,
priklausanti man iš mano vargo.
11 Bet kada aš atgręžiau į visus
darbus, ką mano rankos padarė,
ir į vargus, kur liejau be reikalo
prakaitą,
išvydau visur tuštybę ir ganymą
vėjo, ir kad nieko neišlieka
po saule.

12 Ėmiau mąstyti apie išmintį,
paklydimus ir kvailybę.
Kas yra žmogus, tariau, kad gali
sekti karaliumi, savo kūrėju?
13 Ir išvydau, kad tiek pranašesnė
išmintis už kvailybę, kiek skirias
šviesa ir tamsybės.
14 — Išmintingojo akys — jo kaktoje, o kvailys
15 tamsybėse klaidžioja.
Ir suvokiau, kad vieno ir antro laukia tas pats
galas, ir tariau širdy savo:
jei kvailio ir mano gyvenimas baigsis vienodai,
kas man iš to, kad dėl išminties
aš daugiau pastangų negailėjau?
Ir pasakęs širdyje savo pastebėjau,
kad šitai irgi tuštybė.
16 Nes išmintingojo atminimas, panašiai
kaip ir kvailio, neamžinas,
ir būsimos kartos viską vienodai
užmarštyje palaidos.
17 Dėl to pasibjaurėjau savo gyvenimu,
matydamas, kad visa po saule — blogis,
kad visa yra tuštybė
ir ganymas vėjo.
18 — Vėl pasidygėjau kiekvienu
19 darbu savu, kurį po saule
uoliausiai dirbau,
kad palikčiau įpėdiniui po savęs, apie kurį
neduota man žinoti, protingas ar
kvailas bus;
ir atsidurs jo rankoj, kas užvargta mano
per devynis prakaitus ir visokius rūpesčius.
Ir šitai taip pat tuščias daiktas.
20 Tąsyk nusviro man rankos, ir mano širdis atsisakė
toliau plušėti po saule.
21 Mat kai žmogus, triūsdamas išmintingai

ir sumaniai, ir rūpestingai,
visa, kas sukaupta, perduota veltėdžiui,
tai šitai irgi tuštybė ir didelis blogis.
22 Nes kas gi žmogui paliks iš jo
viso plušėjimo ir iš vėjo ganymo,
kurį po saule iškentė?
23 Visos dienos jo sielvarto ir graužaties
pilnos, ir nė naktį krūtinė
nepailsi.
Argi tai ne tuštybė?
24 Ar ne verčiau jau gerti ir valgyti,
ir parodyti širdžiai savo labą iš
vargų savųjų?
Ir šitai iš Dievo rankos yra.
25 Kas dar tiek valgys ir gėrybių taip perteks kaip
ašenai?
26 Žmogui geram Dievas paskyrė akivaizdoj
savo ir išmintį, ir žinojimą, ir
džiaugsmą.
O nusidėjėliui davė ir sielvartą,
ir nuolat graužiantį rūpestį,
kad dėtų ir krautų, ir perduotų tam, kas
Dievui patinka.
Betgi ir tai tuštybė ir bergždžias graužimasis
dvasioj.

III

1 Visa kam skirtas laikas, ir savo metu
visa kas po dangum praeina:
2 laikas užgimti ir laikas pasimirti,
laikas sodinti ir laikas nuraškyti
tai, ką pasodinai,
3 laikas galabyti ir laikas gydyti,
laikas griauti ir laikas statyti,

4 laikas verkti ir laikas juoktis,
laikas gedėti ir laikas strapsėti,
5 laikas svaidyti akmenis ir laikas
rinkti,
laikas glėbesčiuoti ir laikas
tolti nuo apsikabinimų,
6 laikas užgyventi ir laikas prarasti,
laikas prižiūrėti ir laikas
iššvaistyti,
7 laikas perplėšti ir laikas susiūti,
laikas tylėti ir laikas sakyti,
8 laikas mylėti ir laikas neapkęsti,
laikas karui ir laikas taikai.
9 Kas lieka žmogui daugiau iš jo
vargo?
10 Išvydau sielvartą, kurį paskyrė Dievas
žmonių sūnums, kad kankintųsi juo.
11 Visa Jis sukūrė gera savamet ir pasaulį
atidavė jiems apsvarstyti,
tačiau taip, kad žmogus neatrastų veiklos,
kurią nuo pat pradžios ligi pabaigos vykdo
Dievas.
12 Sužinojau, kad nėra geresnio dalyko
už džiaugimąsi ir darymą gero gyvenime.
13 Mat kiekvienas žmogus, kuris ir valgo, ir geria,
ir mato labą iš plušėjimo savo, —
tai dovana Dievo.
14 Aš patyriau, kad visi darbai, kuriuos padarė
Dievas, amžinai pasilieka;
ne mūsų jėgoms juos kuo padidinti
ar sumažinti tai, ką Dievas darė, kad Jo
bijotume.
15 Kas atlikta, tas ir laikosi;
visa būsima kartą buvo, ir
Dievas atnaujina, kas praėjo.
16 Išvydau po saule teismo vietoje bedievystę
ir teisingumo vietoje — neteisybę.

17 Ir nutariau sau širdy, kad teisuolį ir tą —
nedievobaimingąjį — Dievas teis, ir tada
viskam ateis laikas.
18 Nutariau sau širdy: o, kad patikrintų
Dievas sūnus žmonių ir parodytų,
jog jie panašūs į gyvulius,
19 — kadangi tokia pati mirtinoji žmogaus
20 ir galvijo ir lygiai toks pats jų
likimas.
Kaip pragaišta žmogus, taip ir galvijas nugaišta;
vienodai kvėpuoja visi, ir nieko žmogus už
galviją neturi daugiau.
Viskas priklauso tuštybei, ir visa kas
grįžta į vieną vietą.
Iš žemės viskas padaryta ir į žemę taip pat sugrįš.
21 Ko klausti, ar sielos palikuonių Adomo
keliauja tiesiai į viršų, o sielos
galvijų keliauja į apačią?
22 Ir supratau, kad nėr ničnieko geriau
žmogui, kaip džiaugtis plušėjime savo, ir
toks tėra jo likimas.
Kas gi atves jį parodyti to,
kas ilgainiui dėsis?

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Perspausdinta iš: Senovės Rytų poezija. — Vilnius: Vaga, 1991. — P. 315 — 320. Iš senosios graikų kalbos vertė *Sigitas Narbutas*

GIESMIŲ GIESMĖ

Giesmių giesmė — tai poetiškiausia Senojo Testamento knyga, kurios autoriumi laikomas Izraelio karalius Saliamonas. Hebrajiškas knygos pavadinimas „Šir hašširim ašer li Šelomoch" reiškia „Aukščiausioji Saliamono giesmė". Biblijos tyrinėtojų nuomone, atskiros Giesmių giesmės dalys yra sukurtos IX—III a. pr. Kr. laikotarpiu, o visa knyga užrašyta tik III a. pr. Kr. Joje apdainuojama karaliaus Saliamono meilė Egipto faraono dukteriai Sulamitai. Tai greičiausiai senovės žydų piemenų vestuvinių dainų, kuriose pagal tų kraštų papročius jaunikis paprastai vadinamas karaliumi, o jaunoji — karaliene, rinkinys.

Antologijoje spausdinamas visas Giesmių giesmės tekstas.

I

1 Saliamono giesmių giesmė:

*

2 — Tebučiuoja jisai mane savo burna!

3 — *Nes tavo glamonės saldesnės nei vynas!*
Pačiais geriausiais tepalais dvelkia
Tavo vardas — išlietas aliejus, —
Dėl to mergaitės myli tave[1].

---

[1] Čia ir toliau kursyvu išskirtos choro partijos.

4 — Pagrobk mane! Mes bėgsime dviese!

— Karalius įsivedė mane į savo rūmus!

— Mes laimingos, čia pasilinksminsim,
Tavo glamonės saldesnės nei vynas —
Tu kilnus, už tai tave mylim!

*

5 — Aš juoda, bet graži,
Jeruzalės dukros!
Kaip šėtros Kedaro[2],
kaip Saliamono šilkas.
6 Nežiūrėkit, kad aš tamsiaveidė,
mane nurudino saulė, —
Mano broliai ant manęs užsirūstino, —
vynuogyną man sergėti liepė, —
Savo vynuogyno aš neišsaugojau.

*

7 — Tark man tasai,
kurį myli mano širdis,
Kur ganai savo bandą,
kur vidudienį ilsies,
Kad nereiktų man klaidžioti prisidengus[3]
ten, kur tavo draugai gano bandas!
8 — Jeigu tu nežinai,
o gražiausia tarp moterų,
Eik avių pėdomis
ir ganyk savus ožiukus
Palei piemenų šėtras.

*

9 — Su kumele faraono dviratėj
tave, mylimoji, palyginau.

[2] *Kedaro šėtras* — klajoklių genties, gyvenančios į rytus nuo Palestinos, palapinės, padarytos iš juodųjų ožkų ir kupranugarių odų.

[3] Kalbama apie skraistėmis apsisiautusias parsiduodančias moteris, kurios laukdavo ties kryžkelėmis.

10 Auskarai puošia tau veidą,
o kaklą — karoliai.
11 Mes iš aukso nukalsim tau auskarus,
o karolius — iš sidabro.

*

12 — Kol karalius savam kambary,
mano nardas paskleidė kvapą,
13 Mano mielas man — miros puokštė,
kuri tarp krūtų man nakvoja.
14 Mano mielas man kipro kekė[4]
En Gedžio[5] vynuogių soduos.

*

15 — Kokia tu graži, mylimoji,
kokia tu graži,
Tavo akys — balandės!
16 — Koks tu gražus, mylimasai, koks mielas,
mūsų guolis toks žalias,
17 Sijos mūsų namų iš kedrų,
gegnės — iš kiparisų.

II

*

1 — Aš — lygumų narcizas,
aš — lelija Sarono[6]!
2 Kaip lelija tarp erškėčių —
mano mylimoji tarp moterų!
3 — Kaip obelis tarp girios medžių —
mylimasis tarp vyrų!

[4] *Kipro kekė* — kvepiantys žiedai, panašūs į vynuogių kekę.
[5] *En Gedis* — vietovė netoli Negyvosios jūros, garsėjusi kvapniaisiais augalais.
[6] *Saronas* — slėnis Palestinoje.

Jo paunksnėje aš sėdėjau,
ir jo vaisiai buvo man saldūs.

4 Jis įsivedė mane į savo namus,
ir jo vėliava virš manęs — meilė[7]!

5 Pagirdykit mane vynu,
obuoliu mane atgaivinkit,
Nes aš sergu meile.

6 Jo kairioji — po mano galva,
o dešine jis mane apkabina, —
7 Užkeikiu jus, Jeruzalės dukros,
gazelėmis ir briedžiais laukiniais, —
Nekelkit, nežadinkit
meilės, kol ji pati neprabus!

*

8 — Mano mylimo balsas!
Jis atplaukia,
Lenkdamas kalnus,
skriedamas per kalvas, —
9 Mano mylimas panašus į gazelę
arba jauną briedį.
Štai sustojo
už mūsų sienų,
Žiūri pro langus,
bando įžvelgti pro grotas.
10 Tars mano mylimas, prabils į mane:
„Kelkis, mano skaisčioji, išeik.
Ruduo jau praėjo,
Liūtys aprimo, nutolo,
Žemę užtvindė gėlės,
Laikas paukščiams giedoti,
Balsas purplelio

[7] Turima galvoje metaliniai ženklai su šventomis emblemomis, kurie buvo nešami karo pulkų priekyje.

Krašte mūsų girdis,
Figmedis pumpurus plėšo,
Ir alpsta vynuogių šakos —
Kelkis, mano mieloji,
mano skaisčioji, išeik!
Mano karveli, kalnų urvuose,
po pasvirusiom uolomis, —
Leisk išvyst tavo veidą,
leisk išgirst tavo balsą,
Nes tavo balsas toks mielas,
toks skaistus tavo veidas!"

*

15 — *Sugaudykit mums lapes,*
sugaudykit mums lapiūkščius,
Jie niokoja mūsų vynuogyną,
o mūsų vynuogės dar neišnokusios.

*

16 — Man mylimasis, aš jam:
tam, kursai ganosi tarp lelijų.
17 Kolei diena neatvėso,
nepasislinko šešėliai,
Sugrįžk, mano mylimas,
tu kaip gazelė
Arba jaunas briedis
ant Betaro[8] kalno.

III

*

1 — Savo guoly pernakt ieškojau
to, kurį myli mano širdis.
Ieškojau, bet neradau.
2 Kelsiuos, apeisiu miesto gatves
ir skersgatvius,

[8] *Betaras* — Bar Kochbos tvirtovė.

Ieškodama to, kurį myli mano širdis.
Aš ieškojau, bet neradau,
3 Užklupo mane sargyba,
apeinanti miestą:
„Ar nematėte to, kurį myli mano širdis?"
4 Vos aplenkusi juos,
sutikau tą, kurį myli mano širdis,
Aš pagavau jį ir nepaleidau,
kol neįsivedžiau į mano motinos namą,
savo gimdytojos kambarį.
5 Užkeikiu jus, Jeruzalės dukros,
gazelėmis ir briedžiais laukiniais, —
Nekelkite ir nežadinkit meilės,
kol ji pati neprabus.

*

6 — *Kas ten ateina iš dykumos*[9],
sakytumei rūko stulpas
Iš miros ir smilkalų,
kvepiantis visų kraštų aromatais[10]?

*

7 — *Štai Saliamono neštuvai,*
Šešiasdešimt vyrų apstoję,
Izraelio karžygių,
8 *Jie visi pasijuosę po kardą*
ir įgudę kovoti,
Prie kiekvieno šlaunies kalavijas
apsigint nuo naktinių pamėklių.

*

9 *Iš Libano medžių karalius pasidarė sau palankiną,*
10 *Stulpus iš sidabro,*
Atlošą iš aukso,

[9] Čia, atrodo, prasideda pačių vestuvinių apeigų giesmės.

[10] Turima galvoje susmulkinti kvapūs sakai, kurių į Palestiną atveždavo Pietų Arabijos pirkliai. Tais sakais būdavo smilkoma jungtuvių ceremonijos metu.

Sėdynę iš purpuro.
O jo vidų meile išklojo Jeruzalės dukros,
11 *Išeikit, mergelės, pažiūrėkit į karalių Saliamoną,*
Į vainiką, kurį motina per vestuves jam uždėjo.
Jo širdies džiaugsmo dieną.

IV

*

1 — Kokia tu graži, mylimoji,
kokia tu graži —
tavo akys — balandės
Po garbanom,
Tavo plaukai — ožkų banda,
kuri leidžias nuo Gileado,[11]
2 Tavo dantys — nukirptos avys,
grįžtančios iš maudyklės,
Jos visos veda po dvynius,
ir bergždžios tarp jų nesurasi,
3 Raudonas kaspinas tavo lūpos
ir skaisti tavo burna,
Perskeltas granatas tavo skruostai
po garbanom.
4 Dovydo bokštas tavo ištiestas kaklas,
Tūkstantis skydų tenai pakabinta, —
jie visi su karžygių ženklais,
5 Dvi tavo krūtys — stirniukai,
du dvyniai gazelių, —
Jie ganosi tarp lelijų,
6 Ir kol neatvėso diena,
nepasislinko šešėliai,
Aš užlipsiu ant miros kalno,
ant aromatų viršūnės, —

[11] *Gileadas* — kalnuota vietovė Užjordanėje.

7 Visa tu graži, mylimoji,
ir jokios dėmės nesurasi.

*

8 — Ateik pas mane nuo Libano, sužadėtine,
ateik pas mane nuo Libano!
Pažvelk nuo Amano viršūnių,
nuo Seniro ir nuo Hermono[12],
Nuo liūto urvų,
nuo kalnų leopardo!

*

9 — Tu sužeidei mano širdį,
sesuo,[13] sužadėtine,
Sužeidei vienu žvilgsniu,
Vien savo karoliais ant kaklo,
10 Kokios saldžios tavo glamonės, sesuo, sužadėtine,
jos saldesnės nei vynas,
Tavo tepalų aromatas
kvapesnis nei visi kvepalai,
11 Tavo lūpos, sužadėtine,
varvą medaus syvai,
Medus ir pienas
tau po liežuviu,
Dvelksmas drabužių
kaip smilkalai iš Libano.

*

12 — Užrakintas sodas esi man, sesuo, sužadėtine,
užrakintas sodas, paženklintas šaltinis!
13 Tavo krūmai — granatų giraitė,
pilna saldžių vaisių,
Kiparisas ir nardas,
14 Nardas ir šafranas,
Ajeras ir cinamonas

[12] *Amanas, Seniras, Hermonas* — kalnai Libane ir Sirijoje.

[13] Taip vadinama mylimoji Egipto meilės lyrikoje.

Su visais kvapiais augalais,
Mira ir alavijas,
Su visais aromatais.
15 O šuliny sodo,
gyvas vandens šaltini,
srūvantis nuo Libano!
16 Pūsk, šiaurės vėjau,
kelkis, piety,
Vėjau, padvelk man į sodą,
tepasklinda jo kvapas!
— Teįeis mylimasis į savąjį sodą,
tepavalgys saldžiųjų vaisių.
(V, 1) — Įėjau aš į savo sodą, sesuo, sužadėtine,
priskyniau miros ir kitų augalų,
Pavalgiau sultingo medaus,
išgėriau vyno su pienu.
Valgykit, mano bičiuliai, svaiginkitės, o mielieji!

V

*

2 — Aš miegu, bet širdis mano klauso...
Mano mylimo balsas — jis beldžias:
„Atidaryk, sesuo mano, sužadėtine,
mano skaisčioji, mano balande,
Mano galva aprasojus,
mano garbanos pilnos lietaus!“
3 — Aš nusivilkau savo chitoną —
negi rengsiuos iš naujo!
Nusiploviau aš kojas —
negi purvint iš naujo!
4 Mano mielasis
įkišo ranką pro sklendę —
Ir mano įsčios suskambo.
5 Aš atsikėliau įleist savo mylimo,
ir mira lašėjo nuo rankų,

Nuo pirštų — mira varvėjo
ant durų sklendės.
6 Atvėriau aš savo mielajam —
bet jis apsisuko ir dingo.
Nuo jo žodžių apmirė siela,
Aš ieškojau, bet neradau,
šaukiau, bet jis neatsišaukė!
7 Sutiko mane sargyba,
apeinanti miestą.
Sužeidė ji mane, sumušė,
Miesto sienų sargyba
nuplėšė nuo manęs mano skraistę.
8 Užkeikiu jus, Jeruzalės dukros, —
jeigu sutiksite mano mylimą —
Pasakykite jam,
kad aš sergu meile.

9 — *Ir kuo tavo mylimas skiriasi iš kitų,*
o skaisčiausia tarp moterų,
Kuo geresnis mylimas tavo,
kad mus taip užkeiki?

10 — Mano mylimas baltas ir rausvas,
jį pažinsi tarp tūkstančių.
11 Jo galva — gryno aukso,
jo garbanos — palmių šakos,
juodos kaip varno,
12 Jo akys — balandžiai
vandenų versmėse.
13 Jo skruostai — kvepiančių žolių lysvės,
skleidžiančios aromatą,
Jo lūpos — lelijos,
iš kurių srūva mira,
14 Jo rankos — auksiniai lankai,
išpuošti hiacintais,
Jo pilvas — drambliakaulio,
išdabinto safyrais,

15 Jo kojos — stulpai marmuriniai,
kurių pėdos iš aukso,
Ir visas jis kaip Libanas,
ir gražus tarsi kedrai,
16 Burna jo — saldybė,
ir visas jis — džiaugsmas!
Toksai mano mylimas,
toks mano brolis,
Jeruzalės dukros!

VI

*

1 — *Kur nuėjo tavo mylimas,*
o skaisčiausia tarp moterų,
Kur prapuolė tavo mylimas, —
mes tau padėsim ieškoti!

2 — Mano mylimas nusileido į savo sodą,
į kvapiųjų augalų daržą,
Pabraidyti po sodą,
pasiskinti lelijų, —
3 Mano mylimas yra mano,
o aš esu — jo, —
Jis ganosi tarp lelijų.

*

4 — Kaip Tirsa[14] graži tu, mieloji,
daili kaip Jeruzalė,
Rūsti tarsi priekinis pulkas.
5 Nusisuk nuo manęs,
tavo akys verčia drebėti,
Tavo plaukai — ožkų banda,
besileidžianti nuo Gileado,

[14] *Tirsa* — Šiaurės Izraelio karalystės sostinė X a. pr. Kr. antroje pusėje.

6 Tavo dantys kaip avių banda,
pareinanti iš maudyklės.
Kiekviena jų atvedė dvynius,
ir bergždžios tarp jų nesurasi,
7 Dvi skiltys granato —
tavo veidas tarp garbanų!

*

8 — Šešios dešimtys karalienių,
aštuonios dešimtys sugulovių
ir mergelių be skaičiaus, —
9 Viena tiktai ji, balandėlė, neliestoji,
Viena tiktai ji, skaisčioji dukra
savo motinos, —
Pamatė ją draugės —
palinkėjo jai laimės,
Karalienės ir sugulovės —
ją šlovino:

10 — *Kas ten pateka kaip aušrinė,*
skaisti tarsi mėnuo,
Šviesi tartum saulė,
rūsti tarsi priekinis pulkas?

*

11 — Nusileidau į riešutų sodą
pažiūrėti į slėnių upelį.
Pažiūrėti, ar vynuogės sprogsta,
ar pražydo granatai.
12 Aš net nežinojau —
mano siela bloškė mane
į kunigaikščio vežimą[15]:

---

[15] Čia gražuolė lyginama su pralekiančiu karvedžio karo vežimų pulku.

Sugrįžk, sugrįžk, šulamiete[16],
sugrįžk, sugrįžk, kad matyčiau!
(VII, 1) — *Ko žiūrėti į šulamietę,*
tarsi šokant ratelį?

VII

*

2 — Kokios gražios tavo kojos, kilminga mergele,
apautos sandalais!
Tavo šlaunų išlenkimai kaip žiedas,
nagingai nukaltas,
3 Tavo bamba — taurė apvali,
visuomet pilna vyno,
Tavo pilvas kaip pėdas kviečių,
su lelijom iš šonų,
4 Tavo krūtys — stirniukų pora,
gazelės dvynukai,
Tavo kaklas — drambliakaulio bokštas,
5 Tavo akys — tvenkiniai Hešbone[17]
prie Bat Rabimo vartų,
Tavo nosis — bokštas Libano[18],
besidairantis į Damaską,
6 Tavo galva — Karmelio[19] viršūnė,
plaukų sruogos kaip purpuras, —
Jos surišo karalių.

---

[16] Anksčiau hebrajiškas žodis „haš šulamit" buvo verčiamas kaip vardas *Sulamita*. Tačiau iš tikrųjų tai reiškia Šulemo ar Šunemo gyventoja. Matyt, Biblijoje minimos šio krašto moterys garsėjo savo grožiu ir todėl jų kilmėvardis tapo gražuolės sinonimu.

[17] *Hešbonas* — amoriečių miestas Užjordanėje.

[18] *Libano bokštas* — kalnas Hermono kalnyne Pietų Sirijoje.

[19] *Karmelis* — kalnagūbris Šiaurės Palestinoje prie Viduržemio jūros. Senovėje jis buvo apaugęs tankiais miškais.

*

7 — Kokia tu graži, kokia maloni,
meile, geidulių dukra!
8 Tavo liemuo tarsi palmė,
krūtys kaip kekės,
9 Aš sakau: įlipsiu į palmę,
įsitversiu į jos šakas,
Tavo krūtys tebus vynuogių kekės,
tavo alsavimas kaip obuoliai,
10 Tavo burna kaip saldžiausias vynas!
— Vertas jis, kad mielasis jį gertų,
dantys jo ir jo lūpos ragautų.

*

11 — Aš priklausau mylimajam,
o jis manęs geidžia, —
12 Bėkime, mano mielasis, bėkime į laukus,
palapinėse mes nakvosim,
13 Rytą eisim į vynuogynus:
ar žaliuoja jų rykštės,
Ar pumpurai jau išsprogo,
ar pražydo granatai?
Ten aš tave
glamonėsiu.
14 Mandragora jau kvepia,
o prie durų daug saldžių vaisių,
Šviežių ir džiovintų,
mylimasis, tau aš išsaugojau.

VIII

*

1 — Jei kas skirtų tave man už brolį,
žindantį mano motinos krūtis, —
Aš surasčiau tave laukuos,
bučiuočiau,
ir jau nieks iš manęs nesijuoktų.

2 Aš tavęs nepaleisčiau, parsivesčiau
į gimdytojos namą,
kad tu mane mokytum,
Kvapiais vynais girdyčiau
ir sultimis savo granatų.

*

3 — Jo kairioji po mano galva,
o dešine jis mane apkabina, —
Užkeikiu jus, Jeruzalės dukros:
Kam jūs keliat, kam žadinat
meilę, kol ji pati neprabus?

*

5 — *Kas ten ateina iš dykumų,*
į mylimą pasirėmus?

— Po obelim aš tave pažadinau —
ten tavo motina kentė,
Ten gulėjo, tave gimdydama.

*

6 — Padėk mane kaip antspaudą ant širdies,
kaip antspaudą ant peties sau!
Nes meilė stipri kaip mirtis,
o pavydas sunkus tarsi pragaras,
Jos karštis yra ugnies karštis, —
ji Dievo liepsna,
7 Jokie vandenys jos negesina,
neužtvindo jos upės.
Jeigu kas atiduotų už ją visus savo lobius,
tą vis vien ji laikytų per nieką.

*

8 — *Mūsų sesuo dar maža*
ir neturi krūtų,

Ką darysim su seserim,
kai piršliai ims važiuoti?
9 *Jei jinai yra siena,*
mes sutvirtinsim
bokštais sidabro,
Jei jinai yra durys —
mes užkalsim lentom iš kedro.

— Aš esu jam siena,
mano krūtys kaip bokštai,
10 Dėl to akyse jo
aš esu ramybės šaltinis.

*

11 — Turėjo Saliamonas vynuogyną
Baal Hamone[20],
Nuomojo jis sodą sargams.
Už vaisius kiekvienas mokėjo
po tūkstantį sidabrinių.
12 Mano sodas yra su manim:
tūkstantis, Saliamonai, iš tavęs
Ir po du šimtus iš tų, kurie saugo.

*

13 — O gyventoja sodų!
Tavo balsą draugai mano girdi!
Leisk klausyt tavo balso!
— Slėpkis, mano mielasis!
Būk panašus į gazelę
Arba į jauną briedį
kalnuos, pilnuos dvelksmo!

Perspausdinta iš: Senovės Rytų poezija. — Vilnius: Vaga, 1991. — P. 337—351. Vertė *Sigitas Geda*

---

[20] *Baal Hamonas* — pažodžiui išvertus iš hebrajų kalbos reiškia „ta, kuri valdo tautas". Galbūt tai Jeruzalė.

SENOVĖS IRANAS

ESTETINĖS SENOVĖS IRANĖNŲ PAŽIŪROS

Į rytus nuo Mesopotamijos, tarp Kaspijos jūros ir Indo upės baseino, Irano plokščiakalnyje radosi kitas svarbus pasaulinės civilizacijos židinys — Iranas. Jau apie 2500 m. pr. Kr. čia susiformavo ir XIV—XII a. pr. Kr. klestėjo Elamo kultūra, kurią labai veikė šumerų kultūros tradicijos. Apie XII—XI a. pr. Kr. iš šiaurės į šį regioną įsiveržė Vedų arijų giminaičiai — iranėnai. Dvi galingiausios jų sąjungos — midai ir persai, įkūrę savo valstybes, — veržėsi į pietus. Midijos (727—550 pr. Kr.) valdovai VII a. pr. Kr. sutriuškino Asiriją ir Urartu, tačiau tolesnę jų ekspansiją 550 m. pr. Kr. sustabdė buvę vasalai, Achemenidų dinastijos (700—331 pr. Kr.) Persijos valdovai. Kyras II ir Darėjas užkariavo visus Artimuosius Rytus nuo Pendžabo Indijoje iki Egėjo jūros salų bei Makedonijos ir nuo Užkaukazės iki Egipto. Daugiau kaip 200 m. gyvavusios persų imperijos atsiradimas buvo didžiulis įvykis ne tik Artimųjų Rytų, bet ir pasaulio istorijoje. Imperija pakeitė visų jos valdomų tautų kultūras, jose įsivyravo naujos kosmopolitinės tendencijos.

Senovės iranėnų pažiūros paženklintos Mesopotamijos tradicijų. Užkariavę aukštos kultūros Elamo, Asirijos, Urartu, senovės Babilonijos valstybes, iranėnai iš jų perėmė daugelį estetikos principų bei meno stilių ir paskleidė juos imperijos platybėse. Tačiau valstybė nesiekė iškelti kurią nors kultūrą nustelbdama kitas: net valstybiniai raštai buvo rašomi ne tik persų, bet ir elamitų bei tuomet babiloniečių vartota aramėjų kalba.

Ankstyviausias senovės iranėnų estetinių pažiūrų formavimosi etapas dar menkai tyrinėtas. Netenka abejoti, jog svarbiausias buvo mitų, toteminių jaučio ir šuns bei antropomorfinių vaisingumo deivių kultų, apie kuriuos žinome jau iš XI a. pr. Kr. dailės kūrinių, vaidmuo. To laiko iranėnų estetiškumo ir grožio samprata glaudžiai siejosi su elamitų, šumerų, babiloniečių estetinė-

mis pažiūromis, pagal kurias grožis — tai jėga, stiprumas, gaivališkumas, moters kūno formos, galinga gyvybę kurianti erotinė energija. Kita vertus, seniausiuose „Avestos" tekstuose *grožio* sąvoka neretai įgyja etinį atspalvį ir vartojama kaip *gėrio* sinonimas.

VII a. pr. Kr. Midijos valstybėje toteminius vaizdinius išstūmė saulės dievų Mitros ir ypač Ahuros Mazdo (Ormuzdo) kultas, apie kuriuos žinių pateikia kaimynų elamitų, asirų, churitų tekstai, Achemenidų epochos šaltiniai, Herodoto ir Plutarcho pasakojimai. Stiprėjantis mitraizmo ir mazdaizmo poveikis ilgainiui iškėlė saulės dievų kultams būdingą šviesos ir spindesio estetiką. Grožis vis dažniau pradedamas sieti ne tik su gėriu, jėga, gaivališkumu, moters kūno formomis, bet ir su šviesa, spindesiu ir skaistumu. Šios sąvokos tampa pagrindiniais dangiškojo ir dieviškojo grožio simboliais. Senovės iranėnų tekstai kupini motyvų, aukštinančių saulės, mėnulio, žvaigždžių šviesą. Viename iš ikizoroastristinės kilmės „Avestos" fragmentų į Ahurą Mazdą kreipiamasi:

Teisingasis, o Ahura!
Pasakyk, iš kur tos šviesos,
Kas ten spinduliuoja šitaip
Jimos įkurtoj valstybėj.
Ir Ahura Mazdas tarė:
— Visos išorinės šviesos —
tos, kurios dar nesukurtos,
ir sukurtosios — vidinės;
kartą metuos matos žvaigždės,
šviečia saulė ir mėnulis[1].

VII—VI a. pr. Kr. paplinta Zaratustros idėjos, zoroastrizmas tampa valstybine persų imperijos religija, kuri pakeičia daugelį toteminių ir su saulės dievų kultais susijusių elementų. Svarbiausias tekstas, kuriame atsispindi to meto iranėnų estetinės pažiūros, yra šventoji zoroastrizmo religijos išpažinėjų (parsų) knyga „Avesta". Jos kalba labai spalvinga, kupina puikių poetinių įvaizdžių. Seniausiuose „Avestos" tekstuose (jaštuose ir Zaratustrai priskiriamose gatose) dar nevartojama grožio sąvoka, ji atsiranda vėliau sukurtose „Avestos" dalyse.

Estetiškumo samprata „Avestoje" yra labai plati ir daugiasluoksnė. Skiriamaisiais dieviškojo grožio požymiais laikomi šviesa ir spindesys, kurie

[1] Orientas. — Vilnius: Vaga, 1991. — T. 1. — P. 32.

buvo svarbūs ir senovės Egipto bei Mesopotamijos tautoms. Vyro grožis siejamas su stiprumu, narsa, o moters — su tyrumu, skaistumu, kuklumu. Jaštuose viename iš vaisingumo deivei Ardvi skirtų himnų sakoma:

Ir išplaukė prieš jį galingoji, tyroji Ardvi,
Gražia mergele pavirtus,
Galinga liekna,
Tiesaus liemens ir aukšto stoto,
Nuostabi ir šlovinga.
Auksiniais sandalais apsiavus,
Be galo puošniais ir spindinčiais[2].

Taigi moters grožio samprata, net apibūdinant vaisingumo deivę, aiškiai nutolusi nuo toteminių vaizdinių ir susijusi su vaisingumo deivių kultais, nes daugiausia dėmesio jau kreipiama ne į moters kūno formų putlumą bei gyvybės tęsimo funkcijas, o į moters kūno grožį nusakančias savybes.

Analizuodami iranėnų pažiūras į gamtos savybes, daiktų grožį, pastebime tiesiogines iranėnų, egiptiečių ir graikų estetikos idėjų sąsajas. Visiems jiems gražu tai, ką galima įkūnyti taisyklingais matematiniais santykiais, tobulomis proporcijomis, simetrija, harmonija. Šis estetiškumo sampratos aspektas ryškus Midijos ir Achemenidų persų imperijos architektūros ir vaizduojamosios dailės estetiniuose kanonuose. Midijos *T* raidės rombo ir kryžiaus formų šventyklose krinta į akis simetriška architektūrinė kompozicija, kurią išryškina taisyklingai išdėstytos kolonos. Didingi šventyklų ir valdovų rūmų ansambliai buvusioje Elamo sostinėje Sūzuose, taip pat Pasargade ir Persepolyje liudija persų meną patyrus stiprų ankstesnėse kultūrose ištobulintų kanoninių principų poveikį. Nuostabiuose Persepolio architektūrinio ansamblio (520—460 m. pr. Kr.) skulptūriniuose reljefuose, kuriuose vaizduojami valdovai, aristokratija, kariai, ryškus bene svarbiausias Achemenidų dinastijos meno bruožas — griežtų kanonų pomėgis, ritmiškas tų pačių simetriškai išdėstytų figūrų ir motyvų kartojimas.

Antanas Andrijauskas

[2] Senovės Rytų poezija. — P. 531.

AVESTA

Reikšmingiausias ir seniausias senovės Irano raštijos paminklas, pasiekęs mūsų laikus, „Avesta" formavosi daugelį šimtmečių. Spėjama, kad pirmieji jos tekstai — iranėnų panteono dievus šlovinantys himnai — atsirado IX—VII a. pr. Kr. Vėliau atsirado Zaratustrai priskiriami eiliuoti pamokslai — gatos. Manoma, kad Zaratustra (graikiškai — Zoroastras) — istorinis asmuo, gyvenęs apie VII—VI a. pr. Kr. Vėlyviausi „Avestos" tekstai sukurti pirmaisiais amžiais po Kr.

Senovėje „Avesta" buvo didelės apimties tekstų rinkinys, tačiau Aleksandro Makedoniečio žygio į Rytus metu (IV a. pr. Kr.) daugelis jos tekstų žuvo. Surinkti ir rekonstruoti jos likučius pirmą kartą mėginta I—III a. valdant Aršakidų dinastijai. Vėliau valdant Sasanidų dinastijai III—VII a. „Avesta" patyrė antrąją kodifikaciją, po kurios joje liko 348 skyriai, sudarę 21 knygą. Tačiau po arabų invazijos 637 m. iš „Avestos" beliko tik ketvirtis ir mūsų laikus pasiekė dvi jos redakcijos. Pirmąją redakciją, parašytą avestos kalba ir skirtą šventikams skaityti apeigų metu, sudaro trys knygos: V i d e v d a d a s (avestiškai „Vi daevo datum" — kodeksas prieš devus, t.y. demonus, piktąsias dvasias), persiškai ji dar vadinama V e n d i d a d a s. Tai vienintelė „Avestos" knyga, kuri išliko visa. Ją sudaro 22 skyriai (fragardai). Tai religinių įstatymų rinkinys. Antroji knyga — V i s p e r e d a s (avestiškai „vispa ratao" — visa valdantys), turinti 24 skyrius, vadinamus karde. Tai ritualinio pobūdžio maldų ir giesmių rinkinys. Trečioji knyga — J a s n a i (avestiškai „jaz" — garbinti); tai stambiausia „Avestos" da-

lis. Ją sudaro 72 skyriai (cha, chaiti, chatai); iš jų — 17 Zaratustros gatų, apimančių 28—34, 43—51, 53 skyrius.

Antroji „Avestos“ redakcija — tai vertimas į persų kalbą su įterptais komentarais, vadinamais zendais, todėl ji vadinama Zendavesta. Ji skirta studijoms. Ją sudaro penkios knygos: tai minėtos trys pirmosios redakcijos knygos, tik su komentarais ir dar Jaštai (avestiškai „jaz“ — šlovinti) — 22 himnų, šlovinančių zoroastrizmo panteono dievus, rinkinys, — bei vadinamoji Mažoji Avesta (persiškai — „Chorde Avesta“), sudaryta iš įvairaus žanro ritualinių tekstų — maldų, giesmių, palaiminimų, dievų sąrašų ir kt.

„Avestos“ knygos ir jų skyriai išdėstyti pagal ypatingą kanoninę tvarką.

Antologijoje spausdinami fragmentai iš Videvdado II ir XIX skyrių bei pora fragmentų iš Jaštų penktojo himno.

VIDEVDADAS

II skyrius (fragardas)

— — — — — — — — — — — — — —

29 Ten nebus vaidų nei barnių,
nei kvailumo, nei žiaurumo,
nei neturto, nei apgaulės,
nei didžiūnų, nei veidmainių.
Ten nebus žmonėms pavojaus,
kad užklups juos blogio dvasios.

30 Pačioje aukščiausioj vietoj
pastatyk devynis tiltus
ir šešis dar vidurinėj,
ir tris tiltus žemutinėj.[1]

[1] Turimas galvoje iranėnų molio statinys — *Varas*, kuriame rasdavo prieglobstį nuo žiemos šalčių žmonės ir galvijai. Varą sudarė trys koncentrinės sienos: išorinė siena turėjo 9 įėjimus, vidurinė — 6, o centrinė — 3.

Ir pačioj aukščiausioj vietoj
sėklą moterų ir vyrų
pasodinki tūkstantinę,
vidurinėj — šešiašimtę
ir trišimtę — žemutinėj.
Ir aptverk piliorіais aukso,
durim spindinčiom papuoški,
iš vidaus kad šviesą skleistų.[2]

31 Pagalvojo Jima[3]: „Kaipgi
man Ahuros žodį pildyt?"
Ir Ahura Mazdas tarė:
— Savo rankom žemę arki,
savo kulnimis praplatink,
kaip ją žmonės darbu plečia.

33 Ir padarė Jima žemę
tokią, kad per vieną dieną
apkeliautų, atgabeno
sėklos jis tenai galvijų
ir žmonių, šunų ir jaučių,
ir liepsnų raudonų laužo.

34 Vandenis visus nuleido
upėm, pločio sulig hatra[4],
apkalė vietas lobingas
ten, kur maisto būna gausiai,
būstus rentė iš sienojų,
rąstų, polių, juos aptvėrė.

35 Ir tuomet pasėjo sėklą
moterų visų ir vyrų,

[2] Tikriausiai turimas galvoje langas stoge — tai buvo būdinga iranėnų statiniams.

[3] *Jima* — ikizoroastrinio periodo pagrindinis iranėnų dievas, vėliau — kultūrinis herojus, visų žemiškų gėrybių, žemiškosios civilizacijos kūrėjas, pasaulio valdovas iranėnų „aukso amžiaus" epochoje. Jimos tėvas — iranėnų saulės dievas Vivachvantas.

[4] *Hatra* — atstumas, lygus maždaug tūkstančiui žingsnių.

kurie žemėje geriausi
ir didžiausi, ir gražiausi,
ir visų rūšių galvijų,
kurie žemėje puikiausi.

36 Ir tuomet pasėjo sėklą
jis pačių gražiausių medžių,
sėklą maisto visokiausio,
kurs gardus, kvapnus ir geras.
Rojum pavertė tą vietą,
kur gyvent turėjo žmonės.

37 Dingo ir vaidai, ir barniai,
ir kvailumas, ir žiaurumas,
ir neturtas, ir apgaulė,
ir didžiūnai, ir veidmainiai.
Ir žmonėms pavojus dingo,
kad užklups juos blogio dvasios.

38 Pačioje aukščiausioj vietoj
statė jis devynis tiltus
ir šešis dar — vidurinėj,
ir tris tiltus — žemutinėj.
Ir pačioj aukščiausioj vietoj
sėklą moterų ir vyrų
pasodino tūkstantinę,
vidurinėj — šešiašimtę
ir trišimtę — žemutinėj,
tvėrė jas pilioriais aukso,
spindinčiom durim jas puošė,
iš vidaus kad šviesą skleistų.

Zendas

39 O gyvenviečių turtingų,
gyvasties visos kūrėjau,

teisingasis o Ahura!
Pasakyk, iš kur tos šviesos,
kas ten spinduliuoja šitaip
Jimos įkurtoj valstybėj.

40 Ir Ahura Mazdas tarė:
— Visos išorinės šviesos —
tos, kurios dar nesukurtos,
ir sukurtosios — vidinės;
kartą metuos matos žvaigždės,
šviečia saulė ir mėnulis.

41 Ir jie mąstė, kas tie metai.
Kas keturiasdešimt metų
porai gimdavo du žmonės;
šitaip veisės ir galvijai.
Žmonės džiūgavo laimingi
Jimos įkurtoj valstybėj.

42 O gyvenviečių turtingų,
gyvasties visos kūrėjau!
Kas Ahuros Mazdo mokslą
skelbė šitoje valstybėj?
Ir Ahura tarė: „Paukštis
Karsipta[5], o Zaratustra“.

43 O gyvenviečių turtingų,
gyvasties visos kūrėjau,
kas žemes tavąsias valdo?
Ir Ahura Mazdas tarė:

---

[5] *Karsipta* (išvertus į lietuvių kalbą reikštų „juodasparnis“) — plėšrusis paukštis, iranėnų tapatintas su ereliu, šarka ir kt. Esą šarka ir platinusi zoroastrizmo tikėjimą. Mitai liudija, jog šarka lesdavusi musmires, iš kurių senovės arijai gamino šventą apeiginį gėrimą — Haomą, kuris įkvėpdavo pranašus ir poetus kūrybai, karius drąsai. Ir pats Zaratustra esą gimęs išgėrus jo tėvam Haomos.

— Urvatat-naro[6] ir tujen,
o Spitama[7] Zaratustra!

XIX skyrius (fragardas)

1 Šitaip pasakoja Drudžas[8],
melo tėvas ir griovėjas,
kurs tarnauja Angrai Mainjui[9] —
smurtamirčiui velnių velniui:
— Angra Mainjus, smurtamirtis
velnių velnias, iš šiaurinio
krašto veržės, kad užmuštų
tyraširdį Zaratustrą,
ir pagalbon kvietės Drudžą
bei jo bendrą velnią Buitį.

2 Perskaitė Ahunavarja[10]
maldą Zaratustra, prašė
šventojo vandens pagalbos,
išpažino Mazdajasną[11].
Drudžas kovą pralaimėjo,
ir pabėgo velnias Buitis.

3 Tarė Angra Mainjui Drudžas:
— Apgavike Angrai Mainjau,

---

[6] *Urvatat-naras* (išvertus pažodžiui — „vyrų valdovas") — trečiasis, jaunesnysis, Zaratustros sūnus.

[7] *Spitama* — gimininis Zaratustros vardas.

[8] *Drudžas* (išvertus pažodžiui — „melas") — vienas iš piktųjų devų (demonų), Angros Mainjaus pasiųstų nužudyti Zaratustrą.

[9] *Angra Mainjus* (išvertus pažodžiui — „piktoji dvasia") — pagrindinis aukščiausiojo zoroastrizmo dievo Ahuros Mazdo (išvertus pažodžiui — „išmintingasis Viešpats") priešas, tamsos, mirties ir viso pikto valdovas.

[10] *Ahunavarja* — pačios švenčiausios zoroastrizmo maldos, prasidedančios žodžiais „Kaip geriausias Viešpats...", pavadinimas.

[11] *Mazdajasna* — tikėjimas, šlovinantis Ahurą Mazdą.

aš daugiau nebekovosiu
su tyruoju Zaratustra,
nes sūnus Spitamos žino,
kad jam blogis kilpas spendžia.

Giesmė

4 Žengė priekin Zaratustra,
kad įveiktų blogio kėslus.
Rankoj, didelėj kaip namas,
laikė jis tvirtai suspaudęs
devynmazgį kerdžiaus rimbą
ir maldavo taip Ahuros:
— Kur bebūtum, o kūrėjau,
bet kurioj pasaulio vietoj,
kad griuvėsiais nepavirstų
Purušaspos[12] didis namas.

5 Tarė Zaratustra velniui:
— Blogio dieve Angrai Mainjau,
sunaikinsiu ašen viską,
kas yra velnių sukurta,
nužudysiu ašen mirtį
ir Pairika Chnataiti[13],
ir kai grius jie, gims Sosiošas
iš Kacojos vandenų
tolimuos kraštuos rytiniuos.

6 Jam atsakė Angra Mainjus,
viso blogio sukūrėjas:
— Nenaikink darbų manųjų,

[12] *Purušaspa* — Zaratustros tėvas, kilęs iš Spitamos giminės.
[13] Stabų garbintojų sekta Kandahare.

pamaldusis Zaratustra,
Purušaspos palikuoni,
motinos savosios vaike!
Tu geriau prakeik Ahurą
ir tiek lobių įsigysi,
kiek Vadhagano karalius.

7 Jam atrėžė Zaratustra:
— Aš Ahuros Mazdo vardo,
jo tikėjimo nekeiksiu,
netgi jei gyvybę tektų
paaukoti, ir nuo kūno
mano siela atsiskirtų.

8 Vėlei tarė Angra Mainjus,
viso blogio sukūrėjas:
— Pasakyk, kokiom maldom tu
mano darbus sunaikinsi
ir kokiom giesmėm supeiksi,
kas sukūrė tokį ginklą,
kad jį prieš mane ištrauktų,
nugalėtų Angros Mainjaus
sumanytą kūriniją.

9 Jam atrėžė Zaratustra:
— Haoma[14], piesta ir grūstuvas,
ir Ahuros Mazdo žodžiai
man yra geriausias ginklas.
Aš Ahuros Mazdo žodžiais
tavo darbus sunaikinsiu,
tavo kūrinius supeiksiu!
Tai be galo geras ginklas,

[14] *Haoma* — šventasis augalas, iš kurio būdavo spaudžiamos sultys, vartojamos zoroastrizmo religinėse apeigose. Šiuo žodžiu buvo vadinama ir šio augalo dievybė, ir pats augalas, ir jo sultys. Žr. dar 5 paaiškinimą.

blogio dieve Angrai Mainjau!
Neatmenamais laikais jį
pats Ahura Mazdas davė,
nemirtingos šventos dvasios,
kurios valdo visą Gėrį,
jam sukurti jį padėjo.

— — — — — — — — — — —

Perspausdinta iš: Orientas. — Vilnius: Vaga, 1991. — T. 1. — P. 30—35. Vertė *Gintaras Patackas*

JAŠTAI

V. Ardvi[15] himnas

I

1 Ir tarė Išmintingasis Viešpats — Spitamidui Zaratustrai:
Vardan manęs tu pašlovint turi, o Spitamidai Zaratustra,
Ją, galingąją, tyrąją Ardvi,
Viską aprėpiančią, gyvybę teikiančią,
Devams keršijančią, Aukščiausiąjį išpažįstančią,
Nusipelniusią, kad kūniškasis pradas ją gerbtų,
Nusipelniusią, kad kūniškasis pradas ją šlovintų,
Pamaldumą ugdančią, Visatos Darnai ištikimą,
Piemenų globėją, Visatos Darnai ištikimą,
Namų ir šeimos globėją, Visatos Darnai ištikimą.
Tėvynės užtarytoją, Visatos Darnai ištikimą[16].

---

[15] *Ardvi* (išvertus pažodžiui — „drėgmė") — senovės Irano mitologijoje vandens ir vaisingumo deivė. Šiuo žodžiu iš pradžių buvo vadinama ir upė, tapatinama su Amudarja, ir tos upės deivė. Pagrindiniai jos epitetai *Sura* (galingoji) ir *Anahita* (tyroji). Todėl ji dar vadinama *Ardvisura Anahita.*

[16] Pirma strofa nuo žodžių: „Vardan manęs tu pašlovint turi..." iki paskutinės eilutės imtinai sudaro refreną, toliau vadinamą „I refrenu".

2 Ji brandina vyriškąją sėklą,
Paruošia gimdymui
Visų motinų įsčias,
Numaldo gimdyvių skausmus,
Deramu laiku pripildo
Motinų krūtis pieno;

3 Neprilygstamiausia, vardo švenčiausio,
Ilgumu nenusileidžianti visiems vandenims,
Šiame pasaulyje tekantiems,
Galinga, srūvanti nuo Hukarjo viršūnės į Vourukašo jūrą[17].

4 Visos Vourukašo pakrantės
Ima nerimauti,
Visos platybės ima banguoti,
Kai į jas pradeda srūti,
Kai į jas atšniokščia
Galingoji, tyroji Ardvi,
Turinti tūkstantį užutekių,
Turinti tūkstantį intakų,
Ir kiekvieno to užutekio pakrantę,
Ir kiekvieno to intako pakrantę
Tik per keturiasdešimt dienų
Gali prašuoliuoti patyręs raitininkas.

5 Tik vienas šių mano vandenų intakas
Driekiasi per septynias žemes,
Ir šių mano vandenų intakas
Be perstojo srūva žiemą ir vasarą.
Ji man gėriu paverčia ir vandenis,
Ir vyrų sėklą, ir moterų įsčias,
Ir motinos krūtų pieną, —

[17] *Hukarjas* — viršukalnė dievų buveinėje; *Vourukašas* — didžiulis ežeras (jūra) Hukarjo papėdėje. Manoma, kad tai mitinis Aralo jūros pavadinimas.

6 Tai Aš, Išmintingasis Viešpats, viską sutvėriau:
kad žydėtų namai ir sodžiai,
Šalis ir tėvynė,
Kad galėčiau juos globoti ir sergėti,
Ginti ir saugoti juos.

7 Ir štai, o Zaratustra, ji atvyko pas mus,
Galingoji, tyroji Ardvi
Iš Viešpaties, savo kūrėjo.
O iš tikrųjų gražios jos rankos —
Baltos, galingesnės nei žirgo piršys,
Didybe savąja ji gėrisi,
Nuostabioji, verpetais kunkuliuojanti,
Iškilusi per sieksnį.
Jai dalykas vienintelis rūpi:

8 „Kas pašlovins mane,
Kas pagerbs mane atnašaudamas
Išgrynintų Haomos sulčių ir pieno nektarą?
Kieno aš norą patenkinsiu? —
To ištikimojo, to paklusniojo,
Kad žvalumo suteikčiau jam, džiaugsmo?“

9 Už jos prakilnumą, josios didybę
Atsidėkoti noriu malda nuoširdžiausia,
Malda gražiausia ir pieno atnašavimu noriu pagerbti
Galingąją, tyrąją Ardvi, Visatos Darnai ištikimą.
Tegu šaukiasi tavęs visi,
Tegu dar labiau šlovina,
O galingoji, tyroji Ardvi,
Tegu atnašauja
Haomą ir pieno nektarą.
Kieno aš norą patenkinsiu? —
To ištikimojo, to paklusniojo,
Kad žvalumo suteikčiau jam, džiaugsmo[18]?

[18] Devinta strofa sudaro refreną, toliau vadinamą „II refrenu“.

II

10 (*I refrenas.* Vardan manęs tu pašlovint turi...)

11 Stovintis priekyje valdo josios vežėčias,
vadeles vežėčiose laiko,
Jose skrieja ji, tyroji Ardvi,
Galiūno išsiilgusi.
Jai dalykas vienintelis rūpi:
„Kas pašlovins mane?"

(*II refrenas.* Už jos prakilnumą...)

III

12 (*I refrenas.* Vardan manęs tu pašlovint turi...)
13 Keturi žirgai ratuos jos pakinkyti,
Baltakarčiai visi keturi kaip vienas,
Vieno kraujo visi, didingi,
Atspėjantys visų priešų kliautis,
Tiek devų, tiek žmonių,
Kerėtojų ir raganų,
Kavos ir Karapano valdovų[19].

(*II refrenas.* Už jos prakilnumą...)

IV

14 (*I refrenas.* Vardan manęs tu pašlovint turi...)

15 Ji galinga, šviesiaplaukė, aukšta, liekna,
Jos vandenys gruma, kunkuliuodami dieną ir naktį,
Pranokstantys visus vandenis

[19] *Kavos valdovai* — gerieji viešpačiai ir Zaratustros šalininkai; *Karapano valdovai* — blogieji viešpačiai, Drudžo, melo dievo, tarnai.

Šiame pasaulyje tekančius,
Ji veržiasi priekin, galybės pritvinkus.

(*II refrenas*. Už jos prakilnumą...)

— — — — — — — — — — — — — —

XIX

75 (*I refrenas*. Vardan manęs tu pašlovint turi...)

76 Jai atnašavo Vistaravas,
Pats, Naotaridas[20]
Prie Vitanguhaitės[21] vandenų,
Kuomet jis ištarė tokį
Teisiojo žodį:

77 „Nemeluoju, tiesą sakau,
O galingoji, tyroji Ardvi!
Aš kaip dulkes nušlaviau tiek devų garbintojų,
Kiek plaukų ant mano galvos.
Padaryk man dabar,
O galingoji, tyroji Ardvi,
Sausumos kelią per gerąją Vitanguhaitę!“

78 Ir išplaukė prieš jį galingoji, tyroji Ardvi,
Gražia mergele pavirtus,
Galinga, liekna,
Tiesaus liemens ir aukšto stoto,
Nuostabi ir šlovinga.
Auksiniais sandalais apsiavus,
Be galo puošniais ir spindinčiais.
Ir pusę vandenų ji sustabdė,

[20] *Vistaravas Naotaridas* — iranėnų karžygys iš Kavajidų pavaldinių.

[21] *Vitanguhaitė* — mitinis upės pavadinimas.

Kitai pusei liepė plaukti toliau.
Taip sukūrė ji sausumos kelią
Per gerąją Vitanguhaitę.

79 Ir suteikė jam šią malonę
Galingoji, tyroji Ardvi,
Kuri visada teikia laimę prašančiam,
Nektarą atnašaujančiam,
Iš tyros širdies aukojančiam.

(*II refrenas*. Už jos prakilnumą...)

XX

80 (*I refrenas*. Vardan manęs tu pašlovint turi...)

81 Jai atnašavo Joišta iš Frjanų namų[22]
Bangų mūšos apsuptoj Rangho[23] saloj —
Šimtą žirgų, tūkstantį jaučių ir avių dešimt tūkstančių.
82 Ir maldavo jisai:
„Suteiki man savo malonę,
O geroji, galingoji, tyroji Ardvi,
Kad aš laimėčiau
Prieš klastingąjį, apakintą garbės troškimo Ahtją,
Kad gebėčiau atsakyti į klausimus jo,
Į devyniasdešimt ir devynis
Klaidingus ir klastingus klausimus,
Kuriuos man užduos klastingasis, apakintas garbės troškimo Ahtja".

83 Ir suteikė jam šią malonę
Galingoji, tyroji Ardvi,

[22] *Joišta* — pasakos, paremtos „atspėtų sfinkso mįslių" siužetu, personažas. Pasakojama, kaip Joišta teisingai atsakė į visus galingo raganiaus Ahtjos klausimus ir taip jį įveikė.
[23] *Ranghas* — mitinė sala.

Kuri visada teikia laimę prašančiam,
Nektarą atnašaujančiam,
Iš tyros širdies aukojančiam.

(*II refrenas.* Už jos prakilnumą...)

XXI

84 (*I refrenas.* Vardan manęs tu pašlovint turi...)

85 Jis, geraširdis Išmintingasis Viešpats, sušuko:
„Nusileisk, vėl sugrįžki pas mus,
O galingoji, tyroji Ardvi,
Nuo žvaigždžių į žemę, Ahuros sukurtą,
Te drąsieji valdovai, šalies viešpačiai,
Te viešpačių sūnūs garbę tau teiks.

86 Te galingieji raitininkai
Prašys tavęs, kad dovanotum žirgus eikliuosius
Ir šlovę didesnę,
Te žyniai, maldose panirę,
<...> pažinimo tavęs prašys ir šventumo,
Pergalės, kurią siunčia Ahura,
Pranašumo jo neįveikiamo;

87 Tegu būsimos meiliosios nuotakos <...>
Prašys iš tavęs <...> santarvės
Ir vyriško namų globėjo,
Tegu gimdyvės ir jaunosios žmonos
Maldaus tavęs palengvinti kūdikio atėjimą,
Tu, tu joms viską suteiksi,
Nes visa tai tau paklūsta,
O galingoji, tyroji Ardvi!“

88 Ir štai, o Zaratustra, pasirodė jinai,
Galingoji, tyroji Ardvi,

Nužengus nuo žvaigždžių į žemę, Ahuros sukurtą,
Ir pasakė galingoji, tyroji Ardvi:

89 „Iš tiesų, o Spitamidai, išpažįstantis Visatos Darną,
Tave Ahura Mazdas pavadino
Ratavu[24] — kūniškojo pasaulio Globėju;
Man Ahura Mazdas davė vardą Globėjos
Visų tvarinių, išpažįstančių Visatos Darną,
Mano nuostabumo ir didybės pavėnėj
Mažas gyvis ir didelis gyvis,
Ir dvikojai žmonės po žemę pasklido:
Aš iš tiesų sergsčiu visas gėrybes,
Mazdo sukurtas, iš Visatos Darnos sklindančias,
Taip, kaip užtvaras aveles sergsti".

90 Ir Zaratustra paklausė jos,
Galingosios, tyrosios Ardvi:
„O galingoji, tyroji Ardvi,
Kokia auka turiu šlovint tave,
Kokia auka man tave pagerbti,
Kad Mazdas atvertų tau
Kelią ne šiapusei,
O anapusei saulės rutulio,
Kad nė menkiausio blogio tau nesuteiktų
Gyvatės ir visokiausi Artnos, ir Vavžakai,
Ir Varnavai, ir Varnavavišai?"[25]

91 Taip atsakė jam galingoji, tyroji Ardvi:
„Iš tiesų, o Spitamidai, išpažįstantis Visatos Darną!
Štai kokia auka tu turi pagerbti mane,
Štai kokią auką tu turi man atnašauti
Nuo saulės patekėjimo iki nusileidimo.
Štai mano nektaras, mėgautis juo privalai tu.

---

[24] *Ratavai* — gerieji materialaus pasaulio genijai.

[25] *Artnos, Vavžakai, Varnavai, Varnavavišai* — gyvačių ir kitų šliužų piktosios dvasios.

Žyniai, kurie meldė šventų pamokymų,
Žyniai, kurie meldė šventų įstatymų,
Ir pasiuntinys išmintingas, kuris perpratęs šventąjį žodį,
Turi mėgautis juo!

92 Bet neturi mano nektaro ragauti
Nė vienas <...>, nei karštine sergantis,
Nei graužiamas rėmens <...>,
Nė viena moteriškė,
Nė vienas iš bendruomenės,
Kurs nekalba Gatų,
Nei raupsuotasis, kurio vengia visi.

93 Aš nepriimsiu nektaro
Iš aklų ir kurčių, ir neūžaugų,
Ir silpnapročių, ir <...>, ir priepuolius kenčiančių,
Iš paženklintų žyme, kuria, visiems pritariant,
Bepročiai žymimi;
Neturi atnašauti nektaro
Nei tie, kuriems kupra ant krūtinės,
Nei tie, kurių nugaros kreivos,
Nei kreivadančiai nykštukai!"

94 Ir paklausė Zaratustra galingosios, tyrosios Ardvi:
„O galingoji, tyroji Ardvi,
Koks nektaro tavojo likimas,
Kai tau jį po saulės laidos
Atnašauja
Devo tarnai, Drudžo bendrai?"

95 Atsakė jam taip galingoji, tyroji Ardvi:
„Iš tiesų, o Spitamidai Zaratustra, išpažįstantis Visatos Darną!
Bjaurūs, susnos apimti, žaizdų išėsti,
Šlykštūs, — šeši šimtai ir tūkstantis[26], —

[26] Šitaip nusakoma nepaprasta gausybė.

Jie, man nematant,
Ragauja nektarą <...>,
Ir tarnauja jie tik devų galybei".

96 Aš noriu visiems žavesį keliančią
Hukarjo auksinę viršūnę pašlovint, —
Nuo jos aukštumų, aukštesnių negu tūkstantis vyrų,
Leidžiasi galingoji, tyroji Ardvi,
Ilgumu prilygstanti visiems vandenims,
Čia, žemėje, tekantiems,
Ir į priekį veržiasi, pilna galybės.

(*II refrenas.* Už jos prakilnumą...)

XXX

125 (*I refrenas.* Vardan manęs tu pašlovint turi...)

126 Visiems ji pasirodyti gali,
Galingoji, tyroji Ardvi,
Gražia mergele pavirtus,
Galinga, liekna,
Tiesaus liemens ir aukšto stoto,
Nuostabi ir šlovinga.
Puošniu apsiaustu,
Auksu išsiuvinėtu, banguojančiu tūkstančiu klosčių.
127 Kaip visuomet šventos žolės kuokštą ji laiko rankoj,
Puikuojasi auskarais
Keturiabriauniais, iš aukso nukaldintais;
Vėriniu apjuosus tyroji,
Galingoji Ardvi
Liekną kaklą.
Liemenį savo suveržus,
Kad nuostabios krūtys pūpsotų,
Kad jom mėgautųs žmonių žvilgsniai.

128 Kaktą savąją apjuosusi
Galingoji, tyroji Ardvi dailiu lankeliu,
Tūkstančiais brangakmenių žėrinčiu, auksiniu,
Iš aštuonių dalių sudarytu tarytum vežėčios,
Kaspinais padabintu, nepaprastu,
Jo vidury švyti meistriškai nukaldintas žiedas.

129 Bebrų kailiniais pasipuošusi ji,
Galingoji, tyroji Ardvi,
Iš trijų šimtų bebrių <...>,
Deramu laiku pasiūtais;
Kailiai apakina žiūrintį
Aukso spindėjimu, sidabro žvilgesiu.

130 Todėl, geroji,
Galingoji, tyroji Ardvi,
Maldauju tavo malonės, —
Tegu man, tavo meilę laimėjusiam, tenka
Neaprėpiamos karalystės,
Kur maistas valgomas gausiai, kąsniais didžiuliais,
Kur prunkščia žirgai, darda vežėčios,
Kur pliaukši rimbai, kur nuolat kramtoma,
Kur sukrauti gardūs valgiai,
Kur kvapnūs aliejai,
Kur kiekvienam leidžiama laikyti savo rūsiuos
Tiek, kiek geidauja, kad gyventų, nestigdamas nieko.
131 Taigi, o geroji, galingoji,
Tyroji Ardvi,
Atsiųsk man du galiūnus,
Vieną — dvikojį ir vieną — keturiakojį,
Vieną tokį,
Kurs rinkliavai greitas
Ir kautynėse sumala narsiai
Vežėčiomis priešą;
Ir tokį keturiakojį, kad priešo kariaunos
Plačiai išrikiuotus abudu sparnus

Priverstų bėgti atgal.
Kairįjį ir dešinįjį, dešinįjį ir kairįjį.

132 Vardan manųjų maldų,
Vardan manųjų pašlovinimų,
Vardan pasaulio
Nužengki pas mus,
O galingoji, tyroji Ardvi,
Nuo žvaigždžių į žemę, Ahuros sukurtą
Pas aukojantį Zaotarą[27],
Į rieškučias, kupinas atnašaujamo nektaro.
[Nusileisk, kad pagelbėtum mums,
O galingoji, tyroji Ardvi!],
Kuri visada teikia laimę prašančiam,
Nektarą atnašaujančiam,
Iš tyros širdies aukojančiam,
Kad visi karžygiai, pelnę pergalę, grįžtų namo,
Kaip sugrįžta Kavajo Vištaspos[28] kariai.

(*II refrenas.* Už jos prakilnumą...)

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

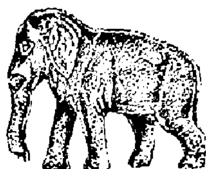
Perspausdinta iš: Senovės Rytų poezija. — Vilnius: Vaga, 1991. — P. 518—521, 530—534. Vertė *Gintaras Patackas*

[27] *Zaotaras* — žynys, iranėnų šventikas.

[28] *Kavajis Vištaspa* — vienas iš pusiau mitinės Kavajidų dinastijos valdovų, pirmasis pripažinęs Zaratustros mokslą ir jį platinęs.

SENOVĖS INDIJA

SENOVĖS INDŲ ESTETIKA

Indija — vienas seniausių civilizacijos židinių, kuriame kultūra plėtojama jau apie 5000 metų. Čia sukurtos vertybės paliko ryškų pėdsaką žmonijos istorijoje.

Nuo neatmenamų laikų Indijos kultūrą nuolat veikė kaimyninių ir kitų tautų kultūros. Į Indostano pusiasalį nuolatos veržėsi arijai, persai, graikai, hunai, arabai, mongolai ir daugelis kitų užkariautojų, kurie atnešė naujų mitų, mąstymo principų, meno stilių. Tačiau nuo to Indijos kultūra darėsi tik turtingesnė. Ankstyvajame Indijos kultūros sklaidos etape galima išskirti keletą pagrindinių periodų, pasižyminčių specifiniais meno kultūros bruožais.

Pirmasis periodas (XXX—XVI a. pr. Kr.) siejamas su viena iš seniausių pasaulyje protoindiškąja Harapos ir Mohendžo Daro miesto tipo civilizacija, klestėjusia Indo upės baseine. Ji artima Egipto ir Mesopotamijos regiono civilizacijoms. Iš šio periodo išliko daugelio puikių architektūros paminklų liekanų ir itin aukšto meninio lygio skulptūrų. Protoindiškajai civilizacijai būdingos jogos poza sėdinčios skulptūrinės figūros, įvairūs deivių motinų, vaisingumo deivių ir šokėjų atvaizdai. Šios, mokslininkų nuomone, dravidiškos civilizacijos raštas tik neseniai iššifruotas, todėl patikimų duomenų apie jos literatūros, filosofijos, estetinės minties raidą neturime.

Antrasis, vedų kultūros klestėjimo, periodas (XVI a. pr. Kr. — I tūkstantmečio pr. Kr. vidurys) truko nuo arijų genčių įsiveržimo į Indostano pusiasalį iki pirmųjų galingų vergovinių valstybių iškilimo. Tuo metu kanoninės vedų literatūros (samhitos, brahmanai, aranjakai, upanišados) tėkmėje formavosi klasikinės indų poezijos, literatūros, dramaturgijos, filosofinės metafizikos ir estetikos užuomazgos.

Trečiajame periode (I tūkstantmečio pr. Kr. antroji pusė — V a. po Kr.) suklesti galingos vergovinės Magadhos (VI a. — 320 m. pr. Kr.), Maurijų

(320—185 m. pr. Kr.), Šungų (185—72 m. pr. Kr.), Satavachanų (200 m. pr. Kr. — 200 m. po Kr.), Kušanų (78—200 m.), Guptų (320—470) valstybės. Įtakingos brahmanizmo, budizmo, džainizmo filosofinės ir religinės sistemos skatino vienytis įvairias lokalines kultūras. Prasidėjo įstabus indų literatūros, muzikos, architektūros, dailės klestėjimas. Pasirodė pirmosios metrikos, gramatikos, dramos menui skirtos vadinamosios *natjašastros*, o vėliau ir fundamentalūs apibendrinantys klasikiniai estetikos veikalai „Natjašastra" („Natyaśāstra"), „Gytalamkara" („Gītalamkara"), „Čitralakšana" („Citralakṣaṇa"), kurie tapo visos tradicinės indų estetikos pagrindu.

Jau seniausiuose vedų laikų kūriniuose išryškėjo tradicinei indų estetikai būdingas metafizinis kontempliatyvus pasaulio suvokimas, apmąstymai apie žmogaus vietą pasaulyje. Kai gvildendami indų estetikos problemas vartojame daugiareikšmę metafizikos sąvoką, pirmiausia turime omenyje tai, jog indų filosofai stengėsi suvokti esminius būties principus, sistemiškai svarstė ir aiškino pagrindines žmogaus būties, kūrybos, estetinių fenomenų suvokimo, meninės kūrybos problemas. Žymus indų estetikos ir meno žinovas R. Mukerjee rašė, jog „metafizika, religija, mitologija ir menas Indijos kultūros istorijoje tampa reikšmingesniais socialinio gyvenimo veiksniais nei valstybės institucijos, politika ir užkariavimai"[1].

Gvildenant seniausius tradicinės indų estetinės minties sluoksnius, iškyla pagrįstų abejonių, ar tikslinga vartoti šiuolaikinį estetikos terminą, nes vedų laikų tekstuose nėra pateikta išsikristalizavusių estetikos teorijų. Indų estetikos samprata, jos objektas, pagrindinės problemos bei jų nagrinėjimo pobūdis aiškiai skiriasi nuo vakarietiškos sampratos. „Žodis *estetika*, — rašo K. Ch. Pandey, — indų estetikos kontekste reiškia „dailiųjų menų mokslą ir filosofiją". Dailieji menai yra tokie menai, kurie, skirtingai nuo utilitariniams kūriniams būdingo praktinio Absoliuto suvokimo, išreiškia Absoliutą ir estetinį santykį jusliniais vaizdiniais"[2].

Tradicinės indų estetikos kūrėjai teigė, jog įvairios meno rūšys yra glaudžiai susijusios, jie kėlė sinkretiškos mąstysenos ir idėjų universalumo svarbą. Visose kūrybinės veiklos srityse — mene, amatuose, moksle — įžvelgiami vieningi kūrybos principai. Tokį požiūrį lėmė seniausiuose vedų tekstuose

[1] *Mukerjee R.* The Culture and Art of India. — New York, 1959. — P. 9.

[2] *Pandey K. Ch.* Comparative Aesthetics: Indian Aesthetics. — Varanasi, 1959. — Vol. 1. — P. 1.

išsikristalizavusi *meno* (taksati) sąvoka, kuri, kaip ir graikų *τέχνη* bei romėnų *ars*, nusakė įvairiausias žmogaus kūrybinės veiklos formas.

Indų tradicinės estetikos nustatytoje menų hierarchijoje svarbiausi ir savarankiškiausi menai buvo poezija, muzika ir architektūra, kuriai pavaldžios tapyba ir skulptūra. Vadinasi, tradicinė indų estetika „pirmiausia gvildena tris meno rūšis: poeziją, muziką ir architektūrą. Estetika, kaip dailiųjų menų filosofija, tiesiogiai siejasi su šių menų, žinomų kaip *Rasa-Brahma Vada, Nada-Brahma Vada* ir *Vastu-Brahma Vada,* filosofiniais aspektais. Estetika, aiškinama kaip dailiųjų menų mokslas, tiesiogiai siejasi su kiekvieno tų menų išraiškos priemonėmis“[3].

Visus senovės ir viduramžių Indijos sanskrito kalba rašytus estetinius traktatus *šastras* (śāstra) galima suskirstyti į dvi svarbiausias grupes: *natjašastras* — poetikos traktatai, kuriuose gvildenami dramos ir poezijos estetiniai principai, ir *šilpašastras* (śilpaśāstra), kuriuose analizuojami architektūros ir vaizduojamosios dailės (tapybos, skulptūros) estetikos principai. Kiek nuošaliau dėl savo specifikos lieka muzikos traktatai. Ilgainiui natjašastros ir šilpašastros suformavo savo kanonines tradicijas su joms būdingų idėjų bei problemų visuma.

Svarbi indų estetikoje ir meno psichologijos problematika. Siekta išsiaiškinti, kaip menas veikia asmenybę, kas yra estetinis išgyvenimas ir estetinis suvokimas ir kokie jo skiriamieji bruožai. Traktatuose daug samprotaujama apie poezijos, dramos, muzikos, vaizduojamosios dailės, estetiškai atlikto ritualo galimybes skatinti asmenybės dvasinį tobulėjimą nuo primityvaus jusliškumo iki aukščiausių dvasingumo pakopų. Psichologinė nuostata aiškiai išreikšta pagrindinėmis estetikos kategorijomis: *rasa* — estetinis išgyvenimas, *bhava* — estetinis jausmas, *dhvani* — estetinė užuomina.

Jau nuo vedų laikų tarp Indijos menų svarbiausia yra poezija, kurios tobuliausia forma laikoma drama. „Poezija, — rašo K. Ch. Pandey, — yra tobuliausia meno rūšis, o drama — tobuliausia poezijos meno forma. <...> Muzika ir spektaklio regimasis pavidalas buvo laikomi antriniais dramos elementais. Akivaizdžios tokio požiūrio priežastys. Įvairiausias gyvenimiškas situacijas daug lengviau atkurti dramoje nei kituose menuose. Mat drama nukreipta iš karto į du jutimo organus, kuriems yra teikiamas aukštesnysis estetiškumo lygmuo. Todėl drama pajungia sau kitus menus, tarp jų ir poezi-

[3] Ten pat. — P. 1—2.

ją“[4]. Taigi estetika „kaip dailiųjų menų filosofija“ pirmiausia gvildena sintetinio dramos meno dėsningumus. Atrasti svarbiausi dramos estetiniai principai ir kategorijos vėliau taikomi analizuojant kitas meno rūšis.

Literatūros iškėlimas indų estetinę mintį ir skiria nuo kinų bei japonų tradicijos, kur dėl hieroglifų raštui būdingo vaizdinio, asociatyvaus tikrovės suvokimo ir gamtos grožio kulto vyrauja peizažinei tapybai skirti veikalai. Jie yra kinų estetinės minties viršūnė. Japonijoje labai svarbus buvo *tanka*, *renga*, *haikai* poezijos ir Heiano epochoje suklestėjusios prozos vaidmuo, todėl dailė ir literatūra buvo laikomos bemaž vienodai reikšmingos.

Indų estetinės minties pradmenys radosi sinkretiškoje vedų pasaulėžiūroje. Estetikos užuomazgos glaudžiai susijusios su mitologiniais, religiniais, filosofiniais, estetiniais ritualų aspektais. Turtinga vedų mitologija nepaprastai turiningais vaizdiniais išreiškė indoarijų pažiūras į kosmoso, gamtos reiškinių, žmogaus ir jo kūrybinės veiklos produktų estetines savybes. Tos pažiūros išsakytos svarbiausiuose ankstyvosios vedų periodo estetinės minties pažinimo šaltiniuose „Rigvedoje“ („Ṛgveda“) ir „Samavedoje“ („Sāmaveda“).

Senieji vedų himnai, pabrėždami realaus pasaulio iliuziškumą, sykiu teigia jį esant dieviškos kūrybinės galios pagimdytą, kupiną grožio ir harmonijos kūrinį, visų žmogaus kūrybinės veiklos formų provaizdį. Vedų himnuose vartojama sanskritiška *kaljanos* (kalyāṇa) kategorija. Mokslininkų nuomone, ji yra tos pačios indoeuropietiškos kilmės, kaip ir graikų *κάλλος*. „Rigvedos“ himnuose kosmoso ir gamtos reiškinių grožis yra savotiškas kulto objektas: „Grožį apdainuokite, grožį aukštinkite, kurkite maldas grožiui“ *(VIII. 36, 17)*. Be gamtos grožį aukštinančių motyvų, vedų tekstuose svarbus yra harmoningas dvasinis ir fizinis žmogaus grožis. Viename vedybiniame „Rigvedos“ himne, kur šlovinamas moters grožis, paryškinamas ir jos kūno bei veido dailumas *(X. 86)*. Gamtos reiškinių, daiktų, žmogaus ir jo kūrybinės veiklos estetinėms savybėms apibūdinti pasitelkiamos grožio, įstabumo, dailumo, spindesio, ryškumo ir kitos sąvokos, vėliau tapusios estetikos kategorijomis.

„Rigvedos“ ir „Samavedos“ turinys liudija klestėjus poetinę ir muzikinę kultūrą. „Rigvedoje“ slypi daugelio tradicinės indų literatūros žanrų — iškilmingų himnų, epinės literatūros, filosofinės poezijos, intymiosios lyrikos,

[4] Ten pat. — P. 1—2.

satyrų — ištakos. Joje esama 15 epizodų, kur kalbasi du ir daugiau žmonių. Atlikdami ritualus žyniai tuos pokalbius suvaidindavo, persikūnydami į „Rigvedoje“ aprašytus dievus ir įvairių legendų personažus. Šios ritualinės dramos, misterijos, palydimos šokių, dainų, pantomimos ir instrumentinės muzikos, pasak M. Müllerio, S. Levi ir F. Kuiperio, ir yra indų dramos pradžia. Šią nuomonę patvirtina „Natjašastroje“ aprašytas Brahmos ir asurų susidūrimas pirmojo spektaklio metu ir aiškus dramos estetinių principų ryšys su vedų mitologija ir ritualais.

Vedų laikų estetinių pažiūrų savitumas ryškiausiai atsiskleidžia ritualinėje poezijoje, kuri besąlygiškai vyrauja meno hierarchijoje. Nors „Rigvedos“ ir „Samavedos“ himnų autoriumi laikomas dievas Brahma ir kiti legendiniai personažai, tačiau seniausi tekstai susiję su anonimine liaudies, o vėlesni — su įvairių genčių, poetų-dainių kūryba. Jau žiloje senovėje apdainuojami visi reikšmingi genties gyvenimo įvykiai — žygiai, vestuvės, pavasario sutikimas, rudens palydėtuvės, garbinami gamtos reiškiniai. Šitaip spontaniškai formuojasi seniausiųjų meilės poezijos, gamtos grožį, stichijas aukštinančių himnų visuma.

Ankstyvajai liaudies poezijai virstant ritualine, socialinėje hierarchijoje iškyla himnų kūrėjai ir atlikėjai *rišiai* (ṛši) arba *kaviai* (kavi). Į poetą senovės Indijoje buvo žvelgiama kaip į išminčiaus ir žynio giminaitį.

Siejantys žmonių ir dievų pasaulius poetai buvo laikomi dieviškojo pasaulio pasiuntiniais, išminties simboliais, aiškiaregiais. Jie įkūnijo pranašo, filosofo ir menininko pašaukimą. Dėl to poetas yra ne tiek kūrėjas, kiek universalios dieviškos kūrybinės galios perteikėjas, regintis kitiems neprieinamą daiktų ir reiškinių esmę. Šis poeto ryšys su dievų pasauliu ir vedų ritualais teikė poezijai vos ne mistinę galią. Poetiniai himnai laikyti svarbiausiais dievų poveikio instrumentais, kuriais meistriškai naudojantis galima pelnyti dievų palankumą ir malonę. Dėl to vedose aukštinama magiška poetinio žodžio galia, nes jų autoriai buvo įsitikinę, kad himnai gali nutiesti tiltus tarp žmonių ir dievų pasaulio. „Ką dievas pamils, tam suteiks galybę, vieną padarys brahmanu, kitą — poetu, trečią — išminčiumi“ *(X. 125, 5)*. „Rigvedos“ estetikoje suabsoliutinama sakralinė kalbos *(vāc)* reikšmė. Tikėjimas begaline žodžio galia, jo dieviškąja prigimtimi būdingas visai vediškajai kultūrai. Kalbai skirtame himne „Pažinimas“ iškeliamas kalbos sakrališkumas ir ezoteriškumas, ypatingas jos ryšys su išrinktųjų kasta:

Kažkas nemato Kalbos žiūrėdamas,
Kažkas negirdi Kalbos klausydamas,
O kažkam ji atveria kūną, —
Kaip mylinti puošni žmona savam sutuoktiniui *(X. 71)*.

Išaukštintais poetiniais žodžiais maldaudami dievus, gerdami haliucinogeninį sakralinį somos gėrimą, poetai atkakliai siekė prašviesėjimo, nes tikėjo, jog dvasinio nuskaidrėjimo akimirką svaigulio ar transo būsenoje esančio poeto lūpomis prabyla dieviškoji išmintis, atsiveria paprastiems žmonėms nepasiekiama reiškinių gelmė. Ji, pasak vedų tekstų, iškyla kaip regėjimas, o ta akimirka pranoksta visą kosminę laiko tėkmę. Dėl to tekstuose poetai nuolatos kreipiasi į dievus, prašydami padėti „išvysti regėjimą" *(VII. 88, 2)*.

Vedų estetika iškelia už atskiro asmens būtį aukštesnes, amžinas, laiko neliečiamas estetines vertybes, ji skatino poetus išreikšti savo dvasios polėkius sąlygiškais simboliais, metaforomis. Vedų estetikos objektas — neaprėpiamas kosminės harmonijos pasaulis, gamtos grožis, žmogaus ir dievų santykiai. Tas objektas nesisieja su vulgaria buitimi, todėl tokia pakylėta, suritualinta vedų poetinė kalba. Glaudus poetikos ryšys su ritualine kultūra matomas „Rigvedos" ir „Samavedos" turinyje, stiliuje, pagrindinių temų plėtotėje. Svarbiausias meniškumo kriterijus vedų estetikoje — sekimas nusistovėjusiais kanonais.

Vedų estetikos tradiciją toliau plėtojo aforistine prozos ir poezijos forma parašyti metafiziniai filosofiniai traktatai *upanišados*. Jų pavadinimas kilo iš *upa-ni-ṣad* (sėdėti šalia), t.y. sėdėti šalia mokytojo ir tiesiogiai iš jo sąmonės perimti pamokymus. Čia itin svarbus „slaptas", vidinis šio pažinimo pobūdis.

Upanišadų tekstai anoniminiai, nes jie suvokiami kaip paslėptos dieviškosios tiesos apreiškimas, atsivėrimas (*śruti*). Svarbiausia jų paskirtis — paaiškinti slaptąją vedų išmintį. Todėl upanišados neretai vadinamos „slaptuoju mokslu". Iš bendro upanišadų srauto, remiantis autoritetingiausio jų interpretatoriaus ir komentatoriaus Šankaros (Śaṃkara, VIII a.) idėjomis, indų filosofinėje tradicijoje skiriama 10—14 pagrindinių seniausių VIII—V a. pr. Kr. sukurtų upanišadų.

Religinės pasaulėžiūros virtimas filosofine metafizika ryškus *Mandūkja* (Māṇḍūkya) upanišadoje, kurioje pateikiama estetizuota metafizinė *AUM* (OM) interpretacija. Šis iš trijų garsų kilęs žodis indų kultūroje įgijo sak-

ralizuotą estetinę prasmę ir buvo plačiai vartojamas ezoteriniuose pamokymuose, ritualinėse apeigose, atverdavo šventus tekstus. Jis atspindėjo vedų kultūros tradicijai būdingą bekraštį tikėjimą įstabia Žodžio galia, jo šventumu ir simbolizavo tris sakralinės vedų išminties šaltinius — „Rigvedą", „Samavedą", „Jadžurvedą".

Plėtodamos pagrindinius vedų filosofijos ir estetikos motyvus, upanišados rutuliojosi monoteistinės pasaulėžiūros link. Svarbiausi filosofijos ir estetikos dalykai čia apmąstomi gvildenant ne kosmogoninius, gamtos pasaulio reiškinius, o aktualias žmogaus būties, gyvenimo, kūrybos problemas. Upanišadose iškeliama daugybė esminių filosofinių klausimų: iš kur mes atsiradome, kokia mūsų būties prasmė, koks turi būti žmogaus gyvenimas ir kas jame yra svarbiausia?

Estetinės ankstyvųjų upanišadų idėjos glaudžiai susijusios su filosofiniais, religiniais, etiniais idealais, būdingais pereinamajai (nuo vedų iki klasikinės indų kultūros) epochai. Ankstyvųjų upanišadų tekstų formavimosi laikotarpiu (VIII—V a. pr. Kr.) galingiausiose Šiaurės Indijos karalystėse Magadhoje, Kopaloje, Pančaloje suklestėjo poezija, muzika, architektūra, vaizduojamoji ir taikomoji dailė. Tačiau šis meninės kultūros pakilimas dar neveikė asketiškų upanišadų autorių, kurie atsainiai žvelgė į meną kaip į priemonę pažinti gyvenimą, gauti trumpalaikių apgaulingų juslinių malonumų, — išminčius turįs siekti amžinųjų nekintamų tiesų ir tobuliausio grožio. Toks upanišadų autorių požiūris į gražius išorinio pasaulio objektus ir meno kūrinius vaizdingai išsakomas *Katcha* (Kaṭha) upanišadoje. Čia kalbama apie atkakliai pažinimo tiesos ieškantį žmogų, kuris sąmoningai atsisako laikinų jausmų, įstabių gražuolių, meno kūrinių teikiamo pasitenkinimo. Šie, upanišados herojaus žodžiais tariant, „laikini mirtingųjų [malonumai] <...> išsekina visų jausmų jėgą. Žmogaus gyvenimas yra labai trumpas, todėl [nereikalingos] jam karietos, šokiai, dainavimas" *(I. 1, 25—26).*

Tobuliausias grožis upanišadų autoriams yra šviesą spinduliuojantis simbolinis Dievo grožis. Visas *Katcha*, *Mundaka* (Muṇḍaka) ir *Švetašvatara* (Śvetāśvatara) upanišadose vaizduojamas pasaulis kupinas dieviškojo spindesio ir šviesos. Taigi čia plėtojama vėliau Vakarų krikščionybės kultūroje paplitusi „šviesos ir spindesio estetika". *Šviesa* (jyotis) ir *spindesys* (bhabhis) aiškinami kaip gryniausios tobuliausio Brahmano grožio apraiškos. Dievybė yra aukščiausia šviesa, gelminis šviesos ir grožio šaltinis, šviesų šviesa, kuri sklisdama pasaulyje pripildo gamtos reiškinius, daiktus ir žmones grožio ir harmonijos.

Gnoseologizuota upanišadų estetika aukština asmenybės intravertiškumą, savistabą, atidą savo dvasios pasauliui. *Katcha* upanišadoje sakoma: „Didis išminčius užmerkęs akis žvelgia į savo vidinį pasaulį" *(II. 1, 1—2)*. Šią upanišadų pasaulėžiūrai labai svarbią mintį pratęsia *Švetašvatara* upanišada, kurioje kviečiama ieškoti Dievo savo dvasioje: „Tik tiems išminčiams, kurie regi jį savyje, pasiekiama amžinoji laimė" *(VI. 12)*.

Upanišadose aptinkame teoriškai pagrįstą, tradicinei indų estetikai ir menui būdingą sinestezijos principą, t.y. kelių skirtingų pojūčių, pavyzdžiui, regėjimo ir klausos, susijungimą meninės kūrybos ar estetinio suvokimo metu. Šis principas savitai atskleidžiamas *Brihadaranjaka* („Bṛhadāraṇyaka" išvertus pažodžiui — *didžioji miško knyga*) upanišadoje, pasakojančioje apie brahmaną, kuris ruošiasi palikti namus ir pasitraukti į mišką. Išvykdamas jis aiškina žmonai, kad Dievo pažinimas suteikia žmogui galimybę daug giliau ir plačiau pažvelgti į reiškinių esmę. Norėdamas vaizdžiai perteikti mintį, jis sako:

„Negalime suvokti [savaime] išorinių garsų, [kylančių] sudavus į būgną, tačiau, regėdami būgną arba mušantįjį, suvokiame ir garsus.

Negalime suvokti [savaime] išorinių garsų, [kylančių] pučiant kriauklę, tačiau regėdami ją arba pučiantįjį suvokiame ir garsus.

Negalime suvokti [savaime] išorinių garsų, kylančių grojant liutnia, tačiau regėdami ją arba ja grojantįjį, suvokiame ir garsus" *(IV. 5, 8—10)*.

Šiuose apmąstymuose pirmiausia pabrėžiama, kad muzikos garsai neegzistuoja atsietai nuo juos sukeliančių muzikos instrumentų ir atlikėjų, kurie, kaip ir visi mus supančio pasaulio reiškiniai, tėra skirtingos absoliučios dieviškos kūrybinės galios apraiškos. Kita vertus — ir tai svarbiausia šiame fragmente — šios upanišados autorius atkreipia dėmesį ne į juslinį, girdimąjį ar regimąjį, o į mentalinį, mąstomąjį, garsų pasaulį, nes aukščiausią pirmapradę garsus sukeliančią substanciją — Dievą, pasak upanišadų, galime suvokti ne klausa ar regėjimu, o tik protu. *Brihadaranjaka* upanišadoje išplėtota vienalaikio sinestezinio tikrovės suvokimo keliais skirtingais organais teorija susilaukė ypatingo populiarumo tradicinėje indų estetikoje ir mene.

Taigi jau ankstyvuosiuose vedų epochos tekstuose išryškėjo daugelis specifinių indų estetikos bruožų, formavosi pagrindinių estetikos sąvokų — grožio, įstabumo, spindesio, meno ir t.t. — pasaulis, kurį stipriai veikė upanišadų filosofinė metafizika. Vėliau šie pradai galutinai įsitvirtino tradicinėje

indų estetikoje. Ilgainiui vedų epochos estetiniai idealai, požiūriai į estetikos problemas tapo svarbiausiu teorinių apmąstymų objektu ir meninės kūrybos šaltiniu.

Kitas klasikinis indų estetinės minties periodas prasidėjo I tūkstantmečio pr. Kr. viduryje, kai išsisemiančią vedų epochos kultūrą pakeitė sinkretiška Šiaurės Indijos indoarijų kultūra. Didžiulis kultūros, filosofinės minties ir meno pakilimas skatino estetinės minties plėtotę. Ilgainiui sinkretiškuose šios epochos tekstuose teoriniai meno apmąstymai atsiskyrė nuo vaizdinio, meninio pasaulio suvokimo, ir estetinėje mintyje išryškėjo dvi tendencijos: 1) filosofinė „estetika iš viršaus", kuri tęsė upanišadose susiformavusius metafizinius estetinių problemų ir estetinio ritualų apmąstymo principus; 2) menotyrinė „estetika iš apačios", kuriai buvo būdingi tiesioginiai meno būties, funkcionavimo, kūrybos ir estetinio suvokimo dėsningumų apmąstymai. Antroji plėtojosi trimis pakraipomis: a) literatūrinės estetikos, b) muzikinės estetikos ir c) architektūros bei su ja glaudžiai susijusių tapybos ir skulptūros estetinių principų teorinių apmąstymų linkme. Šias pagrindines klasikinio periodo menotyrinės estetikos pakraipas atitinka trys garsūs traktatai: „Natjašastra" „Gytalamkara" ir „Čitralakšana".

Klasikinio periodo literatūrinės estetikos raidoje neabejotinai svarbiausias yra legendiniam išminčiui Bharatai priskiriamas veikalas „Natjašastra" (V a. pr. Kr. — I a. po Kr.). Jame pirmą kartą indų estetinės minties istorijoje susiduriame su kompleksiniu daugybės teatro meno problemų gvildenimu. „Natjašastroje" plėtojamos estetikos koncepcijos pagrindas yra *rasos* (nuotaikos), kilusios meno kūrinio suvokimo metu, analizė. Daugelyje klasikinio periodo estetikos tekstų *rasa* reiškia estetinį išgyvenimą, estetinį pasitenkinimą, estetines nuotaikas, o artimai su ja susijusi *rasavant* — skoningą kūrinį ar daiktą; kita giminiška sąvoka — *rasika* — reiškia žmogų, pasižymintį rafinuotu estetiniu skoniu. Prancūzų ir anglų estetinėje literatūroje *rasa* dažniausiai verčiama žodžiu *sentiment*, vokiečių — *Stimmung*, o rusų — *настроение*.

Rasa „Natjašastroje" iš tiesų traktuojama kaip neišdildoma nuotaika, estetinis išgyvenimas, svarbiausia kiekvieno spektaklio sudedamojo komponento gyvybinė jėga, savotiška kvintesencija, lemianti spektaklio nuotaiką, draminio veiksmo charakterį, aktorių vaidybą, muzikos, šokio ypatumus ir daugelį kitų šio sintetinio meno komponentų.

Bharatos apmąstymuose apie *rasą* ir meno kūrinio autentišką suvokimą skamba elitiniai motyvai. Suvokti meno subtilybes ir pilnavertiškai mėgautis *rasa* gali ne visi, o tik tie, kurie pasižymi kilniomis manieromis, yra kilmingi, kupini rimties, darbštūs, siekia doros, yra nešališki, gerai pažįsta muziką, sugeba įžvelgti dramos meno subtilybes, skiria *rasas* ir *bhavas*, žino kalbos, metrikos taisykles, orientuojasi įvairiose meno srityse.

„Natjašastroje" pabrėžiami du estetinio išgyvenimo aspektai, kurie primena Aristotelio „Poetikoje" plėtojamą *katarsio* (dvasinio taurinimo) teoriją. Tikras meno kūrinys dvasiškai išgrynina jį suvokiančiuosius, o estetinis išgyvenimas apvalo jų dvasią ir suteikia palengvėjimą. Taigi *rasa* čia tiesiogiai siejama su žmogaus dvasią harmonizuojančia meno funkcija. Iškeldamas *rasos* problemos reikšmingumą, Bharata *pasuka klasikinę indų estetiką jautrių meno psichologijos problemų gvildenimo linkme, visą dėmesį sukoncentruodamas į sudėtingą menininko ir meno kūrinio suvokėjo estetinių išgyvenimų pasaulį*.

„Natjašastroje" plėtojama estetikos teorija skelbia kanonišką vieningumo reikalavimą. Kiekviename dramos spektaklyje gali būti įprasminama plati jausmų skalė, tačiau jo visuma turi kelti vieną nuotaiką (*rasą*), kuri lemia draminio veiksmo pobūdį, organizuoja pagrindinius jo komponentus. Todėl vyraujančiai nuotaikai ir su ja susijusiam nuolatiniam jausmui turėjo paklusti visi kiti jausmai (*bhavos*).

„Natjašastros" tekste pirmą kartą indų estetinės minties istorijoje aptinkame visapusiškai išplėtotą draminio veiksmo koncepciją. Čia skiriami keturi pagrindiniai draminio veiksmo plėtotės stiliai, tiesiogiai susiję su intriguojančiu dramos siužetu, jautriai išreiškiančiu draminio veiksmo kolizijas. Tai *aktorinis, didingasis, švelnusis* ir *drastiškasis* stiliai. Efektingas siužetas, Bharatos nuomone, gali iš dalies kompensuoti kitus trūkumus ir suteikti žiūrovams visapusišką estetinį pasitenkinimą. Dramos siužetas pagal traktate formuojamus kanoniškus reikalavimus susideda iš penkių skirtingų stadijų (*avastha*), — pradžios, pastangų, vilties, tikėjimo ir tikslo, penkių sąsajų (*samdhi*) — užuomazgos, intrigos, kolizijos, pauzės ir atomazgos ir penkių draminio veiksmo motyvų (*arthapkriti*).

Ilgainiui „Natjašastra" tapo autoritetingiausiu kanoniniu indų klasikinės estetikos tekstu, o jos autorius Bharata paskelbtas *muniu* (skr. *muni* — šventasis), neginčijamu dramaturgijos, poezijos, šokio ir muzikos autoritetu. Šis reikšmingiausias klasikinės estetikos paminklas programuoja visos tolesnės

indų estetinės minties raidos perspektyvas. Jame išryškėjęs normatyvumas, didaktiškumas, kanoniškumas, polinkis ne į reiškinių aprašinėjimą, o į jų vieningos hierarchinės sistemos formavimą tapo tipiškais vėlesnių indų estetikos traktatų bruožais.

Iš menotyrinės pakraipos estetikos traktatų savičiausi yra muzikinės estetikos veikalai, kuriuose susiduriame su daugeliu tik indų estetikai būdingų problemų. „Samavedoje" išryškėję muzikinės estetikos principai toliau plėtojami seniausiame klasikinio laikotarpio muzikinės estetikos paminkle, Bharatai priskiriamame traktate „Gytalamkara" (skr. *gītā* — giesmė, daina, *alaṃkāra* — pagražinimas, puošmena). Į lietuvių kalbą šio traktato pavadinimą galima išversti kaip „Muzikos puošmenos". Manoma, kad pagrindinės šio traktato idėjos pradėjo formuotis apie V a. pr. Kr., o jo tekstas galutinai suredaguotas apie I a. pr. Kr.

„Gytalamkaroje" ryškėja *laipsniškas perėjimas nuo ankstyvųjų vedų epochos rašytinių paminklų sinkretiško mitologinio kosmogoninio ir ritualinio muzikos interpretavimo prie gana vientisos muzikos estetikos koncepcijos.* Dėmesys čia sutelkiamas į daugelį pamatinių muzikinės estetikos problemų, pavyzdžiui, aptariama auklėjamoji, šviečiamoji, komunikacinė, hedonistinė meno paskirtis, estetinis suvokimas, meninės kūrybos subjektas, jo kūrybinės galios, talento ugdymas, daugybė muzikavimo technikos problemų. Traktate aukštinama magiška muzikos galia, jos priešingumas praktiniams poreikiams, sugebėjimas harmonizuoti pasaulinius procesus, žmonių gyvenimą, pakilti virš tikrovės prieštaravimų, aktyviai veikti žmonių dvasią, formuoti jų idealus, sukelti gryną pasitenkinimą. „Juk muzika, — rašoma „Gytalamkaroje", — naikina visas pasaulio nelaimes ir kančias, netgi negandų metu ji sušvinta, skleisdama palaimą, ji yra priemonė, padedanti pasiekti dorą (*dharma*), naudą (*artha*) ir galutinį išsivadavimą (*mokṣa*)" *(I. 2, 4).* Taigi muzika, pasak traktato, padeda pasiekti pagrindinius klasikinės indų filosofijos skelbiamus idealus.

Muzika traktate iškeliama į kitiems menams nepasiekiamas aukštumas, ji tampa valdovo šlovės simboliu. Jei valdovo nesupa muzikos meistrai ir žinovai, nublanksta ir jo šlovės spindesys. Muzikai ir dainavimui traktate priskiriama magiška galia: pasakojama, kaip raupsuotas atstumtųjų šudrų kastos atstovas savo puikiu dainavimu sužadino įstabaus grožio moters aistringą meilę *(I. 11).*

Traktate taipogi gvildenamos meninio talento, jo ugdymo ir nuoseklios sklaidos problemos. Kalbėdamas apie muzikos meno subtilybes Bharata rašo: „Traktatuose apie muziką specialistai išskiria tokius tris būtinus dainavimo duomenis: talentą, žinojimą ir praktinius įgūdžius" *(II. 1)*. Čia itin pabrėžiamas visiško vokalisto atsidavimo pasirinktai meninės kūrybos sričiai, atkaklaus sistemingo darbo, plačios humanitarinės kultūros, teorinių traktatų ir vietinių dainavimo stilių įvaldymo svarba.

Apibūdindamas gerą vokalistą, Bharata išskiria penkias savybes: visų būtinų kalbų, gramatikos mokslo išmanymą, gražaus ir malonaus balso turėjimą, poetinį talentą ir puikius išorinius duomenis *(II. 8)*. Rengiant jaunuosius muzikos kūrėjus būtini muzikos teorijos pagrindai ir prityrusių pedagogų patyrimo perėmimas. Jei nepakankamai brandi asmenybė „kurdama dainas ignoruos teoriją ir mokytojus, kūriniai bus panašūs į neteisėtai gimusius pavainikius" *(III. 2)*.

Be tradicinių indų klasikinei estetikai būdingų problemų, daugelyje šio traktato skyrių tyrinėjamos specifinės muzikavimo, dainavimo, vokalo formavimo, *rasos* santykių su muzikinėmis dermėmis, besiformuojančios *ragos* (skr. *rāga* — melodija) teorijos ir daugybė grynai techninių muzikos teorijos problemų.

„Gytalamkaroje" iškeltos muzikos estetikos idėjos turėjo labai stiprų poveikį tolesniei indų muzikos estetikos raidai ir vėliau buvo plėtojamos tokiuose etapiniuose veikaluose, kaip Iraijanaro „Muzikos gramatika", Matangos „Apie skirtingų regionų muziką" (čia dėstoma tantristinė muzikinių garsų prigimties teorija), Narados „Muzikos nektaras", Sarangadevos „Muzikos vandenynas", kuriame plačiai aiškinama garsioji indų *ragos* (spalvos, melodijos) teorija.

Tapybai ir skulptūrai skirtos šilpašastros išsiskiria ne tik kanoniškais reikalavimais, tačiau pirmiausia griežtai formalizuota meninės išraiškos priemonių visuma. Seniausios ir autoritetingiausios iš išlikusių šilpašastrų yra „Čitralakšana" („Esminiai tapybos bruožai") ir „Višnudharmotara" („Viṣṇudharmottara" — „Aukščiausiasis Višnaus įstatymas").

Aiški „Čitralakšanos" teksto kompozicija, plėtojamų idėjų vientisumas liudija, kad ji apibendrina amžiais susiklosčiusias tapybos estetikos tradicijas. „Čitralakšana", kaip ir dauguma tradicinių indų estetikos traktatų, prasideda pagrindinių dievų pagarbinimu. Toliau pasakojama legenda, kaip išmintingą karalių aplanko nevilties kupinas brahmanas ir prašo atgaivinti mirusį jo

vienturtį sūnų. Karaliui padeda dievų valdovas Brahma, kuris paprašo sukurti mirusiojo atvaizdą tam, kad galėtų jį atgaivinti. „Per mano malonę, — sakoma traktate Brahmos vardu karaliui, — tu nutapei brahmano sūnų ir kartu sukūrei pirmąjį žemėje paveikslą <...>. Dabar ir ateityje šiam paveikslui iškilmingai aukokite dovanas. Te jis visuomet žavi žmones, skleidžia jiems džiaugsmą ir laimę. Te jis amžiams būna palaimos ir sėkmės šaltinis, apvalo nuo nuodėmių. Te jis naikina demonus ir nugali priešus! Dabar paklausyk apie tai, kas pirmą kartą tavo yra nutapyta. Tai, ką tu nutapei, vadinasi paveikslas (*citra*)" *(I. 339—346).*

Nuolatinės traktato autorių aliuzijos į dievų pasaulį ir pagrindinių tezių perteikimas jų lūpomis turi pabrėžti traktate plėtojamų idėjų reikšmingumą, iškelti tapybą menų hierarchijoje ir traktuoti ją kaip kitų menų kelrodę žvaigždę. Traktate teigiama, kad kaip karalius yra aukščiausiasis tarp žmonių, taip ir tapyba — svarbiausia tarp menų. Kaip visos upės teka į vandenyną, o iš vandenyno gaunamos brangenybės, taip ir „visos meno rūšys paklūsta tapybai" *(I. 366—370).*

„Čitralakšanoje" apibūdinamos skirtingos paveikslų rūšys su joms būdingais bruožais, daug kalbama apie tikram tapybos meistrui ir žinovui būtinas išmanyti proporcijas, formas, kontūrinio piešimo dėsnius. Traktate plėtojamos rekomendacijos ir norminės nuostatos remiasi įdėmiu gamtos, žmogaus veido, kūno proporcijų stebėjimu. Dievai, žmonės, gyvūnai ir gamtos pasaulio reiškiniai vaizduojami remiantis specifiniais kanoniniais principais, kurių tikslas — pabrėžti aukščiausiąją dievų prigimtį ir atskirų žmonių tipų ar socialinių sluoksnių specifinius bruožus. Išskirtinis dėmesys čia kreipiamas į grynai techninius kompozicijos principus, proporcijas, formų santykius, piešinio, spalvos dėsnius. Pagrindiniu proporcijų matavimo vienetu arba moduliu skelbiama *angula*, t.y. piršto plotis, prilygintas aštuonių miežio grūdų pločiui. Idealaus veido proporcijos, pasak traktato autorių, susideda iš trijų lygių dalių: kaktos, nosies ir žemutinės veido dalies, kurių kiekviena lygi keturioms anguloms. Traktate tiksliai apibrėžiamos visų pagrindinių žmogaus kūno, veido dalių proporcijos, nurodoma ideali jų spalva.

„Čitralakšana", „Višnudharmotara" ir kiti tapybos estetikos traktatai nuolatos pabrėžia tapybos meno reikšmingumą ir jo išskirtinę vietą menų hierarchijoje. „Višnudharmotaroje" tapyba aiškinama kaip tobuliausias menas, padedantis siekti *dharmos, kamos, arthos* ir *mokšos* idealų. „Būdama namuose ji skleidžia aukščiausiąjį gėrį." Tapybos kultivavimas, pasak šio trak-

tato autoriaus, padeda kiekvienam atlikti savo pareigą ir tapti geru piliečiu, nes tapydamas žmogus išsivaduoja iš jį pavergiančių žemų aistrų ir „išsiugdo aukščiausias savybes“. Taigi tapyba čia laikoma menu, skatinančiu asmenybės tobulėjimą, padedančiu įtvirtinti kilnius etikos principus. Tapybinės estetikos veikaluose pabrėžiama įvairiapusiško tapytojo lavinimo, jo dvasinio pagaulumo reikšmė. Tapytojui keliamas reikalavimas gerai pažinti savo ir gretimų meno rūšių subtilybes, studijuoti įvairius mokslus, žinoti psichologinės treniruotės metodus, vediškąsias mantras ir šilpašastrų doktrinas.

Taigi tikras menas ir jo kūrėjas indų tapybos estetikoje visuomet vertinamas ne tik estetinių, tačiau ir plačios humanitarinės kultūros, etinių idealų požiūriu. Indų klasikinei estetikai artimas senovės graikų *kalokagatijos*, t.y. grožio ir gėrio vienybės principas. Todėl norėdamas sukurti tobulus meno kūrinius tapytojas, pasak šilpašastrų reikalavimų, turi būti doras žmogus, rimtai žvelgiantis į gyvenimą, nepasiduodantis pykčiui, dievobaimingas, įvairiapusiškai išsilavinęs, valdantis savo jausmus ir geraširdis. Neatsitiktinai tokia didelė reikšmė buvo teikiama menininko psichologiniam pasirengimui, kuris padeda natūraliai atsiskleisti jo vidinėms kūrybinėms galioms. Tam buvo plačiai naudojami įvairūs skirtingose estetinėse tradicijose susiformavę meditaciniai ir psichologinės treniruotės metodai.

Jau ankstyvosiose šilpašastrose aiškiai apibrėžiamos tapybos kūrinių funkcijos, kurios tiesiogiai siejamos su jų panaudojimo sfera. Pagrindinė jų paskirtis, pasak „Višnudharmotaros“, tai pirmiausia kulto poreikių tenkinimas šventyklose, toliau — valdovų rūmų puošimas, pagaliau privačių namų dekoravimas. Tapybos tikslas — teikti malonumą ir dvasinį pasitenkinimą. Jau nuo seniausių laikų tapybai Indijoje priskiriama magiška galia, sugebėjimas saugoti nuo blogio jėgų. Todėl estetikos traktatai rekomenduoja vengti namuose laikyti paveikslų, vaizduojančių tamsiąsias jėgas, destruktyvius reiškinius, karus, smurtą, mirtį, liūdesį ir siūlo kabinti ant sienų tik linksmus ir širdžiai malonius paveikslus.

Simbolizuojanti teisingumą religinė indų tapyba turi vaizdine jusline forma teigti pagrindinius religijos idealus, apvalyti žmonių sąmonę nuo žemiškų rūpesčių ir nukreipti ją į dangišką idealų pasaulį; rūmų tapyba turi kelti lyriškas estetinio pasitenkinimo nuotaikas, o privačius namus dekoruojanti tapyba turi atspindėti žemišką gamtos ir gyvūnų pasaulį. Tuo remiantis tradicinė indų tapyba skirstoma į 1) tikrąją (tarnaujančią religijos tikslams), 2) lyrinę ir 3) pasaulietinę.

Indų tapybos estetikos traktatuose gvildenami ne tik turiningieji tapytojo kūrybos aspektai, bet ir formalios meno kūrinio struktūros. Iš čia kyla *formos* (*rūpa*) sąvoka, kuri indų tapybos estetikos traktatuose aiškinama ambivalentiškai: pirmiausia ji siejama su tam tikrų kanono reglamentuojamų išorinių formalių požymių visuma, kuri pasitelkiama vaizduojant konkretaus socialinio sluoksnio, psichologinio tipo žmones. Visi jie tapyboje skiriasi apranga, spalvų simbolika, daugybe ikonografijai būdingų detalių. Kita vertus, „Višnudharmotaroje" forma traktuojama ir kaip formalių meninės išraiškos priemonių visuma, jungianti tokius svarbius plastinius tapybos komponentus, kaip kontūrinė linija, spalva, modeliavimas, dekoras *(III. 41, 10)*. Šiuos elementus tapybos estetikos traktatuose vienija bendra *meninės išraiškos* (*bhūśaṇa*) sąvoka.

Forma indų tapybos estetikoje traktuojama kaip pagrindinis menininko dvasios išraiškos elementas, grindžiamas dviem pagrindiniais panašumo arba tapybinio vaizdinio ir provaizdžio atitikimo principais: atitikimu kanonui (*anurūpa*) ir atitikimu tikrovei (*sadṛśya*). Pirmasis principas reikalauja, kad tapytojas vadovautųsi išimtinai nuo tikrovės atsietų, kanono apibrėžtų išorinių formalių požymių visuma, o antrasis — kad jis orientuotųsi į realaus jį supančio pasaulio objektus (gyvūnus, namus, medžius), kurių vaizdavimo principų neriboja griežtos kanono taisyklės.

Indų tapybos estetikoje daug vietos skiriama linijai ir ypač kontūriniam linijiniam piešiniui, kuris laikomas pagrindiniu kompoziciją organizuojančiu elementu, taip pat spalvai (*varṇa* arba *rāga*) ir simbolikai. Po padengimo spalva galėjo būti atliekamas modeliavimas (*vartana*), kuris indų tapybos estetikoje yra svarbiausias dalykas, suteikiantis meno kūriniui tobuliausios meninės išraiškos priemonės funkciją. „Tapyba be modeliavimo, — rašoma „Višnudharmotaroje", — tradiciškai laikoma vidutine tapyba; jeigu jos tik dalis modeliuota, o dalis — ne, ji laikoma bloga, o modeliuota tapyba laikoma geriausia" *(III. 42, 83)*. Modeliavimas — tai sudėtingiausia, didžiausia tapytojo meistriškumo reikalaujanti, kūrybos procesą vainikuojanti fazė. Iš modeliavimo kategorijos vėliau išsirutuliojo jai giminiška sąvoka *syanojjvalabheda*, kuri tapybos estetikos traktatuose vartojama kalbant apie šviesotamsos, paviršiaus ir gelmės santykius bei atskirų objektų reljefiškumą.

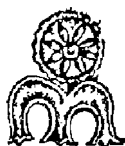
„Višnudharmotaroje" skiriamos trys skirtingos modeliavimo rūšys: 1) blankių, išplautų lapų formos spalvų potėpiai, 2) jautrių smulkių taškų formos spalvų potėpiai ir 3) aukščiausioji modeliavimo forma, primenanti teatrinio

grimo techniką, itin subtiliai perteikianti paveiksle vaizduojamų objektų reljefiškumą. Trečioji modeliavimo rūšis šilpašastrose apibūdinama kaip tobuliausia, prieinama tik tikriems tapybos meistrams.

Taigi, kaip rodo modeliavimo kategorijos analizė, klasikinėje tapybos estetikoje atsispindi indų meninei kultūrai būdingas nuolatinis estetinių principų ir meninės išraiškos priemonių migravimas iš vienos aukštą vietą menų hierarchijoje užimančios meno rūšies į kitą. Klasikinio laikotarpio estetikoje vyraujantis teatro meno vaidmuo tiesiogiai pasireiškia tapybos bei skulptūros estetikoje, į kurią skverbiasi ne tik dramai skirtuose traktatuose išplėtotos kategorijos, universalesni meninės kūrybos principai, tačiau netgi dramos ir šokio menui būdingų pozų ir gestų vaizdavimas. Neatsitiktinai „Višnudharmotaros" traktato pabaigoje, kur kalbama apie tapybos meno subtilybes, siūloma iš teatro ir šokio meno perimti techninius tapybos principus.

Pagrindinis klasikinio periodo šilpašastrų nuopelnas buvo *savitų estetinių ir menotyrinių koncepcijų kūrimas, kanoninių tradicinės indų tapybos ir skulptūros estetikos teorijų principų formulavimas, meno esmės ir kūrybos proceso dėsningumų apmąstymas.* Išsikristalizavę estetiniai idealai ir meninės kūrybos principai toliau buvo plėtojami indų viduramžių epochos estetikoje jau kaip norma.

Antanas Andrijauskas

RIGVEDA

„Rigveda" (skr. ṛgveda — himnų veda) — vienas iš keturių kanoninės vedų literatūros rinkinių (samhitų). Tai pati seniausia ir reikšmingiausia vedų dalis, sukurta XV—VI a. pr. Kr., daugiausia II—I tūkstantmečių pr. Kr. sandūroje. „Rigvedos" kūrėjais laikomi arijai, kurie atsikraustė į Indostano pusiasalį iš Šiaurės Irano. Tačiau kur iš tikrųjų buvo arijų protėvynė, dar nėra visiškai aišku. Manoma, kad „Rigveda" ir „Avesta" yra kilusios iš vieno architeksto, nes šie literatūros paminklai turi nemaža panašių kalbos, poetinės formos elementų, dievų vardų.

„Rigvedos" himnų autoriai — rišiai (ṛši). Tai daugiausia pusiau legendiniai, dieviškos kilmės arijų dainiai, išminčiai, žyniai. Kai kurių iš jų vardai minimi ir himnų tekstuose. Rišių giminėse ir buvo saugomi „Rigvedos" himnai perduodant juos žodžiu iš kartos į kartą. „Rigvedos" rinkinio (samhito), kaip ir kitų vedų samhitų, sudarytoju laikomas taip pat legendinis išminčius Vjasa (Vyāsa).

Pirmieji užrašyti „Rigvedos" tekstai (ant uolų) pasirodė palyginti vėlai III a. pr. Kr. valdant Ašokai. Mūsų laikus pasiekė vadinamoji Šakalos (Śākala — vedų mokytojo Śākalya sekėjai) mokyklos redakcija, kuri laikoma pačia autoritetingiausia. Minimos dar kitos keturios redakcijos neišliko.

Savo apimtimi „Rigveda" prilygsta Homero „Iliadai" ir „Odisėjai" kartu paėmus. Ją sudaro 1028 himnai, turintys 10462 posmus. Vieną himną vidutiniškai sudaro 10—11 posmų. Himnai suskirstyti į 10 nevienodos apimties ciklų, vadinamų mandalomis (skr. maṇḍala — ratas, diskas).

Himnuose ne tik šlovinami arijų dievai ir jų darbai — juose atsispindi ir to meto arijų žinios, mitologinė pasaulėžiūra, kosmogonijos samprata.

Antologijoje spausdinama keletas įvairių vertėjų verstų „Rigvedos" himnų, kurie gali būti įdomūs estetiniu aspektu.

I MANDALA

13. [Apri[1] himnas]

1 Atvesk dievus aukojančiam,
Ugnie, gražiai liepsnojanti!
Aukok, švarus giedotojau![2]

2 Medvingą auką[3] pas dievus
Šiandieną puotai nusinešk,
Išminčiau, gimęs iš savęs![4]

3 Čia, prie šitos aukos šaukiuos
Aš Narašamsą[5] mieląjį,
Saldžialiežuvį aukvedį.

4 O Agni meldžiamas, atvežk
Dievus puikiausiu vežimu:
Giedot tau Manus[6] paliepė.

5 Išminčiai, nuolat tieskite
Žolių ten[7], sviestu vilgytų,
Kur Nemirtingas[8] rodosi.

---

[1] *Apri* — tam tikras himnų žanras. Apri himnuose paprastai kviečiami dievai dalyvauti aukojimo apeigose. „Rigvedoje" tokių himnų yra 10. Jie sukurti pagal vieną modelį.

[2] Čia kreipiamasi į ugnies dievą Agnį, vieną svarbiausių dievų vedų mitologijoje.

[3] Auka būdavo gausiai tepama medumi.

[4] „Gimęs iš savęs" (skr. *tānūnāpāt*) — vienas iš dviejų šventų Agnio vardų (Tanūnapatas).

[5] *Narašamsa* (skr. *narāśaṃsa* — žmonių malda) — vienas iš dviejų šventų Agnio vardų.

[6] *Manus* — mitinis žmonijos protėvis, pirmosios aukos įsteigėjas.

6 Pagal įstatymus, klusniai
Lai šventos durys šiandie, nūn
Atsiveria priimt aukoms.

7 Aš prie šitos šaukiuos aukos
Čia atsisėst šitoj žolėj
Ir Naktį, Aušrą[9] gražiąją.

8 Šaukiuos du dievišku dainiu
Gražliežuviu giedotoju
Aukoti mūsų auką šią.

9 Ila, Sarasvatė, Mahė[10],
Trys deivės maloningosios,
Kaip reik, lai sėdas žolėje.

10 Čionai Tvaštarą[11], pirmgimį
Įvairiaveidį, aš šaukiuos.
Lai būna mums jis palankus!

11 Miškų valdove! Auką šią
Palik, o dieve, čia dievams!
Dalytojas lai rodos jau!

12 Aukokit Indrai. Svaha[12] jam
Aukojančio namuos! Čionai
Dievų malonės aš šaukiuos!

---

[7] Pagal arijų tikėjimo paprotį, toji vieta, kur dievai ateidavo priimti auką, visą laiką būdavo apklota žolėmis ir palaistyta ištirpintu sviestu.

[8] Turimas galvoje *Indra* — vyriausiasis arijų dievų panteono dievas, perkūnijos ir karo tvarkytojas.

[9] *Naktis* ir *Aušra* (skr. *naktošasa*) — dvi dažnai drauge minimos gražiosios deivės-sesės, gausiai apdovanojančios žmones.

[10] *Ila* — deivė, personifikuojanti auką; *Sarasvatė* — deivė, personifikuojanti skystą, pilamąją auką arba šventąją arijų upę (skr. *sarasvati* — vandeningoji); *Mahė* (skr. *mahi* — didžioji) — deivė, kurios funkcijos neapibrėžtos; jos vardas minimas kartu su Ilos ir Sarasvatės vardais.

[11] *Tvaštaras* (skr. *tvaṣṭar* — tašytojas, kūrėjas) — nepastovios išvaizdos dievas, įvairių gyvų ir negyvų formų gamtoje kūrėjas.

[12] *Svaha*! — apeiginis arijų šūksnis, kviečiantis dievus priimti auką.

35. [Himnas Savitarui][13]

1 Pirmiausia Agnį gerbūviui šaukiuosi,
Šaukiuosi Mitrą—Varuną[14] pagalbai,
Šaukiuosi Naktį — poilsį pasaulio,
Šaukiuos pagalbai dievą Savitarą.

2 Pro juodą erdvę eina Savitaras,
Siunčiąs ilsėtis dievą ir mirtingą.
Čionai jis aukso vežimu važiuoja
Ir būtybes visas iš sykio mato.

3 Tai leidžias jis, tai kyla vėl, važiuodams
Su dviem šviesiais žirgais, aukos galiūnas.
Iš tolo dievas Savitaras eina,
Ir mums visas nelaimes jis išblaško.

4 Į aukštą, margą, išpuoštą žemčiūgais
Ir auksu spindintį vežimą stoja
Nušvitęs pagarbusis Savitaras.
Apsivelka galiūnas tamsią erdvę.

5 Jie žmones sergsti, tamsūs, baltakojai,
Šį auksaienį traukdami vežimą.
Mat prieglobstyje dievo Savitaro
Esybės visos amžinai palieka.

6 Dviejuos danguos globėjas Savitaras,
O trečias Jamo būste tramdo vyrus.[15]
Dievai pas jį palieka, kaip prie ratų
Ašigalio. Lai kalba, kas supranta.

---

[13] *Savitaras* (skr. *savitṛi* — žadintojas) — arijų saulės dievas, važinėjantis aukso vežimu tarp dangaus ir žemės ir žadinantis visą pasaulį ir dievus. Jis — auksaakis, auksarankis, auksaliežuvis, auksaplaukis, tvarko laiką, užpildo erdvę, valdo pasaulį. „Rigvedoje“ Savitarui skirta vienuolika himnų.

[14] *Mitra-Varuna* — porinė Aditjos dievų klasės dievybė, sudaranti mistinę vienybę arba priešpriešą.

[15] *Dveji dangūs* — tai Savitaro valdomi dienos ir nakties pasauliai, o trečiasis — mirties karalystė. Jos valdovas Jamas, pirmasis miręs žmogus, parodęs kelią į mirties karalystę.

7 Apsaugo erdves gražiasparnis paukštis,
Gilios minties dvasia, gerasis vadas.
Kame nūn saulė? Kas tatai supranta?
Kurio dangaus jos spinduliai nūn siekia?

8 Aštuonias jis viršūnes žemės saugo,
Tris dykumas, upes septynias, tolį...
Atėjo Savitaras auksaakis,
Ištrokštą turtą teikdamas pamaldiesiems.

9 Veiklusis auksarankis Savitaras
Dangaus ir Žemės tarpe sau važiuoja.
Ligas nuvaiko. Saulei rodo kelią.
Pro juodas erdves skverbiasi į dangų.

10 Dvasia maloni, vadas auksarankis,
Pagalbą gerą teikdams, lai ateina.
Į vakarą su giesme kilo dievas,
Ir rakšasus[16], ir raganius nuvydams.

11 Keliaudamas šiandieną, Savitare,
Senais takais, gerai pramintais erdvėj,
Lengvais keliauti ir bedulkiais, teikis
Mus saugoti ir mus užtarti, dieve!

154. [Himnas Višnui]

1 Aš ketinu žygius dainuoti Višnaus[17],
Kuris padangę plačią išmatavo,

[16] *Rakšasai* (skr. *rakśas*) — piktieji demonai, keičiantys savo išvaizdą, skraidantys naktimis, kenkiantys žmonėms.

[17] *Višnus* — „Rigvedoje" dar antraeilė dievybė. Jis pasižymi tuo, kad trimis žingsniais pereina visą pasaulį ir padeda Indrai įveikti gyvatę Vritrą. Vėliau, induistinėje mitologijoje, Višnus, kartu su Brahma ir Šiva, sudaro vyriausiųjų dievų trejybę — trimurti.

Kuris parėmė būstinę aukščiausią,
Vos triskart žengęs, dievas plačiažengis.

2 Dėl tų jo žygių garbinamas Višnus,
Kaip tas žvėris, kur kalnuose klajoja,
Nes juk tarp jo trijų plačiųjų žingsnių
Kiekvienas gyvis džiaugiasi gyvendams.

3 Lai ši giesmė jausmingoji pas Višnų,
Kalnų tą jautį plačiažengį eina!
Jis šią sodybą, praplėstą tolybėn,
Trimis tik žingsniais vienas išmatavo.

4 Tarp šių trijų medaus pilnų jo žingsnių
Be baimės džiaugias tvariniai laimingi.
Tai jis, kurs dangų ir šią plačią žemę
Trejopai viens palaiko ir apsaugo.

5 Tad noriu mielą jo pasiekt buveinę —
Dievams ten brangūs džiaugiasi žmoneliai...
Juk plačiažengiui taip jinai pritinka!
Medaus šaltinis — trečias Višnaus žingsnis.

6 Nueit pas judu trokštame gyventi,
Kur karvės[18] ganos žvalios, puošniaragės.
Nes ten, išties, to plačiažengio jaučio
Aukščiausias žingsnis nuolat spindi žemei.

Perspausdinta iš: Dvylika Rigvedo himnų. — Kaunas, 1939. — P. 34—67. Iš sanskrito kalbos vertė *Ričardas Mironas*

[18] Vienų komentatorių nuomone, čia turimi galvoje spinduliai, kitų — žvaigždės.

X MANDALA

71. [Pažinimo himnas][19]

1 O Brihaspati[20], Kalba — tai pirmiausia pradžia;
Kai jie[21] pajudėjo, dalydami vardus,
Kas buvo jų geriausia, kas buvo nesutepta,
Jų meilė[22], nors ir paslėpta giliai, buvo atverta.

2 Kuomet valydami ją, tarsi sietu sijodami grūdus[23],
Kalbą mintyse sukūrė Aiškiaregiai,
Tuomet pažįsta bendrijas bičiuliai, —
Kalba paženklinta jų ženklu palankiu.

3 Per aukojimą jie praėjo kalbos pėdom,
Ją surado tarp išmintingų rišių,
Išdėliojo atnešę skirtingose vietose[24], —
Džiugiai ją sveikina septyni dainiai.

4 Kažkas žiūrėdamas Kalbos nemato,
Kažkas klausydamas Kalbos negirdi,
O kažkam ji atveria kūną, —
Kaip aistringa žmona pasipuošus — savam sutuoktiniui.

---

[19] Šiame himne sakralizuojama kalba, aukštinami himnų kūrėjai — išminčiai. Kalba laikoma pasaulio kūrimo įrankiu (kūrimas lyginamas su skulptoriaus darbu). Daug vietos čia skiriama poetų bendrijai aprašyti. Tokių bendrijų nariai, matyt, buvo ir „Rigvedos" himnų autoriai. Poetų bendrijos rengdavo poetines varžybas, kurių nugalėtojai būdavo gausiai apdovanojami.

[20] *Brihaspatis* (skr. *bṛhaspati* — maldos viešpats) — dievas, maldos ir apeigų globėjas. Himnų kūrėjai dažnai kreipdavosi į jį prašydami įkvėpimo. Dar jis vadinamas Brahmanaspačiu.

[21] *Jie* — tai greičiausiai senovės išminčiai, rišiai, pirmieji davę vardus pasaulio daiktams.

[22] Čia tikima, kad meilė turi kuriamąją, kosmogoninę, galią.

[23] Tai dažnas įvaizdis „Rigvedoje": kaip sijodami atskiriame grūdus nuo pelų, taip poetas, kurdamas himną, parenka tinkamiausius žodžius.

[24] Išdėliojimas skirtingose vietose, išskirstymas — kosmogoninis veiksmas. Čia jau aiški užuomina apie mitologinį *Puruša* (skr. *puruṣa* — žmogus) — kosminį gigantą, kurį dievai išsklaidė į dalis ir tokiu būdu sukūrė visatą.

5 O kažkas bendrijoje per pilvą nepajuda —
Jo net nesiunčia draugai į varžybas,
Toks gyvena bergždžia apgavyste,
Girdėdamas bevaisę ir bežiedę kalbą.

6 Kas pametė bičiulį, siekusį drauge pažinimo,
Nėra tam dalies kalboje,
Ką girdi jis, girdi tuščiai —
Geradarystės kelias jam nepažįstamas.

7 Draugai, turintys akis ir ausis,
Dvasios polėkiu nėra lygūs —
Vieni — tvenkiniai iki lūpų, kiti — pažastis siekia,
O treti — tinka apsiplovimui.

8 Kada širdimi ištašę dvasios polėkius,
Kaip draugai kartu aukoja brahmanai[25],
Juk tada vieną kurį jie palieka tyčia —
Tie, kurių maldos vertesnės, išeina į priekį.

9 Kurie nejuda nei šen, nei ten —
Nei brahmanai, nei ruošiantys somą[26] —
Būtent jie blogai imasi kalbos
Ir nenutuokdami lietaus čiurkšles išaudžia vietoj siūlo[27].

10 Draugu — šlovingu susibūrimo nugalėtuoju —
visi draugai pradžiuginti —
Jis išlaisvintojas nuo nuodėmių, jis — maisto tiekėjas[28].
Jis tinkamai paruoštas varžyboms.

---

[25] *Brahmanai* — senovės indų žyniai, per aukojimo apeigas skaitantys šventus tekstus arba giedantys himnus.

[26] *Soma* — sakralinis gėrimas, spaudžiamas iš iki šiol nenustatyto augalo. Jis taip pat ir dievas — sakralinio gėrimo personifikacija.

[27] T.y. pilsto iš tuščio į kiaurą.

[28] Poetų varžybų nugalėtojas dažniausiai prizą gaudavo karvėmis ir kitais galvijais. Taip pat jis ir jo bendrijos draugai apsivalydavo nuo nuodėmių.

11 Vienas sėdi, gausindamas himnus,
Kitas gieda giesmę Šakvarės[29] metru,
O trečias — Brahmanas — garsina žinias apie būtybes,
O dar vienas matuoja aukojimo matą[30].

Versta iš: *Aufrecht Th.* Die Hymen des Rigveda. — Berlin, 1955. — Bd.2. — Iš sanskrito kalbos vertė *Vytis Vidūnas*

72. [Himnas dievams]

1 Dievų gimimą mes nūnai
Pašlovint norim skelbdami,
Kad juos pažintų ateity[31]
Tie, kur klausysis šių giesmių.

2 Brahmanaspatis[32] nukalė
Visa ir kalvis ugnyje.
Senų dievų laikais būtis
Išsirito iš nebūties.

3 Senų dievų laikais būtis
Išsirito iš nebūties.
Pasaulio šalys užgimė
Vėliau iš jos tarpukojo[33].

[29] *Šakvarė* — vienas iš vedų poetinių metrų (septynios aštuonių skiemenų eilutės).

[30] Čia minimi keturi žyniai, dalyvaujantys aukojimo apeigose. Vyriausiasis žynys — *hotaras* (hotar) privalo sėdėti nejudėdamas ir raiškiai deklamuoti „Rigvedos" himnus; *udgataras* (udgātar) — gieda pritaikydamas hotaro deklamuojamiems himnams melodijas, *adhvarjus* (adhvarya) — atlieka įvairius veiksmus, manipuliuodamas rankomis aukojimo apeigose, o *brahmanas* — vadovauja ir atsako už apeigų tikslumą.

[31] Turimi galvoje kiti visatos gyvavimo ciklai, kuriuos senovės indai vadino *jugomis*.

[32] *Brahmanaspatis* — žr. 20 paaiškinimą apie Brihaspatį.

[33] Turima galvoje dievų motina *Aditė* (skr. *aditi* — tai, kas nesujungta, begalybė). Tai pirmapradžio chaoso dievybė, pagimdžiusi šešis dievus, vadinamus Aditjais.

4 Pasaulis iš tarpukojo,
O iš pasaulio šalys jo.
Aditė, Dakšą[34] gimdžiusi,
Pati jo buvo kūdikis.

5 Pirma Aditė radosi,
O Dakšai, tavo ji dukra,
Paskui tik užgimė dievai,
Nemarūs ir palaiminti.

6 Kai vandeny stovėjote,
Dievai, viens kito laikėtės,
Nuo jūsų lyg nuo šokančių
Pakilo dulkių debesis.

7 Kai, stebukladariai dievai,
Užpildėte visas šalis,
Sūrją iškėlėte aukštyn,
Kurs buvo jūroj paslėptas.

8 Aditės sūnūs aštuoni,
Kur iš jos kūno užgimė —
Septynis vedės pas dievus,
Martandą[35] sviedė nuo savęs.

9 Aditė jų septynetą
Į pirmą amžių atvedė,
Martandą mums ji atnešė,
Kad gimtų jis ir mirtų vėl.

[34] *Dakša* (skr. *dakṣa* — sumanus) — šeštasis Aditės sūnus, vyriškasis visatos pradas, savo tėvo — kosminės galios — įsikūnijimas.

[35] *Martanda* (skr. *mārtaṇḍa* — iš mirtingojo kiaušinio) — vienas iš Aditės sūnų, paukštis, saulės dievas. Jo vaizdinys susijęs su pasaulinio kiaušinio motyvu.

129. [Kosmogoninis himnas]

1 Tada būties nei nebūties nebuvo,
Nei oro, nei dangaus virš jo nebuvo.
Kas gaubė ką? Ir kur? Ar kas judėjo?
Gal buvo tai vanduo, gelmė bedugnė?

2 Nebuvo dar mirties, nemirtingumo,
Dienos — nakties joks ženklas dar neskyrė.
Tik Viena sau be judesio alsavo,
Daugiau išvis nebuvo nieko kito.

3 Pradžioj tamsa apgaubus laikė tamsą,
Tik maišatis, bedugnė be skirtybių.
Visur belytė tuštuma plytėjo,
Kol Vienąjį kaitros[36] galia pagimdė.

4 Pradžioj į jį surado kelią geismas,
Pirma minties tokia tai buvo sėkla.
Iš nebūties atrado kilus būtį
Išminčiai, į širdžių gelmes panirę.

5 Virvę skersai ištempę jie atskyrė —
Kas buvo virš jos, kas po ja paliko?
Vaisintojai ir įtempimas buvo,
Žemai — veikla, o viršuje — palaima.

6 Kas žino iš tikro, kas drįs paskelbti,
Kur užgimė, iš kur tvėrimas plinta?
Dievai vėliau, pasauliui esant, rados.
O jis iš kur — kas žino — prasidėjo?

[36] Sanskrito kalboje čia vartojamas žodis *tapas*. Pirmapradė jo reikšmė *šiluma*, kurią išskiria paukštis, perėdamas kiaušinius. Kadangi perėjimas išsekina paukščio organizmą, tai vėliau šis žodis pradėtas vartoti *išsekimo kuriant ką nors* reikšme, o dar vėliau jis buvo taikomas asketizmui, susikaupimui mintimis vadinti.

7 Ir kaip pradžios šaltinis atsirado —
Gal pats save sutvėrė, gal — kas kitas?
Žino tik tas, kurs iš dangaus prižiūri
Pasaulį šį. O gal nė jis nežino.

Perspausdinta iš: Senovės Rytų poezija. — Vilnius: Vaga, 1991. — P. 365—368. Vertė *Kornelijus Platelis*

UPANIŠADOS

Upanišados (skr. u p a - n i - ṣ a d — sėdintis aplink, t.y. sėdintis prie mokytojo kojų) — baigiamoji ir pati filosofiškiausia vedų literatūros kanono dalis, vadinama v e d a n t a (vedų pabaiga). Upanišados — indų filosofijos, religijos ir apskritai kultūros pagrindas.

Legendinė tradicija skelbia esant 1180 upanišadų. Tačiau žinomuose upanišadų rinkiniuose jų tėra tik po kelias dešimtis. Labiausiai populiarus yra 108 upanišadų rinkinys, vadinamas m u k t i k a (skr. m u k t i k ā — išsivadavimas; esą tas, kas jas visas perskaito, išsivaduoja iš žemiškų materialaus pasaulio pagundų). Seniausiomis ir autoritetingiausiomis iš jų laikoma 13 upanišadų: „Aitarėja" (Aitareya), „Brihadaranjaka" (Bṛhadāraṇyaka), „Čhandogja" (Chāndogya), „Iša" (Īśā), „Katha" (Kaṭha), „Kaušitaki" (Kauṣītaki), „Kena" (Kena), „Maitrajani" (Maitrāyaṇī), „Mandūkja" (Māṇḍūkya), „Mundaka" (Muṇḍaka), „Prašna" (Praśna), „Švetašvatara" (Śvetāśvatara), „Taitirija" (Taittirīya). Keturios iš jų yra eiliuotos („Iša", „Katha", „Mundaka" ir „Švetašvatara"), viena („Kena") — pusiau eiliuota, likusios — parašytos proza.

Kas yra tikrieji upanišadų autoriai, tiksliai nežinoma. Kai kurie vardai minimi upanišadų tekstuose, bet tikslių duomenų apie juos nėra, o daugelis iš jų — pusiau legendinės asmenybės. Iš realesnių upanišadų autorių paminėtini Aitarėja, Aruna, Balakis, Bharadbadža, Džabala, Gargis, Mahidasa, Maitrėja, Satjakama, Šandilja, Udalaka, Varuna ir kt.

Dėl upanišadų parašymo laiko taip pat esama įvairių nuomonių. Labiausiai tikėtina, kad seniausios iš jų yra maždaug VIII—VI a. pr. Kr. proza parašytos upanišados: „Aitarėja", „Čhandogja", dalis „Brihadaranjaka" ir „Kena", „Kaušitaki", „Taitirija". Eiliuotos upanišados bei „Prašna", „Maitrajani", „Mandūkja" parašytos apie IV—III a. pr. Kr. Kai kurios upanišados yra parašytos jau pirmaisiais amžiais po Kr.

Antologijoje spausdinamas visas „Mandūkja upanišada" tekstas bei ištraukos iš „Aitarėja", „Brihadaranjaka", „Čhandogja", „Katha" ir „Kaušitaki" upanišadų.

MANDŪKJA UPANIŠADA[1]

1. AUM. Šis skiemuo[2] yra visa. Štai jo paaiškinimas: viskas — praeitis, dabartis ir ateitis — skiemuo AUM. Ir visa, kas anapus šio trejopo laiko[3], — taipogi skiemuo AUM.

2. Visa tai — Brahmanas. Ir Atmanas — Brahmanas. Šis Atmanas remiasi keturiomis pėdomis.

3. Pirmoji pėda — Vaišvanara[4], kurio veiklos sritis — į išorybę nukreiptas budrumas[5]. Jis turi septynias galūnes[6], ir devyniolika jo burnų[7] minta rūpiu maistu[8].

---

[1] „Mandūkja upanišada" siejama su legendinio brahmano Manduko (skr. *māṇḍūka* — varlė) vardu. Tai viena iš trumpiausių upanišadų. Ji priklauso vedų rinkinio „Atharvaveda" (skr. *atharvaveda* — užkeikimų veda) upanišadų grupei. „Mandūkja upanišados" turinį sudaro šventojo skiemens *AUM* aiškinimas, siejant jį su keturiomis sąmonės būsenomis — Brahmano pėdomis.

[2] Šis žodis (skr. *akṣaram*) turi daugybę reikšmių: nekintąs, nenykstąs, kardas, Šiva, Višnus, AUM, raidė, balsis, garsas, sąskambis, žodis, auka, vanduo, kalba. „Bhagavadgytoje" yra garsi formulė: „*AUM*, šis skiemuo — Brahmanas" (8, 13).

[3] Skiemuo AUM simbolizuoja Brahmaną ir kaip nepasireiškusį absoliutą, ir kaip jo raišką praeities, dabarties ir ateities pasauliais.

[4] *Vaišvanara* — „vedąs visus žmones" į mėgavimosi įvairiais daiktais pasaulį.

[5] Įprastinė normalaus žmogaus budravimo būsena, kurioji jis kaip subjektas pažįsta ir tiesiogiai priima išorybės objektus.

[6] Pasak autoritetingiausio upanišadų komentatoriaus Šankaros (VIII a.), galūnių yra dešimt: galva, akis, kvėptis, kūnas, pūslė, kojos, plaukai, krūtinė, širdis ir protas.

[7] Tai penki jutimo organai, penki veikimo organai, penkios kvėptys (prāṇa), protas (manas), aumuo (buddhi), savivoka (ahaṁkāra) ir mintis (citta).

[8] Tai apčiuopiamas, materialus pasaulis.

4. Antroji pėda — Taidžasa[9], kurio veiklos sritis — vidujybę pažįstąs sapnavimas[10]. Jis turi septynias galūnes, o devyniolika jo burnų minta lengvu maistu[11].

5. Kai miegantysis nieko nebetrokšta ir neregi jokių sapnų, — tai gilusis miegas. Trečioji pėda — Pradžna[12], kurio veiklos sritis — sutelktąją vienybę[13] pažįstąs gilus (besapnis) miegas. Jis kupinas palaimos[14], kuria mėgaujasi, o veidas jo — mintis[15].

6. Jis — visų valdovas, jis — visažinis, jis — vidinis prižiūrėtojas, jis — visko šaltinis[16], visų būtybių pradžia ir pabaiga.

7. Ketvirtoji pėda — nepažįstanti vidaus[17], nepažįstanti išorės, nepažįstanti abiejų, nei pažinimo sutelktis, nei pažinimas, nei nepažinimas, neregima, neįvardijama, neapčiuopiama, neatpažįstama, nesuvokiama, nenusakoma, vienatinio Atmano esmės pažinimas, raiškos pasaulio baigtis, nekintamybė, rimtis, nedaluma. Tai — Atmanas. Jį dera pažinti.

8. Garsų atžvilgiu šis Atmanas — skiemuo AUM. Pėdos — garsai, o garsai — pėdos: garsas A, garsas U, garsas M.

9. Budrumo būvis Vaišvanara — garsas A, pirmuoju pripažintas dėl pasiekimo ir pradėjimo[18]. Tai iš tiesų žinantis, pasiekia viską, ko tik trokšta, ir tampa pirmas.

---

[9] Skr. *taijasa* — susidedąs iš ugnies.

[10] Tai vidinis, mentalinis sąmoningumas, grindžiamas budros duomenimis. Jame siela kuria savo pasaulį it sapnuodama, čia prasideda vidujybės ir išorybės, to, kas pažinu, ir to, kas pažįsta, dualumas.

[11] Subtilusis psichinis pasaulis.

[12] Skr. *prājña* — pažinimas. Skirtingai nuo pirmo ir antro būvių, tai gilus miegas (susupsthanah), kai sąmonė, nereflektuodama nei išorybės, nei vidujybės, mėgaujasi palaima.

[13] Subjekto—objekto prieštaros išnykimas.

[14] Palaimos gausą lemia tai, jog besapnio miego būvyje sąmonė išsivaduoja iš empirinio pasaulio refleksijos bei vidujybės išgyvenimų. Tačiau ji pati dar nėra palaima, o tik mėgaujasi ja.

[15] Kaip aiškina Šankara, „nes jis yra slenkstis į kitų dviejų sąmonės būvių (budros ir sapno) pažinimą".

[16] Čia glūdi esminis skirtumas nuo ketvirtos pėdos, kuri jau nebėra nei priežastis, nei šaltinis ir nebesąveikauja su fenomenaliu pasauliu.

[17] Tai ketvirtoji transcendentinė būsena (turiya), nenusakoma jokiais žodžiais, todėl apibūdinama tik požymių neigimu, ir tai yra permanentinė jungtis su metafizine tikrumа — Brahmanu.

[18] Kaip Vaišvanara persmelkia visatą ir jo galva iškyla virš visko, taip ir garsas A yra visų kalbų pradžia ir siekinys.

10. Sapno būvis Taidžasa — tai garsas U, antruoju laikomas dėl iškilimo ir tarpininkavimo[19]. Tai iš tiesų žinantis, nepaliaujamai plečia pažinimą ir tampa viskam vienodas. Jo giminėje nėra nieko, kas Brahmano nežino.

11. Besapnio miego būvis Pradžna — tai garsas M, trečiuoju pripažintas dėl seikėjimo ir sugėrimo[20]. Tai iš tiesų žinantis, seikėja ir visa sugeria į save.

12. Neskaidus ketvirtasis būvis — nenusakomumas, raiškos pasaulio baigtis, rimtis, nedalumas. Tad skiemuo AUM ir yra Atmanas. Tai žinantis įsiskverbia Atmanu į Atmaną[21].

KATHA UPANIŠADA[22]

Pirma dalis

Pirmas skyrius

1. AUM. Kadaise Vadžašvarasa[23] noriai paaukojo visus savo turtus. Jis turėjo sūnų vardu Načiketa[24].

2. Sykį, kai buvo atnašaujamos [brahmanams] aukos, tikėjimas įsiskverbė[25] į jį, dar vaiką, ir jis pamanė:

3. „Jų vanduo išgertas, žolė suėsta, pienas išmelžtas, ir jos pačios nevaisingos. Iš tiesų nelinksma pasauliuos, į kuriuos eina šias karves aukojantys".

---

[19] Taidžasa, kaip ir garsas U, yra tarpinis (tarp Vaišvanaros ir Pradžnos), nes turi abiejų elementus.

[20] Besapnio miego metu Vaišvanara ir Taidžasa sujungiami ir sugeriami Pradžnoje, kaip kad garsas M sujungia ir sugeria į save A ir U.

[21] T.y. individualiuoju Atmanu įsiskverbia į aukščiausiąjį Atmaną.

[22] „Katha upanišada" siejama su Taitirijos mokyklos įkūrėjo, garsiojo išminčiaus Kathos vardu. Tai viena seniausių eiliuotų upanišadų, kurios pagrindinė tema — mirtis, „didysis perėjimas" į Anapus ir Atmano pažinimas.

[23] *Vadžašvarasa* — legendinio brahmanų autoriteto Vadžašvaros (lietuviškai išvertus — „garsus aukomis") palikuonis.

[24] Skr. *naciketa* — nežinantysis.

[25] Turimas galvoje ne išorinis, bet vidinis, gyvąja dvasia, o ne apeigomis palaikomas tikėjimas.

4. Ir jis tarė: „Tėve, kam tu mane atiduosi?“ Antrą, trečią sykį paklaustas atsakė jam [tėvas]: „Mirčiai[26] tave atiduosiu!“

5. Nečiketa tarė: „Tarp daugelio[27] — esmi pirmasis, tarp daugelio — vidurinysis. Kokią pareigą manimi šiandien atliks Jama?

6. Pažvelki atgalios į protėvius, pažvelki, kaip elgias nūnai kiti; it grūdas prinoksta mirtingasis, it grūdas jis vėlei gimsta“.

7. „Dažnai brahmanas ugnies pavidalu svečiuojasi namuose, tad jam aukojamos nuraminimo aukos. Atneški vandens, Vaivasvata.

8. Viltis ir lūkesius, šventųjų bendravimus ir džiugesį, aukas ir dorybes, sūnus ir kaimenę — visa tai praranda gobšuolis, kurio namuose nemaitintas svečiuojasi brahmanas“.

9. (Jama tarė:) „O brahmane, tris naktis praleidęs be maisto mano namuose, o kilnusis svety, būki pagarbintas, teneapleidžia manęs malonės. Tad pasirink sau tris dovanas“.

10. (Načiketa tarė:) „O Mirtie, pirmoji iš trijų dovanų tebūna ši: tegul (mano tėvas) Gautama nurimsta, išsilaisvina iš rūpesčių, tegul nebesirūpina manimi, tegul atpažįsta ir sutinka mane sugrįžtantį iš tavęs“.

11. (Jama tarė:) „Man užtarus, Audalaki Aruni[29] senatvėje tave pripažins, miegos jis romus naktimis, išnyks jo rūstybė regint tave išvaduotą iš mirties nasrų“.

12. (Načiketa tarė:) „Danguje nėra jokios baimės, ten nėra, Mirtie, tavęs, ir niekam nebaisi senatvė. Įveikus alkį bei troškulį ir paliovus liūdėti — ten mėgaujamasi dangumi[30].

13. Tu, Mirtie, žinai apie dangiškąją ugnį. Papasakoki man, aš esmi kupinas tikėjimo, kaip dangaus gyventojai mėgaujasi nemarumu, — toks antrasis mano prašymas“.

---

[26] Mirties personifikacija tapatinama su Jama, teisingumo ir mirties valdovu, saulės dievo Vaivasvatos sūnumi.

[27] Manoma, kad čia kalbama apie praeities ir dabarties mirusiuosius.

[28] Načiketa vyksta į Jamos buveinę, kur tris naktis laukia jo sugrįžtant. Šiais žodžiais vienas iš jo tarnų kreipiasi į Jamą vienu iš jo epitetų — Vaivasvata.

[29] *Audalakis Arunis* — Vadžašvaros vardas.

[30] Suprask: mėgaujasi dangaus pasaulyje, nes, pasak upanišadų komentatoriaus Ramanudžos (XI—XII a.), dangus (svarga) reiškia išsivadavimą iš žemiškų troškimų — mokšą.

14. (Jama atsakė:) „Klausyk tad, Načiketa, ką pasakysiu apie dangiškąją ugnį ir pažinki tai. Žinoki, kad ši ugnis — tai beribio pasaulio pažinimas, (visatos) ramstis, glūdįs širdies slaptyje“[31].

15. Ir Mirtis papasakojo jam apie ugnį — pasaulio šaltinį, iš kokių medžiagų statomas aukuras, kiek jų reikia ir kaip jį įrengti. Načiketa pakartojo viską, kas jam buvo sakoma. Tuomet juo patenkinta Mirtis vėlei kreipėsi;

16. Pamalonintas, kilnusis Jama tarė jam: „Dabar aš duosiu tau dar vieną dovaną — tegu ši ugnis bus vadinama tavuoju vardu. Ir dar, priimki šią įvairialypę grandinę[32].

17. Kas susijungęs su trimis[33], trissyk[34] uždega [ugnį] Načiketą ir atlieka tris darbus[35], tas įveikia gimimą ir mirtį. Pažinęs dieviškąjį garbinamąjį Brahmano kūrinį[36] ir jį ištyręs, jis pasiekia visišką ramybę.

18. Kas trissyk uždegęs Načiketą pažįsta šią triadą ir tai žinodamas aukoja Načiketo atnašas, tas, sutraukęs mirties pančius ir įveikęs liūdesį, mėgaujasi danguje.

19. O Načiketa, ji — tavo, ši dangiška ugnis, kurią pasirinkai tu kaip antrą dovaną. Nuo šiolei žmonės šią ugnį vadins tavuoju vardu. Prašyki dabar trečios dovanos“.

20. [Načiketa tarė:] „Žmogui mirus, kitus apninka abejonės, vieni sako: Tai yra[37], kiti — To nebėra. Atskleiski man Tai — toks mano trečiasis prašymas“.

21. [Jama atsakė:] „Net dievai lig šiolei Tuo abejoja, nelengva pažinti šią Tiesą[38]. Prašyki, Načiketa, kitko, neprievartauk, atleisk mane nuo šio prašymo“.

---

[31] Tai viena esmingiausių senovės indų metafizikos sąvokų. Atmanas, absoliutus subjektas, talpinamas širdies gelmėje — slaptyje (skr. *guh* — slaptumas, gilumas). Dažnai sąvokos *guhyam* ar *hridaya* reiškia išmintį, aumenį.

[32] Šankara komentuoja: „Klausyk mokslo apie įvairialypę karmą ir iš jos kylančius įvairius padarinius“.

[33] T.y. su motina, su tėvu ir mokytoju.

[34] Tai žinių gavimas, jų pažinimas ir realizavimas.

[35] Tie darbai yra aukojimas, vedų studijavimas ir labdara (dana).

[36] Brahmano kūrinys — Brahmano raiška: Hiranjagarbha ar dangiškasis Agnis.

[37] Čia, matyt, kalbama ne tiek apie pomirtinį žmogaus likimą, kiek apie visiško žmogaus išsivadavimo galimybę.

[38] T.y. subtiliąją dharmą ar mokymą.

22. [Načiketa tarė:] „Net dievai Tuo abejoja, ir tu, Mirtie, sakai, jog Tai pažinti nėra lengva. Kaip nėra kito už tave geresnio vedlio, taip nėra kitos už šią vertesnės dovanos".

23. „Prašyki sau sūnų ir anūkų, kurie nugyvens šimtą metų, prašyki daugybės gyvulių, dramblių, aukso, žirgų ir derlingiausių žemių. Prašyki kiek panorėsi gyvenimo metų sau.

24. Jei laikai tai tinkama dovana, pasirinki turtus ar ilgą gyvenimą. Klestėki, Načiketa, derlingiausiose žemėse. Aš suteiksiu tau viską, ko tik geidžia širdis.

25. Prašyki, ko nori, kad ir kaip sunkiai būtų įgyvendinami troškimai šiame mirtingųjų pasaulyje. Štai muzikos lydimos skrieja ratuotos dangiškos deivės, mirusiems nepasiekiamos. Dovanoju jas, tetarnauja jos tau, Načiketa. Tik neklauski manęs apie mirtį.

26. [Načiketa tarė:] „Praeinantys yra šie mirtingųjų malonumai, o Antaka[39], ir išsunkia jie visus žmogaus syvus. Be to, gyvenimas juk trumpas. Todėl pasiliki sau vežimus, šokius, dainas.

27. Nedera žmogui džiaugtis turtais. Nejaugi teiks jie malonumą išvydus tave? Kiek mums gyventi, kol tu viešpatauji? Tik šią dovaną verta man pasirinkti.

28. Kas gi iš mirtingųjų ten, žemėje, pažinęs nemarumo amžinatvę, gali mėgautis ilgu gyvenimu, suvokdamas pramogų laikinumą?

29. Atskleiski mums, o Mirtie, Tai, kuo žmonės abejoja, didžiojo perėjimo[40] į Anapus slėpinį. Tik šią, paslaptį atveriančią, dovaną renkasi Načiketa".

Antra dalis

Pirmas skyrius

1. [Jama tarė:] „Viešpats prakalė juslėms skyles, todėl žmonės žvelgia išorėn, o ne į vidinį Atmaną. Tačiau siekdami nemirtingumo didieji išminčiai užvėrę akis žvelgia į Atmaną.

---

[39] *Antaka* —„užbaigiantysis", Jamos epitetas, nes Jama užbaigia gyvenimus pasiimdamas sau gyvybes.

[40] *Tai* — perėjimas į Anapus. Načiketa jau pasiekė dangaus pasaulį ir dabar klausia Mirties apie galutinį perėjimą į *nirupadhišešą* (beformį sąmonės — *samādhi* — lygmenį), iš kur jau nebegrįžtama į sansaros pasaulį.

2. Išoriniai troškimai veda kvailius, ir jie pakliūva į painias mirties žabangas. Tačiau išmintingieji, pažinę nemarumą, neieško nieko amžino šiame kintamybės pasaulyje.

3. Kuo žmogus atpažįsta vaizdą, skonį, kvapą, garsą ir meilingą palytėjimą, tuo jis tai ir pažįsta. Kas lieka [nepažįstama]? Iš tiesų tai — Tas[41].

4. Išminčius neliūdi, pažinęs didį ir visa persmelkiantį Atmaną, kuriuo žmogus pažįsta sapno ir budrumo pasaulius.

5. Bebaimis tas, kam artimas šis gyvasis Atmanas — praeities ir ateities valdovas. Iš tiesų tai — Tas.

6. Kas gimė andai paprastai, kas gimė andai iš vandens ir įžengęs į širdies slaptį žvelgia iš ten, iš tiesų tai — Tas.

7. Kartu su kvėptimi gimstanti Aditė[42] — dievų siela — buvoja įžengusi į širdies slaptį bei žvelgia iš ten. Iš tiesų tai — Tas.

8. Budriai kasdien aukomis dera garbinti aukojimo malkose, kaip motinoje vaisių glūdintį Džatavedą[43], nes iš tiesų tai — Tas.

9. Kur bunda ir gula saulė — ten visi dievai, ir niekas to peržengti negali. Iš tiesu tai — Tas.

10. Kas yra čia, yra ir ten; kas yra ten, yra ir čia. Iš mirties į mirtį žengia tas, kas viską regi it atskirą daugį.

11. Pažinti Tai tegalima širdimi[44]. Jokių skirtybių čia nėra. Iš mirties į mirtį žengia tas, kas viską regi it atskirą daugį.

12. Puruša sulig nykščiu[45] glūdi kūne. Kas pažino jį kaip praeities ir ateities valdovą, jau nebijo jo. Iš tiesų tai — Tas.

---

[41] Matyt, čia kalbama apie visuose jutimo ir pažinimo aktuose dalyvaujantį ir juos lemiantį Atmaną — vidinį stebėtoją ar absoliutų subjektą.

[42] *Aditė* (skr. *aditi* — nesurišta, nepalyginama) — beribės motinos gamtos (prakṛti) sinonimas. Ji yra visų objektyvių esinių šaltinis. Dažnai ji tapatinama su erdve bei dangumi ir vadinama Devamatrė (dievų motina) — aštuonių jos sūnų (aditjų) motina. Formuojantis hinduizmui iš Aditės kyla įvairios moteriškos, motiniškos dievybės (Šaktė, Kalė, Durga, Čintamasta ir pan.).

[43] *Džataveda* (skr. *jataveda* — žinąs visą kūriniją) — dievo Agnio epitetas. Kitos reikšmės: „visų būtybių valdovas", „vedų žinovas".

[44] Pasak Šankaros, „šventraščių ir mokytojų nuskaidrintu protu". Upanišadų tekstuose sąvokos *protas* (manas), *širdis* (hridaya) ir *aumuo* (buddhi) dažnai yra tapatinamos, todėl prasminiams niuansams suvokti svarbūs yra tradicinių komentatorių paaiškinimai.

[45] Tai „vidinis asmuo", visa persmelkiančioji siela, kuri glūdi širdies lotose. Garsieji vedantistai — Šankara, Ramanudža ir Nimbarka — mano, jog ši nykščio dydžio siela iš tiesų yra Brahmanas ir glūdi pasišventusiojo širdyje.

13. Puruša sulig nykščiu kaip liepsna be dūmų. Jis — praeities ir ateities valdovas. Jis toks pat šiandien ir rytoj. Iš tiesų tai — Tas.

14. Kaip vanduo, prasimušęs aukštybėse, srūva šlaitais žemyn, taip ir regintis daiktų skirtingumą jam atsiduoda.

15. O Gautama, kaip nepakinta į tyrą vandenį įlietas tyras vanduo, taip ir pažinusio išminčiaus Atmanas išlieka [vienybėje su aukščiausiuoju Atmanu][46].

Trečias skyrius

1. Šaknimis aukštyn, šakomis žemyn — štai amžinasis figmedis[47]. Jis — tyras, jis — Brahmanas, jis nemirtingu vadinamas. Jame — visi pasauliai ir niekas jo nepranoksta, nes iš tiesų tai — Tas.

2. Iš jo kyla ir juda visa ši visata. Tai — didžioji baimė, iškilęs žaibas. Šitai žiną tampa nemirtingi.

3. Jo bijodamos ugnys liepsnoja, jo bijodama šviečia saulė, jo bijodami bėga Indra ir Vajus, ir penktoji — Mirtis.

4. Tepažįsta jį dar prieš kūnui sunykstant, jei ne — tegrįžta atgalios į kūrinijos pasaulį.

5. Kaip veidrodyje (Jis regimas), taip ir Atmane, kaip sapne, taip ir protėvių pasaulyje. Kaip vandenyje, taip ir tarp gandharvų[48], kaip šešėlyje ir šviesoje, taip ir — Brahmano pasaulyje.

6. Išminčius neliūdi žinodamas jausmų skirtingumą nuo Atmano, jų atsiradimą ir išblėsimą.

7. Virš juslių — protas, virš proto — aumuo[49], virš aumens — didysis Atmanas, virš didžiojo Atmano — Neapreikštasis.

---

[46] Pasak Šankaros, tai individualaus „aš" metafizinio tapatumo aukščiausiajai savasčiai (paramatman) patvirtinimas.

[47] *Amžinasis figmedis* (aśvatthas)... — tai *axis mundi* arba gyvybės medžio vaizdinys, kurio šaknys — Brahmanas, o jo šakos įsiskverbia į Brahmano raiškos, fenomenų pasaulius.

[48] *Gandharvų pasaulyje* — dangiškų būtybių-dvasių sferoje.

[49] *Aumuo* (sattvam) — abstraktusis, kūrybinis, originalus mąstymas (intelegence, verstand, intellekt, rassudok), proto, protavimo priešybė (mind, vernuft, raison, um); protą pranokstantis pažinimo būdas, aukštesnysis manymas (manasas sattvam uttaman), dažnai vadinamas „širdies intelektu". „Aumuo ir protas — tai yra du skirtingi tos pačios galios aspektai" *(S. Šalkauskis).*

8. Tačiau visur įsiskverbiąs ir nenusakomas Puruša, kurį pažinę išsilaisvina ir tampa nemarūs, pranoksta ir Neapreikštąjį.

9. Jo pavidalas neregimas, ir niekas jo nemato. Tik širdimi, protu (manisa) ir įžvalga (manasa) pažinus[50] jį, pasiekiamas nemirtingumas.

10. Kai penkios pažinimo juslės užgęsta kartu su protu ir aumuo nurimsta, tai — aukščiausias pasiekimas.

11. Tvirtą jausmų sutramdymą vadiname joga. Tik tuomet tampame nesutrikdomi, juk joga ateina ir išeina[51].

12. Neįmanoma jo pasiekti nei kalba, nei protu, nei rega. Ar pažinsime jį kitaip nei sakydami: „Jis yra"?

13. „Jis yra" — taip dera suprasti jo tikrosios prigimties abejus pavidalus[52]. Tik taip jį pažinus atsiveria tikroji jo esmė.

14. Visus širdies troškimus nurimdęs, mirtingasis tampa nemarus ir jau [šiame pasaulyje] pažįsta Brahmaną.

15. Visus širdies mazgus atrišęs[53], mirtingasis tampa nemarus — taip moko [upanišados].

16. Širdyje yra šimtas ir viena arterija. Viena jų teka pro viršugalvį ir ją pasiekiamas nemirtingumas, o kitos veda į visas puses.

17. Puruša sulig nykščiu — vidinis Atmanas — nuolat būva žmonių širdyse. Tegul tvirtai kaip meldo stiebą ištraukia jį iš savo kūno. Težino jį kaip tyrą ir nemarų. Težino jį kaip tyrą ir nemarų".

18. Taip Ničiketa, pažinęs jogos kelią ir tai, ką Mirtis jam bylojo, ir pasiekęs Brahmaną, išsivadavo nuo visų aistrų ir mirties. Tai laukia ir kitų, Atmaną pažinusių.

---

[50] Pasak Šankaros, *manišā* yra reflektyvioji mintis, o *manasa* — pažinimas meditatyviąja įžvalga.

[51] Tai viena iš nedaugelio vietų upanišadose, kur regime jogos mokyklos ištakas ir sąsajas su kanoniniu jogos tekstu Patandžalio „Jogasūtra". Taip iškeliama nuolatinio sukauptumo būtinybė, nes protui būdinga nuolatinė kaita ir nepastovumas, reakcija į išorę.

[52] T.y. imanentinį ir transcendentinį, sąlygotą ir besąlyginį, neregimą ir regimą.

[53] T.y. išsivadavęs nuo aistrų, pykčio, tamsumo ir pan. Mazgai — dažna indų filosofiniuose tekstuose žmogiškų ydų metafora.

AITARĖJA UPANIŠADA[54]

Pirma dalis

Pirmas skyrius

1. AUM. Iš tiesų pradžioje tebuvo vienas Atmanas[55]. Ir niekas daugiau nemirksėjo[56]. Jis pagalvojo: „Sukursiu pasaulius dabar“.

2. Ir jis sukūrė šiuos pasaulius: dangiškus vandenis, šviesos spindulius, mirtį ir vandenį. Vandenys — virš dangaus ir dangus juos remia, oras — šviesos spinduliai, žemė — mirtis[57], o apačioje — vanduo.

3. Jis pamanė: „Štai šie pasauliai. Sukursiu dabar pasaulio globėjus“. Ir ištraukęs iš vandens Purušą[58] suteikė jam pavidalą.

4. Tada jis sušildė jį ir burna jo atsivėrė it kiaušinis; iš burnos (iškilo) kalba, iš kalbos — ugnis. Šnervės atsivėrė; iš šnervių — kvėptis, iš kvėpties — vėjas. Akys atsivėrė; iš akių — rega, iš regos — saulė. Ausys atsivėrė; iš ausų — klausa, iš klausos — pasaulio šalys. Oda atsivėrė; iš odos — plaukai, iš plaukų — žolės ir medžiai. Širdis atsivėrė; iš širdies — protas, iš proto — mėnulis. Bamba jo atsivėrė; iš bambos — iškvėptis[59], iš iškvėpties — mirtis. Lytis jo atsivėrė; iš lyties — sėkla, iš sėklos — vanduo.

---

[54] „Aitarėja upanišada“ priklauso „Rigvedos“ rinkinio grupei ir siejama su legendiniu Mahidasa Aitarėja, kurį esą žemės deivė Mahė (skr. *Mahīdāsa* — Mahė vergas) apdovanojo dieviškąją išmintimi. Šioje upanišadoje aukotojų dėmesys kreipiamas nuo išorinės apeigų esmės į vidinę esmę ir kosmogoninę jų reikšmę.

[55] *Vienas Atmanas* (Atma ekah)... — daugiaprasmė, viena fundamentaliausių upanišadų kategorijų, išreiškianti individualų žmogiškos gyvybės principą, nemarų žmogaus dieviškumą, absoliutų subjektą, metafizinį „aš“. Etimologiškai Atmanas siejamas su *an* (kvėpuoti) ar *at* (judėti) ir vartojamas sangrąžine reikšme. Tik Atmanu pažįstamas Brahmanas.

[56] T.y. neegzistavo nei pasyviuoju, nei dinamiškuoju pavidalais ir formomis.

[57] Žemė yra mirtis, ji priglaudžia mirtingąjį kūną. Vedantos filosofinė mokykla, remdamasi „Taitirija upanišados“ tekstais, kalba apie šešis žmogaus kūnus (košas), vieną už kitą subtilesnius, ir visa pranokstančią tikrąją žmogaus esmę — Atmaną.

[58] Skr. *puruṣa* — žmogus, asmuo, siela; indų kosmologijoje — tai pirminė antropomorfinė būtybė ar archetipinis žmogus, dažnai Atmano personifikacija, vėliau jis tampa visatos siela, jos šaltiniu. Etimologiškai kildinamas iš daiktavardžių *pūr, pūru* — miestas, buveinė, kūnas, ar veiksmažodžio *pṛī* — teikti malonumą, maloninti.

[59] *Iškvėptis* (apāna) — tai atliekas iš kūno šalinanti jėga. Kadangi čia *apana* siejama su bamba (nābhis), kurioje jogos tradicija lokalizuoja mirtį, todėl šį žodį verčiame „iškvėptis“.

Antras skyrius

1. Ir šios sukurtosios dievybės[60] įpuolė į didžias marias[61]. Tada Atmanas privertė Purušą alkti ir trokšti. Dievybės tarė jam: „Suteiki mums buveinę, kurioje įsikūrę mes galėtume misti".

2. Jis atvedė joms karvę. Ir jos tarė: „Iš tiesų to mums nepakanka". Jis atvedė joms arklį. Jos tarė: „Iš tiesų to mums nepakanka".

3. Jis atvedė joms Purušą. Jos tarė: „Tai tikrai puikiai padaryta. Iš tiesų šis Puruša puikiai sukurtas". Ir Atmanas joms tarė: „Eikite kiekviena į savo vietą".

4. Taip ugnis, pavirtusi kalba, įžengė į burną. Vėjas, pavirtęs kvėptimi, įžengė į šnerves. Saulė, pavirtusi rega, įžengė į akis. Pasaulio šalys, pavirtusios klausa, įžengė į ausis. Žolės ir medžiai, pavirtę plaukais, įžengė į odą. Mėnulis, pavirtęs protu, įžengė į širdį. Mirtis, pavirtusi iškvėptimi, įžengė į bambą. Vanduo, pavirtęs sėkla, įžengė į lytį.

5. Tuomet Alkis ir Troškulys tarė Atmanui: „Suteiki ir mums buveinę". Jiems Atmanas atsakė: „Aš suteiksiu jums šių dievybių lemtį ir paversiu jų dalininkais". Todėl, kokioms tik dievybėms būtų aukojamos atnašos, alkis ir troškulys visuomet ten dalyvauja.

Trečias skyrius

1. Atmanas pagalvojo: „Štai pasauliai ir štai jų globėjai. Sukursiu jiems maistą".

2. Tada jis sušildė vandenį ir iš jo radosi kūnas. Ir šis sukurtasis kūnas tapo maistu.

3. Tačiau sukurtasis maistas sumanė pasprukti nuo jo. Atmanas norėjo pačiupti jį kalba, bet nepajėgė jo kalba pačiupti. Jei būtų pačiupęs jį kalba, maistu pasisotintų kalbėdamas.

---

[60] T.y. ugnis, vėjas ir t.t. Mikrokosmoso atžvilgiu šios dievybės — tai juslės, įpuolusios į didžiąsias pasaulio marias (arṇava).

[61] Šankara mariomis laiko kaitos pasaulio, sansaros (gimimo—mirimo grandies), alegoriją.

4. Jis norėjo pačiupti jį kvėptimi, bet nepajėgė jo kvėptimi pačiupti. Jei būtų pačiupęs jį kvėptimi, maistu pasisotintų uosdamas.

5. Jis norėjo pačiupti jį rega, bet nepajėgė jo rega pačiupti. Jei būtų pačiupęs jį rega, maistu pasisotintų regėdamas.

6. Jis norėjo pačiupti jį klausa, bet nepajėgė jo klausa pačiupti. Jei būtų pačiupęs jį klausa, maistu pasisotintų klausydamas.

7. Jis norėjo pačiupti jį oda, bet nepajėgė jo oda pačiupti. Jei būtų pačiupęs jį oda, maistu pasisotintų lytėdamas.

8. Jis norėjo pačiupti jį protu, bet nepajėgė jo protu pačiupti. Jei būtų pačiupęs jį protu, maistu pasisotintų mąstydamas.

9. Jis norėjo pačiupti jį lytimi, bet nepajėgė jo lytimi pačiupti. Jei būtų pačiupęs jį lytimi, maistu pasisotintų sėklą išliedamas.

10. Jis norėjo pačiupti jį iškvėptimi. Ir jis pačiupo jį. Griebiantis maistą vėjas. Gyvuojantis maistu, iš tiesų, vėjas.

11. Jis pagalvojo: „Kaip gali šitai gyvuoti be manęs?" Jis pagalvojo: „Kuriuo būdu[62] aš įžengsiu į jį?" Jis pagalvojo: „Jei kalba kalbama, o kvėptimi kvepiama, jei rega regima, o klausa klausoma, jei oda liečiama, o protu mąstoma, jei iškvėptimi iškvepiama, o lytimi išliejama sėkla, — tai kas aš esmi?"

12. Ir atvėręs viršugalvį[63] jis įžengė pro šiuos vartus. Šie vartai vadinami vidriti[64]. Tai — palaima. Jame trys buveinės, trys sapno būviai[65]. Štai buveinė, štai buveinė ir štai buveinė.

13. Taip gimęs ėmė jis dairytis į būtybes. Apie ką dar čia galima kalbėti? Jis išvydo šį Purušą kaip visa persmelkiantį Brahmaną ir tarė: „Aš pamačiau Tai!"

14. Todėl jo vardas — Idandra. Iš tiesų jis žinomas kaip Idandra. Ir jį, Idandrą, slapta[66] vadina Indra, nes dievai mėgsta slėpinius[66].

---

[62] Atmanas įžengia į kūną per pėdas (pādam) arba per viršugalvį — Brahmano vartus.

[63] *Atvėręs viršugalvį*, — t.y. anatomijoje vadinamą sagitalinę siūlę. Tai aukščiausio sąmoningumo centras, dar vadinamas *sahasra* (tūkstantlapis lotosas).

[64] Skr. *vidṛti* — kaukolės siūlė, plyšys.

[65] Šankaros nuomone, dešinė akis atitinka budrumą, protas — sapno buveinė, o širdis — giliojo besapnio miego buveinė.

[66] Slapta todėl, kad vengiama kartoti itin gerbiamą jo vardą. Pasak S. Radhakrišnano, vedantos gnoseologijoje Idandra yra suvokiantysis, o Indra (dievų valdovas) žymi regėjimui nepasiekiamus objektus.

Trečia dalis

1. AUM. Kas yra Tas, kurį mes garbiname kaip Atmaną? Kuris iš judviejų[67] Atmanas? Jis yra Tai, kuo regime ir girdime, kuo kalbame ir uodžiame kvapus, kuo atskiriam nesaldų nuo saldaus.

2. Kas yra širdis ir protas, savimonė ir suvokimas, atpažinimas ir pažinimas, išmintis ir įžvalga, atsparumas ir mąstymas, samprotavimas ir siekis, atmintis ir vaizduotė, ryžtas ir gyvastis, aistra ir valdingumas[68] — visa tai Pradžnos[69] vardai.

3. Jis — Brahma[70], jis — Indra, jis — Pradžiapatis[71], jis — visi dievai ir penki didieji elementai: žemė, vėjas, eteris, vanduo, ugnis; o kartu su jais iš vienokios ar kitokios sėklos kilusios menkesnės būtybės — gimusios iš kiaušinio[72], gimusios iš įsčių, gimusios iš prakaito, gimusios iš daigų; ir arkliai, karvės, žmonės, drambliai ir visa, kas kvėpuoja, juda, skrenda ar stovi. Pradžna valdo visa tai, ir visa remiasi juo. Pradžna valdo pasaulį, ir (pasaulis) remiasi juo. Brahmanas — Pradžna.

4. Pažįstančiojo Atmano vedamas ir atitolęs nuo šio pasaulio bei danguje įveikęs visus troškimus, Vamadeva[73] tapo nemirtingas, tapo nemirtingas.

---

[67] T.y. tikrasis (nirupādhika) ar apgaulingas regimybės (sopādhika) pasaulis.

[68] Tai įvairių subtilių mentalinių pažinimo funkcijų, kurios liudija Brahmaną, išvardijimas.

[69] Skr. *prajñāḥ* — sąmonė, intelektas, aumuo, žinojimas, pažinimas.

[70] *Brahma* (eśah brahma) — čia turima omenyje Brahmano raiška — *Hiranyagarbha* (auksinis branduolys). Dažnai painiojamos analogiškai užrašomos sąvokos: *Brahmanas* (n.) — aukščiausiasis principas, realybė, tai, kas nenusakoma; *Brahmā* (m.) — demiurgas, dievas kūrėjas, vienas trejybės asmuo; ir *Brahma* (n.) — apreikštasis, aukščiausioji būtybė, pasaulio siela (jīva), gamta (prakṛti) ar Hiranjagarbha.

[71] *Pradžiapatis* (prajāpati) — „kūrinijos tėvas" ar „būtybių valdovas", pirmoji įsikūnijusi būtybė, iš kurios radosi kiti stichijų dievai. Vedų tekstuose ši sąvoka taikoma Indrai, Savitriui, Somai, Hiranjagarbhai; vėliau taip tituluojamas visatos kūrėjas — Brahma (m). Bendrine reikšme, tai — Brahmos septyni sūnūs, mitiniai išminčiai (saptaṛśiḥ).

[72] Čia minimos senojoje tradicijoje išskirtos keturios būtybių rūšys, siejamos su keturiais gimimo būdais — *āṇḍajam, jīvajam, udbhijam, svedajaṃ*.

[73] *Vamadeva* — legendinis poetas, išminčius, kuriam priskiriama daug himnų. Kita reikšmė — pats dievas Šiva arba Rudra.

BRIHADARANJAKA UPANIŠADA[74]

Medaus skyrius

Pirma dalis

Pirma Brahmana[75]

1. AUM. Iš tiesų aušra — ašvamedho[76] galva, saulė — jo akys, vėjas — jo kvėptis, jo atviri nasrai — ugnis Vaišvanara[77]; metai — ašvamedho kūnas, dangus — jo nugara, erdvė — jo pilvas, žemė — jo kanopos, pasaulio šalys — jo šonai, tarpinės pusės — jo šonkauliai, metų laikai — jo galūnės, mėnesiai ir pusmėnesiai — jo sąnariai, dienos ir naktys — jo pėdos, žvaigždės — jo kaulai, debesys — jo mėsa, maistas jo skrandyje — smėlis, upės — jo gyslos, kepenys ir plaučiai — kalnai, žolės ir medžiai — jo plaukai, saulėtekis — jo priekis, saulėlydis — jo užpakalis. Jam žiovaujant — žaibuoja, jam pajudant — griaudžia, jam myžant — plūsta liūtys, garsas[78] — jo žvengimas.

2. Iš tiesų diena išaušo žirgui kaip [auksinis] Mahimanas[79], statomas priešais žirgą. Jo lopšys — rytinės marios. Naktis sutemo žirgui kaip [sidabrinis] Mahimanas, statomas už žirgo. Jo lopšys — vakarinės marios[80]. Šie Mahimanai atsiranda abipus žirgo. Tapęs žirgu — nuskraidino dievus, tapęs ristūnu — nuskraidino gandharvus,

---

[74] „Brihadaranjaka upanišada" yra viena iš didžiausių, seniausių ir svarbiausių upanišadų. Be jos neįmanoma būtų suvokti indų filosofijos. Ji priklauso Jadžurvedos rinkinio grupei. Sanskritiškas žodis *bṛhadāraṇyaka* reiškia „didžioji miško knyga". Joje aiškinamos pamatinės indų filosofijos sąvokos, kuriomis remiasi įvairios filosofinės mokyklos — vedanta, sankhja, budizmas, džainizmas ir kt.

[75] „Medaus skyrius" todėl, kad jo pabaigoje dėstomas mokslas apie medų (madhavidyā), o pavadinimu „Brahmana" pabrėžiama, jog čia aiškinamas šventasis žinojimas.

[76] *Ašvamedha* (aśvamedha) — aukojimo žirgas. Senovės Indijoje valdovas paleisdavo žirgą laisvėn, ir žemės, kurias žirgas apšuoliuodavo per metus, tapdavo valdovo nuosavybe. Žirgui užbaigus pergalingą žygį, valdovas jį paaukodavo dievams. Aušra (skr. *uṣas*) laikoma svarbiausiu paros metu, todėl vadinama ašvamedho galva.

[77] *Vaišvanara* — čia ugnies dievo Agnio epitetas.

[78] *Garsas* (skr. *vāc* — kalba, balsas) — gamtos stichijų garsai, tapatinami su žirgo žvengimu.

[79] *Mahimanas* (skr. *mahiman* — didybė) — ašvamedho apeigose naudojamų aukojimo indų pavadinimas. Prieš aukojimą vienas indas statomas priešais žirgą, kitas už jo — paaukojus. Auksinis indas siejamas su diena ir saule, o sidabrinis — su Mėnulio šviesa bei naktimi.

[80] *Rytinės marios... vakarinė marios...* — Bengalijos įlanka ir Arabijos jūra, alegorinis Rytų ir Vakarų vaizdavimas. Kita vertus, Šankarai marios yra aukštesnės dieviškos substancijos atitikmuo (paramatma).

tapęs eržilu — nuskraidino asurus, tapęs arkliu[81] — nuskraidino žmones. Marios — jo gimtinė. Marios — jo lopšys.

Antra dalis
Ketvirta Brahmana

1. Jadžnavalkja[82] tarė: „Maitrėja, aš ketinu palikti šeimos gyvenimą[83]. Padalykime tad turtą tau ir Katjajani".

2. Maitrėja atsakė: „O valdove, jei visa turtais kupina žemė atitektų man, ar tapčiau aš tuomet nemirtinga?" Jadžnavalkja tarė: „Ne, tavo gyvenimas tebūtų panašus į turtingųjų. Tačiau nesitikėk turtais[84] tapti nemaria".

3. Maitrėja tarė: „Kam man tai, kas nemirtingumo nesuteikia? Papasakoki man, o Bhagavana[85], ką tu žinai apie nemirtingumą".

4. Tada Jadžnavalkja atsakė: „O mieloji, tu ir anksčiau buvai mylima ir dabar tari brangius žodžius. Ateiki, prisėski — aš tau paaiškinsiu. O tu pamąstyk apie tai, ką tau pasakysiu".

5. Ir jis tarė: „Tikrai ne dėl paties brangus pats[86], bet dėl Atmano pats brangus. Tikrai ne dėl žmonos brangi žmona, bet dėl Atmano žmona brangi. Tikrai ne dėl sūnų brangūs sūnūs, bet dėl Atmano sūnūs brangūs. Tikrai ne dėl turtų brangus turtas, bet dėl Atmano turtas brangus. Tikrai ne dėl brahmanystės[87] brangi brahmanystė,

---

[81] Toks žirgo sinonimų kartojimas, pasak S. Radhakrišnano, yra įvairių jo savybių ar ypatybių pagarbinimas.

[82] *Jadžnavalkja* (Yājñavalkya) — legendinis išminčius iš saulės dievo gavęs vedų išmintį, garsiausias upanišadų filosofas, Maitrėja ir Katjajani — dvi jo žmonos. Čia, beje, matome, jog upanišadų laikais moterys nebuvo atstumiamos nuo vedų.

[83] Čia kalbama apie senovės Indijoje brahmanui privalomus keturis gyvenimo etapus (āśrama): mokinystė (brahmacārin), šeimyninis gyvenimas, moterystė (gṛhastha), piligrimystė (vānaprastha) ir atsiskyrėliškumas (sannyāsa). Ir Jadžnavalkja žada šeimyninį gyvenimą pakeisti piligrimyste, kad vėliau galėtų priimti atsiskyrėlio įžadus.

[84] Išoriniams ritualams nepakantus Šankara šią vietą interpretuoja taip: ritualus atliekantiems turtuoliams neįmanoma tapti nemirtingais, neišsižadėjus prieraišumo turtams.

[85] *O Bhagavana!* — dievų, išminčių, šventųjų titulas ar kreipinys.

[86] *Pats* (skr. *patis*) — vyras, sutuoktinis, valdovas.

[87] *Brahmanystė, kšatra...* — senovės Indijos visuomenės dalijimo į keturis luomus (varṇas) sistema (varṇāśrama — dharma): *brahmanai* (brāhmaṇa) — žyniai, *kšatrijai* (kṣatrya) — kariai

bet dėl Atmano brahmanystė brangi. Tikrai ne dėl kšatros brangi kšatra, bet dėl Atmano kšatra brangi. Tikrai ne dėl pasaulių brangūs pasauliai, bet dėl Atmano pasauliai brangūs. Tikrai ne dėl dievų brangūs dievai, bet dėl Atmano dievai brangūs. Tikrai ne dėl būtybių brangios būtybės, bet dėl Atmano būtybės brangios. Tikrai ne dėl visko brangu viskas, bet dėl Atmano viskas brangu.

Tikrai, o Maitrėja, tik Atmaną verta regėti, verta mąstyti, verta girdėti, verta kontempliuoti. Tikrai tik Atmaną regint ir girdint, mąstant ir pažįstant — pažįstama visa.

6. Brahmanystė apleidžia tą, kurs brahmanystę atskiria nuo Atmano. Kšatra apleidžia tą, kurs kšatrą atskiria nuo Atmano. Pasauliai apleidžia tą, kurs pasaulius atskiria nuo Atmano. Dievai apleidžia tą, kurs dievus atskiria nuo Atmano. Būtybės apleidžia tą, kurs būtybes atskiria nuo Atmano. Visa apleidžia tą, kurs visa atskiria nuo Atmano. Ši brahmanystė, ši kšatra, šie pasauliai, šie dievai, šios būtybės ir viskas — tai Atmanas.

7. Kaip mušant būgną savaime negirdima išorinių garsų, o tik girdint būgną ar mušantįjį galima suvokti ir garsus.

8. Kaip pučiant kriauklę savaime negirdima išorinių garsų, o tik girdint kriauklę ar pučiantįjį galima suvokti ir garsus.

9. Kaip grojant liutnia savaime negirdima išorinių garsų, o tik girdint liutnią ar grojantįjį galima suvokti ir garsus[88].

10. Kaip iš laužo, į kurį įmesti drėgni žabai, kyla įvairūs dūmų kamuoliai, taip ir, o brangioji, iš šios didžios būtybės[89] kilo „Rigveda“, „Jadžurveda“, „Samaveda“, „Atharvangirasa“[90], itihasos[91], pu-

---

ir valdovai, *vaišjai* (vaiśya) — prekijai ir žemdirbiai, *šūdrai* (śūdra) — tarnai, beteisiai. Šie luomai dar skirstomi į kastas (jāti). Šankaros nuomone, iš pradžių egzistavo tik vienas žinojimą įkūnijantis luomas — brahmanai, vėliau buvo sukurtas karių ar valdovų sluoksnis — kšatrijai — pasaulietinei tvarkai palaikyti.

[88] Būgnas (dunduh), kriauklė (śaṅkhah) ir liutnia (viṇā) yra bene seniausi žinomi Indijos muzikos instrumentai, o karalienė Vina — visų jų valdovė. Šiais pavyzdžiais sakoma, jog daikto ar reiškinio negalime atskirti nuo to, kas jį nulemia ar sudaro jo esmę.

[89] T.y. iš tikrosios realybės — Brahmano.

[90] „*Atharvangirasa*“ — mitinių žynių Atharvano ir Angirasos kūrinys — vedų maginių formulių ir užkeikimų tekstų rinkinio „Atharvavedos“ sinonimas.

[91] *Itihasos* (skr. *itihāsa* — taip buvo) — istoriniai epai „Mahabharata“ ir „Ramajana“, dažnai vadinami dar penktuoju vedų rinkiniu.

ranos[92], menai[93], upanišados, šlokos[94], sūtros[95], anuvjakhjanai[96], vjakhjanai[97]. Visi šie — iš jo kvėpties.

11. Kaip marios — visų vandenų sueiga[98],
Kaip oda — visų lytėjimų sueiga,
Kaip šnervės — visų kvapų sueiga,
Kaip liežuvis — visų skonių sueiga,
Kaip akis — visų vaizdų sueiga,
Kaip ausis — visų garsų sueiga,
Kaip protas — visų sprendimų sueiga,
Kaip širdis — visų pažinimų sueiga,
Kaip rankos — visų darbų sueiga,
Kaip lytis — visų malonumų sueiga,
Kaip anga — visų atliekų sueiga,
Kaip kojos — visų judėjimų sueiga,
Kaip kalba — visų vedų sueiga.

12. Kaip kad į vandenį įmestas ištirpsta jame druskos grumstas ir neįmanoma jo vėlei ištraukti, tačiau iš kur nepaimtum — vanduo visur vienodai sūrus, taip iš tiesų, o Maitrėja, ir šios didžios, beribės, bekraštės būtybės esmė — tik pažinimas. Atsiradusi iš šių elementų ji vėlei pranyksta juose. Nebėra savimonės[99] po mirties. Tai tau, brangioji, sakau aš", — taip tarė Jadžnavalkja.

13. Tada atsakė Maitrėja: „Sudrumstei mane, o valdove, sakydamas, jog po mirties nebėra savimonės". Tuomet jis tarė: „Tikrai nieko sumaištingo aš tau nesakau. To pakanka, idant suprastum.

14. Juk kur dvejybė, ten vienas kitą uodžia, ten vienas kitą regi, ten vienas kitą girdi, ten vienas kitam kalba, ten vienas kitą mąsto,

---

[92] *Puranos* (skr. *purāṇa* — pasakojimai) — aštuoni itihasoms artimi epiniai pasakojimai (mahapurāṇa), kuriuose gausu istorinės medžiagos, aptariami architektūros, skulptūros, tapybos, šokio ir kiti kultūros bei meno gyvenimo klausimai. Seniausios ir žymiausios puranos yra „Matsja", „Višnus", „Brahmanda", „Markandėja", „Bhagavata", „Linga".

[93] Skr. *vidyā* reiškia žinojimą, pažinimą ir gali būti verčiamas „mokslai", tačiau komentatorius Madhavananda teigia, jog dvasinis pažinimas ir dievų žinojimas yra labiau menas nei mokslas.

[94] *Šloka* (skr. *śloka*) — eilutė, aforizmas, maksima ar poezijos metras.

[95] *Sūtros* (skr. *sūtra* — gija) — įvairių pažinimo sričių itin kondensuoti tekstai ar sąvadai.

[96] *Anuvjakhjanai* — paaiškinimai, komentarai.

[97] *Vjakhjanai* — komentarai, paaiškinimai.

[98] *Sueiga* (skr. *ekāyana*) — kitos prasmės: sankaupa, židinys, jungtis.

[99] Skr. *saṃjñā* siūlome versti „savimonė", kaip dalinio žinojimo individualios savipažinos sąvoka.

ten vienas kitą pažįsta. Tačiau jei visa jam tapo Atmanu, ką ir kaip jis galėtų uosti, ką ir kaip jis galėtų regėti, ką ir kaip jis galėtų girdėti, ką ir kaip jis galėtų kalbėti, ką ir kaip jis galėtų mąstyti, ką ir kaip jis galėtų pažinti? Kaip jis galėtų pažinti tai, kas visa tai pažįsta? Kaip jis galėtų, o Maitrėja, pažinti pažįstantįjį?"[100]

ČHANDOGJA UPANIŠADA[101]

Pirma dalis

Septintas skyrius

1. Dabar apie kūną. Kalba — *rič*[102], kvėptis — *saman*[103]. *Saman* remiasi šiuo *rič*. Todėl *saman* giedamas kaip priklausąs nuo *rič*. Kalba — *sa*, kvėptis — *ama*. Ir iš to randasi *saman*.

2. Akis — *rič*. Atmanas — *saman*. *Saman* remiasi šiuo *rič*[105]. Todėl *saman* giedamas kaip priklausąs nuo *rič*. Akis — *sa*, Atmanas — *ama*. Ir iš to randasi — *saman*.

3. Ausis — *rič*. Protas — *saman*[106]. *Saman* remiasi šiuo *rič*. Todėl *saman* giedamas kaip priklausąs nuo *rič*. Ausis — *sa*, protas — *ama*. Ir iš to randasi — *saman*.

4. Toliau balta akių šviesa — *rič*, o mėlyna, itin tamsi[107] — *saman*. *Saman* remiasi šiuo *rič*. Todėl *saman* giedamas kaip priklausąs nuo *rič*. Toliau balta akių šviesa — *sa*, mėlyna, itin tamsi — *ama*. Ir iš to randasi — *saman*.

---

[100] Pasak Šankaros, Atmanas, kaip pažinimo subjektas, negali pats savęs pažinti, kaip kad ugnis pati savęs nedegina.

[101] „Čhandogja upanišada" (skr. *chāndogya* — giedantis himnus) — viena didžiausių ir seniausių proza parašytų upanišadų šalia „Brihadaranjaka upanišados". Ji priklauso „Samavedos" rinkinio grupei. Kas jos autorius, nežinoma — greičiausiai tai kolektyvinis kūrinys. Ji susideda iš aštuonių dalių ir skirta ritualinių giesmių atlikėjams udgatarams. Jos turinį sudaro giesmių reikšmės ir prasmės aiškinimas.

[102] *Rič* (skr. *ṛc*) — „Rigvedos" himno apibūdinimas arba deklamuojama mantrinė „Rigvedos" himno eilutė.

[103] Skr. *sāman* — ritualinis giedojimas ar „Samavedos" mantrinis skiemuo.

[104] Šankaros nuomone, taip yra todėl, kad žmogaus Atmanas regimas jo akyje.

[105] Šankaros nuomone, analogiškai nosis yra viršum burnos.

[106] Pasak Šankaros, taip yra todėl, kad protas kontroliuoja klausą.

[107] Šankaros nuomone, saulės juoduma regima tik visom išgalėm įsmeigus į ją žvilgsnį ir pakankamai gerai žinant šventus tekstus.

5. Šis aky regimas Puruša — tai — *rič*, tai — *saman*, tai — *uktha*[108], tai — *jadžusai*[109], tai — *Brahmanas*[110]. Ir šio Purušos pavidalas toks pat kaip ir ano [kurs saulėje][111]. Jo giesmės — ano giesmės, jo vardas — ano vardas.

6. Šis Puruša valdo žemuosius pasaulius[112] ir žmonių troškimus, todėl kas gieda liutniai skambant — gieda apie jį. Todėl giedantys tampa turtingais.

7. Ir kas tai pažinęs gieda saman, tas gieda apie abudu[113]. Purušos padedamas jis įsiskverbia ir į virš saulės esančius pasaulius, ir į dievų troškimus.

8. Purušos padedamas jis įsiskverbia ir į žemuosius pasaulius, ir į žmonių troškimus. Tegul tai pažinęs udgatara[114] paklausia (aukojančio):

9. „Kokius tavuosius troškimus giesme galiu išpildyti?" Juk giesmėmis išpildyti visus troškimus gali tas, kas tai pažinęs gieda *saman*, gieda *saman*[115].

Trečia dalis

Pirmas skyrius

1. AM. Iš tiesų šitoji saulė — dievų medus, dangus — jos avilys, erdvė — jos korys, šviesos dalelės — jos bitelės[116].

2. Šios saulės rytų spinduliai — jos korio rytinės dalys, *rič* — bitės, „Rigveda" — žiedas, o vandenys — nektaras[117]. Iš tiesų šie *rič* —

---

[108] *Uktham* — religinių apeigų eilės, posmai.

[109] *Jadžusai* (skr. *yajus*) — vedų rinkinio „Jadžurveda" atnašavimo mantros.

[110] *Brahmanas* — čia visų trijų vedų rinkinių maldos.

[111] T.y. Puruša akyje tapatus Purušai saulėje.

[112] T.y. žmonių gyvenamus pasaulius.

[113] T.y. Purušą akyje ir Purušą saulėje.

[114] *Udgatara* — udgithų (samano himno svarbiausios dalies, tapatinamos su skiemeniu OM) giedotojas.

[115] Toks pakartojimas dažniausiai žymi skyriaus pabaigą.

[116] Šioje alegorijoje saulė, kaip aukojimo rezultatas, simbolizuoja aukščiausiąjį tikslą — šlovę (šri) ir skelbiama dievų medumi (devamadhu).

[117] Vandenys reiškia aukojamąjį vandens, somos ir aliejaus išliejimą, o nektaras — neregimą aukojimo atlygį, vedantį į nemirtingumą (amrta). Vedų laikais *amritos* sąvoka taikoma įvairiems aukojamiems daiktams, ypač somos gėrimui.

3. sušildė „Rigvedą“ ir iš jos, sušildytos, išsiliejo jos syvai (rasa)[118] — garbė, karštis, jausmų gyvata, stiprybė ir maistas.

4. Jis pasruvo ir priartėjo prie saulės. Ir tai — raudonasis saulės pavidalas[119].

Antras skyrius

1. Jos pietų spinduliai — jos korio pietinės akelės, *jadžusai* — bitės, „Jadžurveda“ — žiedas, o vandenys — nektaras.

2. Iš tiesų šie *jadžusai* sušildė „Jadžurvedą“ ir iš jo, sušildyto, išsiliejo jo syvai — garbė, karštis, jausmų gyvata, stiprybė ir maistas.

3. Jis pasruvo ir priartėjo prie saulės. Ir tai — baltasis saulės pavidalas.

Trečias skyrius

1. Jos vakarų spinduliai — jos korio vakarinės akelės, *samanai* — bitės, „Samaveda“ — žiedas, o vandenys — nektaras.

2. Iš tiesų šie *samanai* sušildė „Samavedą“ ir iš jo, sušildyto, išsiliejo jo syvai — garbė, karštis, jausmų gyvata, stiprybė ir maistas.

3. Jis pasruvo ir priartėjo prie saulės. Ir tai — juodasis saulės pavidalas[120].

Ketvirtas skyrius

1. Jos šiaurės spinduliai — jos korio šiaurinės akelės, *atharvangarisos* — bitės, *itihasos* ir *puranos* — žiedai, o vandenys — nektaras.

---

[118] Skr. *rasa* vartojama ir kitomis prasmėmis: skonis, jausmas, sultys, sula, esmė. Jau upanišadų tekstuose išsikristalizuoja viena iš svarbiausių senovės indų estetikos kategorijų — *rasa*.

[119] T.y. tekančios saulės žara.

[120] Žr. 107 paaiškinimą.

2. Iš tiesų šios *atharvangirasos* sušildė *itihasas* ir *puranas* ir iš jų, sušildytų, išsiliejo jų syvai — garbė, karštis, jausmų gyvata, stiprybė ir maistas.

3. Jie pasruvo ir priartėjo prie saulės. Ir tai — itin juodos saulės pavidalas.

Penktas skyrius

1. Jos viršutiniai spinduliai — jos korio viršutinės akelės, slapti pamokymai — bitės, Brahmanas — žiedas[121], o vandenys — nektaras.

2. Iš tiesų šie slapti pamokymai sušildė Brahmaną ir iš jo, sušildyto, išsiliejo jo syvai — garbė, karštis, jausmų gyvata, stiprybė ir maistas.

3. Jis pasruvo ir priartėjo prie saulės. Ir tai — saulės vidury regimas virpėjimas.

4. Iš tiesų tai — syvų esmės, nes vedos — syvai, ir tai — jų esmės. Iš tiesų tai — nektarų nektarai, nes vedos — nektarai, ir tai — jų nektarai.

Šeštas skyrius

1. Tai pirmasis nektaras — tai, kuo minta vasus[122] ir jų burna — Agnis[123]. Iš tiesų dievai nevalgo ir negeria, jie sotinasi vien tik regėdami[124] šį nektarą.

2. Į šį [raudonąjį] saulės pavidalą jie įžengia ir iš jo sugrįžta[125].

---

[121] Brahmanas čia tapatus pranavai, t.y. skiemeniui AUM.

[122] *Vasus* (skr. *vasu* — doras, kilnus) — aštuonios dievybės, įkūnijančios įvairius gamtos reiškinius: vandenį, mėnulį, aušrą ir t.t.

[123] Vedų himnuose dievas Agnis minta aukų atnašomis ir taip kartu maitina kitus dievus. Tas pat taikytina Indrai, Varunai, Somai ir Brahmanui.

[124] Su saule susijusios dievybės nektaru minta be tiesioginio sąlyčio su juo, vien tik juslėmis.

[125] Šankaros nuomone, saulėje dievai būna neveiklūs, o pasisotinę nektaru tampa veiklūs ir iš jos išeina.

3. Pažįstąs šį nektarą tampa vienu iš vasų ir Agniu it burna minta vien tik regėdamas šį nektarą. Į šį pavidalą jis įžengia ir iš šio pavidalo sugrįžta.

4. Kol Saulė teka rytuose ir leidžiasi vakaruose, tol jis valdys vasų galia[126].

Septintas skyrius

1. Antrasis nektaras — tai, kuo minta rudrai[127], ir jų burna — Indra. Iš tiesų dievai nevalgo ir negeria, jie sotinasi vien tik regėdami šį nektarą.

2. Į šį [baltąjį] saulės pavidalą jie įžengia ir iš jo sugrįžta.

3. Pažįstąs šį nektarą tampa vienu iš rudrų ir Indra it burna minta vien tik regėdamas šį nektarą. Į šį pavidalą jis įžengia ir iš šio pavidalo sugrįžta.

4. Kol saulė teka rytuose ir leidžiasi vakaruose, dukart tiek, — kol ji teka pietuose ir leidžiasi šiaurėje, — tol jis valdys rudrų galia.

Aštuntas skyrius

1. Trečiasis nektaras — tai, kuo minta aditjai[128] ir jų burna — Varuna. Iš tiesų dievai nevalgo ir negeria, jie sotinasi vien tik regėdami šį nektarą.

2. Į šį [juodąjį] saulės pavidalą jie įžengia ir iš jo sugrįžta.

3. Pažįstąs šį nektarą tampa vienu iš aditjų ir minta Varuna it burna vien tik regėdamas šį nektarą. Į šį pavidalą jis įžengia ir iš šio pavidalo sugrįžta.

4. Kol saulė teka pietuose ir leidžiasi šiaurėje, dukart tiek, — kol ji teka vakaruose ir leidžiasi rytuose, — tol jis valdys aditjų galia.

---

[126] Čia kalbama apie pasaulinių periodų trukmes, kurios kinta geometrine progresija. Skirtingos saulės tekėjimo ir laidos padėtys priklauso nuo įvairių stebėjimo taškų aplink mitinį kalną pasaulio viduryje — Meru.

[127] *Rudrai* (skr. *rudra* — rėkti, staugti) — vienuolika dievo Rudros vaikų, laikomų Šivos įsikūnijimais.

[128] *Aditjai* — dvylika dievų motinos Aditės vaikų, dar tapatinamų su dvylika mėnesių.

Devintas skyrius

1. Ketvirtas nektaras — tai, kuo minta marutai[129], ir jų burna — Soma[130]. Iš tiesų dievai nevalgo ir negeria, jie sotinasi vien tik regėdami šį nektarą.

2. Į šį [itin juodą] saulės pavidalą jie įžengia ir iš jo sugrįžta.

3. Pažįstąs šį nektarą tampa vienu iš marutų ir minta Soma it burna vien tik regėdamas šį nektarą. Į šį pavidalą jis įžengia ir iš šio pavidalo sugrįžta.

4. Kol saulė teka vakaruose ir leidžiasi rytuose, dukart tiek, — kol ji teka Šiaurėje ir leidžiasi pietuose, — tol jis valdys marutų galia.

Dešimtas skyrius

1. Penktasis nektaras — tai, kuo minta sadhjai[131], ir jų burna — Brahmanas. Iš tiesų dievai nevalgo ir negeria, jie sotinasi vien tik regėdami šį nektarą.

2. Į šį [virpėjimo saulės viduryje] pavidalą jie įžengia ir iš jo sugrįžta.

3. Pažįstąs šį nektarą tampa vienu iš sadhjų ir minta Brahmanu it burna vien tik regėdamas šį nektarą. Į šį pavidalą jis įžengia ir iš šio pavidalo sugrįžta.

4. Kol saulė teka šiaurėje ir leidžiasi pietuose, dukart tiek, — kol ji teka viršuje ir leidžiasi apačioje, — tol jis valdys sadhjų galia.

Vienuoliktas skyrius

1. Saulė, iškilusi į aukštybes[132], jau nebekils ir nesileis. Ji viena stovės viduryje[133]. Ši šloka apie tai:

---

[129] *Marutai* — trisdešimt šeši Rudros vaikai, audrų dievybės.

[130] *Soma* — vediškojo periodo dievams apeigose aukojamo bei brahmanų geriamo sakralinio gėrimo personifikacija, Mėnulio ir augmenijos dievas.

[131] *Sadhjai* (skr. *sādhya* — pasiekęs) — ore gyvenančios ir kovose dievams padedančios dievybės.

[132] T.y. pasiekusi Atmaną.

[133] T.y. įsitvirtinus Atmane.

2. Ten ji niekuomet nesileido ir nekilo,
O dievai, tegul ši tiesa neatitolins manęs nuo Brahmano.

3. Iš tiesų tam, kas žino šį slaptą mokslą, saulė nekyla ir nesileidžia. Jam — amžina diena.

4. Ir Brahmanas tai paskelbė[134] Pradžiapačiui, Pradžiapatis — Manui, Manus — savo palikuonims. Ir šį mokslą apie *Brahmaną* savo vyriausiajam sūnui Udalakai Aruniui[135] perteikė jo tėvas.

5. Iš tiesų tėvas[136] mokslą apie Brahmaną gali perteikti vyriausiajam sūnui ar to vertam mokiniui.

6. Ir niekam kitam, net jei jam siūlytų šią vandenų apglėbtą ir turtų kupiną žemę.
Mat šis mokslas vertesnis, šis mokslas vertesnis.

Dvyliktas skyrius

1. Iš tiesų *gajatris*[137] — tai visos būtybės, kurios esti. Iš tiesų kalba — tai *gajatris*, nes kalba apgieda ir apsaugo visas būtybes.

2. Iš tiesų *gajatris* — tai, kas ir ši žemė, nes visa ant jos įsikūrė, ir tai nepranoksta žemės.

3. Iš tiesų ši žemė — tai, kas ir žmogaus kūnas, nes jame įsikūrė visos kvėptys, ir jos nepranoksta žmogaus kūno.

4. Iš tiesų šis žmogaus kūnas — tai, kas ir žmogaus širdis, nes joje įsikūrė visos kvėptys, ir jos nepranoksta žmogaus širdies.

5. Šis *gajatris* iš keturių pėdų ir yra šešiarūšis[138]. Apie tai kalba ir *rič:*

---

[134] Tai išdėstyta trečiojoje „Čhandogja upanišados“ dalyje.

[135] *Udalaka Arunis* (Uddālaka Aruṇi) — ankstyvosiose upanišadose dažnai minimas garsusis Brahmanas, Arunio sūnus ir Švetaketos tėvas. *Manus* — keturiolika legendinių žmonijos protėvių, valdžiusių įvairiais pasauliniais periodais. Žmonės sanskrito kalboje vadinami *manuṣa* — Manaus palikuonimis. Paskutinis, septintasis, Manus vadinamas *Vaivasvata* (kilęs iš saulės).

[136] Tėvu upanišadose dažnai vadinamas dvasinis mokytojas (pitar).

[137] *Gajatris* (skr. *gāyatrī* — gelbstinti giesmė) — sakralinės formulės, kuriomis kreipiamasi į Savitrį (gelbėtoją) ir dažnai (kaip ir čia) tapatinamos su aukščiausiąją realybe. Tai ir dabar Indijoje viena iš jų švenčiausių maldų, kurią brahmanų luomo atstovas privalo kas rytą kartoti tekant saulei. Kartu tai vienas iš „Rigvedoje“ minimų skiemenavimo metrų.

[138] Gajatrio skiemenavimo metras susideda iš keturių pėdų (dalių), kiekviena iš jų turi šešis skiemenis. Šešios rūšys: būtybės, kalba, žemė, kūnas, širdis, kvėptis.

6. Štai toks jis didis, bet Puruša dar didingesnis[139]. Jo pėda — visos būtybės[140], kitos [trys] pėdos — nemarumas danguje.

7—9. Iš tiesų Brahmanas — tai erdvė už žmogaus. Iš tiesų erdvė už žmogaus — tai erdvė žmoguje. Iš tiesų erdvė žmoguje — tai širdies erdvė[141]. Ji — pilna ir nekintanti. Šitai žinantį apgaubia pilna ir nekintanti šlovė.

KAUŠITAKI UPANIŠADA[142]

Trečia dalis

1. Iš tiesų Daivodasos sūnus Pratardana[143] kovomis ir narsumu pasiekė mylimojo Indros buveinę. Indra jam tarė: „Pratardana, pasirinki sau dovaną". Pratardana atsakė: „Parinki pats man tai, ką manai esant žmogui svarbiausia". Indra tarė: „Iš tiesų aukštesnysis nerenka žemesniajam, tad pasirinki pats". Pratardana atsakė: „Tuomet tai dovana ne man". Tačiau Indra vis vien neatsitraukė nuo tiesos, nes Indra ir yra tiesa. Indra tarė jam: „Pažinki mane. Tai aš ir manau esant žmogui svarbiausia — mane pažinti. Aš užmušiau trigalvį Tvaštaro sūnų[144]. Aš atidaviau vilkams asketus arunmukhus, pažeisdamas daugelį sutarčių aš nužudžiau Prahla-

---

139 Pasak Šankaros, jis užpildo viską savimi ir glūdi žmoguje. Skr. *purașa* — „visur pasklisti" ar „viską užpildyti".

140 Brahmanas apsireiškia kaitos ir mirties pasaulyje tik viena savo dalimi, kitomis trimis jis yra nemirtingas.

141 Gajatriu garbinamas Brahmanas, tapatinamas su širdies erdve. Vieninga erdvė daloma į tris dalis: erdvė už žmogaus kūno (siejama su budrumo būkle), erdvė žmoguje (sapno būklė) ir širdies erdvė (gilus besapnis miegas), kuri ir yra visų dvasinių siekių tikslas.

142 Tai viena iš seniausių „Rigvedos" grupės upanišadų. Jos autoriumi laikomas legendinis išminčius Kaušitakis (Kauşītaki). Šią upanišadą sudaro keturios nedidelės dalys. Čia spausdinamoje trečiojoje dalyje dievų valdovas Indra pasakoja Pratardanai apie tikrąją Atmano prigimtį ir kaip ta prigimtis yra susijusi su fizinių organų veikla bei pažinimo objektais. Ši upanišada yra geras senovės indų pažinimo teorijos pavyzdys.

143 *Pratardana* — „Mahabharatoje" minimas Varanasio miesto valdovas, gerbiamas ritualų specialistas.

144 Demono Višvarupos (išvertus reiškia „kilęs iš formos") epitetas.

dos asurus danguje, Paulomos asurus — ore, Kalakanjos[145] asurus[146] — žemėje. O mano net plaukas nebuvo pažeistas. Iš tiesų, pasaulis nenukentės dėl mane pažįstančiojo — nei dėl vagystės, nei dėl kūdikio žudymo, nei dėl motinos nužudymo, nei dėl tėvo nužudymo. Tamsuma[147] nenyksta nuo veido to, kurs nuodėmę daro.

2. Tada Indra tarė: „Aš — kvėptis[148]. Garbinki mane kaip pažįstantįjį Atmaną[149], gyvenimą, nemirtingumą. Gyvastis — kvėptis, kvėptis — gyvastis. Kol kvėptis išlieka šiame kūne, tol išlieka jame ir gyvastis. Mat žmogus nemirtingumą šiame pasaulyje įgyja kvėptimi, o tikrąjį supratimą — pažinimu. Kas garbina mane kaip gyvybę, kaip nemirtingumą, tas gyvenimo pilnatvę išgyvena šiame pasaulyje, o danguje — nemirtingas, nesunaikinamas. Kai kas apie tai sako: „Iš tiesų gyvybinės jėgos susivienija[150], nes antraip niekas nepajėgtų pranešti vienu sykiu apie vardą — kalba, apie vaizdinį — akimi, apie garsą — ausimi, apie mirtį — protu. Iš tiesų, tik susivienijusios jėgos viena po kitos praneša apie tai: kalbai prabilus — po jos visos gyvybinės jėgos; akiai išvydus — regi visos gyvybinės jėgos; ausiai išgirdus — girdi visos gyvybinės jėgos; protui išmąsčius — mąsto visos gyvybinės jėgos; kvėpčiai įkvėpus — kvėpuoja visos gyvybinės jėgos. Taip yra iš tikrųjų, — tarė Indra — tačiau esti ir aukščiausioji kvėptis".

3. Gyvenama netekus kalbos, juk mes matome nebylius.
Gyvenama netekus akių, juk mes matome neregius.

---

[145] *Prahlada, Pauloma, Kalakanja* — pusdieviai-demonai.

[146] *Asuros* (skr. *asura* — dieviškas, spindintis) — „Rigvedos" tekstuose tai geranoriškos dievybės, panašios į „Avestos" ahuras. Kaip dievų Indros, Agnio, Varunos epitetas Brahmanų tekstuose asuros siejamos su Pradžiapačio kvėpavimu (asu) ir yra jo pagimdytos dievybės. Vėliau asuros tampa dievų priešais, demonais.

[147] Tamsumas laikomas sveiko kario veido spalva, t. y. tikras karys nebąla pavojaus akivaizdoje.

[148] Turimas galvoje aukštesnio gyvybingumo principas. Upanišados mini penkias kvėptis: *prāṇa* — kvėpavimas plaučiais, *apāna* — žemyn einąs kvėpavimas, iškvėpimas, *vyāna* — po kūną sklindąs kvėpavimas, *udāna* — viršun einąs būvąs kvėpavimas, *samāna* — bendrasis ar vidurinysis kvėpavimas, esąs kūno viduryje ir susijęs su virškinimu. Dažnai pranos reiškia kūno gyvybines jėgas, energiją, gyvastį. Teorija apie pranas išdėstyta „Taitirija upanišadoje".

[149] Čia Indra, susitapatindamas su kvėptimi, kalba individualaus Atmano, kuriuo pažįstamas Brahmanas, vardu.

[150] T.y. kūniškasis Atmanas susijungia su atskirų jutimo organų gyvybinėmis jėgomis (pranomis).

Gyvenama netekus ausų, juk mes matome kurčius.

Gyvenama netekus proto, juk mes matome bepročius.

Gyvenama netekus rankų, gyvenama netekus kojų, juk mes matome juos. Tačiau tik kvėptis — pažįstantysis *Atmanas* — palaiko šį kūną ir kelia jį. Todėl dera jį garbinti kaip *uktha*. Taip viskas įgyjama kvėptimi. Iš tiesų kvėptis — pažinimas. Iš tiesų pažinimas — kvėptis. Tai akivaizdu. Tai suvokiama.

Kai užmigęs žmogus neregi jokių sapnų, tuomet jis susivienija su šia kvėptimi. Į jį įžengia kalba su visais vardais, įžengia akis su visais vaizdiniais, įžengia ausis su visais garsais, įžengia protas su visomis mintimis. O jam bundant, kaip iš žaižaruojančios ugnies į visas puses skrieja kibirkštys, taip ir iš šio Atmano į savo vietas plūsta gyvybinės jėgos, iš gyvybinių jėgų — dievai, iš dievų — pasauliai[151]. Ši kvėptis — pažįstantysis Atmanas — palaiko šį kūną ir kelia jį. Todėl dera jį garbinti kaip *uktha*. Taip viskas įgyjama kvėptimi. Iš tiesų kvėptis — pažinimas, iš tiesų pažinimas — kvėptis. Tai akivaizdu. Tai suvokiama.

Kai sergantis, mirtimi besigaluojantis žmogus, apimtas silpnumo, sustingsta, tuomet apie jį sakoma, jog apleidęs jį protas ir jis negirdįs, nematąs, nekalbąs ir nemąstąs. Vėliau jis susijungia su šiąja kvėptimi. Į jį įžengia kalba su visais vardais, įžengia akis su visais vaizdais, įžengia ausis su visais garsais, įžengia protas su visomis mintimis. Ir išeidamas iš šio kūno[152], jis išeina kartu su visomis kvėptimis.

4. Tada kalba grąžina jam vardus, kalbos padedamas jis atgauna visus vardus. Uoslė grąžina jam visus kvapus, uoslės padedamas jis atgauna visus kvapus. Akis grąžina jam visus vaizdus, akies padedamas jis atgauna visus vaizdus. Ausis grąžina jam visus garsus, ausies padedamas jis atgauna visus garsus. Protas grąžina jam visas mintis, proto padedamas jis atgauna visas mintis. Taip viskas įgyjama kvėptimi. Iš tiesų kvėptis — pažinimas. Iš tiesų pažinimas — kvėptis, nes jiedu drauge gyvena šiame kūne ir drauge išeina iš jo. Dabar mes paaiškinsime, kaip visas būtybes suvienija šis pažinimas.

---

[151] *Dievai* (devah) — tai ugnis, saulė, mėnulis, pasaulio šalys; *pasauliai* (lokah) — tai vardai, vaizdai, garsai, mintys.

[152] Mirštant Atmanas išeina per akis arba per viršugalvį.

5. Kalba — viena ištraukta jo dalis[153],
Vardas — išoriškai priešpriešinamas jos esybės sandas[154].
Uoslė — viena ištraukta jo dalis,
Kvapas — išoriškai priešpriešinamas jos esybės sandas.
Akis — viena ištraukta jo dalis,
Vaizdas — išoriškai priešpriešinamas jos esybės sandas.
Ausis — viena ištraukta jo dalis,
Garsas — išoriškai priešpriešinamas jos esybės sandas.
Liežuvis — viena ištraukta jo dalis,
Maisto skonis — išoriškai priešpriešinamas jo savybės sandas.
Rankos — viena ištraukta jo dalis,
Veiksmai — išoriškai priešpriešinamas jos esybės sandas.
Kūnas — viena ištraukta jo dalis,
Malonumai ir skausmai — išoriškai priešpriešinamas jos esybės sandas.
Lytis — viena ištraukta jo dalis,
Palaima, aistra ir gimdymas — išoriškai priešpriešinamas jos esybės sandas.
Kojos — viena ištraukta jo dalis,
Judėjimas — išoriškai priešpriešinamas jos esybės sandas.
Protas — viena ištraukta jo dalis,
Mintys, norai — išoriškai priešpriešinamas jos esybės sandas.

6. Pažinimu įvaldęs kalbą, jis kalba pagauna visus vardus. Pažinimu įvaldęs uoslę, jis uosle pagauna visus kvapus. Pažinimu įvaldęs regą, jis pagauna visus vaizdus. Pažinimu įvaldęs klausą, jis klausa pagauna visus garsus. Pažinimu įvaldęs liežuvį, jis liežuviu pagauna visus skonius. Pažinimu įvaldęs rankas, jis rankomis pagauna visus veiksmus. Pažinimu įvaldęs kūną, jis kūnu pagauna visus malonumus ir skausmus. Pažinimu įvaldęs lytį, jis lytimi pagauna visas palaimas, aistras ir gimdymus. Pažinimu įvaldęs kojas, jis kojomis pagauna visus judėjimus. Pažinimu įvaldęs protą, jis protu pagauna visas mintis ir norus.

---

153 T.y. pažinimo arba kvėpties dalis.

154 T.y. išoriškai priešpriešinami žmogaus organus ir gebėjimus atitinkantys pažinimo objektai.

7. Juk be pažinimo kalba neatpažįsta jokio vardo. „Mano protas buvo kažkur kitur, — sako jis, — aš neatpažinau šio vardo". Be pažinimo uoslė neatpažįsta jokio kvapo. „Mano protas buvo kažkur kitur, — sako jis, — aš neatpažinau šio kvapo". Be pažinimo akys neatpažįsta jokio vaizdo. „Mano protas buvo kažkur kitur, — sako jis, — aš neatpažinau šio vaizdo". Be pažinimo ausis neatpažįsta jokio garso. „Mano protas buvo kažkur kitur, — sako jis, — aš neatpažinau šio garso". Be pažinimo liežuvis neatpažįsta jokio maisto skonio. „Mano protas buvo kažkur kitur, — sako jis, — aš neatpažinau šio maisto skonio". Be pažinimo rankos neatpažįsta jokio veiksmo. „Mano protas buvo kažkur kitur, — sako jis, — aš neatpažinau šio veiksmo". Be pažinimo kūnas neatpažįsta jokio malonumo ir skausmo. „Mano protas buvo kažkur kitur, — sako jis, — aš neatpažinau šio malonumo ar skausmo". Be pažinimo lytis neatpažįsta jokios palaimos, aistros ar gimdymo. „Mano protas buvo kažkur kitur, — sako jis, — aš neatpažinau šios palaimos, aistros, gimdymo". Be pažinimo kojos neatpažįsta jokio judėjimo. „Mano protas buvo kažkur kitur, — sako jis, — aš neatpažinau šio judesio". Be pažinimo neįmanoma jokia mintis ir be jo nebūtų pažinta tai, kas pažinu.

8. Tenesiekia [žmogus] pažinti kalbą[155] — tepažįsta kalbantįjį. Tenesiekia jis pažinti kvapą — tepažįsta uodžiantįjį. Tenesiekia jis pažinti vaizdą — tepažįsta regintįjį. Tenesiekia jis pažinti garsą — tepažįsta girdintįjį. Tenesiekia jis pažinti maisto skonį — tepažįsta skanaujantįjį. Tenesiekia jis pažinti veiksmą — tepažįsta veikiantįjį. Tenesiekia jis pažinti malonumą ar skausmą — tepažįsta atpažįstantįjį malonumą ar skausmą. Tenesiekia jis pažinti palaimą, aistrą ir gimdymą — tepažįsta atpažįstantįjį palaimą, aistrą ir gimdymą. Tenesiekia jis pažinti judėjimą — tepažįsta judantįjį. Tenesiekia jis pažinti protą — tepažįsta protaujantįjį. Tokie šie dešimt esybių sandų, susijusių su pažinimu; dešimt pažinimo sandų, susijusių su esybėmis. Nes jei nebūtų esybių sandų, nebūtų ir pažinimo elementų; jei nebūtų pažinimo sandų, nebūtų ir esybių sandų. Juk joks vaizdinys neįmanomas be vieno iš jų. Jis — nedaugialypis[156].

[155] T.y. pažinimo objektas yra neatsiejamas nuo jį pažįstančiojo subjekto.

[156] Tai reikia suprasti, kad pažįstantysis nėra išsklaidytas pažinimo organuose.

Kaip ratų ratlankis tvirtinamas stipinais, o stipinai įtaisomi stebulėje, taip ir šie esybių sandai įtvirtinti pažinimo sanduose, o pažinimo sandai — kvėptyje. Ši kvėptis —pažįstantis Atmanas, palaima, jaunatvė, nemarumas. Jos nedaugina geri veiksmai, nei mažina blogi. Juk iš tiesų ji paakina geram darbui tą, kurį nori ištraukti iš šių pasaulių; tačiau ji paakina ir blogam veiksmui tą, kurį nori pažeminti. Ji — pasaulio sergėtojas, ji — pasaulio viešpats, ji — pasaulio valdovas. Žinokite, ji — mano Atmanas. Žinokite, ji — mano Atmanas.

Versta iš: Eight Upanishads with Commentary of Shankaracarya/ sanskr. text and transl. by Swami Gambhirananda. — Calcutta, 1991. — Vol. 1—2.; The Principal Upanishads/Introduction, text, transl. by S. Radhakrishnan. — London, 1953. Iš sanskrito kalbos vertė *Audrius Beinorius*

BHAGAVADGYTA

„Bhagavadgyta" (skr. Bhagavad gīta — Bhavatos, laimingojo, dievo giesmė) yra senovės indų epo „Mahabharata" dalis, užimanti šio epo „Knygos apie Bhišmą" šeštosios (iš aštuoniolikos) knygos 25—42 skyrius, dėl savo filosofinio turinio turinti savarankišką reikšmę. Plačiai paplitęs ir kitas jos pavadinimas — „Gyta".

„Bhagavadgytos" filosofinis branduolys buvo sukurtas apie V a. pr. Kr., o teksto pavidalu užfiksuotas III—II a. pr. Kr. Tačiau pirminė teksto forma neišliko. Galutinė „Gytos" teksto redakcija užfiksuota IX a. po Kr. Iki to laiko pirminis tekstas smarkiai pasikeitė, o dėl daugelio įtarpų išaugo jo apimtis. Dabartinį „Gytos" tekstą (vadinamąją Vulgatą) sudaro 700 dvieilių posmų (šlokų), suskirstytų į 18 skyrių (giesmių).

„Bhagavadgytos" turinį sudaro filosofiniai dviejų herojų — Ardžunos ir Krišnos — pokalbiai-apmąstymai prieš mūšį Kuraus lauke (Kurukšetre) tarp dviejų karališkosios dinastijos šakų: Kauravų (Kuraus palikuonių, šimto karaliaus Dhritaraštros sūnų, vadovaujamų vyresniojo sūnaus Durjodhanos) ir jų pusbrolių — penkių Pandavų (Pandaus sūnų, vadovaujamų Judhišthiros). Kauravai įkūnija blogio, o Pandavai — gėrio pradus. Ardžuna yra vienas iš penkių Pandaus sūnų, o Krišna — tolimas jo giminaitis, Ardžunos važnyčiotojas, dievo Višnaus įsikūnijimas (avataras). Krišnos lūpomis ir byloja dieviškoji vedų tekstams, ypač upanišadoms, būdinga filosofinė išmintis apie slaptą sakralinę tiesą ir būdus jai atskleisti. Dėl to „Bhagavadgyta" kartais ir vadinama upanišada.

„Bhagavadgyta" — vienas įstabiausių pasaulio filosofinės poezijos šedevrų, kuriame, kaip ir hebraiškoje „Giesmių giesmėje", labai ryškus juslinis estetinis pasaulio suvokimas. Tuo ypač pasižymi septintasis skyrius (giesmė), kuris ir spausdinamas šioje antologijoje.

SEPTINTA GIESMĖ

Maloningasis Viešpats[1] *pasakė:*

1 Širdimi vien tik Man[2] atsidėjęs,
Mane šlovink, atlikdamas jogą[3],
ir klausyk — nusakysiu tau smulkiai,
kaip suvokti Mane, o Partha[4].

2 Aš atskleisiu dabar ligi galo,
kas išmanymas, kas tiktai žinios;
jei suprasi gerai Mano žodį,
nereikės tau suprast nieko kito.

3 Iš minios tūkstantinės — vienas
gal išties siekia čia tobulybės;
o iš tų, kurie ją pasiekė,
gal tik vienas — Mane patyręs.

4 Vanduo, žemė, ugnis ir vėjas,
erdvė, manas, savimonė, buddhis[5] —
tai Mana prigimtis, Ardžuna,
padalyta, aštuoneriopa,

[1] *Viešpats* — tai Krišna, kuris kreipiasi į Pandaus sūnų, legendinį lankininką Ardžuną.

[2] Prieš mūšį Krišna pasiūlė abiem pusėm pasirinkti arba jo kariuomenę, arba nekariaujantį jį *Patį* kaip patarėją. Kauravai pasirinko jo kariuomenę, o Pandavai — jį Patį.

[3] *Joga* — mokslas apie susiliejimą su absoliutu (dievu).

[4] Ardžuna čia vadinamas įvairiais vardais: Partha, Dhanandžajus, Bharata.

[5] Šiomis sąvokomis nusakoma išorinė, materialioji, Krišnos prigimtis (*prakṛti*); skr. *manas* — protas; *buddhi* — intelektas.

5 bet žemoji; pažinki, o Partha,
Mano prigimtį kitą, aukščiausią:
tai — būtybių dvasia, tai — džyva[6],
ant jo laikinas laikos pasaulis.

6 Atsiminki: yra tai įsčios[7],
kurios duoda pradžią būtybėms;
iš Manęs jos ateina visos,
į Mane vėl sugrįžta, o Partha.

7 Aš aukščiau už visus, Dhanandžajau,
ir Manęs nepranoksta niekas;
ant Manęs šis pasaulis suvertas
lyg ant siūlo sauja žemčiūgų.

8 Aš — gaivingas vandenio skonis,
Aš — spindėjimas mėnesio, saulės,
Vedų šventas skiemuo OM[8] — Aš,
ore — garsas, žmoguj — vyriškumas.

9 Aš esmi žemės tyras kvapas
ir liepsnos pražūtingas kaitrumas;
Aš — visų, kas alsuoja, gyvybė,
ištvermė — asketo vienišiaus.

10 Aš — būtybių nemirštanti sėkla,
tu žinoki tai, o Partha;
Aš protingųjų — proto galybė,
Aš didingųjų — pats didingumas.

11 Aš — stipriųjų jėga išgiedrėjus, —
be aistros, be liepsningų troškimų;

---

[6] *Džyva* (skr. *jīva*) — aukštesnioji dvasinė prigimtis.

[7] Čia turimos galvoje dvi prigimtys: žemesnioji, materialioji (*prakṛti*), ir aukštesnioji, dvasinė, gyvoji (*jīva*).

[8] *OM* arba *AUM* — tai vadinamasis vedų šventasis ir amžinasis skiemuo, ritualinis šūksnis, kuriuo prasideda ir baigiasi aukojimo himnai, maldos, užkeikimų formulės. Jo prasmė — suteikti ritualui tęstinumo įspūdį.

dharmai neprieštaraujantis geismas
žmonėse Aš esmi, Bharata.

12 Gunos satva, radža ir tama[9],
lemia gyvių būklę pasauly;
Many gimsta, Many jie esti,
bet nesu Aš juose, o Partha.

13 Atsiranda iš gunų skirtybės
ir klaidina visą pasaulį;
jis nežino, kad Aš, nemirtingas,
pranašesnis esmi nei gunos.

14 Slėpininga maja[10] — iš gunų,
nugalėti ją žmogui nelengva;
bet kas ieško Manęs atsidėjęs,
tas įveiks ir majos žabangas.

15 Blogį kuriantys žmonės niekingi,
atsidavę tamsioms asuroms,
į Mane nesistengia rast kelio,
nes maja prapuldė jų protą.

16 Yra keturios rūšys teisuolių,
kurie garbsto Mane, Ardžuna:
tie, kas kenčia; kas trokšta vaisių;
tie, kas ieško esmės; ir — išminčiai.

17 Bet viršesnis — protingas bhaktis[11],
susitelkęs, Man pasiaukojęs;
nes esmi jam brangus tik Aš vienas.
ir jisai Man brangus begaliniai.

[9] *Gunos* (skr. *guṇa* — virvė) — materialūs gamtos būviai, modusai, kurie lemia materialaus pasaulio vyksmą. Čia minimos trys gunos: dorybė (sattva), aistra (rajas), ir nepastovumas, neišmanymas (tamas).

[10] *Maja* (skr. *māyā* — iliuzija) — klastinga apgaulė, kurią sukelia gunos.

[11] *Bhaktis* (skr. *bhakti*) — tas, kuris nesavanaudiškai tarnauja viešpačiui, jam aukojasi, siekdamas apsivalyti nuo žemiškų aistrų ir trokšta dvasinio tobulėjimo, absoliutaus pažinimo.

18 Nors visi jie nepriekaištingi,
bet Man lygus tik išmintingasis:
juk, sutramdęs save, jis artėja
prie Manęs, prie aukščiausiojo tikslo.

19 Po daugybės mirčių ir gimimų
išmanusis Mane pasiekia
su mintim: „Vasudeva[12] — tai viskas";
deja, toks mahatma[13] itin retas.

20 Kam pakirto aistra suvokimą,
tie dievus ima šlovint kitokius;
prigimtim sava pasikliovę,
apeigom tarnauja dievybei.

21 Nesvarbu, kokiam paveikslui
nusilenktų su meile bhaktis,
jam siunčiu tikėjimą tvirtą,
kad jisai nedvejotų sieloj.

22 Tuo tikėjimu sustiprėjęs,
jis įtikti stengias dievybei
ir geistų dovanų susilaukia,
bet jas gauna iš Mano rankų.

23 Neprotingų žmonių tai aukos,
tad ir vaisiai jų trumpalaikiai;
pas dievus eina tie, kas juos garbsto,
pas Mane — mylimi Mano bhakčiai.

24 Mane, Neapsireiškiantį niekad,
tarias žemėj išvydę prastuoliai,
nesupratę, jog Aš anapus
ir slaptinga esme neapreikštas.

[12] Šiuo vardu apibūdinamas dievas Višnus bei jo avataras Krišna.

[13] *Mahatma* (skr. *mahā* — didelis; *ātma* — siela) — didžios sielos žmogus.

25 Ne kiekvieno atsiveriu žvilgsniui,
nes esmi Aš majos užgožtas;
Manęs amžino, visad vienodo,
nesuvokia apakęs pasaulis.

26 Aš pažįstu būtybes, kur buvo,
kurios šiandien gyvena žemėj,
kurios bus dar, pažįstu, Ardžuna,
o Manęs nepažįsta niekas.

27 Šleikštulys ir geismas, Bharata,
dvilypumą pagimdo klaidingą;
jis apakina padarą veikiai,
vos įžengia tasai pasaulin.

28 Savyje sunaikinę blogį,
išsilaisvinę iš dvilypumo,
apeigom atsidėję su meile,
nuolatos Mane garbsto teisuoliai.

29 Kas senatvės ir myrio pančius
stengias pertraukt po Mano pastoge,
tas išmano Brahmaną, veiklą,
tasai patiria Atmaną Didį[14].

30 Kas Mane atpažįsta, o Partha,
padare, aukoje ir dievybėj,
pas Mane eina tie, susivokę
net mirties paskutinį mirksnį.

Perspausdinta iš: Senovės Rytų poezija. —Vilnius: Vaga, 1991. — P. 414—418. Vertė *Alfonsas Bukontas*

[14] *Brahmanas* — čia visuotinė dvasinė substancija, absoliutas; *atmanas* — individuali dvasinė substancija, sugebanti pažinti Brahmaną. Taip pasiekiamas transcendencinės egzistencijos lygmuo, susiliejimas su absoliutu — viešpačiu.

NATJAŠASTRA

[KNYGA APIE TEATRO MENĄ]

„Natjašastra" (skr. n a t y a *— teatrinis veiksmas, drama;* ś ā s t r a *— šventa knyga, traktatas) — vienas iš stambiausių senovės Rytų pasaulio estetikos veikalų, kuriame sukauptos enciklopedinio pobūdžio žinios apie teatro, dramos, muzikos, šokio meną ir poetiką. Šio veikalo autoriumi laikomas legendinis indų išminčius Bharata, kuris siejamas su garsiąja Bharatų gimine, minima „Rigvedoje". Tačiau „Natjašastros" tekste žodis „bharata" vartojamas ir kaip bendrinis daiktavardis, reiškiantis aktorių arba režisierių.*

„Natjašastros" sukūrimo data nėra tiksliai nustatyta. Vieni tyrinėtojai mano, kad ji parašyta I a. pr. Kr., o kiti — kad III—IV a. Tačiau autoritetingiausi šio veikalo tyrinėtojai spėja, kad seniausia, platesnė, „Natjašastros" teksto redakcija susiformavo V—IV a. pr. Kr., o vėlesnės kilmės, siauresnė, redakcija — I a. po Kr. Senesniąją redakciją sudarė 12000 dvieilių šlokų, o vėlesniąją, kuri po daugelio perrašinėjimų buvo kanonizuota, sudarė 5000 dvieilių šlokų. Vėlesnis, kanonizuotas „Natjašastros" tekstas suskirstytas į 36 savarankiškus skyrius su įvairios apimties proziniais intarpais.

„Natjašastra" prasideda mitu, pasakojančiu apie dramos kilmę (jos principus esą sukūrė dievų paprašytas išminčius Bharata), jos sudedamąsias dalis, antrame skyriuje svarstomos teatro pastatų architektūros problemos, trečiame, ketvirtame ir penktame skyriuose apžvelgiami religiniai ritualai, iš kurių išsirutuliojo dramos spektakliai, šeštame ir septintame skyriuose nagrinėjama vientiso scenos veiksmo teorija, pagrindinės senovės indų estetikos kategorijos r a s a *ir* b h a v a,

pradedant aštuntu skyriumi visapusiškai aptariama aktoriaus vaidyba, bendroji poetika, dramos žanrai, amplua pobūdis, muzika, šokis, techniniai scenos įrenginiai, įvairiausios meninės išraiškos priemonės ir kt.

Antologijoje spausdinama pora fragmentų iš pirmo „Natjašastros" skyriaus, visas šeštas skyrius bei septinto skyriaus pradžia ir pabaiga.

Pirmas skyrius

11—17. Dievai, vadovaujami didžiojo Indros, tarė Senoliui[1]: „Mes norime pramogos, kuri būtų ir matoma, ir girdima. Šių vedų papročių nėra klausoma šūdrų kastose, todėl sukurk kitokią, penktą, vedą, prieinamą visiems luomams"[2].

„Tebūnie taip, — šitai jiems pasakęs ir paleidęs dievų valdovą, žinantis tiesą ėmė mąstyti apie keturias vedas, medituodamas jogą. — Aš sukursiu penktą vedą, vadinamą drama, susijusią su senoviniais padavimais, tarnaujančią dorai, naudai ir šlovei, pilną pamokymų ir apžvelgiančią visus būsimų kartų veiksmus, jungiančią visų mokslų prasmes ir sukuriančią visus menus".

Taip tąsyk nusprendęs Viešpats, prisiminęs visas vedas, sukūrė teatro vedą, kilusią iš visų keturių vedų. Jis paėmė tekstą iš „Rigvedos" ir muziką iš „Samavedos", iš „Jadžurvedos" — draminius veiksmus, o iš „Atharvavedos" — rasas[3].

— —

[1] *Senolis* — dievo Brahmos epitatas. Indų mitologijoje Brahma laikomas visatos kūrėju, todėl jis vadinamas didžiuoju protėviu.

[2] Indų visuomenėje yra keturi luomai arba varnos (skr. *varna* — spalva): *brahmanai* (žyniai), *kšatrijai* (kariai), *vaišjai* (pirkliai, amatininkai) ir *šūdrai* (vergai). Luomai dar skirstomi į kastas (skr. *jāti*). Šūdrams vedų žinios buvo draudžiamos.

[3] *Rasa* (skr. *rasa*) — viena iš pagrindinių senovės indų estetikos kategorijų. Ji aptinkama vedų literatūroje reikšmėmis „sultys", „skystis" („Rigveda", IX, 63, 13; 65, 15; „Atharvaveda", III, 31, 10 ir kt.), „syvai", „esmė" („Brihadaranjaka upanišada", I, 34; „Čhandogja upanišada", IV, 7, 4), „skonis" („Rigveda", V, 44, 13; „Atharvaveda", III, 13, 15 ir kt.). Ši kategorija išlaikė pirmines savo prasmes. Pirmiausia ja nusakoma meno kūrinio kokybė, jo esmė, žiūrovo skonis (*rasayatte rasah* — rasa yra tai, kas skanaujama). Antra, rasa yra pats skanavimo, mėgavimosi estetiniu objektu procesas (*rasanam eva rasah* — rasa — tai pats skanavimas). „Natjašastros" tekste rasai labiau teikiama pirmoji prasmė.

105—114. Griovėjų kalbos išklausęs, Brahma tarė šiuos žodžius: „Gana jūsų pykčio, o Aditės sūnūs, palikite nusivylimą, nepriekaištingieji[4].

Ir jūsų, ir dievų tarpe mano sukurta dramos veda skiria tai, kas gražu, ir tai, kas negražu, apžvelgia veiksmo ir dvasinės būklės ryšį.

Čia vaizduojami ne vien tik jūsų ar dievų jausmai, drama — visų šių trijų pasaulių[5] bhavų[6] išraiška.

Vienur aptariama dora, kitur — žaidimas, vienur — nauda, kitur — ramybė, vienur — juokas, kitur — kova, vienur — meilė, kitur — žudynės.

Mano sukurta drama yra žmonių veiksmų išraiška — dorybingi randa čia dorą, įsimylėję — meilę, nepaklusnūs čia sutramdomi, paklusnūs parodo savo paklusnumą. Ji padrąsina silpną, paskatina drąsų, apšviečia neišmanėlį ir perteikia žinias mokytiems. Ji ir pramoga valdovams, ir ištvermė prispaustam nelaimės, ji — pelnas gyvenantiems materialia nauda, ji — tvirtybė sumišusiems protams.

Ši mano sukurta drama yra žmonių elgsenos atkūrimas, pripildytas įvairių jausmų, apimantis įvairias situacijas (avastha)[7].

Ji yra susijusi su gerų, blogų ir vidutinių žmonių veiksmais, teikia naudingus patarimus, sukuria tvirtybę, pramogą, laimę ir kitką.

Ši drama bus labai pamokoma žmonėms rasomis, jausmais ir visų veiksmų atlikimu".

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Versta iš: *Bharata*. The NatyaΩāstra with Commentary Abhinavabharati by Abhinavagupta. — Baroda, 1956. — Vol. 1. Iš sanskrito kalbos vertė *Vytis Vidūnas*

[4] Čia Brahma kreipiasi į asurus, dangiškuosius demonus, dievų priešininkus. Mat anksčiau yra aprašyta pirmoji drama, kurioje vaizduojamos pergalingos dievų kovos su asuromis. Asuros piktinasi šiuo spektakliu, o Brahma kalba, kad žiūrovai neturi sau priskirti dramos veiksmo turinio ir prasmės, nes dramoje vaizduojamos bendrybės.

[5] Trys pasauliai — tai dangus, žemė ir požemis. Šios trys sferos, senovės indų manymu, sudaro visatą.

[6] *Bhava* (skr. *bhāva* — dvasios būklė, jausmas, nuotaika) — viena iš pagrindinių senovės indų estetikos kategorijų, glaudžiai susijusių su rasomis. Hierarchiškai ji priklauso nuo rasų, bet, kita vertus, ir rasa įgyja prasmę tiktai esant tam tikrai dvasinei būklei. Šios dvi kategorijos apibūdina dramos kūrinio ar apskritai estetinio objekto emocinį poveikį.

[7] *Avastha* (situacija) — senovės indų estetikos kategorija, pagrindinis siužeto struktūros elementas.

Šeštas skyrius

Rasa

1. Išgirdę apie pasirengimo[8] [vaidinimui] eigą, išminčiai vėl kreipėsi į Bharatą[9]:

2—3. „Atsakyki dabar į mūsų penkis klausimus. Paaiškinki, kokiu būdu išgaunamos dramos meno rasų savybės, kurias mini žinovai? Kas yra bhavos ir ką jos mumyse sukelia? Sykiu atskleiski mums tikrąją sąvokų *samgraha*, *karika* ir *nirukta* prasmę?"

4. Po šių išminčių žodžių Bharata tęsė savo kalbą, atsakydamas į klausimą apie rasų ir bhavų ypatybes.

5—7. Jis tarė: „O išminčiai, aš jums nuosekliai papasakosiu apie samgrahą, kariką ir niruktą. Neįmanoma išsemti visų dramos temų, nes neapsakomai daug ir įvairių su ja siejama mokslų, menų ir amatų. Kaip neįmanoma išsemti vandenyno, taip neįmanoma tobulai pažinti kurios nors vienos temos.

8. Todėl apie rasas, bhavas ir panašius dalykus aš papasakosiu jums pasitelkdamas mažesnių tekstų (sūtrų), padedančių palyginti, pavyzdžius.

9. Pasak išminčių, samgraha vadinami kruopščiai išnagrinėtų ir į paskirus tekstus bei jų komentarus (bhaśyas) surinktų temų rinkiniai.

10. Dramos meno samgrahą sudaro šios temos: rasa, bhava, sceninio vaizdavimo priemonės (abhinaya), būdai (dharmi), atliki-

---

[8] Vaidinimai paprastai prasidėdavo prologais, juose būdavo rituališkai pašventinama scena, instrumentai, aukojamos gėlės, smilkalai, atliekami apeiginiai giedojimai (nandi): „Tebūna palaiminti visi dievai ir dukart gimusieji. Šlovė viešpačiui Somai. Šlovė karvėms ir brahmanams. Tegausėja brahmanai ir tenyksta jų priešai. Teviešpatauja didysis valdovas šioje žemėje ir tekiesti jo karalystė. Teatneša sėkmę šis vaidinimas. Šlovė vaidinimo statytojams, teauga jų garbė. Te visada dievai bus pamaloninti šiąja auka" („Natjašastra". 5, 105).

[9] *Bharata* — indų dieviškasis išminčius, išdėstęs teatro meną, atsakydamas į išminčių pateikiamus klausimus. Mitologinis fonas yra toks: Indra, visų dievų vardu paprašė sukurti žaislą, kuris teiktų malonumą akims bei ausims ir sykiu būtų veda visoms kastoms. Susiejęs visų keturių vedų elementus, Brahma sukūrė teatro vedą (skr. *natya veda*) — apreiškimą apie dramos meną. Šį meną įsisavinti buvo pavesta išminčiui Bharatai ir šimtui jo sūnų, o šis savo ruožtu perteikė šį meną žemiškiesiems išminčiams. Vėliau žodis „bharata" tapo vienu iš terminų, kuris senovės indų tekstuose reiškė aktorių. Kita šio vardo interpretacija tokia: *bha* — reiškia „bhavą", *ra* — „rasą", o *ta* — „talą" (senovės indų matas ir muzikinis ritmas). Todėl *bharata* yra bhavos, rasos ir ritmo dermė.

mo stiliai (vṛtti), garsai (svara), instrumentinė muzika (atodya), dainos (ganava) ir scenų (ranga) konstrukcijos.

11. Kuomet temos turinys (artha) glaustai išskleidžiamas, tai — karika.

12—13. Nirukta (etimologija) paaiškina įvairių žodžių reikšmes padedant žodynams bei gramatinio interpretavimo taisyklėms. Ji atskleidžia ir žodžių šaknų reikšmes bei tiesiogiai su šaknimis siejamus jų darinius.

14. O dabar dukart gimusieji, išsamiau aptarsime minėto rinkinio (samgraha) turinį, padedami su rinkiniu susijusios karikos ir niruktos.

Aštuonios rasos

15. Žinomos aštuonios dramos rasos: erotinė (śringara), komiškoji (hasya), graudulio (karuna), rūsties (raudra), herojiškumo (vira), siaubo (bhayanaka), bjaurasties (bibhatsa) ir nuostabos (adbhuta)[10].

16. Tokios tad yra šios aštuonios rasos, didžiojo Brahmos išvardintos. Susipažinkite dabar su giliosiomis (sthayika), laikinosiomis (sancari) ir prigimtinėmis (sattvika) bhavomis[11].

Yra hipotezė, kad drama kilusi iš „Rigvedos" himnų-dialogų. Vienos iš seniausių indų švenčių — Indros šventės — metu būdavo šokama, vaidinama, imituojama ir dainuojama. Švenčiama būdavo penkias dienas Bhadros (rugpjūčio—rugsėjo) mėnesį. Tai rodo, jog indų teatras glaudžiai siejosi su misterijomis. Vaidybos ir teatrališkumo bruožais pasižymėjo ir vediškos apeigos (somakrayana ir mahavrata). Pačioje „Natjašastroje" (1, 126) sakoma, jog aukojimui dievams prilygsta ši scenos pūdža (skr. *pūja* — šventas apeiginis garbinimas), o vaidinimas — tai mito inscenizavimas.

[10] VIII a. alamkarikų estetinės mokyklos atstovas Udbhata prie šių aštuonių rasų pridėjo ir devintą — ramybės, taikos (śanta) — rasą, kurią vėliau ėmė plačiai vartoti Anandavardhana ir kiti žymūs meno teoretikai. Vėliau rasų padaugėjo iki dvylikos ar net šešiolikos. Tačiau nūdienėje indų estetikoje pagrindinėmis laikomos devynios rasos.

[11] „Natjašastros" autoriaus nuomone, bhavos gilios būsenos ar būklės (skr. *bhū* — tapti, gimti, būti), kurios kyla žmogui jo kasdieniame gyvenime ir yra atkuriamos dramoje. O rasos — estetiniai jausmai — būdingi tik meno kūriniams. Bharata skaido bhavas į tris grupes: giliąsias-pastoviąsias (sthayika), laikinąsias-lydinčiąsias (vyabhicarka) ir prigimtines-psichofizines (sattvika). Vertime vartojami du šių sanskrito sąvokų atitikmenys, atskleidžiantys atskirus estetinių kategorijų aspektus. Kaip tik giliosios bhavos lemia žmogaus dvasinį veidą, o laikinosios yra atsitiktinės ir trumpalaikės, neegzistuojančios savarankiškai ir galinčios lydėti

Keturiasdešimt devynios bhavos

17. Giliosios bhavos yra šios: meilingumo (rati), juoko (hasa), liūdesio (śoka), pykčio (krodha), ryžto (utsaha), baimės (bhaya), šlykštulio (jugupsa) ir žavesio (vismaya).

18—21. Yra žinomos trisdešimt trys laikinosios bhavos: nusiminimas (nirveda), išsekimas (glani), bailumas (śanka), pavydas (asuya), apsvaigimas (mada), nuovargis (śrama), ištižimas (alasya), apatija (dainya), susirūpinimas (cintā), sumišimas (moha), prisiminimas (smṛti), pasitenkinimas (dhṛti), gėda (vṛda), nesitvardymas (capalata), džiugesys (harśa), jaudulys (avega), nustėrimas (yadata), puikybė (garva), neviltis (viśada), ilgesys (autsukya), mieguistumas (nidra), nuomaris (apasmara), sapnavimas (supta), pabudimas (vibodha), apmaudas (amarśa), veidmainystė (avahittha), žiaurumas (ugrata), mąslumas (mati), ligotumas (vyadhi), beprotybė (unmada), merdėjimas (marana), išgąstis (trasa) ir samprotavimas (vitarka).

22. O šviesiosios (sattvika) bhavos yra šios: sąstingis (stambha), prakaitavimas (sveda), odos pastėrimas (romanča), žado netekimas (svara—sada), drebulys (kampa), spalvos kitimas (vaivarnya), ašarojimas (aśra) ir alpulys (pralaya).

Keturios sceninio vaizdavimo priemonės (abhinaya)

23. Keturios sceninio vaizdavimo priemonės yra šios: gestai (angika), kalba (vacika), kostiumai ir grimas (aharya) bei šviesiosios bhavos (sattvikasta)[12].

ne vieną, o kelias rasas, pavyzdžiui, puikybės (garva) bhava gali kilti erotinėje, rūsties, herojiškoje ar bjaurasties rasose. „Natjašastros“ komentatorius, garsus Kašmyro filosofas ir poetas Abhinavagupta (X a.) giliųjų ir lydinčiųjų bhavų skirtumus aiškina taip: „Šis žmogus yra silpnas (glaṇa). Mes galime pasidomėti kodėl, nes silpnumas nėra įgimta ypatybė. Tačiau juk niekas neklausia, kodėl Rama yra herojiškas (vīra), nes tai — įgimta“.

[12] Nepaprastai svarbi dramos mene buvo kalba, ypač teisinga tartis, raiškios intonacijos, balso melodingumas. Buvo manoma, jog balsas daro didžiulį poveikį žmogaus sielai, todėl kalba yra vienas iš svarbesnių bhavos ir rasos sukėlėjų. Aharjoms (kostiumai ir grimai) priskiriamos

Du atlikimo būdai (dharmi) ir keturi vaizdavimo stiliai (vṛtti)

24—25. Dramos vaidinime skiriami du atlikimo būdai: tiesioginis realistinis (lokadharmi) bei sąlyginis vaidybinis (natyadharmi), ir keturi vaizdavimo stiliai: žodinis (bharati), iškilmingasis (sattvati), dinamiškasis (arabhati) ir grakštusis (kaiśiki)[13].

Penkios kilmės (pravṛtti) ir dvejopi vertinimai (siddhi)

25—26. Avanti, Dakšinatja, Odra, Magadhi ir Pančalamadhjama — tai penkių vietovių pavadinimai, siejami su penkiomis kilmėmis[14], o spektaklio įvertinimas būna dvejopas: dieviškas (daiviki) ir žmogiškas (manuśi)[15].

Garsai (svara)

27—29. Žinomi septyni muzikiniai garsai, kurie skirstomi į dvi grupes: kūniškus (śarira) ir instrumentinius (vainava). Muzikos instrumentai yra keturių rūšių: temptiniai (tata), gaubtiniai (avanadha), tvirtieji (ghana) ir tuštieji (suśira). Temptiniai — tai styginiai, gaubtiniai — visi mušamieji, tvirtieji — cimbolai, o tuštieji — pučiamieji[16].

ir dekoracijos. „Natjašastra" mini galimybę iš bambuko lazdų, palmių lapų ir medžiagos sukurti scenoje kalnus ar rūmus, tačiau daugumoje instrukcijų pasisakoma prieš dekoracijas, darant išlygą kelioms sėdimoms vietoms, nes visas dėmesys sutelkiamas į aktorius, jų išvaizdą, grimą, mimiką.

[13] Dažniausiai buvo pasitelkiami dviejų vaizdavimo stilių — iškilmingojo (sattvati) ir dinamiškojo (arabhati) — deriniai, kurių pagrindiniai herojai būdavo dievai ir demonai.

[14] Šie penkių senovės Indijos vietovių pavadinimai rodo, kokiose Indijos dalyse dramos menas buvo itin populiarus.

[15] Pasak „Natjašastros" (27, 64—78), dramos vertinimo kolegijoje turi būti šokėjas, apeigų žinovas, muzikantas, dailininkas, hetera, gramatikas, matų specialistas, kariškis ir rūmų atstovas. Tokios kolegijos vertindavo įvairių trupių pasirodymus, žinoma, atsižvelgdamos į publikos reakciją.

[16] Paprastai muzika skambėdavo visame vaidinime, ne tik iškilmingoje prologo dalyje. Muzikantai įsitaisydavo scenoje ant specialiųjų paaukštinimų, būtinai dalyvaudavo vienas ar keli vokalistai. Tam tikros melodijos paryškindavo reikšmingesnes scenas.

Penkios foninės intrumentuotės (dhruva)

29—30. Žinomos penkių rūšių intrumentuotės: įžengimo (praveśa), įvado (akśepa), išėjimo (niskrama), pakilioji (prasadika) ir veiksmo (antara). O scenų konstrukcijos (ranga) esti trejopos: kvadratinės (vikrśta), keturkampės (čaturasva) ir trikampės (tryasva).

31. Tokia glaustai yra daugelio dramos tekstų santrauka. Dabar pažvelkime plačiau į jų turinį.

Rasos paaiškinimas

Visų pirmiausia paaiškinsiu jums, kas yra rasa. Nėra meninės raiškos, kuri nesukeltų tam tikros rasos. Rasa — tai įvairių priežasčių (vibhava), apraiškų (anubhava) ir laikinųjų bhavų derinys (samyoga). Tai galima pailiustruoti tokiu pavyzdžiu: sakoma, jog [maisto] skonį nulemia įvairių daržovių, prieskonių ir kitų produktų derinys, tad kaip šešis skonio pojūčius[17] sukelia įvairūs produktai, paprastas cukrus, prieskoniai ar daržovės, taip ir giliosios bhavos, susijungusios su kitomis įvairiomis [bhavomis], tampa rasa. Kai kas paklaus: „Kokia gi žodžio *rasa* reikšmė?" Atsakome, jog rasa yra tai, kas skanaujama (asvadyate). „O kaip rasa skanaujama?" Sakoma, kad jautrus žmogus, valgydamas įvairiais prieskoniais pagardintą maistą, išmėgina jo skonius ir patiria malonumą bei pasitenkinimą, taip ir išsilavinęs žmogus, regėdamas įvairių bhavų raišką žodžiais, gestais bei satvinėmis būsenomis, išgyvena giliąsias bhavas ir patiria malonumą bei pasitenkinimą. Šitaip įvairūs tekstai aiškina dramos rasos prasmę. Štai ką byloja dar keli posmai.

32—33. Maisto žinovas (bhakta), valgydamas iš įvairių prieskonių ir produktų paruoštą patiekalą, mėgaujasi juo; taip ir išsilavinęs žmogus širdimi (manas), gestais[18] bei laikinosiomis bhavo-

[17] Šeši skonio pojūčiai: saldumas, rūgštumas, sūrumas, aštrumas, kartumas, aitrumas.

[18] Šokio ir vaidybos gestams (angika, abhinaya) yra skirti du „Natjašastros" skyriai, kur aptariami konkretūs gestai. Žinomi 24 vienos rankos, 13 dviejų rankų ir 30 rankų gestų judant. Rankų gestai buvo turiningi simboliai, kuriais išreiškiamos visos įmanomos bendravimo, būsenų, nuotaikų, išgyvenimų prasmės. Tai dramą labai susieja su pantomimos menu (nattya) ir ritualine-tantrine praktika (mudra).

mis skanauja [giliąsias] bhavas. Ir šios giliosios bhavos dramoje vadinamos rasa.

Kai kas paklaus: „Ar rasa kyla iš bhavos, ar priešingai?" Manoma, jog jos abi atsiranda iš tarpusavio sąveikos. Tačiau taip nėra. Kodėl? Akivaizdu, kad rasa kyla iš bhavos, o ne priešingai. Štai ką byloja keli posmai.

34—35. Dramos žinovai bhavas taip vadina, nes jos sukelia rasos išgyvenimus (bhavayanti), kurie susiję su įvairiais draminio vaizdavimo būdais (dharmi). Kaip įvairūs patiekalai gaminami iš daugybės produktų bei papildomų prieskonių (vyanjana), taip ir bhavos bei sceninio vaizdavimo priemonės sukelia rasos išgyvenimą[19].

36. Rasa neegzistuoja be bhavos, ir bhava neatsiejama nuo rasos, o sceninio vaizdavimo metu jos abi randasi iš tarpusavio sąveikos.

37. Bendrą malonų maisto skonį nulemia maisto ir įvairių prieskonių, priedų derinys. Taip ir rasa bei bhava gimsta sykiu.

38. Kaip medis išauga iš sėklos, o gėlės bei vaisiai — iš žiedų, taip ir rasa yra visų bhavų šaltinis, o bhava — visų rasų versmė.

Rasų kilmė

Dabar papasakosiu apie šių rasų kilmę, jų spalvas, globojančias dievybes ir pateiksiu pavyzdžių. Visos aštuonios rasos kilo iš keturių pradinių rasų: erotinės, rūsties, herojiškosios ir bjaurasties.

39. Komiškoji [rasa] kilo iš erotinės, graudulio — iš rūsties, nuostabos — iš herojiškosios, o siaubo — iš bjaurasties.

40—41. Erotiškosios [rasos] mėgdžiojimas vadinamas komiškąja, rūsties [mėgdžiojimas] sukelia graudulio rasą, herojiškosios — nuostabos, o siaubo rasa kyla iš bjaurasties.

[19] Vienas iš svarbesnių „Natjašastros" rasos teorijos aspektų, neturinčių analogų kituose senovės ir viduramžių estetikos traktatuose, yra įrodymas, jog nėra principinio skirtumo tarp kasdienių žmogaus jausmų ir estetinių emocijų, grindžiamų šiais jausmais. Rasos siejasi su bhavomis, tačiau priklauso ne gyvenimui, o sąlyginiam sceninio pasaulio veiksmui.

Rasų spalvos

42—43. Erotiškoji rasa yra žalios spalvos, komiškoji — balta, graudulio — pilka, rūsties — rausva, herojiškoji — gelsva, siaubo — juoda, bjaurasties — melsva, o nuostabos — geltona.

Globojančios dievybės

44—45. Višnus globoja erotinę [rasą]. Pramatha — komiškąją, Rudra — rūsties, Jama — graudulio, Šiva — bjaurasties, Kalė — siaubo, Indra — herojiškąją, o nuostabos rasą globoja Brahma.

Tokios yra rasų kilmės, spalvos ir dievybės. Dabar aptarsime bhavų priežastis (vibhava), padarinius (anubhava), laikinąsias bhavas, jų derinius, požymius bei pavyzdžius. Pažvelkime dabar į giliąsias bhavas ir jų rasas.

Erotinė rasa

Erotinė rasa kyla iš giliosios meilės (rati) bhavos, ir jos esmė — puošnumas. Visa, kas balta, tyra, šviesu šiame pasaulyje yra susiję su meilės bhava. Juk, pavyzdžiui, gražiai apsirėdęs žmogus vadinamas meilužiu (śṛngaṛn). Žmogus gauna vardą priklausomai nuo jo tėvo, motinos ar šeimos padėties ir tradicijos; taip rasa bei bhava ir kiti su drama susiję dalykai apibūdinami remiantis patirtimi ir tradicija. Todėl ir erotinė rasa taip vadinama, nes ji visuomet siejama su ryškia ir skoninga puošmena. Ji užsimezga tarp vyrų ir moterų ir skleidžiasi jaunystės žydėjime. Erotinė rasa yra dvejopa: jungties (sambhoga) ir atsiskyrimo (vipralambha). Jungties erotinę rasą lemia tokie dalykai: gamtos malonumai, mėgavimasis puokštėmis, kvepalais, ornamentais, buvimas su mylimaisiais, įvairūs daiktai, nuostabūs pastatai, gėrėjimasis sodais, grožėjimasis mylimuoju, jo kalbomis, žaidžiant ar koketuojant [su juo]. Scenoje šią rasą lydi tokie požymiai: raiškūs akių, antakių judesiai, žvilgsniai, švelnūs ir subtilūs lūpų ženklai, saldūs žodžiai ir panašūs dalykai.

[Šioje rasoje] neaptinkamos baimės, ištižimo, žiaurumo ir šlykštulio laikinosios bhavos.

Atsiskyrimo [erotinės rasos] požymiai scenoje yra šie: abejingumas, geibumas, baimė, pavydas, susirūpinimas, snaudulys, ilgesys, svajokliškumas, liguistumas, pamišimas, priepuoliai, pasyvumas, alpumas, merdėjimas ir kitos būsenos. Kai kas paklaus: „Jei erotinės rasos šaltinis yra meilė, kodėl tad kartais ji reiškiasi graudulio būsenomis?" Į tai atsakome, jog, kaip anksčiau minėjome, erotinė rasa yra dvejopa: jungties ir atsiskyrimo. Meilės meno žinovai (vaišikaũāstra) mini dešimt [atsiskyrimo nuo mylimųjų] būsenų. Mes jas aptarsime, kalbėdami apie sceninio vaizdavimo būdus. Graudulio rasą sukelia neviltis, [ji atsiranda] nelaimei ištikus, atsiskyrus nuo mylimųjų, netekus turtų, mirties ar negandų atvejais; o erotinė atsiskyrimo rasa visada palieka iš ilgesio ir troškimo gimstančią viltį. Tokie yra graudulio ir erotinės atsiskyrimo rasos skirtumai, ir tai paaiškina, kodėl erotinėje atsiskyrimo rasoje yra įmanomos visų kitų rasų būsenos.

46. Ir erotinė rasa paprastai suteikia džiaugsmą, nes siejasi su trokštamais dalykais, mėgavimusi gamta ir panašiai bei vyro ir moters jungtimi.

Šį posmą papildo keli paaiškinimai (aryas)[20].

47—48. Erotinė rasa gimsta išvydus malonią gamtą, gėles, puošmenas, mėgaujantis mylimojo draugija, muzika, poezija, vaikštant sode. Ir šią rasą derėtų vaizduoti raiškiais akių bei veido judesiais, saldžiais bei meiliais žodžiais, žavėjimosi išraiška ir maloniais lūpų judesiais.

Komiškoji rasa

Komiškosios rasos pagrindas — gilioji juoko bhava, o [ją sukeliantys] veiksniai yra šie: netinkamo drabužio ar puošmenos dėvėjimas, įžūlumas, godumas, kivirčai, kūno galūnių nevaldymas, netinkantys žodžiai, įvairios ydos bei kiti panašūs dalykai. Šią komiš-

[20] „Natjašastros" tekstas susideda iš prozos (sūtra), jos komentarų (bhašya) ir paaiškinančių eilių (aryas).

kąją rasą scenoje perteikia lūpų, nosies ir skruostų virpėjimas, plačiai atvertos akys ar žvairavimas, prakaitavimas, kintanti veido spalva, griebimasis už šonų. O ją papildo žioplumo, išsiblaškymo, vangumo, svajokliškumo, mieguistumo, nemigos, pavydo bei kitos laikinosios bhavos. Ši rasa yra dvejopa: kylanti iš savęs arba iš kitų. Iš savęs kylanti komiškoji rasa — kai žmogus juokiasi pats iš savęs, o kylanti iš kitų — kai jis juokiasi iš kitų.

Štai dar keli papildantys paaiškinimai.

49. Kuomet išvydus netinkamas puošmenas, nederamą elgesį ar kalbą, drabužius bei keistus galūnių judesius, kyla juokas — tai komiškoji rasa.

50. Komiškąja rasa vadiname tai, kas verčia žmones juoktis iš netinkamo elgesio, žodžių, kūno judesių ir keistų drabužių.

51. Ši rasa dažniausiai aptinkama tarp moterų bei prasčiokų ir ji yra šešių rūšių. Štai jos:

52. Tai — lengvas šypsnys (smita), šypsena (hasita), krizenimas (vihasita), kikenimas (upahasita), juokas (apahasita) ir kvatojimas (atihasita). Dvi būdingos aukštesnio tipo žmonėms, dvi — vidutiniokams, dar dvi — prasčiokams.

53. Aukštesnio tipo žmonėms būdinga smita ir hasita, vidutiniokams — vihasita ir upahasita, o prasčiokams — apahasita bei atihasita.

Keli posmai apie [komiškosios rasos] požymius.

54. Lengvas šyptelėjimas išreiškiamas lengvais skruostų judesiais ir akių žvilgsniais, tačiau dantų nematyti.

55. Šypsojimasis — tai akių, veido ir skruostų žydėjimas, kai truputį matyti dantys.

56. Krizenimo požymiai: lengvas, saldus, aplinkybes atitinkantis garsas, sutraukti skruostai ir akys bei džiugus veidas.

57. Kikenimo metu išsiplečia nosis, primerkiamos akys, palinksta pečiai ir galva.

58. Situacijos neatitinkantis juokas, su ašaromis akyse, virpantys pečiai bei galva — [tiesiog] juokas.

59. Perdėtas, ašaringas juokas, kurio metu išplečiamos akys, plūsta ašaros ir įsitveriama sau į šonus, vadinamas kvatojimu.

60. Tokios dramos veiksme yra galimos aukštesnio, vidutinio ir žemesnio žmonių tipų juoko išraiškos.

61. Ši komiškoji rasa yra dvejopa: kylanti iš savęs arba iš kitų; ji siejama su trimis žmonių tipais ir yra šešių rūšių.

Graudulio rasa

Graudulio rasa kyla iš giliosios liūdesio bhavos. Ją sukeliantys veiksniai yra šie: susižeidimas, atsiskyrimas nuo mylimųjų, turtų netektis, mirtis, patekimas į nelaisvę ir kitos nelaimės. Graudulio rasos požymiai scenoje tokie: liejamos ašaros, dejonės, išdžiūvusi burna, pakitusi veido spalva, nusvirusios galūnės, gilus kvėpavimas, atminties duobės ir panašiai. Šią rasą lydi abejingumo, susirūpinimo, ilgesio, išglebimo, nevilties, alpulio, liūdesio, liguistumo, apatijos, pamišimo, nuomario, nerimo, buklumo, merdėjimo, stingulio, virpulio, spalvos kitimo, raudos, žado netekimo ir kitos papildančios bhavos.

Keli paaiškinimai.

62. Graudulio rasa gimsta regint mylimųjų mirtį ar girdint itin nemalonius dalykus.

63. Scenoje tai vaizduojama graudžiomis ašaromis, sielvartu, raudomis, kūno įtampa ar mušant savo kūną.

Rūsties rasa

Rūsties rasa kyla iš giliosios pykčio bhavos ir siejama su demonais rakšasais, dainavais bei piktais žmonėmis ar įvairiomis kovomis. Šią rasą lemia tokie veiksniai: pyktis, prievarta, plūdimasis, įžeidimas, priekaištavimas, tūžmastis, grėsmė, kerštas, nepasitikėjimas. Jos išraiškos yra šios: mušimas, laužymas, naikinimas, kova, kraujo praliejimas ir kiti veiksmai. Scenoje ją perteikia raudonos akys, suraukti antakiai, panieka, suspaustos lūpos, skruostų judesiai, rankų gniaužymas ir pan. Ją lydi jaudulio, ryžtingumo, energingumo, pasipiktinimo, žiaurumo, prakaitavimo, drebulio, pastėrimo, pakitusio balso bei kitos papildančiosios bhavos.

Kyla klausimas: „Ar tai reiškia, jog rūsties rasa liečia tik demonus ir netaikoma kitiems?“ Atsakome: ši rasa gali kilti ir kitais atvejais, tačiau ji yra būdinga demonams, nes jų prigimtis rūstinga; jie turi daugybę rankų, burnų, [visada būna] suveltais ar pasišiaušusiais plaukais, jie yra tamsaus gymio ir tvirtai suręsti. Visi jų veiksmai, kalba, lūpų judesiai, viskas rodo rūstingą prigimtį. Netgi mylėdami jie agresyvūs. Nesunku įsivaizduoti, kad šią rūsties rasą sukelia kovų ir mūšių vaizdavimas.

Dar keli paaiškinimai.

64. Rūsties rasa gimsta smogiant, kertant, smeigiant, luošinant ir apskritai vaizduojant mūšį.

65. Šią rasą scenoje derėtų perteikti ypatingais veiksmais, naudojant įvairius ginklus ir net nukertant galvas, rankas ar perkertant kūną.

66. Taip [žiūrovai] suvokia rūsties rasą susikertant ginklams, o jos žodžiai, judesiai ir veiksmai iš tiesų yra baugūs ir šiurpūs.

Herojiškoji rasa

Herojiškoji rasa būdinga aukštesniojo tipo žmonėms, ir jos esmė — ryžtas (vīra). Ją sukelia šie veiksniai: šaltakraujiškumas, atkaklumas, apdairumas, savitvarda, tvirtybė, jėga, įtakingumas ir pan. Scenoje ją perteikia tvirtumas, kantrybė, didvyriškumas, dosnumas, taurumas ir kitos savybės. Ją lydi pasitenkinimo, teisumo, išdidumo, aktyvumo, energingumo, atkaklumo, užsispyrimo, pasipiktinimo, pakilumo, šlovinimo ir kitos papildančiosios bhavos.

Dar keli paaiškinimai.

67. Herojiškoji rasa kyla iš ryžto, atkaklumo, pasitikėjimo, šaltakraujiškumo ir kitų panašių [savybių].

68. Šią rasą scenoje dera perteikti tvirtumo, atkaklumo, didvyriškumo, išdidumo, ryžto, aktyvumo, įtakingumo, santūrumo bhavomis.

Siaubo rasa

Siaubo rasa kyla iš giliosios baimės bhavos. Ją sukelia šie veiksniai: grėsmingas triukšmas, šmėklos regėjimas, šakalų ar pelėdų sukelta panika ir įtampa vienam pasilikus tuščiame name arba miške, regint mirtį ar į nelaisvę pakliuvusius artimuosius, ar gavus apie tai žinią. Scenoje ši rasa vaizduojama rankų ir kojų drebuliu, pastėrusia oda, kintančia spalva ir žado netekimu. Ją lydi pastėrimo, prakaitavimo, pakitusio balso, nuomario, drebulio, žado netekimo, spalvos pasikeitimo, baimės, apstulbimo, nevilties, panikos, nerimo, sąstingio, priepuolio, merdėjimo ir kitos papildančiosios bhavos.

Štai dar keli papildomi paaiškinimai.

69. Siaubą sukelia grėsmingas triukšmas, šmėklų pasirodymas, mūšis, vienatvė tuščiame name ar miške, prasižengimas mokytojams ar valdovams.

70. Siaubą atpažįstame iš atvėpusių lūpų, burnos, išvirtusių akių, sustingusių galūnių, nerimastingo žvalgymosi, išdžiūvusios burnos, prakaitavimo ir širdies tvinksnių.

71. Tokie yra natūralios baimės [požymiai]; apsimestinę baimę taip pat perteikia šios būsenos, tik ją derėtų vaizduoti santūriau.

72. Šią siaubo rasą nuolat lydi rankų bei kojų drebulys, kūno sąstingis ar traukuliai, širdies dūžiai, išdžiuvusios lūpos, burna, gomurys ir gerklė.

Bjaurasties rasa

Bjaurasties rasa kyla iš giliosios šleikštulio bhavos. Ją sukelia veiksniai, atsirandantys matant, girdint ar kalbant apie nemalonius, žeidžiančius, nešvarius ar kenksmingus dalykus. Scenoje šią rasą perteikia stabdantys rankų judesiai, suraukiama burna, vėmimas, spjaudymasis, purtomos galūnės ir panašiai. Ir bjaurasties rasą lydi šleikštulio, nuomario, priešinimosi, nustėrimo, liguistumo, merdėjimo ir kitos papildančiosios bhavos.

Štai keli paaiškinimai.

73. Bjaurasties rasą dažniausiai sukelia nemalonūs skonio, regos, uoslės, klausos ir lytėjimo pojūčiai.

74. Scenoje šią rasą vaizduoja sutraukta burna ir akys, uždengta nosis, nulenkta žemyn galva ir panieka.

Nuostabos rasa

Nuostabos rasa kyla iš giliosios žavesio bhavos. Ji gimsta regint dangiškąsias būtybes ar vizijas, išsipildžius troškimams, įžengus į puikius rūmus, šventyklą, valdovo dvarą ar kitą [įspūdingą] vietą, išvydus keistus ar stebuklingus reiškinius. Scenoje šią rasą perteikia plačiai atvertos akys, spoksojimas į vieną tašką, suakmenėjimas, ašaros, prakaitavimas, džiaugsmas, pritariantys žodžiai, teikiamos dovanos, nuolatiniai šūksniai „Cha—cha", mojavimas drabužio apačia, pirštų judesiai ir panašiai. Nuostabos rasą lydi ašarojimo, sąstingio, prakaitavimo, pakitusio balso, pastėrimo, džiugesio, skubotumo, pasyvumo, merdėjimo ir panašios laikinosios bhavos.

Štai dar keli paaiškinimai.

75. Nuostabos rasą sukelia gražūs žodžiai, būdo savybės, veiksmai ar asmenys.

76. Scenoje šią rasą perteikia malonių kvapų uodimas, džiaugsmingas rankų purtymas, nuolatiniai šūksniai „Cha—cha", pritarimo žodžiai, virpulys, sukrėstas balsas, išgąstis ir kita.

Trejopos erotinės, komiškosios ir rūsties rasos

77. Erotinė rasa yra trejopa — žodžio, išvaizdos ir veiksmo. Analogiškai trijų rūšių yra ir komiškoji bei rūsties rasos — judesių, drabužių[21] ir žodžių.

Trejopa graudulio rasa

78. Graudulio rasa taip pat yra trijų rūšių: kylanti dėl teisinių bėdų, praradus turtą ar netekus artimųjų.

[21] „Natjašastroje" minimi ryškūs, daugiaspalvai drabužiai (nepathya), apyrankės, sagės, juostos, diademos, įvairūs odos, medžio, vario, alavo, lako gaminiai. Vyravo publikos dėmesį patraukianti raudona spalva.

Trejopa herojiškoji rasa

79. Herojiškoji rasa taip pat yra trijų rūšių: teikiant dovanas, atliekant savo priedermę (dharma) ar įveikiant priešus.

Trejopa siaubo rasa

80. Siaubo rasa taip pat yra trijų rūšių: išgalvota baimė, blogo elgesio sukeltas baugulys ir tikro pavojaus siaubas.

Trejopos bjaurasties rasa

81. Bjaurasties rasa taip pat yra trijų rūšių: koktumo, paprastoji ir jaudinančioji. Koktumo rasa kyla regint išmatas ar šliužus, o kraujas ir panašūs dalykai sukelia jaudinančią bjaurasties rasą.

Dvejopa nuostabos rasa

82. Nuostabos rasa yra dviejų rūšių: dangiškoji ir džiaugsmingoji. Dangiškoji kyla regint dieviškus ženklus, o džiaugsmingoji — džiugius įvykius.

83. Tokios tad yra aštuonios rasos ir jų požymiai. Toliau kalbėsime apie bhavas.

Čia baigiasi šeštas Bharatos „Natjašastros" skyrius apie rasas.

Septintas skyrius

Bhava

Bhavos paaiškinimas

Dabar kalbėsiu apie bhavas. Manęs klausiate: „Kas yra bhava?" „Kodėl bhavos taip vadinamos? Ar dėl to, kad verčia išgyventi (bhavayanti), jos ir vadinamos bhavomis?" Atsakau: jos taip vadinamos, nes

jomis per žodžius, gestus ir psichofiziologinius pokyčius žiūrovui perteikiamos (bhavayanti) vaidinimų prasmės. Bhava yra priežastinis veiksnys ir tokių sąvokų kaip *bhavita, vasita* ir *krita* sinonimas. Juk žmonės gana dažnai vartoja tokius posakius: „Šie skoniai ar kvapai persmelkia vienas kitą". Tad *bhavaya* reiškia „tai, kas persmelkia".

Štai keli posmai.

1. Kai išgyvenimo priežastys (vibhava) ir požymiai (anubhava)[22] persmelkia [žiūrovą], jų sukeltą išgyvenimą vadiname bhava.

2. Pagrindinis vaidinimo tikslas — žodžiais (vak), gestais (angika), veido spalva bei psichofiziniais pokyčiais sukelti žiūrovams atitinkamą bhavą.

3. Dramos statytojai[23] bhava vadina tai, kas pasitelkus įvairias sceninio vaizdavimo priemones sukelia skirtingas rasas.

Vibhavos paaiškinimas

„Kodėl vartojamas žodis *vibhava*?" [Atsakymas]: „Sąvoka *vibhava* vartojama, kad giliau būtų suvokta [tema]. Tai žodžių *karana* (priežastis), *nimita* (įtaka, veiksnys) ir *hetu* (stimulas, priežastis) sinonimas; tai, kas sukelia (vibhavyate) konkrečius gestus, žodžius bei psichofizinius pokyčius, ir vadinama vibhava. *Vibhava* reiškia tą patį, ką ir *vidžnata* (vijnata) — pažintas.

Štai dar vienas posmas.

4. Įvairius gestus, žodžius ir psichofizinius pokyčius sukeliantys (vibhavyate) veiksniai vadinami *vibhava*".

---

[22] *Vibhava, anubhava* yra labai svarbūs indų meno psichologijos elementai — rasų priežastys-sukėlėjai ir požymiai-padariniai. Kasdieniame gyvenime jausmas visada turi konkrečią priežastį, kurioje galima išskirti jausmo subjektą, objektą ir aplinkybes. Iš jausmo priežasčių (vibhavų) kyla situacijos. Pavyzdžiui, aktoriai yra pagrindinės, tarkim, meilės (rati) jausmo priežastys (alambana-vibhava), o palankios aplinkybės (uddipana-vibhava) gali būti gėlių aromatas, paukščių giesmės ir pan. Taip pat, kaip ir gyvenime, regime jausmų pokyčius jų gestuose, mimikoje, išraiškose; tai ir yra anubhava — jausmo požymiai, apraiškos. Pokyčiai būna sąmoningi arba nesąmoningi.

[23] Dramos statytojai (natyayoktar), dažnai dar vadinami sūtradharais (laikančiais giją), — teatrinių kanonų žinovai, rengdavę vaidinimus ir neretai reikšdavęsi kaip dramaturgai. Kita vertus, jie patys dažnai ir vaidindavo. Sūtradharo pavadinimas pagimdė hipotezę, jog dramos menas kilęs iš siūlais valdomų lėlių-marionečių teatro.

Anubhavos paaiškinimas

„Kodėl vartojamas žodis „anubhava"? [Atsakymas]: Žodžiais, gestais, psichofiziniais pokyčiais žiūrovui sukelto (anubhavayati) poveikio padariniai vadinami *anubhava*.

Štai posmas.

5. Žodžių, gestų, psichofizinių pokyčių sukelto poveikio žiūrovui apraiškos vadinamos anubhava".

Aptarėme bhavų santykį su vibhavomis ir anubhavomis ir išsiaiškinome, kaip randasi bhavos? Dabar apžvelgsime bhavų požymius ir kartu su vibhavomis ir anubhavomis pateiksime jų pavyzdžius. Pastarosios yra gerai žmonėms žinomos, nes jos neatsiejamos nuo žmonių prigimties, ir todėl nėra prasmės jų detaliai gvildenti.

Štai posmas.

6. Išminčiai vibhavas ir anubhavas laiko žmogiškos sielos dariniais (samsiddhi), atspindinčiais šį pasaulį ir žmonių prigimtį.

Taigi yra aštuonios giliosios bhavos, trisdešimt trys laikinosios bhavos ir aštuonios psichofizinės (satvika). Šios keturiasdešimt devynios bhavos skirstomos į tris rūšis; jos vaidinimo metu gimdo rasas. Rasos kyla iš bhavų, kai jos prisodrinamos universalumo (samanya)[24].

Štai ir papildomas posmas.

7. Iš širdžiai mielų dalykų gimstanti bhava yra rasos šaltinis — ji persmelkia kūną it ugnis sausą medį.

Giliosios ir kitos bhavos

Klausimas: „Jei keturiasdešimt devynios bhavos yra vibhavų ir anubhavų sąveikos rezultatas, kuris prisodrintas universalumo

[24] Rasų psichologijoje tai labai svarbi rasų atsiradimo sąlyga, nes atspindi Bharatos tezę apie imitavimo visuotinumą dramos mene, kita vertus, tai padeda skirti giliąsias-pastoviąsias ir laikinąsias-lydinčiąsias bhavas. Nors rasos kyla iš visų bhavų, tačiau tik giliosios, bendrumo prisodrintos bhavos, perauga į rasas.

(samanya) tampa rasa, tad kodėl tik giliosios bhavos virsta rasomis? Atsakymas: „Nors visi žmonės pasižymi panašiomis savybėmis — turi panašias rankas, kojas, skrandžius ir smegenis, — vieni padėties, elgsenos, mokytumo, meno bei amatų įgūdžių padedami tampa valdovais, o kitiems, menkiau apdovanotiems, lemta būti jųjų patarnautojais; taip ir vibhavos, anubhavos bei papildančiosios bhavos tarnauja giliosioms bhavoms. Globodamos kitas, giliosios bhavos tampa jų valdovėmis. Atitinkamai ir kitoms bhavoms tenka atsiduoti vertingesniųjų [giliųjų bhavų] globai. Taigi laikinosios bhavos ir yra tokie pavaldūs palydovai". „Pateikite pavyzdį". „Tik daugybės pavaldinių apsuptam valdovui suteikiamas šis [valdovo] epitetas, ir šalia jo nėra kito tokio didaus; taip ir vibhavų, anubhavų bei laikinųjų bhavų apsuptos giliosios bhavos tampa rasomis.

Štai paaiškinimas.

8. Valdovas yra pranašesnis už pavaldinius, mokytojas — už mokinius; tad ir giliosios bhavos pranoksta visas kitas bhavas".

Giliosios bhavos

Aptarę rasų požymius, dabar pakalbėkime apie bendruosius bhavų bruožus. Pirmiausia pradėkime nuo giliųjų bhavų.

Meilė (rati)

Meilės šaltinis — mėgavimasis, kurį sukelia tokie veiksniai (vibhavos) kaip antai: gamta, gėlės, kvepalai, papuošalai, mylimieji, gėrėjimasis puošniais pastatais ir priešiškumo nejutimas. Scenoje meilės bhavos apraiškos (anubhavos) — šypsena, saldūs žodžiai, antakių judesiai, žvilgsniai ir panašiai.

Štai dar posmas.

9. Meilė gimsta išsipildžius troškimams, o jos teikiamus malonumus scenoje perteikia saldūs žodžiai, kuriuos lydi tinkami gestai bei galūnių judesiai.

Juokas (hāsya)

Juokas kyla mėgdžiojant kitų elgseną, padrikai šnekant, jį sukelia įkyrumas, kvailumas ir kitos priežastys. Scenoje jis vaizduojamas šypsena ir panašiai.

Štai ką sako posmas.

10. Juoką sukelia kitų elgsenos mėgdžiojimas[25]. Scenoje jis perteikiamas šypsena, juoku, kvatojimu.

Liūdesys (śoka)

Liūdesio priežastys: mylimųjų mirtis, turto netektis, žudynių ar nelaisvės sukeltas skausmas ir panašūs veiksniai. Scenoje liūdesio bhavą perteikia šie požymiai: liejamos ašaros, dejonės, sielvartas, pakitusi veido spalva, žado netekimas, nusvirusios galūnės, kritimas ant žemės, šauksmas, gilus kvėpavimas, sąstingis, pamišimas, merdėjimas ir panašiai. Ašaros gali būti trejopos: džiaugsmo, skausmo ir pagiežos.

Štai keli posmai.

11. Ašarojimas, kurio metu skruostai džiaugsmingai išsipučia, kūnas prakaituoja, gerų žinių džiugesys ir neslepiamos ašaros — vadinama džiaugsmo ašaromis.

12. Kai girdimas skardus garsas, gausiai liejamos ašaros, apsunksta kūnas, kyla noras atsiremti ar pasilaikyti, dejuojama nukritus ant grindų, raitomasi — tai skausmo ašaros.

13. Garsus moterų raudojimas, kurio metu virpa lūpos ir skruostai, purtoma galva, antakiai ir žvilgsniai rodo pyktį — tai vadiname pagiežos ašaromis.

---

[25] Juokas kyla mėgdžiojant; kai dangiškajame teatre buvo pastatytas pirmas vaidinimas apie dievų ir demonų asurų kovą, tarp žiūrovų esantys asurai pasipiktino vaizduojamu savo pralaimėjimu. Jiems nuraminti dievas Brahma nusako universaliąją dramos prasmę: „Drama nevaizduoja atskirai nei jūsų, nei dievų; drama — tai sielos būsenų imitavimas (bhava-anukirtana), visuose trijuose pasauliuose" („*Natjašastra*", 1, 106). Vėliau Abhinavagupta, remdamasis šiuo posmu, bhavą-anukirtaną interpretuoja ne kaip imitavimą, o kaip „dvasinį atkūrimą" (anuvyavasaya).

14. Liūdesys būdingas prasčiokams bei moterims, jo priežastis — skausmas. O vidutiniokams ir aukštesniojo tipo žmonėms būdingas santūrumas, kuris ir skiria juos nuo ašarojančių prasčiokų.

Pyktis (krodha)

Pyktį sukelia įžūlumas, kvatojimas, ginčai, peštynės, priešgyniavimas ir kitos panašios priežastys. Scenoje šią bhavą perteikia išplėstos šnervės, iššokusios akys, suspaustos lūpos, virpantys skruostai ir kitos anubhavos.

15. Pyktis gali būti penkių rūšių: sukeltas priešų, valdovų, mylimųjų, tarnų ir apsimestinis pyktis.

Štai ką sako keli posmai.

16. Pykčio priešams ženklai: suraukti antakiai, liepsningas žvilgsnis, suspaustos lūpos, gniaužomos rankos, kovinga rankų, pečių ir krūtinės padėtis.

17. Valdovų sukeltą pyktį nusako žemyn nukreiptas paniekinantis akių žvilgsnis, prakaito šluostymasis ir nuolankumas.

18. Pyktis mylimiesiems reiškiamas paniekinančiais kūno judesiais, liejamomis ašaromis, surauktais antakiais, kreivais žvilgsniais bei virpančiomis lūpomis.

19. Pyktį tarnams perteikia grėsmingumas, priekaištavimai, išplėstos akys bei svaidomi pikti žvilgsniai.

20. Pyktis, rodomas siekiant slaptų tikslų, dažniausiai yra dirbtinis ir vadinamas apsimestiniu.

Ryžtas (utsaha)

Ryžtas būdingas aukštesniojo tipo žmonėms, jį gimdo jėga, atkaklumas, vyriškumas, bebaimiškumas ir kiti veiksniai. Scenoje šią bhavą perteikia tvirtumo, dosnumo, pasitikėjimo ir panašios anubhavos.

21. Ryžtą, kuris atsiranda apsisprendus ar kuris išauga iš budrumo, scenoje dera vaizduoti herojiškais žygdarbiais.

Baimė (bhaya)

Baimė būdinga moterims ir prasčiokams. Ją sukelia šios priežastys: ji kyla supykdžius valdovus, pasiklydus miške, sutikus dramblį ar gyvatę, pasilikus tuščiuose namuose, [vyresnybei] priekaištaujant, užėjus tamsiai lietingai nakčiai, pelėdai ūbaujant ar naktį gyvūnams kaukiant ir pan. Scenoje šią bhavą perteikia drebančios rankos ir kojos, širdies virpėjimas, paralyžius, išdžiūvusi burna, sukąstos lūpos, prakaitavimas, pavojaus suvokimas bei prieglobsčio paieška, bėgimas šalin, garsus šauksmas ir kita.

Štai keli posmai.

22. Baimė kyla supykdžius valdovus, regint baisybes ar girdint siaubingus dalykus.

23. Scenoje ją perteikia virpančios lūpos, panika, džiūstanti burna, skubūs judesiai, išplėstos akys bei kiti panašūs gestai ir veiksmai.

24. Baimę, kurią sukelia baisingi dalykai, [aktoriams] derėtų vaizduoti sustingusiomis galūnėmis ir pastėrusiomis akimis.

25. O ją perteikia kojų ir rankų drebulys, širdies virpėjimas, paralyžius, sukąstos lūpos, džiūvanti burna, nusvirusios galūnės ir nugeibęs kūnas.

Šleikštulys (jugupsa)

Šleikštulio bhava irgi būdinga moterims ir prasčiokams. Ji kyla girdint bei regint nemalonius dalykus ir pan. Scenoje ją derėtų vaizduoti besipriešinančiais rankų judesiais, spjaudymusi, suspaustomis lūpomis, širdies skausmu ir kitomis priemonėmis.

Štai posmas.

26. Šleikštulį scenoje derėtų vaizduoti suraukta nosimi, purtomomis galūnėmis, bendru negerumu bei širdies skausmu.

Žavesys (vismaya)

Žavėjimosi šaltinis — stebuklai, magija, neeiliniai žmonių žygdarbiai, tapybos laimėjimai ar meno šedevrai ir kita. Scenoje jį perteikia plačiai atvertos akys, sustingęs žvilgsnis, antakių judesiai, galvos kraipymas į šonus, šūksniai „Puiku“, „Šaunu“.

Štai posmas.

27. Neįprastų dalykų sukeltą žavesį scenoje dera vaizduoti juoku, ašaromis, alpuliu ir kitomis panašiomis [išraiškos priemonėmis].

Papildančiosios (laikinosios) bhavos

Dabar paaiškinsiu papildančiąsias bhavas. [Klausimas]: „Kodėl jos vadinamos lydinčiosiomis (vyabhicaṛna)?“ [Atsakymas]: „*Vī* ir *abhi* yra priešdėliai, o šaknis *čara* reiškia „judėti, sekti“. Todėl žodis *vyabhicaṛna* reiškia „tai, kas seka paskui rasas“. Seka — reiškia lydi (nayanti). „Kaip lydi?“ „Liaudyje sakoma: saulė palydi žvaigždes ar šią dieną. Tai paprastų žmonių požiūris, tačiau kaip saulė palydi žvaigždes, taip ir papildančiosios bhavos [lydi rasas]. Rinkiniai mini trisdešimt tris papildančiąsias bhavas. Dabar aptarsime visas jas <...>“.

Satvinės bhavos

[Klausimas]: „Ar šias būsenas vadiname satvinėmis (šviesiomis) todėl, jog kitoms bhavoms [vibhava, anubhava ir vyabhicaṛka bhava] nebūdingas satvinis elementas?“ [Atsakymas]: „Teigiama, jog šiuo atveju satvinį elementą kildina žmogaus protas, jo priežastis — sąmonės dalyvavimas. Neįmanoma pamėgdžioti satvinių bhavų, pavyzdžiui, prakaitavimo, ašarojimo, spalvos kaitos, jei nedalyvauja sąmonė (manas). Satva yra būtina spektaklyje, nes perteikia žmogaus prigimtį“. [Klausimas]: „Ar galima šį teiginį paremti pavyzdžiu?“ „Dramos praktikoje laimę ir kančią įtikinamai

(yathasvarupa) įkūnyti įmanoma tik satvai padedant. Argi gali aktorius scenoje vaizduoti ašaras sukeliantį liūdesį, pats neliūdėdamas? Argi įmanoma perteikti laimę, kurios esmė — džiaugsmas, pačiam nepatiriant laimės? Taip satvos elemento egzistavimas ir daro šias bhavas satvinėmis. Ir tai paaiškina, kaip įmanoma ašaroti ar prakaituoti scenoje, iš tikrųjų nei liūdint, nei džiaugiantis[26].

— —

94. Štai šios aštuonios satvinės bhavos: sąstingis, prakaitavimas, odos pašiurpimas, žado netekimas, drebulys, spalvos kaita, ašarojimas, alpulys.

95. Prakaitavimą (sveda) sukelia įtūžis, baimė, džiaugsmas, gėda, sielvartas, triūsas, liga, karščiavimas, judėjimas, nuovargis, šiluma ar masažas.

96. Sąstingio (stambha) priežastys: džiaugsmas, baimė, liga, nuostaba, liūdesys, apsvaigimas, įtūžis; o drebulys (kampa) apima šaltyje, bijant, pykstant, palytėjus [mylimą žmogų] ar tai tiesiog senatvės drebulys.

97. Ašaroti (aśra) verčia džiugesys, susitaikymas, dūmai, vaistai, žiovulys, baugulys, įtempta žiūra, šaltis ar liga.

98. Spalva kinta (vaivarnya) šaltyje, pykstant, bijant, nuvargus, sergant ar karščiuojant; o oda pašiurpsta (romanča) nuo lytėjimo, bijant ar džiaugiantis, pykstant ar sergant.

99. Žado netekties (svarasada) priežastys: baimė, džiaugsmas, drugys, liguistumas, apsinuodijimas; o alpulio (pralaya) — išsekimas, šleikštulys, apsvaigimas, mieguistumas, susižeidimas ar nuostaba.

---

[26] *Satvinės bhavos* —„šviesiosios, prigimtinės, psichofizinės". Tai viena fundamentaliausių indų dramos sąvokų, apibūdinančių vidinę energiją, dvasingumą, ir ji siejama su sąmoningumu ar proto sutelkimu. Šios kategorijos ištakos — dualistinėje Sankhjos (sankhya) mokyklos filosofijoje, teigusioje, jog viso pasaulio daiktams, reiškiniams ir būtybėms būdingos trys kokybės ar savybės (gunos): šviesa (satva), aktyvumas (radža) ir tamsa (tama). Nors „Natjašastros" tekstuose satva siejama su proto (mana) sutelkimu, tačiau šiuo atveju jos prasmė sudėtingesnė: ji nusako proto ir širdies jungtį, žmogaus dvasinių ir intelektualinių procesų vienybę. Gebėjimas perteikti satvines bhavas buvo laikomas aktoriaus meistriškumo požymiu, tam būdavo pasitelkiamos sudėtingos psichofizinės parengties pratybos, meditacijos.

Satvinių bhavų vaizdavimas

100. Tokios tad yra išminčiams žinomos aštuonios satvinės bhavos. Dabar papasakosiu apie šių bhavų vaizdavimą scenoje.

101. Sąstingis vaizduojamas nejudra, neveikla, nejautrumu, buklumu ir sustingusiu kūnu.

102. Prakaitavimą vaizduoja vėdinimasis, šluostymasis ir vėsos poreikis.

103. Pastėrimo požymiai: šiurpuliai, pastėrę kūno plaukeliai ar kūno čiupinėjimas.

104. Slopus ar užlūžęs balsas — prarasto žado ženklai, o virpėjimas, trūkčiojimas ar krūpčiojimas rodo drebulį.

105. Spalva kinta užspaudus kraujotakos arterijas, ir tai dažnai yra susijęs su galūnių [padėtimi].

106. Ašarojimui būdingas akių trynimas ir riedančios ašaros, o alpulio požymiai — nejudra, sustingimas, nežymus kvėpavimas ar kritimas ant žemės.

Rasų ir bhavų sąryšis

107. Taigi aptarėme trijų rūšių keturiasdešimt devynias bhavas, dabar išgirsite, su kokiomis rasomis šios bhavos siejamos.

108—109. Visos keturiasdešimt devynios bhavos, išskyrus ištižimą, žiaurumą ir šlykštulį, sukelia meilės (rati) rasą.

110. Išsekimo, bailumo, pavydo, nuovargio, nesitvardymo, sapnavimo, mieguistumo ir veidmainystės bhavos sukelia komiškąją (hasya) rasą.

111. Nusivylimas, nuovargis, apatija ir susirūpinimas, ašarojimas, nustėrimas ir merdėjimas gimdo graudulio (karuna) rasą.

112. Puikybės, pavydo, ryžto, jaudulio, apsvaigimo, pykčio, nesitvardymo ir žiaurumo bhavos sukelia rūsties (raudra) rasą.

113—114. Sumaišties, ryžto, jaudulio, džiugesio, mąslumo, žiaurumo, apmaudo, pastėrimo, prarasto žado, pykčio, pasitenkinimo, puikybės ir samprotavimo bhavos sukelia herojiškąją (vira) rasą.

115. Prakaitavimas, drebulys, pastėrimas, žado netekimas, baimė, merdėjimas, spalvos kaita — šios bhavos siejamos su siaubo (bhayanaka) rasa.

116. Bjaurasties (bibhatsa) rasą sukelia nuomario, beprotybės, nevilties, apsvaigimo, mirimo, ligotumo ir baimės bhavos.

117. Nuostabos (adbhuta) rasą sukelia sąstingio, prakaitavimo, sumaišties, pastėrimo, žavesio, jaudulio, nustebimo, džiugesio ir alpulio bhavos.

118. Statydami pjesę, žinovai šias įvairiomis sceninio vaizdavimo priemonėmis perteikiamas satvines bhavas vaidinimo metu sieja su visomis rasomis.

119—120. Jokia pjesė neįkūnija tik vienos rasos. Jei pjesėje gausu bhavų, rasų, stilių (vṛtti) ir atlikimo būdų (pravṛtti), ir kiekviena iš jų įvairiai vaizduojama, tuomet būtina išryškinti vyraujančiąją rasą, o kitos tampa papildančiosiomis.

121. Vyraujančiąją rasą (sthayo) lemia pjesės tema (vastu)[27], ir ji derinama su bhavų veiksniais (vibhava), padariniais (anubhava) bei papildančiosiomis bhavomis.

122. Vyraujančioji rasa yra vaizduojama satvinėmis priemonėmis, o papildančiosios bhavos perteikiamos tik fizinėmis raiškos priemonėmis, nes joms skirta paremti vyraujančiąją rasą jos neužgožiant.

123. Malonu yra patirti atskiras įvairias rasas, nors tai realiame gyvenime retai atsitinka. Tačiau rūpestingai parengtas skirtingų rasų derinys suteikia žiūrovams[28] ypatingą malonumą.

124. Vyraujančiąją rasą, satvines bei papildančiąsias bhavas, kurios lydi rasas ir yra išreiškiamos įvairiomis meninėmis priemonėmis, derėtų [vaidinime] skirti vyriškiems personažams[29].

---

[27] *Vastu* — „situacija, dominuojanti tema" — pagrindinis siužeto struktūros elementas.

[28] Žiūrovai (skr. *rasika* — skanaujantis). „Natjašastros" autoriaus tikslas — idealus žiūrovas (prekṣaka), išgyvenantis visą spektaklį. Suvokdamas dramos paskirtį — tenkinti visus skonius, — Bharata žiūrovus į grupes skirsto pagal jų reakcijas, nurodydamas, jog jaunuoliai mėgsta pjeses apie meilę, kariai — herojiškas dramas, išminčiai — rimtus kūrinius, vaikai — linksmybes ir t.t. („Natjašastra", 27, 58). Vėlesnėje indų estetikoje žiūrovą imta vadinti jaučiančiuoju širdimi (sahṛdaya).

[29] Senovės Indijos spektakliuose veikė gana nedaug personažų tipų, kurie kartodavosi beveik visose dramose: *vita* — jaunas, žaismingas miestietis, *šakara* — ironiškas, grubus, piktas personažas, *vidušaka* — išmintingas brahmanų patarėjas, *radža* — taurus, kilmingas pagrindinis herojus, *apsarė* — švelni jo palydovė, pagrindinė herojė ir kiti.

125. Štai kokios rasos ir bhavos randasi vaidinant. Gerai jas pažinusį neišvengiamai lydės pasisekimas.

Čia baigiasi Bharatos „Natjašastros“ septintas skyrius apie bhavas.

Versta iš: The Natyashastra of Bharata / Sanskr. text and transl. by M. Ghosh. — Calcutta, 1967. — Vol. 1—2. Iš sanskrito kalbos vertė *Audrius Beinorius*

GYTALAMKARA

[MUZIKOS PUOŠMENOS]

„Gytalamkara" (skr. gīta — giesmė, vėliau — muzika; alamkara — pagražinimas, puošmena) — vienas iš seniausių indų estetikos veikalų apie muziką. Jo autoriumi nuo seno laikomas legendinis išminčius Bharata. Manoma, kad pagrindinės šio traktato idėjos pradėjo formuotis apie V a. pr. Kr., tačiau galutinė teksto redakcija atsirado I a. pr. Kr. „Gytalamkaroje" analizuojami svarbiausi muzikos estetikos klausimai: muzikos apibrėžimas, tono, ritmo sąvokos, muzikos poveikis žmonėms, dievams, gyvūnams ir kita.

Antologijoje spausdinami pirmieji trys „Gytalamkaros" skyriai ir tryliktojo skyriaus pradžia.

Pirmas skyrius

Muzikos apibrėžimas

1. Bharata, pagarbiai nusilenkęs maloningajam Šivai[1], teikiančiam visas gėrybes, paskelbė muzikos apibrėžimą, valdantį atlikėjus, kaip akstinas valdo mados[2] metu įsisiautėjusius dramblius.

[1] *Maloningasis Šiva* — eufemistinis vedų dievo Rudros, įkūnijančio griaunamąsias visatos jėgas, vardas. Vėlesnėje indų literatūroje Šivos prigimtis jau dvilypė: jis ir dievas-griovėjas, ir dievas-kūrėjas, teikiantis pasauliui visas gėrybes bei malones. Čia Bharata nusilenkia Šivai, kaip kūrybinių galių įsikūnijimui.

[2] *Mada* — lipnus, aitriai kvepiantis skystis, tam tikru metu (paprastai prasidedant liūtims) išsiskiriantis dramblių smilkinių srityje. Mados fiziologinė prigimtis dar nėra pakankamai ištirta. Aišku tik, kad ji nesusijusi su rujos laiku, kaip buvo manoma anksčiau. Mados metu drambliai itin agresyvūs ir pavojingi.

2. Juk muzika naikina visas pasaulio nelaimes ir kančias, todėl net negandų metu ji sušvinta ir teikia palaimą.

3. O palaimos žmonės visuomet trokšta labiausiai, jos šaltiniu tampa muzika, kaip sėkmės šaltiniu — gyvybingumas.

4. Sakoma, kad muzika yra priemonė pasiekti dorą, naudą, malonumą ir galutinį išsivadavimą[3], todėl visais atvejais reikia stengtis nuolat ją giedoti ir jos klausytis.

5. Tai, ką žmonės gieda mokytojų[4], dievų ir dukart gimusiųjų[5] akivaizdoje, tarnauja dorai, pelno dangų ir pergalę.

6. O tai, kas sudainuota žemiškajam valdovui, tas teikia gausią naudą, pagarbą, pasitenkinimą ir šlovę šioje žemėje.

7. Jeigu daina ypač saldžiai jaudina gražuolės ausį, tai atlikėjas, net būdamas bjauraus gymio, pelno meilę.

8. Tai, kas pagal savo sugebėjimus dainuojama laisvai[6] arba vardhamanos[7] ir kitais stiliais, padeda, be abejo, troškimus įveikusiems žmonėms išsivaduoti.

9. Begales nuodėmių padaręs valdovas, vardu Venus[8], apsivalė dorybingomis giesmėmis ir įžengė į dievų buveinę.

10. Ravana[9], giesme pamaloninęs Bhargą[10], įgijo didžiausią galią, o du nagai[11] — Kambala ir Ašvatara — gavo neregėtus turtus.

---

[3] Religinė, etinė dora (*dharma*), materialinė nauda (*artha*), meilė arba jusliniai malonumai (*kama*) — trys pagrindiniai gyvenimo tikslai klasikinės indų pasaulėžiūros sistemoje. Ketvirtas tikslas — dvasinis išsivadavimas (*mokša*), traktuojamas kaip pirmųjų trijų tikslų sėkmingo įgyvendinimo rezultatas.

[4] *Mokytojas* (skr. *guru*) — tai ne tiek konkrečių žinių perteikėjas, kiek dvasinis vadovas. Indijoje mokytojo autoritetas neginčijamas, iš mokinio reikalaujama visiško paklusnumo ir nuolankumo.

[5] *Dukart gimę* — tai dažniausiai brahmanai (žyniai) ir kšatrijai (kariai), rečiau — vaišjai (pirkliai, amatininkai, žemdirbiai) po įšventinimo ritualo, prilygstančio antrajam gimimui.

[6] Laisvai (skr. *niškala* — be ritmo) — t.y. be griežtai nustatytų stilistinių rėmų, improvizuojant.

[7] *Vardhamana* (skr. *vardhamana* — augantis) — vienas iš septynių muzikos stilių *(gitaka)* senovės indų muzikos estetikoje.

[8] *Venus* (skr. *venu* — fleita) — t.y. kurio garsas lyg fleitos.

[9] *Ravana* (skr. *ravana*) — dešimtgalvis piktųjų demonų rakšasų (skr. *rākṣas*) valdovas, gyvenęs Lankos saloje.

[10] *Bharga* (skr. *bharga* — žėruojantis) — vienas iš daugelio dievo Šivos epitetų.

[11] *Nagai* (skr. *nāga*) — požemių pasaulio demonai, turintys žmogaus kūną ir gyvatės uodegą vietoj kojų.

11. Kadaise Vardhamanos mieste raupsuotas šūdra, vardu Vrika, užmušęs grožiu apdovanotą mylimą sutuoktinį, dainavimu pažadino jo žmonos aistrą ir buvo pamiltas.

12. Narada, Parvata, Raibhja[12] ir du gandharvos[13] — Haha ir Huhus — jie visi, o taip pat kiti, pradedant Džanaka[14], giesmėmis pelnė išsivadavimą.

13. Ar reikia stebėtis, kad muzika užvaldo įžvalgiuosius žmonių valdovus — juk net laukiniai žvėrys paklūsta muzikai.

14. Ir kvailas žolėdis gyvulys, ir miške užaugęs gyvis — net jis, laukinis, patenka muzikos valion. Ką tad kalbėti apie žemės viešpačius?

15. Dainuojantis melodiją, sukomponuotą iš puikių sąskambių, susiejančių visus muzikos elementus, pelno sėkmę valdovui ir šlovę sau pačiam.

16. Net tas valdovas, kurio nei giminė, nei vardas šioje žemėje nėra žinomi, būna apdainuojamas iš meilės puikiai muzikai.

17. Nesivaikantys naudos muzikos meistrai vien dėl gražios muzikos apdainuoja valdovus, net būdami su jų priešais ir nesitikėdami atlygio.

18. Jei tarp žmonių viešpačių nebūtų šlovę giedančių muzikos žinovų, tai nespindėtų valdovų šlovė, kaip kad trūkstant erdvės nešviečia žibintas ąsotyje.

19. Argi tas bičiulis, kuris puikia giesme apdainuoja kunigaikščio garbę, nepadaro jam paslaugos?

20. Ir dievų pasaulyje nėra nieko malonesnio už muziką: dėl tyro pasimėgavimo garsu, išgautu iš sausgyslės [stygos], Triakis paleido Ravaną[15].

21—22. Tikrieji muzikos meno žinovai mini devynias dainos [savybes]: [ji būna] išraiškinga, tiksli, aiški *(rakta)*, tobula *(pūrṇa)*,

---

[12] *Narada, Parvata, Raibhja* — senovės rišiai, šventieji išminčiai, vedų kūrėjai.

[13] *Gandharvos* — mitinės būtybės, dangiškieji muzikantai.

[14] *Džanaka* (skr. *janaka* — protėvis, gimdytojas) — Videhos srities valdovas, garsėjęs savo dora ir išmintimi.

[15] *Triakis* — vienas iš dievo Šivos epitetų. „Ramajanoje" (7,16) pasakojama, kad demonas Ravana, keliaudamas savo skrajojančiu vežimu pernelyg arti prisiartino prie Šivos buveinės — Kailaso kalno. Sargybinis Nandinas uždraudė jam įeiti į dangiškąjį kalno sodą ir atėmė jo vežimą. Supykęs Ravana bandė išrauti kalną. Tačiau Šiva įrėmė savo kojos nykštį į žemę ir kalnas prispaudė Ravanos rankas. Demonas suriko taip garsiai, jog Šiva jį pavadino rėksniu (ravana). Kad atgautų Šivos malonę, Ravana tūkstantį metų giedojo „Samavedos" himnus, ir buvo pagaliau išlaisvintas. Pasak kitos legendos, styginį instrumentą, vadinamą *Ravana hasta*, išrado Ravana, norėdamas įtikti Šivai.

apibrėžta *(prasanna)*, suprantama *(vyakta)*, tyra *(vyutkṛsta)*, vokalinė *(alamkṛta)*, melodinga *(madhura)*, ritmiška *(slakśna)*, subtili *(su-kumāra)*[16].

Apibūdinsiu iš eilės kiekvieną iš šių savybių.

23. Kai nata dainuojama švelniai palydima styginio instrumento (viṇa), žinovai vadina ją *išraiškinga*[17].

24. Melodija, padainuota tobulu metru, papuošta visomis natomis ir turinti visas [keturias] plėtojimosi dalis, vadinama *tobula*.

25. Daina, kurios kiekvienas skiemuo aiškiai ištariamas ir kuri remiasi Gadhara (tonika), vadinama *apibrėžta*[18].

26. [Daina, kurioje laikomasi] pirminių ir antrinių priesagų, sudurtinių žodžių, šaknų, nekintamų žodžių ir giminių [taisyklių], vadinama *suprantama*[19].

27. Daina iš sunkių žodžių, atliekama garsia oktava, nepalydint fleita ar styginiu instrumentu, vadinama *tyra*[20].

28. Daina, kurios išraiška (*raga*) užsimezga burnoje, plėtojasi gerklėje ir skamba galvoje, vadinama *vokalinė*[21].

---

[16] Kai kuriuose indų tekstuose („Naradja siksa", „Samgita ratnavali" ir kt.) minima dešimta dainų savybė, vadinama *lygi* (samya). „Dainų yra dešimties rūšių: suprantamos (vyakta), tobulos (pūrna), apibrėžtos (prasanna), subtilios (sukumara), vokalizuotos (alamkṛta), lygios (samya), išraiškingos (surakta), melodingos (madhura), sujungtos (salista) arba ritmiškos (slakśna), populiarios (viksipta) arba tyros (vikṛsta).

Ta, kuri yra aiškiai suvokiama, vadinama suprantama. Tobula metro, formos, ritmo ir natų atžvilgiu daina yra tobula. Jeigu prasmė yra gryna, nekelianti abejonių ir be nutylėjimų, tai daina yra apibrėžta. Garsas, prislopstantis gerklėje, vadinamas subtiliu. [Trumpas] trijų oktavų garsas vadinamas vokalizuotu. Melodingų figūrų, oktavų, tempo lygybė dainą padaro lygią *(samya)*, o liutnos, fleitos ir balso derinys — išraiškingą, tikslią. Išraiškingumas ir žavesys, kurie tokie malonūs ausiai, suteikia melodingumo. Terminas „ritmiška" apibūdina ilgą taktą *(pluta)*, žemus ir aukštus [garsus], greitą, vidutinį ir lėtą [tempą]. Tyra visuomet vadinama aukštu tonu atliekama muzika" *(„Samgita ratnavali")*.

[17] „Išraiškinga — nurodo balso, fleitos ir liutnos derinį" (*„Naradja siksa"*, I, 3.2).

[18] „Apibrėžta — kai norima pasakyti be abejonių ir aiškiai" (*„Naradja siksa"*, I, 3.5).

[19] „Suprantama — vadinamas taisyklingas žodžių ir jų prasmės, pagrindinių žodžių, veiksmažodžių laikų, priesagų, balsių praleidimo, veiksmažodžio ar daiktavardžio formų, sudėtinių žodžių, šaknų, nekaitomų žodžių, priešdėlių, toninių kirčių, giminių, stilių, išraiškos, galūnių, reikšmės ir skaičiaus vartojimas" (*„Naradja siksa"*, I, 3.6).

[20] „Tyra — nurodo žodžius ir skiemenis, išreiškiamus aukštu tonu" (*„Naradja siksa"*, I, 3.7).

[21] „Vokalizuota — apibūdina krūtininį balsą, sklindantį iš galvos ir iš gerklės" (*„Naradja siksa"*, I, 3.4).

29. Labai ritminga daina, kurios trys tempai — greitas, vidutinis ir lėtas — yra tyri (skaidrūs), vadinama *ritmiška*[22].

30. *Melodinga* [daina] yra iš malonių skiemenų ir papuošta ryškia pradžios ir pabaigos nata[23].

31. *Subtili* yra daina, kuri patinka karaliams, [dainuojama] į taktą [ir papuošta švelniais žodžiais, natomis ir formomis].

Čia baigiasi pirmas „Gytalamkaros" skyrius.

Antras skyrius

Balso grynumas (kantha suddhi)

1. Traktatuose apie muziką žinovai aiškina, kad vokalo menas priklauso nuo trijų elementų: *gabumų* (sakti)[24], *žinių* (vyutpatti), *praktikos* (abhyasa).

Ketvirto elemento nėra.

2. *[Gabumai]*. Apie gabumus galima kalbėti tuomet, kai skiemenys iš burnos sklinda rišlūs, greiti, lengvi ir be klaidų.

3. *[Žinios]*. [Terminą] *žinios* iliustruoja dainos, sukurtos žinovo, išmanančio įvairias gramatikas ir skirtingų žemių dainų stilius *(bhasa)*.

4. *[Praktika]*. Kas visiškai atsiduoda muzikai, išsamiai ją studijuodamas lavinasi, nuolat klauso ir kuria dainas, tas įgyja praktikos.

5. *[Dainų savybės (gīta guṇa)]*[25]. Mokytiems žmonėms vertingos yra dainos, sukurtos ilgu metru įvairių kraštų kalbomis, [o jų forma] susimaišo su kitomis formomis *(varna)*[26].

---

[22] „*Ritminga* yra nei greita, nei lėta, tai pusiausvyra tarp aukštų (aštrių) ir žemų, taisyklingai ištęstų natų, o ritmas pagaunamas lengvai" („*Naradja siksa*", 1, 3.8).

[23] „*Melodingais* vadinami geros kokybės, patrauklūs ir lengvi žodžiai bei skiemenys" („*Naradja siksa*", 1, 3.11).

[24] „*Gabumai* yra savybė, būdinga dainai, grojimui instrumentu ir šokiui" („*Gandharvaveda*", 143).

[25] „Gera muzika yra ta, kuri turi natas, ritmiškus skiemenis ir metrus, taktus ir ritmus" („*Gandharvaveda*", 10).

[26] Termino *varna* vartojimas vietoje *forma* yra archajiškas. Vėlesniuose tekstuose jis reiškia „melodingą judėjimą", galiausiai „ypatingą dainavimo stilių".

6. *[Palankus metas mokytis dainuoti].* Vėsiu metų laiku ir žiemą rytais nubudus, nevalgius reikia mokytis dainuoti. Tuomet aplanko meno deivė Bharati Sarasvati.

7. Šiltu metų laiku reikia dainuoti vakarais, pavasarį — naktį, lietui lyjant — vidudienį, o rudenį — kada nori.

8. *[Dainininko savybės].* [Gerą] dainininką atpažįsti iš puikių jo savybių. Jis moka visas kalbas ir jų gramatikas; jo balsas melodingas. Jis yra geras poetas, jo išvaizda maloni[27].

9. *[Dainininko trūkumai].* Yra penkios blogų dainininkų rūšys: užkimusiu balsu (kaip varnos), kratantys galvą, atpalaiduojantys lūpas arba dainuojantys per nosį, vagiantys svetimas dainas ir tie, kurie spjaudosi (arba verkia)[28].

10. Iš visų [muziko] savybių balsas yra pats svarbiausias. Turintis balsą, įgys ir trūkstamas savybes, tada jis bus [geras] dainininkas, toks, kokį apibūdinome.

11. Todėl nuo pat pradžių profesionalus muzikas turi vartoti nurodytas medicinos preimones balsui gryninti.

12. Norint gryninti balsą, reikia valyti dantis lazdele, padaryta iš mango medžio *palasa* (butra frondose), *bilva* (bel), *apamarga* (ahyranthes aspera) arba *sirissa* (acaciasirissa).

13. Rekomenduotini visi spygliuočiai, išskyrus *sami* (mimosa suma) ir *ketaki* (pandamus adoratissimus). Taip pat tinka visi medžiai, išskiriantys sakus, išskyrus šventąjį figmedį ir bananmedį.

14. Kas valys dantis žolės kuokštu *kusa* (poa cynosuroides) arba *kasa* (saccharum spontaneum), arba šveis juos piršto galu, dainuos bjauriai.

---

[27] „Žinovai giria muzikos mokytoją, kurio balsas yra jaudinantis (hṛdya-sabda) ir natūralus (susarira), kuris nusimano apie įžangas ir finalus, žino pagrindines formas (rage) ir jų variantus (ragange), liaudiškas formas (bhasange), teorines (kriyange) ir vidurines (upanga), atliktas išplėtotu dainavimo stiliumi (prabandha), kuris įgudęs įvairiuose adagio (alapa), puikiuose ir maloniuose ornamentuose (gamaka) bei įvairiose oktavose (sthana), yra savo balso šeimininkas, supranta ritmą, atidus, nenuvargstantis, atskiriantis grynas formas (suddhe) nuo maišytų (chayalaga), žinantis be klaidų visus temų niuansus (kaku) ir visus variantus (sancara), yra juos išbandęs ir atlikęs reikiamu tempu (laya), kurio balsas (sughata) gerai susiformavęs, išlaikytas (dharana), galingas ir švelnus (spjhūrjan-nirjavana), malonus ir subtilus, išraiškingas ir priklausantis gerai tradicijai" („*Samgita makaranda*", 1, 4, 33—38).

[28] „Penkios klaidos: virpantis, susijaudinęs, susigūžęs, užkimęs ir uždusęs" („*Natjašastra*", 33.16).

„Blogo dainininko balsas užkimęs, jis vaiposi atvėpusia lūpa, dainuoja per nosį, nesilaiko kompozicijos ir nejaučia ritmo" („*Čatvarimsačhata raga nirupana*", 2.7).

15. Kiekvieną vakarą turi valgyti su druska trijų rūšių mirabelių [vaisius]. Kas nakčiai atėjus [valgo] *khadiro* (acacia catechu) miltelius su jos lapais, o auštant kamparą, dainavimo mene darosi [dangiškojo muzikanto] Tumburaus varžovu[29].

16. Net varno balsas bus grynas, jei jis kasdien vartos imbiero vaisius *(sunthi)* bei lapus, džiovintą imbierą *(patha)*, moliūgus *(patola)* ir citrinmedžio *(bija puraka)* vaisius.

17. Arekos vaisių branduoliai, be pipiro lapų, rytą burnoje pašalina balso defektus ir jį išgrynina.

18. Net turintis gryną balsą dainininkas, jeigu jis maitinasi aliejumi arba aliejuje keptu maistu, pavirsta varna.

19. Nuo pat pradžių dainininkas turi vengti miežių *(yavanna)*, kruopų *(aranala)*, buivolo pieno, rūgščių produktų ir pašildytų ryžių[30].

20. Sutraukiantys, sūrūs, kartūs ar aitrūs produktai valo balsą. Reikia atminti, kad kartus ir saldus skonis valo balsą.

21. Kupina gerų savybių daina neturi skambėti nuo scenos, jeigu [dainininko] balsas nėra grynas arba jeigu jis prastai apsirengęs.

Antro „Gytalamkaros" skyriaus pabaiga.

Trečias skyrius

Dainavimo trūkumai

1—2. Yra keturiolika dainavimo trūkumų: neryžtingas *(sankita)*, baikštus *(blieta)*, rėksmingas *(udghusta)*, neaiškus *(avyukta)*, nosinis *(anunasika)*, užkimęs, kaip varnos krankimas *(kaka svara)*, iš galvos *(siro lūna)*, nelygaus tono *(sthana vivarjite)*, dirbtinis *(vi svara)*, neišraiškingas *(virasa)* be takto *(vi slišta)*, nesilaikant registro (visamahata), neramus *(vyakula)*, be ritmiško stiliaus *(tala hina)*[31].

---

[29] „Nakčiai reikia gerti trijų rūšių mirabelių eliksyrą su druska. Taip pat rekonenduojama nakčiai *acacia catechu* miltelių, kurie sušvelnina gerklę" (*Kumhha*. „Samgita raja"; perspausdinta iš *„Bharata kosa"*, p. 103). *Tumburus* — vienas iš gandharų.

[30] „Niekuomet nereikia valgyti kruopų, miežių, *calosanthes indica* sėklų, sunkaus maisto, buivolo pieno ir tokių produktų, kurie sukelia tingulį" (Ten pat).

[31] Atrodo, kad žodis *tala*, kurio pagrindinė reikšmė yra ritmas, nepriklauso „Gytalamkaros" terminijai. Bhata Sobhakara savo komentare „Naradijai siksai" *tala hina* apibūdina kaip „be ritmiško stiliaus".

3. Jeigu kvailys kurs daineles, nesilaikydamas muzikos teorijos ir ignoruodamas mokytoją, tai jos bus [niekinamos] kaip nesantuokinis vaikas.

4. Be jokios abejonės, kas pasisavina kitų muzikų dainas, tas praranda savo nuopelnus. Jo šlovė ir sėkmė išnyksta, kaip kad [dingsta] gyvatės turtai[32].

5. Dainų vogimas yra toks pat nusikaltimas kaip brahmano nužudymas, prievarta prieš mokytojo žmoną (arba tėvą), karvės ar dar negimusio kūdikio nužudymas.

6. Dainų vogimas yra toks pat nusižengimas kaip nedėkingumas atsidavusiems ar apgaudinėjimas, ar pasisavinimas to, kas jums buvo patikėta.

7. Dainų vogimas yra toks pat nusižengimas kaip kaimo išniekinimas, nunuodijimas ir reiškiamo pasitikėjimo nepateisinimas.

8. Dainų vogimas nėra mažesnis nusižengimas, nei savo mokytojo apgaudinėjimas, padegimas ar sukčiavimas.

9. Bharata sako: dainų vagys padaro tokį pat nusikaltimą, kaip ir tie, kurie naikina šulinius, sodus ir tvenkinius.

10. *[Vengtini dainų tipai].* Reikia vengti dainose nelabai meilių palyginimų ir posakių, grubių užuominų, vulgarių žodžių.

11. *[Netinkamas palyginimas (hinopama)].* Argi nenuostabu, kad kalnas riebalų gali būti įveiktas sulysėlio, kaip kad būrys antilopių — vienos gazelės.

12. *[Nelabai meilus posakis (hinotprekṣa)].* Pone, tu esi kaip akmuo, kurio negali sudaužyti aštriais ašmenimis gerai ginkluota priešų kariuomenė.

13. *[Grubios užuominos (nica sleṣa)].* Kūnu, apkritusiu pelenais, be atvangos siekiąs dovanų, kurias aukštybių valdovas tau siunčia, tu panašus į asilą. (Arba kitaip tariant): Tu esi asilas, praskėtęs kojas, turintis patį gražiausią balsą ir demonstruojantis savo vyriškumą[33].

14. *[Vulgarūs žodžiai (granuya ṣabda)].* Tu, kuris viešpatauji kaip Višnus, karamelių[34], meduolių[35] ir paplotėlių[36] mėgėjas, linkęs

---

[32] Aliuzija į gyvatę, Kuberos turtų saugotoją, ir į turtus, kurie praturtina juos atradusį žmogų ir kurie vieną dieną paslaptingai be pėdsakų išnyksta.

[33] Yra įprasta, kad autorius įkomponuoja savo vardą į posakį, kuris skamba kaip patarlė.

[34] *Karamelė* (skr. *utkarika*) — maisto produktas iš pieno, melasos ir sviesto.

[35] *Meduolis* (skr. *adduka*) — maisto produktas iš miltų, lęšių su cukrumi, keptų aliejuje.

[36] *Paplotėlis* (skr. *pūra*) — maisto produktas, keptas svieste ir aliejuje.

į meilės žaidimus pavėnėse, patiriantis malonumą linksmindamasis su daugybe moterų, niekas tau neprilygsta, išskyrus Vachera (Krišna).

15. Daina, kurios sakiniai yra pikta lemiantys, banalūs, keisti ar neįtikimi, nedaro gero įspūdžio.

16. *[Pikta lemiantis sakinys (amagalyakṣara)].* Ar tavo tyra šlovė, kuri visų pastebima kaip raupsų dėmė, priešo širdyje nepasės baimės?

17. *[Banalūs žodžiai (uttanartha)].* Tu esi bulius, o bulius paleidžia iš penio čiurkšlę, ant nugaros neša nešulius ir dantimis skabo žolę.

18. *[Keisti palyginimai (alaukika)].* Nėra kito tokio vyro, kuris kaip tu galva dangų remtų, turėtų rankas kaip palmės šakos ir pilvą, panašų į dangaus skliautą.

19. *[Neįtikėtini žodžiai (aśraddheya)].* Jaunuoli! Skubiai naudokis trijų pasaulių karaliaus valdžia, prasiskverbdamas kiaurai žemę ir dievų buveinę[37].

20. Turtingi žmonės neturi klausytis nepageidaujamos prasmės [dainų], smerkiančių visą pasaulį, arba su gramatikos klaidomis.

21. *[Nepageidaujamos prasmės žodžiai (amiśtartha-pada-nyasa)].* Garbingiausioji saule, turtinga viskuo, ko tik geidžia širdis, patenkintas tavimi, nedelsdamas skirsiu tau imperiją [arba „būsiu tavo netekimo priežastis"]. O Karaliene![38]

22. *[Žodžiai, smerkiantys visą pasaulį (sarvesam nindaka)].* Šiame pasaulyje, o Karaliene, niekas kitas, tiktai tu savo didybe nušviesi savo namus.

23. *[Gramatikos klaidos (apaṣabda)].* Sunaikinęs pergalingame mūšyje priešų būrį ir jų sunkiuosius ginklus, būk laimingas, Žemės Valdove, su savo sūnumis, savo turtais ir savo žmonomis.

24. Reikia vengti vartoti nepageidautinus, nepagarbius, įžeidžiančius žodžius apie protėvius ar nelogiškai išdėstytus.

25. *[Nepageidautinas žodžių išdėstymas (aniśta-pada-vnyasa)].* Žemės Globėjau! Tetrenkia žaibas į tavo priešų galvas[39] ir galėsi būti laimingas tol, kol bus mėnulis ir saulė.

Arba: Tetrenkia žaibas tave, ir tavo priešai tebūna laimingi.

---

[37] Aliuzija į svarbiausius Višnaus žygius iš „Vamana avatara".

[38] Skr. *kasya* čia vartojamas buveinės arba imperijos prasme; jis dar gali reikšti sunykimą.

[39] Skr. *tava* esantis priešais *mūrdhani* (galva), gali įgyti priešingą, nepageidaujamą reikšmę.

26. *[Žeminančios kalbos apie protėvius (purveṣam nindaka)].* Ką tu savo rankų galybe sukūrei žemėje, o Karaliau, tavo protėviai nepajėgė padaryti.

27. *[Įžeidžiančios kalbos (salajjamatikṛt)].* Drauge! Lyg vėjas, kuris be atvangos kelia dulkes [arba sukelia menstruacijas], tavo mylimoji artinasi prie tavęs nerimastingai trokšdama susijungti [su tavimi].

28. *[Nelogiška seka (vidhetayuktata)].* Žemės valdove! Dievų ir brahmanų padedamas viešpatauk tūkstančius metų, [po to] sunaikink savo priešus, nepaliki nė vieno.

29. Žymus personažas neturi būti lyginamas su paprastais daiktais. Garbingas žmogus savo pagyrose nemini sutuoktinės kūno dalių.

30. *[Didingo ir paprasto palyginimas (uttamasyadhamopamana)].* Galingas vandenynas švytėjo kaip didelis išėlęs ežeras, banguojantis, pilnas žuvų ir vėžlių.

31. *[Sutuoktinės kūno pagyros (kalatranga-stava)].* Tavo mylimoji, labai patyrusi glamonėse, liekno liemens, plačių klubų, raudonos jos lūpos, gazelės akys ir vulva panaši į šventojo figmedžio lapą.

32. Dainų žinovai turi vengti pikta lemiančių sakinių ir netinkamų palyginimų.

33. *[Pikta lemiantys sakiniai (amangalyarthaka)].* Žmonių Valdove! Tavo šlovė pasklidusi po visą žemę siekia dangų kaip Gangas pragarą.

34. *[Netinkami palyginimai (laghūtprekṣa)].* Žvelk! Karalių Valdove! Prieš tave esantis veidrodėlis kaip mėnulis, švytinti lyg Sud dukters blizgantys dantys.

35. Taigi muzikos žinovai kuria dainas visomis jėgomis stengdamiesi išvengti minėtų prastų pasakymų. Taip jie susilaukia sėkmės.

Trečio „Gytalamkaros“ skyriaus „Dainavimo trūkumai“ pabaiga.

Tryliktas skyrius

Rasos apibrėžimas

1. Poezijoje minimos devynios *rasos* — meilės, narsos, pasibjaurėjimo, įniršio, juoko, baimės, gailesčio, nuostabos ir ramybės.

2. Iš meilės gimsta juoko, o iš įniršio — gailesčio rasa, iš narsos kyla nuostaba, o iš pasibjaurėjimo — baimė.

3. Atskira yra ramybės rasa — ji retai ir su dideliu vargu pasiekiama danguje giedant gandharvams, o mirtingieji jos niekaip nepatiria.

4. Meilė būna balta, įniršis vaizduojamas raudonas, balandžio spalvos[40] — pasibjaurėjimas, o gailestis — rusvas.

5. Žinoma, kad juokas yra šviesus, o baimė — juoda, gelsva yra narsa, taip pat sakoma, kad nuostaba yra geltona[41].

6. Vyras, lengvai patenkinantis troškimus, pasipuošęs metų laikui tinkančiomis gėlių girliandomis, susijungęs su jausminga moterim yra apdainuojamas meilės giesmėse.

7. *[Narsa — vira].* Tradiciją, šaunumą, vyriškumą, kilnumą, taip pat atkaklumą, veržlumą, karybos meną nusakančiais rūsčiais žodžiais, sukeliančiais virpulį, privalo giedoti narsos rasą jos žinovai.

8. *[Pasibjaurėjimas — bibhatsa].* Dėl nepageidautino reginio ar skonio, taip pat dėl kvapo ir dėl palytėjimo, sukeliančio virpulį, giesmė išminčių vadinama pasibjaurėtina.

9. *[Įniršis — rauda].* Su tvirtu ryžtu, kylančiu iš nusivylimo, apstulbimo, sumišimo, apdainuojant mūšius ir kitką, išminčių turi būti giedama įniršio rasa.

10. *[Juokas — hāsya].* Juoko rasa giesmėse yra su sumaišytais papuošimais[42], iškreiptais veiksmais, žodžiais, rūbais ir supainota prasme.

11. *[Baimė — bhayanaka].* Bjaurių riksmų, iškreipto tikrovės vaizdo, mūšių, miškų, apleistų būstų, taip pat valdovo ar vagies pavojų apdainavimas sukelia baimę.

---

[40] T.y. pilkas, švino spalvos. Balandis vedose — bloga lemiantis paukštis.

[41] Kituose veikaluose (plg. „Natjašastra", 6,43—44) meilė būna tamsios spalvos (dievo Višnaus spalva, balta spalva — Šivos), gailestis paprastai pilkas (balandžio spalvos). Pasibjaurėjimas dažniau mėlynos spalvos, ramybė — balta. Rasų sąsajos su tam tikra spalva ir dievu, be abejo, sena tradicija. Abhinavagupta rašo, jog šios sąsajos aiškinamos dvejopai. Vieni autoriai mano, kad jos pagrįstos ritualu, kiti (ir pats Abhinavagupta) aiškina tai asmens, patiriančio tą ar kitą emociją, veido spalva.

[42] *Papuošimas* (škr. *alamkara* — puošmena, pagražinimas) — poetinė figūra ir viena pagrindinių indų estetikos kategorijų. Daugelio estetikos traktatų pagrindinė tema ir yra poetinių figūrų išskyrimas, aptarimas ir klasifikacija.

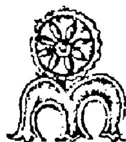
12. *[Gailestis — karuna]*. Verksmais, dejonėmis, garsiomis raudomis ir trikdančiais skundais, taip pat kūno giesmėje turi būti išreikšta gailesčio rasa.

13. *[Nuostaba — adbhuta]*. Jeigu apdainuojama žmonių veikla, susijusi su didybe, neįtikėtinais ir tobulais dalykais, tai tokia rasa vadinama nuostabos rasa.

14. *[Ramybė — □anta]*. Ramybės rasos niekas, išskyrus Tumburų, nepajėgus išreikšti nei giedojimu, nei šokiu, nei poezija.

— —

Versta iš: *Bharata*. Le Gitalamkara. L'ouvrage originale de Bharata sur la musique. — Pondichery, 1959. — P. 3—45. Iš sanskrito kalbos vertė *Vytis Vidūnas* (I sk., 1—2; XIII sk., 1—14); iš prancūzų kalbos vertė *Rūta Babavičiūtė* (I sk., 21—31; II—III sk.)

ČITRALAKŠANA

[ESMINIAI TAPYBOS BRUOŽAI]

„Čitralakšana" (skr. citra — tapybos darbas; lakṣaṇa — savybė, ypatybė, bruožas) — vienas seniausių ir autoritetingiausių indų tapybos estetikos veikalų. Jo autorius nežinomas. Anoniminis „Čitralakšanos" autorius tekste mini, kad jis čia dėsto legendinio menų mokytojo Nagnadžito teoriją apie esminius tapybos bruožus, o pats Nagnadžitas esą perteikia dievo Brahmos žinias, kurios buvo perteiktos legendiniam dangaus architektui, visų menų ir amatų globėjui Višvakarmanui. Be to, kaip vienas iš „Čitralakšanos" autorių dar minimas legendinis Prahlada.

Diskutuotinas ir „Čitralakšanos" sukūrimo laikas, tačiau kruopščiai išdėstyta žmogaus kūno proporcijų sistema liudija, jog pirminis jos variantas bus susiformavęs dar iki V a. pr. Kr., kai pradėjo atsirasti budistinė literatūra, kurioje dėstomos mintys apie Budhos kūno vaizdavimo principus neabejotinai yra perimtos iš šio tapybos estetikos veikalo. Bet pats „Čitralakšanos" turinys nėra susijęs su budizmo tradicija ir remiasi ankstyvosios indų mitologijos siužetais. Šią mintį patvirtina ir užrašyta džainistinė sielos, kaip atlygio už gerus ir blogus praėjusio gyvenimo darbus, samprata. Kita vertus, užuomina apie senovės Indijos kastų susimaišymą veikiausiai yra jau iš ankstyvojo budizmo skelbiamo mokslo apie nekastinį žmonių susiskirstymą; dievų triada, į kurią kreipiasi „Čitralakšanos" autorius, — Brahma, Šiva ir Višnus — jau yra pakeitusi tris aukščiausius vedų panteono dievus — Agnį, Indrą ir Surją. Visa tai verčia manyti, jog galutinis

„Čitralakšanos" teksto variantas susiformavo ne anksčiau kaip pirmame amžiuje po Kr.

Mūsų laikus pasiekė tik „Čitralakšanos" vertimas į tibetiečių kalbą, greičiausiai atliktas IX—XI a.

Poetinis „Čitralakšanos" tekstas parašytas vienu eilėdaros metru ir pasižymi vieningu stiliumi. Šią vienovę pažeidžia tik 1011—1056 eilutės, sueiliuotos kitu metru, todėl manoma, kad ši vieta sukurta vėlesnių autorių. „Čitralakšaną" sudaro trys skyriai: pirmame aprašoma pirmojo tapyto paveikslo atsiradimo žemėje istorija; antrame pasakojama legenda apie pasaulio sukūrimą ir atskleidžiama paveikslo kultinė paskirtis, nustatyta paties Brahmos; trečiame skyriuje suformuluojama modulinė vaizdavimo sistema, kurią būtina taikyti tapant žmones, valdovus, dievus bei kitas būtybes.

Antologijoje spausdinami pirmieji du skyriai ir trečio skyriaus pradžia.

Pirmas skyrius

1—9. Aš nusižeminęs lenkiuosi Mahadevai, Brahmai, Narajanai ir Sarasvatei[1], siunčiančiai mums nuostabiausias dovanas. Telydi mane sėkmė ir jų palankumas. Šlovė Mahadevos žmonai Parvataradžaputrei[2] ir Padmavatei[3]. Po šios maldos dievams telydi pergalė visus išminčius! Tebūnie jie visi palaiminti!

Dabar aš pradėsiu pasakojimą apie tapybos ypatumus. Šlovė Mahadevai, suteikusiam man visas žinias.

10—29. Pirmiausia aš lenkiuosi Čandrai[4], po to — Mahadevai, kurio kaktą puošia spindintis mėnulio pjautuvas, Višnui ir Indrai,

---

[1] *Mahadeva, Brahma* ir *Narajana* — trys aukščiausieji senovės Indijos panteono dievai, sudarantys garsiąją triadą (Trimurti). Aukščiausiuoju iš jų laikomas Brahma — dievas-kūrėjas. Mahadeva („didysis dievas"), kitaip Šiva, laikomas dievu-griovėju; Narajana, kitaip Višnus, — dievas-sergėtojas. *Sarasvatė* — iškalbos deivė, mokslų ir menų globėja.

[2] *Parvatė* („Kalninė"), arba Parvataradžaputrė („Kalnų valdovo duktė") — Šivos žmonos vardas. Šitaip ji vadinama dėl senovės Indijos mitologijoje paplitusio pasakojimo apie tai, kad Šiva su žmona Parvate gyvena aukščiausioje Himalajų viršukalnėje — Kailase. Pats Šiva apibūdinamas epitetu Kailasaniketana, t.y. „tas, kuris gyvena Kailaso viršukalnėje".

[3] *Padmavatė* („gyvenanti lotose") — Lakšmės, laimės deivės, vieno iš Parvatės įsikūnijimų, epitetas.

[4] *Čandra* — mėnulio dievas.

Sūrjai ir Varunai, Agniui ir Pavanai[5]. Tada aš Pradžiapačiui Višvakarmanui[6], kuris sėdi maldai sukryžiavęs rankas, lenkiu galvą prie Nagnadžito kojų ir šlovinu visus kitus tapybos mokytojus. Kalbant apie spalvas tapybos kūrinyje, būtina glaustai, kiek leidžia mano galimybės ir atmintis, pašnekėti apie jų tolygų išdėstymą. Visą tapybos teoriją man išaiškino Višvakarmanas, Prahlada[7] ir Nagnadžitas[8]. Jiems padedant aš aiškai išdėstysiu būdingas tapybos savybes tiems darbštiems bei protingiems žinovams, kurie stengsis į jas įsigilinti. Todėl dabar, mokslininkai ir išminčiai, klausykitės apie Čitralakšaną iš manęs!

30—50. Tokia štai „būdingų tapybos savybių" priešistorė. Kadaise gyveno žmonių karalius, Žemės saugotojas, išmintingas ir labai garsus tikrosios dharmos žinovas bei gynėjas, vardu rNamgrags aJigs-t'ul[9]. Šio dievobaimingo valdovo laikais Žemėje viešpatavo harmonija ir religingumas, o žmonės gyvendavo, kaip puikiai žinoma, 100 000 ir daugiau metų. Žemėje neliko ligų, ir niekas nemirdavo anksčiau laiko. Nebuvo sergančių sielos ligomis, kurias būtų reikėję gydyti, ką jau kalbėti apie pyktį ar įniršį, jų tiesiog nepasitaikydavo žmonių gyvenime! Tvyrojo tyras ir malonus oras, Indra laistydavo žemę gausiu lietumi, gausu buvo sėklų ir šaknų, derėjo vaisiai ir buvo jie švelnaus skonio. Keturios senosios Indijos kastos dar nebuvo susimaišiusios, ir kiekvienas rūpestingai atlikdavo savo priedermes. Gyvos būtybės klestėjo ir mėgavosi laime, visame kame pasiekę gėrio bei tobulumo.

51—72. Tuo metu, kai šalis mėgavosi tokia padėtimi, valdovas dėl savo didžiadvasiškumo pasinėrė į askezę ir išpirko visas savo

[5] *Pavana* — vėjo dievas.

[6] *Višvakarmanas* — vedų ir induizmo mitologijoje dieviškasis visatos kūrėjas, pasižymintis greitu mąstymu, jis žino visas vietas ir visas būtybes. Jo vardas kartais vartojamas kaip kitų dievų, o šiuo atveju Pradžiapačio, epitetas.

[7] *Prahlada* — legendinio tapybos teorijos kūrėjo vardas. Jis buvo asura, Višnaus nužudyto Hiranjakašipaus sūnus, vėliau susiliejęs su Višnumi.

[8] *Nagnadžitas* — trečiasis mitinis „Čitralakšanos" įkvėpėjas ir autorius. Reikia manyti, jog šie trys mitiniai autoriai simbolizuoja senovės indų tapyboje egzistavusias tris skirtingas tapybos praktikos mokyklas.

[9] Išvertus iš tibetiečių kalbos į lietuvių kalbą šis vardas reiškia „Baimės nugalėtojas".

nuodėmes. Po šio žygdarbio karalius tapo aštuoniais nuopelnais turtingesnis už savo žemiškuosius protėvius ir įgijo nuostabiausių bei sunkiai įgyjamų savybių. Nei dievų, nei žemės priešų ginklai neįstengė pasiekti žmonių šalies, nes valdovas, išmokęs visas šastras, įgijo aukščiausios, nežinančios jokių ribų išminties. Puošiamas visų dorybių, žmonių karalius galingasis Maniputra[10] tapo galingesnis už dievus. Ir štai pas jį — patikimą žinių tvirtovę ir dharmos įsikūnijimą — atėjo raudodamas kažkoks brahmanas. Jis atrodė prislėgtas didelio sielvarto, ir valdovas paklausė, kas jam nutikę.

73—92. Įtūžęs brahmanas tarė karaliui žiaurius žodžius: „Kodėl tavo šalyje nelaiku mirštama? Iš tiesų, žmonių karaliau, nejau tu panašus į ginantį tik bedievius sutvėrimus? Anksčiau dar niekada nebuvo tokių atsitikimų, kurie štai šiandien nutiko: be laiko numirė mano sūnus! Jūsų didenybe, be jokių regimų požymių, be kūniškų ligų, mano berniukas, giminės pratęsėjas, mano brangiausia širdelė paliko mane. O pone! Jeigu tu rūpiniesi brahmanais ir jeigu išties žinai viską, kas dedasi žemėje, grąžink mano sūnų, kuris man brangesnis už gyvenimą! Jeigu tu, valdove, turintis didžiulę maginę galią, nesuteiksi man malonės, aš, nors ir stojau šiandien prieš tavo akis, išmesiu savo gyvybę kaip žolės stiebą".

93—112. Taip kalbėjo brahmanas. Tada dievobaimingas ir išmintingas karalius pasinėrė į gilius apmąstymus apie tai, kaip grąžinti brahmano sūnui gyvybę. Pagaliau jis tarė: „Prašom čionai mano tarną!" Ir nespėjęs net mirktelėti brahmanas prieš save išvydo karalių Jamą, spindintį lyg patekanti saulė. Jamai, kurį didžiai gerbia visos gyvos būtybės, valdovas aJigs-t'ul nusilenkė ir, mintyse rūpindamasis brahmano gerove, pagarbiai tarė: „Šio gerojo brahmano sūnus, kuris jam svarbiau už gyvybę ir brangus jo širdžiai, be jokios priežasties buvo išplėštas iš gyvenimo ir tapo tavo tarnu. Trijų pasaulių valdove, valdantis visą pasaulio vyksmą, būk geras, nudžiugink kilnųjį brahmaną grąžindamas jam sūnų!"

---

[10] *Maniputra* — išvertus į lietuvių kalbą bus „Brangakmenio sūnus".

113—149. Išgirdęs tai Įstatymų valdovas (Dharmaraja) nusišypsojo karaliui, kuris pamaldžiai į jį kreipėsi, ir su vos juntamu išdidumu tarė: „Mano nepriklausomybė ribota ir jį grąžinti ar išlaisvinti neleidžia mano jėgos. Visas būtybes aš valdau tik atlygio už jų pačių padarytus poelgius (karma) jėga. Tik laikui ir karmai pavaldūs išgyvena laimę bei skausmą. Todėl reikia suprasti, valdove, jog manęs, kaip savarankiškos jėgos, nėra, o egzistuoja atlygis. Net jeigu tu pas mane papulsi, taip pat neįstengsi išsilaisvinti kaip ir šis berniukas. Tik per ilgą laiką tapęs galingu, tu užsinorėjai būtinai grąžinti brahmanui sūnų. Jeigu tu ir esi aukštesnis už visas būtybes, vienodai privalai atsakyti už gerus ir blogus savo darbus. Vardas (nāma) yra karmos pagrindas ir juo grindžiamas atlygis". Taip atsakė Jama, ir vėl žmonių karalius prašė vis kartodamas: „Grąžink jį!" Ir Jama visą laiką atsakydavo: „To negali įvykti! To negali būti! Taip kalbėdami jie smarkiai susikivirčijo ir galiausiai šis kivirčas peraugo į kovą. Valdovas daugelį kartų sušuko Jamai: „Na susitvardyk, susitvardyk!" Ir Jama ginčo įkarštyje atsakė: „Aš pasirengęs!"

150—169. Tada valdovas savo baisia jėga ir dvasine galia privertė ant Jamos išsilieti beribę liūtį. Jama ramiai, nelyginant dievų ginklą su magiškomis mantromis, pasitiko pasipylusį iš visą dangų užtraukusių debesų lietų, skirtą išlaisvinti visa aprėpiančią išmintį (asaṅga). Tai matydamas karalius sukliko iš pykčio, nes savo galingos magiškos galios padedamas suprato, jog dieviškieji ginklai (devāyudha) — tai ne kas kita, o Jamos tarnai. Pretams[11] ėmus svaidyti į jį strėles, karalius stvėrė savo viską niokojantį kardą, žnyples bei siaubą keliantį kovos kirvį, ir visus juos visiškai sumušė. Pretai supratę, kad neišsilaikys, pasklido į visas puses, o juos pasekė ir pralaimėję Jamos karvedžiai, kurie skubiai išsilakstė kas sau.

170—220. Išvydęs pralaimėjimą mūšio lauke, karalius Jama sušuko iš įniršio ir jau buvo beimąs į rankas savo visa pavergiančią

[11] *Pretai* — mirusiųjų sielos, kurį laiką po mirties dar gyvenančios tarp žmonių. Kad jie susilietų su pitarais dangaus sferoje, reikia atlikti tam tikras apeigas. Pretai dažnai vaizduojami kaip būtybės, kenkiančios žmonėms.

lazdą. Valdovas pamatęs, kad Jama ruošiasi kautis panašia į pasaulį niokojančią ugnį (kalpāgni) savo lazda, įsiuto ir stvėrė papuoštą Brahmos galvos ženklu (Brahmastra) ginklą. Sulig tuo visi gyvi padarai ir pragaro gyventojai sukliko iš siaubo. Aukščiausiosios būtybės (mahābhūta) su kankinančia baime stebėjo didžiulę pražūtį pranašaujančius ženklus. Brahma, pamatęs, kad visi gyvi sutvėrimai apimti nerimo, drauge su kitais dievais nusileido į tą šalį. Išvydę Brahmą, visi nuleido ginklus, pamaldžiai sudėjo delnus ir pasveikino jį. Kada dievai išgirdo smulkmenas apie ginčo priežastį, viską supratęs Brahma liepė jiems nutraukti mūšį ir tarė: „Didžiadvasis Jama išties nekaltas. Nei žmonių karalius, nei mirusiųjų valdovas (mṛtyupati), nei laikas (kāla) čia nekalti. Viskuo kalta karma. Praėjusį kartą užgimęs šis berniukas atliko ir gerų darbų, ir blogai elgėsi, dėl to jis atgimė žmogumi ir mirtis jį anksti aplankė. Tačiau gerbdamas brahmaną tu sunaikinai savo vidinę ramybę, teikiančią tokius gerus vaisius. Dabar aš suteiksiu brahmanui savo malonę, nes žinau tam priemonę. Dažais tu privalai nupiešti brahmano sūnaus paveikslą, kuris visiškai atitiktų jo formą, ir tada šitai išties padės tau išsigelbėti!" Taip tarė Brahma, ir išmintingasis valdovas sušuko: „O jeigu man būtų leista pamatyti šio brahmano sūnų!" Valdovui nutapius jo atvaizdą Brahma šią kopiją atgaivino ir atidavė brahmanui gyvą sūnų. Brahmanas iš džiaugsmo išplėtė akis — jis atrodė atjaunėjęs, švytinčio veido, ryškių kaip uptaka lotosas akių. Brahmanas padėkojo Brahmai ir pasiėmė savo sūnų.

221—270. Po to Brahma tarė karaliui: „Tu stojai į mūšį su Jamos pulkais gindamas brahmaną ir savo magiška jėga juos nugalėjai — tai iš tiesų puiku! Karalius, išgirdęs tokius Brahmos žodžius, apsidžiaugė. Tačiau visa nugalintis dievas Jama širdies gilumoje nebuvo linksmas. Brahma, pastebėjęs karaliaus Jamos nepasitenkinimą, taikiai kreipėsi į žmonių karalių draugiškais žodžiais: „Nors karalius ir gerai žino, kas yra dharma, tegul jis į nieką nežiūri iš aukšto. Vos tik žmogų apima pasitenkinimas, iškart pasirodo ir puikybė. Dievobaimingas nepasitiki išdidžiu žmogumi: jis nuolatos peikiamas ir kaltinamas, dėl to nepatirs aukščiausiosios palaimos. Išminčiai pagrįstai piktinasi juo, nes visiškai aišku, jog jis niekada neįstengs pasiekti dangaus. Tikiuosi, kad

ir karalius įveiks išdidumą ir išlaikys savo proto ramybę. Valdantis išminties turtus ir turintis žinių jėgą, neturėtų atsiduoti išdidumui. Ypač karaliai turėtų būti pagarbiai nuolankūs dievams ir brahmanams, lygiai kaip ir tiems, kurie yra aukščiau už jį. Niekas neturėtų daryti kitam to, ko šis negali pakęsti, ar niekinti už tai. Mokytas ir doras žmogus neturėtų puikuotis ir leistis užvaldomas pykčio. Jis turėtų vengti prieštaravimo ar įžeidimų. Kol jis nesutaria su dievais ir brahmanais, tegul karalius Jama neslepia savo pagiežos jam, nes čia nėra nieko gero". Po tokio Brahmos patarimo, karalius, gynęs brahmaną, nusilenkė Jamai tuo jį pradžiugindamas. Jama paliovė pykti, Brahma tapo patenkintas, ir visos gyvos būtybės ėmė džiūgauti.

271—326. Po to Brahma kreipėsi į karalių sakydamas: „Taigi tu nugalėjai nuogus pretus. Nė vienas Jamos tarnas daugiau žemėje neišvys saulės šviesos. Idant tavo stipri ir šlovinga atgaila nenueitų perniek ir kiti karaliai galėtų semtis iš jos jėgos, idant tavęs nepatrauktų kokia nors nuodėmė ar piktadarybė, aš, o karaliau, sulaikiau tave nuo tolesnio mūšio ir tu įgijai pasaulyje didžią šlovę. Žodžiu *nuogi* (nagna) aš vadinu pretus. Kadangi pas tave, geriausiąjį iš žmonių, atėjo visi nuogi pretai, tebūnie tu nuo šiolei vadinamas „Nuogųjų nugalėtoju" (Nagnajit)[12] ir aukojant tu įgysi aukščiausią šlovę. Kadangi tu, mano beribiam džiaugsmui, linki brahmanams aukščiausios šlovės, nuo šiol būk pagarbintas šioje žemėje kaip žmonių valdovas. Tu supranti religinius įžadus (vrata), asketinius žygdarbius (tapas) bei vedas ir laimingai valdai nepatyrusius nuodėmės žmones. Mano malonei leidus tu nutapei šito brahmano sūnų ir šitaip sukūrei pirmąjį paveikslą žmonių pasaulyje[13]. Už naudą, kurią suteikei pasauliui, tu nusipelnei

[12] Čia išsakyta mintis yra perimta iš budizmo: menininkas, nutapęs dievus ar demonus, ima juos valdyti ir priverčia juos paklusti savo galiai. Todėl dailininkas privalo išsiugdyti geriausias moralines savybes, kaip kad šiuo atveju karalius.

[13] Gyvųjų pasaulis (jīvaloka), džainistų požiūriu, yra sielų pasaulis. Džainizmas pasaulį aiškina esant sudarytą iš sielos (jīva) ir nesielos(ajīva), t.y. iš gyvos ir negyvos kūrinijos. Priešingai budistams, džainistai sielą suvokia kaip realią substanciją. Tad ši teksto vieta aiškintina taip: mirusio berniuko siela grąžinama į paveikslą ir toliau gyvena sielų pasaulyje, o pats mirusysis paliekamas požemio pasaulyje. Paveikslas tampa nauja kūniška forma, kurią įgyja siela; šia prasme paveikslas priklauso gyvybės pasauliui. Akivaizdu, jog budistai idėją apie paveikslą kaip dieviškosios sielos atspindį perėmė iš džainizmo doktrinos.

pagarbos. Nuo šiandien nuolatos iškilmingai aukokite šiam paveikslui. Tegul jis įkvepia žmonių širdis, nešdamas jiems džiaugsmą ir gerovę. Te visada jis būna palaimos ir sėkmės šaltinis, nuplaunantis nuodėmes, te naikina rakšasas ir nugali priešus. Tai, ką tu mano liepimu nutapei, vadinasi *čitra*, todėl visi kiti tapybos darbai bus vadinami šiuo vardu". Šitaip Brahmos sutaikyti Jama ir Nagnadžitas drauge su brahmanu nusilenkė Brahmai į kojas, ir šis juos visus palaimino. Tada žemės dievas ir trijų pasaulių valdovas Brahma, lydimas daugybės dievų, išvyko į savo buveinę. Karalius, kupinas džiaugsmo, jog tapo vyriausiuoju aukotoju Dharmaradžai[14], taip pat patraukė į savo šalį, o brahmanas, pasiėmęs su savimi sūnų, grįžo į miestą, iš kurio buvo atėjęs, ir, širdingai dėkodamas karaliui, visą laiką rūpinosi nuostabiu paveikslu, suteikusiu jam tokią didžiulę pagalbą.

327—374. Netrukus žmonių karalius nukako ten, kur gyvena Brahma, ir paprašė smulkiau papasakoti apie įvairias galimas kūnų formas bei jų matmenis. „Brahma, kokius matmenis reikia naudoti? Mano nutapytame paveiksle gausu įvairių skirtingų bruožų, todėl svarbu, kad kartą visam laikui man juos išaiškintum. Kaip atsiranda paveikslai ir kokios taisyklės lemia jų matmenis?" — klausė brahmanas, sukryžiavęs rankas. Brahma žmonių karaliui atsakė: „Dabar aš atskleisiu tau šias paslaptis. Karaliau, pirmiausia šiame pasaulyje atsirado vedos ir aukojimai. Vėliau, pastačius laidojimo kriptą (caitya), iškilo būtinybė tapyti paveikslus. Todėl tapybą reikia garbinti taip pat, kaip ir žinias (veda). Aš pirmasis nutapiau žmogų ir šitaip išmokiau žmones tapybos meno. Po to tam, kas pirmiausia buvo nutapyta, suteikiau pavadinimą *čitra*, tai reiškia *paveikslas*. Ir ateityje, jeigu žmonės kokia nors dingstimi ar be jos ką nors nutapys mano stiliumi, tai tie atvaizdai turėtų būti vadinami paveikslais.

Kaip Šumeru yra puikiausias iš visų kalnų, o pirmasis tarp gimusių iš kiaušinio — paukščių karalius Garuda, kaip karalius yra aukščiausias žmonių giminėje, taip ir tapyba yra svarbiausia iš

[14] T.y. Jamai.

visų menų. Kaip visos upės būtinai įteka į vandenyną, o iš vandenyno renkami brangakmeniai, kaip aplink Saulę sukasi planetos, o rišiai ir dievai priklauso nuo Brahmos, taip, o karaliau, visi menai iš tiesų pavaldūs tapybai. Kaip Šumeru yra pirmasis tarp kalnų, tarp upių pirmoji — Ganga, o Saulė pirmoji tarp planetų, kaip paukščių karalius Garuda sklando padangėse, o Indra valdo dievus, taip ir tapyba svarbiausia iš menų. Todėl eik pas dievą Višvakarmaną, ir jis tave, Nagnadžitai, trumpai supažindins su esminiais tapybos bruožais, taisyklėmis bei proporcijomis".

375—431. Žmonių karalius, gavęs iš Brahmos patarimą, džiugiai patraukė pas Višvakarmaną ir išvydęs jį spindintį žemai nusilenkė. Laikydamiesi aukščiausių taisyklių, pasakė vienas kitam pagarbos kupinas kalbas, ir karalius tarė: „Pas tave, kurs esi visažinantis ir visagalis, atėjau Brahmai įsakius. Maldauju, išdėstyk man tapybos meno ypatybes. Paaiškink, kaip pasirenkamos formos bei proporcijos, ir nurodyk tapybai būdingas taisykles". Karaliui ištarus tokius žodžius, Višvakarmanas papasakojo jam apie tapybos meną: „Klusnusis žmonių valdove, sukaupk savo dėmesį ir klausykis visų mano aiškinimų. Klausyk apie tapybos kilmę, apie tai, kaip pačių dievų pagerbtoje „Čitralakšanoje" aprašomos proporcijos, objektų išdėstymo principas bei spalvos, ir kodėl ją būtina studijuoti visiems mokytiems žmonėms, kaip to mane mokė gerasis dievas, gimęs iš lotoso[15]. Visas kūnų formas Brahma nutapė kaip tikinčiųjų visuose pasauliuose gerovės simbolį ir man pirmajam perteikė šias žinias. Kokias proporcijas kokiems daiktams reikia pasitelkti, kokie dalykai ir jų vaizdavimo būdai laikomi gražiais — visas šias žinias man suteikė Brahma. Už visus gražiausius paveikslus turiu būti dėkingas šventojo valdovo malonei, nes tik jo padedamas sukūriau visus meno kūrinius. Karaliai ir žmonės, kaip pats matai, atrodo taip, kaip mano buvo sukurti. Yra gausybė paveikslų rūšių su jiems būdingomis savybėmis, dėl to nuo šiol labai padaugės dievų atvaizdų. Kai gausi iš manęs žinių apie matmenis, būdingus bruožus, proporcijas ir formas, pagražinimus bei grožį, tu gerai iš-

---

[15] T.y. Brahma.

manysi visus būdus ir tapsi visapusišku ir žymiu tapybos meno žinovu. Be to, privalai išmokti atskirti žmonių ir išminčių ypatybes, atvaizduoti linksmus žmones, taip pat įgusti tapyti sunkias temas, reikalaujančias nepaprastai sutelkto dėmesio. Aš tave išmokysiu visų vaizdavimo priemonių, idant išgautum įvairių tipų munių[16], nagų[17], jakšasų[18], rakšasų, pretų, asurų, pišačų[19] vaizdus su jiems būdingais bruožais".

Taip pasakojama Nagnadžito veikalo „Čitralakšana" pirmame skyriuje, pavadintame „Nagnavrata"[20].

Antras skyrius

432—527. Atskleidęs Brahmos tapytų paveikslų prigimtį, didžiai pasitikintis Višvakarmanas kalbėjo kilniaširdžiui karaliui tokius žodžius: „Seniai seniai, kai neegzistavo jokia būtis, pasaulio kiaušinyje nebuvo nei tvirtumo, nei judėjimo; tamsa gaubė Auksinį kiaušinį, ir viskas atsirado iš vandens. Iš šio kiaušinio iškilo ir pats pasaulio Kūrėjas. Tada Brahma sukūrė OM, Vedas, Žinias, Teoriją ir Kūriniją. Iš keturių pastarųjų išsivystė Formos ir Vardai, o Brahmos pastangomis sukūrus gyvybę, atsirado kastos ir luomai ir įsitvirtino įstatymai bei papročiai. Įvykdęs savo sumanymą, Brahma nukreipė mintis apmąstyti, kaip išsaugoti kūriniją. Brahmai nugrimzdus į tokius apmąstymus, jo dvasinės būsenos paveiktos visos būtybės, karaliai ir dievai sužinojo jo vardą ir nusižeminę be perstojo jį šlovino. Per šias Brahmos mintis Mahadeva, Višnus, Indra ir visi kiti dievai gavo aukščiausiąjį palaiminimą. Savo pačių galia

[16] *Munis* (skr. *muni*) — išminčius, asketas, atsiskyrėlis, vienuolis.

[17] *Nagai* (skr. *nāga* — gyvatė) — mitiniai indų demonai, vaizduojami žmogaus veidu ir gyvatės liemeniu.

[18] *Jakšasai* — gerųjų pusdievių atmaina. Indų mitologijoje jie priklauso turto dievo Kuberos svitai ir laikomi jo brangenybių saugotojais.

[19] *Rakšasai, asuros, pišačai* — indų mitologijoje piktųjų dvasių, demonų atmaina, dievų priešininkai.

[20] *„Nagnavrata"* (skr. *nagna* — nuogas, *vrata* — valia, įsakymas, priesakas) — „Nuogojo priesakai".

jie tapo gražių proporcijų ir savybių, įgijo puikių, tik jiems būdingų bruožų. Jie pasidarė gražaus sudėjimo, ir kai pagrindinės bei mažesnės dalys tapo tobulos, visapusiškai išryškino savo formas.

Jų išvaizda, apdovanota gausybe savybių, spindėjo brangenybėmis ir puošniais apdarais. Įvairiausi ginklai, kuriuos jie laikė rankose, paveiksluose virto jiems priskiriamų bruožų įvairove, ir taip jie patys nutapė savo figūras. Kai dievai pamatė jas, jų akys suspindo pasitenkinimu ir širdis užplūdo didis džiaugsmas. Brahma tarė: „Puiku!“ ir pamaldžiai giedodamas ėmė juos šlovinti. Taip jie palaimino savo pačių atvaizdus, suteikdami jiems didžiulės jėgos. Tada Brahma džiaugsmingai tarė septyniems dievams: „Nuo šiolei visuose Trijuose pasauliuose niekam nekils abejonių dėl jūsų šventų dieviškų formų tikrumo ir jūs nuolatos būsite garbinami. Turintis gerą širdį valdo turtus, kurie padeda įgyti išminties. Kas žmonių pasaulyje atvira širdimi siunčia auką, tas visada pasiekia tikslą, yra sveikas ir sulaukia trokštamų dalykų. Žemėje bus atsisakyta nuodėmių ir neliks vietos nemalonioms mintims bei keliaklupsčiavimui aistrai. Toks žmogus taps savo paties gynėju. Visi, žengiantys dharmos keliu, paklūsta rakšasams ir tuo būdu įgyja didesnę šlovę. Idant įsitvirtintų pasaulyje aukojimas, dievų formoms bus suteikti vardai, vertė ir skiriamos reikalingos aukos bei maldos, kuriomis žmonės juos šlovins. Nesvarbu, kuria kryptimi žmogus nukreips savo dorovingas pastangas ir kurią formą jis bent kartą pagarbins, šie jūsų atvaizdai turės suteikti jam vidinę ramybę. „Taigi tebūnie taip!“ — dievai padėkojo šiais žodžiais ir didžiai patenkinti savo kilniomis formomis išsiskirstė. Taip įsitvirtino aukojimo kultas. Kada aš tau atskleisiu mokslą apie proporcijas ir visa, kas liečia sukūrimą paveikslo, kuris aukojimo metu taps svarbiausias objektas, tu suvoksi visų šitų dalykų esmę, ir tada, žmonių karaliau, garsas apie tavo šlovingą vardą būtinai pasklis po visą žmonių pasaulį. Šventas mokslas apie tapybai būdingus bruožus, taip pat proporcijų savybes, kurio aš išmokau iš Brahmos, turi būti aiškiai suprantamas. Didysis karaliau, proporcijų menas paveiksluose grindžiamas visų dievų garbinimu. Jis sukurtas, idant garsintų jų šlovę ir įveiktų nuodėmę bei baimę, o svarbiausia, kad tavo akims neabejotinai atsiveria ir tampa suvokiamos visos esmės“.

Taip baigiasi antras „Čitralakšanos“ skyrius, pavadintas „Maldos aukojimo kilmė“.

Trečias skyrius

528—539. Apie karalių ir kitų žmonių kūnų proporcijas man išdėstė pats Brahma. Aš jas išaiškinsiu tau, o tu kitiems žmonėms nuosekliai perteik viską apie tas proporcijas ir vaizdavimo būdus.

Vaizduojant dievus, asuras, gyvačių valdovą (Nagendra), rakšasus, gandharvus, kinarą[21], sidhą[22], vadaną ir džaritarą, pišačą, pretus, kumbhandą[23], vidjadharų[24] būrį, žmones, Amanusą ir visus karalius, naudojama tokia matų sistema: paramanu, anu, likša, juka (yuka), java (yava), angula[25], kur kiekvienas matmuo, kaip tiksliai nustatyta, sekančio atžvilgiu yra aštuonis kartus didesnis. <...> Dabar vertėtų nuosekliai išaiškinti karalių ir žmonių kūnų matmenis. Klausyk, kokie yra Čakravartino[26] kūno matmenų ypatumai. Jo galingas kūnas ilgiu ir pločiu panašus į njagrodhos medį. Čakravartino kūnas, imant matu jo paties piršto ilgį, yra 108 angulų ir niekada nebūna kitoks.

Versta iš: Citralakṣaṇa — Dheli, 1976. — P. 61—80. Iš anglų kalbos vertė *Valdas Jaskūnas*

[21] *Kinarai* — indų mitologinės būtybės, pusdieviai, vaizduojami kaip žmonės arklio galvomis arba kaip paukščiai žmogaus galvomis.

[22] *Sidhai* — indų mitinės būtybės, pusdieviai, gyvenantys erdvėje. Jų yra apie 88 000 ir jie pasižymi aštuoniomis antgamtinėmis savybėmis: gali tapti be galo mažais ir be galo dideliais, be galo lengvais ir sunkiais, akimirksniu persikelti į bet kurį erdvės tašką, mintimis realizuoti troškimus, pajungti savo valiai daiktus ir laiką bei įgyti aukščiausią valdžią pasaulyje. Džainizmo mitologijoje sidhai — tai būtybės, pasiekusios išsivadavimą (mokṣa) ir praradusios visus požymius, išskyrus absoliutų teisingumą ir žinojimą.

[23] *Kumbhandos* — vedų mitologijoje smulkūs demonai, budizmo mitologijoje — išsigimusios dvasios.

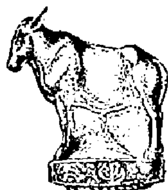
[24] *Vidjadharos* — gerosios mitinės oro dvasios, gyvenančios tarp žemės ir dangaus arba Šiaurės kalnuose, dievo Indros palydovės.

[25] Sanskrite vartojami mato vienetai įvairioms propocijoms nustatyti.

[26] *Čakravartinas* („tas, kuris pasuka ratą“) — budizmo mitologijoje idealus valdovas, įgyvendinantis teisingumo karalystę visame pasaulyje.

VIŠNUDHARMOTARA

[AUKŠČIAUSIASIS VIŠNAUS ĮSTATYMAS]

„Višnudharmotara" — vienas iš sistemiškiausių senovės indų veikalų apie tapybos techniką. Jo sukūrimo laikas siejamas su meno klestėjimu Guptos dinastijos valdymo periodu (IV—VI a.). Šis veikalas priskiriamas puraniškajai literatūrai, nors nei didžiųjų (mahāpurāṇas), nei mažųjų (upapurāṇas) puranų sąrašuose jo nerandame, tačiau daugelis tyrinėtojų mano, jog tai savarankiška „Višnupuranos" dalis.

„Višnudharmotaroje" aptariamus tapybos technikos principus matome įkūnytus jau garsiose Adžantos freskose (II—I a. pr. Kr.) ir Sančio architektūros komplekse (I a. pr. Kr.). Ritualu grindžiamoje tradicinėje Indijos menų hierarchijoje tapyba neatsiejama nuo architektūros ir skulptūros. Tapybą labai veikė ir šokio (nṛtta) bei pantomimos (nṛtya) menas. Šokio meno, grimo ir kostiumų praktika veikė tapybos modeliavimą, o muzika ir giedojimas — tapybos ritmikos dėsnius. Skulptūra ir tapyba buvo laikomos kontūro užpildymo proceso sudedamosiomis dalimis, todėl dažnai skulptūra, reljefas ir tapyba buvo atitinkamai vadinami „pilnu vaizdu" (citra), „pusiniu atvaizdu" (ardhacitra) ir „atvaizdo atspindžiu" (citrabhaṣa). Senovės indų manymu, tapybos tikslas — išvaduoti žmones nuo blogio (pāpa), suteikti malonumą (prīṇati), pamaloninti namų dievybes. Todėl „Višnudharmotaroje" aiškinama, kaip paruošti drobę, gruntuoti ją, maišyti spalvas, ruošti jų derinius, naudoti teptukus, pieštukus. Daug dėmesio skiriama tapybos psichologijai, aiškinama, kaip pasitelkus įvairias perspektyvas,

kompozicijos elementus, spalvų derinius sukelti žiūrovams norimą išgyvenimą (bhāva) ir rasas. Veikale rašoma ne tik apie tapybos techniką, procesą, bet ir apie meno kūrinių eksponavimą, laikymą, aptariami tapybos trūkumai (doṣa) ir pranašumai (guṇa).

Deja, „Višnudharmotara" dar nėra išversta iš sanskrito rankraščių į kitas kalbas, išskyrus 1924 m. garsios indų estetikos specialistės Stellos Kramrish parengtus jos fragmentų vertimus į anglų kalbą.

Antologijoje spausdinami „Višnudharmotaros" trečios dalies keleto skyrių fragmentai.

Trečia dalis

Antras skyrius

1. Vadžra tarė: „O Neklystantysai, papasakoki man apie dievų atvaizdų kūrimo meną[1], kad jie visada būtų panašūs ir atitiktų taisykles (šastras)".

2. Markandėja[2] atsakė: „O žmonių valdove, kas deramai nežino tapybos taisyklių, tas nepajėgs susigaudyti atvaizduose".

3. Vadžra tarė: „O Bhrigaus palikuonių skleidėjau, tarki žodį apie tapybos meną, nes tik žinantis tapybos taisykles gali jas deramai žodžiais apibūdinti".

4. Markandėja atsakė: „Vargiai suvoksi tapybos meną nepažindamas šokio meno. Jokio darbo neįmanoma atlikti šioje žemėje, o valdove, be šių dviejų pagalbos".

[1] Vedų ir brahmanizmo laikais dar nebuvo statomos jokios šventyklos ir dievų atvaizdai apeigose (yajna) nebuvo naudojami. Formuojantis hinduizmo religijai, jadžną ėmė keisti tantrinė (agamų tekstais besiremianti) apeiga — pūdža (pūjā), kurioje pradėta naudoti antropomorfinius dievų atvaizdus. Ir dabar Indijoje yra išlikusios maginės dievų atvaizdų garbinimo apeigos — abhičara. Be abejo, jos labai veikė ir skatino tapybos ir apskritai vaizduojamojo meno raidą.

[2] *Markandėja* (Markandeya) — daugelyje puranų sutinkamas mitinis išminčius, dievų apdovanotas nemirtingumu. Jis keliauja po visatą, kosminį Višnaus kūną, lankydamas šventas vietas (tirha) ir mokydamas sutiktus žmones. Visas „Višnudharmotaros" tekstas — tai Markandėjos ir jo mokinio, valdovo Vadžros, pokalbis, kurio metu Markandėja atskleidžia atvaizdų kūrimo meno paslaptis.

5. Vadžra tarė: „O dukart gimusysis, pirmiausia papasakok apie šokio meną, o paskui atskleiski tapybos meno dėsnius, nes šokio meną suprantantis numano ir tapybą".

6. Markandėja atsakė: „Sunkiai suvoksi šokio meną nenutuokdamas muzikos (utodya) meno. Juk šokis neatskiriamas nuo muzikos".

7. Vadžra tarė: „O dharmos žinove, pirmiausia papasakoki apie muzikos meną, o tada atskleiski šokio meno dėsnius, nes pirmąjį pažinęs galėsiu suvokti ir šokį".

8. Markandėja atsakė: „Vargiai suprasi muzikos meną, nesusipažinęs su giedojimo menu. Tik giedojimo meno taisykles pažinęs gali deramai viską vertinti".

9. Vadžra tarė: „O verčiausias dharmos saugotojau, prašom papasakoti man apie giedojimo meną, nes giedojimo meną pažinęs tampa visažinis ir verčiausias tarp žmonių".

Dvidešimt septintas skyrius

— —

7. Markandėja tarė: „O valdove, dabar klausyki, ką tau pasakysiu apie pagrindines spalvas ir jų derinius (samayoga).

8. Žinomos penkios pagrindinės spalvos. Būtent: balta (sveṣa), raudona (rakta), geltona (pita), juoda (kṛṣṇa) ir žalia (haṛt).

9. Neįmanoma suskaičiuoti visų šio pasaulio spalvų derinių, kurie yra dviejų ar trijų [pagrindinių] spalvų deriniai su visais įmanomais atspalviais ir tonais.

10. Aš papasakosiu tau, o geriausias iš žmonių, apie tamsius (śyama) ir šviesius (garva) spalvų derinius, išgaunamus sumaišius įvairias šio pasaulio spalvas, kuriuos regime kiekvienos spalvos atspalviuose.

11—12. Žinomi penki baltos ir dvylika juodos spalvos atspalviai. Spindinti balta (rukma), dantų baltuma (danta), gryno sandalo baltuma (sphutacendana), debesies baltuma (kava) ir mėnulio baltuma (candra) — tai, pasak tradicijos, penkių rūšių balta spalva.

13. Tamsios [spalvos] atspalviai, o valdove, yra šie: rausvai tamsi (rukma), rusvai tamsi (mudga), daigų žalumo tamsuma, tamsiai pilka (pandu), šviesiai ruda tamsuma (harta), gelsva tamsuma (pita), vijoklio tamsuma (pryangu), beždžionės tamsuma (kapi).

14—15. Toliau eina mėlynojo lotoso tamsuma (nilotpala), žydra povo tamsuma (nilakanta), purpurinė lotoso (raktotpala) tamsuma, niūraus debesies tamsuma (dhana).

16. [Šiuos atspalvius] derinant su vaizduojamo [objekto] spalvomis ir naudojant įvairius jų derinius išgaunamas įstabus grožis.

17. Supažindinęs su spalvomis, dar aš tau papasakosiu apie dievų spalvas. O kurių [dievų] nepaminėsiu, tie turėtų būti tapomi baltai.

18—19. Nagų valdovą Vasukį derėtų tapyti tamsiai (śyama), o nagai šiame amžiuje turėtų būti vaizduojami balti. Įvairūs [demonai] — daitijai, danavai, rakšasai, guhjakai ir pišačai — yra nespindinčios vandens spalvos.

— —

23. Dukart gimusiuosius (dvadža) reikėtų vaizduoti mėnulio spalvos, o kariūnus (kšatrijus) — balto lotoso (padma) spalvos. Prekijus (vaišjus) derėtų tapyti tik lengvai šviesia spalva, o žemojo sluoksnio atstovus (šūdrus) — tamsia.

24. Gandharvai ir apsarės[3], pasak šventų tekstų, gali būti vaizduojami įvairių spalvų. Valdovai ir kilmingi žmonės — irgi balto lotoso.

25. Ligoniai, piktadariai, blogų žvaigždžių paveikti, atgailaujantieji ar rūpesčių prislėgta šeima taip pat turėtų būti [perteikiami] tamsia spalva.

26. Regimus daiktus derėtų tapyti jų tikrąja spalva.

Trisdešimt penktas skyrius

1. Markandėja tarė: „Dabar aš papasakosiu tau, o tyrasai, apie tapybos dėsnius. Žiloje senovėje, sukurdamas deivę Urvašę, išmintingus Narajana[4] pasaulių gerovei sukūrė, o valdovo palikuoni, ir tapybos dėsnius.

---

[3] *Gandharvai* — dangiškieji muzikantai ir dainiai; *apsarės* — dieviškosios nimfos, gandharvų palydovės, šokių ir muzikos žinovės.

[4] „Vamanapurana" mini du Višnaus įsikūnijimus (avatarus) — Narą ir Narajaną, kurie garsėjo pamaldžiu ir asketišku gyvenimu. Pavydo apimtas Indra ir kiti dievai sumanė juos sugundyti, sudrumsti jų ramybę ir pasiuntė dangiškąsias nimfas. Magijoje įgudęs Narajana paėmė mango medžio žiedą, pasidėjo jį sau ant šlaunies ir iš jo radosi deivė Urvašė (skr. *uru* — šlaunis), o kartu ir tapybos dėsniai.

2. [Siekdamas] apgauti dieviškąsias mergeles, didysis išminčius, paėmęs mango medžio žiedą, sukūrė iš jo įstabaus grožio deivę.

3. Tapybos menas jai suteikė žavų pavidalą, ir ji tapo nuostabiausia apsare. O ją išvydusios visos dangiškosios nimfos susigėdo ir pasitraukė šalin.

4. Tokiu būdu sukūręs tapybą ir jos dėsnius, jis sykiu sukūrė ir dievą Višvakarmą[5] jiems pažinti.

5. Šokis, kaip ir tapyba, pasak perdavos, yra trijų pasaulių imitavimas (anukṛtih)[6]. Akims ir jų išraiškoms, kūno galūnėms, jų dalims ir pirmiausia rankoms suteikiama ta pati reikšmė kaip ir šokio mene, o geriausiasis iš valdovų. Tos pačios [jų reikšmės] ir tapyboje. Šokis ir tapyba laikomi tokios pat vertės".

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Keturiasdešimt pirmas skyrius

1. Markandėja tarė: „Skiriami keturi tapybos stiliai: gyvenimiškasis (satyam), meniškasis (vainikam), miestietiškasis (nagaram) ir mišrusis (miśram). Dabar papasakosiu apie jų požymius (lakśanam).

2. Kūrinį vadiname gyvenimišku, jei jis primena šios žemės [daiktus], yra tinkamų proporcijų, gerų dydžių, [vaizduoja] gražius, apvalius ir malonius kūnus.

3. Įvairios kūnų padėtys, griežtos proporcijos, tikslus kvadratinis išdėstymas drobėje, neblankūs, neištempti ir visiškai užbaigti darbai — tokie vadinami meniškais (vainikam).

4. Miestietiškam stiliui [būdingos] ovalios [kompozicijos], tvirtų ir išlavintų galūnių kūnai, padailinti gėlių girliandomis ir ornamentais.

---

[5] *Višvakarma* (liet. *visagalis, visadaris*) — iš pradžių šis žodis buvo vartojamas kaip bet kurio galingo dievo epitetas, o vėliau taip imta vadinti visatą kuriančią jėgą, kuri buvo personifikuota dievu. Jis — didis architektas, technikos, amatų ir menų valdovas.

[6] Pasak senovės indų kosmologijos, visatą sudaro trys pasauliai (trailokya) — žemė (bhūr), tarpinis pasaulis (bhuvaḥ) ir dangus (svaḥ). Vedantos filosofijoje šie pasauliai siejami su fiziniu, vitaliniu-jusliniu ir mentaliniu kūnu bei trimis realybės lygmenimis.

5. O mišrusis [tapybos stilius] randasi derinant tris pirmuosius. Žinomi trys tapymo būdai (vartana)[7]: kryžminis (patraya), žingsninis (haivika) ir taškinis (binduya).

6. Pirmasis [šešėliavimo] būdas taip vadinamas dėl to, kad primena lapų [susikertančias] linijas. Žingsninis laikomas labai subtiliu, o taškinio pavadinimas kilo iš taškavimo technikos.

7. Neryški, nelygi ir nekontrastinga linija (rekha), pernelyg storų lūpų, didelių akių ar sėklidžių [vaizdavimas], [veiksmo ar scenos] nesantūrumas, — tai tapybos trūkumai.

8. Meilumas (madhuratva), kontrastingumas (vibhakta), erdvės užpildymas (bhūlamba), padėčių proporcijos (sthanapramana)[8], panašumas (sadrśya) ir perspektyva (kśayavriddhi) — šitai žinovai laiko tapybos pranašumais.

9. O geriausiasis iš žmonių, kūrinio kontūravimas (rekha), šešėliavimas (vartana), išraiškingumas (bhuśanam)[9], spalvingumas (varnam) — tai tapybos apdaila.

10. Mokytojai (acarya) vertina liniją, žinovai — šešėliavimą, moterys mėgsta puošmenas, o visus kitus žavi spalvingumas.

11. Tai žinant, svarbu pasirūpinti, kad paveikslas tiktų visiems skoniams, o žmonių valdove.

12. Bloga [tapymo] poza (asanam), troškulys, aplaidumas, blogi įpročiai — šios [dailininko] ydos pražudo kūrinį.

13. Svarbu gerai gruntuoti, tvarkingai ir tinkamai į visas puses ištempti drobę ir kruopščiai ištepti paviršių.

14—15. Kūrinys bus nuostabaus grožio tuomet, kai menininkas auksine spalva tapys aiškias ir švelnias linijas, su skoniu naudos įvairias puošmenas ir išlaikys tinkamas proporcijas (praman)".

---

[7] Tapymo būdai (skr. *vartana* — judėjimas, vartymas) — viena iš indų tapybos technikos sąvokų, reiškiančių šešėliavimą ar šviesos—tamsos žaismą. Vartana priklausė nuo teptukų ar pieštukų laikymo ir tepimo būdų.

[8] Proporcijų mokslas buvo neatsiejamas nuo matų (mata) sistemos. Vaizdavimo objektų dydžiui ir jų santykiams nusakyti buvo vartojama *angula* (pirštas, nykštys, kurio ilgis apie 2 cm) ir *tala* (atstumas tarp nykščio ir didžiojo piršto arba nuo bambos iki lyties organo; tai sudaro apie 20 cm arba 12 angulų.

[9] Išraiškingumas arba kitaip — kūno puošmena, kūno ornamentas. Išraiškingumas priklauso nuo tinkamo rasų perteikimo, todėl jis tapo viena iš svarbesnių indų estetikos sąvokų.

Keturiasdešimt trečias skyrius

1. Markandėja tarė: „Tapyba perteikia tokias devynias rasas: erotinę (śṛngara), komiškąją (hasya), graudulio (karuna), herojiškąją (vira), rūsties (raudra), siaubo (bhayanaka), bjaurasties (bibhatsa), nuostabos (adbhuta) ir ramybės (śanta)[10].

2. Tai, kas atspindi grožį, linijų, formų ir puošmenų įstabumą bei atitinka žinovų skonį, vadiname erotine rasa.

3. Kas yra kreiva, šleiva ar neproporcinga, [kaip kad] netinkamai sutrumpėjusi ranka, — tai laikome juoką keliančia rasa.

4. Graudulio rasą perteikti derėtų vaizduojant nelaimes, varžytines, atsiskyrimą, elgetavimą ir kitas užuojautą keliančias aplinkybes.

5. Žiaurumas, pyktis, žudynės, ginklų spindesys ir ryškios puošmenos perteikia rūsties rasą.

6. Pasitikėjimą keliantį narsumą kartu su tauria išvaizda ir lūpų šypsena bei lengvai surauktais antakiais siejame su herojiškąja rasa.

7. Siaubingąją rasą tapyboje sukelia baisūs, atstumiantys dalykai, beprotybė, kerštas ar žudynės.

8. Kūrinys, vaizduojantis nemalonų bausmės vykdymą ar pasibjaurėtiną kapinių sceną, geriausiai išreiškia bjaurasties rasą.

9. O kai kūrinyje [vaizduojamas] pastėrimą keliantis nuolankus Tarkšjos[11] veidas ar kitos [panašios] būtybės, tai sukelia nuostabos rasą.

10. Ramybės rasa perteikiama vaizduojant švelnią išvaizdą, susikaupimą, meditaciją, jogų ar šventų žmonių sueigas.

11. Namus puošti galima erotinę, komiškąją ir ramybės rasas vaizduojančiais paveikslais. Ir niekada namuose neturėtų būti kabinami kitokie paveikslai.

---

[10] Mokslas apie rasas išdėstytas „Natjašastros" šeštame skyriuje. Pirminiuose tekstuose minimos aštuonios klasikinės rasos, o vėliau tapo įprasta prie jų pridėti ir devintą — ramybės, kontempliatyvumo (śanta) rasą. Manoma, jog ši rasa tapo reikšminga dėl jogų praktikos ir jogų vaizdavimo meno kūriniuose.

[11] *Tarkšja* (Tarkśya) — vedų literatūros mitinė būtybė, tarnaujanti žmonėms. Ji vaizduojama žirgo ir laimės paukščio Garudos pavidalu.

12. Tačiau visas rasas galima laikyti dievų šventyklose ar valdovų rūmuose, išskyrus gyvenamąsias dvaro patalpas.

13. Visas šias rasas galima kabinti valdovų rūmų susirinkimų, priėmimų kambariuose.

14—15. Bet valdovų rūmų susirinkimų kambariuose ir šventyklose patartina niekada nelaikyti nemalonių kūrinių, kaip antai [vaizduojančių] panardintų į jūrą jaučio ragų, iš vandens kyšančias žmogaus rankų, bjaurios išvaizdos žmonių[12], mirties ar sielvarto, karų ar kremacijos.

16—17. O didysis valdove, žmonių gyvenamose patapose visada turėtų būti vidjadharų, devynių išminčių, Garudos, Hanumano ir kitų sėkmę nešančiųjų atvaizdai. Ir nevertėtų, o valdove, savo namuose eksponuoti paties sukurtų darbų.

18. Silpnas ar riebus kontūras (rekha), kontrastingumo stoka, netinkami spalvų deriniai — visa tai yra laikoma tapybos trūkumais.

19. Kompozicija (sthana), proporcija (pramana), erdvės užpildymas (bhulambha), lipšnumas (madhuratva), kontrastingumas (vibhakta), panašumas (sadṛśya), tolumas (kśaya), artumas (vṛddhi) — tai aštuoni gero kūrinio požymiai[13].

20. Kūrinys yra neįtaigus, jeigu prasta jo kompozicija, jei jis stokoja [atitinkamos] rasos, atrodo tuščias, niūrus ir be gyvasties (cetana).

---

[12] Senovės indai skyrė penkis žmonių tipus: Hamsa, Bhadra, Malavja, Ruščaka ir Šašaka, kurie astrologijoje buvo siejami su penkiomis dominuojančiomis planetomis: Jupiteriu, Merkurijum, Venera, Marsu ir Saturnu. „Višnudharmotaroje" nurodoma, kokių proporcijų, dydžių ir spalvų vaizduoti kiekvieną iš šių tipų. Buvo manoma, jog pažeidus šias taisykles žmogui suteikiama bjauri, jo tipui netinkama išvaizda.

[13] Čia išvardyti pagrindiniai ne tik tapybos, bet ir skulptūros, keramikos ir apskritai vaizduojamojo meno kūrinių pranašumai ar vertės požymiai.

Proporcija (pramana): skiriamos trys pagrindinės vaizduojamų figūrų proporcijos — pilnoji (uttama), vidurinė (madhya) ir smulkioji (adhema). Visos jos grindžiamos matų sistema.

Kompozicija (sthana) — devynių pozicijų sistema; siauresne prasme — tai vertikaliai stovinčių, spalvomis, gestais ir forma besiskiriančių figūrų vaizdavimo principai.

Panašumas (skr. *sadṛśya* — kaip gyvas) — vienas iš svarbesnių indų skulptūros ir tapybos principų, dažnai vadinamas četana (gyvybingumas). Pasak senovės indų, gyvą nuo negyvo skiria prana (kvėptis, energija) ir gyvybiniai syvai (angirasa). Todėl kūrinyje menininkas turi perteikti ne tik regimąjį kūnų pavidalą, bet ir subtilųjį kūną, o šitai būdavo įmanoma padaryti giliai susikaupus ir pajutus tą kūną savyje.

Tolumas—artumas (kśaya—vṛddhi) — augimo—artėjimo ir tolimo—mažėjimo tapybinės perspektyvos. „Višnudharmotara" mini trylika nuo įvairių pozicijų (sthana) priklausančių perspektyvų.

21. Kai regime šokančią arba išsigandusią, besijuokiančią ar besimėgaujančią figūrą, ji atrodo kupina gyvybės, lyg kvėpuotų.

22. Tokie kūriniai laikomi vertingais. [Dailininkas] turėtų darbuose vengti niūrumo ir tuštumo.

23. [Nederėtų vaizduoti] figūrų su nemalonios išvaizdos galūnėmis, plaukuotų [kūnų], beprotybės iškreipto veido ar drugio ligos.

24. Išmintingas menininkas tapo tai, kas įtikinama, ir niekados to, kas pranoksta [tikrovę].

25. O žmonių valdove, įgudusių, dorų ir tapybos dėsnius pažinusių dailininkų kūriniai visuomet skleidžia gėrį ir išsklaido rūpesčius.

26—27. Paveikslai sunaikina ar pažaboja irzlumą, suteikia pusiausvyrą bei malonumą, pašalina blogų sapnų poveikį ir pamalonina namų dievybes. Namai, kuriuos puošia kūriniai, niekada neatrodo tušti.

28. Didžiu dailininku laikome tą, kuris sugeba atvaizduoti bangą, liepsną, dūmą ar vėjyje plazdančią vėliavą.

29. Tas didis dailininkas, kuris miegantį atvaizduoja gyvybingu, o mirusįjį — be gyvybės; kuris sugeba perteikti [erdvės ar vandens] gelmę.

30. Tapant reikėtų stengtis vengti vieną figūrą priešpriešinti kitai. Bet kuriuo atveju, figūrų teisingas išdėstymas visuomet yra pagirtinas dalykas.

31—32. O žmonių valdove, šios tapybos meno taisyklės taikytinos ir geležies, aukso, sidabro, vario ar kitų metalų dirbiniams bei geležies, akmens ir medžio skulptūroms.

33. Vertingos šios tapymo taisyklės ir dirbant su moliu. Sakoma, jog kūriniai esti dviejų rūšių: iškilūs (ghana) ir įdubę (suśira).

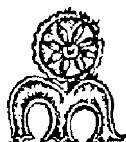
34—35. Metalas, akmuo, medis ir molis apdorojami reljefiškai (ghana), o odos, žalvario ir metalo dirbiniai yra profiliniai (suśira). [Šiuo atveju] oda yra padengiama tirštu molio sluoksniu ir ant jo tapoma kaip ant drobės.

36—37. Šioje sutroje pateikiamos tapybos taisyklės, kurių, o valdove, ištisus šimtmečius nebuvo galima išsamiau atskleisti. O kas čia nebuvo paminėta, tą galima perimti iš šokio [taisyklių], o kas praleista šokio [taisyklėse], tą, o kilnusis žemės valdove, galime aptikti [šičia].

38. Tapyba yra geriausias iš visų menų, kurie padeda įgyvendinti keturias žmogaus vertybes: teisumą (dharma), gerovę (artha), malonumą (kama) ir išsivadavimą (mokṣa). Ir puošdami namus [meno kūriniai] visada suteikia laimę.

39. Kaip Šumeru kalnas pranoksta visus kalnus, laimės paukštis Garuda yra visų paukščių valdovas, o žemės viešpats — iškiliausias tarp žmonių, taip ir tapyba yra geriausia iš menų.

Versta iš: Vishnudharmottarapurana, tritya kandah/ed. by dr. Priyabala Shah. — Oriental Institute Baroda, 1958; *Kramrish St.* The Vishnudharmottaram. — Calcutta University, 1924. Iš sanskrito kalbos vertė *Audrius Beinorius*

IRAIJANARAS

Iraijanaro (Iraiyanar, IV a. po Kr.) „Muzikos gramatika" — tamilų muzikos estetikos veikalas, kuriame, be kalbos struktūros ir sandaros problemų, aptariami ir kai kurie muzikos estetikos specifiniai bruožai. Čia plėtojama idėja, jog muzika yra glaudžiai susijusi su žodžio menu.

Antologijoje spausdinamas nedidelis fragmentas iš „Muzikos gramatikos".

[MUZIKOS GRAMATIKA]

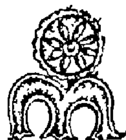
[Fragmentas]

Gražioji tamilų kalba yra trijų rūšių: natūralioji arba poezijos, muzikos ir dramos kalba. Kiekviena iš jų turi savo gramatiką ir literatūrą. Tačiau esama knygų, kuriose visos trys kalbos glaudžiai susijusios: viena yra pagrindas, o kitos dvi egzistuoja kaip galimybė susijungti su kūno judesiais, mimika, artikuliacija arba su dainavimu bei muzikiniu akompanimentu. Dvi paskutiniosios pasižymi ypatingomis ilgio, tarties ir t.t. taisyklėmis. Iš karto matyti, kad nors jos tekste ir neišskirtos, tačiau yra ypatingos dalys. Kitaip tariant, kas poemoje neskaitoma, turi būti dainuojama arba vaidinama. Ir kuo senesni tekstai, tuo daugiau dainavimo, muzikos ir vaidybos, o mažiau to, kas skaitytina ir tartina. Kas eilėraštyje yra metras, pėda, muzikiniame tekste yra tonas, gaida, dainavimo maniera ir akompanimentas. Ir nėra muzikos be žodžio, eilutės ir raidės — tai

muzikai nelyginant ašis ratui. Nuo seno niekas ir nemanė ką nors be žodžių skaityti ar intonuoti. Todėl tokios dalys, kurias reikia dainuoti, nors jų ir yra poemoje, — nėra poezija. Pasaulio ir pasaulių erdvėje nėra žodžių, eilučių ir poemų — yra tik garsas; jis kuria visą visatos erdvę, kuri neužpildyta daiktų, kūnų ir dvasių, tačiau pats garsas — dvasios esmė.

Jis neapčiuopiamesnis už eterį ir bet kurią kitą materiją. O ant kalbos stygų nukrinta tik lašas tos drėgmės, o vien tiek tesudrėkintais eilėraščiais — neišsigelbėsi. Ir nebėra vedų žodžių ir eilučių bei visų kitų dieviškųjų eilių magijos, nes jie sausi be tos drėgmės. Beveik niekas nežino, kaip juos dainuoti ir vaidinti, todėl jie, kaip ir kiti užkeikimai, nustoja galios. Dingo muzikos apžavai, liko nejudanti ašis, sukanti visatos ratą. Muzika negali būti užrašyta, kaip ir negali būti aprašyta dvasia. Muzika — materijos dvasia.

Versta iš: Музыкальная эстетика стран Востока. — Москва: Музыка, 1967. — С. 100—101. Iš rusų kalbos vertė *Ieva Diemantaitė*

VATSJAJANA MALANAGA

Garsus senovės indų veikalas apie meilę — „Kamasūtra" („Kāmasūtra") buvo sukurtas III—IV a. Jo autoriumi laikomas Vatsjajana Malanaga (Vātsyāyana Māllanaga). Manoma, jog tai buvo vienas iš brahmanų, asketų išminčių (muni), gyvenusių Vakarų Indijoje.

„Kamasūtra" — didaktinis kūrinys, analizuojantis juslinę išsilavinusio miestiečio ir kurtizanės patirtį, pagrįstą tradiciniu hinduizmo požiūriu į žmogaus veiklą, kurią reglamentuoja trys tikslai: d h a r m a (skr. d h a r — laikyti) — žmogaus visuomeninės ir religinės pareigos, lemiančios jo elgesį, a r t h a (esmė, nauda) — materialinių vertybių įgyjimas ir tinkamas jų panaudojimas ir pagaliau k a m a (skr. k ā m a — meilė) — juslinio-emocinio prado sužadinimas ir tinkamas jo patenkinimas. Taigi hedonistinis „Kamasūtros" mokslas yra glaudžiai susijęs su etiniu ir pragmatiniu žmogaus veiklos aspektu. Kaip ir kitiems senovės indų mokslo veikalams, „Kamasūtrai" būdinga nepaprastai skrupulinga terminologija, polinkis kruopščiai įvardyti ir sistemiškai aprašyti nagrinėjamą objektą.

Mūsų laikus pasiekusį „Kamasūtros" tekstą sudaro septyni skirsniai (adhikarāna), kurie savo ruožtu dar skaidomi į 36 dalis (prakarāna) ir 64 skyrius (adhyāya). „Kamasūtra" parašyta proza, išskyrus eiliuotas tradicinio šlokos metru sukurtas dalių pabaigas, kuriose pateikiamos išvados.

Antologijoje spausdinama pora pirmo skirsnio skyrių.

KAMASŪTRA

[MEILĖS MENAS]

Pirmas skirsnis

BENDRAS

Antra dalis

Antras skyrius

Apie trijų tikslų siekimą

1. Žmogus, kuriam skirta nugyventi šimtą metų, turėtų įvairiais [gyvenimo tarpsniais] taip atsiduoti trims vertybėms (dharmai, arthai ir kamai)[1], jog jos ne kenktų, o tik papildytų viena kitą.

2—4. Vaikystėje jis turėtų siekti žinių. Jaunystėje jam derėtų atsiduoti gerovei ir malonumams. Subrendusiam privalu religijos pagalba siekti išsivadavimo (mokšos).

5—6. Nors šiame nepastovumo amžiuje atsiduoti [šioms vertybėms] galima tuomet, kai manome, jog tam yra tinkamas metas. Mokinystės (brahamacarya) periodas [turėtų tęstis], kol užbaigiami mokslai[2].

7—8. Atsiduoti dharmai — vadinasi, vykdyti šventraščių nurodymus, ką daryti, [pavyzdžiui], kaip atnašauti aukas, o tai paprastai nėra daroma, nes tai ne šio pasaulio dalykai, ir rezultatai neregimi [tiesiogiai]; ar ko nevalia daryti, [pavyzdžiui], maitintis mėsa, o tai dažnai daroma, nes tai šio pasaulio dalykai, ir padariniai akivaizdūs. Dharmą derėtų pažinti iš apreiškimo tekstų[3] ar iš tų, kas su jais tiesiogiai susiję.

9—10. *Artha* — tai menų, kraštų pažinimas, turtų, kaimenių, derliaus aukso ar draugų įsigijimas, arba saugojimas to, kas jau

---

[1] Vėliau buvo pridėta ketvirtoji vertybė — *mokša* (išsivadavimas). Šios svarbiausios hinduizmo vertybės žinomos jau nuo I a. po Kr. Jos turėjo padėti indams apmąstyti ir sutvarkyti savo gyvenimą etiniu, pragmatiniu ir hedonistiniu aspektu.

[2] Mokinystės periodas mokytojo (guru) namuose trukdavo ligi šešiolikos — aštuoniolikos metų.

[3] *Apreiškimo tekstai* (skr. *śruti* — bylota, apreikšta) — bendrinis indų sakralinių tekstų — vedų, upanišadų, aranjakų ir brahmanų — pavadinimas. Šie tekstai skiriasi nuo smriti (atminties, perdavos) tradicijos tekstų, t.y. puranų, epinių ar kitų religinių kūrinių. O garsioji indų biblija „Bhagavadgyta“ priklauso ne šruti, o smriti tradicijai, nes yra sudedamoji „Mahabharatos“ dalis.

įgyta, ar gausinimas to, kas jau yra. Arthą derėtų pažinti iš valdovo dvariškių ar šioje srityje jau įgudusių prekijų.

11—13. *Kama* — tai mėgavimasis konkrečiais dalykais per penkias jusles — klausą, lytėjimą, regą, skonį ir uoslę — bei proto (manas) ir savasties (atman) sąveiką (samyuktena). Juslių ir konkrečių objektų sąlytyje gimstantis malonumas (sukha) yra vadinamas kama. Kamos derėtų mokytis iš „Kamasūtros" ar ją pažinusių miestiečių.

17—17. Tarp [dharmos, arthos ir kamos] pirmesnis visada vertesnis.

Bet [yra išimčių].

Artha [yra skirta] valdovams, nes [nuo to priklauso] pasauliečių gerovė.

[Kama yra skirta] kurtizanėms[4].

18—21. [Prieštaravimas]: mokyti žmonės teigia, jog su nežemiškais dalykais siejama dharma privalo būti išdėstyta tekstuose. Analogiškai arthą galime pažinti tik iš knygų, nes ji įgyvendinama ypatingomis preimonėmis. Tačiau kamai, kurią visur [instinktyviai] praktikuoja netgi gyvūnai, nebūtinas joks tekstas.

22—24. [Atsakymas]: tai — netiesa. Vyrų ir moterų sueitis yra jų pačių valioje, todėl svarbu pažinti sueities būdus, o tai ir randame Vatsjajanos „Kamasūtroje". Gyvūnų pasaulyje, kurių niekas nevaržo, patelės yra laisvos daryti ką nori, tačiau jos santykiauja instinktyviai ir tik konkrečiais [rujos] periodais, todėl joms, be abejo, pamokymai nereikalingi.

25—30. [Prieštaravimas]: lokajatai[5] teigia, jog neprasminga atlikinėti religines apeigas, nes jų vaisius pažinti galima tik anapus, ir apskritai abejotina, [ar religinės apeigos yra vaisingos]. Iš tiesų koks gi kvailys atiduos savo turtus kitam geruoju — geriau žvirblis rankoje, nei sakalas danguje[6]. Arba geriau moneta, nors ir varinė šiandien, nei auksinė, dėl kurios nesi tikras.

---

[4] *Kurtizanė* (skr. *veśya* — pas kurią einama, viešoji) — bendrinis parsiduodančių moterų pavadinimas Indijoje. Kiti dažniau sutinkami pavadinimai: *ganika* (brangiai kainuojanti) daugiau taikoma aukštuomenės kurtizanėms, o *najika* yra rafinuota meilužė.

[5] *Lokajatai* (skr. *lokāyata* — visuotinė, kasdieniška) — čia turimi omenyje materialistinės-hedonistinės indų filosofinės mokyklos atstovai, neigiantys pomirtinį gyvenimą, nepripažįstantys vedų ir aukštinantys malonumus (kamą). Jie tikrąja žmogaus esme laikė jo kūną. Iš čia kitas jų pavadinimas *čarvaka* (tik kūnas). Šis fragmentas „Kamasūtroje" yra vienas iš nedaugelio išlikusių šios filosofinės mokyklos polemikos pavyzdžių.

[6] Originale: geriau balandis *(kapota)* šiendien, nei povas *(mayura)* rytoj.

31. Vatsjajana atsako, jog [religines apeigas būtina atlikti], nes:

1) nekelia jokių abejonių šventraščių tekstai, bylojantys apie dharmos praktiką;

2) įvairūs užkalbėjimai, kaip antai demonų išvarymas ar lietaus prašymas duoda regimų rezultatų;

3) saulė, mėnulis, žvaigždės ir planetos akivaizdžiai veikia kūrinijos gyvenimą;

4) šio pasaulio gerovė visiškai priklauso nuo keturių luomų [brahmanų, kšatrijų, vaišijų ir šūdrų] ir keturių gyvenimo etapų[7] [mokinystės, šeimynikščio, atsiskyrėlio ir asketo] tvarkos;

5) sėkla visuomet sėjama [dirvon] tikintis gero derliaus.

32—37. [Prieštaravimas]: tie, kurie tiki likimo galia, teigia, jog beprasmiška siekti gerovės (arthos), kuri, nepaisant pastangų, vis išsprūsta iš rankų, o kartais mus netikėtai aplanko. Taigi viskas yra likimo rankose[8]. Ir tik jis lemia gavimą ar praradimą, sėkmę ar pragaištį, džiaugsmą ar skausmą. Juk likimas iškėlė demoną Balį[9] į dievo Indros sostą ir likimas nutrenkė jį žemyn, ir tik jis tegali grąžinti.

38—39. Vatsjajana atsako, jog tai netiesa, nes už kiekvieno pasiekimo glūdi įdėtos tam tikros pastangos. Netgi tai, kas jau yra nulemta, įvyksta dėl pastangų, nors ir menkiausių. Sėkmė neaplanko to, kas nieko nedaro.

40—45. [Prieštaravimas]: arthai pasišventusieji teigia, jog mėgavimasis malonumais (kama) kliudo kitų dviejų — dharmos ir arthos — įgyvendinimui. Kama teršia žmogų, sukelia ligas, suveda su nedorais, prastų užsiėmimų, nešvarių įpročių žmonėmis, ir atima iš žmogaus ateitį. Kama gimdo aplaidumą ir tingumą, kol galop žmogus praranda visų pagarbą ir netgi pats ima save niekinti. Žinoma daug pavyzdžių iš praeities, kai aistra atnešdavo žmonėms

---

[7] Keturi gyvenimo etapai *(āśrama)* buvo privalomi kiekvienam brahmanui kaip svarbiausios etinės vertybės.

[8] Lokajatai, nepripažindami nei Dievo malonės *(anugraha)*, nei priežasties ir padarinio dėsnio *(karma)* ar dangiškosios apvaizdos, viską palieka aklam likimui *(kala)*.

[9] *Balis* — puranose minimas demonų valdovas, kadaise, kaip ir Indra, valdęs pasaulius, bet po Višnaus apgavystės jam beliko tik požemio pasaulis. (Mitas pasakoja, kaip Višnus, įsikūnijęs nykštuku, atėjęs pas Balį ir paprašęs jo duoti jam tiek erdvės, kiek jis aprėpsiąs trimis žingsniais. Balis sutikęs, o Višnus, atvirtęs tikruoju pavidalu, vienu žingsniu aprėpęs visą dangų, kitu — visą žemę, o trečiąjį žingsnį žengęs trumpą ir palikęs Baliui valdyti požemio pasaulį.)

pragaištį. Taip brahmano dukters užsigeidęs Bhodžos dinastijos karalius Dandakja[10] pražuvo pats su visa savo karalyste. O dievų valdovas Indra nukentėjo dėl savo aistros Ahaljai[11]. Toks pats likimas ištiko ir Draupadės įsigeidusį Kiščaką[12] ar jėga Sitos siekusį Ravaną[13]. Šiuos ir daugelį kitų pražudė jų aistra.

46—48. Į tai Vatsjajana atsako, jog malonumai, kaip ir maistas, yra natūralus kūno poreikis. O kamos šaknys — dharma ir artha. Todėl svarbu pažinti kamos meną ir būti apdairiam. Juk niekas nepaliauja maisto ruošti vien todėl, jog esti elgetos [kuriems teks duoti], ar sėti grūdus, žinant, kad [atžalas sunaikins] stirnos.

Štai ką byloja posmas.

49—51. Taip deramai sekdamas dharmą, arthą ir kamą žmogus lengvai patiria džiaugsmą (sukha) tiek šiame gyvenime, tiek ir anapus (amutra). Išmintinguosius domina ne kokius padarinius turės jų veiksmai anapus, bet koks bus jų poveikis dabarties gerovei. Geri yra tie veiksmai, kurie atitinka bendrą dharmos, arthos ir kamos tikslą, ar tarnauja dviem arba bent vienam iš jų; o nors vienam jų prieštaraujantys veiksmai yra nepageidaujami.

Trečia dalis

Trečias skyrius

Mokslo išdėstymas

1—4. Šalia „Kamasūtros“ ir papildančių menų bei mokslų, vyrui derėtų pažinti dharmą bei arthą. Merginos prieš [vedybas] turėtų kartu [su kitais menais studijuoti ir „Kamasūtrą“]. O po to vyrui

[10] Dandakja, pagrobęs brahmano Bhargavos dukterį, buvo Bhargavos prakeiktas ir palaidotas kartu su jo karalyste po smėlio lietumi („Ramajana“).

[11] Išminčiumi Gautama apsimetęs dievas Indra permiegojo su jo žmona Ahalja. Gautama jį sužeidė ir ant jo kūno atsirado tūkstantis opų („Puranos“).

[12] Kiščaka buvo karaliaus Vyrato, pas kurį prieglobstį visiems metams gavo broliai Pandavai, karvedys. Bhima, vienas iš Pandavų brolių, nužudė Kiščaką, kėsinusį į bendros Pandavų žmonos Draupadės garbę („Mahabharata“).

[13] Kova dėl beždžionių valdovo Ravanos pagrobtos Ramos žmonos Sitos ir sudaro epo „Ramajana“ turinį.

padedant [tęsti mokslus]. Pasak kai kurių mokytojų, šventraščių ir menų nepažinusioms moterims nevalia leisti [mokytis kamos meno].

5—11. Vatsjajana mano, jog tai nėra geras [sprendimas]. Juk moterys iš patirties pažįsta šį [meną]. Tai nėra kažkas išskirtina; dažnai matome, kad nors daugelis naudoja įvairius mokslus, mokslų taisykles bei dėsnius išmanančių tėra vienetai.

Taip, pavyzdžiui, aukotojai, visai nepažinodami kalbos mokslo (vyākaraṇa), atnašaudami vartoja ypatingą kalbą. Kiti atlieka savo darbus palankiomis dienomis, visai nesigaudydami šviesulių moksle (jyotiṣa). Arba žirgų ir dramblių jojikai, visai nesusipažinę su gyvūnų tramdymo mokslu, jais dirba remdamiesi vien patirtimi. O tolimų kraštų gyventojai paklūsta valdovui visai neišmanydami šalies įstatymų.

Taip pat esama moterų, valdovų ar jų patarėjų dukterų, kurtizanių, kurios iš patirties moka šio meno.

13. Todėl moterims patartina mokytis kamos meno ar bent iš dalies jį pažinti su patikimais žmonėmis.

14. Tegu mergina slapčia mokosi šešiasdešimt keturių menų ir jų panaudojimo.

15. Jos mokytojais galėtų būti: jau ištekėjusi vienmetė auklės duktė, visiškai patikima ištekėjusi draugė, bendraamžė motinos sesuo, senmergė tarnaitė, šeimoje gyvenanti vienuolė (bhikśuki) ar visada patikima vyresnioji sesuo — visos jos gali patarti.

16. O štai šie šešiasdešimt keturi „Kamasūtrą" papildantys menai:

1) dainavimas (gītam);

2) grojimas instrumentais (vadyam);

3) šokiai (nṛtyam);

4) piešimas (alekyam);

5) ženklinimo menas[14];

6) tatuiruotės ir ornamentikos menas;

7) gėlių komponavimas (puśpastaranam);

8) drabužių, dantų, nagų, plaukų, kūno priežiūra, valymas ir dažymas;

[14] Matyt, čia kalbama apie kastinės ir religinės priklausomybės ženklus.

9) vitražo ir mozaikos menas (manibhumika);

10) lovų, krėslų, guolių, kilimų tvarkymas, puošimas;

11) grojimas vandens pripildytais indais (udakavadyam);

12) fontanų priežiūra (udakadhata);

13) kūno ženklinimas[15];

14) girliandų pynimas;

15) šukuosenų ir galvos puošmenų menas (sekharaka apida);

16) drabužių [derinimo ir dėvėjimo] menas (nepathya);

17) ausų puošimas bei dekoravimas (karnapatra);

18) kvepalų ir aromatų paruošimas bei naudojimas (gandhayukti);

19) brangakmenių, papuošalų, apyrankių naudojimo ir komponavimo menas;

20) fokusų menas (aindrajala);

21) įvairių tepalų ruošimas (kaucumara);

22) rankų miklumas, [reikalingas įvairiuose žaidimuose] (hastaladhavam);

23) maisto gaminimas bei ragavimas;

24) gėrimų, arbatų, svaigalų paruošimas;

25) siuvimas ir adymas;

26) žaidimai su siūlu[16];

27) grojimas vina ir būgnais damaruka;

28) eilių recitavimas (praholika);

29) mėgdžiojimo ar kartojimo menas (pratimala);

30) pinklių ir minklių žinojimas;

31) knygų skaitymas (pustakavacanam);

32) scenos vaidinimų ir dramos menas (nathaka);

33) kūrybinis žaidimas, kai pratęsiamas kito pradėtas sakinys ar posmas (kavyasamasya);

34) raštvedyba ir samprotavimas (pattikavetra vikalpa);

35) smulkus daiktų ir instrumentų remontas;

36) staliaus ar medžio darbai (taksakanam);

---

[15] Meilės žaidimų metu partneriai vienas kitam palikdavo žnaibymo ir kandžiojimo ženklų. Kartais tai būdavo tikri meno kūriniai, kuriuos indų vyrai ir moterys didžiuodamiesi demonstruodavo.

[16] Greičiausiai čia turimi galvoje populiarūs Indijoje lėlių-marionečių vaidinimai.

37) architektūros menas (vastuvidya);
38) brangakmenių ir brangių metalų įvertinimas;
39) alchemijos menas (dhatuvada);
40) perlų, karolių atnaujinimo menas (maniragakara);
41) sodininkystė ir daržininkystė (vṛksayurveda);
42) gaidžių, putpelių ir ožių peštynių menas;
43) papūgų ir varnėnų mokymas kalbėti;
44) įvairūs kūno masažai ir plaukų tepimo būdai;
45) šifravimo menas (žodžių keitimas skaičiais ir atvirkščiai)[17];
46) žodžių ar skiemenų žaidimai;
47) kalbos ir vietiniai dialektai;
48) gėlių įpakavimo ir persiuntimo menas;
49) pranašavimo ar ženklų skaitymo menas (nimitta);
50) geometrinių maginių figūrų ir užrašų menas (yantramāntrkā);
51) atminties ir mąstymo pratimai (dhāraṇa);
52) posmų atkartojimas;
53) poezijos rimavimas (kāvyakṛiyā);.
54) žodynų ir žinynų naudojimas (abhidhanakośa);
55) Šventraščių recitavimas (canda);
56) retorika (kriyākalpa);
57) išvaizdos ar išraiškos keitimo būdai[18];
58) daiktų išvaizdos keitimas (pvz., šilką imituojanti drobė);
59) įvairūs azartiniai lošimai (dhutaviśeśa);
60) užkalbėjimo, užkerėjimo menas (akarśa);
61) vaikiški žaidimai ir žaislai (balakṛda);
62) etiketas (vainayikam);
63) užkariavimo menas[19];
64) kūno pratimai.

19. Šie šešiasdešimt keturi menai yra sudedamoji „Kamasūtros" dalis. Iš tiesų tai — kamos siela (ātmakatvat).

---

[17] Tikriausiai tai įvairių ženklų perdavimas, pavyzdžiui, nebylių kalba.

[18] Pavyzdžiui, vyro aptaisymas moterimi, apgaulingos veido išraiškos nustatymas.

[19] Arba „menas nugalėti".

20. Gero būdo, graži ir kitomis savybėmis apdovanota kurtizanė, žinodama šiuos menus, pasiekia visuomenės pripažinimo ir tampa ganika.

21. Tokios moters geidžia net karaliai, ją vertina išminčiai, ir, būdama visuotinai pripažinta, ji mėgaujasi visų pagarba.

22. Valdovo ar jo patarėjo duktė, įvaldžiusi šiuos menus, sulaukia vyro palankumo, nesvarbu, kiek tūkstančių žmonų jis turėtų šalia.

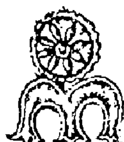
23. Taip išprususi moteris nepražūna netekusi vyro, nelaimės atveju ar patekusi į svetimus kraštus.

24. Taipogi ir iškalbus vyras, susipažinęs su šiais menais, nesunkai užkariauja moterų širdis, kad ir koks svetimas pradžioje joms būtų.

25. Taigi pasisekimą lemia meistriškas šių menų naudojimas. Tačiau visuomet svarbu juos naudoti deramoje vietoje ir tinkamu metu.

Čia baigiasi Vatsjajanos „Kamasūtros" pirmoji dalis.

Versta iš: Kāmāsutra by Sri Vātsyāyana Muni with a Sanskrit Commentary of Jayamangala / ed. by Damodar Goswami. — Benares, 1912. Iš sanskrito kalbos vertė *Audrius Beinorius*

SENOVĖS KINIJA

SENOVĖS KINŲ ESTETIKA

Senovės Kinijoje buvo suformuluotos fundamentalios estetikos idėjos, išpuoselėtos įvairiausios meno kūrybos formos ir principai, persmelkę visą Tolimųjų Rytų tautų estetikos ir meno raidą. Lygindami Kinijos estetinės minties sklaidą su Indijoje, Japonijoje ir Korėjoje plėtotomis estetinėmis įžvalgomis matome ir panašumų, ir skirtumų. Kinų ir indų samprotavimai apie estetiškumą ir grožį turi senas tradicijas, teorijos buvo kuriamos ir traktatai rašomi verdant intensyviam kultūriniam gyvenimui. Kita vertus, Indijoje dėl vedų literatūros poveikio buvo kuriami poeziją ir dramą analizuojantys normatyviniai traktatai, o kinų estetikų darbuose dėl hieroglifų kultūrai būdingo vaizdinio asociatyvaus tikrovės suvokimo daugiausia dėmesio imta skirti tapybos, poezijos, kaligrafijos estetikai. Korėjos ir Japonijos estetinė mintis, kaip ir šių šalių kultūra, buvo daug jautresnė išorinėms įtakoms, todėl patyrė didesnių pokyčių, lengviau perėmė naujoves.

Kinijoje išryškėję kultūros sluoksniai, pakraipos, temos, leitmotyvai lyg ir atitiko banguojančios kaitos dėsnį. Tradicionalizmas, ieškojimas nauja ir nuolatinis praeities kultūros klodų atgaivinimas čia visuomet žengė kartu. Kultūros tradicija buvo plastiška, dinamiška, pajėgi prisitaikyti prie dienos poreikių, gebėjo sugerti ar pritaikyti naujas formas, temas, motyvus. Kinų kultūros tradicija, išlaikydama ir perteikdama tam tikras pastovias pasaulio ir žmogaus suvokimo schemas, turtėjo ir įvairiapusiškėjo. Ji natūraliai pati save reguliavo. Kultūros subjektas organiškai įsisąmonindavo esminę savo priedermę — suvokti tradiciją ir ją puoselėti remiantis laiko patikrintomis išminčių teorijomis, meno meistrų kūriniais. Senovės Kinijos estetinės minties raidos istorija glaudžiai susijusi su bendros kultūros raidos istorija.

Archajiniu (Vakarų Zhou dinastijos valdymo XI—VIII a. pr. Kr.) laikotarpiu formavosi vėliau (apie IV a. pr. Kr.) į šešių kanoninių kinų išminties

knygų sąvadą įtraukti tekstai. Tai „Yijing“[1] („Permainų knyga“), „Shijing“ („Poezijos knyga“), „Shujing“ („Istorijos knyga“), „Liji“ („Ritualų knyga“, IV—I a. pr. Kr.) „Lüshi chunqiu“ („Pavasarių ir rudenų kronika“) bei neišlikusi „Yuejing“ („Muzikos knyga“). Jose jau aptinkame daugelio pagrindinių estetikos kategorijų, problemų, temų, motyvų užuomazgas.

Viduriniosios klasikos laikotarpiu (VII—III a. pr. Kr.) buvo sukurti tokie didingi kinų filosofinės minties paminklai kaip Laozi priskiriama „Dao de jing“ („Knyga apie dao ir de“), Konfucijaus „Lun yu“ („Apmąstymai ir pašnekesiai“), „Mozi“ (V—III a. pr. Kr.), „Liezi“ (IV a. pr. Kr.), Zhuangzi (apie 369—286 m. pr. Kr.) priskiriamas „Zhuangzi“ ir kiti, kuriuose estetinė mintis jau nusimeta ikifilosofinės mitologijos apdarus ir darosi filosofine teorija. Šiuo metu išryškėjo ir svarbiausios senovės kinų filosofinės estetikos kryptys.

Vėlyvosios klasikos laikotarpiu (III a. pr. Kr.—III a. po Kr.) parašyti sąvadiniai traktatai „Huainanzi“ (II a. pr. Kr.), Lü Buwei (III a. pr. Kr.— III a. po Kr.) „Lüshi chunqiu“ („Pavasarių ir rudenų kronikos“) komentarai, garsaus istoriko Sima Qiano (145—86 m. pr. Kr.) du traktatai apie muziką, kurie įėjo į jo „Shiji“ („Istorijos užrašus“) kaip vienas iš skyrių, poetikos kūrėjo Lu Ji (261—303 m.) „Wenfu“ („Odė dailiajam žodžiui“), Cao Pi (Wen Di) traktatas („Wenlun“) apie stilingą meno kūrinį ir kt.

Kaip minėta, senovės Kinijos estetinės minties savitumą daugiausia lėmė hieroglifų raštas, kurio pagrindas yra ne abstrakčių raidžių seka, o piktograma, t. y., scheminis piešinys, simbolizuojantis konkretų daiktą ar reiškinį. Versdamas sutelkti mintis į ženklą, ženklų visumą, hieroglifų raštas kartu ugdė vaizdinį asociatyvų mąstymą, įvairiapusį tikrovės suvokimą, kuriame į pirmą vietą iškyla spontaniškai besiskleidžiančios tikrovės ir grožio apraiškos.

Vakarų pasaulio estetikos terminijos ir pagrindinių koncepcijų raidą dažniausiai skatina idėjos, o Kinijoje šią funkciją atlieka kategorijos. Jos ne tik

[1] Čia visur vadovaujamasi 1983 m. Kinijos vyriausybės oficialiai patvirtinta tarptautinė kinų kalbos skiemenų rašyba lotyniško pagrindo rašmenimis *pinyin*, nes Valstybinė lietuvių kalbos komisija 1996 m. vasario 8 d. nutarimu Nr. 52 būtent pagal *pinyin* patvirtino lietuviškus kinų kalbos skiemenų atitikmenis, nors daugelyje pasaulio šalių, vartojančių lotyniškąją abėcėlę, įprasta vadovautis vieno autoritetingiausio komparatyvistų judėjimo centro Honolule priimta transkripcija, kuri žymiai skiriasi nuo *pinyin*. Kai kurie *pinyin* rašmenimis žymimi garsai tariami kitaip negu lietuvių kalboje, pvz.: ch>č, y>i, j>dz, q>č, r>ž, sh>š, x>s, z>dz, zh>dž, ü>iu.

suauga su tam tikrų hieroglifinių struktūrų visuma, tačiau ir tampa svarbiausia estetinių apmąstymų paskata. Į naujas idėjas čia žvelgiama kaip į senųjų „aukso amžiaus“ išminčių veikaluose išsakytų idėjų atgimimą.

Kinų estetikos kategorijų sistema bei giminiškų mokslų terminija jau pradėjo ryškėti seniausiuose kinų rašto paminkluose. Tačiau nesant aiškių filosofijos mokslo ir literatūros ribų šiuose tekstuose įvairiems reiškiniams aprašyti buvo vartojami tie patys terminai. Dėl to hieroglifų teksto turinys buvo suvokiamas keliais lygiais: 1) vaizdiniu metaforišku, 2) konkrečiu jausminiu ir 3) abstrakčiu filosofiniu. Todėl daugeliui pagrindinių kinų estetikos kategorijų būdinga *polisemantika* ir *situaciškumas*, nes to paties termino prasmę lemia kontekstas.

Sinkretiška mitologinė ir folklorinė pasaulėžiūra, atsispindinti minėtose šešiose kinų išminties kanono knygose, siūlo kinų estetikai, literatūrai, dailei pasaulio modeliavimo būdą, turtingą meninių vaizdinių sistemą. „Yijing“ tapo pagrindine filosofinės pakraipos estetikos atrama, o „Shijing“ sukauptuose folkloro ir individualios poetinės kūrybos tekstuose ryškėjo menotyrinės estetikos užuomazgos. Trečias svarbus estetinės minties šaltinis — „Liji“. Čia mėginama estetiniu požiūriu apmąstyti senųjų ritualų simbolinę prasmę ar patį ritualinį vyksmą.

Šiose kanoninėse knygose, kalbant apie aukščiausias estetines visatos, gamtos reiškinių, daiktų, žmogaus savybes, vartojama *mei* (grožis, dailumas) kategorija. Šia prasme ji vartojama ir daugelyje kitų seniausių I tūkstantmečio pr. Kr. pirmosios pusės tekstų. Mūsų eros pradžioje Kinijoje pasirodžiusiuose žodynuose *mei* iš pradžių reiškė saldus ir kartu turėjo grožio, gražumo, dailumo, meistriškumo, gėrio prasmę. Seniausiuose Zhou epochos (XII—III a. pr. Kr.) tekstuose *mei* neretai turi etinį atspalvį ir vartojama kaip gėrio *(shan)* sinonimas.

Kita vertus, *mei* ir *shan* junginys *mei-shan* imtas vartoti vidiniam ceremonijų ir ritualinio vyksmo grožiui apibūdinti. Būtina atkreipti dėmesį, jog kinų estetikai apskritai būdinga ieškoti vidinės slėpiningos grožio esmės. Nors ritualinių ceremonijų grožis reiškiasi išorinėmis formomis, tačiau senuosiuose tekstuose, kuriuose vartojama sintetinė *mei-shan* sąvoka, turima galvoje vidinės estetinės savybės.

„Shijing“ (X—VI a. pr. Kr.) yra ne tik reikšminga senosios kinų poezijos antologija, tačiau ir labai svarbus bręstančios literatūrinės estetikos šaltinis.

„Feng (pirmojo, seniausio „Shijingo" skyriaus pavadinimas), — rašoma „Shijingo" „Didžiojoje pratarmėje", — tai vėjas, dvelksmas. Tai ir pamokymas. Vėjo dvelksmas sukelia judėjimą, pamokymas skatina daryti gera. Eilės įkūnija troškimus. Širdyje gimęs troškimas kalboje virsta eilėmis. Jausmai prabunda mūsų sieloje, o kalba suteikia jiems būtiną formą"[2].

„Shijingo" žanro dainuojamoji arba lyrinė poezija dažniausiai buvo atliekama pritariant muzikiniam instrumentui, melodijai, ritualiniams šokiams. „Jeigu [išreikšti jausmui] nepakanka žodžių, tai dūsaujama ir vaitojama, jei negana atodūsių ir aimanų, tuomet dainuojama ir balsiai deklamuojama, o jeigu negana žodžių ir melodijų, tai šį jausmą perteikia rankos ir kojos, pačios leisdamosi šokti"[3]. „Shijingo" poezija susieja trijų skirtingų menų — poezijos, muzikos ir šokio — elementus į harmoningą visumą. Muzika neišliko, ir nežinome, kaip „Shijingo" eilės buvo dainuojamos.

Apie VII—VI a. pr. Kr. Kinijoje susiklosto naujas poezijos žanras *fa*, kuriame eilės jau atsiskiria nuo muzikinio akompanimento ir yra deklamuojamos. Nuo šiol poezija pradeda savarankiškai plėtotis. Atsiranda *poetikos mokslas*. Šie svarbūs poezijos ir estetinės minties poslinkiai jau pastebimi ir „Shijingo" „Didžiojoje pratarmėje", kurioje ne tik gvildenamos poetinės kūrybos ištakos, meno auklėjamoji reikšmė, meno ir visuomenės ryšiai, bet ir pateikiama savotiška morfologinės poezijos formų klasifikacija.

Sinologai, gvildendami kinų estetikos ištakas, pažymi išskirtinį „Yijingo" (VIII—VII a. pr. Kr.) idėjų poveikį. Ši seniausia kinų išminties ir mantikinės (likimo spėjimo) praktikos knyga, kinų kultūros tradicijoje atlikusi tokį pat vaidmenį kaip Biblija krikščioniškajame pasaulyje, ir šiandien labai domina įvairių šalių mokslininkus.

„Yijing" — viena įstabiausių ir slėpiningiausių žmonijos istorijoje sukurtų knygų, kurioje simbolių, metaforų ir subtilių užuominų kalba užkoduota sudėtinga pasaulėžiūros sistema. Jos turinys vargu ar gali būti perteiktas kokia nors Vakarų pasaulio kalba. Norint ją suprasti, būtina pasitelkti išsamius komentarus, padedančius šių dienų žmogui įsiskverbti į sudėtingą kategorijų ir heksagramų pasaulį. Didžiulį šios knygos poveikį kinų mentalitetui pabrė-

[2] Книга песен. Великое введение // *Брагинский В. И.* Проблемы типологии средневековых литератур Востока. — Москва, 1991. — С. 254.

[3] Ten pat.

žia A. Wattsas. „„Yijing" — rašo jis, — išugdė kinų mąstysenos polinkį į spontaniškus sprendimus, kurių efektyvumas priklauso nuo žmogaus sugebėjimo ne prievartauti savo protą, o pasitikėti juo, suteikti jam galimybę reikštis savarankiškai"[4].

Pasaulio sandara „Yijingo" komentaruose simboliškai pavaizduojama *taiqi* („didžiosios tuštumos", „didžiojo pirminio prado", „dao") grafinėmis struktūromis, kurias žymi vyriškosios šviesos jėgos — *yang* ir moteriškosios tamsios, pasyvios jėgos — *yin* ryšį. Šis dviejų materialių, dvasinių, idealių jėgų srautas, veikiantis spiralės principu, užvaldo visas būties ląsteles ir sukuria vieningą kontinuumą, kuriame skleidžiasi energetinė *yin* ir *yang* jėga. N. Vandier-Nicolas taikliai pastebėjo, jog „*taiqi* simbolių pasaulis išreiškia originalią universalių metamorfozių schemą"[5]. *Yin* ir *yang* sąveika — tai ne dualizmas, o poliariškumas, nes šie du visus būties reiškinius persmelkiantys pradai skiriasi tik išoriškai — jie negali egzistuoti vienas be kito. Nėra nieko, kas būtų tik *yin* arba *yang*. Veikdami tame pačiame *dao* energetiniame lauke (*dao* kategorija atsirado vėlesnėje „Yijingo" teksto dalyje), šie pradai papildo ir keičia vienas kitą. Tas procesas yra amžinas ir nenutrūkstamas. Taigi nors „Yijingo" autoriai atskleidžia visų būties procesų dvilypumą, sykiu jie nuosekliai parodo ir tų procesų vidinį dialektinį sąryšingumą. „Yijinge" ryškus daoizmui ir *chan* būdingas nepasitikėjimas racionalaus proto konstrukcijomis, aukštinama žodžio galia ir vizualinio suvokimo reikšmingumas, čia sakoma, kad išminčiai savo mintims reikšti pasitelkė vaizdinius. Daoizmo ir *chan* estetikos šalininkus su „Yijingo" idėjomis sieja ir estetinis intuityvizmas, universalizmas, siekimas sutapti su spontanišku būties srautu, gamtos stichija, dialektinio mąstymo principais. Daoizmo ir *chan* estetikoje taip pat plėtojamos idėjos apie nenutrūkstamą nuolatinį permainų procesą, būtinumą menininkui įsijausti į šios kaitos ritmą.

Yin ir *yang* sąveikos koncepcija padėjo kinų estetikoje ir mene įsigalėti opoziciniams vaizdiniams: nebūtis—būtis, tamsus—šviesus, dangus—žemė, materialus—dvasinis, išorinis—vidinis, vyriškas—moteriškas, jėga—minkštumas, kalnai—vandenys...

Kosmogoninės kilmės *yin* ir *yang* pradų sąveikos idėja tvirtai įaugo ir į kinų muzikos estetiką, kur kiekvienas *yin* atitinka „moterišką" toną, o *yang* — „vy-

---

[4] *Watts A.* The Way of Zen. — New York, 1968. — P. 34—35.

[5] *Vandier-Nicolas N.* Esthetique et peinture de paysage en Chine. — Paris, 1982. — P. 10.

rišką" toną. Ši sąveika pabrėžia pirmapradės būties harmoniją, kosminį muzikos pojūtį.

Apskritai į meno kūrinį kinai žvelgė kaip į kosminės valios ir biologinių gyvenimo ritmų nulemtą *yin* ir *yang* sąveikos rezultatą. Aktyvus vyriškas, energiją skleidžiantis pradas laikinai nustelbia savo priešybę — pasyvų, minkštą, klampų moterišką pradą. Moteriškas pradas aiškinamas kaip aktyvias kūrinio struktūras neutralizuojanti ir harmonizuojanti jėga. Šią dviejų pradų dialektinės sąveikos idėją atspindi net ir kinų peizažinės tapybos žanro — *shanshui* (kalnai ir vandenys) pavadinimas. *Shanshui* kūriniuose vyraujantį *yang*, arba „šeimininko", vaidmenį dažniausiai atlieka kalnai, o *yin*, arba „svečio", — minkštos, aptakios vandens telkinių, ežerų, upių, upelių linijos. *Yin* ir *yang* sąšauką paveiksluose išreiškia kietų ir minkštų, tamsių ir šviesių, tuščių ir užtapytų plotų, objektų ir šešėlių sąveiką.

„Yijinge" išplėtota teorija apie pirmapradę *tuštumą* virto savita estetika, kuri aukština tuščią plotą, tuščią erdvę tapyboje, tylą ir pauzes muzikoje bei teatro mene. Tuščios erdvės, pauzės kinų estetikoje laikomi reikšmingiausiomis gelmines kūrinių prasmes perteikiančiomis išraiškos priemonėmis.

Kinų peizažinės tapybos estetika kreipia dailininką vaizduoti vientisą nuolatos besikeičiančių būties procesų srautą, o Vakarų estetika skatina „išplėšti" statišką akimirką ir ją užfiksuoti. Dėl skirtingų estetinių nuostatų Vakarų dailininkai siekia užbaigtumo, o kinų priešingai — neužbaigtumo, neišsakymo, nes kūrinys turi teisingai atspindėti objektyvią būties procesų kaitą, judėjimą.

„Yijingo" tekste pateikta kosminės valios ir biologinio gyvenimo impulsų sklaida liudija visų būties procesų natūralumą ir spontaniškumą. Spontaniška kūryba, kinų estetikų ir menininkų požiūriu, — patikimiausias būdas atsiskleisti autentiškoms menininko kūrybinėms galioms, nes spontaniškumas išlaisvina sąmonę nuo kaustančių schemų ir panaikina ribas tarp fantazijos ir tikrovės, o kanono reikalavimai ištirpsta laisvoje improvizacijoje. Visų būties procesų spontaniškos kaitos idėja ir nuolatinės aliuzijos į pirmapradę *Didžiąją tuštumą* įtvirtino kinų estetikoje ir mene ypatingą fragmento, citatos, metaforos, simbolio, estetinės užuominos, neišsakymo reikšmę. Taigi idėjos apie *Didžiąją tuštumą* kaip pirminį pradą, nuolatinę visų būties procesų kaitą, *yin* ir *yang* priešybę ir tapatumą, pagrindė daugelį svarbiausių kinų estetikos ir meno principų. Simbolių kodu perteikta pasaulėžiūros sistema labai paveikė visą kinų estetinės minties ir meno raidą, ypač intuityvistinės

pakraipos daoizmo ir *chan* estetiką, daugelį šimtmečių polemizavusią su konfucianizmo racionalizmu. Šios dvi svarbiausios klasikinės kinų estetikos tendencijos atstovavo dviem kultūros poliams, kurių energetinėje erdvėje skleidėsi filosofija, estetika ir menas. Į racionalizmą, reglamentaciją linkusi konfucianistinė estetika visą laiką polemizavo su daoizmo intuityvumu, natūralumo ir paprastumo aukštinimu. A. Wattso žodžiais, daoizmas „siekia ištaisyti konfucianistų diegiamos disciplinos neigiamą poveikį, atkurti ir išplėtoti natūralų spontaniškumą“[6].

Lygindami Laozi „Daodejing“ ir Konfucijaus „Lunyu“ iš karto matome esminius jų skirtumus. Konfucijaus traktatas daug racionalesnis, skaidresnis, o Laozi veikalas — lyg mįslinga filosofinė poema.

Konfucijaus (Kong Fuzi, 551—479 m. pr. Kr.) estetikos idealas, kaip ir visas jo mokslas remiasi didinga praeities kultūra ir menu. Praeityje jis mato tobulus kūrybos pavyzdžius, kurie šiam tradicionalizmo ideologui atrodo yra daug vertingesni nei pretenzingi amžininkų darbai. Į praeities muziką, poeziją, dailę Konfucijus žvelgia kaip į neišsenkantį kūrybinio įkvėpimo šaltinį. Naujos estetinės ir meno vertybės suvokiamos kaip senų vertybių atgaivinimas. Todėl ir menininką Konfucijus ragina perteikti per amžius nusistovėjusias vertybes, o ne kurti naujas. Jo estetikos teorija grindžiama ėjimu ne į priekį, o atgal, į „aukso amžiuje“ susiklosčiusią meno vertybių sistemą. Dėl to tokie svarbūs yra du pagrindiniai estetikos principai — *tradicija* ir *sekimas senove*. Kita vertus, senovėje išsirutuliojusių tradicijų sureikšminimas Konfucijaus estetikoje glaudžiai susijęs su pagarba kanonui. Visų meno rūšių vertingumas nustatomas lyginant su praeityje vyravusiomis kanoninėmis grožio formomis. Aukštindamas tobulus grožio idealus, įkūnytus „Shijinge“, *Yao* ir *Shun* epochų muzikoje, Konfucijus griežtai pasisako prieš bet kokį kanono, normos principų pažeidimą. Jam ypač svarbus harmonizuojantis ir nuosaikumą įtvirtinantis meno poveikis.

Konfucijus nuo jaunystės mėgo liaudies dainas ir individualią poeziją, pats daug muzikuodavo. „Kai Mokytojas sutikdavo gražiai dainuojantį žmogų, — prisimena jo mokiniai, — paprašydavo, kad jis pradėtų dainą iš pradžių. Tada ir pats pritardavo.“[7] Konfucijus turėjo gražų balsą ir pats puikiai

[6] *Watts A.* Le bouddhisme zen. — Paris, 1978. — P. 23.

[7] *Konfucijus.* Apmąstymai ir pašnekesiai. — Vilnius: Pradai, 1994. — P. 95.

grojo įvairiais muzikos instrumentais, ypač septynstyge liutnia. Muzikos paslaptis jis aiškinosi padedant garsiems senovės muzikos žinovams ir pripažintiems muzikantams. Muzika svarbi ir jo filosofinėje koncepcijoje.

Kalbėdamas apie ritualą *(li),* Konfucijus taip pat iškelia meno vaidmenį: muzikos, poezijos, tapybos tikslas yra suteikti apeigoms estetinę formą. Meno hierarchijoje besąlygiškai yra muzikos ir poezijos viršenybė. Jis nuolatos pabrėždavo esminį ritualų, ceremonijų ir etiketo ryšį su muzika. Ritualą, ceremoniją ir etiketą jis laikė labiau išorės reiškiniais, forma, dekoru, o muziką — substancine esme. Iš čia išplaukia būdingas konfucianizmo požiūris į muziką kaip į savotišką įrankį, padedantį nustatyti valstybės dvasios ir kultūros būklę, nes muzikos smukimas, degradavimas tiesiogiai atspindi valstybėje vykstančius procesus.

Regėdamas muzikoje visatos kosminių ritmų ir harmonijos atšvaitą, Konfucijus tikėjo, kad ritmiškas garsų pasikartojimas teikia pirmapradžiam būties chaosui tikslingos tvarkos harmoniją. Kita vertus, muziką jis laikė subtiliausiu būdu išreikšti žmogaus jausmus. Muzikos principų įvaldymas, Konfucijaus supratimu, tarsi vainikuoja sudėtingą asmenybės dvasinės raidos kelią. Todėl minėdamas svarbiausius visatos ir asmenybės tapsmo elementus Konfucijus pradeda nuo poezijos, vėliau samprotauja apie ritualą ir galiausiai aptaria muziką. Svarbiausia muzikos rūšis, jo nuomone, yra ritualinė muzika, atliekama per apeigas. Konfucijus daug kalba apie esminį ritualų ir ceremonijų ryšį su maloniais muzikos garsais, grožiu, estetiniu pasitenkinimu, t. y. su tomis estetinėmis vertybėmis, kurios vadinamos *yue* (menine kultūra).

Tapybą, taip pat ir poeziją Konfucijus aiškina kaip estetinio skonio, dorovingumo principų įdiegimo priemonę, taurinusią žmonių sąmonę, jausmus, elgesį. Apgailestaudamas, kad jaunimas nesuvokia poezijos reikšmės, jis kviečia sūnų ir mokinius skaityti senovės poeziją, semtis iš jos išminties bei gėrio.

Poezijoje Konfucijui itin svarbu yra gėris, dvasios polėkis ir minties taurumas. „Shijingo" poeziją, — sako jis, — galima apibūdinti tokiu vienu sakiniu: „Čia nėra pikto, sugadinto mąstymo".

Suprantama, kodėl Konfucijus savo auklėjimo teorijoje tiek dėmesio skyrė estetinio auklėjimo problemoms. Išaukštinęs *wen* (humanitarinis išsilavinimas) svarbą žmogui, estetines vertybes jis laiko patikimiausia priemone savo idealams įgyvendinti. Muzika, poezija, dainos, vaizduojamoji dailė, literatūra, tiesiogiai veikdama visa, kas gyva, suteikia žmonėms malonumo, apvalo jausmus, tobulina moralines savybes ir sykiu padeda valdyti valstybę. Meninės *yue* (įvai-

rių meno principų įvaldymas) vertybės, simbolizuojančios harmoningą būtį ir gyvenimą, labai reikšmingos tiek žmogaus, tiek visos šalies gyvenime.

Konfucijus pradėjo estetikos tradiciją, tūkstančius metų aktyviai veikusią kinų ir kitų Tolimųjų Rytų šalių estetikos bei meno teorijas. Jau pirmiesiems konfucianizmo ideologams, Konfucijaus mokiniams didžiojo mąstytojo mokslas buvo neišsenkama išminties versmė. Vėliau konfucianizmo estetikos idėjas ėmė skleisti mokslo žmonės, istorikai, rašytojai, astrologai, knygininkai, ritualų, muzikos, literatūros kanonų specialistai. Ilgainiui pats konfucianizmas imtas laikyti mokslininkų, knygininkų *(rujia)* mokykla.

Nepaisant šios krypties šalininkų pastangų suteikti konfucianizmui nuoseklų ir sistemišką pavidalą, jis niekuomet nebuvo vieningas ir stabilus, nes tuoj po Konfucijaus mirties jo mokykla suskilo į aštuonias svarbiausias kryptis, o vėliau tų pakraipų vis daugėjo. III a. pr. Kr. kilo antikonfucianistinė banga, ir Konfucijaus veikalai buvo sunaikinti. 136 m. pr. Kr. jo mokslas buvo reabilituotas, ir pradėjus valdyti Han dinastijai tapo oficialia ideologija. Tuomet atsirado įtakingas valstybės remiamas konfucianistinės orientacijos mokslininkų ir menininkų sluoksnis, ėmęsis aktyviai rinkti, tyrinėti, sisteminti, komentuoti meno palikimą. I a. pr. Kr. buvo įkurti garsieji „Muzikos rūmai“, kurie puoselėjo ir skleidė tiesiog mistinę pagarbą senovės muzikai, poezijai, estetiniams ritualams. Tuo metu intensyviai buvo renkamos ir tyrinėjamos senosios liaudies dainos, melodijos, anoniminė ir autorinė poezija, kuriamos tradicinio *yuefu* žanro eilės.

Istorijos eigoje konfucianizmo estetika kito. Konfucianizmo šalininkai, siekdami keisti šio mokslo paskirtį, atsižvelgdami į aktualias savo meto idėjas, ne kartą mėgino atnaujinti Konfucijaus estetikos dvasią. Nepaisant šio sąjūdžio margumo, visos pakraipos, mokyklos, koncepcijos turi daug bendrų bruožų, tarp kurių pirmiausia minėtini pagarba tradicijai, ritualams, senovės muzikai, poezijai, knygai, Mokytojo autoritetui, aukštiems etikos ir humanizmo idealams.

Ankstyvuoju klasikinio konfucianizmo estetinių idėjų raidos metu tarp daugybės šios krypties šalininkų ryškiausi yra mąstytojai, praturtinę konfucianizmą naujomis idėjomis. Tai *Mengzi* (Mencius, apie 372—289 m. pr. Kr.) ir *Xunzi* (apie 313—238 m. pr. Kr.).

Konfucianistinės tradicijos atstovai nelaikė savęs originaliais mąstytojais, savitos teorinės sistemos kūrėjais, mėginančiais, kaip tai įprasta Vakaruose, savąja koncepcija sukritikuoti ir paneigti pirmtakų idėjas. Jie jaučia save

esant tradicijoje, kurioje ir glūdi imanentinis tikros estetikos plėtojimosi principas. Todėl savo mintis jie laikė pirmtakų idėjų tąsa. Įsisąmoninta tradicija ir kūrybiškai panaudotas praeities palikimas jiems buvo svarbiausia autentiškos kūrybos ir meistriškumo prielaida. Iš čia plaukia konfucianizmo estetikos normatyvumas, menininkų orientacija į kanonizuotų schemų, taisyklių, sudėtingos simbolikos laikymąsi. Toks menininko kūrybos ribojimas tam tikrais istorijos tarpsniais, kai susilpnėdavo tradicionalizmo įtaka, menkindavo konfucianizmo estetikos poveikį. Tačiau pripažinta, kad kritiniais kultūros raidos metais, kada imdavo vyrauti dogmatiškumas, kurį neokonfucianizmas, pavyzdžiui, išgyveno Sung epochos priešaušryje, ši mokykla sugebėdavo pasitelkti visai, atrodytų, priešingus daoizmo ir *chan* estetikos principus. Sugebėjimas atsiliepti į svarbiausius kinų humanistinės kultūros poreikius ir lėmė konfucianistinės estetikos gyvybingumą.

Konfucijaus estetikoje vengiama iracionalumo, neapibrėžtumo, miglotos simbolikos. Ji moko suvokti ir pajausti kasdienio žmogaus pasaulio daiktus ir skatina tiksliai natūralistiškai vaizduoti tikrovę. Menininko kūryba suvokiama kaip racionaliais principais paremtas kūrybos aktas ir įsivaizduojama, kad kūrybiniai sunkumai yra techninio pobūdžio. Dėl to daugiausia dėmesio skiriama meninės išraiškos priemonėms. Pagrindine priemone perteikti tikrovės iliuziją tampa linija, tikslus grafinis piešinys. Tapytojas neturi palikti tuščios erdvės, jo potėpis yra tikslus, pasvertas, peizažo detalės, žmonės ir kiti vaizduojami objektai tapomi skrupulingai realistiškai. Taip atsiranda grafinio stiliaus, kuris suklesti Sung epochos akademinėje dailėje, užuomazgos. Taigi konfucianizmas ir neokonfucianizmas, ilgą laiką buvę oficialiąja valstybės ideologija, tampa vientisa gyvenimo, kūrybos, estetinio pasaulio suvokimo filosofija, mokančia kinų estetikus ir menininkus gerbti tradicines vertybes, teisingai gyventi, mąstyti, kurti. Nors estetika, plėtojanti Konfucijaus idėjas, garbina estetiškai išsilavinusios asmenybės idealą, jos kūrybinę prigimtį, tačiau sykiu formuluoja tam tikrų estetinių taisyklių visumą, savotišką konfucianistinį kūrybos modelį, kuris įgyja kanono, normos pobūdį visų šios tradicijos estetikų ir menininkų kūryboje. Atsvara kūrybinę laisvę varžančiam normatyvumui tapo daoizmo estetika, aukštinanti natūralumą, spontaniškumą ir estetinį intuityvumą.

Filosofinio daoizmo pradininku laikomas vyresnysis Konfucijaus amžininkas legendinis kinų mąstytojas *Laozi* (g. 604 m. pr. Kr.), traktato „Laozi“,

turinčio ir kitą pavadinimą „Daodejing“ („Knyga apie dao ir de“) autorius. Šis veikalas rodo jo autorių buvus didelės intelektualios galios mąstytoją. Neatsitiktinai Konfucijus lygino Laozi su drakonu, kuris Kinijoje laikomas imperatoriaus galios simboliu. Traktate „Dao de jing“ vyrauja ne formalios, o dialektinės logikos principai. Sudėtingiems daugiasluoksniams reiškiniams apibūdinti čia dažnai pasitelkiami simboliai, metaforos, užuominos, meniniai vaizdiniai, kurie suteikia Laozi filosofijai estetinį pavidalą.

Laozi koncepcijos šerdis yra ontologizuota doktrina apie amžiną, natūralų, visuotinį spontaniško visatos gimimo, raidos ir išnykimo dėsnį, kuris vadinamas *dao* keliu. Šis visa aprėpiantis būties dėsnis persmelkia visus pasaulio daiktus ir reiškinius. H. G. Creelas pagrįstai teigia *dao* esant ne tik svarbiausia daoizmo kategorija, tačiau ir jo „kelrode žvaigžde“[8].

Dao hieroglifas sudarytas iš dviejų prasmės dalelių, reiškiančių „galva“ ir „eiti“. Iš pradžių *dao* sąvoka reiškė kelią, kuriuo eina žmonės. Vėliau ji pradėta vartoti astronomijoje ir reiškė dangaus kūnų judėjimo kelią. Ilgainiui šios sąvokos semantinis laukas plėtėsi ir ji virto abstrakčia filosofine kategorija, turinčia daug reikšmių: pirmapradė tuštuma, visų daiktų pradžia, visatos demiurgas, spontaniškas visa aprėpiantis kosmoso, gamtos reiškinių, visuomenės ir žmogiškosios būties dėsnis. Plėtojantis filosofijai, *dao* virto daugiabriaune, neretai metaforiškai apibūdinama kategorija. Be minėtų prasmių, ji įgijo absoliutaus gėrio, grožio, visus būties reiškinius vienijančio prado, žmogaus gyvenimo kelio ir daugelį kitų prasmių. Tačiau ši sąvoka visuomet vienaip ar kitaip nusako pirmapradės daiktų vienybės idėją.

Dao kategorija daoizme neretai įgyja estetinį atspalvį, nes ji aiškinama kaip galingas kūrybinis visus būties procesus reguliuojantis ir harmonizuojantis principas, kaip universaliu estetiškumu pasižymintis tobuliausias grožis, absoliuti harmonija. Skaitant klasikinio daoizmo šalininkų apmąstymus apie *dao*, jaučiamas jų estetinis išgyvenimas. Neaiškų ir miglotą *dao* išminčius Laozi regi kaip tobuliausio absoliutaus grožio įsikūnijimą. Šitai patvirtinama ir kitame daoizmo traktate „Zhuangzi“. „Kai suvoki *dao*, išgyveni tobuliausią grožį.“

„Kaip ir visoje senovės filosofijoje, — rašo J. Zavadskaja, — taip ir Laozi filosofijoje estetinės problemos neatskirtos nuo bendrų filosofijos problemų. Joje neišryškintos nei estetinės objekto savybės, nei estetiniai subjekto sugebėjimai. Tačiau kaip tik Laozi pasaulėžiūrai būdingas labai stiprus estetinis

[8] *Creel H. G.* What is Taoism? — Chicago; London, 1977. — P. 10.

būties suvokimas ir apmąstymas"[9]. Šis estetinis atspalvis ypač išryškėja vėlesnėje daoizmo filosofijoje, kurioje filosofinės kategorijos daug sąmoningiau verčiamos į estetines. Nors klasikinio daoizmo tekstuose *dao* kategorija apibūdinama kaip neregima, neaiški, miglota, beformė, grįžtanti atgal į nebūtį, tačiau joje, be minėtų *grožio (mei)* ir *harmonijos (he)* savybių įžvelgiama įstabi *vidinė esmė (miao)*, kuri daoizmo estetikoje imama laikyti didžiausios estetinės vertės požymiu. Glaudžiai su *dao* susijusi *miao* kategorija vartojama kalbant apie substancialią, neregimą, vidinę visų būties reiškinių, daiktų, žmogaus kūrinių prigimtį. Kaip tik šią prigimtį ir trokšta perteikti kūriniuose daoizmo menininkas. Vakarų teoretikai, apibūdindami šią kategoriją, dažnai pamiršta labai svarbų daoizmo estetikai laipsniško perėjimo nuo neregimo prie regimo aspektą.

Pagrindine *dao* raiškos arba emanacijos forma daoizme tampa *de*. Tiesiogiai išvertus *de* reiškia „daigą", „ūglį". Kaip daigas yra sėkloje glūdinčios neregimos potencijos sumaterialėjimas, taip ir *de* išreiškia *dao*. *De* sąvoka daoizme aiškinama kosmogoniniu, ontologiniu, estetiniu ir kitais požiūriais. Laozi tekste ji dažniausiai apibūdinama kaip *dao* savybė, jo raiškos forma daiktų ir reiškinių pasaulyje. *Dao*, sako Laozi, pagimdo daiktus, *de* juos maitina, daiktų pasaulis — formuoja, energija — užbaigia.

Svarbus daoistinės pasaulio sampratos aspektas susijęs su *qi* koncepcija, kuri panaši į budistų plėtojamą dharmų teoriją ir senovės graikų atomizmo idėją. *Qi* aiškinama kaip visatos demiurgo *dao* veiksnys — pirmapradis elementas, oras, eteris, gyvybinė energija, energetinis krūvis, ypatingas dvasinis ar kūrybinis impulsas. *Qi* dalelytės nuolat juda ir kinta. Joms būdingas judrumas, minkštumas, amorfiškumas padeda įsiskverbti į kiečiausią substanciją, viską formuoti ir ardyti.

Pasaulis, daoizmo požiūriu, — daugelio glaudžiai susijusių, į visas puses energetiniame *dao* lauke sklindančių idealių, materialių ir dvasinių elementų visuma. Tie elementai yra vientiso spinduliuojančio *dao* grožio dalelytės, jo emanacijos formos. Šitos idėjos liudija glaudų makropasaulio (gamtos) ir mikropasaulio (žmogaus) ryšį ir jų harmoniją.

Žymiausių klasikinio daoizmo estetikos atstovų Laozi ir Zhuangzi koncepcijose susiklosto vientisa estetinio pažinimo teorija. Skiriamos dvi pagrin-

[9] *Завадская Е.В.* Эстетический феномен древнекитайской живописи. — Москва, 1975. — С. 26.

dinės pažinimo formos. Pirmoji — diferencijuota, analitinė, — būdinga žmonėms, paskendusiems kasdienių rūpesčių tėkmėje. Žmogaus gyvenimas ribotas, o analitinis pažinimas — beribis, todėl žmogus, kuris vadovaujasi racionalaus pažinimo principais, daoistų nuomone, neišvengiamai yra paviršutiniškas. Antroji — integruota, intuityvi — forma būdinga išminčiams ir didiems meistrams, menininkams. Čia intuicijos gelmė reiškiasi estetinės sąmonės plotmėje. Tokie žmonės, „neišeidami iš namų", „nežiūrėdami pro langą" (Laozi) intuityviai suvokia reiškinių, grožio esmę, pažįsta daugumai nepasiekiamų vertybių pasaulį. Iš čia kyla subtiliojo intuityvaus pažinimo žmonėms būdingas sugebėjimas girdėti kitiems negirdimą neapsakomo grožio „muziką be garsų", „poeziją be žodžių", regėti nuostabią „tapybą be spalvų".

Daoistų plėtojama estetinio pažinimo teorija tiesiogiai siejasi su jų pažiūra į pagrindines estetikos kategorijas, kurios neretai aiškinamos gnoseologiniu požiūriu. Daoizmo estetikos kategorijų sistemoje pagrindinė yra *grožio (mei)* kategorija, kuri, kaip ir kitose senovės Kinijos estetikos kryptyse, dažniausiai vartojama kaip *gėrio (shan)* sinonimas. Gvildendami grožio esmės problemą, daoistai teikė pirmenybę ne išorinėms, o vidinėms substancialioms grožio savybėms. Pasak daoistų, tos esmės neįmanoma adekvačiai išreikšti, todėl jie plėtojo slėpiningosios, neišsakomos prasmės arba neregimo lygmens teoriją, paremtą Laozi ir Zhuangzi apmąstymais apie *tikro* grožio neryškumą, neišsakomumą ir *netikro* grožio išorinį spindesį.

Laozi iškėlė daoizmui labai reikšmingą santūrumo ir asketiškumo principą. Jis negailestingai kritikavo perdėtą puošnumą, išorinį žavesį, pasisakė prieš turto kaupimą, prabangą ir gražių daiktų aukštinimą, nes esą gražių daiktų vaikymasis skatina godulį ir nusikaltimus. Pilnavertis gyvenimas Laozi koncepcijoje neatsiejamas nuo estetiškumo — gražių drabužių, muzikos, gyvenimo džiaugsmo, tačiau siekiantis gyvenimo pilnatvės išminčius žvelgia ne į išorinį grožį, o ieško jo esmės.

Daoistams, palyginti su Vakarų estetikos tradicija, labiau būdingas dialektinis požiūris į *grožio (mei)* ir *bjaurumo* (*chou* arba *wu*) kategorijų santykius. Grožis traktate „Daodejing" aiškinamas kaip dialektinė bjaurumo priešybė, o ne kaip svetimas jam elementas. Laozi pabrėžia šių kategorijų santykinumą ir jų vidinį sąryšį. „Kai visi sužino, kad grožis yra gražu, atsiranda bjaurumas, kai visi sužino, kad gėris yra gera, atsiranda blogis", — sako Laozi.

Zhuangzi, plėtodamas reliatyvistinės Laozi estetikos idėjas, įrodinėjo, kad tarp grožio ir bjaurumo neįmanoma nubrėžti ribų, nes nėra ir negali būti objek-

tyvių grožio kriterijų. Grožis ir bjaurumas, kaip gėris ir blogis, tiesa ir netiesa, yra tokios priešingos kategorijos, kurios neigdamos viena kitą, iškelia daugybę gradacijų. Todėl teigiama, kad reiškinių ir grožio formų įvairovė neaprėpiama, o skirtingų grožio aspektų yra tiek daug, kad visų jų neįmanoma nusakyti.

Aukščiausiąjį grožį ir tobulumą, daoistų įsitikinimu, galima pažinti tik atsiribojus nuo išorinio vertinimo kriterijų ir pasinėrus į tikrąją reiškinių esmę. Šią mintį Zhuangzi vaizdžiai paaiškina alegorija, kaip didis arklių žinovas iš tūkstančių prieš jo akis skriejančių žirgų rinkosi tobuliausią, dievišką žirgą. Jis visiškai nekreipė dėmesio į išorines arklių savybes, net nesidomėjo eržilas tai ar kumelė, tačiau susikaupęs stebėjo, kuris žirgas skrieja nekeldamas dulkių. Ši lyg ir visai nereikšminga detalė žinovui įkūnija visas svarbiausias tobulo žirgo savybes.

Daoizmo atstovai teikia didelę estetinę reikšmę *harmonijai (he, tiao),* kuri aiškinama kaip dialektinės *yin* ir *yang* pradų sąveikos rezultatas. Ši kategorija vartojama kosmoso, gamtos reiškinių, daiktų, žmogaus grožiui apibūdinti. Itin dažna ji tekstuose, kur samprotaujama apie *dao,* kosminių, žemės garsų ir įvairiais muzikos instrumentais išgaunamų sąskambių dermes. Be to, *harmonijos* sąvoka siejama su tokia žmogaus, menininko dvasios būsena, kai pasiekiama jausmų ir mąstysenos darna.

Harmonijos kategorijai labai artima *pusiausvyros (ping)* sąvoka. Pusiausvyra yra vienas pagrindinių tikrojo grožio ir idealaus meistro kūrybos bruožų. Kompozicijos teorijoje kiekvienas meno kūrinio komponentas turi būti pusiausvyros arba jos pažeidimo nusakytoje vietoje. Kita vertus, ši kategorija daoistinėje meno filosofijoje vartojama kaip *harmonijos* sinonimas, apibūdinantis tokią menininko dvasios būseną, kai jam atsiskleidžia slaptoji visų būties reiškinių ir grožio esmė.

Daoizmo, o vėliau *chan* estetikos teorijose svarbios yra *tyrumo, natūralumo* ir *paprastumo* kategorijos. *Tyrumo* kategorija etimologiškai siejama su tyro šaltinio vandens reikšme. *Tyrumas,* kaip pirmapradė vertybė, nusakomas priešinant jį drumzlinam arba užterštam srautui. Bet koks menininko sąmonės užterštumas, daoistų įsitikinimu, neišvengiamai iškreipia ir menkina jo kūrinių estetinę vertę. Pirmapradis tyrumas, skaidrumas, švarumas daoizmo estetikoje yra susijęs su gelminės prasmės aiškumu ir pirmapradžiu tyruoju grožiu, kurio dar nepažeidė „užterštos sąmonės“ srautas.

„Laozi“, „Zhuangzi“, „Huainanzi“ tekstuose labai dažnai vartojama *natūralumo (ziran)* kategorija. Daoizmo estetikoje buvo paplitęs savotiškas na-

tūralumo kultas. Ši kategorija ne tik nusako pirmapradį estetinį objekto, meno kūrinio vertės požymį, tačiau ir apibūdina kūrybingą gyvybinę galią, iškeliančią autentišką daiktų, reiškinių harmoniją ir grožį. Daoistai yra asketiškos minimalistinės estetikos šalininkai, įžvelgiantys esminį grožį pačiose natūraliausiose ir paprasčiausiose estetinėse savybėse. Dėl to svarbi *paprastumo (pu)* kategorija. Paprastumas yra natūralus, jokių dirbtinių, išorinių efektų nepažeistas grožis. Tai neapdorotų, nenudailintų medžiagų vidinis žavesys. Tokio paprastumo pavyzdys yra savita natūralaus medžio ar nedažyto šilko faktūra. Daoistinės tradicijos meistrai bei menininkai savo darbuose siekė išryškinti ir natūralaus medžiagos grožio bruožus.

Daoizmo estetikoje svarbios ir kitos kategorijos: *dvasia, spontaniškumas, lengvumas, žaismingumas, nemokšiškumas, slėpiningumas, neišsakymo gelmė, tuštuma, šešėlis* ir kt. Jos nusako ne tik estetines objektų, meno kūrinių savybes, bet ir menininko kūrybos proceso ypatumus. Kūryba turi būti spontaniška, žaisminga, joje turi vyrauti intuicija ir improvizacija. *Spontaniškumas* — tai unikalus kūrybos akto momentas. Kalbėdami apie tobuliausią *meistriškumą* klasikinio daoizmo atstovai iškelia paradoksalią tezę apie *tobulumo* ir *nemokšiškumo* giminiškumą. „Tobulybė, — sako Laozi, — tolygi netobulybei.“ Ir Zhuangzi sako, kad didžiausias meistriškumas neretai dangstosi nemokšiško grubumo šydu, kuris slepia ypatingą, tik didžiausiems meistrams būdingą meninio stiliaus sodrumą.

Estetinę meno kūrinio vertę, daoistų manymu, lemia ne išorinė forma, o tam tikrų dvasinių savybių visuma, kurią nusako *dvasios* kategorija. Išoriniai reiškinių bruožai, slepiantys gelminę esmę, vėlesnėse daoizmo teorijose metaforiškai vadinami *žiedu,* kuris yra nežinojimo pradžia. O reiškinių esmė, glūdinti po žavinga išorine forma, vadinama *vaisiumi* ir siejama su esmės pažinimu. Subtiliai jaučiantis grožio fenomenų svarbą menininkas niekuomet neatsiduoda išoriniam *žiedų* žavesiui, o skverbiasi į reiškinių esmę.

Tikroji grožio esmė apibūdinama *slėpingumo,* arba *neišsakytos gelmės,* kategorija. Šioje kategorijoje glūdi užuomina apie pirmapradės Didžiosios tuštumos, visų faktų ir reiškinių pramotės, neišsakomumą. Kaip pirmapradė Didžioji tuštuma, taip ir su ja susijusios *slėpingumo,* arba *neišsakytos gelmės,* bei *tuštumos* sąvokas persmelkia *neišsakomumo* reikšmė, kuri veda į tai, kas yra visa ko pradžia.

Daoistai pirmieji kinų estetikos istorijoje ėmė plėtoti tobuliausiojo grožio neišsakomumo idėją, samprotavo apie beformes formas, neregimas spalvas,

tobuliausią negirdimą muziką ir poeziją. Daoizmo estetika remiasi Laozi ir Zhuangzi mintimis apie neišsakymo ir tylos reikšmingumą. „Didžioji pilnybė, — sako Laozi, — panaši į tuštumą, ji neišsenkanti". Ši *neišsakytos gelmės,* estetinės užuominos koncepcija kyla iš daoistų įsitikinimo, jog po regimybės skraiste glūdi pirmapradė didžioji tuštuma, kitaip tariant, žodžiais, garsais, formomis negalimas nusakyti pradas, kurio atspindžius perteikia tinkamos užuominos, netiesioginės nuorodos. Dėl to tokia reikšminga tapyboje tuščia erdvė paveiksle, o muzikoje, poezijoje, teatre — intervalas, pauzė, tyla.

Begarsė *dao* muzika savo tobulumu ir gelme nustelbia girdimą muziką, kurios garsai trukdo išgirsti *dao* muzikos skambėjimą.

Estetinis klasikinio daoizmo filosofijos pobūdis, natūralumo, spontaniškumo, intuityvumo reikšmės iškėlimas, plėtojamos universalios tezės stipriai paveikė tolesnės kinų estetikos ir meno raidą.

Greta konfucianistinės ir daoistinės estetikos, klasikos laikotarpiu aktyviai reiškėsi moizmo (Mozi, V—IV a. pr. Kr.), legizmo (Han Feizi, III a. pr. Kr.), skepticizmo (Wang Chang, apie 27—97/107 m.) ir kitų krypčių šalininkai. Kita vertus, intensyviai plėtota meninė kultūra sudarė prielaidas atsirasti įvairiems menotyrinės estetikos (muzikos, literatūros, tapybos) traktatams. O garsioji kinų tapybos estetika susiformavo jau ankstyvaisiais viduramžiais, V a. pradžioje.

Antanas Andrijauskas

YIJING

[PERMAINŲ KNYGA]

„Yijing" — vienas seniausių Kinijos raštijos paminklų. Dar jis vadinamas „Zhou Yi", nes iš tradicijos laikoma, kad jis sukurtas Zhou dinastijos pradininko Wen Wango ir jo sūnaus Zhou Gongo XII—XI a. pr. Kr. „Yijing" susideda iš dviejų dalių; pirmoji, grafinė, dalis laikoma kanonine — ją sudaro 64 simboliai, vadinami heksagramomis, ir mantinis tekstas. Kiekviena heksagrama reiškia tam tikrą realią situaciją. Heksagramą sudaro šešios ištisinės ir per vidurį pertrauktos linijos, išdėstytos vertikaliai viena ant kitos. Ištisinės linijos simbolizuoja aktyvią veiklą, šviesą, įtampą, o pertrauktos — pasyvumą, tamsą. Heksagramų pagrindą sudaro aštuonios trigramos (gua), esą apreikštos kaip dovana iš aukščiau mitiniam išminčiui Fu Xi. Tai trijų ištisinių ir pertrauktų brūkšnių aštuoneriopa kombinacija, simbolizuojanti aštuonias universalijas: dangų (qian), žemę (kun), griausmą (zhen), vandenį (kan), kalną (gen), vėją (xun), ugnį (li) ir šaltinį (dui). Heksagramų kilmė siejama su dar II—I tūkstantmečių pr. Kr. sandūroje vyravusia būrimo praktika braižant ant vėžlių šarvų, galvijų ragų, kaulų įvairius brūkšnius, geometrines figūras, simbolizuojančias kitimo idėją, kilusią stebint šviesos ir tamsos kaitą pasaulyje. Šios idėjos pagrindu atsiradusi būrimo teorija aiškino, ar žmogaus veikla sutampa su pasaulio raida, ar nesutampa; jei sutampa — laimė, jei nesutampa — reikia tikėtis nemalonumų.

Antrą „Yijingo" knygos dalį sudaro komentarų tekstas „Yizhuan", vadinamas „Dešimt sparnų" („Shiyi"). Jų autoriumi

laikomas Konfucijus, tačiau iš tikrųjų tiek pirma, tiek antra „Yijingo" dalys yra daugelio Konfucijaus įtaką patyrusių autorių kūrybos rezultatas. Pastaraisiais metais „Yijingo" tyrinėtojai priėjo prie išvados, jog kanoninė, pirmoji, dalis buvo sukurta apie VIII—VII a. pr. Kr. ir užrašyta ant 770 mm ilgio bambuko kamieno plokštelių, vadinamų jing (kanonas, pamatas), o antroji dalis — komentarai — sukurti apie VI—IV a. pr. Kr. ir užrašyti ant daug trumpesnių plokštelių, vadinamų zhuan.

Antologijoje spausdinami pirmieji septyni (iš 11) komentarų aštuntojo sparno — „Shuogua" — skyriai, kuriuose dėstoma žmonijos kultūrinės sąmonės pabudimo, kinų filosofinio, estetinio, meninio pasaulėvaizdžio išsikristalizavimo istorija, aptariama minėtų aštuonių trigramų prigimtis, pobūdis, funkcijos bei jų vaidmuo bendrajame makrokosmoso sklaidos (permainų) cikle. „Shuogua" — tai vienas iš vėlesnių, bet kartu ir filosofiškiausių (po „Xicizhuan", vadinamojo „Didžiojo komentaro") komentarų.

SHUOGUA
[PASTABOS APIE TRIGRAMAS]

Pirmas skyrius

Kadaise šviesiausieji išminčiai kūrę Permainas. Dvasios šviesybe jie įsiskverbė į tamsos slėpinynus ir taip atrado tūkstantlapę burtažolę.[1]

---

[1] Šioje frazėje dėmesio verta kategorija *sheng* (atradimas, gimimas, atsiradimas): didieji išminčiai „atrado tūkstantlapę burtažolę" (pradėjo skaičiuoti pagal tūkstantlapės stiebus). Ši kategorija čia pasirinkta neatsitiktinai. Ja pabrėžiamas „Yijingo" atsiradimo natūralumas, atspindintis bendrą visų kosminių permainų dėsningumą. Didieji išminčiai drauge su dangumi (gamtiškuoju, natūraliuoju pradu — prigimtimi) „išnešiojo", išpuoselėjo „Yijingą". Jis išvysta pasaulio šviesą kaip tikras jų kūdikis, užkoduojantis savyje visą kūniškosios, dvasinės ir racionaliosios būties procesualumą (pradžios—pabaigos ciklas), t. y. genetiškai užkoduojantis visą Dangaus paskliautę. Bet kuri kita kategorija būtų bylojusi apie „Yijingo" kūrybinio proceso mechaniškumą, dirbtinumą ir subjektyvumą, paprasčiausiai prieštaraujantį gamtos ir tikrovės dėsniams. Tokiu atveju „Yijing" kaip koks svetimkūnis būtų atsidūręs už visos Dangaus paskliautės pasaulėžiūrinės sistemos ribų, ir visi išminčiai, paprasti žmonės bei apskritai visos Dangaus paskliautės būtybės (daiktai) būtų nuo jo nusigręžę.

Trejetu paženklino Dangų, dvejetu — žemę ir nuo jų ėmė skaičiuoti[2]. Įsižiūrėdami į *yin—yang* kaitą, jie išbraižė simbolius[3]. Stebėdami kieto ir minkšto pulsavimą, jie sukūrė brūkšnius[4]. Jie suderino *Dao—de* seką ir įvedė tvarką Pareigai—Teisingumui[5]. Jie iki galo išsiaiškino tvarkos dėsnius, realizavo visą prigimtį[6], idant iki galo suvoktų likimą.

---

[2] Senovės kinų filosofinė kosmologija ir šio teksto fragmento komentaras kreipia tam tikros jo interpretacijos link: Dangų plokštuminėje projekcijoje simbolizuoja apskritimas, Žemę — kvadratas. Dangaus apskritimo ilgis prilygsta apytikriai trims diametrams (2 πR). Tai trejetas, turintis vieną nelyginį skaičių. Vadinasi, Dangų simbolizuoja nelyginis skaičius — trys. Žemės kvadrato perimetras, orientuojantis pagal keturias pagrindines pasaulio šalis, yra keturių kartotinis. Žemės ketvertas sudarytas iš dviejų lyginių skaičių (2 + 2 arba 2 x 2). Vadinasi, žemę ženklina lyginis skaičius 2 (plg. su graikais, kur 2 ir 3 simbolizuoja vyro ir moters sąjungą: 2 — pirmasis (po pradinio lyginio-nelyginio vieneto) moteriškas lyginis, 3 — vyriškas nelyginis skaičius. „Yi jingo" numerologijoje 2 ir 3 tampa kosmologiniais — vadinasi, ir kosmogoniniais bei apskritai genetiniais skaičiais. Antai su tūkstantlapės stiebais atlikus tris matematinius veiksmus, gaunamas vienas heksagramos brūkšnys (o heksagramą sudaro 6 pozicijos, tad norint gauti 6 brūkšnius, reikia atlikti 18 matematinių veiksmų). Jei visose trijose metamorfozėse susidaro trys nelyginiai skaičiai, tai gauname 9 (3 x 3). Devynetą grafiškai simbolizuoja ištisinis vyriškas *(yang)* brūkšnys. Jei visose trijose metamorfozėse susidaro trys lyginiai skaičiai, tai gauname 6 (3 x 2). Šešetą grafiškai simbolizuoja pertrauktas moteriškas *(yin)* brūkšnys. Sudėję du lyginius ir vieną nelyginį skaičių, gauname 7 (2 + 2 + 3); sudėję du nelyginius ir vieną lyginį skaičių, gauname 8 (3 + 3 + 2). Į 6, 7, 8 ir 9, kaip į kosmologinius ir kosmogoninius skaičius, orientuojami visi žmogaus pasaulėžiūriniai idealai, kartu jais grindžiami visi Dangaus paskliautės objektyvūs būties principai.

[3] *Yin—yang* įkūnija objektyviąją Dangaus paskliautės genetinio ritmo dialektiką. Struktūrinis ir funkcinis *yin—yang* binariškumas simbolizuoja kosminio embriono — vadinamojo *Taiqi* (Didžioji tuštuma) — užkoduotus vidinius ciklinius daiktiškosios būties raidos procesus. *Yin—yang* genetiškai pagrindžia ir persmelkia visus Dangaus paskliautės kūniškosios, dvasinės ir idealiosios būties lygmenis. Biologinėje plotmėje *yin—yang* (jėgos) įprasminamos kaip vyriškasis ir moteriškasis pradai; visatos struktūroje jas simbolizuoja Dangus ir Žemė; Dangaus paskliautės ritmikoje jos, kaip šviesos ir energijos skleidėjos, tampa Mėnuliu ir Saule; filosofinių kategorijų dialektikoje — tai „taip" (teigimas) ir „ne" (neigimas); kūniškosios, dvasinės, idealiosios būties vienijamoje žmogaus, Dangaus paskliautės ir visatos harmonijoje jos virsta *dao* ir *de*.

Didieji išminčiai stebi Dangaus paskliautėje vykstančias objektyviosios tikrovės diktuojamas *yin—yang* metamorfozes, grafiškai perkeldami jas į trigramų bei heksagramų simbolių ir į hieroglifinio rašto sistemas.

[4] Kieto ir minkšto pulsavimas — vyriško ir moteriško pradų meilės žaismo ritmika, kurią didieji išminčiai atvaizdavo kietais (vyriškais) ir minkštais (moteriškais) brūkšniais, atitinkamai išsidėstančiais į vienokias ar kitokias trigramas bei heksagramas.

[5] *Pareiga—Teisingumas* — tai objektyvaus visuotinio teisingumo principas. Prigimties *(xing)* daiktiškame ir žmogiškajame pasaulyje jį atitinka *ren* (žmoniškumas, meilė žmogui, abipusis atliepiamumas). Tvarka, darna *(li)* — tai aukščiausieji Dangaus paskliautės gyvenimo dėsniai, pagrindžiantys ir reguliuojantys gamtiškąjį bei žmogiškąjį pasaulį.

[6] *Prigimtis (xing)* — tai daiktams ir žmonėms būdingas savitumas, jų tikroji esmė. Likimas *(ming)* — objektyvūs Dangaus paskliautės raidos ciklai, reliatyviai besisiejantys su subjektyviais daiktų ir žmonių prigimties diktuojamais vidiniais procesais.

Antras skyrius

Kadaise šviesiausieji išminčiai kūrę Permainas.
Idant suderintų prigimties ir likimo dėsnius,
Jie nužymėjo Dangaus *dao*, pavadindami jį *yin* ir *yang;*
Nužymėjo Žemės *dao*, pavadindami jį minkštumu ir kietumu;
Nužymėjo Žmogaus *dao*, pavadindami jį gėriu ir Pareiga—Teisingumu.
Šias tris pirmaprades Galias [simbolizuojančius brūkšnius] sudvigubino,
Tad kiekvienai heksagramai Permainose tenka šešetas brūkšnių[7].
Vienur [brėžiami] *yin*, kitur — *yang*,
Kaitaliojantys silpnumą ir tvirtumą, ir šitaip
Permainose šešeriopai išsidėstantys į vieną ženklą[8].

Trečias skyrius

Dangus ir Žemė pasiskirsto vietomis,
Kalnas ir Šaltinis susisiekia gyvastinguoju kvėpsmu *(qi),*
Griausmas ir Vėjas žadina vienas kitą,
Vanduo ir Ugnis nesudrumsčia vienas kito.
Šitaip šie aštuoni simboliai[9] susipina vienas su kitu.
Skaičiuoti tai, kas juda priekin [praeita] — tai eiti pakeliui [esą palanku].

[7] Trys būtiškieji (genetiniai) *dao* lygmenys (apačia—centras—viršus) įsikūnija grafiniame trigramos ženkle. Kiekvienas *dao* srautas (t. y. kūniškasis, susitelkiantis apačioje; dvasinis, susitelkiantis tarp Žemės ir Dangaus; idealusis, susitelkiantis Danguje) yra binariškos prigimties. Todėl grafiniame piešinyje kiekvienas lygmuo yra sudvejinamas, ir taip formuojama heksagrama, kurioje atitinkamai tarpusavyje santykiauja kietumas ir minkštumas, lankstumas) tarpusavio atliepiamumas ir Pareiga—Teisingumas, *yin* ir *yang*.

[8] Skaičiuojant vertikaliai iš apačios į viršų, kiekviena heksagrama išsidėsto šešiomis padėtimis (pozicijomis), atitinkamai vadinamomis pradine (pirmąja), antrąja, trečiąja, ketvirtąja, penktąja ir viršutine (šeštąja).

[9] Tai yra aštuonios trigramos.

Pažinti tai, kas verčia atsitraukti [būsima] — tai eiti priešais [esą nepalanku].

Todėl Permainose skaičiuojama atgalios [numatant tai, kas bus][10].

Ketvirtas skyrius

Griausmas (*Zhen*) daiktus pažadina, Vėjas (*Xun*) išbarsto jų sėklas, lietus juos sudrėkina, saulė sušildo, Kalnas (*Gen*) juos sulaiko, Šaltinis (*Dui*) juos įgarsina, Dangus (*Qian*) jiems vadovauja, žemė (*Kun*) juos puoselėja[11].

Penktas skyrius

Didieji protėviai[12] užgimsta iš Griausmo,
Nuskaistėja [telkiasi] Vėjyje,
Susitinka vienas su kitu Ugnyje *(Li)*,

---

[10] Paskutiniai trys sakiniai yra labai daugiaprasmiški, todėl verčiami skirtingai. Antai vienas autoritetingiausių kinų klasikinių kanonų vertėjų J. Legge į anglų kalbą verčia šią mintį kiek paprasčiau ir konkrečiau: „Praeities įvykių sudėliojimas reiškia savieigą (natūralų vyksmą); ateities įvykių žinojimas reiškia numatymą, pagreitinimą. Todėl „Permainose" aptinkame ir numatymą, ir savieigą". Vadovaujantis trigramų ir heksagramų sistemomis, yra apskaičiuojami palankūs (geri) ir nepalankūs (blogi) būsimi įvykiai. Atbuliniai skaičiai *(nishu)* čia yra suvokiami ontologine prasme, tarsi įkūnijantys erdvės ir laiko ryšius, įkomponuojant jų seką į Saulės, Mėnulio, planetų ir žvaigždžių metinio ciklo trajektoriją. Objektyvioji *yin—yang* ryšiais grindžiama kosminės būties binarinė ritmika žmogiškosios būties lygmeniu transformuojama į priešpriešinius palankių ir nepalankių įvykių srautus, o žmogaus pareiga — šiuos įvykius apskaičiuoti, vadovaujantis šiomis trigramų ir heksagramų sistemomis.

[11] Čia trigramos įvardijamos kaip materialūs kosminiai pradai, atitinkamai santykiaujantys su visa begale Dangaus paskliautėj esančių daiktų ir būtybių.

[12] Pirmąjį hieroglifą *di* vieni verčia kaip „Aukščiausiasis valdovas", o kiti — pvz., Chen Jingpan, J. Legge, — žodžiu „Dievas". J. Legge teigia, kad tai esąs tiksliausias angliškas atitikmuo, tuo tikslu pacituodamas Zhu Xi mintį, kad „*di* turįs reikšti dangaus Dievą ir valdovą", bei Kong Ying žodžius, jog „*di* esąs dievas, kuriantis visas būtybes, teikiantis gerovę ir visa klestinantis". Belieka pridurti, kad senovėje švenčiausiomis dievybėmis ir autoritetingiausiais patarėjais kinams buvo tapę jų mirusieji protėviai, gyvenantys aukštybėse. Tad šie skirtingi vertimo variantai iš esmės neprieštarauja vienas kitam.

Atlieka priedermę žemėje,
Klega Šaltinyje,
Susikauna Danguje,
Pailsta ir nurimsta Vandenyje (*Kan*)
Suveda sąskaitas Kalne.
Dešimt tūkstančių daiktų randasi iš Griausmo,
Kuris įsikūręs rytuose.
Jie nuskaistėja [telkiasi] Vėjyje,
Kuris įsikūręs pietryčiuose.
Nuskaistėjimas byloja apie dešimties tūkstančių daiktų tyrumą.
Ugnis byloja apie prašviesėjimą,
Kuriame vienas kitam pasirodo dešimčia tūkstančių daiktų.
Jos trigrama įsikūrusi pietuose.
Šviesiausiasis išminčius atsigręžia į pietus ir
Įsiklauso į Dangaus paskliautę,
Atsigręžia į šviesą ir [visiems] vadovauja,
Tarsi semdamasis iš jos [įkvėpimo].
Kun reiškia žemę, kuri talpina dešimt tūkstančių daiktų.
Todėl ir sakoma: „[Didieji protėviai] atlieka priedermę žemėje".
Šaltinis reiškia rudenį, kuriame klega dešimt tūkstančių daiktų.
Todėl ir sakoma: „Didieji protėviai klega Šaltinyje".
„[Didieji protėviai] susikauna Danguje".
Dangaus trigrama įsikūrusi šiaurės vakaruose,
Bylodama apie *yin* ir *yang* suartėjimą.
Kan reiškia Vandenį, kurio trigrama įsikūrusi šiaurėje, ir liudija apie išsekimą ir nusiraminimą,
Prie kurio grįžta dešimt tūkstančių daiktų.
Todėl ir sakoma: „[Didieji protėviai] pailsta ir nusiramina Vandenyje".
Kalną simbolizuoja šiaurės rytų trigrama,
Kurioje išsibaigia ir vėl prasideda dešimt tūkstančių daiktų.
Todėl ir sakoma: „[Didieji protėviai] suveda sąskaitas Kalne".

Šeštas skyrius

Dvasia reiškia tai, kas pranoksta [nematomai suvienija] dešimt tūkstančių daiktų ir sutveria žodį[13].

Niekas stipriau už Griausmą
Neišjudintų dešimt tūkstančių daiktų.
Niekas greičiau už Vėją
Nepasklaidintų dešimt tūkstančių daiktų.
Niekas sausiau už Ugnį
Neišdžiovintų dešimt tūkstančių daiktų.
Niekas skardžiau už Šaltinį
Nepagarsintų [neprakalbintų] dešimt tūkstančių daiktų.
Niekas sodriau už Vandenį
Nesudrėkintų dešimt tūkstančių daiktų.
Niekas pilnatviškiau už Kalną
Netaptų pabaiga ir prasidėjimu
Dešimčiai tūkstančių daiktų.
Todėl Vanduo ir Ugnis palaiko vienas kitą,
Griausmas ir Vėjas neprieštarauja vienas kitam,
Kalnas ir Šaltinis susisiekia gyvastinguoju kvėpsmu.
Būtent šitaip visa gali keistis ir mainytis,
Būtent šitaip gali tapsmui skleistis dešimt tūkstančių daiktų.

---

[13] Dvasia iš aukšto slapta, nejučiomis vienija visą begalę daiktų, tarsi pakildama virš daiktiškojo pasaulio. Senojoje gimininės bendruomenės pasaulėžiūroje daiktų vardai ir apskritai kalba buvo neatskiriama nuo daiktų, daikto vardas tapatinamas su jo skambesiu. Perėjus į gamybinių santykių etapą, daikto dvasia *(shen)* buvo atskirta nuo daikto, traktuojant ją kaip kūniškąjį — idealųjį daikto analogą bei jo įprasmintoją. Dvasia buvo pakylėta virš daikto ir tapo aukštesniąja būtimi. Ji yra kur kas paslankesnė už daiktą, įsuktą į nesibaigiantį Dangaus paskliautės daiktiškos būties ciklų verpetą, ir kur kas lanksčiau prisitaiko prie vis aktyviau besireiškiančio žmogaus mąstymo sukurtų idėjų. Dvasia simbolizuoja naują žmogiškosios kalbos raidos etapą, prasidėjusį kartu su pirmaisiais žmogaus žingsniais techninės veiklos kryptimi. Ji pakyla virš visos begalės daiktų, objektyvizuodamasi kalboje arba tapdama pačiu žodžiu ir per jį įprasmindama daiktus.

Septintas skyrius

Dangus (*Qian*) — tai tvirtumas, Žemė (*Kun*) — tai minkštumas [nuolankumas], Griausmas (*Zhen*) — tai judėjimas, Vėjas (*Xun*) — tai įsismelkimas.

Vanduo (*Kan*) — tai nugrimzdimas [nusmukimas], Ugnis (*Li*) — tai kibirkščiavimas [susipynimas],

Kalnas (*Gen*) — tai apsistojimas, Šaltinis (*Dui*) — tai džiaugsmas ir palaima.

Versta iš: Человек как философская проблема: Восток — Запад. — Москва, 1991. — С. 239—241. Iš rusų kalbos vertė *Loreta Poškaitė*

SHIJING

[POEZIJOS KNYGA]

„Shijing" — pats seniausias kinų dainuojamosios poezijos tekstų sąvadas, kurį sudaro 305 poetiniai kūriniai ir keletas melodijų. Jis susideda iš trijų dalių: 1) „Guofeng" („Kunigaikštysčių papročiai") — tai 160 lyrinių liaudies dainų iš penkiolikos Zhou epochos kunigaikštysčių; 2) „Ya" („Odės") — tai 105 odės, sukurtos rūmų poetų iškilmingiems įvykiams, valdovų žygiams ir darbams apdainuoti; šią dalį sudaro du skyriai — „Daya" („Didžiosios odės" — jų 31) ir „Xiaoya" („Mažosios odės" — jų 74); pastarajam skyriui dar priklauso šešios giesmės be žodžių (tik melodijos), skirtos lūpiniam muzikos instrumentui; 3) „Song" („Himnai") — tai 40 trijų rūšių („Zhousong", „Lusong" ir „Shangsong") kulto himnai, skirti protėvių dvasioms pagerbti.

Kaip liudija senieji kinų rašto šaltiniai, „Shijingo" kūrinius rinko specialūs rūmų valdininkai kaip informacijos šaltinius apie liaudies papročius. O „Shijingo" sąvadą, pasak senovės kinų istoriko Sima Qiano (apie 145—86 m. pr. Kr.), sudarė Konfucijus iš daugiau kaip 3000 dainų atrinkęs vieną jų dešimtadalį. Tačiau šiuolaikinių sinologų nuomone, „Shijingo" poezija pradėta užrašinėti nuo XII a. pr. Kr., o jau VI a. „Shijingo" sąvadas buvo susiformavęs. Konfucijus esą galėjęs būti tik „Shijingo" redaktoriumi.

Antologijoje spausdinama „Shidaxiu" („Didžioji pratarmė") yra savotiška įžanga visam „Shijingo" sąvadui ir pirmajai jo dainai. Ji sukurta Han epochoje (III a. pr. Kr.—III a. po Kr.). Vieni jos autoriumi laiko Konfucijaus mokinį Zixia, tačiau

daugumos manymu ją esą parašęs pirmasis „Shijingo" komentatorius Mao Chang (II a. pr. Kr.); antrąjį jos variantą parašęs Zheng Xuan (127—200), o dar vėliau ją perrašęs neokonfucianizmo pradininkas Zhu Xi (1130—1200).

„Shijing" laikytina pirmuoju kinų literatūros estetikos paminklu, koncentruotai išdėstančiu pagrindines dailiojo žodžio meno problemas bei idėjas, kurias vėliau išplėtojo tokie žymūs kinų literatūros estetikai kaip Wang Chong (27—102), Lu Ji (261—303), Liu Xie (465—522), Cao Pi (187—226) ir daugelis kitų. Joje kalbama apie poezijos prigimtį, išraišką, apie keturis pagrindinius jos žanrus, pagal kuriuos buvo suskirstytos ir visos „Shijingo" dainos. Tačiau bene daugiausia dėmesio skiriama konfucianistų itin iškeltam poezijos visuomeniniam bei didaktiniam vaidmeniui aptarti. Net ir tokia universali sąvoka kaip feng, turinti visą spektrą reikšmių (vėjas, dvelksmas, palanki kryptis, papročiai, priedainis, auklėjimas, pamokymas), čia pirmiausia traktuojama didaktine prasme — kaip patarimas. O vienas svarbiausių konfucianistinio auklėjimo tikslų, tarnaujančių tobulam valstybės valdymo modeliui įgyvendinti, buvo „protingo patarėjo" ugdymas ir jo vaidmens iškėlimas.

SHIDAXIU
[DIDŽIOJI PRATARMĖ]

Feng[1] — tai vėjas, dvelksmas. Tai ir pamokymas, patarimas. Vėjas sukelia judėjimą, pamokymas skatina tobulėti. Eilės įkūnija polėkius. Širdyje radęsis, kalboje polėkis tampa eilėmis. Jausmai mūsų sieloje suvirpa, o kalboje įgyja formą. Jei jausmui išreikšti nepakanka žodžių, tai dūsaujama ir vaitojama, jei negana atodūsių ir aimanų, tuomet dainuojama ir balsiai deklamuojama, o jei nepa-

[1] *Feng* — pirmas „Shijingo" skyrius, kuriame sudėtos iš įvairių Zhou dinastijos valdų surinktos dainos. Šis žodis reiškia ne tik „vėjas", „dvelksmas" ir pan., bet ir „papročiai", „būdas".

sitenkinama žodžiais ir melodijomis, tai [šį jausmą perteikia] rankos ir kojos, pačios leisdamosi šokti.

Jausmas išliejamas garsais, garsai išsivingiuoja į marginį, vadinamą melodija. Taikių laikų melodijos yra santūrios ir džiaugsmingos, nes tuomet valdžia puoselėja santarvę ir ramybę. Nerimastingų laikų muzika kupina įniršio ir slopaus nepasitenkinimo, nes tuomet valdžia yra pašlijusi. Žlungančios valstybės dainos kupinos sielvartingų godų, nes žmonės prislėgti kančių. Tad nuo tiesos sušvytėjimų bei užtemimų virpa Žemė ir Dangus[2], nepalikdami be atsako nei mirusiųjų vėlių, nei dangaus dvasių — o juk poeziją [šie sušvytėjimai ir užtemimai] palyti dar skaudžiau! Anų laikų valdovai deklamuodavo eiles, norėdami ištikimybe sujungti sutuoktinius, ugdyti sūnišką nuolankumą bei pagarbą aukštesniesiems, įdiegti meilę žmonėms, išaukštinti išmintingą žodį ir gėrio pavyzdžius, pakeisti papročius ir elgesį.

Eilės skirstomos į šešias kategorijas. Pirmoji vadinama *feng* — dvelksmu, antroji — *fu*, išdėstymu, trečioji — *bi*, sugretinimu, ketvirtoji — *xing*, suartinimu, penktoji — *ya*, ode, šeštoji — *song*, himnu. Valdovai *feng* eilėmis auklėjo pavaldinius, o pavaldiniai jomis patarinėjo valdovams. Jose pamokslas būdavo apipinamas dailiaisiais žodžiais, tad skaitančiajam eiles nerasdavo ką prikišti, o klausančiajam pakakdavo jas išgirsti, kad suprastų savo trūkumus. Todėl jas ir vadino *feng* — priekaištu.

O kai prarado dorą valdančiųjų Kelias, pašlijo Įstatymai ir Pareiga, buvo pražūčiai pasmerktas valdymas ir išmintingas žodis, kiekviena karalystė ėmėsi tvarkytis savo nuožiūra, o kiekvienoj šeimoj įsigalėjo savi papročiai, tuomet atsirado klaidinantys patarimai ir sudarkytos odės. Dailiojo žodžio meistrai, įamžinę to meto sėkmes ir nesėkmes, graužėsi dėl pašlijusio žmonių santarviškumo, sielojosi dėl nepakeliamų bausmių ir valdžios jungo. Išliedavo jie savo širdį bei jausmus eilėmis ir dainomis, idant savo valdovui išsakytų juos slegiančias bėdas. Jie regėjo aplinkinius pasikeitimus, bet laikėsi senųjų savo papročių. Todėl ir jų nuoširdūs pata-

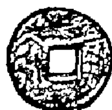
[2] Senovės kinai dangų, žemę ir žmogų suvokė kaip nedalomą visumą. Todėl ne tik dangus lemia žmonių gyvenimą, bet ir visa, kas nutinka žmogui, atsiliepia žemei ir dangui.

rimai nukrypo nuo tikrovės, tačiau iškraipymams užkirto kelią Įstatymai ir Pareiga. Kur jausmas grindė „patarimą", ten reiškėsi žmonių prigimtis. O kur Įstatymai ir Pareiga juos reguliavo, ten klestėjo senovės imperatorių didybė.

Tad kūrinys, bylojantis apie vienos kurios nors karalystės įvykius, atveriantis atskiro žmogaus esybiškus pradus, vadinamas *feng*. O kūrinys, pasakojantis, kas dedasi visoj Dangaus paskliautėj, ir sutelkiantis savyje visų keturių pasaulio šalių *feng*, vadinamas *ya*. *Ya* reiškia teisingumą. *Ya* odės pasakoja, kaip ir kodėl suklesti bei žlunga valdymai. Jie gali būti mažareikšmiai ir įtakingi, todėl ir odės būna arba Didžiosios, arba Mažosios[3].

Song himnas reginiais įkūnija[4] dosnumu maloninantį Gėrybingumą. Jis praneša senolių vėlėms apie jo laimėjimus ir didžius darbus. Štai tie Keturi šaltiniai[5] — eilių tobulumo viršūnė.

Versta iš: Книга песен. Великое введение // *Брагинский В. И.* Проблема типологии средневековых литератур Востока. — Москва: Наука, 1991. — С. 254—255. Iš rusų kalbos vertė *Loreta Poškaitė*

[3] Kalbama apie du „Shijingo" skyrius — „Daya" ir „Xiaoya" (žr. įžangėlės tekstą).

[4] Originale ši frazė pažodžiui reiškia, jog akivaizdžiai įkūnijama „forma ir pavidalas" ar tiesiog himnas yra „įkūnytas vaizdas" — *xingrun*. Tokiu regimu kūriniu senasis kinų himnas galėjo būti vadinamas todėl, kad buvo susijęs su šokiu ir tapęs tiesiog vaidinimu.

[5] Turimos galvoje keturios „Shijingo" dalys (žr. įžangėlės tekstą). Šaltiniais jos vadinamos dėl to, kad jos buvo laikomos apskritai visos poezijos ištakomis.

LAOZI

(apie 600/585—apie 500 m. pr. Kr.)

Laozi pažodžiui išvertus reiškia „Senasis (gerbiamas) mokytojas“ — legendinis kinų filosofas, esą sukūręs garsųjį traktatą „Daodejing“ („Knygą apie dao ir de“). Šiuolaikinis sinologijos mokslas abejoja Laozi asmenybės istoriškumu, bet nepaisant to, mokslinėje literatūroje jis laikomas daoizmo, ir kaip filosofinės mokyklos, ir kaip religinės doktrinos, pradininku. Pirmasis senovės kinų istorikas Sima Qian (II—I a. pr. Kr.) savo veikale „Shiji“ („Istorijos užrašai“) rašo, kad Laozi gyveno VI—V a. pr. Kr., gimė Chu kunigaikštystėje Gu srityje; jo tikras vardas Dan, o pavardė Li, dirbo jis vyriausiuoju Zhou valstybės archyvo prižiūrėtoju; čia jį esą aplankęs Konfucijus, norėjęs gauti iš jo patarimų ir nurodymų. Matydamas Zhou valstybės nuosmukį ir įsitikinęs, kad čia jam nepavyko realizuoti savo mokslo apie dao ir de, Laozi metė tarnybą ir išsirengė kelionėn į Vakarus. Pasienio užkardos viršininko prašymu jis ir parašęs traktatą „Daodejing“. Tačiau jau ir Sima Qian nėra tikras dėl šių žinių tikslumo ir samprotauja, jog minėto traktato autorius galėjo būti ir Konfucijaus amžininkas Lao Laizi arba Zhou valstybės valdininkas Dan.

Vėliau Laozi asmenybė buvo sumitologinta. Valdant Han dinastijai jis buvo paskelbtas dao įsikūnijimu ir pradėtas garbinti kaip aukščiausioji daoizmo religinės doktrinos dievybė — Laojun (Senasis valdovas). O dar vėliau jis buvo laikomas daugelio išmintingų senovės valdovų įsikūnijimu.

Traktato „Daodejing“ tekstas, kaip teigia šiuolaikiniai jo tyrinėtojai, yra žinomas tik nuo IV—III a. pr. Kr. Iki tol jis

greičiausiai Laozi sekėjų buvo perduodamas žodžiu iš kartos į kartą kaip daoizmo doktrina. Manoma, kad kanoninė jo teksto kompozicija susiformavo II—I a. pr. Kr., nes iki to meto rasti senieji „Daodejing" tekstai kitaip suskirstyti į skyrius, o kai kurių net kitoks pavadinimas (pvz., „Dedaojing").

Mūsų laikus pasiekęs kanoninis „Daodejing" tekstas turi 5000 hieroglifų, susideda iš 81 skyriaus (tiksliau — trumpų paragrafų) ir skirstomas į dvi dalis — „Daojing" („Knyga apie dao") ir „Dejing" („Knyga apie de"), tačiau esminio skirtumo tarp šių dalių turinio nėra. Traktatas parašytas ritmine, daugeliu atvejų ir rimuota proza.

Nuo II a. pr. Kr. pradeda rastis „Daodejing" komentarų. Klasikiniai komentarų tekstai priskiriami II a. pr. Kr. anoniminiam autoriui, vadinamam „Senoliui nuo upės kranto" ir Xuanxue mokyklos filosofui Wang Bi (III a. po Kr.). Svarbus yra Zhang Lu (II—III a.) komentarų tekstas, traktuojantis „Daodejing" kaip apreiškimo knygą.

„Daodejing" doktrinos pamatas — klasikinės kinų filosofijos kategorijų d a o ir d e aiškinimas. Čia dėstoma „dviejų dao" koncepcija: bevardis d a o (wuming) yra kosmoso, o įvardytasis d a o (youming) — visų konkrečių daiktų kūrėjas. D a o (kelias) ir d e (dorybė) sąveikauja kaip kuriantysis ir puoselėjantysis principai.

Antologijoje spausdinami iš senosios kinų kalbos versti reikšmingiausi „Daodejing" skyriai kartu su šiuolaikiniais jų komentarais, kuriuos parašė Pekino pedagoginio universiteto Kinų filologijos fakulteto profesorius Zhang Yi.

DAODEJING

[KNYGA APIE DAO IR DE]

Pirmas skyrius

Dao, išsakytas žodžiais, jis nebebūtų begalinis *dao.* Ištartas vardas nebebūtų begalinis vardas. Nebuvimas yra dangaus ir žemės pradžių pradžia, buvimas — visko esamo ištakos. Taigi nebuvime

įžvelgiamos mįslingos *dao* gelmės, o buvime — jo kontūrai. Ir nebuvimas, ir buvimas, — abu jie kilę iš to paties, bet jų vardai skirtingi; abu vadinami slėpiningais. Iš slėpiningų jie patys slapčiausi — vartai į visas gelmes.

Dao yra Laozi filosofijos terminas ir pagrindinė kategorija. Jo tekstuose *dao* paprastai vartojamas trimis prasmėmis: pirma, beformė būtis arba visa ko pradas; antra, visatos atsiradimo, buvimo, raidos ir judėjimo dėsnis; trečia, žmonių visuomenės norma ir kriterijus.

Dao sąvoka — tai daugiau nei tiesiog pavadinimas arba vardas (kiniškai *ming*). Tai pavadinimo ir turinio vienovė. *Dao* — antjuslinė būtis, ir jos neįmanoma įvardyti, nes bet kuris pavadinimas užfiksuoja ir santykį tarp pavadinimo ir juo pavadinto reiškinio, įtvirtindamas to reiškinio charakteristikas. Tarkim, žodis „Žemė" įvardija Žemę, kartu nustatydamas šiam žodžiui priklausančias ribas, taigi Mėnulis arba Saulė jau nebegalės būti pavadinti žodžiu „Žemė". O *dao* yra begalinė, beribė egzistencija, todėl negalima jo nusakyti konkrečia sąvoka.

Kai iš *dao* radosi dangus ir žemė, nebuvo jokio būvio (nebuvimas čia nereiškia tuštumos), o tik chaotiškas vyksmas, kuriam nėra pavadinimo. Buvimas rodo tą būvį, kai susiformavus dangui ir žemei visos stichijos kartu gimdė viena kitą. Senovės kinai manė, kad pirmiausia dangus atsiskyrė nuo žemės, o tik po to atsirado visi esantys daiktai. Buvimas *you* ir nebuvimas *wu* yra dvi labai svarbios Laozi mokslo kategorijos. Tai ir konkretūs *dao* apibūdinantys pavadinimai, kurie rodo, kaip *dao* pagimdė visatą, tai yra kaip beformė kokybė kito įgydama formą.

Kita esminė Laozi filosofijos sąvoka — slėpiningumas *xuan*. Antjuslinis Laozi tyrinėjimų objekto — *dao* — pobūdis savaime lemia jo tamsų paslaptingumą ir neišmatuojamą gilumą.

Antras skyrius

Visi po saule žino: tai, kas gražu, yra gražu; tad yra ir tai, kas atgrasu. Visi žino, kad tai, kas gera, — gera; tad yra ir bloga. Būti ir nebūti gimsta vienas iš kito; sunkus ir lengvas kuria vienas kitą; ilgas ir trumpas įkūnija vienas kitą; aukštas traukia žemą, ir žemas — aukštą; instrumento garsas ir žmogaus balsas jungiasi darnon; paklūsta vienas kitam prieš ir po — ir amžina yra ta pilnatvė.

Todėl išmintingas žmogus gyvena neveikimu ir moko nesakymu. Visi daiktai auga ir kinta patys — jis pripažįsta tai ir jų neprievartauja; jis gimdo, bet nesisavina; jisai prižiūri, bet nesipuikuoja; jis turi nuopelnų, tačiau nepriskiria jų sau. Ir nors savųjų nuopelnų nepastebi jisai — negali jie kaip tik dėl to pradingt kitų nepastebėti.

Dėl to, kad egzistuoja grožio samprata, egzistuoja ir bjaurumo samprata, kitaip nebūtų ir vadinamojo grožio, — tokia yra Laozi priešybių koncepcija. Du reiškiniai, priešingi vienas kitam, lemia vienas kito atsiradimą; neigdami vienas kitą, jie vienas kitą papildo ir yra tarpusavio priklausomybėje.

„Būti" ir „nebūti" čia vartojama kita prasme negu pirmo skyriaus „buvimas" ir „nebuvimas" ir reiškia daiktų egzistavimą arba jų nebuvimą gamtoje.

Išmintingas žmogus (*shengren*) — aukščiausias daoizmo žmogaus idealas, tačiau jis radikaliai skiriasi nuo konfucianizmo išminčiaus. Daoizmo išminčius nėra dorybingumo tobulybė, juo labiau tai nėra žmogus, slopinantis savo troškimus (kurie yra jo prigimtis) ir paisantis ritualų, — tuo tarpu konfucianizmo išminčiui šios savybės privalomos. Daoizmo išminčius, atvirkščiai, niekina įstatymus ir etiketą, visas sielos laisvę varžančias dogmas ir taisykles ir tobula egzistencija laiko „niekuo neužpildytą ramybės būseną" ir „gyvenimą be kovos".

Ypatinga Laozi vartojama sąvoka yra neveikimas (*wuwei*). Laozi traktate „neveikti" nėra tas pat, kas nedaryti nieko. Neveikti — tai tiesiog nedaryti to, kas svetima žmogaus prigimčiai, jo sielai ir kas nusižengia gamtos valiai. Tarkim, konfucianistų ceremonijos ir griežta tvarka arba pasauliečiams būdingas karjeros ir pelno siekimas, Laozi nuomone, prieštarauja žmogiškajai natūrai ir sukelia žmogaus nesutarimą su pačiu savimi. Neveikimas iš tikrųjų suprantamas kaip veikla paklūstant prigimčiai. Ir tai nėra vien tik požiūris į gyvenimą, propaguojamas Laozi ir jo sekėjų. Tai visose gyvenimo srityse taikytina nuostata. Pavyzdžiui, politikoje yra siūlomas principas „valdyti neveikimu". Valdovas taip pat raginamas „nesakyti", tai yra neįsakinėti, vengti nurodinėjimų, neprimesti kitiems savo subjektyvios valios. Valdydamas jis turi pasikliauti gamtos dėsniais.

Trečias skyrius

Negarbstyk to, kursai turi gabumų, — ir išmokysi žmones nekovoti; nesivaikyk neįgyjamos retenybės — ir įpratinsi žmones nevogti; nesidžiauk tuo, kas gali godulį kitų sužadinti, — ir nesujauksi proto nei širdies žmonių.

Taigi išmintingasis valdo žmones nevargindamas jų mintimis, tačiau prikimšdamas sočiai skrandžius. Jis valią jų palaužia, bet grūdina jų kūną. Jis pasirūpina, kad žmonėse nebūtų niekada žinojimo ir norų. Ir stengiasi, kad neišdrįstų veikti tie, kurie yra protingi. Neveikimu jis tvarko žemiškuosius reikalus, todėl negali niekam padaryti bloga.

„Įvertink gabų ir iškelk išmintingą" — tokią nuostatą propagavo filosofai, gyvenę iki prasidedant Qin epochai (Qin epochos pradžia laikomi 221 m. pr. Kr., kai į valdžią atėjo pirmasis suvienytos Kinijos imperatorius, Qin dinastijos

įkūrėjas Qin Shihuang). Tarpusavio karų epochoje (475—221 m. pr. Kr.) realią valdžią turėję žemvaldžiai, nutarę išstumti iš paveldimų vyriausybinių postų aristokratus, pradėjo galingą kampaniją, reikalaudami pirmenybę šalies valdyme suteikti gabiems žmonėms. Talentas tapo pagrindiniu pareigūnų atrankos ir vertinimo matu.

Laozi neneigė talento vertės, tačiau, priešingai to meto papročiui, ragino „negarbstyti žmogaus, turinčio gabumų", nes laikėsi nuomonės, kad pernelyg sureikšminus individo sugebėjimus, jis skatinamas „kovoti", kitaip tariant, gviešis valdžios ar pelnytis. Laozi manė, kad iš esmės žmogui būdingas paprastumas ir natūralumas, tačiau nuolatinės visuomenės sugalvotos pagundos stumia jį varžytis dėl aukštesnio posto ar savintis svetimą daiktą. Ypatinga valdžia, patikėta išaukštintam žmogui, gali pakurstyti jo tuščius įnorius, nustelbdama tikruosius polinkius ir pagaliau suardydama dvasios pusiausvyrą.

Ketvirtas skyrius

Dao tuščias, tačiau semi iš jo ir niekada nėra jam pabaigos. Jis toks gilus — lyg protėvis vienvaldis visa ko. Jis ašmenis nudildo, išnarplioja iš painiavos, jis slepia šviesą savyje, pasineria į dulkes. Jis toks neišmatuojamai tamsus, kad, rodos, jo išvis nėra. Aš nežinau, iš ko jis gimęs, bet regis man, kad buvo jis anksčiau negu dangaus valdovas.

Visatos pradas *dao* yra tuščias ir beformis. „Žiūri į jį, bet nematai; klausaisi, bet neišgirsti jo". Jis neturi pavidalo, jo neįmanoma pajusti.

Dao poveikis yra beribis. Visi visatoje esantys daiktai juo naudojasi: nuo *dao* priklauso jų gimimas, judėjimas ir kitimas. Tačiau jis neturi pabaigos, yra neišsemiamas. Laozi manymu, tai bekraštė būtis, begalinis absoliutas, kuris nuolatos gimdo visa, kas yra visatoje, ir iš savęs paties sukurtų daiktų judėjime įkūnija savąją egzistenciją. Bet visa, kas egzistuoja visatoje, atsiranda ir vėl išnyksta, o *dao* niekada negalės būti mažesnės „apimties" negu yra, vadinasi, niekada neateis toks laikas, kai *dao* išnyks.

Trečioji šio skyriaus frazė pasikartoja ir penkiasdešimt šeštame Laozi knygos skyriuje. Daugelio tyrinėtojų nuomone, į ketvirtą skyrių ji pateko per apsirikimą, galbūt supainiojus bambuko lenteles, ant kurių senovėje būdavo užrašomi tekstai. Penkiasdešimt šeštame skyriuje, kuriame kalbama apie išmintingo valdovo savybes, ši frazė gali būti suprasta kaip valdymo principų išvardijimas. Tačiau galimas daiktas, kad tai tiesiog idealaus žmogaus charakteristika. Tokiu atveju ja norima pasakyti, kad žmogus, apnuoginęs savo „ašmenis", yra lengvai nugalimas, todėl verčiau nugludinti aštrius kampus. Be to, žmonės paprastai yra linkę pripažinti tiktai savo nuomonę ir laikytis jos tvirtai įsikabinę. Taip atsiranda daugybė tiesų, ir nežinia, kuria iš jų tikėti, tad geriausia „išsinarplioti iš painiavos", kitaip tariant, atsisakyti savo vienpusiško požiūrio. Visur, kur šviečia saulė, neišvengiamai yra ir patamsių, į kuriuos neprasiskverbia spinduliai. Tik žmogus, supratęs, kad „nuo tamsos

visi nusisuka ir gręžiasi švieson" (42 skyrius) ir kad tai yra tos dvi priešybės, kurios negali egzistuoti viena be kitos, — taip pat suvoks, ką reiškia „išspinduliuoti šviesą ir vėl prie išminties gelmių sugrįžti" (52 skyrius). Lygiai kaip visatoje pilna dulkių, žmonėms dažnai pasitaiko painių ir sudėtingų situacijų. Neįmanoma atitrūkti nuo realybės, tačiau galima gyventi paklūstant gamtos nustatytai tvarkai ir suteikti galimybę tiek geriems, tiek blogiems dalykams atlikti jiems skirtą vaidmenį.

Laozi niekada nemanė, kad dieviška jėga, dangus yra visatos kūrėjas. Jam dangus — tai tik dangaus skliautas, priešingybė žemei, kurioje mes gyvename. Jei išvis egzistuoja vadinamoji aukštesnė dievybė, tai nė kiek nenusižengtume taisyklei, jei tartume, kad ją irgi sukūrė *dao*. Šiuo savo įsivaizdavimu Laozi labai skiriasi nuo kitų iki Qin epochos gyvenusių filosofų (spėjama, kad Laozi gyveno Chunqiu laikotarpiu, tai yra maždaug VI a. pr. Kr.).

Šeštas skyrius

Dieviškoji slėnio jėga niekada nemiršta, ir duotas jai slėpiningosios motinystės vardas. Dangaus ir žemės versme yra vadinamos slėpiningosios gimdytojos įsčios. Blankus, nepermatomas jų buvimas, nors jos tartum yra, ir jų galybė beribė.

Dieviškoji jėga Laozi tekste nėra dangaus dievybė turinti žmogaus bruožų. Tai — *dao*, neapčiuopiamas, antgamtiškas reiškinys. Jis lyginamas su „slėniu", simbolizuojančiu tuštumą. *Dao* gali pagimdyti dangų, žemę ir viską, kas sudaro visatą, bet jis beformis, neišmatuojamas ir nepažinus, todėl ir nepaprastas, dieviškas. *Dao* turi protu nesuvokiamą dauginimosi galią: sukūręs viską pasaulyje, jis nepalieka nė menkiausio pėdsako, kuris galėtų paliudyti tą jo kūrybos procesą. *Dao* yra lyg neįžvelgiamos įsčios, iš kurių ir randasi visi daiktai. Jis turi egzistuoti ir jis yra, bet jo negalima nei pamatyti, nei palytėti.

Septintas skyrius

Ilgas yra dangaus buvimas, ilgas yra žemės buvimas. Dangus ir žemė todėl ir yra ilgaamžiai, kad ne dėl savęs jie gyvena, — tik dėl to jie gali gyventi ilgai.

Tad išmintingas žmogus pasitraukia už kitų ir tuomi jis kitų priešakyje atsiduria. Jis nesistengia savęs apsaugoti ir taip išgyvena. Argi ne todėl taip yra, kad jis — ne savimyla? Argi ne todėl jis gali pasiekti tai, ko siekia?

Dangus ir žemė skrieja savo keliu nesirūpindami savuoju egzistavimu. Kaip tik dėl šios priežasties jų gyvavimas ir yra toks ilgas. Panaudodamas šį dangaus ir žemės neveiklaus judėjimo įvaizdį, Laozi pereina prie žmonių pasaulio: išminčius, kuris negalvoja apie savo interesus ir nesibrauna į priekį, galiausiai pelno kitų pagarbą.

Pasak Laozi, kaip dangus ir žemė egzistuoja ne dėl paties buvimo, taip ir išmintingas žmogus tvarko žemiškuosius reikalus ne iš savanaudiškų paskatų. Tačiau gyventi „be tikslo" kaip tik ir yra didysis jo gyvenimo tikslas, ir būtent taip gyvendamas jis pasiekia savo idealą. Kitaip tariant, jis „neveikia, todėl nėra darbo, kurį jis būtų palikęs nenuveiktą".

Aštuntas skyrius

Aukščiausias gėris yra kaip vanduo. Vanduo moka būti naudingas viskam, kas yra visatoje, ir niekuomet nekovoja. Jis renkasi tas vietas, kurios žmonėms atrodo niekingos, ir šitaip jis yra arčiausiai *dao*.

[Tas yra geriausias, kurs] geba susirasti būstui vietą; pajėgia viduje išsaugoti akliną ramybę; kitą moka mylėti atvira širdimi; kurio žodžiais galima pasikliauti; kurs imasi valstybės reikalų perpratęs valdymo meną, o užsimojęs ką nors nuveikti sukaupia visą savo išmanymą; kuris kiekvienam žingsniui ištaiko jam skirtą metą.

Jisai gyvena be kovos, ir vien dėl to nėra jis niekam nusižengęs.

Vanduo turi polinkį į žemumas — jis niekada neteka aukštyn, tai yra elgiasi ne taip, kaip žmonės, kurie nemėgsta ir bijo atsidurti žemiau negu yra. Vanduo yra naudingas ir reikalingas visiems, nes jis drėkina ir girdo, kietą paverčia minkštu ir ramina, nelenktyniauja ir su niekuo nesivaržo. Šiomis savybėmis vanduo panašus į *dao*, kuriam būdinga pirmapradė ramybė ir gebėjimas išsaugoti aptakų švelnumą, kuris „kuria, bet nesisavina; veikia, bet nesipuikuoja". Aišku, kad Laozi akyse žemyn tekantis vanduo iš tiesų yra iškilęs labai aukštai, ir su vandeniu jis lygina aukščiausią žmogiškojo gėrio kokybę.

Išvardijęs sektinas vandens charakteristikas, Laozi moko žmones ir ypač valdovus, kaip tvarkyti savo gyvenimą, pradėdamas nuo to, kad geras žmogus turi apsistoti ten pat, kur ir vanduo, kitaip sakant, pasirinkti sau žemesnę vietą.

Pasiekusieji aukščiausią gėrį nekonfrontuoja su pasauliu ir dėl to neturi nei kalčių, nei paklydimų.

Devintas skyrius

Laikyti rankose ir sklidiną pripilti yra blogiau nei liautis liejus. Geležtė nukalta, aštrūs ir ploni jos ašmenys, bet neilgam jie.

Menėje gausybė aukso ir nefritų, bet niekam dar nėra pavykę apsergėti juos nuo kitų.

Turtuos ir kilmėje puikybė, bet tas, kurs dedasi didžiu, pats sau nelaimę užsitraukia.

Sėkmės sulaukusieji turi atsitraukti, — toks yra *dao* iki pat dangaus.

Laozi kalba apie būtinybę turėti saiko jausmą. Žmonių mąstymas sutvarkytas taip, kad jie linkę žengti priekin, o ne atgal. Tuomet, kai suklesti finansiškai ir išsikovoja reputaciją, pinigai ir šlovė juos dar labiau masina. Aptardamas įvairius gyvenimo reiškinius, Laozi pasakoja apie nemalonumus, gresiančius žmonėms, kurie veržiasi į priekį, geba tik kovoti ir nemoka nusileisti.

Ypač svarbu, kad žmogus, sėkmingai atlikęs savo darbą, nepasijustų galįs viską nuveikti vienas pats, nesikėsintų turėti dar daugiau, nei jau yra įgijęs, ir neprimestų savo valios kitiems, atskleisdamas slypintį savy agresyvumą. Jis turėtų atsisakyti savo statuso visuomenėje ir būti toks pat menkas kaip anksčiau. Tačiau dėl to jis visai neprivalo tapti atsiskyrėliu ir gyventi nuošaliai nuo kitų. Jam tik nedera užsigrobti didesnės erdvės po saule nei ta, kuri buvo skirta iš pat pradžių, nes toks yra *dao*, kuriam pavaldi visa gamta. *Dao* šiuo atveju reiškia visuotinį dėsnį.

Devynioliktas skyrius

Žinojimą ištrynę, išmintį užbraukę, laimėtų žmonės šimteriopai. Žmoniškumo atsisakę, pareigingumą atmetę, prie pagarbumo ir rūpestingumo grįžtų žmonės. Sumanumo atsikratę, apsukrumą išguję, žmonės liautųsi vogę ir tykoję sau grobio. Tie trys — [žinojimas ir išmintis, žmoniškumas ir pareigingumas, sumanumas ir apsukrumas] — yra ne daiktas, o tik daikto apdaila, ir nevalia vien jais gyventi. Tad reikia žmogui vietą jo parodyti, kad jis žinotų, koks turėtų būti: iš išorės — lyg nedažytas šilkas, iš vidaus — lyg neskobtas medis; kuklus savimeile, neužgaidus troškimais; pamiršęs, ką žinojo, ir nekamuojamas minčių nerimastingų.

Žinojimo ir proto naikinimas, siūlomas Laozi, iliustruoja jo labai svarbias visuomenines pažiūras. Laozi manė, kad žmogaus širdis turi būti tyra ir tiesi, švelni ir paprasta, o išsilavinimas, suteikdamas žmogui žinių ir išminties, kartu suardo jo įgimtą dvasios ramybę. Taip žmoguje suveši ydos: jam apsuka galvą turtas ir garbė; jis apsimetinėja, apgaudinėja ir yra kitų apgaudinėjamas. Ypač žmoniškumas ir pareigingumas, iškilmingumas ir išmintingu-

mas, anuomet laikyti aukščiausia išsilavinimo ir kultūros išraiška, nedera su tikrąja žmogaus prigimtimi ir tampa dviveidiškumo pagrindu. Taigi geriausia apsivalyti nuo tokių netikusių civilizacijos apnašų ir vėl atgauti sau artimą būseną — be žinių, be norų ir be kovos. Tuomet pagarbumas, rūpestingumas, gerumas ir kitos teigiamos savybės savaime atgis atviroje ir nuoširdžioje žmogaus sieloje, kuklioje lyg nedrožtas medis ir neslepiamoje po margintais šilkais.

Paskutinės frazės žodžiais: „pamiršęs, ką žinojo, ir nekamuojamas minčių nerimastingų" — paprastai pradedamas dvidešimtas skyrius. Į devynioliktą skyrių juos perkėlė komentatorius Gao Heng knygoje „Laozi: pastabos ir vertimas".

Dvidešimtas skyrius

Nuolankus pritarinėjimas ir burbtelėjimas atsainus — ar skiriasi labai jie? Grožis ir bjaurumas — kuo jie nepanašūs? Ko baiminasi žmonės, negali ir pats nesibijoti.

Amžių glūdumose taip buvo ir niekuomet nepasibaigs!

Visi pakilūs, džiugūs, tarsi puotautų vaišėse gausingose, tarsi pavasarį užkopę į aukštybes.

Aš vienas nuošaly — nekrustelintis ir nepastebėtas.

Suirzęs ir nesuprastas — lyg vaiko, juoktis dar nemokančio, niurnėjimas.

Nuilsęs ir nusikamavęs — tartum namų nebūtų, kur pareit galėčiau.

Gyvena pertekliuj visi; tik man vienam kažko vis, rodos, trūksta.

Išties turiu aš sielą neišmanėlio!

Aplinkiniai ir blaivūs, ir nuovokūs; vien aš dvejonėse sutrikęs.

Aplinkiniai ir reiklūs, ir atidūs; tik vienas aš ir nerangus, ir pakantus.

Taip man svaigu — lyg jūrų neužmatomų platybėse; taip man žvarbu — lyg vėjų nenurimstančių pagairėje.

Visi lig vieno turi savyje kažką, kuo pasigirt galėtų; tik aš esu ir negabus, ir lėkštas.

Aš visada esu ir būsiu tas vienintelis, kurs skirsis nuo visų kitų; aš Dao vertę pripažįstu, ir jo — kaip motinos — aš penimas esu.

Daiktų ir reiškinių vertinimas yra sąlyginis dalykas. Jaunuolis, kalbėdamas su vyresnio amžiaus žmogumi, pagarbiai pritaria visiems jo žodžiams; o

pagyvenęs žmogus, klausydamasis jaunesnio, beveik nepraveria burnos ir net retkarčiais jį subara. Bet kas gali tiksliai pasakyti, kur baigiasi abejingumas ir prasideda nuolankumas? Neįmanoma absoliučiai teisingai nuspręsti, ar daiktas geras ar blogas, gražus ar negražus, brangus ar pigus. Nevienodo išsilavinimo žmonės skirtingomis aplinkybėmis arba kitu laikotarpiu tą patį reiškinį gali vertinti visai kitaip. Todėl Laozi, nors ir griežtai atskyręs savo požiūrį nuo miesčioniškojo, manė, kad nėra reikalo tarp daugybės subjektyvių nuomonių ir vertinimo kriterijų ieškoti galutinės tiesos arba priešintis bendrai nuostatai, kuri, šiaip ar taip, negali nepaveikti net ir visai pašalinio žmogaus.

Ir vis dėlto atstumas tarp džiūgaujančios, linksmos minios ir vienišo jos stebėtojo yra labai didelis. Žmogus, iš tikrųjų priartėjęs prie *dao,* puikiai pažįsta gyvenimą ir kiaurai permato žmones, tačiau jis verčiau grįžta į natūralų paprastumą. Ryškiai kontrastuodamas su triukšmingais tamsuoliais, jis nugrimzta tylon ir nieko nereikalauja iš aplinkos, — tokį savo paties įvaizdį kuria Laozi.

Kadangi išmintingas žmogus nesistengia apsimesti protingesniu ir mokytesniu, nei yra iš tikrųjų, kitiems jis gali pasirodyti esąs lėtas ir neiškalbus. Žmonės, gyvenantys vien kasdienybe, dažniausiai mano, kad tik neprotingi gali būti dori ir atviraširdžiai. Nepajėgdami suprasti didžiosios išminties, jie linkę laikyti ją tiesiog keistenybe, o išminčių — neišmanėliu. Būtent tokiu „neišmanėliu" Laozi save ir įsivaizduoja.

Apibūdindamas savo asmenį iš pažiūros paniekinamaisiais epitetais, Laozi siekia visai ko kito: jis nori parodyti savo išskirtinumą bendrame fone. Nors kiti žmonės nepasiduoda abejonėms ir moka sumaniai tvarkyti ūkį, išties protingam žmogui tokie „buitiniai" sugebėjimai atrodo nieko verti. Jis yra gamtos žmogus, laisvas ir veržlus kaip jūra ir vėjas, ir toks pat nenuspėjamas, todėl mažesni ir silpnesni už jį, net ir norėdami, neįstengtų jam prilygti. Pagaliau būtent jis, o ne jį supančios vidutinybės, yra pripažinęs ir priėmęs Dao.

Dvidešimt pirmas skyrius

Didžios dorybės išraiška kyla vien iš *dao.*

Dao — tai esybė; ji skendi miglose ir ūkanose. Tamsios miglos, bet jose yra regėjimas; tirštos ūkanos, bet jose yra tikrovė. Juoda gilybė, bet ten yra esmių esmė. Toji esmė labai tikra, ir yra joje tvirtumo.

Iš praeities ir ligi dabarties jos vardas niekuomet nebuvo dingęs, ir joje matyti visko pradėjėjas. Iš kur aš sužinojau apie visko pradėjėją? Iš to paties.

Dao ir dorybė *De* yra vienas su kitu susiję. Antjuslinė būtis *dao* savo egzistavimą ir veikimą atskleidžia per konkretų realių kūnų buvimą, ir tas beformio *dao* pasireiškimas kokia nors forma yra dorybė. *Dao* lemia visų reiškinių ir

daiktų egzistavimą bei jų ypatybes, o daiktai ir reiškiniai savimi įkūnija būdingus *dao* bruožus. Vadinasi, kiekvienas daiktas suteikia pavidalą ir dorybei.

Dao — egzistuojantis reiškinys, bet žmogaus sąmonėje jis įsižiebia ir vėl užgęsta lyg be perstojo mirksinti šviesa, kuri tai yra, tai jos nėra.

Esmių esmė, arba subtiliausia esencija *jing,* — tai materiali mikroskopinė substancija. Esencija *jing* ir energetinis pradas *qi* yra senovės Kinijos mokslams būdingi vaizdiniai. Iš esmės *jing* ir *qi* yra plika akimi nematomi, mažyčiai pirminiai elementai. Netiesiogiai galima būtų pamėginti juos palyginti su tuo, ką šiandien vadiname molekule arba atomu.

Amžinasis *jing* padeda pažvelgti į visatos pradžią, bet kelias į pradžios pažinimą veda per „tą patį", tai yra per *dao*.

Dvidešimt devintas skyrius

Jei geidžia kas pasauly viešpatauti ir mano darbą šį įveiksiąs, aš tokį jau dabar regiu palūžtant. Pasaulis — stebuklingas kūrinys, ir neįmanoma įveikti jo, ir neįmanoma jo nulaikyti. Pralaimi tie, kurie įveikti trokšta; praranda tie, kurie mėgina nulaikyti.

Taigi visi pasaulyje yra pasidalįję: vieni į priekį išsiveržia, kiti žingsniuoja įkandin; vieni netrikdomi šnopuoja, kiti alsuoja dusdami; vieni stiprybę spinduliuoja, kiti — nualinti naštos; vieni yra įlipę į vežimą, kiti — po ratais jo parkritę.

Dėl to išmintingasis atmeta nesaikingumą, vengia ištaigos ir atsisako pertekliaus.

Jokio žmogaus pastangos negali pakeisti pasaulio dėsnių, todėl geriausias pasirinkimas gyvenime yra „neveikti", nepulti į kraštutinumus ir palikti viską gamtos valiai.

Pirmosios pastraipos frazė „ir neįmanoma jo nulaikyti" nėra užfiksuota labiausiai paplitusiuose Laozi teksto leidimuose. Tačiau garsus Tang epochos mokslininkas Li Shan (?—689), cituodamas Tarpusavio karų epochos daoistinį veikalą „Wenzi", teigia, kad ši frazė buvusi užrašyta Laozi laikais. Tokios pat nuomonės laikėsi ir senųjų raštų tyrinėtojas Liu Shipei (1884—1919).

Trisdešimt antras skyrius

Dao visados bevardis; jis paprastas per amžius. Jis nežymus, tačiau nėra pasauly tokio, kuris jį savo valdžioje turėtų. Jeigu didikai jį tausoti sugebėtų, visi visatoje paklustų jiems neverčiami.

Kai tarp dangaus ir žemės tvyro sutarimas, jis krinta iš aukštybių lyg saldi rasa. Ir žmonės jo po lygiai nedalija, nes pats jisai pasklinda lygiomis.

Užsimezga pradžia, ir randasi vardai. Jei jau yra vardai, ir ribos turi būti žinomos. Ribų žinojimas išgelbsti nuo pavojaus.

Dao toks yra pasauliui kaip jūrų vandenys mažam upokšniui.

Kitų pasitikėjimą gali įgyti tik tie, kurie yra kuklūs ir paprasti kaip *dao*. Tie, kurie moka laiku sustoti, nepatiria grėsmės.

Kinų mituose pasakojama, kad dangus, siųsdamas žemei ramybę ir taiką, išlieja saldžią rasą. Su saldžia rasa lyginamas ir *dao*, kuris suteikia visatai palaiminimą, kai tarp dangaus ir žemės įsivyrauja tamsos *yin* ir šviesos *yang* jėgų pusiausvyra. Laozi, manydamas, kad *dao* poveikis pasiskirsto harmoningai ir tolygiai, išreiškia ir tam tikrą lygybės idėją.

Trečiosios pastraipos sakinys „Užsimezga pradžia ir randasi vardai" reiškia tą patį, ką ir dvidešimt aštunto skyriaus frazė „Grynuolis skaidosi į nesuskaitomą daugybę".

Dao ir pasaulio santykis yra toks pat, kaip upokšnio ir plačios upės arba jūros. Viskas pasaulyje sugrįžta į *dao*, lygiai kaip upelis atiteka į dideles upes ir vandenynus. Toks palyginimas pabrėžia *dao* vienvaldiškumą visatoje.

Trisdešimt trečias skyrius

Kitus pažinęs yra įžvalgus; save pažinęs yra išmintingas.
Kitus nugalėjęs turi pranašumo; save nugalėjęs turi stiprumo.
Turtingas tas, kurs turimu patenkintas.
Valingas tas, kuris visas jėgas įtempęs.
Bus skirta daugel metų tiems, kurie namų savųjų nenustoja.
Bus skirta daugel amžių tiems, kurie nemiršta po mirties.

Šiame skyriuje Laozi kalba apie būtinybę pažinti save ir pažinus tobulėti. Sunku suprasti ir įveikti kitus, bet daug sunkiau ir svarbiau yra suprasti save ir nugalėti savo silpnybes. Jei žmogus, save pažinęs, atsikrato ydų, išmoksta nereikalauti daugiau negu turi, gali sunkiai ir kruopščiai dirbti, tuomet jo dvasia ir protas peržengia kūniškąją mirtį ir lieka gyventi žemiškajame pasaulyje, pereidami į kitų žmonių mintis.

Antrosios eilutės „stiprumas" turi ypatingą prasmę Laozi tekstuose. Tai yra ir tvirtumas, ir narsa, ir ryžtas. Šios sąvokos turinys geriausiai atskleidžiamas penkiasdešimt antro skyriaus frazėje „švelnumą saugantis yra stiprus ir galingas".

Trisdešimt ketvirtas skyrius

Didysis *Dao* išsilieja, užtvindo viską savimi. Iš jo visi gyvybę semia, ir jis mainais nereikalauja paklusnumo. Jisai pradėtą žygį baigia ir žygdarbiu nelaiko jo. Visus jis užaugina, ir niekam jis netrokšta viešpatauti; jame nebūna niekada troškimų, ir galima mažu jį pavadinti. Visi į jį sueina, ir niekam jis netrokšta viešpatauti, ir galima didžiu jį pavadinti. Nuo pat pradžių pradžios jis niekuomet patsai didžiu nesivaizdavo, todėl didybę savąją ir pasiekė jisai.

Šiame skyriuje analizuojama, kas yra „didis" ir kas gali juo tapti.

Dao patvinsta kaip upes vandenys užliedamas visą pasaulį: viskas visatoje gimė iš jo ir nuo jo priklauso. Tačiau, sukūręs viską ir visus, *Dao* neprievartauja prigimties ir nepretenduoja būti niekieno viešpačiu, todėl jis yra ypač kilnus, „didis". Kita vertus, kaip tik dėl to, kad jis nepareiškia savo teisių tiems, kuriuos pats pagimdė, jo sukurtieji net nežino, kas yra jų kūrėjas, ir jis jiems tarytum neegzistuoja. Tad jis yra ir nepastebimas, „mažas". Toks kuklumas nepanaikina jo didumo, o tik dar labiau jį pabrėžia, nes tik kuklus gali atlikti tikrus žygdarbius ir būti „didis". Tačiau ir kuklumas privalo būti natūralus, savaiminis, jis jokiu būdu neturi virsti sąmoningu nusižeminimu.

Trisdešimt penktas skyrius

Pasauly žmonės gręžtųsi į tą, kurs didžiojo pavidalo ištikimai laikytųs. Jie gręžtųsi visi į vieną, bet viens kitam nekenktų, ir taip gyventų jie ramybėje ir taikoje.

Nugirdęs muziką, išvydęs gardumyną, praeivis stabteli kely. Tuo tarpu *dao* — jei ištartume jį žodžiais — yra toks prėskas, net visai beskonis. Jis žiūrintiems nematomas; jis klausantiems negirdimas; jis semiantiems neišsemiamas.

„Pavidalas be pavidalo" (14 skyrius) ir kartu didžiausias pavidalas, užpildęs visą visatą, yra *dao*.

Šiame skyriuje *dao* ypatybės išryškinamos kontrasto principu: nematomas, negirdimas, nematerialus *Dao* priešinamas valgiui ir muzikai, kitaip tariant materijai, turinčiai garsą, skonį ir išvaizdą.

Trisdešimt šeštas skyrius

Kad suglaustum, pirmiausia būtina išskleisti; kad nuslopintum, pirmiausia būtina išjudinti; kad išnaikintum, pirmiausia būtina užveisti; kad atimtum, pirmiausia būtina suteikti. Ir tai slaptaisiais pranašingaisiais ženklais vadinama.

Švelnus ir silpnas įveikia kietą ir galingą; žuvis negali iš vandens gelmių pasprukti; savuoju veikimu šaly verčiau nebūti pastebėtam.

Stebint daiktų ir reiškinių kitimą, galima padaryti išvadą, kad prieš susitraukdamas daiktas paprastai ištįsta arba jį kas nors ištempia. Taigi išsiplėtimas yra susitraukimo simptomas. Laozi buvo įsitikinęs, kad daiktų ir reiškinių virtimas savo priešybėmis yra nenutrūkstamas procesas. Kai daiktas vystydamasis pasiekia tam tikrą kraštutinę ribą, jis pasuka priešinga kryptimi. Taip mėnulio pilnatis pranašauja delčią, o žiema yra pavasario požymis.

Tokie Laozi teiginiai gali būti suprasti ir kaip tam tikros pasaulėžiūros formavimas: jie skatina paradoksalų mąstymą, netikėtą požiūrį į problemas ir jų sprendimo būdus.

Paskutinė skyriaus frazė įvairių komentatorių aiškinama skirtingai. Kai kurie tyrinėtojai mano, kad „veikimas" yra klastingi politiniai žaidimai, kuriuos tenka slėpti nuo žmonių akių. Tačiau vienas iš neodaoizmo pradininkų Wang Bi (226—249) yra pasakęs: „Tas, kuris nori būti pastebėtas, imasi žiaurių bausmių". Todėl ir Laozi čia greičiausiai kalba apie valdovą, kuris, negailestingai persekiodamas ir griežtai bausdamas kitus, tikisi save išgarsinti. Tokie veiksmai kaip tik ir atitinka apibūdinimą „kietas ir galingas". Tačiau Laozi primena, kad „kietą ir galingą" nugali „švelnus ir silpnas", tuo dar sykį pabrėždamas „veikimo" politikos trumpalaikiškumą. Išgyvena tas, kuris kaip ir žuvis nesistengia iškilti į vandens paviršių.

Keturiasdešimt pirmas skyrius

Aukščiausios išminties žmogus išgirsta *dao* ir be atodairos jo mokymu gyvena; vidutiniosios išminties žmogus išgirsta *dao* ir kartais prisimindamas pamiršta vėl; žemiausios išminties žmogus išgirsta *dao* ir garsiai pasijuokia. Neišjuoktas jis negalėtų būti *dao*. Tad šitokius žodžius kalbėdavo nuo seno:

Šviesusis *dao* atrodo tamsus.

Veržlusis *dao* atrodo vangus.

Glotnusis *dao* atrodo grublėtas.

Aukštoji dorybė atrodo lyg žemuma.

Bekraštė dorybė atrodo ankšta.
Tvirtoji dorybė atrodo gležna.
Vientisa visuma atrodo lyg tuštuma.
Tyriausias baltumas tartum suteptas purvu.
Aštriausios briaunos neturi kampų.
Didieji kūriniai randasi paskiausiai.
Stipriausiam skambesy mažai garso.
Didžiausiame regėjime pavidalo nėra.
Bevardis *dao* liks paslaptyje.
Vien *dao* geba visiems suteikti pradžią ir iki pabaigos visus atvesti.

Šiame skyriuje cituojamų frazių kilmė kelia daug diskusijų. Yra mokslininkų, spėjančių, kad Laozi užrašė mintis iš kažkokios senovinės knygos. Tačiau daugelis komentatorių mano, kad tai galėję būti to meto priežodžiai, pagarsėję posakiai arba dainų žodžiai.

Dao, kuris iš tikrųjų yra ryškus ir aiškus, gali pasirodyti blausus, nes kitiems būna sunkiai įžvelgiamas. Didinga ir galinga dorybė sudaro glebios ir menkos įspūdį. „Vientisa visuma", kai kurių tyrinėtojų nuomone, taip pat reiškia dorybę.

Keturiasdešimt antras skyrius

Dao gimė vienas; iš vieno gimė du; iš dviejų gimė trys; iš trijų visi pasauly gimė. Nuo tamsos visi nusisuka ir gręžiasi švieson; įaudrintos jėgos susilieja darnon.

Žmonės nepakenčia nuskriaustųjų, atstumtųjų ir netikėlių; tačiau kilnieji vyrai kaip tik tokiais vardais yra pasivadinę. Tad bet kuriam taip atsitikti gali, kad jis pažemintas iškyla arba iškeltas patiria pažeminimą. Aš pasakysiu tai, ką sako ir kiti: narsiam nėra skirta lengva mirtis. Tebus šie žodžiai mano pamoka pirmoji.

Dao yra vienintelis, unikalus. Be to, jis — vienalytis visatos pradas, todėl Laozi jį dažnai gretina su skaičiumi „vienas". Pavyzdžiui, ‚jį vieną nuo senų senovės visi ir visame kame yra įgiję" (39 skyrius); „taigi išmintingieji, turėdami jį vieną, pasaulio lemtį pranašauja juo" (22 skyrius).

Vienas *Dao* pagimdo „du", tai yra dvi jėgas — *yin* ir *yang* — ir kartu dvi materijas — dangų ir žemę. Vakarų Han dinastijos (206 m. pr. Kr.— 8 m. po Kr.) mąstytojo ir literato Liu An (179—122 m. pr. Kr.) sudarytoje filosofinių veikalų rinktinėje „Huainanzi" aprašomas visatos atsiradimas.

Knygoje pasakojama, kad prieš gimstant dangui ir žemei egzistavusi chaotiška nedaloma substancija. Paskui ji persiskyrusi į dvi dalis: vieną — lengvą ir skaidrią, kitą — sunkią ir tirštą. Lengvoji ir skaidrioji dalis *yang* pakilusi į viršų ir suformavusi dangų; sunkioji ir tirštoji dalis *yin* nusileidusi žemyn ir suformavusi žemę. Laozi mokyme į *yin* ir *yang* dalijasi *dao*. Dar tebebūdamas neišsiskaidžiusiu chaosu, *dao* jau turėjo savyje ir *yin*, ir *yang* — abu šiuos pagrindinius elementus, iš kurių vėliau susikūrė viskas pasaulyje. Kai *dao* nuosekliai artėjo prie skilimo ir savęs realizavimo, *yin* ir *yang* aktyvumas jame taip pat reiškėsi vis dažniau ir stipriau, kol įvyko galutinis atsiskyrimas.

Teiginys „Iš dviejų gimė trys" komentuojamas įvairiai. Kai kurie mokslininkai mano, kad „trys" nėra konkretus skaičius — jis tiesiog simbolizuoja daugybę arba gausybę. Kita versija teigia, kad „trys" — tai trys visatos jėgos: *yin*, *yang* ir harmoninga, taiki jėga *he*. Pati sąvoka *he*, reiškianti „darna, harmonija", minima paskutinėje, apibendrinančioje pirmosios pastraipos frazėje: „įaudrintos jėgos susilieja darnon (*he*)". Tačiau, remiantis paplitusia daugelio tyrinėtojų nuomone, *he* vis dėlto yra ne atskira kurianti galia, o tam tikras pusiausvyros, tolygumo būvis, kuris atsirado sąveikaujant *yin* ir *yang* jėgoms. Tamsa *yin*, nuo kurios gręžiasi visa gyvybė, ir šviesa *yang*, į kurią linksta viskas pasaulyje, susidurdamos kunkuliavo ir mainėsi, kol virto harmoninga būsena *he*. Tuomet ir gimė visos visatos esybės.

Kai kurie komentatoriai frazę „įaudrintos jėgos susilieja darnon" — interpretuoja kitu aspektu. Jų manymu, hieroglifas *chong* „kunkuliuoti, įsiaudrinti" užrašytas vietoj kito hieroglifo *zhong* arba *chong*, reiškiančio „tuščias". Pagal šią versiją, *chong* kaip ir *yin* bei *yang* yra viena iš trijų pirmapradžių jėgų visatoje. Kai *yin* ir *yang* jau buvo pradėjusios ryškėti pirminiame, chaotiškame gaivale, tačiau dar nebuvo galutinai atsiskyrusios ir tapusios savarankiškomis *yin* bei *yang*, toje tarpinėje būsenoje įsivyravusi jėga kaip tik ir buvo *chong*. Iš esmės *chong* beveik atitinka *dao* ir taip pat gali būti lyginama su „vienu". Ketvirtame skyriuje „tuščias" buvo minimas kaip vienas *dao* ypatumų: „*dao* tuščias, tačiau semi iš jo ir niekada nėra jam pabaigos".

Keturiasdešimt septintas skyrius

Neišeik pro duris ir pažinsi pasaulį. Nedirsčiok pro langą ir išvysi kelius. Juo toliau nukaksi, juo mažiau žinosi.

Tad išmintingas žmogus neina ir žino, nežiūri ir permato, neveikia ir nuveikia.

Laozi nevertino išorinio patyrimo; jis pripažino tik vidinius išgyvenimus ir intuityvų tiesos suvokimą. Jis manė, kad iš prigimties žmogaus siela yra švari ir skaisti tarytum veidrodis ir kad būtent tame „slėpiningame veidrodyje" (10 skyrius) galima pamatyti tikrąjį, neiškreiptą jį supančių daiktų atvaizdą. Todėl, tik atsisukęs į savo vidinį pasaulį, žmogus gali įsiskverbti į išorinio pasaulio esmę ir perprasti jo „kelius" — gamtoje veikiančius raidos ir kitimo dėsnius.

Kartu Laozi pamini kitą problemos pusę. Įsivaizduodamas sielą kaip veidrodį, kuris padeda pažinti aplinką, jis taip pat mano, kad žmogus, visą dvasios ir proto energiją nukreipęs pirmiausia į išorinę veiklą, rizikuoja išblaškyti savo mintis ir prarasti regėjimo galią, nes sulig kiekvienu žingsniu, žengtu tolyn nuo savęs, jo „veidrodžio" paviršių užkloja vis didesnis dulkių sluoksnis. Tad norint gilintis į išorinį pasaulį ir suvokti jo pamatinius dėsnius, iš pradžių reikia išmokti stebėti patį save, apsivalyti nuo geismų ir troškimų, sulaužyti vidines užtvaras, trukdančias tobulėti, kol pagaliau pavyks pasiekti sąmonės nušvitimą ir nedrumsčiamos ramybės būseną.

Keturiasdešimt aštuntas skyrius

Įsigilinus į mokslus, diena dienon [žinios] plečiasi; įsigilinus į *dao*, diena dienon [aistros] traukiasi. Jos traukiasi ir traukiasi, kol susitraukusios neveikime pranyksta.

Neveik ir neturėsi darbo, kurį būtum palikęs nenuveiktą. Pasauly viešpataudamas dažniau susilaikyk nuo žygių; o jei nebegali susilaikyti, tuomet nesi tasai, kurs pasirengęs būtum viešpatauti.

Senovės Kinijoje mokslai pirmiausia reiškė specializuotas politinių, teologinių dalykų, etiketo taisyklių, muzikos studijas. Etiketo ir muzikos mokymas buvo laikomas privalomu civilizuotoje valstybėje. Pagrindinis šių mokslų tikslas būdavo geras moralinių priedermių, įstatymų, elgesio normų išmanymas; studijuojantis žmogus privalėjo siekti tokių savybių kaip žmoniškumas, pareigingumas, teisingumas, išmintingumas. Laozi pripažino, kad mokymasis padeda sukaupti žinių, tačiau jis neigė, jog tos žinios turi kokią nors realią naudą tam, kuris nori iš tiesų pažinti pasaulį. Laozi manė, kad suvokti visatos dėsnius ir reiškinių priežastis galima tiktai per vidinį „slėpiningą veidrodį", tai yra rimties ir susikaupimo kupinus apmąstymus.

Žmogus, atsidėjęs mokslams, trokšta išorinių įspūdžių ir informacijos. Tuo tarpu žmogus, atsidėjęs mintims apie *dao*, tikisi pažinti „neveikimo" prasmę, visatos prigimtį, pirminę daiktų ir reiškinių vienovės būseną, kad galiausiai pajaustų savyje ramybės nuotaiką ir mokėtų ją išlaikyti. Kuo giliau jis sugebės pasinerti į atrastąją ramybę, tuo mažiau jį galės paveikti išorinės pagundos, savanaudiški troškimai, tuščios ir neįgyvendinamos svajonės. Ir tada jis pats sugrįš į pradžią, prie „neveikimo", prie įgimto paprastumo ir natūralumo.

Tie, kurie „neveikia", kitaip tariant, neeikvoja pastangų beprasmiams, trumpalaikiams dalykams, visada geba atlikti pradėtą darbą iki galo. Todėl ir šalį yra vertas valdyti tik toks valdovas, kuris nepiktnaudžiauja „veiksmais".

Penkiasdešimt šeštas skyrius

Žinantis nesako, sakantis nežino.

Landas užkaišyti, užkelti vartus, nudildyti ašmenis, painiavą išnarplioti, sugerti šviesą, pasinerti dulkėse — tai pavadinta slėpiningu bendrumu. Tuomet bus nebegalima suartinti; ir nebegalima išskirti; ir nebegalima pelnyti; ir nebegalima nustoti; ir nebegalima išaukštinti; ir nebegalima pažeminti. Ir bus pagarbintas pasaulyje valdovas.

Žmogus, suvokęs *dao*, nekalba neapgalvotai. O tas, kuris nejaučia atsakomybės už savo žodžius, nėra pažinęs *dao*. Pirmąją frazę galima aiškinti ir kitaip, „sakymą" suprantant kaip įsakinėjimą kitiems. Išmintingas žmogus „nesako", kitaip tariant, nereguliuoja kitų gyvenimo potvarkiais ir nurodymais. Tuo tarpu demonstruojantis savo valdžią negali būti pavadintas protingu.

Antroji šio skyriaus pastraipa prasideda ankstesnių pastebėjimų pakartojimu ir apibendrinimu. Penkiasdešimt antrame skyriuje tais pačiais žodžiais, kaip ir pirmosiose šios pastraipos frazėse buvo kalbama apie atsitvėrimą nuo išorės pagundų. Toliau yra kartojamos mintys, užrašytos ketvirtame knygos skyriuje — „jis ašmenis nudildo, išnarplioja iš painiavos". Tačiau ketvirtame skyriuje minėtos charakteristikos buvo priskiriamos *dao*, o penkiasdešimt šeštame skyriuje kalbama apie tobulą valdovą arba tiesiog idealų žmogų, kuris yra pasirinkęs *dao* kelią, perėmęs *dao* būdingas savybes ir taip pasiekęs aukščiausiąją tobulėjimo pakopą, „slėpiningo bendrumo" erdvę. Žmogus, peržengęs šią ribą, atsikrato egoizmo, skiriančio jį nuo kitų žmonių, ir įveikia susvetimėjimo barjerus. Jis nebesileidžia kaustomas visuomenei primestų normų, reguliuojančių vyresnių ir jaunesnių santykius, ir niekas negali jam sutrukdyti į visus jį supančius žmones, daiktus ir reiškinius žvelgti plačiai, atvirai ir nešališkai. Jam neturi įtakos skirtumai tarp artimo ir svetimo, kilmingo ir pažeminto, turtingo ir suvargusio. Tik toks žmogus gali pelnyti pagarbą ir tapti pasaulio viešpačiu.

Šešiasdešimt trečias skyrius

Veikite neveikimu, nedarymu darykite, skonėkitės beskoniu.

Didelis iš mažo [gimsta], gausus — iš negausaus; tebus atlyginta dorybe už pagiežą. Apmąstant sudėtingus dalykus, pradėti reikia ten, kur jie lengvi; atliekant darbus didelius, pradėti reikia ten, kur jie maži. Pasauly neišvengiamai sunkus prasideda nuo paprasto; ir neišvengiamai pasauly didelis prasideda nuo mažo. Tad išmintingasis lig amžiaus pabaigos neveikia didumu, todėl jis darbus didelius nuveikia.

Iš tų, kurie lengvai pasižada, mažai tėra tokių, kurie tesėtų žodį; jiems viskas, kas be galo paprasta atrodė, vėliau be galo sudėtingu virsta. Tad išmintingasis visur įžvelgia sunkumus, todėl lig amžiaus galo nugyvena be sunkumų.

Ragindamas „veikti neveikimu", Laozi turi omenyje gamtos dėsnių nepažeidžiančią veiklą. Žmogus, kuris laikosi šio principo, dirba savo darbą nepozuodamas, natūraliai, todėl iš šalies atrodo taip, tarsi tas darbas nereikalautų iš jo jokių pastangų. Tas, kuris „daro nedarymu", atlieka savo pareigas, nesudarydamas kitiems problemų ir nesukeldamas sumaišties. Trečias iš įžanginių Laozi teiginių — „skonėtis beskoniu" — reiškia mokėjimą džiaugtis kukliu gyvenimu. Žmogus, kurio buitis paprasta, o jausmai niekada neperauga į nevaldomas aistras ir geismus, tikruoju „skoniu" laiko natūralų ir švelnų prėskumą, niekada nebandydamas pagardinti jo dirbtiniais priedais, pasitenkindamas tomis gyvenimo sąlygomis, kurios jam duotos nuo gimimo. Apibendrinant galima būtų pasakyti, kad pirmoji šio skyriaus frazė glaustai ir tiksliai nusako visos Laozi pasaulėžiūros, jo politinių ir gyvenimiškų įsitikinimų esmę.

Antrąją pastraipą pradedanti frazė, kurioje nagrinėjamas „didelio" ir „mažo", „gausaus" ir „negausaus" santykis, gramatiškai nėra aiški, todėl ji interpretuojama labai įvairiai. Vienų tyrinėtojų nuomone, čia išvardyti būdvardžiai apibūdina „pagiežą", apie kurią kalbama tolesnėje frazėje. Kad ir kokia būtų kito žmogaus neapykanta, didelė ar maža, — už ją visada reikia atsiteisti „dorybe", geru atsilyginti už bloga. Pasak kitos versijos, ši frazė galėtų būti suprasta kaip perspėjimas, esą bet kokią smulkmeną reikia vertinti kaip didelį ir reikšmingą dalyką. Tačiau labiausiai tikėtinas atrodo paaiškinimas, kad Laozi čia kalba apie amžinąjį gamtos įstatymą, pagal kurį „didelis" visada atsiranda iš „mažo", o „gausus" — iš „negausaus". Taigi norint sėkmingai išspręsti bet kokią problemą, reikia pradėti į ją gilintis nuo „mažo", tai yra nuo pradžios.

Šešiasdešimt šeštas skyrius

Didieji vandenys todėl šimtus mažų upokšnių savon valdžion pajungti gali, kad jie yra išmokę būti už kitus žemiau; taip jie mažus įstengia užvaldyti.

Tad išmintingasis, kuris iškilti pageidauja virš žmonių, jiems nusižemina kalbėdamas; ir tas, kurs pageidauja stoti priešaky, save yra tolyn nustūmęs. Tad išmintingasis pakyla virš kitų, ir žmonės juos užgulusios naštos nejaučia; jisai kitus aplenkia, ir žmonės nesijaučia įžeisti. Taigi pasaulyje visi jį su džiaugsmu godoja ir neišsižada su panieka. Jis nekovoja, ir todėl nėra pasauly tokio, kuris su juo kovoti sugebėtų.

Ypatinga Laozi tekstų įtaiga slypi jo iškalbinguose pavyzdžiuose ir sugretinimuose. Šiame skyriuje išmintingas valdovas yra lyginamas su „didžiaisiais vandenimis" — upėmis ir jūromis.

Mažos upės įsilieja į dideles todėl, kad didžiosios upės visada teka žemumomis ir nesiveržia aukštyn. Lygiai taip valdžioje įsitvirtina išmintingas valdovas. Žmonės patys jam paklūsta, nes jis niekada negalvoja apie savo naudą ir nesipriešina kitų valiai, pabrėždamas savo nuolankumą ir nuolaidumą. Jis nieko nesiekia jėga, todėl nėra žmogaus, kuris galėtų įtraukti jį į kovą ir nugalėti.

Septyniasdešimtas skyrius

Mano žodžius išties lengva permanyti; mano žodžius išties lengva įkūnyti. Tačiau nėra pasauly tokio, kuris gebėtų permanyti juos ir juos įkūnyti galėtų.

Žodžiams reikia minties; darbams reikia akstino. Ir neturi žmonės išmanymo, ir todėl jie manęs nepermano.

Maža yra mane permaniusių; reta yra manim pasekusių. Tad išmintingas žmogus ant kūno vilki šiurkštų rūbą, bet nuostabų nefritą saugo širdyje.

Nėra sutariama dėl antrosios pastraipos frazės „ir neturi žmonės išmanymo" prasmės. Kai kurie komentatoriai teigia, kad „išmanymo" neturėjimas reiškia įgimtą paprastumą ir nuoširdumą. Tačiau įtikimesnė atrodo versija, pasak kurios, „neišmanymas" čia reiškia nesugebėjimą pažinti patį save. Nesuvokdamas savosios prigimties žmogus neįstengia suprasti elementarių tiesų, kurias pažinus jam būtų daug paprasčiau gyventi. Laozi propaguojama „ramybė", „švelnumas", „jautrumas", „saikingumas", „nekovojimas" yra natūralios, prigimtinės savybės. Tokių gyvenimo nuostatų pranašumas yra akivaizdus, ir jos lengviausiai įgyvendinamos, nes nereikalauja iš žmogaus jokių pastangų. Tačiau žmonės yra taip paveikti kasdienio gyvenimo tikrovės, taip įsitraukę į visuotinę kovą dėl garbės ir turtų, kad tikroji jų pačių prigimtis tampa jiems svetima ir nebesuvokiama. Kadangi dėl tos pačios priežasties išmintingas žmogus taip pat yra nesuprastas, jis kitiems iš pažiūros atrodo kaip skurdžius, vilkintis šiurkštaus audeklo rūbą, ir niekas nežino, kad po tuo rūbu slepiasi nepaprastos vertės brangakmenis.

Septyniasdešimt pirmas skyrius

Geriausia yra žinoti ir tartis nežinančiu. Ydinga yra nežinoti ir tartis žinančiu. Išmintingas žmogus neturi ydos, nes ydoje jisai ir

regi ydą. Jis negerovę laiko negerove, — kaip tik todėl jisai neturi negerovių.

Išmintingas žmogus yra pažinęs patį save. Pažindamas save, jis kartu suvokia, kad yra dalykų, kurių jis nežino. Todėl, jo akimis žiūrint, būtų negarbinga ir ydinga dėtis visažiniu. Suprasdamas, kad tai yra yda, jis sąmoningai jos išvengia. Tuo tarpu tas, kuris šį trūkumą turi, niekada nesusimąsto apie savo neišmanymą, ir niekas jam nekliudo didžiuotis savimi ir elgtis su pasitikėjimu. Toks, Laozi manymu, yra esminis skirtumas tarp eilinio miesčionio ir tikro išminčiaus, gyvenančio pagal *dao* tiesas.

Septyniasdešimt šeštas skyrius

Žmogus, kol gyvas, yra švelnus ir silpnas; miręs jis — kietas ir tvirtas.

Žolės ir medžiai, kol gyvi, yra švelnūs ir liauni; mirę jie — suvytę ir sausi.

Tad kieti ir tvirti yra iš merdėjančių padermės; švelnūs ir silpni — iš gyvybingų giminės.

Todėl sustiprinta kariuomenė bus mūšy sunaikinta; ir pakirstas bus suvešėjęs medis.

Stiprieji ir didieji atsiduria žemai; švelnieji ir silpnieji į aukštumas pakyla.

Gyvo žmogaus oda yra švelni, jo kūnas lankstus, minkštas ir lengvai pažeidžiamas. Tuo tarpu mirusiojo kūnas sustingsta, sukietėja ir tampa nebejautrus. Suvešėjusio augalo žievė ir lapai yra lygūs ir sultingi, stiebas ir šakos — liauni ir trapūs. Miręs augalas, atvirkščiai, yra sudžiūvęs ir kietas. Vadinasi, gyvybė visada susijusi su švelnumu, silpnumu, gležnumu, o mirtis — su tvirtumu ir atsparumu. Šią išvadą, padarytą analizuojant vidinius daiktų egzistavimo ir kitimo dėsnius, Laozi pagrindžia ir kitu aspektu, tai yra remdamasis grynai išoriniais aplinkos stebėjimais. Stiprūs ir galingi palūžta pirmieji todėl, kad jie labiausiai krenta į akis ir jiems tenka patys skaudžiausi smūgiai. Kirtimui paprastai yra pasirenkamas didelis ir aukštas medis. Taip pat žmogus, kuris aktyviai reiškiasi visuomenėje, yra užsipuolamas dažniau už kitus ir jam labiausiai pavydima. Laozi, ieškodamas analogijų tarp stichinių nelaimių gamtoje ir asmeninių žmogaus tragedijų, nuolatos grįžta prie vienos svarbiausių savo pamokymų temų, ragindamas saugoti švelnumą ir išsigydyti nuo jėgos troškimo, vienaip ar kitaip formuluodamas trisdešimt šeštame skyriuje pasakytą mintį, kad „švelnus ir silpnas įveikia kietą ir galingą“.

Septyniasdešimt septintas skyrius

Argi neveikia prigimtinės jėgos tarytum templę tempdamos ant lanko? Įtemptą atleidžia ją; suglebusią ją trūkteli. Ten, kur yra per daug, — sutraukia; tenai, kur nepakanka, — priduria.

Prigimtinės jėgos sutraukia išsiplėtusį, kad stingančiam pridurtų. Tačiau ne tokios būna žmogiškosios jėgos; jos nuskriaudžia stokojantį, kad turintį apdovanotų.

Kas toks galėtų tai, kas jam atliko, padovanoti tam pasaulyje, [kuris yra pritrūkęs]? Vien tas, kuris yra priėmęs *dao*.

Tad išmintingas žmogus prižiūri, bet nesipuikuoja; jis turi nuopelnų, bet jų savais nelaiko; ir jis netrokšta išsiskirti taurumu.

Laozi, aiškindamas gamtoje veikiančius dėsnius, žvelgia į jį supantį pasaulį kaip į priešybių vienovę. Kiekvienas gamtos pasaulio reiškinys turi jam priešingą reiškinį, su kuriuo jis sudaro vieningą visumą. Tarkime, dienos perėjimas į naktį arba keturių metų laikų kaita išlaiko pusiausvyrą visatoje, vienam iš elementų atsveriant ir papildant kitą elementą. Ir ši darna nėra pasiekiama, įsikišus kažkokiai pašalinei jėgai arba dirbtinai reguliuojama. Tai — natūralus vyksmas, kai kiekvienas kūnas pats juda pilnatvės, harmonijos ir tolygumo link.

Kitokie yra žmonių bendruomenėse įsigalėję dėsniai. Gamtoje viskas sutvarkyta racionaliai, teisingai ir nešališkai, o žmonių susikurtoje tikrovėje nėra jokio teisingumo ar logikos. Čia atimama iš to, kuriam trūksta, kad būtų atiduota tam, kuris yra pertekęs. Matydamas šią nuolatos pasikartojančią situaciją, Laozi siūlo grįžti prie prigimtinių idealų. Tačiau žmonijos įstatymai pačia savo esme skiriasi nuo gamtos dėsnių, todėl toks grįžimas įmanomas tik nedaugeliui išrinktųjų.

Aštuoniasdešimt pirmas skyrius

Tiesūs žodžiai nebūna gražūs; gražūs žodžiai nebūna tiesūs.

Išmanantis nebūna iškalbus; iškalbus žmogus išmanymo neturi.

Žinojimas nebūna visapusis; visapusės žinios vertės neturi.

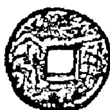
Išmintingas žmogus nekaupia, kad paslėptų nuo kitų. Kuo jis labiau žmonėms pagelbsti, tuo didesni ir jo paties turtai; kuo atiduoda jis daugiau, tuo jis ir pats daugiau įgyja. Dangaus įstatymas yra suteikti ir nekenkti; [išmintingo] žmogaus įstatymas yra pagelbėti ir nekovoti.

Skyrių Laozi pradeda keliais posakiais, atskleidžiančiais vidinį daiktų prieštaringumą. Nuoširdūs, atviri žodžiai pasakomi spontaniškai, todėl jie retai būna patrauklūs ir įmantrūs. Tuo tarpu įdomus, dėmesį prikaustantis pasakojimas turi nemažai dirbtinumo ir perdėtų pagražinimų. Maža to, už puikios iškalbos ne visada slypi dalykiškumas ir kompetencija. Antrąjį šio skyriaus sakinį kai kurie komentatoriai sieja su keturiasdešimt penkto skyriaus fraze: „pats sumaniausias atrodo nenuovokus; pats iškalbingiausias atrodo lemenantis žodžius". Kita vertus, žmogus, kuris nori aprėpti daug informacijos, nesugeba tobulėti vienoje srityje ir pasiekti rimtų rezultatų.

Laozi, gretindamas tokias skirtingas kategorijas kaip grožis ir tiesa, gražbylystė ir išmanymas, iš esmės kalba apie dviejų priešingų polių tarpusavio santykį. Tokie poliai gali būti tikrovė ir fikcija, gėris ir blogis, tiesa ir melas, grožis ir bjaurumas. Daiktų išorinis pavidalas ir jų vidinė esmė dažniausiai ne tik neatitinka vienas kito, bet netgi būna visiškai priešingi. Realiame gyvenime labiausiai vertinama išvaizda ir išorinis įspūdis, todėl žmonės paprastai nepastebi paslėptosios pusės ir nesiryžta atskleisti savo slepiamosios pusės. Norėdamas pabrėžti įvairialypį reiškinių charakterį, Laozi supriešina matomąją ir nematomąją jų pusę, sąmoningai paryškindamas spalvas.

Laozi ypač piktinosi nuolatinėmis žmonių grumtynėmis dėl aukštesnės vietos ir naudos siekimu, todėl viena pagrindinių jo teorijos idėjų tapo „nekovojimas". Tai nėra pesimistinis bet kokių pastangų atsisakymas, nusivylimas gyvenimu. „Nekovojantis" žmogus susilieja su gamta, paklūsta savo pirmapradei prigimčiai ir iš jos semiasi tikrosios jėgos. Kaip tik toks yra vadinamasis „išmintingas žmogus", — tobula asmenybė, atsiduodanti natūraliems jausmams ir išgyvenimams. „Išmintingas žmogus" duoda kitiems, nereikalaudamas atlygio. Jis gyvena kukliai ir nepretenzingai, tačiau jo nesaisto jokie išgalvoti įsipareigojimai ir neslegia jokia sunki našta.

Versta iš: Filosofiniai tekstai iki Qin epochos: Laozi. — Pekinas, 1993. Iš senosios ir dabartinės kinų kalbos vertė *Dalia Švambarytė*

KONFUCIJUS
(KONG FUZI)

(552/551—479 m. pr. Kr.)

Konfucijus (tai lotynizuota Kong Fuzi forma; Kong — vardas, Fu — vietovė, kur gimė, o zi — mokytojas) — pirmasis kinų filosofas, kurio istoriškumu neabejojama. Gimė jis Lu kunigaikštystėje (dab. Shandongo provincija) kilmingo išeivio iš Song kunigaikštystės šeimoje. Kai jis gimė, jo tėvui Shu Lianke buvo 66 metai, o motinai Yan Zhi nebuvo nė dvidešimties. Kadangi tėvas su pirmąja žmona turėjo 9 dukteris, su antrąja — vieną ligotą sūnų, tad, norėdamas susilaukti įpėdinio, jis nuvyko su trečiąja žmona prie šventosios molio kalvos netoli Qiufu miesto prašyti jos valdovo, kad gimtų sūnus. Čia oloje Yan Zhi ir pagimdė sūnų, kurį praminė Qiu (kalva) ir pavadino Zhongni (antrasis iš molžemio). Kai sūnui buvo treji metai, mirė jo tėvas, tad iš pat vaikystės Konfucijus turėjo dirbti sunkų fizinį darbą, kad pramistų. Nuo 15 metų jis pradėjo savarankiškai mokytis ir kartu dirbti įvairius darbus. Kai jam sukako 17 metų, mirė jo motina. Tačiau, turėdamas įgimtus didelius gabumus, pasižymėdamas gera fizine sveikata, valia ir darbštumu, jis įveikė tuo metu išsimokslinimui būtinus šešis menus (liuyi) — mokėjimą atlikti ritualus, suprasti muziką, šaudyti iš lanko, važnyčioti ratus, skaityti ir skaičiuoti, — todėl nesunkiai galėdavo gauti tarnybą. Sulaukęs trisdešimties metų, Konfucijus įkūrė pirmąją pasaulyje privačią filosofijos mokyklą, kurios šlovė greitai pasklido po įvairias Kinijos provincijas. Teigiama, jog jis turėjęs daugiau kaip tris tūkstančius mokinių. Mokestis už mokslą buvęs minimalus — ryšelis džiovintos mėsos, o mokytis galėjo

visi, nepriklausomai nuo kilmės. Sulaukęs penkiasdešimties metų, Konfucijus jau buvo laikomas Kinijos išminčiumi, ir jis nusprendė išmėginti valstybės veikėjo karjerą, kad įgyvendintų savo socialinę ir politinę doktriną. Iš pradžių jis paskiriamas valdančiuoju sostinės administratoriumi, vėliau užima vyriausiojo teisėjo ir valdovo pirmojo patarėjo pareigas. Tačiau kilus nesutarimams su valdovu ir rūmų aristokratija Konfucijus atsisako valstybinių postų ir trylika metų klajoja po visą Kiniją skelbdamas savo etinius ir politinius idealus. Kadangi jis nesileisdavo į jokius kompromisus, užtat dažnai būdavo persekiojamas ir tremiamas iš vienos kunigaikštystės į kitą. 484 m. pr. Kr. sugrįžęs su grupe ištikimų mokinių Konfucijus paskutiniuosius savo gyvenimo metus paskiria senovės kinų rašto paminklams — „Yijing" („Permainų knyga"), „Shijing" („Poezijos knyga"), „Shujing" („Istorijos knyga"), „Yuejing" („Muzikos knyga"), „Liji" („Ritualų knyga"), „Chunqiu" („Pavasarių ir rudenių kronika") — redaguoti, sisteminti ir komentuoti, nesirūpindamas savo raštų kūryba. Minėti rašto paminklai IV a. pr. Kristų sudarė vadinamąjį šešių knygų (šešiaknygės) kanoną.

Kaip liudija autoritetingi senovės kinų rašto paminklų tyrinėtojai, Konfucijus (kaip ir jo vyresnysis amžininkas Laozi) nėra palikęs rašytų tekstų. Visa, kas jam priskiriama, tėra tik jo mokinių užrašytos Konfucijaus mintys, idėjos, samprotavimai. Autentiškiausiai perteikiančiu Konfucijaus mokslo esmę yra laikomas traktatas „Lunyu" (L u n — apmąstymai, samprotavimai; y u — pokalbiai, pašnekesiai). Jo tekstas pradėtas kurti jau V a. pr. Kr., netrukus po Konfucijaus mirties. III a. pr. Kr. traktatas buvo uždraustas ir sudegintas, tačiau netrukus Han epochoje (II a. pr. Kr.—III a. po Kr.) jį reabilitavus buvo išlikusios trys redakcijos: pirmoji, esą rasta įmūryta Konfucijaus namuose, turėjo 21 skyrių, antroji iš Lu kunigaikštystės — 20 skyrių, trečioji iš Qi kunigaikštystės — 22 skyrius. Labiausiai skyrėsi pirmosios redakcijos tekstas, užrašytas senaisiais hieroglifais, kurių yra 400 daugiau nei kitų redakcijų tekstuose. Han epochoje „Lunyu" tekstas daugelį kartų buvo perrašinėjamas ir redaguojamas, kol erų

sandūroje jis buvo unifikuotas, o Tang epochoje (VII—X a.) iškaltas akmeninėse stelose. Song epochoje (X—XIII a.), suklestėjus neokonfucianizmo ideologijai, „Lunyu" buvo galutinai kanonizuotas ir sudarė vieną iš keturių knygų („Lunyu", „Mengzi", „Daxue" ir „Zhongyong") kanono dalių. Tuo metu atsirado ir daugybė „Lunyu" komentarų.

Konfucianizmo ontologijos ir epistemologijos turinį sudaro bendrų kinų filosofijos kategorijų dao ir de prasmių ir jų dialektinio ryšio aiškinimas. Tačiau labiau nei būties problemos konfucianizmui rūpi žmogus, asmenybė ir jos etiniai idealai, kurie aiškinami penkių pradų kategorijomis — ren (žmogiškumas), yi (teisingumas), li (ritualizuotas etiketas, elgesys), zhi (protas, žinojimas) ir xin (nuoširdumas) — aukso vidurio kelio, kilnaus žmogaus, kaip idealaus visuomenės nario, koncepcijomis, pagarbos tėvams ir vyresniesiems skiepijimu nuo pat vaikystės. Politinė konfucianizmo doktrina skelbia besąlygišką pavaldinių paklusimą valdovui, kuris privalo būti išmintingas ir valdyti piliečius auklėdamas juos savo pavyzdžiu.

Kanoninį „Lunyu" tekstą sudaro 20 nevienodos apimties skyrių. Antologijoje spausdinami tikslingai iš įvairių skyrių parinkti fragmentai, atspindintys konfucianizmo estetikos bruožus.

LUNYU

[PAŠNEKESIAI IR APMĄSTYMAI]

Mokytojas tarė: „Argi nemalonu mokytis ir kartkartėmis pakartoti kas išmokta? Argi nelinksma pasitikti draugą, iš toli atvykusį? Argi ne kilnus žmogus (*zhenren*) yra tas, kursai nežinomybėje palieka ir niekada neįsižeidžia?" (*I, 1*).

Mokytojas tarė: „Nedaug teturi meilės žmogui gražbyliautojai ir manieringi apsimetėliai" (*I, 3*).

Youzi[1] pasakė: „Apeigos žmones sutaiko ir dėl to yra vertingos. Gražus praeities valdovų *Kelias:* nepriekaištingai apeigų laikyda-

[1] *Youzi* — Konfucijaus mokinys. Jo vardas Yu Ru.

miesi, jie darbus dirbo tiek mažus, tiek didelius. Tačiau daryti, ko negalima daryti, o juo labiau be apeigų, minėtą poelgį ribojančių, pastarojo siekti dėl santarvės — draustina" (*I, 12*).

Konfucijus pasakė: „Penkiolikos metų būdamas aš atsidėjau mokslui. Tapau savarankiškas būdamas trisdešimties. Ketvirtai dešimčiai sukakus išnyko abejonės. Penkių dešimčių būdamas Dangiškąją valią pažinau. Šešiasdešimties gebėjau į ją įsiklausyti. Septynių dešimčių amžiaus aš jau galėjau, teisybei nenusižengdamas, širdies troškimus pildyti" (*II, 4*).

Mokytojas tarė: „Mokytis ir nemąstyti — vadinasi, veltui leisti laiką, o mąstyti nesimokant — pražūtinga esti" (*II, 15*).

Mokytojas tarė: „Iš ryto pažinus *dao*, vakare galima ir mirti" (*IV, 8*).

Mokytojas tarė: „Į *dao* valią kreipki, dorovės principų laikykis, neužmirški meilės žmogui ir menuose lavinkis" (*VII, 6*).

Mokytojas keturių dalykų mokė: knygas suprasti, doro elgesio, ištikimybės viešpačiui ir teisingumo (*VII, 25*).

Mokytojas tarė: „Negali dorovingas gerai nekalbėti, bet kalbantis gerai nebūtinai dorovingas. Žmones mylintis — drąsus, tačiau drąsus nebūtinai yra žmones mylintis" (*XIV, 4*).

Mokytojas tarė: „Senovėje save tobulai pažinti mokėsi, o dabar mokosi, kad pagarsėtų tarp žmonių" (*XIV, 24*).

Mokytojas tarė: „Kilnus žmogus sau yra reiklus, niekingas — reikalauja iš kitų" (*XV, 21*).

Mokytojas tarė: „Dorovei trukdo gražios kalbos. Nenoras mažais dalykais užsiimti dideliems sumanymams kenkia" (*XV, 27*).

Konfucijus pasakė: „*Dao*, apeigoms (*li*) ir muzikai (*yue*) viešpataujant Dangaus paskliautėje, Dangaus Sūnus duoda potvarkius baudžiamiesiems žygiams. Kuomet nei *dao*, nei apeigų, nei muzikos nebėra Dangaus paskliautėje, kunigaikščiai skelbia baudžiamuosius žygius. Kada įsakymus kunigaikščiai skelbia, dešimtį kartų valdžia retai beišsilaiko. Jeigu potvarkius skelbia aukštieji valdininkai, tai retai valdžia išsilaiko ir penkias kartas. Jeigu valstybės vairas patenka į žemesniųjų valdininkų rankas, tai retai valdžia išlieka ir per tris kartas. Kai *dao* Dangaus paskliautėje viešpatauja, valdžios neturi valdininkai. Viešpataujant *dao*, visi prasčiokai tyli" (*XVI, 2*).

Mokytojas tarė: „Nesikeičia tik patys protingiausi ir patys kvailiausi“ (*XVII, 3*).

61. Zigong[2] ketino uždrausti paprotį pirmąją mėnesio dieną aukoti avinėlį. Konfucijus tarė: „Mokytojau, tu rūpiniesi avinėliu, o aš — apeigomis“ (*III, 17*).

62. Konfucijus bylojo: „Nuobodus darosi netinkamas *li* neturįs mandagumas. Netinkamas apdairumas baikštumu pavirsta, neklausymu tampa netinkama drąsa, begėdiškumu — netinkamas nuoširdumas“ (*VIII, 2*).

63. Konfucijus tarė: „Apeigos, apeigos! Ar tai tik šilkų ir nefritų aukojimas? Muzika, muzika! Ar tai tik varpelių ir būgnų skambėjimas? (*XVII, 11*).

64. Konfucijus tarė: „Jeigu žmogus nežmoniškas, ką jam reiškia apeigos? Jeigu žmogus nežmoniškas, ar reikalinga jam muzika?“ (*III, 3*).

65. Lin Fang[3] paklausė apie apeigų esminius principus. Konfucijus atsakė: „Svarbaus dalyko klausi! Eilinės apeigos geriau tebūna kuklios nei išlaidžios, o laidotuvių apeigos geriau tegu atspindi tikrą gėlą, o ne rūpestį trumpalaikį“ (*III, 4*).

66. Konfucijus tarė: „Jeigu valdovas šalį valdo tinkamai ir maloningai, argi iškyla sunkumų? O jeigu valdo netinkamai [apie *li* nenutuokdamas] ir nemaloniai, kam tuomet apeigos?“ (*IV, 13*).

67. Zilu pasiteiravo apie patarnavimą vėlėms bei dvasioms. Konfucijus atsakė: „Mes dar nemokame žmonėms tarnauti, kaip tad galime tarnauti dvasioms? „O apie mirtį ką manai?“ — anas neatlyžo. „Mes dar apie gyvenimą nežinome, — tarė Konfucijus, — ką tad galime žinoti apie mirtį?“ (*XI, 11*).

68. Fan Chi[4] paklausė apie išmintį. Konfucijus pasakė: „Deramai žmonėms tarnauti, dvasias ir vėles gerbti privengiant jų — tai ir yra išmintis“ (*VI, 20*).

69. Boniu[5] susirgo, ir Konfucijus išsiruošė jo lankyti. Sugriebęs jo ranką pro langą[5], Konfucijus pasakė: „Artinasi galas. Dangaus

---

[2] *Zigong* — Konfucijaus mokinys.

[3] *Lin Fang* — žmogus iš Lu kunigaikštystės.

[4] *Zilu, Fan Chi* — Konfucijaus mokiniai.

[5] *Ran Boniu* — vienas mylimiausių Konfucijaus mokinių. Matyt, jis sirgo užkrečiama liga ir nieko neprisileido. Konfucijus vertino dorovines Boniu savybes.

valia, deja, kad šitoksai žmogus patirtų negalią! Kad šitoksai žmogus patirtų tokią negalią!" (*VI, 8*).

70. Konfucijus visada iškilmingai paaukodavo dalį maisto, nors jo valgis buvo nelukštenti ryžiai ir daržovių viralas (*X, 8*).

71. Pasninko metu Konfucijaus rūbai būdavo švarutėliai, be mažiausios dėmelės, maistas skirdavosi nuo įprastinio, o sėdėjimo vieta buveinėje būdavo perkeliama kitur (*X, 7*).

72. Konfucijus bylojo: „Nusidėjęs Dangui, nebeturi kam melstis" (*III, 13*).

73. Konfucijui sunkiai susirgus, Zilu paklausė, kokios skiriamos turėtų būti maldos. „Ar yra toks dalykas?" — pasiteiravo Konfucijus. Zilu atsakė: „Taip, be abejo. Viename pašlovinime sakoma: „Malda tavoji skiriama Dangaus ir žemės dvasioms". Konfucijus atsakė: „O! Ilga bus manoji malda!" (*VII, 34*).

74. Zigong pasakė: „Mokytojo pamokymus apie kultūrą ir tobulėjimą mes dar galime įsisąmoninti, bet jo išmanymas apie žmogaus prigimimą bei Dangaus kelius yra neaprėpiamas" (*V, 12*).

75. Konfucijus tarė: „Norėdamas aš galiu visiškai nekalbėti". Zigong pasakė: „Bet jeigu jūs tylėsite, ką mes, mokiniai, kitiems pateiksime?" Konfucijus atsakė: „Pažiūrėkite į Dangų. Argi jis kalba? Keturi metų laikai plaukia savo vaga, ir daiktai atsiranda visi. Argi Dangus kalba?" (*XVII, 19*).

76. Konfucijus atnašaudavo protėviams lyg gyviesiems. Aukodavo dvasioms, lyg jos būtų šalia. Jis bylojo: „Aš manau, kad nedalyvaujant aukojime nėra ir aukos (*III, 12*).

77. Mokytojas nekalbėdavo apie lemties pranašavimus, kūniškuosius žygdarbius, sutrikimus bei dvasias (*VII, 20*).

78. Konfucijus pasakė: „Kada žemesnioji prigimtis pranoksta dvasinį, principinį mokytumą, žmogus netašytas. Kada išorinis, neprincipinis mokytumas pranoksta aukštesnę prigimtį, žmogus yra „knygų žiurkė". Tiktai tada, kai prigimtis ir mokytumas deramai susaistyti, žmogus yra tobulas" (*VI, 16*).

79. Konfucijus pasakė: „Ar gali žmogus, netekęs žmoniškumo, būti tobulas? Žmogus net valgydamas turi likti žmoniškas. Skuboje jis žmoniškumui turi būti atsidavęs ir negandų metu jam likti ištikimas" (*IV, 5*).

80. Konfucijus tarė: „Kilnus žmogus dvasiniam Keliui atsideda, o ne rūpinasi pragyvenimu. Atsidedąs ūkininkavimui gali kartais kęsti badą. Atsidedantis mokslui gali iš to turėti naudos. Kilniam žmogui ne turtai, o Kelias terūpi“ (*XV, 31*).

81. Sima Niu[6] paklausė apie kilnų žmogų. Konfucijus atsakė: „Kilnus žmogus nepatiria nei rūpesčio jokio, nei baimės“. „Ar kilniu žmogumi būti reiškia nejausti rūpesčio ir baimės?“ Konfucijus atsakė: „Jeigu į save pažvelgęs, priekaištui nerasi akstino, tad ko tuomet bijoti?“ (*XII, 4*).

82. Konfucijus pasakė: „Kilnaus žmogaus trejopas kelias. Iš trejeto nė vieno įveikti aš nesugebėjau. Žmoniškas būdamas kilnus žmogus neturi rūpesčio; išmintingas būdamas, jis neabejoja; būdamas drąsus, jis nesibijo“. Zigong tarė: „Bet juk tai ir yra tavasis kelias, Mokytojau“ (*XIV, 30*).

83. Konfucijus sakė: „Tu įstengsi kariuomenės vadą atleisti iš pareigų, bet neįstengsi pakeisti prastuolio užmačių“ (*IX, 25*).

84. Zigong pasiteiravo apie kilnų žmogų. Konfucijus atsakė: „Toks žmogus pirmiausia viską įgyvendina, o tik paskui moko ir skelbia tai, kuo yra įsitikinęs“ (*II, 13*).

85. Konfucijus pasakė: „Kilnus žmogus kyla aukštyn, prastas žmogus (*xiaoren*) krenta žemyn“ (*XIV, 23*).

86. Konfucijus pasakė: „Kilnus žmogus visuomet ramus ir jaučiasi laisvai, o prastas žmogus visada sunerimęs ir kupinas kančių“ (*VII, 36*).

87. Konfucijus pasakė: „Kilnus žmogus žino tai, kas teisinga, o prastas žmogus žino tai, kas naudinga“ (*IV, 16*).

88. Konfucijus pasakė: „Kilnus žmogus dorybes puoselėja, o prastam žmogui rūpi kuo geriau įsitaisyti. Kilnus žmogus apie įstatymus galvoja, o prastas žmogus — apie asmeninius patogumus“ (*IV, 11*).

89. Konfucijus pasakė: „Kilnus žmogus reiklus sau, o prastas žmogus iš kitų reikalauja“ (*XV, 20*).

90. Konfucijus pasakė: „Kilnus žmogus kitus skatina gėriui ir bloga darant jų nepalaiko, o prastas žmogus — priešingai“ (*XII, 16*).

91. Konfucijus pasakė: „Kilnus žmogus esti plataus akiračio ir nešališkas, o prastas žmogus yra šališkas ir siauraprotis“ (*II, 14*).

[6] *Sima Niu* — žmogus iš Sung kunigaikštystės.

92. Konfucijus pasakė: „Kilnus žmogus bijo trijų dalykų: Dangiškosios valios, didžių žmonių ir išmintingų žodžių, o prastas žmogus nežino Dangiškosios valios ir nebijo jos, didžiuosius žmones niekina ir šaiposi iš išmintingų žodžių" (*XVI, 8*).

93. Kartą Konfucijus buvojo Zhen kunigaikštystėje ir maistas baigėsi — kai kurie iš jo mokinių taip nusilpo, jog neįstengė atsikelti. Prie Konfucijaus priėjo pasipiktinęs Zilu, tardamas: „Ir kaip kilnus žmogus gali patekti į tokią sunkią padėtį?" Mokytojas atsakė jam: „Tiesą kalbant, ir kilnus žmogus gali patekti į sunkią padėtį, bet tiktai prastas žmogus varge ištyžta" (*XV, 1*).

94. Ji Kangzi[7] paklausė Konfucijų apie valstybės valdymą. Konfucijus atsakė: „Valdyti (*zheng*) reiškia teisingai (*zheng*) viską regėti. Jeigu elgsitės teisingai, kas gi išdrįs nukrypti nuo tiesos?" (*XII, 17*).

95. Konfucijus pasakė: „Jeigu valdovas jaučiasi teisus, tai gyvenimas darnus ir nereikalingas nurodymų, o jeigu neteisus — tai ir įsakymų niekas nevykdo" (*XIII, 6*).

96. Zilu paklausė apie kilnaus žmogaus būdą. Konfucijus pasakė: „Save jis tobulina garbaus nuolankumo linkui". Zilu pridūrė: „Ar to pakanka?" Konfucijus tęsė: „Save jis tobulina, skleisdamas kitiems ramybę". Zilu vėlei paklausė: „Ar tai viskas?" Konfucijus pasakė: „Save tobulindamas, paguodą turi teikti visiems žmonėms, paguodą turi teikti visiems žmonėms — net valdovams išminčiams Yao ir Shun[8] buvo sunku tai įgyvendinti" (*XIV, 45*).

97. Konfucijus pasakė: „Valdant žmones įstatymais ir palaikant tvarką bausmėmis, žmonės sieks bausmių išvengti, prarasdami net gėdos jausmą. Valdant žmones dorybėmis ir tvardant juos padorumo taisyklėmis, žmonės turės gėdos pajautą ir taps geresni".

98. Ji Kangzi pasiteiravo Konfucijaus apie valdymą, tardamas: „Tarkime, aš nugalabijau principų nesilaikančius žmones, kad įgyvendinčiau pačius principus. Ką apie tai pasakysite?" Konfucijus atsakė: „Ar būtina valstybėje žudyti žmones? Tauta bus gera, jeigu

---

[7] *Ji Kangzi* — Lu kunigaikštystės didikas.

[8] *Yao, Shun* — legendiniai senovės Kinijos imperatoriai. Manoma, kad jie valdė III tūkstantmetyje pr. Kr. Konfucijus laikė juos visuotinės kultūros kūrėjais.

patys sieksite gėrio. Kilnaus žmogaus dorybė mena vėją, prasto žmogaus dorybė mena žolę. Žolė svyra ten, kur vėjas pučia" (*XII, 19*).

99. She kunigaikštis paklausė apie valdymą. Konfucijus atsakė: „Tuomet valdžia gera, kai netoliese esantys laimingi, ir tie, kurie toli, ja sužavėti" (*XIII, 16*).

100. Ran You važnyčiojo Konfucijui keliaujant į Wei. „Kokia žmonių tankynė čia!" — tarė Mokytojas. „Taip, galybė žmonių čia priviso, na ir kas?" — paklausė Ran You. „Praturtinti juos reikia", — atsakė Konfucijus. „O ką vėliau daryti, juos praturtinus?" „Tada juos reikia šviesti", — pasakė Mokytojas (*XIII, 9*).

101. Zigong paklausė apie valdymą. Konfucijus atsakė: „Svarbiausia, maisto turi pakakti, kariuomenės būti užtektinai, ir kad žmonės valdovu pasitikėtų". Zigong neatlyžo: „Tarkime, reikėtų atsisakyti šių trijų dalykų — kurio pirmiausia jūs sutiktumėt netekti?" „Karinių pajėgų", — atsakė Konfucijus. Tada Zigong vėlei paklausė: „O iš likusių dviejų, kurio atsisakytumėt pirmiau?" „Maisto", — Konfucijus tarė. — Nuo amžių seniausių niekas mirties neišvengė, tačiau be tikėjimo neįmanoma būti valstybei ar tautai" (*XII, 7*).

102. Qi kunigaikštystės valdovas Jing paklausė Konfucijaus apie valdymą. Konfucijus atsakė: „Valdovas tebūnie valdovu, dvariškis dvariškiu telieka, tėvas — tėvu, o sūnus — sūnumi". „Teisingai! — tarė valdovas. — Jeigu valdovas nebus valdovu, o dvariškis — dvariškiu, jeigu tėvas bus ne tėvas, ir sūnus bus ne sūnus — tuomet ar išmaitinsiu juos visus grūdais iš savo klėties?" (*XI, 11*).

103. Konfucijus pasakė: „Išminčius valdovas Shun veikė neveikimu *(wuwei)*, ir valstybėje klostėsi viskas nelygint sviestu patepta. O ką jis darė? Jis nieko nedarė, tiktai sėdėjo nuolankiai, veidą atgręžęs į Pietus"[9] (*XV, 4*).

Versta iš: Sources of Chinese Tradition. — New York: Columbia University Press, 1960. — P. 25—29.
Iš anglų kalbos vertė *Algis Uždavinys*

[9] Pietūs senovės Kinijoje buvo ypatinga pasaulio kryptis. Buvo įsivaizduojama, kad Pietūs yra begaliniai. Šiaurėje stūksojo kalnai, Vakaruose plytėjo dykuma, Rytuose tyvuliavo jūra, o Pietų pusėje nebuvo jokių geografinių kliūčių. Pasakymą „veidą atgręžęs į Pietus" reikia suprasti kaip žodžio „valdyti" sinonimą. Kinijos valdovai sėdėdavo veidu į Pietus.

MOZI

(V—VI a. pr. Kr.)

Apie Mozi gyvenimą nedaug kas žinoma. Nenustatyta ir tiksli jo gimimo data. Vieni šaltiniai nurodo 468—376 m. pr. Kr., kiti — 479—400 m. pr. Kr. Tačiau aišku, kad jis gyveno po Konfucijaus. Manoma, kad jis gimė Lu kunigaikštystėje amatininko šeimoje. Jo tikras vardas — Di. Buvo labai išsilavinęs (esą mokęsis pas vieną iš Konfucijaus mokinių), puikiai išmanė vadinamuosius šešis konfucianistų menus, tačiau vieną iš jų — ritualų mokslą — laikė nereikalingu. Istoriniai šaltiniai liudija jį buvus puikų gynybinių sienų statybos meistrą, diplomatą. Didžiąją savo gyvenimo dalį Mozi praleido svečiose kunigaikštystėse bendraudamas su žmonėmis ir burdamas mokinius, kurių esą turėjęs 300.

Moistų filosofinė mokykla nuo kitų mokyklų skyrėsi savo uždarumu, griežta drausme, asketišku jos narių gyvenimo būdu, fanatišku atsidavimu savo idealams. Savo principais ji buvo panaši į savotišką ordiną ar sektą. Kai kurie moistų skelbiami idealai (žmonių gerovė — svarbiausias valdymo tikslas, valdovas turi būti išmintingas, visuomenėje privalo vyrauti žmogiškumas ir teisingumas) sutapo su konfucianizmo idealais. Tačiau daugelis moistų principų buvo aiškiai priešingi konfucianizmui. Tai universalios meilės, turinčios įveikti visuomenės susiskaldymą, idėja, žmonių gyvensenos, siekių ir jausmų unifikavimo skelbimas, tradicinių šeimyninių ir klasinių ryšių neigimas, tai ir žmonių gerovės siekimas atsisakant pramogų, menų, išskyrus tik materialines gėrybes. Moistai, savotiškai suprasdami socialinį teisingumą, vieni iš

pirmųjų suformulavo utopinį totalitarinės vienminčių ir lygiaverčių žmonių valstybės modelį, remdamiesi hierarchine administracinio ir politinio valdymo struktūra. Valstybės gyvenimas turėjo būti grindžiamas ne humaniškumu ir dora, kaip skelbė Konfucijus, o prievarta ir materialiniu suinteresuotumu. Toks moistų doktrinos pragmatiškumas, kardinalus reformizmas, racionalumas, bekompromisiškumas daugeliui nebuvo patrauklus. Todėl po poros šimtų metų III a. pr. Kr. moistų mokykla suskilo į keletą atšakų, prarado savo įtaką ir ilgainiui buvo pamiršta.

Pagrindinė moistų knyga yra „Mozi". Nustatyta, jog ją parašė Mozi mokiniai, o kaip knyga ji susiformavo III—II a. pr. Kr. Han dinastijos metraštyje teigiama, jog ją sudarė 71 skyrius, tačiau mūsų laikus pasiekė tik 53 skyriai. XV a. „Mozi" buvo įtraukta į pilną daoizmo religinių ir literatūrinių raštų rinkinį „Daozang" („Dao lobynas").

Antologijoje spausdinami trijų „Mozi" knygos skyrių fragmentai, susiję su estetine kinų minties raida.

MOZI

SEKTINAS PAVYZDYS

Mokytojas Mo yra pasakęs: „Ko Dangaus paskliautėj besiimtumei, neišsiversi be pavyzdžių. Be pavyzdžio nebuvo atliktas nė vienas darbas. Netgi išmintingiausi pareigūnai — ar jie būtų karvedžiai, ar valdančiojo patarėjai — net ir jie kuo nors vadovaujasi. Pats nagingiausias meistrų meistras — ir tas derina savo veiksmus su nurodymais. Ko besiimdami, meistrai braižo kvadratą pagal kampainį; piešia apskritimą pagal skriestuvą; brėžia tiesę pagal tiesyklę; stačią daiktą komponuoja pagal svambalą. Ar tai būtų sumanus meistras, ar paprastas amatininkas — visi jie dirbdami pasitelkia į pagalbą šias keturias priemones. Įgudęs meistras būna jas puikiai įvaldęs, o mažiau patyręs amatininkas, kad ir nesugebantis tinkamai jų išnaudoti, vis dėlto žiūri į pavyzdį ir taip tolydžio tobulėja. Tad kiekvienas amatas turi savą matuoklę.

O štai didieji žmonės, valdantys Dangaus paskliautę, kaip ir valdantieji pavienes kunigaikštystes, — jeigu jie savo veiksmams matuoti neturi jokių principų, tai jų nėra kaip lyginti net su šimto galų meistrais.

Tad kieno pavyzdžiu turėtų vadovautis valdantysis? Gal savo tėvo ir motinos? Dangaus paskliautėje apstu tėvų ir motinų, tačiau tarp jų maža tokių, kurie mylėtų žmones. Todėl jei yra nusižiūrima į tėvą ir motiną, tai imamas pavyzdys iš nežmoniškumo. O nežmoniškumu nevalia sekti.

O ar galima pavyzdžiu rinktis savo mokytoją? Dangaus paskliautėj apstu pamokslaujančių, bet tarp jų maža tokių, kurie linkėtų gero žmonėms. Tad nusižiūrint į mokytojus — nusižiūrima į nežmoniškumą. Nežmoniškumas — tai ne pavyzdys.

O gal pavyzdžiu pasirinkti savo valdovą? Dangaus paskliautėje apstu valdovų, bet mylinčių žmones tarp jų — tik vienas kitas. Tad elgiantis taip, kaip elgiasi valdovas, bus sekama nežmoniškumu. O nežmoniškumas — tai ne pavyzdys. Todėl sakau: pavyzdžiu šaliai valdyti negali būti nei tėvas su motina, nei mokytojas, nei valdovas.

Tai tada kuo pasiremiant valdyti? Atsakysiu. Pats sektiniausias pavyzdys — dangus. Dangus rodo toliaregiškumą ir nesigviešia naudos. Jis maloningas, nesipuikuojantis savo dorybėmis, jis spindi amžina ir neišblėstančia šviesa. Dėl to kaip pavyzdžiu juo sekė ir patys išmintingiausieji vadai. Prieš imdamasis veikti, savo žingsnius suderinki su dangaus pageidavimais. Kas dangui priimtina — daryki, o kas nepriimtina — uždrauski.

O ko dangus trokšta ir ko nepageidauja? Pirmiausia dangus geidžia, kad žmonės mylėtų vienas kitą ir būtų vieni kitiems maloningi, bet dangus nemėgsta, kad žmonės linkėtų vieni kitiems bloga ir vieni kitus apgaudinėtų. O kaip sužinoti, kad dangus geidžia, jog žmonės mylėtų vienas kitą ir būtų vieni kitiems maloningi, ir nenori, kad žmonės linkėtų vieni kitiems blogo ir vieni kitus apgaudinėtų? Juk matyti, kaip dangus stengiasi visus mylėti ir visiems geru padėti.

Kaip sužinoti, kad dangus linkęs visus mylėti ir visiems geru padėti? Juk matyti, koks dangus visiems dėmesingas ir kaip jis visus maitina. Antai dangus neskirsto kunigaikštysčių į dideles ir

mažas, nes juk jos visos turi dangaus vartus. Dangus neskirsto žmonių į menkus ir kilnius, kilmingus ir prasčiokus, nes juk visi žmonės pasitarnauja dangui, ir nesutiksi nė vieno, kuriam jis nebūtų išauginęs buivolų ir ožkų, nupenėjęs kiaulių bei laukinių šernų, nebūtų pagirdęs vynu, subrandinęs gausaus grūdų derliaus, kad tik žmonės dangui nuolankiai tarnautų. Ar ne taip dangus parodo visokeriopą savo dėmesį? Argi dangus visų nepamaitina? O jei dangus visais vienodai rūpinasi, visus vienodai myli ir maitina, tai nejaugi galima tarti, jog jis negeidžia, kad žmonės vienas kitą mylėtų, būtų vieni kitiems maloningi?

Pridurdamas sakau: mylintį visus žmones ir puoselėjantį gėrybingumą dangus tikrai palaimins. O linkintįjį žmonėms bloga, juos apgaudinėjantį dangus tikrai pasmerks.

NEPRITARIMAS MUZIKAI[1]

Pirma dalis

Mokytojas Mo yra užsiminęs: „<...> tikrai žmones mylintis vyras, užuot ieškojęs, kas pamalonintų jo buvimą ar palepintų kūną, savo poelgiais linkęs pasitarnauti Dangaus paskliautei.

Tikrai žmones mylintis vyras savo poelgiais vengia kenkti žmonijos gerovei, nesikėsina į jos valgį ir apdarus“ <...>

Mokytojas Mo pataria: „Prastuomenę kamuoja trejetas sunkumų. Alkstantys stokoja pavalgyti, šąlantys neturi kuo apsirengti, pavargėliams trūksta poilsio. Šie trys sunkumai žmonėms vargiai pakeliami. Bet jei būtent tokiu metu vanai *(wang)*, gunai *(gong)* ir

[1] „Nepritarimas muzikai“ („Feiyue“) — vienas iš „Mozi“ knygos skyrių. Pasisakymas prieš pasilinksminimus ir ritualinę muziką — toks yra vienas iš Mo Di filosofijos principų. Šis teiginys „Mozi“ yra dažnai kartojamas, ypač ten, kur kritikuojamas aristokratijos švaistūniškas ir prabangus gyvenimas, kurį, Mo Di žodžiais tariant, aristokratiškai praleidžia, mėgaudamiesi įvairiais malonumais ir klausydamiesi ritualinės muzikos, užuot užsiimdami valstybės valdymo reikalais, užuot pasirūpindami, kaip palengvinti gyvenimą paprastiems žmonėms, apkrautiems didžiulėmis rinkliavomis ir todėl neturintiems ko pavalgyti, kuo apsirengti ir galimybės atsipūsti. Moistų mokyklos priešininkai, pasinaudodami šiuo Mo Di teiginiu, apkaltino juos apskritai visos kultūros bei muzikos nepripažinimu. Tačiau toks kaltinimas yra niekuo nepagrįstas.

kiti kilmingieji malonina ausis gaudžiančiais varpais ir būgnų trenksmu, skambina kanklėmis, *qin*, švilpynėmis ir *sheng*[2] ir dar rengia kariuomenės vaikštynes, kad pasipuikuotų ginklų gausumu, tai iš kur paprasti žmonės turės ką pavalgyti ir apsirengti? Todėl manyčiau, kad neturėtų šitaip būti. Siūlyčiau šitai uždrausti" <...>

„Nūdienis žmogus visai nepanašus į šiuos galvijus, — sako Mozi. — Kas uoliai dirba, tas gyvena, o kas nenori dirbti, tas pražūsta" <...>

NEPRITARIMAS KONFUCIANISTAMS[3]

Antra dalis

Konfucianistai mano: „likimas viską iš anksto jau yra nulėmęs. Iš to, kas nulemta likimo, nieko neatimsi ir nieko nepridėsi. Skurdas ir turtai, paskatinimas ir bausmė, laimė ir nelaimė — viskas turi savo priežastį, kurios nepajėgia sukurti jokia žmogaus išmintis. Jei žemdirbiai aptings dirbti, jie nuskurs. O skurdas — valdžios sumaišties priežastis".

Skelbiami anųjų laikų principai, kurių valia laikytis, savo metu juk atrodė nauji, o jų besilaikiusieji proseneliai juk nebuvo šviesiausi išminčiai. Konfucianistai kviečia vadovautis tuo, kuo neturėtų vadovautis šviesiausiasis išminčius; tarti tokius žodžius, kurių neturėtų tarti šviesiausiasis išminčius, ir pavymui vadindami dar tokį žmogų gėrybingu <...>

---

[2] *Kanklės* — rusiškas gusles primenantis, tik išlenktos stačiakampės formos instrumentas; *qin* — apskritimo formos instrumentas, priklausantis liutnės tipo instrumentų grupei; *sheng* — švilpynių grupės instrumentas, paprastai susidedantis iš 13 įvairaus ilgio bambukinių vamzdelių.

[3] Tai vienintelis išlikęs šio skyriaus fragmentas. Kadangi šiame skyriuje nėra frazės „Mokytojas Mo pasakė", kuri sutinkama beveik visuose skyriuose, priskirtinuose ankstyvajam moistų mokyklos gyvavimo laikotarpiui, tai kai kurie tyrinėtojai teigia, jog šis skyrius esą įterptas vėliau ir neturi nieko bendra su „Mozi" knyga. Tačiau, nesiimant iš anksto spręsti teksto autentiškumo klausimo, galima pagrįstai teigti, jog šiame skyriuje dėstomos idėjos, kaip ir griežta kritika konfucianizmo adresu, tikrai yra priskirtinos moistams, pirmiausia kai jie kalba apie konfucianizmo požiūrį į ritualų vaidmenį, apie likimo nenumaldomumą ir apie nuolankią pagarbą senovei.

Kad patrauktų į savo pusę amžininkus, konfucianistai stengiasi kuo įspūdingiau atrodyti ir kuo prašmatniau pasipuošti. Idant priviliotų sekėjų, jie imasi dainų styginiams instrumentams pritariant bei šokių būgnams pritariant. Jie prasimano daugybę įmantriausių ritualų, idant neatrodytų tokie sausi ir atkreiptų žmonių žvilgsnius. Išpūstas jų mokslas negali juk visiems žmonėms atrodyti pats sektiniausias ir teisingiausias. Jie užsiėmę apmąstymais, bet prastuomenei pagelbėti niekuo negali. Jų mintims suprasti pritrūktų viso gyvenimo, jų ritualams atlikti pritrūktų visų metų, o jų muzika nepajėgia mėgautis net turtuolis. Jie prasimanę įvairiausių pagražinimų ir lėkštą meną, idant klaidintų nūdienius valdovus; jie pasirinkę trankią muziką, idant išvestų iš doros kelio naivuolius <...>

Versta iš: Древнекитайская философия. Собрание текстов в двух томах. — Москва: Мысль, 1972. — Т. 1. — С. 178—180, 197—198. Iš rusų kalbos vertė *Loreta Poškaitė*

LIEZI

(V a. pr. Kr.)

Spėjama, kad Liezi gyveno V a. pr. Kr., o visos kitos žinios apie jį — tik legendos. Esą jis buvo tikras daoistas, gyveno atsiskyrėlišką gyvenimą pasirinkęs tyrumą, tuštumą ir nieko neveikimą. Jam priskiriamo traktato „Liezi" autoriumi laikomas Lie Yukou, IV a. pr. Kr. (galbūt tai tikras Liezi vardas). Tai nėra autentiškas kūrinys, nes IV a. pr. Kr. žuvus jo originalui, tame pačiame šimtmetyje jo tekstas buvo atstatytas iš atminties, taigi sukompiliuotas, o iš dalies ir laisvai suredaguotas pirmojo jo komentatoriaus Zhan Zhang (IV a. po Kr.). Nuo VIII a. šis traktatas buvo pavadintas „Chongxu zhengjing" („Tikroji kanoninė veržimosi į tuštumą knyga"). Nors jis laikomas daoistiniu veikalu, tačiau jame ryškios kitų filosofinių mokyklų (budizmo, xuanxue, Zhuangzi ir kt.) įtakos. Tai eklektinis filosofijos kūrinys, nors jame ir dėstoma daoistinė gamtos filosofija ir kosmologija bei vienintelio pirmojo prado laipsniško vystymosi koncepcija.

„Liezi" susideda iš aštuonių skyrių. Antologijoje spausdinami fragmentai iš septinto skyriaus, kuris pavadintas filosofo Yang Zhu vardu, nes čia išsamiai išdėstytos šio filosofo, esą gyvenusio 440—360 ar 414—334 m. pr. Kr., pažiūros. Spėjama, kad jis buvo kilęs iš neturtingos valstiečių šeimos, daug keliavo po įvairias Kinijos kunigaikštystes, turėjo nemaža savo mokinių. Kadangi Yang Zhu nėra palikęs savarankiškų traktatų (arba jie be jokio pėdsako yra žuvę), tad šis skyrius paprastai laikomas savarankišku veikalu, pridėtu prie „Liezi" dėl tam tikrų šiuos kūrinius siejančių daoistinių idė-

jų. Tačiau Yang Zhu vadinti daoistu galima tik su išlygomis. Jis ne itin domėjosi būties ir metafizikos klausimais, bet pirmasis prabilo apie gyvenimo ir mirties problemą (apie tai neišdrįso kalbėti nei Konfucijus, nei kiti Zhou epochos mąstytojai). Esą žmogaus gyvenimas yra trumpas, tad reikia atsižvelgti į visus jo teikiamus malonumus, nesidrovėti jais pasinaudoti užuot garbinus titulus, valdžią ir turtus. Pernelyg laisvamaniškos ir hedonistinės Yang Zhu pažiūros, savanaudiškas gyvenimo malonumų vaikymasis nepaisant tradicinių etikos normų, įstatymų, demonstratyvi panieka visuomeninio gyvenimo vertybėms vėliau susilaukė ir daoistų (Zhuangzi), ir konfucianistų (Mengzi) kritikos, tačiau tai tik paįvairino margą Zhou „šimto filosofinių mokyklų" epochos dvasinį gyvenimą.

LIEZI

Septintas skyrius

YANG ZHU

Yang Zhu, bastydamasis po Lu kunigaikštystę, kartą užsuko į Meng namus. Meng jo ir klausia: „Būti žmogumi — juk to pakanka, tad kam dar gviešiamasi garbės?"

— Šlovė suteikia progą praturtėti, — atsakė Yang Zhu.

— O praturtėjus, kodėl tuo nesitenkinama?

— Norima tapti kilmingu, — atsakė Yang Zhu.

— Tapus kilmingu, kodėl tuo nesitenkinama?

— Siekiama garbingai numirti.

— O po mirties ko dar galima siekti?

— Padėti sūnums ir vaikaičiams.

— Kokia nauda iš šlovės sūnums ir vaikaičiams?

Yang Zhu atsakė: „Kas gviešiasi šlovės, tas nualina savo kūną ir išsekina savo širdį, ir jo šlovės vaisius turi teisę skinti jau visa giminė, o pasipelnyti iš jos jau gali visas jo gimtasis kaimas, ką jau kalbėti apie sūnus ir vaikaičius!"

„Bet juk besiveržiantys į šlovę privalo elgtis nesavanaudiškai, o nesavanaudiškumas veda į skurdą; visi besiveržiantys į šlovę privalo elgtis nuolaidžiai, o nuolaidumas veda prie žemos padėties!"

„Kai Qi kunigaikštystėje pirmuoju ministru buvo Guan Zhong, jo siekiai atitikdavo valdovo siekius, o kalbos nesiskyrė nuo valdovo kalbų: jei valdovas paleistuvaudavo — paleistuvaudavo ir jis; jei valdovas išlaidaudavo — išlaidaudavo ir jis. Jo patarimai pagaliau buvo įkūnyti, ir Qi pavyko užvaldyti visas likusias kunigaikštystes. Bet Guan Zhongui pasimirus, tebuvo prisimintas tik vardas „Guan“, ir tiek. O kai Qi kunigaikštystėje pirmuoju ministru buvo Tian, jis elgėsi visiškai kitaip: jei valdovas dėdavosi išdidžiu, tai jis — nuolaidžiu; jei valdovas žmones apiplėšinėdavo, tai jis žmonėms grūdus išdalydavo. Jam pakluso visi žmonės, todėl jis ir sugebėjo užvaldyti Qi kunigaikštystę. Jo sūnūs ir vaikaičiai iki šių dienų tebesimėgauja valdžia Qi kunigaikštystėje.“

„Ar šitai reiškia, kad pelnyta šlovė atneša skurdą, o nepelnyta — turtą?“

„Tai, kas tikra, neišgarsinama, o kas garsinga, tas netikra. Visi vadinami garsiais vardais tėra paprasčiausi apsimetėliai.“ <...>

Yang Zhu yra pasakęs: „Šimtas metų — tai pats ilgiausias laikas, kokį gali nugyventi žmogus. Kažin ar nors vienam iš tūkstančio žmonių pasiseka sulaukti šimto metų. Bet įsivaizduokim esant tokį žmogų. Tad vaikystei, praleistai motinos glėbyje, ir senatvės karšačiai atitenka beveik pusė šito laiko. Nakties poilsio miegas ir tuščiai praleistos dienos atims dar beveik pusę likusiųjų metų. Ligoms ir kančioms, liūdesiui ir skausmui, nuostoliams ir netektims, rūpesčiams ir būkštavimams bus išeikvota dar beveik pusė to. Likusius šiek tiek daugiau nei dešimtį metų taip pat vargu ar kada žmogus jaučiasi esąs patenkintas, linksmas ir nerūpestingas — štai ir viskas! Tad dėl ko žmogui gyventi, kuo džiaugtis? Yra štai moters grožis ir valgio skanumas; yra štai nuostabūs garsai ir spalvos. Bet juk ir moters grožiu, ir valgio skanumu negali mėgautis visą laiką — atsipyksta; garsais ir spalvomis negali džiaugtis visą laiką — persisotinama. Pagaliau dar yra bausmės ir apdovanojimai, kuriais kas nors uždraudžiama ar paskatinama; yra šlovė ir įstatymai, kuriais žmogus paakinamas eiti pirmyn ar nubloškiamas atgalios. Žmonės pameta galvas besivaržydami dėl menkavertės bei trumpalaikės šlovės ir tikėdamiesi po mirties sulaukti nereikalingo pagerbimo. Veikdami pavieniui, jie įtariai žiūri į tai, ką regi jų akys

ir girdi jų ausys, jie pažaboja savo tikruosius ir apsimestinius kūniškus troškimus. Jie veltui išsižada tų trumpalaikių gyvenimo džiaugsmų ir net akimirką nesugeba lengvabūdiškai užsimiršti. Kuo tad toks žmogus skirsis nuo kalinio, sukaustyto grandinėmis ir pančiais?

Kadaise žmonės žinojo, jog į gyvenimą žingsnis po žingsnio ateinama, o į mirtį žingsnis po žingsnio išeinama, todėl jie visuomet klausė, ką diktuoja jų širdis, ir nesipriešino savo įgimtoms aistroms. Jie maloninosi gyvenimo džiaugsmais, tad šlovė jiems nebuvo reikalinga. Jie linksminosi, vedini savo pačių prigimties, ir nemalšino visus juos vienijančių aistrų. Jie nesivaikė pomirtinės šlovės, tad išvengdavo ir bausmės. Jie nesitikėjo kada nors išgarsėti ir susilaukti šlovės, ir neplanavo, kiek metų nugyvens."

Jinzi paklausė Yang Zhu: „Jei iš jūsų kūno reikėtų išpešti nors vieną plaukelį, idant būtų galima padėti visam pasauliui, ar Jūs tai padarytumėte?"

„Žinia, pasauliui nepadėsi vienu plaukeliu," — atsakė Yang Zhu.

„Na, o jeigu būtų galima, — klausė Jinzi, — ar jūs tai padarytumėte?"

Yang Zhu neatsakė. Jinzi nuėjo pas Mengsun Yangą ir atkartojo jam šituos žodžius. Mengsun Yang tarė: „Tu nesuvokei paties svarbiausio, ką mokytojas turėjo omeny. Prašyčiau šia proga suteikti man žodį. Taigi jeigu už dešimtį tūkstančių luitų aukso tau prireiktų nusilupti gabalą odos, ar šitai padarytumei?"

„Padaryčiau", — atsakė Jinzi.

„O jei už valstybę tau reikėtų išsipjauti vieną sąnarį, — paklausė Mengsun Yangą, — ar šitai padarytum?"

Jinzi tylėjo, ir tada Mengsun Yangas tarė: „Vienas plaukelis — tai mažiau nei gabalas odos; gabalas odos — tai mažiau nei vienas sąnarys; tai suprantama. Bet juk plaukelis po plaukelio — ir susidaro oda; o iš odos suauga sąnarys. Vienas plaukelis — tai, žinia, tik viena dalelytė tarp daugybės kūno dalių; bet ar dėl to galima jo nebranginti?"

„Nežinau, ką tau į tai atsakyti, — tarė Jinzi, — bet jei paklaustume apie tai, ką tu sakei, Lao Dano ir pasienio sargybos viršininko, tai jie pritartų tavo žodžiams; o jeigu apie tai, ką sakiau aš, paklaustume didįjį Yu ir Mo Di, tai jie pritartų mano žodžiams."

Yang Zhu, lankydamasis pas Liang kunigaikštystės valdovą, pareiškė, jog valdyti Dangaus paskliautę yra taip pat nesudėtinga, kaip parodyti delną.

„Jūs, mokytojau, — tarė Liang valdovas, — turite tik vieną žmoną ir vieną sugulovę, bet nesugebate jų suvaldyti; jūsų daržas užima tik trejetą *mu*[1], bet nesugebate jo išravėti; ir dar sakote, jog valdyti Dangaus paskliautę yra taip pat nesudėtinga, kaip parodyti delną! Kaip tad šitaip?"

„Ar teko jūsų didenybei kada nors matyti, kaip ganomos avys? — paklausė atsakydamas į tai Yang Zhu. — Banda — tai tuntas avių, bet jei prie bandos pasiųstume penkių *chi*[2] ūgio vaikėzą su botagu ant peties, tai jam panorus, kad ši trauktų į rytus, — ji pasuks į rytus, o jam panorus, kad ši trauktų į vakarus, — ji pasuks į vakarus. O jei pasiųstume prie jos Yao, parišę už virvutės kad ir vieną avelę, bei Shunį, kuris sektų jam iš paskos su botagu ant peties, tai jie nežengs nė žingsnio. Beje, man, jūsų tarnui, teko girdėti, kad žuvys, ryjančios laivus, neplaukioja atplūdimiais; laukinės gulbės, mėgstančios aukštybes, nesibūriuoja užpelkėjusiuose tvenkiniuose. Kodėl tad taip? Nes jų prigimčiai šitie dalykai visai svetimi. *Huangzhong* ir *daliu*[3] tonai nedera prie šokio, atliekamo pagal ausį veriančią muziką. Kodėl šitaip? Todėl, kad jie skamba pernelyg skirtingai. Vadinasi, tas, kas užsiima didžiais dalykais, neužsiima menkais; o tas, kas užsimoja didžiai veiklai, nesileidžia į mažus dalykus."

Versta iš: Древнекитайская философия. Собрание текстов в двух томах. — Москва: Мысль, 1972. — Т. 1. — С. 213—215, 218, 220—221. Iš rusų kalbos vertė *Loreta Poškaitė*

[1] *Mu* — senovės kinų ploto matavimo vienetas, prilygęs žemės rėžiui, kurio ilgis 240 žingsnių, o plotis — vienas žingsnis, lygus maždaug 1,6 m.

[2] *Chi* — apytikriai trečdalis metro.

[3] Kinų muzikoje buvo skiriama dvylika pustonių, sugrupuotų į dvi vadinamųjų vyriškų ir moteriškų tonų eiles. *Huangzhong* ir *daliu* tonai pradėdavo vyriškų ir moteriškų eilių garsyną. Šiame pavyzdyje jie, matyt, simbolizuoja aukščiausią muzikinių garsų harmoniją — šie garsai netiko šokiui, kuriam pritarė įkyri muzika.

MENGZI

(apie 372—289 m. pr. Kr.)

Mengzi (lotynizuota forma — M e n c i u s) arba Meng Ke — vienas įtakingiausių Konfucijaus šalininkų, „antrasis išminčius" po Konfucijaus. Net savo gyvenimu jis lyg ir kartojo Konfucijaus gyvenimą: Mengzi gimė toje pačioje Lu kunigaikštystėje, kur prieš šimtą metų gyveno Konfucijus, mokėsi pas jo anūką Zi. Kaip ir Konfucijus, jis daug keliavo po įvairias kunigaikštystes, skleisdamas konfucianizmo idėjas ir tikėdamasis gauti valdišką tarnybą, kad galėtų jas įgyvendinti praktiškai. Tačiau tuo metu konfucianistinius humaniškojo valdymo idealus buvo nustelbusios legistinės administracinio valdymo idėjos. Tad jam, kaip ir Konfucijui bei daugeliui jo sekėjų, pavykdavo tapti tik laikinu vieno ar kito valdovo patarėju. Grįžęs į gimtinę, jis dar tikėjosi gauti kokią nors valdišką tarnybą, tačiau nepavyko, ir paskutiniuosius savo dvidešimt metų Mengzi atsidėjo pedagoginiam darbui.

Mengzi politinės ir etinės koncepcijos postulatai sutapo su konfucianizmo postulatais: 1) valstybės valdymas turi būti pagrįstas meile žmogui ir teisingumo principais; valdinių santykiuose su valdovais — valdiniai remia, išlaiko valdovus, paklūsta jiems, o valdovai privalo rūpintis valdinių socialine gerove, švietimu, dorove; 2) žmogus iš prigimties yra geras, paveldėjęs keturis dorovinius pradus — meilę žmogui (ren), pareigos jausmą ir teisingumą (yi), ritualo laikymąsi (li) ir pažinimo galią (zhi). Mengzi pirmasis iš konfucianistų iškėlė juslinio ir racionalaus pradų santykį pažinimo proce-

se. Svarbiausiu pasaulio (dangaus) pažinimo organu ji laikė širdį, o tik paskui jausmus. Taigi Mengzi atgaivino tradicines konfucianizmo nuostatas, kurias buvo jau benustelbią naujos filosofinės mokyklos. Jis išaukštino žmogų ir jo galimybes, prilygindamas jį Dangui ir Žemei.

Mūsų laikus pasiekęs jo vardu pavadintas traktatas „Mengzi" susideda iš septynių skyrių, kurių kiekvienas suskirstytas į dvi dalis. Manoma, jog jo tekstą galutinai parengė Mengzi mokiniai III a. pr. Kr. Tačiau neatmestina prielaida, jog kai kurie jo tekstai yra parašyti paties Mengzi. (Yra liudijimų, jog „Mengzi" turėjęs vienuolika skyrių — čia turimas galvoje kitas keturių skyrių nekanoninis „Mengzi" traktatas, kuris buvo pridėtas prie pagrindinio teksto. Vėliau šie skyriai dingo.)

„Mengzi" traktatas visuotinio pripažinimo susilaukė Song dinastijos laikais (X—XIII a.), o Zhu Xi XII a. jį įtraukė į konfucianistinį „Keturknygės" (Sishu) kanoną. Antologijoje spausdinami „Mengzi" fragmentai iš šešto skyriaus pirmos dalies.

MENGZI

Šeštas skyrius

GAOZI

Pirma dalis

Gaozi tarė: „Žmogaus prigimtis primena ievą, o teisingumas primena taurę. Išugdyti žmogų žmonišką ir teisingą — tai tas pats, kas iš ievos padaryti taurę"[1].

Mengzi tarė: „Ar jūs galėtumėte, nepažeidęs ievos, padaryti iš jos taurę? Pirmiausia jums prireiks ievą nukirsti, tik po to galėsite daryti iš jos taurę. O norint padaryti taurę, ievą būtina nukirsti, tad ir norint išugdyti žmogų mylintį bei teisingą, jį būtina pažeisti. Po tokių jūsų žodžių visi Dangaus paskliautės gyventojai ims vadinti žmoniškumą bei teisingumą prakeikimu".

[1] Skirtingai nuo Mengzi, Gaozi teigia, jog žmogus iš prigimties yra nei doras, nei blogas.

Gaozi tarė: „Žmogaus prigimtis primena kunkuliuojantį vandens srautą: jei atversi jam kelią į rytus — tekės į rytus, jei atversi jam kelią į vakarus — tekės į vakarus. Žmogaus prigimties nevalia skirstyti į dorą ir nedorą, kaip ir tekantis vanduo neskiria, kur rytai, kur vakarai".

Mengzi į tai atsakė: „Vanduo tikrai neskiria rytų ir vakarų. Bet ar jis nežino, kur viršus ir kur apačia? Žmogaus prigimtis veržiasi gėrin lygiai taip pat, kaip kad vanduo veržiasi žemyn. Nėra tokio žmogaus, kuriam nerūpėtų gėris, kaip ir nėra tokio vandens, kuris netekėtų žemyn. Jei imtum vandenį taškyti, sukeldamas bangas, tai gali jį versti lietis virš galvos. O jeigu pastatytum užtvanką ir paleistum jį kriokliu, tai gali priversti jį pakilti sulig kalnu. Bet kuo čia dėta vandens prigimtis? Jis buvo priverstas taip pasielgti. Žmogų galima pastūmėti nedorai elgtis, juk jo prigimtis — kaip to vandens".

Gaozi tarė: „Gyvenimas — tai vadinamoji prigimtis".

Mengzi paklausė: „Ar gyvenimą jūs laikote tokia pat prigimtimi, kaip kad bet ką, esantį baltos spalvos, laikote baltu?" „Žinoma", — atsakė Gaozi.

Mengzi tarė: „Ar jūs manote, kad baltos plunksnos yra tokio pat baltumo kaip ir baltas sniegas, o baltas sniegas yra tokio pat baltumo kaip ir baltas jaspis?" Gaozi atsakė: „Taip".

Mengzi tarė: „Tokiu atveju šuns prigimtis tolygi jaučio prigimčiai, o jaučio prigimtis tolygi žmogaus prigimčiai?" <...>

Gong Du[2] tarė: „Gaozi sako, jog žmogaus prigimtis ir dora, ir nedora". Yra sakančių, kad žmogaus prigimtis gali būti dora, bet gali būti ir nedora". Todėl valdant Wen Wangui ir Wu Wangui žmonės linko į gėrį, o valdant You Wangui ir Li Wangui žmonės linko į žiaurumą. Yra teigiančių: „Vieni yra doros prigimties, o kiti — nedoros". Todėl šalia tokio valdovo, kaip Yao, gyveno Xiang[3]. Su tokiu tėvu, kaip Gu Sou, gyveno Shun[4], šalia tokio vyresniojo

---

[2] *Gong Du* — Mengzi mokinys.

[3] *Xiang* — netikras (suvestinis) Shun brolis. Tradiciniai istoriniai šaltiniai vaizduoja jį nedoru žmogumi, Shun priešingybe.

[4] *Gu Sou* — Shun tėvas, kinų istorikų vaizduojamas blogu, žiauriu tėvu.

brolio sūnaus, kaip Zhou, kai jis buvo valdovas, gyveno Weizi Qi ir valdovo sūnus Bi Gan. O jeigu jūs sakote, kad žmogus yra doros prigimties, — jie visi neteisūs?"

Mengzi atsakė: „Jeigu žmogaus prigimtis paklūsta spontaniškai prabundantiems jausmams, tai ji laikytina dora. Štai ką turiu galvoje, sakydamas, kad žmogus yra doros prigimties. Jei žmogus elgiasi nedorai, tai kalta ne jo prigimtis. Visiems žmonėms būdingas užuojautos jausmas, gėdos ir pasipiktinimo jausmas, pagarbos ir nuolankumo jausmas, tiesos ir apgaulės pajauta. Užuojautos jausmas lemia žmoniškumą. Gėdos ir pasipiktinimo jausmas lemia teisingumą. Pagarbos ir nuolankumo jausmas lemia elgesį. Tiesos ir apgaulės pajautimas lemia pažinimą. Žmoniškumą, teisingumą, elgesį ir sugebėjimą pažinti mes įgyjame ne iš kažkur — šitie dalykai visada yra mumyse, kaip mūsų savastis, tik mes apie juos nesusimąstome. Todėl ir sakoma: „Jų siekdamas, šitai įgyji. Jų netausodamas, šitai prarandi". Žmonės reiškia savo jausmus nevienodai — dvejopai, penkeriopai ir be galo daugialypiškai[5], tad jie negali visapusiškai išsemti savo įgimtų savybių. „Shijinge" pasakyta: „Dangus žmones pagimdė, aprūpino juos įvairiais daiktais ir įvedė įstatymus jų santykiams sureguliuoti. Žmonės puoselėja šį įgimtąjį pastovumą ir brangina kilnųjį sielos maloningumą".

Mengzi tarė: „Derliaus metais dauguma jaunų žmonių būna gėrybingi, o bado metais — negailestingi. Šis skirtingumas atsiranda ne dėl tų įgimtų savybių, kurias jiems suteikė dangus, o todėl, kad badas privertė jų širdis pasiduoti blogiui. Štai kad ir miežiai. Pasėkim juos ir suakėkim. Jei žemė ta pati, ir sėjami jie tuo pačiu metu, tai tuoj sužels ir reikiamu laiku subręs. Tačiau derlius gali būti skirtingas — o jis priklauso nuo dirvos trąšumo, nuo drėgmės ir įdėto triūso. Tad visi vienos rūšies daiktai yra tarpusavy panašūs. O kodėl kalbėdami apie žmogų mes tuo suabejojame? Šviesiausiasis išminčius yra toksai pat, kaip mes. Todėl Longzi ir sakė: „Jei žmogus siuva batus, nežinodamas kojos dydžio, tai žinau, kad jis nepadarys kokios nors pintinėlės". Visi batai panašūs vienas į kitą, nes visoje Dangaus paskliautėje žmonių kojų formos vienodos. Tą

[5] Šią frazę sunku išversti, nes įvairūs autoriai skirtingai ją interpretuoja.

patį galima pasakyti apie burną ir skonį. Visos burnos jaučia skonį vienodai. Yiya[6] pirmasis perprato, kokie skoniai priimtini mūsų burnoms. Tarkime, žmonės savo burnomis jaučia skonius skirtingai, kaip kad šunys ir arkliai skiriasi nuo mūsų; bet juk kodėl visi Dangaus paskliautės žmonės savo skonio jutimais seka Yiya skoniu? Jei Dangaus paskliautė savo skoniais seks Yiya — tai visos Dangaus paskliautės burnos yra panašios viena į kitą. Tas pats pasakytina ir apie klausą. Jei kalbėsime apie garsus, tai Dangaus paskliautėj visiems norisi išgirsti didžiojo muzikanto Kuang grojimą[7]. Vadinasi, visos Dangaus paskliautės ausys girdi vienodai. Tą patį galima pasakyti ir apie akis. Dangaus paskliautėje nebuvo tokio, kuris nebūtų pripažinęs Zidu[8] esant gražų. O tie, kurie nevertino Zidu gražumo, buvo tiesiog akli. Todėl sakau: „Žmonių burnos jaučia skonį vienodai; žmonių ausys girdi garsus vienodai; žmonių akys mato grožį vienodai. Tad nejaugi žmonių širdžių niekas nevienija? Kas tad jas vienija? Tai mūsų dvasios savastis ir teisingumas. Šviesiausiasis išminčius jau iki mūsų suprato, kas yra bendra mūsų širdims. Tad mūsų širdys maloninasi mūsų dvasios savastim ir teisingumu, kaip ir mūsų burnos skonėjasi naminių gyvulių mėsa“. <...>

Versta iš: Древнекитайская философия. Собрание текстов в двух томах. — Москва: „Мысль“, 1972. — Т. 1. — С. 243—246. Iš rusų kalbos vertė *Loreta Poškaitė*

[6] *Yiya* — subtiliu skoniu garsėjęs virėjas, tarnavęs Qi kunigaikštystės valdovui Huan Gongui.

[7] Meistras Kuang pravarde Gu Kuang (aklasis Kuang), — garsus senųjų laikų Kinijos aklas muzikantas, mokęs muzikos Jin kunigaikštystės valdovo Ping Gun (VI a. pr. Kr.) rūmuose.

[8] *Zidu* — savo grožiu išgarsėjusio aukšto pareigūno, tarnavusio Zheng valstybei, pravardė. Jo pavardė ir vardas yra Gong Sun.

ZHUANGZI

(apie 369—286 m. pr. Kr.)

Zhuangzi (pilnas jo vardas Zhuang Zhou) — viena ryškiausių daoizmo filosofijos figūrų. Patikimų žinių apie jo gyvenimą nedaug. Manoma, kad jis yra kilęs iš Song kunigaikštystės (tuometinės Kinijos centro), gyvenęs apie 369—286 m. pr. Kr. Jaunystėje jam tekę dirbti laukinių žagrenių plantacijos prižiūrėtoju. Vėliau jis atsisakė valstybinės tarnybos ir gyveno kaip laisvas filosofas. Zhuangzi buvo nepaprastai apsišvietęs, tačiau pasižymėjo kuklumu, netroško garbės, gyveno neturtingai, esą pynęs sandalus. Įkūręs savarankišką filosofinę mokyklą, jis siekė įtvirtinti daoizmą kaip asketiško gyvenimo filosofiją ir savo asmeniniu pavyzdžiu rodė daoistinį dvasinio tobulėjimo idealą.

Jam priskiriamas traktatas „Zhuangzi" yra vienas svarbiausių, įtaigiausių ir didžiausių daoizmo filosofijos tekstų. Istoriniai šaltiniai liudija, kad iš pradžių jis turėjęs 52 skyrius, o po trijų šimtmečių — jau tik 26 ar 27 skyrius. Galutinai iki šių dienų išlikęs „Zhuangzi" tekstas susiformavo III—IV a. sandūroje, kai jo komentatorius Guo Xiang (252—312) suskirstė jį į 33 skyrius, o juos savo ruožtu dar į tris dalis: 1) vadinamoji „vidinė" dalis (neipian) apima pirmuosius septynis skyrius, kurie yra seniausi ir autentiškiausi, nes juos, manoma, yra parašęs pats Zhuangzi; 2) „išoriniai" skyriai (waipian) — jų yra 15, kurie aiškina pirmųjų skyrių teiginius; 3) „mišrieji" (zapian) — paskutinieji 11 skyrių, kurie konkrečiais pavyzdžiais iliustruoja „išorinių" skyrių teiginius.

„Zhuangzi" — tikras kinų raštijos šedevras, kuriam būdingas vaizdingas metaforinis stilius, pasakojimo formų įvairovė (dialogai, patarlės ir priežodžiai, alegorijos, mitiniai pamokymai), netikėti minties šuoliai, subtili ironija.

Antologijoje spausdinami fragmentai iš pirmųjų trijų ir septynioliktojo „Zhuangzi" skyrių, kuriuose atsispindi autoriaus estetinės pažiūros.

ZHUANGZI

Pirmas skyrius

XIAOYAO YOU

[PALAIMINGOS KLAJONĖS]

Šiauriniame vandenyne žuvis gyvena, jos vardas — Kun[1]. Žuvis ši, Kun, didžiulė; kiek siekia tūkstančių ji *li*[2] — net nežinia. Pavirsta ji paukščiu, o šiojo vardas — Peng[3]. Kiek tūkstančių gi *li* ilgyn jo driekias nugara — net nežinia. Kai paukštis Peng pakyla skrydžiui, jo išskleisti sparnai uždengia dangų tarytum milžiniškas debesis. Pralėkdamas virš šniokščiančių bangų, Pietų vandenyno link šis paukštis suka. O Pietų vandenynas — tai dangiškasis telkinys.

Qi kunigaikštystės „Xie" knyga[4] — nepaprastų, keistų istorijų tai rinkinys. Šioj knygoj štai kas skelbiama: „Kai skrieja Pietų vandenyno link, didysis Peng sparnų mūša sudrumsčia vandenis aplink save net tūkstančių trijų *li* atstumu; pagavęs vėją sūkuriu jis metasi devynių tūkstančių *li* aukštumon. Štai taip pakilęs, tik po mėnesių šešių jis nusileidžia".

Pavasario rytais garuoja ežerai ir upės[5]; lengviausių dulkių prisipildo oras; tai vis — alsavimo gyvų būtybių dvelksmas. Dangus

---

[1] Kai kurių komentatorių nuomone, tai didelės žuvies rūšis. Fang Yizhi (XVII a.) manė, jog *Kun* — maža žuvelė, kurios vardą Zhuangzi „pasiskolino" didžiulei žuviai aprašyti.

[2] *Li* — ilgio matas. 1 *li* apytiksliai lygus 0,5 km.

[3] *Peng* — didelio paukščio pavadinimas. Hieroglifo „peng" reikšmė senuosiuose tekstuose sutampa su hieroglifu „feng", reiškiančiu feniksą.

[4] Komentatorių nuomonės nesutampa: Sima Biao teigia, jog tai žmogaus vardas; kitur teigiama, jog tai knygos pavadinimas.

[5] Originaliame tekste nuo vandens kylantis rūkas metaforiškai vadinamas *yema* — laukiniais žirgais.

atrodo žydras — bet kas žino, ar taip išties yra? Jis tolimas ir aukštas — bet ar tai reiškia, kad neturi jis ribų? Galbūt kai didis Peng pažvelgia žemėn, jam taip pat atrodo, kaip žiūrintiems į dangų?

Jei dugnas negiliai, vanduo neišlaikys didesnio laivo. Tačiau užteks puodelio vieno tik vandens, kad įduboj grindų žolės stiebelis valtim virstų. Čia pat pastačius šį puodelį, jis neplūduriuos — per didelis bus laivas, o vandens per maža. Jei vėjas nestiprus, tai nepajėgs ore jis išlaikyt didžių sparnų. Jei paukštis Peng pakilt į tūkstančių devyniasdešimties *li* aukštį gali, tai tik todėl, kad pasitelkia vėją, kuris sparnus iš apačios prilaiko. Dangaus žydrynė — viršum paukščio; toliau jau nebekliudomas jis skrenda ir geidžiamus Pietus pasiekia.

Cikada ir karvelis, iš didžio Peng šaipydamiesi, sakė: „Lengvai pakilę skrydžiui, mes greit nutūpti galim ant guobos ar sandalo medžio. Dažnai, tiesa, nė jųjų nepasiekę, nupuolame ant žemės. Tad kam gi kilti į devyniasdešimt tūkstančių *li* aukštį ir skrist į Pietus?"

Jei kas į užmiestį patraukia iškylaut, tas tris sykius kely užkandęs sotus namo sugrįžta. Bet jeigu nukeliauti reikia šimtą *li* — grūdų tokiam reiks pasiimti tiek, kad jų užtektų visai parai. Jei laukia tūkstančio *li* kelias, tai maisto atsargų trims mėnesiams paruošti reikia.

O ką suprast cikada ir karvelis gali?

Nelygios menkos žinios išminčiai didžiai; gyvenimas juk trumpas neprilygs gyvenimui ilgam. Iš kur mes žinome, kad taip išties yra? Juk nežino vienadienis grybas apie tai, kad sutemas brėkšma pakeičia. O cikada nežino, kas pavasaris, ruduo yra. Štai kas vadinama „trumpu gyvenimu". Chu kunigaikštystės[6] pietuose medis auga, vadinamas Ming Ling. Pavasaris jam trunka penkis šimtus metų, kitus penkis šimtus — ruduo. O štai gilioj senovėj buvo medis, vadinamas Da Chun[7]. Aštuonis tūkstančius jam metų trukdavęs pavasaris, kitus aštuonis tūkstančius — ruduo. Štai kas vadi-

[6] Chu kunigaikštystė buvo įkurta Vakarų Zhou epochoje ir egzistavo šiandieninėje Hubei provincijoje (centrinė Kinija).

[7] *Ming Ling* ir *Da Chun* — legendinių medžių pavadinimai.

nama „ilgu gyvenimu". Peng Zu[8] lig šių dienų garsėja amžiumi ilgu. Jei žmonės jam visi prilygtų — argi nebūtų liūdna?

Valdovas Tang, kai klausinėjo jisai Ji[9], liudijo taip pat: „Dykynėj Šiaurės, kur neauga žolės, medžiai, yra vandenynas; tai — dangiškasis telkinys. Gyvena ten žuvis, jos kūno plotis — tūkstančiai keli *li*, o ilgio nieks nežino; vardu ji Kun. Yra ten paukštis, kurio vardas — Peng. Jo nugara — tarytum kalnas Tai[10], o išskleisti sparnai — lyg danguje pakibęs milžiniškas debesis. Pagavęs vėją sūkurių, jis metasi devynių tūkstančių *li* aukštumon, o ten virš debesų ir oro — tik dangaus žydrynė. Tada į geidžiamus Pietus jis suka ir skrenda Pietų vandenyno link.

Balinė putpelė, iš didžio Peng šaipydamasi, sakė: „Ir kur šis paukštis lekia? Aš šokteliu, pakylu, bet po kelių *ren*[11] vėl krentu ant žemės. Tarp krūmų ir brūzgynų plevenu — tai viskas. Tad kurgi skrenda jis?"

Tai ir vadinam skirtumu tarp didelio ir mažo.

Vieniems gebėjimų pakanka tituluoto valdininko rangui, kiti suvienyt kraštą gali. Yra tokių, kurių dorybės jiems valdovo postą lemia arba išmanymas ir talentas visoj šaly pasitikėjimą nupelno. Bet į save jie žvelgs kaip tas balinis paukštis. Tad Song Rongzi[12] tokius pajuokdavęs. Net jei pasaulis visas imtų garbint jį, tai jo neįkvėptų; pasaulio viso priekaištai jo nesutrikdytų. Nuo išorės griežtai jis vidų skyrė, ir ribą tarp garbės ir nešlovės nustatė — bet tik tiek. Ir nors tokių, kaip jis, pasauly reta, dar priklausyti nuo kažko turėjo jis.

---

[8] Pasak padavimų ir legendų, Peng Zu buvo ilgiausiai pasaulyje gyvenęs žmogus.

[9] *Valdovas Tang* — pirmasis Shang dinastijos (XVI—XI a. pr. Kr.) imperatorius, dar vadinamas Shang Tang. Ji (pilnas vardas Xia Ji) — imperatoriaus Shang Tango amžininkas, talentingas gydytojas. Wen Yiduo „Zhuangzi neibian xiaoyi", sekdamas Shen Qing „Beishan lu", šioje vietoje pateikia tokį intarpą: „Valdovas Tang paklausė Ji: „Ar pasaulis už keturių pusių, viršuje arba apačioje, turi ribas?" Ji atsakė: „Už to, kas neturi ribų, yra dar tai, kas jų labiau neturi". Originaliame tekste tokio intarpo nėra.

[10] Manoma, jog Zhuangzi čia mini Tai kalną — vieną šventųjų Kinijos kalnų, esantį šiandieninėje Shandongo provincijoje.

[11] *Ren* — ilgio matas. Zhou epochoje 1 *ren* — kiek daugiau nei 2,5 m.

[12] Vienų komentatorių teigimu, *Song Rongzi* — Kariaujančių kunigaikštysčių epochos (475—221 m. pr. Kr.) mąstytojas, gyvenęs Song kunigaikštystėje. Kitų komentatorių nuomone, tai imperatoriaus rūmų mokslininkas, gyvenęs Ji kunigaikštystėje.

Liezi[13] mokėjęs jodinėt ant vėjo — lengvai ir sklandžiai irdavęsis jis; po dešimties ir penkerių dienų jis tesugrįždavęs. Tarp siekusiųjų laimės tokių kaip jis — nedaug. Bet jei nevaikščiodamas išsiverst galėjo jis, dar nuo kažko turėjo priklausyti. Štai jei gebėtų sekti jis Dangaus ir Žemės dėsniais ir permainas šešių energijų valdyti[14], kad begalybėje klajoti sau galėtų, nuo ko tuomet dar priklausytų jis? Todėl ir sakoma: tobulas žmogus save užmiršta, dvasingasis nežino savo nuopelnų, išminčius tikras nebeturi vardo.

Valdovas Yao, ruošdamasis sostą perduoti Xu You[15], kalbėjo: „Ar ne laikas, patekėjus Saulei ir Mėnuliui, fakelų ugnims ilsėtis? Ar jų šviesa prilygti Saulei ir Mėnuliui gali? Sezoniniams lietums nulijus, ar reikia dar drėkinti žemę? Ar nebus tai bergždžias darbas? Žinau, jog šalį aš netobulai valdau — tad leiskit perduoti ją jums. Pasauly įsiviešpataus tvarka, Dangaus sūnum jums vos patapus." Xu You atsakė: „Valdykite toliau sau šalį, jau viešpatauja čia ramybė ir tvarka. Kodėl pakeist turėčiau jus — ar kad įgyčiau vardą? Bet vardas gimdo daiktus; o ar nuo jų turėčiau priklausyt? Kai paukštis girios gūdumoj sau lizdą veja, tereikia medžio jam vienos šakos. Pelė laukinė, upėj troškulį malšindama, negers vandens daugiau, nei skrandyje jos telpa. Tad grįžkite atgal, valdove! Ką veiksiu aš su jūsų valdomis, su jūs pasauliu?! Jei virtuvėj šeimininkaujantysis neparuošia valgio, nejaugi atnašaujantis, aukoms skirtas taures paėmęs, tai darys?"

Jian Wu[16] štai taip kalbėjo Lian Shu[17]: „Aš atsiskyrėlio Jie Yu[18] kalbas girdėjau — jos buvo didžios ir beribės, liedavos be atvan-

[13] *Liezi* (4 a. pr. Kr.) — kitas daoizmo atstovas, filosofas, dažnai minimas Zhuangzi knygoje. Tikrosios Liezi filosofinės pažiūros nebūtinai sutampa su išdėstytomis Zhuangzi knygoje.

[14] Šešios energijos *(liu qi): yin, yang,* lietus, vėjas, giedra ir apsiniaukęs oras.

[15] *Yao* — vienas legendinių Kinijos valdovų. *Xu You* — Yao amžininkas, atsiskyrėlis. Knygoje „Gaoshi Zhuan" užrašytas toks pasakojimas: Xu You, išgirdęs, kad Yao nori perduoti jam imperatoriaus sostą, pirmiausia nubėgo į upę plautis ausų — esą toks prašymas galėjęs jas užteršti (iš čia jo pravardė *Xier Weng* — „senis, plaunantis ausis"). Po to jis pasitraukė ant Ji kalno ir gyveno ten kaip atsiskyrėlis. Zhuangzi knygoje yra ir daugiau fragmentų, kuriuose kalbama apie valdovą, atsisakiusį sosto, ir išminčių, nepriimantį pasiūlymo tapti valdovu.

[16] *Jian Wu* minimas Zhuangzi knygos dalyje „Didysis Mokytojas". Atsiskyrėlis arba kalnų dvasia.

[17] *Lian Shu* žinomas tik iš šio fragmento. Manoma, kad tai Zhuangzi išgalvotas asmuo.

[18] *Jie Yu* (tikrasis vardas Lu Tong) gyveno Chu karalystėje ir buvo Konfucijaus amžininkas.

gos, atgal nebesugrįždamos. Jo kalbomis stebėjausi ir kiek nerimavau — tarytum Paukščių takas neaprėpiamos jos buvo. Kaip atskirti didieji vieškeliai nuo namo kiemo, taip buvo jos nuo žmogiškų jausmų nutolusios". Lian Shu paklausė: „Tad apie ką gi jis kalbėjo?" „Jis pasakojo, — tarė Jian Wu, — jog ant tolimojo Gu Ye kalno[19] dvasingasis gyvena, kurio oda tarytum sniegas arba ledas, manieros grakščios, lyg jaunų mergelių. Grūdais nesimaitina jis, o įkvepia tik vėjo ir tyrą rasą geria. Ant debesų jis sėsdavo ir, skrendančius drakonus pasigavęs, klajodavo už jūrų keturių. Dvasia rami ir sutelkta jo buvo. Jam, neatnešusiam nuostolio daiktams, puikiausi derliai metų metais užderėdavo. Maniau, jog kalbos paikos buvo šios, todėl jomis nepatikėjau". „Išties, — atsakė Lian Shu, — juk negali neregys spalvų paveikslo puošnumu gėrėtis, o kurčiasis išgirsti būgnijimo ir varpų gaudimo. Bet ne vien tik kūno lygmenyje egzistuoja neregystė ir kurtumas; ir protas gali būti neregintis arba kurčias; žinojimas tavasis kaip tik toks ir yra. O šis dvasingasis išsiugdyto *de*[20] dėka gebėdavo suvienyt dešimt tūkstančių daiktų. Visur įžvelgdamas ramybės ir taikos siekimą, kas rūpinsis dar šio pasaulio reikalais? Dvasingajam pakenkti nieks negali; jei potvynio vanduo pakiltų lig dangaus, jo neužlietų. Jei nuo didžios sausros sutirptų akmenys, metalai ir suanglėtų žemė bei kalnai — jis karščio nepajustų. O iš jo pelenų galėtum suformuoti Shun[21] ir Yao. Nejau pajėgtų tokį pasaulio reikalai sujaudint?

Kartą žmogus iš Song kunigaikštystės, prekiaudamas kepurėmis, pasiekė Yue kunigaikštystę, bet Yue žmonės pratę buvo neaugint plaukų ir raštais išsimargindavo kūną[22]; kepurės jiems nereikalingos buvo. Kai Yao valdė šalį, ramybė ir tvarka tarp jūrų viešpatavo. Bet

---

[19] Pasak padavimų ir legendų, Gu Ye kalnas buvęs Šiauriniame vandenyne.

[20] *De* — „dorybė", „moralinė jėga", „malonė", „dosnumas". Viena fundamentaliųjų Kinijos filosofijos kategorijų, *Dao* manifestacija. Konfucianistinė ir daoistinė tradicijos jas traktuoja skirtingai.

[21] *Shun* — kitas legendinis Kinijos valdovas.

[22] Yue kunigaikštystė buvo į pietus nuo Song kunigaikštystės; Song kunigaikštystėje vyrai augindavo plaukus ir rišdavo juos į kuodelį viršugalvyje, ant kurio ritualų ir apeigų metu užsidėdavo kepures. Yue kunigaikštystėje tokio papročio nebuvo.

kai nuvyko jis į tolimąjį Gu Ye kalną, kur į šiaurę nuo Fen upės stūkso, ir susitiko keturis išminčius[23], pasaulį tykiai jis užmiršo.

Huizi[24] pasakė Zhuangzi: „Wei kunigaikštystės valdovas dovanojo man moliūgo sėklų; jas pasėjau ir išauginau, o užaugę vaisiai penkis *dan*[25] sutalpint galėjo. Norėjau vandenį moliūguose laikyti — bet tam jie buvo nepakankamai tvirti. Tuomet iš jų išpjoviau aš ąsočius, bet buvo jie plokšti ir dideli, tad ką talpinti neradau juose. Dėl didumo savo moliūgai niekam netinkami buvo, ir juos susmulkinau aš į visai mažus gabalėlius". Į tai atsakė Zhuangzi: „O jūs išties nemokate didžių dalykų panaudoti. Song kunigaikštystėje žmogus gyveno, žinojęs, kaip nuo šalčio skeldėjančioms rankoms vaistingą tepalą pasigamint, mat jo šeimoj nuo seno buvo verčiamasi šilko plovimu upės vandeny. Išgirdęs apie nuostabų receptą, vienas svetimšalis įsigyti jį panoro už auksinių šimtą, ir šio pasiūlymo aptarti buvo sukviesta visa šeima. „Mes, — tarė jie, — plauname šilkų gijas vandenyje — tai darė mūs tėvai ir proseniai, bet kiek tegaudavom auksinių mes už darbą šį! Dabar gi už receptą galime išsyk pelnyti auksinių šimtą — tad parduokim jį." O svetimšalis, nuostabų receptą gavęs, apie jį pranešti Wu kunigaikštystės valdovui nuskubėjo. Kai neramumai kilo Yue kunigaikštystės žemėj, Wu valdovas jį kariuomenės savos vadu paskyrė, nes žiemą Wu ir Yue kunigaikštystės susikauti ant vandens turėjo. Kai mūšyje šiame jis Yue pulkus nugalėjo, tai gavo jų žemes ir titulu apdovanotas buvo. Tad nors vaistingas tepalas tebuvo vienas, bet panaudotas buvo jis skirtingai: vieni tik šilko gijas plovė, o kitas už jį žemėmis apdovanotas buvo.

O dabar jūs, turėdamas talpinančius penkis *dan* moliūgus, kodėl jų nesurišote į vieną plaustą — juk plaukiot būtumėt galėjęs upėmis ir ežerais! Jūs sunerimot, kad moliūgai niekam tikę? Koks lengvabūdis esate ir kaip išmanymo jums trūksta!"

---

[23] Keturi Gu Ye kalno išminčiai: Wang Ni, Nie Que, Bei Yi ir Xu You.

[24] *Huizi* (tikrasis vardas Hui Shi) — Zhuangzi amžininkas, logikų mokyklos *(mingjia)* atstovas.

[25] *Dan* — tūrio vienetas; 1 *dan* apytiksliai lygus 100 l.

Huizi pasakė Zhuangzi: „Turiu aš medį didelį, žmonių vadinamas jis Chu[26]. Jo stiebas kreivas — darbui su valksna netiks. Jo šakos išsiraitę — dailidės instrumentai jų neįveiks. Stovėdamas šalikelėj, nerūpi niekam jis. Taip jūsų žodžiai — didūs, bet niekam nenaudingi; bet kas, jų pasiklausęs, nuo jūsų nusigręš". Atsakė Zhuangzi: „Nejaugi nesate regėjęs, kaip tyko grobio lapė ar katė laukinė? Glusteli prie žemės, laukdamos aukos; čia šokteli į rytus, čia į vakarus, čia aukštyn arba žemyn, kol pačios įsipainioja į tinklus ir juose pražūva. Dar būna jakų — didelių, tarytum debesys, užklojusių dangų. Nors turi daug jėgos, šie jakai negebės pagaut pelės. Dabar jūs didį medį turit ir sielojatės, kad niekam nenaudingas jis; kodėl nepersodinus jo į plyną šalį — bekraštę dykvietę, kurion paskui nerūpestingai galėtumėt atklysti ir neveikti nieko, laisvai sau po medžiu tuo gulinėtumėt. Šis medis nepatirs kirtiklio smūgių, jam daiktas joks pakenkti negalėtų. Jis nenaudingas, tad kaip gali būti jis našta?"

Versta iš: *Zhang Gengguang.* Zhuangzi quan yi. (Zhongguo lidai mingzhu cong shu). — Guiyang: Guizhou renmin chubanshe, 1992; *Liu Jianguo, Ce Baotian.* Zhuangzi yi zhu (Zhongguo gudai mingzhu jin yi cong shu). — Jilin: Jilin wenshi chubanshe, 1993; *Wang Xinmin.* Zhuangzi bo. — Shijiazhuang: Huashan wen chubanshe, 1993. Iš senosios kinų kalbos vertė *Rima Sondaitė*

Antras skyrius
DAIKTŲ LYGYBĖ

Valdantis savo jausmus iš Pietų priemiesčio sėdėjo parimęs — visko atsižadėjęs, žvelgė į viršų, tyliai alsuodamas, lyg jo ir nebūtų. Tobulo grožio keleivis, stovėdamas prie jo ir laukdamas, prabilo:

— Ar įmanoma, kad kūnas taptų panašus į sausą medį, o širdis — į pelenus atvėsusius? Juk tas, kurs dabar sėdi parimęs, jau ne tas, kurs sėdėjo parimęs anksčiau!

[26] *Chu* — manoma, jog čia minimas kiniškasis uosis, išaugdavęs iki 20-ties ir daugiau metrų aukščio.

— Puikiai paklausei, — tarė jam Valdantis savo jausmus, — tačiau ar supratai, kad aš savęs atsižadėjau? Žmogaus fleitą išgirdęs, dar žemės fleitos nežinojai, žemės fleitą išgirdęs, dar nežinosi, kas yra visatos fleita.

— Gal tamsta pasakysi, kaip tai sužinoti? — pasiteiravo Keleivis.

— Atsidūsta žemė ir, sako, rauda vėjas. Dabar nutilęs, tačiau koks kauksmas pasigirs per galybę žemės angų, kai jis užgros. Ar nesi tokių balsų girdėjęs? Kalnų tarpekliai ir ūksmingi gojai, ir vilkduobės su styrančiomis šaknimis tų išrautų medžių, kurių nė šimtas vyrų neapjuostų — lyg nosys, burnos, ausys tie laužynai, it sijos, užtvaros ir slenksčiai — vienu metu atrodo lyg pašėlęs srautas, kitu atrodo lyg vanduo nurimęs. Kriokliais kunkuliuoja vieni, kiti švilpia it strėlės, triukšmingai iškvepia vieni, įkvepia tyliai kiti. Aukšti, žemi, tolydūs, trūkčiojantys tie garsai. Vieni dainuoja, kiti jiems pritaria. Gaivus vėjelis — lyg negausi sutartinė, o vėtra — tikras spiečius. Nutils įnirtęs bangpūtys, ir kiauros angos ištuštės. Ar nesi girdėjęs paskutinių tylančio vėjo atodūsių?

— Žemės fleitą jos angos kuria, žmogaus fleitą kuria skylės bambuko kamiene. O ką turėjai omeny bylodamas apie visatos fleitą? — paklausė Keleivis.

— Sąskambių aibės susipina, ir kiekvienas sąskambis aidi tinkamai. Visa, kas skamba savaime.

Daug žinantis — dosnus, smalsus — mažai žinąs. Ugningos galios yra tik svari šneka, o nereikšmingoje — tauškalai išlieka. Sapne — imlumas sielai, atsikėlus — kūnui. Žmonėms bendraujant ir jungiantis, kasdieną jų protai kaunasi. Esama čia ir neryžtingų, viską slepiančių, nutylinčių, atsargių net mažam pavojui esant, o iškilus dideliam pavojui — delsiančių. Kai kurių kalbos veržlios, tarytum strėlės, jie sprendžia, kur tiesa, kur melas. Kai kurie tyli, lyg priesaiką davę, dėl pergalės atkakliai laikosi savo. Žiemą ar vystantį rudenį mena kalbos trečių — šie tyžta diena po dienos. Ketvirti vis sapalioja apie tai, kas buvo, ir neįmanoma atplėšti jų nuo praeities; todėl sausos ir slogios jų šnekos, lyg prirakintos prie išsekusios senvagės, atgaivinti tokių žmonių širdies jau niekas neįstengs.

Lyg trelės, sklindančios iš tuštumos, lyg iš garų išaugę grybai — taip dieną naktį vienas kitą keičia liūdesys ir džiaugsmas, pyktis ir

linksmybė, atodūsiai ir rūpesčiai, jausmų nepastovumas ir tvirtybė, aistra kaupimo ir besaikis švaistymas, tiek teisėta meilė, tiek paleistuvystė. Iš kur tie monai verčiasi, to nieks nežino. Ar ne laikas baigti? Sakau, gal jau pats laikas baigti!

Gauname šitai nuolat — ir vakare, ir iš ryto. O kur priežastis — gimdyvė? Nebūtų „kito“ — nebūtų ir „mano“. Nebūtų „mano“ — nebūtų kam priimti fenomenų, ir kam savintis jų. Tai jau arti tiesos, tačiau dar neaišku, kas nuolatinį tapsmą skatina. Valdytojas neturi sau liudininkų. Veikti geba, bet ar patikėsi, formos nematęs, kad jausti beformis gali?

Kaulų šimtai, devynios angos ir šeši vidiniai organai yra vienybėje. Kurie iš jų arčiausiai „tavęs“? Ar visi mieli? Gal skirsi kuriai daliai daugiausia dėmesio? Ar visos dalys yra tarnaitės ir tarnai? Ar užtektinai tarnaičių ir tarnų, kad valdytų vienas kitą ir be proto viens kitam įsakinėtų? O gal vis keičia vienas kitą: kažkas valdovu tampa, kažkas tarnais ir taip toliau? Ar esti tarp jų tikras teisėtas karalius? Ar rasime mes jį, ar nerasime, jam pačiam iš to nebus nei naudos, nei nuostolio.

Nevalia ardyti sukurtosios formos iki ji natūraliai nenumiršta. Tiek veikimas, sankirta su daiktais, tiek ir taikinga sandora su daiktais galų gale kūniškąją formą išsemia, nuvaro it žirgą, kurio bėgančio neįmanoma sustabdyti. Kaip liūdna ir baisu, kai visą amžių vergiškai plušama ir nematyti jokių to darbo vaisių! Vykdomi pavedimai tušti iš paskutiniųjų, nežinant kada reikės grįžti. Ir kas iš to, kad žmonės tai vadina „nemirtingumu“, jeigu jų kūnai, o kartu ir širdys dulkėmis virs![1]

Ar iš tiesų žmogaus gyvenimas toks neprotingas? O gal aš neprotingas? Ar tarp žmonių yra protingų? Juk vis moko, įsigalėjusiomis nuomonėmis remiasi. Ar kam trūksta tokių mokytojų? Vargu ar šie gilina savo žinojimą. Pasitaiko ir tokių, kurie sau patys nuomones pasirenka, tarp jų ir visiški kvailiai. Žmogus, nesubrendęs

[1] Tai, ką graikai vadino ψυχή, senovės kinai — dvi atskiras substancijas (sielas) *gun* ir *po*. Pirmoji, aukštesnioji, arba dvasinė siela, dvasinių ir mentalinių funkcijų principas, antroji — gyvulinė siela, kuriai priskiriamos kūniškosios funkcijos. Žmogui mirus, *gun* eina į Dangų, o *po* — į Žemę.

žinijai ir aiškinantis, kas teisinga ir kas klaidinga, niekuo nesiskiria nuo tokio, kuris šiandien Yue pasiekęs, teigia tenai atvykęs vakar. Tai reiškia nesantį paskelbti ir laikyti esančiu. O kaip nesantį paversti esančiu — to net šventasis Jaunas drakonas nežinojo, kur jau čia aš!

Kalba — tai ne šiaip sau kvėpavimas. Kalbantis taria žodžius, bet tai, apie ką jis kalba, visiškai neapibrėžta. Ar tikrai egzistuoja kalba? Gal kalbos niekada ir nebuvo? Manoma, kad jinai skiriasi nuo paukščio čiulbesio, bet ar skiriasi jinai nuo to čiulbesio, ar nesiskiria?[2]

Kaip giliai buvo *dao* nugrimzdęs, jeigu tiesa ir melas išsiskyrė! Kokios tamsios patapo kalbos, jeigu atsirado skriauda ir teisingumas! O kaip galėjo išnykti *dao*, jei jis visame kame esti? Ir kalba egzistuoja, tai kodėl ji nesugeba išreikšti? *Dao* užtemdo netikę mokslai ir nedorybės. Kalbą užteršia besaikės puošmenos. Todėl ir prasidėjo ginčai tarp konfucianistų ir moistų: pirmieji teigė, ką antrieji neigė, o antrieji gyrė, ką pirmieji peikė. Kad susigaudytum tarp tų teigimų ir neigimų, nieko nėra geriau, kaip pasitelkti į pagalbą intelekto šviesą.

Kiekvienas daiktas yra „aš", bet podraug ir „ne-aš"[3]. Ne kiekvienas regi savąjį „ne-aš", bet suvokia tai tik „aš" pažinęs kaip „ne-aš". Todėl ir sakoma, „ne-aš" atsiskleidžia per „aš", o „aš" — tai „ne-aš" rezultatas. Taip byloja mokslas: „aš" ir „ne-aš" atsiranda lyginant vieną su kitu. Gyvenimas tik ten, kur yra mirtis, o kur mirtis — ten ir gyvenimas. Kur galimybė yra, ten ir negalimybė, o kur negalimybė, ten ir galimybė. Kur tiesa, ten randasi ir netiesa, kur netiesa — ten ir tiesa iškyla. Todėl išminčius neina „aš" taku, bet širdyje atspindi prigimtinę šviesą. „Aš" — podraug „ne-aš"; „ne-aš" tuo pat metu ir „aš". „Aš" tiesa ir netiesa viena, „ne-aš" tiesa ir netiesa kita. Bet ar iš tikrųjų „aš" ir „ne-aš" vienas nuo kito skiriasi, ar nesiskiria? Kai „aš"

---

[2] Tad kas kalba — nežino, o kas žino — nekalba.

[3] Zhuangzi leksikai būdingi negatyvūs terminai: *wu* — ne-būtis, *wuwu* — ne-daiktas, *wuming* — bevardiškumas ir pan.

ir „ne-aš" nebetenka priešybės, jie tampa tikrąja *dao* esme. Tiktai *dao* esmė tapati apskritimo centrui, į kurį spinduliai subėga, žeriami į begalybę. „Aš" teigimas — viena iš nesiliaujančių nuomonių, „ne-aš" neigimas — kita nesiliaujanti nuomonė. Todėl sakoma, kad išeitis geriausia — pasitelkti širdies skaidrų veidrodį nušviečiančią intelekto šviesą.

Pasitelkti ypatybę norint įrodyti, kad ypatybės nėra ypatybės, — ne pats tinkamiausias įrodinėjimo būdas; daug geriau ne-ypatybe naudotis. Imti pavyzdžiu arklį norint įrodyti, kad baltas arklys nėra arklys — ne pats tinkamiausias įrodinėjimo būdas; daug geriau su ne-arkliu lyginti. Iš tikrųjų visata nelyg ypatybė, daiktų marška — tarytum arklys. Galimybė — galima, negalimybė — negalima. *Dao* veikia ir kuria; daiktus įvardija — ir tokie jie tampa. Kuomi jie esti? Jie esti tuomi, kuomi esti. Kuomi jie nesti? Jie nesti tuomi, kuomi jie nesti. Kiekvienas yra tas, kas jis yra, ir gali būti tuo, kuo gali būti. Nieko nėra, kas nebūtų kažkuo, ir nieko nėra, kas negalėtų kuo nors būti. Todėl *dao* viską veda į esmės aukščiausiąją Vienybę: ir rąstą suvienija, ir siją, ir baidyklę, ir gražuolę, ir tai, kas bendra (tauru), ir tai, kas atskira (iškrypę), ir tai, kas keista, ir tai, kas apgaulinga. Atskyrimas kuria, o kūrimas griauna. Galų gale tiek sukurti, tiek sugriauti sugrįžta į vienybę. Tik dao įtikrinęs suvokia, kaip viskas tarpsta vienybėje, daiktuose regi bendra ir atskira, nieko „sau" nepriskirdamas. Įprastame atskirume — nauda, o naudoje — bendrumas, bendrume — pasitenkinimas, o pasitenkinime — pabaigos artumas. Tegul pasibaigia tariamai nuosavas ir atskiras jų „aš". Tegul eina į pabaigą, pats to nežinodamas, tvirtindamas tuo vienybę *dao*.

Kas savo dvasią ir inteligentiškumą dėl vienybės alina ir blaško, nesuprasdamas, kad viskas jau esti toje vienybėje, tas gali būti, pasak pasakėčios, „trys iš ryto" pavadintas. Kodėl „trys iš ryto?" O todėl, kad sykį beždžionių karalius giles beždžionėms dalydamas, jų paklausė:

— Ar gerai bus trys iš ryto, o vakare keturios?

Beždžionės šitai išgirdusios mirtinai perpyko.

— Tada keturios iš ryto, o vakare trys, ar gerai?

Visos beždžionės be galo apsidžiaugė.

Nei esmė, nei vardas nepasikeitė, tačiau, beždžionių savasties palinkimą atsekdamas, šėrėjas kurstyti gali tai pyktį, tai džiugesį. Visa tai tinka kalbant apie neišmanymą ir nuomonių nesutarimą. Todėl išminčius, priešingus suvienydamas polius, pusiausvyroj ilsisi. Šitaip einama „viduryje“ ilsintis iškart dviem keliais: ir „aš“, ir „ne-aš“.

Senolių žinija buvo tobula. Kur jos tobulumas? Jie nepažino daiktų. Tai tobuliausia žinija, nieko prie jos pridėti neįmanoma. Po to kai kas suvokė, jog yra daiktai, bet dar nematė tų daiktų atskirybės. Po to kai kas iš jų pamatė skirtumus, bet gėrio ir blogio dar neįžiūrėjo. Kada tiesa buvo atskirta nuo netiesos — tada ir pasislėpė *dao*. *Dao* dingus, meilės aistra ėmė augti. Tačiau ar realus aistros augimas, ar tikras *dao* išnykimas? Gal niekas neišaugo ir niekas neišnyko? Vis dėlto buvo žala padaryta, gimė aistra, ir todėl gražusis Zhao grojo ciniu. Tačiau žalos nebuvo, aistra neatsirado, todėl Zhao daugiau nebegrojo.

Kai gražusis Zhao grojo ciniu, mokytojas Kuang mušė taktą. O geradarys gražbyliavo, atsirėmęs į plataną. Šių meistrų žinios buvo beveik neprilygstamos, todėl iki šiol apie juos dar sklando padavimai. Mylėjo savo menus ir tuo iš kitų išsiskyrė. Savo menus mylėdami, kitus norėjo šviesti. Tamsuolius šviesdami, patys galiausiai baigė tamsiais išvedžiojimais. Jų mokiniai tuos gudrius išvedžiojimus suprato tik paviršutiniškai ir tobulumo neįgijo iki gyvenimo pabaigos. Jeigu tokius galima vadinti „tobulais“, tai net ir aš tobulas, o jeigu tokių negalima vadinti tobulais, tai nei manęs, nei kito negalima vadinti tobulu. Kad suprastum visa tai, pasakysiu: išminčius tamsą nušviečia ne „aš“ pasitelkęs, o visuotine šviesa.

Dabar man teks dar kai ką pasakyti. Nežinau, ar šitie žodžiai bus adekvatūs „aš“, ar ne. Tačiau adekvatumas „aš“, kartu su neadekvatumu, tampa adekvatumu, ir nesiskiria nuo „ne-aš“. Nepaisant to, kai ką pabandysiu išsakyti:

— Yra pradžia. Yra ir ne-pradžia — „iki“ pradžios neprasidėjusi pradžia. Yra ir ne-ne-pradžia — „iki“ ne-pradžios neprasidėjusi pradžia beprasmė. Yra būtis. Yra ir nebūtis „iki“ būties. Yra nebūtis „iki“ nebūties. Yra ir niekada neprasidedanti ne-ne-nebū-

tis „iki“ ne-nebūties. Staiga pasirodo būtis ir nebūtis, bet apie būtį ir apie nebūtį niekas dar nieko nežino: kas iš tikrųjų būtis? Kas nebūtis? Dabar jau aš esu kai ką pasakęs, bet nežinau, ar tai, ką pasakiau, iš tikrųjų esti, ar iš tikrųjų nesti.

Didžiausias visame pasaulyje — rudens voratinklio plaukelio smaigalys, mažiausias — kalnas Tai. Ilgiausias gyvenimas to, kuris mirė dar vaikas; Pengzi patsai mirė jaunas. Visata ir mes kartu užgimę, visi daiktai yra viena. Jeigu viskas viena, žodžiai čia nereikalingi. Bet jeigu sakoma, kad viena — tai vėlei žodžiai, tad kodėl nekalbėti? Vienybė ir žodis kartu paėmus sudaro dvejetą, prie dviejų pridėję vienetą — gauname trejetą. Toliau taip skaičiuojant, nė geriausias matematikas nerastų galo, ką jau kalbėti apie paprastą žmogų. Nuo „nieko“ iki „kažko“ jau suskaičiavome iki trijų, o jeigu skaičiuotume nuo „kažko“ iki „kažko“ (nuo „būties“ iki „būties“)? Neskaičiuosime — sustosime kur pridera.

Dao nedalus. Žodžiai nepastovūs. Todėl ir radosi skirtumai. Leiskite nuodugniau paaiškinti: atsirado dešinė, atsirado ir kairė, atsirado įstatymas ir pareiga, atsirado lenktyniavimas ir kova. Tai ir vadinama aštuoniomis kokybėmis. Kas anapus šešių pasaulio šalių esti, išminčiui realu, bet apie tai jis nekalba. Apie tai, kas šešių pasaulio šalių rėmuose yra, išminčius kalba, tačiau nesprendžia. Apie anuos amžius, vadinamus „Pavasariai ir rudenys“, apie valdovų valią išminčius teigia, tačiau nesiginčija, nes ir atskirybėje yra tai, kas neatskiriama, ir abejonėje yra tai, kas neabejotina. Paklausime: „O kodėl?“ Ogi todėl, kad išminčius savyje visa tai saugo, o pašlemėkai ginčijasi, kad pasipuikuotų vienas prieš kitą. Todėl ir sakoma: kas paisto, tas nepažįsta *dao*. Didis Kelias neįvardytas, didis ginčas žodžiais nenusakomas, didis gailestingumas — negailestingas, didis kuklumas nuolaidų nepažįsta, didis narsumas neprievartauja. Atsiradęs *dao* — jau nebe *dao*; ginče išsakyti žodžiai neįtikina; pastovus gailestingumas nėra tobulas, nepriekaištingas kuklumas nežadina pasitikėjimo; prievartos lydimas narsumas ne visiškai tikras. Šis penketas apvalus esti, tačiau artėja kvadrato link. Todėl tobulas yra tas, kurio žinojimas — nežinojimas, ir tobulas tas, kurio ginčas bežadis. Pažinęs neįvardijamą *dao* — brangenybių sargas. O tas, į kurį pilama, bet niekada per kraštus nebėga,

iš kurio semiama, ir niekada neišsenka, kurio žinojimo versmės — nežinia, tas vadinamas mokslo sargu.

<...> Iš kur man žinoti, ar gyvenimo meilė — ne iliuzija? Iš kur man žinoti, ar mirties baimė neprimena jausmo, kurį patiria žmogus, namus gimtuosius vaikystėje palikęs ir pamiršęs, kad reikia sugrįžti namo ir patirti sugrįžimo džiaugsmą?

Mergelė Li buvo pasienio kario Ai duktė. Prievarta vežama į Jin ji taip raudojo, kad rūbai nuo ašarų permirko, bet kai atvyko į valdovo rūmus, kai su valdovu permiegojo ir maitintis ėmė gausiai, tada savo raudų gailėjosi. Iš kur man žinoti, ar nesigaili velionis, kad buvo taip į gyvenimą įsikibęs? Tie, kurie raudas sapnavo, atsikėlę į medžioklę ruošiasi. Kartais net sapnus sapne aiškinasi, ir tik pabudę pradeda suvokti, kad sapnavo. Tačiau ateina ir didysis prabudimas, po kurio suvokiamas didysis sapnas. O kvailiai mano esą budrūs, jie giliai įsitikinę, kad gyvenimo nesapnuoja. Skuba spręsti, kas valdovas, o kas piemuo. Kokie kvailiai! Abu jūs — ir Tamsta, ir Konfucijus — sapnuojate. Aš kalbu, kad jūs sapnuojate, ir aš taip pat esu sapne. Tokia kalba vadinama neįtikėtina. Jeigu dešimčiai tūkstančių amžių praėjus sutiksime išminčių didį, kuris paaiškins mums šitą paradoksą, tai bus akivaizdu, kad nuo dabar iki mūsų ir to išminčiaus būsimo susitikimo nepraėjo nė para.

Tarkime, mes susiginčijome. Jeigu tu mane įveikei, o ne aš tave, ar tai reiškia, kad iš tiesų esi teisus, o ne aš? Arba jeigu aš tave įveikiau, o ne tu, ar būtinai esu dėl to teisus? Ar negali būti, kad abu esame teisūs arba neteisūs? Matai, kad mes ir dviese vienas kito neįstengiam suprasti ir sutarti, o esantys be abejonės, skendi tamsoje. Tai kas galėtų šį klausimą išaiškinti? Paklausčiau sutinkantį su tamsta, bet jeigu su jumis sutinka, kaip tad bešališkai galės nutarti? Paklausčiau su manim sutinkantį, bet kaip jis nešališkai galės nutarti, jeigu sutinka su manim? Paklausčiau tą, kuris nesutinka nei su tavim, nei su manim, bet kaip toksai teisingai nutars, jeigu nesutinka nei su tavimi, nei su manimi? Paklausčiau tą, kuris sutinka su abiem, bet kaip toks nutars, jeigu sutinka su abiem? Taigi nei aš, nei tamsta, nei kiti tarpusavio supratimo neįstengsime pasiekti. Ko lieka dar tikėtis?

Nesvarbu, ar daiktų kaitą atitinka pavadinimų kaita ar neatitinka, viską pagal prigimtį suderinę, leiskime savarankiškai tekėti. Taip nugyvensime savo amžių. Ką reiškia „pagal prigimtį suderinę"? Tai reiškia, kad tiesa taip pat yra ir ne-tiesa, kad „taip" podraug yra „ne-taip". Jeigu tiesa iš tikrųjų tiesa, tai nėra jokio reikalo ir beprasmiška ginčytis, kuo neteisingas nuo teisingo skiriasi. Jeigu „taip" iš tikrųjų yra „taip", tai neverta ginčytis, kuo skiriasi „ne-taip" nuo „taip". Laiką pamirškime, ir nutarimus, kas teisinga, o kas neteisinga, pamirškime. Džiaugsmą atraskime Begalybėje, apsigyvenkime Begalybėje.

Paklausė Atšvaistas Šešėlį:

— Kodėl esi toks nepastovus? Tai eini, tai stovi, tai atsisėdi, tai atsiguli?

— Argi aš nesu priklausomas nuo kažko, kad taip elgiuosi? — atsakė jam Šešėlis. — O ar tasai, nuo ko aš priklausau, nepriklauso dar nuo ko nors kito, vienaip ar kitaip elgdamasis? Nuo gyvatės žvynų ir nuo cikados sparno argi nepriklausau? Iš kur man žinoti, kodėl taip yra? Iš kur man žinoti, kodėl ne taip?

Kartą susapnavo Zhuang Zhou, kad jis drugelis, linksmai skraidąs drugelis. Ir jis net nežinojo, kad buvo Zhuang Zhou. Atsibudęs staiga pamatė esąs Zhuang Zhou, bet nežinojo, ar Zhuang Zhou sapnavo, kad jis drugelis, ar drugelis sapnuoja esąs Zhuang Zhou. Kažkuo drugelis skiriasi nuo Zhuang Zhou. Tai tad ir vadinama daiktų permaina[4].

Trečias skyrius
ILGO GYVENIMO PAGRINDAS

Gyvenimas mūsų ribotas, o žinija neribota. Ribotam siekti neriboto pavojinga. Šitai supratus, neabejotina, kad, žinijai didėjant,

[4] Šią ontologinę situaciją Zhuangzi vadina daiktų transmutacija, *wuhua* — tai esminė jo filosofijos sąvoka.

didėja ir pavojus. Venki šlovės, gera darydamas; venki bausmės, bloga darydamas — eik vidurio keliu. Tai būdas išsaugoti kūną, gyvenimo vientisumą, tėvus paremti ir ilgai gyventi.

Valdovo Wen Hui virėjas darinėjo jautieną. Kiekvienas jo rankos mostas, peties judesys, kiekvienas žingsnis ar kelio linktelėjimas, kiekvienas rėžiamos skerdienos garsas, kiekvienas peilio bakstelėjimas — viskas kūrė tobulą harmoniją, tarytum šokant „Jingshou" („Šilkmedžio giraitės") šokį.

— Kaip nuostabu! Tobula meistrystė! — aikčiojo Wen Hui.

Nuleidęs peilį, virėjas tarė:

— Jūsų tarnas daug labiau ištikimas *dao* negu meistrystei. Ką tik pradėjus mėsininku dirbti, gyvuliai man buvo kūniškoji visuma, bet po trejų metų darbo gyvulių, kaip fizinės visumos, neberegėjau. Dabar aš dirbu protu, o ne akimis. Nėra jutimų, tiktai dvasia viešpatauja. Mano peilis taikosi prie kūno prigimtinės sandaros: slysta ertmėmis, plyšiais. Jis niekada nepaliečia nė mažiausios sausgyslės ar raiščio, o juo labiau didžiųjų kaulų.

Geras mėsininkas — pjauna, todėl peilį keičia kartą per metus. Vidutinis — kapoja, tad pakeičia peilį kartą per mėnesį. O ano peiliui jau devyniolika metų: gyvulių kiek tūkstančių išdarinėjau, o ašmenys tokie, lyg ką tiktai iš po galąstuvo.

Tarp sąnarių yra tarpeliai, o peilio ašmenys ploni: ašmenys juda laisvai ir vietos jiems netrūksta. Tad ir prabėgus devyniolikai metų, regis, ką tiktai iš po galąstuvo. Tačiau pasitaikius sudėtingai kaulų jungčiai, kurią įveikti ne taip lengva, aš tampu be galo atsargus: akių neatitraukdamas, peilį vos vos judinu. O rėžį užbaigiu taip staigiai, kad, regis, žemės į šalis pasipila. Peilį iškėlęs pastoviu, apsidairau aplinkui, paskui pavaikštau kiek atsargiai ir pajuntu pasitenkinimą. Tik tada peilį nuvalau ir padedu į vietą.

— Puiku! — tarė valdovas. — Klausydamas virėjo žodžių, aš supratau, kaip reikia gyventi siekiant ilgaamžiškumo.

— —

Fazanas pelkėje tiktai kas dešimt žingsnių baksteli snapu, atsigeria tiktai praėjęs šimtą žingsnių. Tačiau, nors ir nenori būti penimas narvelyje, laisvėje neįvertina, kad pats sau šeimininkas.

Kai mirė Laozi, Qin Yi atėjo jo apraudoti. Kūktelėjęs tris kartus, jis apsisuko ir išėjo.

— Ar tamsta nebuvote mokytojo draugas? — paklausė jo nustebęs mokinys.

— Buvau, — atsakė Qin Yi.

— Ir tokiu netinkamu būdu jį apraudojote?

— Taip, — atsakė Qin Yi. — Iš pradžių maniau, kad ten susirinkę Laozi sekėjai, bet supratau, kad taip nėra. Išvydau senius vaitojančius, lyg savo sūnus apraudant, išvydau jaunuolius verkiančius, lyg motinų netekus. Jie yra iš tų žmonių, kurie kalba, kai kalba nereikalinga, ir verkia ten, kur ašarų nereikia. Tai prievartavimas esminio principo ir žmogiškų emocijų penėjimas visai užmiršus, kas duota prigimties. Kaip tik tai senoliai ir vadino bausme už nuopuolį.

Mokytojas pasirodė, kai atėjo laikas, ir kada reikėjo — pasitraukė. Savo laiku ramiai gyvenančių ir klusniai paisančių prigimties neveikia nei liūdesys, nei džiaugsmas. Senovėje tokius vadino Gamtos išlaisvintais iš pančių.

Žemiško kelio baigmės neišvengia žagarus renkančios rankos, tačiau ugnis liepsnoja ir toliau. Nežinia, ar apskritai ugnis užgęsta.

Septynioliktas skyrius
SU RUDENIO POTVYNIAIS

Upę perpildė srautų šimtai, rudenio potvyniams prasidėjus. Ji išsiliejo taip plačiai, kad iš vieno kranto ar net iš salelės žvelgdamas, kitame krante atskirti buivolo nuo arklio negalėtum. Apsidžiaugė He Bo (upės dvasia) be galo, manydamas viso Pasaulio grožį dabar turįs.

He Bo leidosi pasroviui ir pasiekęs Šiaurės vandenyną dirstelėjo į Rytus, tačiau vandenys driekėsi be galo ir be krašto. He Bo pakraipė galvą, apžvelgdamas vandens platybes, atsiduso ir kreipėsi į Šiaurės vandenyną (vandenyno dvasią — Ruo):

— Visiems patarlė žinoma: „Kruopelytę vieną suvokęs apie *dao*, mano, kad jam jau niekas neprilygsta". Apie mane tai pasakyta. Esu girdėjęs, jog Konfucijaus žinios menkai buvo vertinamos, kad niekino ir Bo Yi (vyresnįjį lygų) už jo pareigingumą. Anksčiau tuo netikėjau, o dabar įsitikinau, išvydęs, koks neišsenkantis ir neaprėpiamas esi. Jeigu vartų tavųjų nebūčiau pasiekęs, ilgai iš manęs būtų juokęsi didžiojo *dao* žinovai.

Šiaurės vandenynas jam atsakė:

— Apie jūrą nekalbėki su varle iš šulinio — bala yra galutinė jos tobulumo riba. Mašalui nepasakoki, kad yra žiema, nes jam žinomas tik vienas metų laikas. Su ribotu žmogumi apie *dao* nešnekėk — šis tik tiek išmano, kiek išmokytas, ir surištas esti įtaigos pančiais.

<...> Aš girdėjau, kad *dao* suvokęs, žmogus nežinomas lieka, kad tobuliausias savybes turintis nieko neturi, kad didis žmogus savęs kaip kūrinio yra atsižadėjęs — tokia dalios riba galinė.

— Neskiriant daiktų nei išoriškai, nei vidujai, kaip kilminguosius atskirti nuo menkystų? — paklausė He Bo.

— *Dao* požiūriu, — atsakė Šiaurės vandenynas, — nėra daiktų kilmingų, nėra paniekos vertų. Atskirų daiktų akimis žvelgiant, kiekvienas save kilmingu laiko kitus niekindamas. Pasak visuomenėje įsigalėjusios nuomonės ir papročių, nuo žmogaus pastangų nepriklauso, kilmingas jis ar ne. Nutarta remiantis įprastu principu ir dideliais vadinti tuos, kurie laikomi dideliais, tad kūrinijos begalybėje visus teks dideliais vadinti. Mažais vadinant tuos, kurie laikomi mažais, visą kūriniją teks maža vadinti. Tokiu būdu sužinai, kad dangus ir žemė tėra sėklelė, ir kad kalnui tolygus yra plauko galiukas. Tokia yra aiški sąlyginių dydžių lyginamoji nuovoka. Sprendžiant iš funkcijų bei nuopelnų ir vadinant naudingu tą, kas nusipelniusiu laikomas, — pasirodys, kad visa daiktų begalybė naudinga. Neigiant nuopelnus tų, kas nenaudingais laikomi, pasirodys, kad visa kūrinija tokia. Tiktai supratus Rytų ir Vakarų priešybę ir žinant, jog be vienas kito jie taip pat negali būti, įmanoma tinkama atskirų dalių vaidmens sąlygotumo įžvalga. Spręsdamas iš kiekvieno pranašumų ir pateisindamas tuos, kuriuos kažkas pateisina, neatrasi dalyko, ku-

rio negalėtum pateisinti arba įrodyti. O smerkiant tuos, kuriuos kažkas smerkia, galų gale visus reikės pasmerkti. Sužinoję, kad Yao (Aukščiausiasis) ir Jie (Draskantis į gabalus) save pačius pateisina, o vienas kitą neigia, turėsime puikų ribotų interesų ir savimeilės apraiškos pavyzdį.

— —

Zhuangzi žvejojo Pu upėje, kai Chu valdovas dviem savo rūmų didikams įsakė perduoti jam tokius valdovo žodžius: „Noriu pavesti jums visą savo kunigaikštystę tvarkyti".

Zhuangzi, nepaleisdamas iš rankų meškerės ir net galvos nepasukdamas, atsakė:

— Girdėjau, Chu kunigaikštystėje yra šventasis vėžlys, kuris jau trys tūkstančiai metų kaip miręs ir kurį, suvyniotą į audeklus ir paguldytą į skrynią, valdovai saugo protėvių šventykloje. Kas yra vėžliui geriau: būti mirusiam, kad kiautą kažkas galėtų garbinti, ar būti gyvam ir vilkti uodegą žemės purvynu?

— Geriau gyvam vilkti uodegą žemės purvynu, — atsiliepė didikai.

— Tai eikite šalin, — tarė Zhuangzi, — nes ir man geriau uodegą vilkti purvynu.

— —

<...> Ar su savo žinojimu, kurio anaiptol nepakanka, norint suvokti subtiliausias *dao* mokslo ištarmes, nesi panašus į tą varlę iš užakusio šulinio, kai sieki kiekvieną sykį pasirodyti savo meto iškalbingu genijumi? Tamstos žinojimas nepajėgia atskirti tikra nuo netikra, juo labiau bejėgis Zhuangzi kalbas suvokti. Tamstai tai tas pats, kaip uodui kalną versti arba šimtakojui aplenkti upę. Zhuangzi tuo tarpu savo meistryste Geltonąsias versmes aplenkia, į padebesius tolimuosius kyla, jam nėra Pietų anei Šiaurės. Į keturias pasaulio šalis prasiskverbdamas, neria į erdvę neišmatuojamą, nėra jam nei Rytų, nei Vakarų. Pirmapradžiu principu pradėjęs, prie eterio visuotinės skvarbos sugrįžta vėlei. Su virpuliu tamsta prašai apie jį papasakoti ką nors, kad galėtumei tyrinėti, ieškai jo, kad savo tuščią gražbylystės meną rodytum. Ar tai ne žema? Ar ne tas pats, kaip į dangų kvailai spoksoti per vamzdelį, kaip yla taikyti į žemę, tikintis ją per-

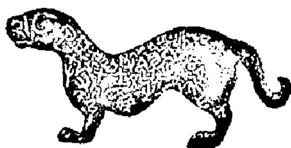
smeigti? Eik šalin! Nejaugi nesi girdėjęs, kaip jaunesnieji sūnūs iš Shoulingo vaikščioti mokėsi Handane? Kai neišmokę nieko naujo pamiršo ir tai, ką mokėjo, — namo teko paršliaužti keturiomis! Jei tamsta dabar nebėgsi nuo manęs šalin, pamirši, ką žinojai, ir nebeteksi amato <...>

Versta iš: Sources of Chinese Tradition. — New York: Columbia University Press, 1960. — P. 70—86.
Iš anglų kalbos vertė *Algis Uždavinys*

XUNZI

(apie 313—apie 238 m. pr. Kr.)

Kai kurių senovės kinų rašto šaltinių liudijimais, Xunzi buvo kilęs iš turtingos šeimos, gyvenusios Zhua kunigaikštystėje. Jo tikras vardas Kuan, turėjo ir pravardę Qin. Buvo jis labai išsimokslinęs, artimai bendravo su valdžios žmonėmis, daug keliavo po įvairias kunigaikštystes, skelbdamas savo filosofines ir politines idėjas. 264 m. pr. Kr. atvykęs į Qi kunigaikštystę dėstė garsiojoje Zixia akademijoje. Čia pelnė pirmojo patarėjo (le dafu) titulą. Po dešimties metų jis persikėlė į Chu kunigaikštystę, tapo Lanlino srities viršininku. Metęs valdišką tarnybą, jis atsidėjo kūrybiniam darbui, įkūrė savo mokyklą, kartu su savo mokiniais rašė filosofinį traktatą, vėliau pavadintą jo vardu — „Xunzi". Mirė jis Lanline.

Xunzi užbaigia ankstyvąjį, klasikinį, senosios kinų filosofijos raidos etapą, įamžindamas savo mintis klasikiniu tapusiame veikale „Xunzi". Mūsų laikus jis pasiekė visas, bent jau toks, kokį jį parengė pirmasis jo redaktorius Liu Xiang (I a. pr. Kr.). Jį sudaro 32 skyriai; iš jų 23 (ar 22) esą parašė pats Xunzi, tris — kartu su mokiniais, o likusius šešis — jo mokiniai jau po mokytojo mirties.

Xunzi — žymiausias senovės Kinijos filosofas švietėjas. Nors jis apskritai priskiriamas konfucianizmo mokyklai, tačiau jo kūryboje jaučiama didelė daoizmo, legizmo, moizmo ir kitų filosofijos krypčių įtaka. Su jam būdingu kriticizmu Xunzi tyrinėjo ir vertino daugelį senovės kinų filosofinių mokyklų, mėgino sintetinti jas konfucianizmo ir legizmo pagrindu. Filosofinei Xunzi pasaulėžiūrai būdingi naiviojo materializmo bruo-

žai, o politikos srityje jis teigė apšviestosios monarchijos idėją, pagrįstą tradicinės moralės principais ir įstatymo autoritetu bei galia. Xunzi pirmasis kinų filosofijoje iškėlė mintį apie visuomeninę žmogaus prigimtį.

Antologijoje spausdinami traktato „Xunzi" devyniolikto skyriaus „Apie ritualą" fragmentai — čia nuosekliai išdėstyta itin svarbi kinų kultūrai ritualo estetikos samprata.

XUNZI

Devynioliktas skyrius

APIE RITUALĄ

Kaip atsirado ritualas? Atsakau: gimdamas žmogus atsineša su savimi troškimus; jei šie troškimai nebūna patenkinami, kyla būtinas noras juos įgyvendinti, jei šito siekiant nebojama saiko ir ribų, neišvengiamai imama galynėtis. Pradėjus galynėtis, pereinama į maištus, o maištai atveda į skurdą. Proseniai valdovai bjaurėdamiesi maištų, sukūrė ritualo ir pareigos-teisingumo normas, idant pagal jas būtų galima suskirstyti žmones, patenkinti jų troškimus ir siekius. Padaryti taip, kad troškimai nepranoktų juos galinčių patenkinti daiktų, o daiktų skaičius visados atitiktų troškimų ribas, šitaip derinant troškimus su daiktais ir abipusiškai juos puoselėjant — štai kam buvo reikalingas ritualas.

Todėl ritualo paskirtis — įgyvendinti troškimus[1].

Žmogaus burną tenkina naminiai galvijai, ryžiai, soros, penkių skonių dermė; nosį — pipiro ir orchidėjos aromatas; akis — nuostabiausi jaspio ir metalo raižiniai, subtiliausi raštai ir siuviniai; ausis — varpo, būgno, fleitos, gongo, arfos, kanklių, švilpynės *yu* ir *sheng* skambesys; kūną — erdvus namas ir jaukūs kambariai,

[1] Plėtodamas Konfucijaus mokslą apie ritualą (*li*), kaip normatyvinį žmonių šeimyninių ir visuomeninių santykių pagrindą, Xunzi šiai sąvokai teikia naują socialinę-ekonominę reikšmę. Pasak jo, ritualas yra ne tik moralės, žmogaus elgesio normų matas, bet ir savotiškas ekonominis visuomeninio produkto paskirstymo svertas. Šiame fragmente Xunzi samprotauja apie ritualo kilmę ir jo įtvirtinimo būtinybę, savo aiškinimus grįsdamas ekonominiais veiksniais: neįmanoma vienodai patenkinti visų žmonių visų troškimų, todėl, pasak jo, būtina įtvirtinti skirtumus tarp žmonių, pagal kuriuos būtų tenkinami jų materialiniai poreikiai.

iškloti minkštais dembliais, miegamaisiais paklotais ir sėdynėmis. Štai kodėl ritualas padeda įgyvendinti troškimus.

Kilnus žmogus, stengdamasis patenkinti savo troškimus, vis dėlto linkęs juos tenkinti skirtingai. Ką reiškia tie skirtingumai? Atsakau: kilmingas ir prasčiokas skiriasi padėtimis; vyresnis skiriasi nuo jaunesnio, vargšas ir turtingas, niekinamas ir aukštinamas — kiekvienas iš jų privalo atitikti savo vardą. Todėl dangaus sūnus oriai sėdi ant minkštų demblių erdvioje karietoje — šitai teikia malonumą jo kūnui; jo juostoje pritaisytos aromatingosios žolelės — šitai teikia malonumą jo uoslei; jo karietos priešakys ryškiai nuspalvintas — šitai teikia malonumą jo akims; karietos varpelis ritmingai skimbčioja; karietai judant pamažu, jis primena *wu* muziką ir *xiang* šokius; važiuojant greitėliau, jis atliepia *shao* ir *hu* garsams — šitai teikia malonumą jo klausai; jo vėliava su išpieštu drakonu plevėsuoja devyniomis palomis — taip žmonės sužino, kad jiems pasirodė dangaus sūnus; ant jo karietos ratų pavaizduotas gulintis raganosis ir bešokąs tigras, arklių pavaržos iš ryklio odos, karietos užtiesalas — iš šilko, šonai — auksinių drakonų pavidalo, — visa tai rodo, koks didis yra dangaus sūnus. Jo karietą tempia mokyti ir romūs arkliai — tuo užtikrinamas jo kelionių saugumas.

— —

Ritualui svarbūs trys dalykai: dangus ir žemė, nes palaiko buvimą; protėviai, nes palaiko giminę; valdovas, nes palaiko tvarką. Jei ne dangus ir žemė, tai kaip galėtų visa gyvuoti? Jei ne protėviai, tai iš ko žmonės atsirastų? Jei ne valdovas, tai kas Dangaus paskliautėje įvestų tvarką? Jei trūktų nors vieno iš šių trijų pagrindų, žmonėms nebūtų įmanoma darniai gyventi. Taigi ritualas reikalauja, jog viršuje būtų sekama dangumi, apačioje — žeme, jog pagarbiai būtų minimi protėviai ir gerbiamas valdovas. Tokie yra trys ritualo pagrindai.

Valdovai lenkiasi Didžiajam protėviui kaip pačiam dangui ir *zhuhou* nedrįsta išmaitoti jo šventovės[2], apsiskaitėliai ir valdininkai taipogi iš kartos į kartą atiduoda pagarbą vis tiems patiems didiesiems protėviams — šitaip lenkiamasi šaknims. Pagerbiant

[2] Xunzi čia turi omenyje išimtinę *wang* (valdovo) teisę atnašauti aukas Didžiajam protėviui, arba Dangui, kurios neturėjo vietiniai atskirų kunigaikštysčių valdovai *zhuhou*.

šiuos pradmenis, puoselėjamas gėrybingumas. Atnašauti auką dangui turi teisę tik dangaus sūnus, atnašauti auką žemei gali tik *zhuhou*, gedėti mirusiųjų — tik apsiskaitėliai ir valdininkai; šitaip įtvirtinami skirtingumai, kurie padeda gerbti pagarbos vertus, smerkti vertus pasmerkimo, — šitaip didis išlieka didis, o menkas — menkas. Todėl visos Dangaus paskliautės valdovas lenkiasi septynioms protėvių kartoms, atskiros kunigaikštystės valdovas — penkioms, žemvaldys, nuo savo žemės pristatantis penkis kovos vežimus, — trims, o žemvaldys, nuo savo žemės pristatantis tris kovos vežimus, — dviem protėvių kartoms[3]; o užsidirbantis duoną fiziniu triūsu į protėvių šventyklas neturi jokios teisės. Šitaip išryškinami nuopelnų skirtingumai: jei nuopelnai reikšmingi, tai dosnios ir jų teikiamos malonės; jei jie menki, tai kuklios ir jų teikiamos malonės.

Atnašaujant didžiąją auką, aukščiausioje vietoje statomas tyro vandens sklidinas indas; ant aukų altoriaus — žalia žuvis, o pačiame priešaky — prėskas mėsos sultinys; šitaip pareiškiama pagarba pirmapradžiui maistui. Atnašaujant kiekvieno metų laiko auką, aukščiausioje vietoje statomas tyro vandens sklidinas indas, bet vėliau geriamas vynas ir kiti svaigalai, pačiame priešakyje padedamos gaoliano ir gličių sorų šluotelės, bet vėliau valgomi ryžiai ir soros. Atnašaujant kiekvieno mėnesio auką[4], mėsos sultinys tik paragaujamas, o valgomi įvairūs skanėstai — šitaip atiduodama reikiama pagarba pradmenims ir sykiu pripažįstamas kasdienis maistas.

— —

Apeigų pradžia — natūrali, vyksmas — išraiškingas, užbaiga — džiaugsminga. Todėl atliekant apeigas pagal visus reikalavimus, žmogaus jausmai abipusiškai dera su apeigų nuotaika; jei apeigos atliekamos tinkamai, bet ne geriausiai, tai jausmai nustelbia apeigas, arba apeigos — jausmus. O jeigu apeigos atliekamos visiškai prastai, tai imama paisyti vien jausmų ir šitaip atgaivina-

[3] Zhou epochoje buvo įsigalėjęs paprotys, jog žemės sklypų savininkai privalėjo pristatyti į kunigaikštystės valdovo rūmus vienokį ar kitokį kiekį kovos vežimų su kariais: penkių *chen* (1 *chen* lygus 9 kvadratinėms *li*) žemės savininkai turėjo pristatyti penkis vežimus, trijų *chen* — tris.

[4] *Didžioji auka* — pagrindiniam protėviui valdovui skirta auka, atnašaujama kas treji metai. Kiekvieno metų laiko auka — protėviams vanams skirta auka, atnašaujama pavasarį, vasarą, rudenį ir žiemą. Mėnesių aukos — visiems kitiems protėviams atnašaujamos aukos.

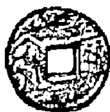
mas didysis senovės paprastumas[5]. Esant ritualui, įsivyrauja santarvė tarp žemės ir dangaus, skaisčiai sušvinta saulė ir mėnulis, vienas kitą keičia keturi metų laikai, dangaus skliautu keliauja žvaigždės ir žvaigždynai, savo vandenis sklandžiai plukdo upės ir upeliai, ir tarpsta dešimt tūkstančių daiktų; esant ritualui, kam reikia, rodoma meilė ir neapykanta, reiškiamas džiaugsmas ir pyktis; esant ritualui, apačios būna klusnios, o viršūnės išmintingos, ir visi daiktai darniai keičia vienas kitą. Paliovus laikytis ritualo, gręsia pražūtis.

Laikytis ritualo — reiškia teisingai naudotis gėrybėmis, pagal kilmingumo rangą dabintis papuošalais, pagal didumą skirstyti turtus, tinkamai derinti kuklumą su ištaigingumu. <...>

Laikytis ritualo — reiškia deramai gerbti gyvenimą ir mirtį. Gimimas — tai žmogaus pradžia, mirtis — jo pabaiga. Jeigu žmogus nuo pat gyvenimo pradžios iki pabaigos sugeba puoselėti gėrybingumą, tai jis visiškai įgyvendina žmogiškąjį kelią. Todėl kilnus žmogus pagarbiai atsižvelgia į būties pradžią ir įdėmiai — į jos pabaigą. Nuo pradžių iki galo išlikti savimi — toks yra kilnaus žmogaus kelias, taip reiškiasi ritualas ir pareigos-teisingumo jausmas. <...>

— —

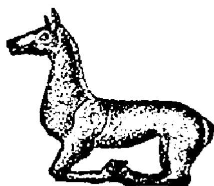
Versta iš: Древнекитайская философия. Собрание текстов в двух томах. — Москва: Мысль, 1973. — Т. 2. — С. 174—180. Iš rusų kalbos vertė *Loreta Poškaitė*

[5] Čia ko gero turimas omeny natūralumas, spontaniška prigimties raiška, kurią konfucianistai priešino kultūringumui, prigimties kontroliavimui. Būtent dėl to konfucianizmas pirmiausia ir išsiskyrė su daoizmu.

HAN FEI

(288—233 m. pr. Kr.)

Vienas žymiausių kinų legizmo filosofijos teoretikų Han Fei gimė Han kunigaikštystėje, kilmingoje šeimoje, mokėsi konfucianistinėje Xunzi mokykloje, itin domėjosi valstybės valdymo problemomis. Dėl kalbos defekto (mikčiojimo) Han Fei negalėjo dirbti pedagoginio darbo, dalyvauti filosofinėse diskusijose, todėl jis atsidėjo rašymui. Jo filosofinė kūryba žavėjo tuometinį centralizuotos Qin kunigaikštystės imperatorių Qin Shihuang, kuris pakvietė Han Fei tarnauti pirmuoju savo patarėju. Tačiau neilgai trukus Han Fei buvo bendramokslio išdavikiškai apšmeižtas, atsidūrė kalėjime ir ten nusižudė.

Garsusis Han Fei veikalas „Han Feizi“ iki šiol nėra galutinai atstatytas. Tyrinėtojai įžiūri jame nemaža iškraipymų, abejoja kai kurių skyrių autentiškumu. Šiuo metu jo tekstą sudaro 55 skyriai.

Han Fei buvo stiprios centralizuotos valstybės su išmintingu valdovu šalininkas. Jis skelbė rašyto įstatymo (fa) visagalybę, sukūrė „apdovanojimų ir nuobaudų“, taikomų valdininkams, sistemos metmenis.

Antologijoje spausdinama pora fragmentų iš „Han Feizi“ skyriaus „Waichu“, atspindinčių Han Fei požiūrį į vaizduojamojo meno prigimtį.

HAN FEIZI

WAICHU

Kažin koks atėjūnas parsisamdė Zhou valdovui ištapyti jam bambukų panelius. Pagaliau po trejų metų jis baigė darbą. Tuomet atėjęs į juos pažiūrėti valdovas mato: paneliai kaip paneliai, tik dėmėti, lyg būtų aptaškyti laku. Jis baisiai užsirūstino. Tuomet ir tarė: „Gerai, štai jums dešimties bambuko plokščių aukščio siena su aštuoneto *qi* dydžio langu. Atremkite į jį paveikslą saulei tekant ir tuomet žvilgtelėkite į jį". Zhou imperatorius taip ir padarė, tuomet jis išvydo begalę drakonų ir gyvačių, paukščių ir žvėrių, karietų ir arklių. Ir visi jie išpiešti taip tobulai, kad imperatoriui beliko tik žavėtis. Taigi nors šiems bambukams ištapyti prireikė tikrai daug meistriškumo, bet juk nauda iš jų tokia pati, kaip iš paprastų nulakuotų panelių.

Vienas draugas tapė paveikslą Qi kunigaikštystės imperatoriui.

— Ką sunkiausia nutapyti?

— Arklius ir šunis.

— O ką lengviausia?

— Šmėklas. Šunis ir arklius, matomus kiekvieną dieną, bet kas atpažins, todėl ir neįmanoma jų pavaizduoti taip, kad jie atrodytų kaip gyvi. O šmėklų juk niekas nėra regėjęs, todėl jas ir lengva tapyti.

Versta iš: *Lin Yutang*. The Chinese Theory of Art. — London, 1967. — P. 23—24. Iš anglų kalbos vertė *Loreta Poškaitė*

LÜ BUWEI

(?—235 m. pr. Kr.)

Lü Buwei (kitaip — Wenxin Hou) buvo kilęs iš Henango provincijos, kuri tuo metu priklausė Wei kunigaikštystei. Iš pradžių jis užsiėmė prekyba, o praturtėjęs padarė didelę valstybės tarnautojo karjerą: tapęs Kinijos valstybės suvienytojo ir pirmojo Qin imperijos valdovo Qin Shihuang pirmuoju patarėju (xian ban), jis faktiškai valdė valstybę, išgarsėjo kaip sumanus ir ryžtingas karvedys bei diplomatas. Vėliau dėl neaiškių ir neįteisintų Lü Buwei giminystės ryšių jo santykiai su valdovu pašlijo ir jis buvo ištremtas. Nujausdamas, kad jį kėsinamasi nužudyti, pats išgėrė užnuodyto vyno taurę.

Senosios kinų raštijos istorijoje jis žinomas tuo, kad užsakė parašyti knygą, kuri apimtų „dangų, žemę ir aibę daiktų, senovės ir dabarties darbus" ir taptų visų žinijos sričių kompendiumu, kuriuo turėtų vadovautis valdovas ir jo administracinis aparatas savo praktinėje veikloje. Tokį kompendiumą rašė apie trys tūkstančiai įvairių profesijų valdovo rūmų mokslininkų, vadinamų „rūmų svečiais" (binke). Tai buvo klajojantys intelektualai, kurie tarnaudavo pasirinktiems patronams, valdovams ir kaip politiniai patarėjai, ir kaip linksmintojai. Pasivadinę „buyi" („drobiniai marškiniai", priešpriešinant aristokratų „šilkui") jie sudarė savitą socialinį sluoksnį. Apie 240 m. pr. Kr. užsakyta knyga buvo užbaigta ir netrukus paskelbta. Senasis jos pavadinimas „Lülan" (t. y. Lü Buwei apžvalga), tačiau kinų raštijos istorijoje ji labiausiai žinoma kaip „Lüshi Chunqiu" („Pono Lü pavasariai ir rudenys"). Lü Buwei tebuvo tik jos sumanytojas ir galbūt redaktorius.

„Lüshi Chunqiu" apima apie 200 tūkstančių hieroglifų. Dabartinis šio veikalo tekstas susideda iš 26 knygų (ritinėlių), apimančių 160 skyrių, suskirstytų į tris dalis, simbolizuojančias dangų, žemę ir žmogų. Pirmoji dalis „Shierzi" („Dvylika aprašymų") turi 12 knygų (61 skyrių), simbolizuojančių dvylika Mėnulio mėnesių metinį ciklą; antroji dalis „Balan" („Aštuonios apžvalgos") ir trečioji dalis „Liulun" („Šeši apmąstymai") turi atitinkamai 8 ir 6 knygas (ritinėlius), o kiekviena knyga — atitinkamai po 8 ir 6 skyrius.

Kadangi „Lüshi Chunqiu" kūrė įvairių pažiūrų autoriai, dėl savo eklektinio pobūdžio ji priskiriama filosofinei zajia (eklektikų) mokyklos krypčiai. Tačiau knygoje dominuoja daoistinis ir konfucianistinis požiūriai, be to, čia atsispindi ir filosofinių yinyangjia, mojia, mingjia, nongjia, bingjia, legizmo mokyklų atstovų pažiūros. Aptariant natūrfilosofinius ir metafizinius klausimus knygoje pabrėžiama viena pagrindinė idėja — visatos, gamtos, visuomenės ir atskiro žmogaus harmonija, kurios idealą simbolizuoja ir plastiškai įkūnija muzika ir ritualas, suvokiami ne kaip estetinė, o veikiau kaip etinė ir universali vertybė. Visuotinė harmonija čia traktuojama kaip tuo metu kuriamos naujos valstybės principas. Toks koreliatyvinis mąstymas, susaistantis skirtingas būties sritis asociatyviais ryšiais, ilgainiui tapo kinų filosofinio ir mokslinio mąstymo pagrindiniu bruožu.

Antologijoje spausdinami iš įvairių „Lüshi Chunqiu" skyrių parinkti fragmentai, rodantys, kokį vaidmenį senovės kinų pasaulėžiūroje vaidino muzika ir ritualas, jų ryšys su visatos kilmės ir egzistencijos dėsningumais.

LÜSHI CHUNQIU
[PONO LÜ PAVASARIAI IR RUDENYS]

[Fragmentai]

I, 2. Dangus įkvepia gyvastį visoms esybėms, o žmogus daiktus puoselėja ir subrandina. Sugebantis išpuoselėti dangaus-gamtos pa-

gimdytąsias esybes ir joms nepakenkti vadinamas Dangaus sūnumi, nes jis siekia, kad išliktų nepaliesta, kas dangaus-gamtos pagimdyta. Tad valstybės paskirtis — puoselėti visų gyvybių sąryšingumą, bendrumą ir sutelktumą.

I, 3. Ausims norisi girdėti penkiatonę muziką, akims norisi regėti penkiaspalvį marginį, burnai norisi skanauti penkių skonių patiekalus. Šis potraukis įgimtas, ir šiais trimis dalykais niekuo nesiskiria kilmingi nuo prasčiokų, protingi nuo kvailių, kilnūs nuo prastų. Šiuo požiūriu Shen ir Geltonasis protėvis (Huangdi) esti tokie patys, kaip Jie ir Zhou[1].

Išminčiui būdinga tai, kad jis suvokia turįs šį potraukį. Supratimas ir žinojimas išryškėja elgesyje, kurį nulemia neįkainojamas gyvenimo vertingumas. O elgesys, nepaisantis ypatingos gyvenimo vertės, rodo, jog žmogus neturi tokio supratimo ir žinojimo. Šie du dalykai lemia asmens gyvenimą ir mirtį, valstybių suklestėjimą ir žlugimą.

I, 3. Kadaise išmintingieji valdovai sodino parkus, sodus, steigė draustinius ir kasė tvenkinius vien tam, kad jais gėrėtųsi ir po juos vaikštinėtų; statė rūmus, paviljonus, pilis ir pavėsines vien tam, kad galėtų juose pasislėpti nuo kaitros bei lietaus. Arklius, karietas, suknias ir kailinius įsigydavo vien tam, kad jais pridengtų kūną, sušildytų kaulus; valgius ir gėrimus, trauktines ir vynus kąsdavo ir gerdavo vien tam, kad sužadintų apetitą ir numalšintų alkį. Muzika ir moters grožis, melodijos ir dainos buvo jiems vien tam, kad numaldytų esybę-prigimtį ir praskaidrintų gyvenimą. Šiais penkiais dalykais išmintingieji valdovai puoselėjo savąją esybę.

II, 1. Dangus-gamta lėmė vandens skaidrumą, bet įsimaišantis purvas-žemė jį sudrumsčia. Gamta lėmė žmogaus ilgaamžiškumą,

---

[1] *Shen Nong* — legendinis senovės kinų imperatorius, vadinamas „žemdirbystės dievu", išmokiusiu žmones dirbti žemę. Jis minimas ir „Mengzi" veikale (5, 4). *Huangdi* (Geltonasis protėvis, Geltonasis imperatorius) — konfucianistų laikomas išmintinguoju valdovu, Shen Nongo įpėdiniu, valdžiusiu 2698—2598 m. pr. Kr.; daoistų laikomas Laozi bendražygiu, padėjusiu pamatus daoizmui. Apskritai jis vertinamas kaip vienas žymiausių kinų mitologinių kultūrinių veikėjų ir laikomas kinų tautos protėviu, jų kultūros pradmenų sukūrėju ir puoselėtoju (daugelio žemės ūkio padargų, instrumentų, rašto bei kalendoriaus išradėju), meilės meno žinovu (figūruojančiu daugelyje daoistinių meilės meno traktatų), medicinos globėju (drauge su Shen Nong), žemės dievu. *Jie* — čia turbūt turimas omeny Xia epochos (XXI—XVI a. pr. Kr.) imperatorius, o *Zhou* — galbūt tai Yin epochos (XVI—XI a. pr. Kr.) imperatorius, apie kuriuos irgi kalbama veikale „Mengzi" (2, 8).

bet jo ramybę trikdančios viliojančios išorinės grožybės neleidžia jam šito sulaukti.

Iš esmės daiktai egzistuoja tam, kad jais puoselėtų kūną-esybę, o ne tam, kad juos puoselėtų kūnas-esybė. Bet nūdieniai menkystos dažniausiai savąja esybe puoselėja daiktus. Jie nesupranta, kas svarbu, o kas niekinga. Svarbius dalykus jie laiko nesvarbiais, o niekingus — reikšmingais. Tad kiek žingsnių — tiek klaidų.

II, 2. Išminčius giliamintiškai stebi Dangaus paskliautę ir labiau už gyvastį nieko joje taip nebrangina. Jo ausys, akys, nosis, burna yra skirtos gyvasčiai palaikyti. Tad nors ausys ieško nuostabių melodijų, akys — gražių reginių, nosis — gardžių kvapų, burna — skanumynų, jis stengiasi nekenkti gyvasčiai, — juk šie organai patys to nesiimtų daryti, nes jie savo ruožtu nesugeba būti gyvasčiai maloningi. Todėl užuot ausims, akims, nosiai ir burnai davus valią, reikia juos valdyti, kaip kad užuot pavaldiniams davus laisvę, reikia juos prižiūrėti ir jiems įsakyti. Štai ką reiškia mokėti gyventi.

III, 2. Subtilioji *qi*, telkdamasi ir koncentruodamasi, visada išryškina kokią nors savo savybę ar aspektą. Telkdamasi sparnuotame paukštyje, ji reiškiasi skrydžiu ir giesme; telkdamasi bėgančiame žvėryje — šuoliu ir bėgimu; telkdamasi jaspyje — blizgesiu ir skaistumu; telkdamasi krūmuose ir medžiuose — žydėjimu ir augimu. Susitelkdama išminčiuje, ji reiškiasi šviesiausiuoju protu.

III, 2. Subtilioji *qi* — harmoningoji gyvasties stichija — iš prigimties esti lengva ir dėl to pakylėjanti skrydžiui; paslanki ir dėl to leidžianti bėgti; nuostabi ir dėl to gimdanti grožį; augi ir dėl to skatinanti augimą; išmintinga ir dėl to suteikianti protą.

V, 2. Muzikos skambesio ištakos glūdi pačiose slėpiningiausiose gelmėse. Jos garsą sklaidinantis aukštis ir stiprumas siekia nesirodančią didžiąją tuštumą-nedalomybę *dao*. Didžioji visuma (*dao*) sukuria du pirmavaizdžius *liangyi*, kurie nulemia *yin* ir *yang* santykių sklandumą. *Yin* ir *yang* jėgoms tolstant vienai nuo kitos, jų santykis besikeisdamas aštrėja, įsikūnydamas atskiru garsu. Susimaišydami kaip *hundun*[2], garsai pakrinka ir vėl kristalizuojasi,

[2] *Hundun* — senovės kinų filosofijos (pirmiausia daoizmo) sąvoka, reiškianti pirmapradį chaosą, kuris įkūnija ne tiek sumaištį (būdingą vakarietiškajai chaoso sampratai), kiek slėpiningumą, „netašytą" paprastumą, nediferencijuotą būtį, iš kurios pirmiausia išsikristalizuoja *dao*, o po jo — visa daiktiškoji jo reguliuojama būtis.

susidaro ir vėl išsisklaido — visa tai vadinama amžinuoju dangaus-gamtos sklaidos dėsniu.

V, 2. Tobulos muzikos-ritualo paskirtis — numaldyti ir pasverti kiekvieno troškimus ir siekius. Kai šie siekiai ir troškimai klauso bendro ritmo, kai jie nebebūna pavieniai, — muzika gali tapti naudinga. Muziką panaudoti reikia išradingai, siekiant įtvirtinti abipusę darną, kurią lemia visuotinis susitelkimas — *gong*. *Gong* — tai *dao* savybė.

<...> Kas ta muzika? Tai dangaus — žemės — visatos harmonija, tai *yin* ir *yang* vienybė ir susiklausymas. Dangus-gamta suteikia žmogui gyvybę ir būtį, jam to neprašant. Dangus-gamta skiria žmogui troškimą ir aistrą, ir žmogus negali nesistengti jos patenkint. Dangus-gamta apdovanoja žmogų pasibjaurėjimu ir baime, ir žmogus negali nesistengti jų išvengti. Ši aistra ir troškimas ir šis pasibjaurėjimas ir baimė yra įgimti, žmogus nepajėgus jų įveikti, — šitai neatšaukiama, šitai nepakeičiama. Beje, pasitaiko tokių mokslinčių, kurie nepripažįsta muzikos reikšmingumo. Įdomu, kodėl? Juk nuoširdžioji ir kilnioji muzika bei ritualas teikia džiaugsmą visiems — valdovui ir pavaldiniams, tėvui ir sūnui, senam ir jaunam. Šis džiaugsmas kyla iš muzikos harmoningumo (*ping*), harmoningumas — iš *dao*... *Dao* — tai subtiliausioji esmė (*jing*), todėl jis netampa daikto kūnu, netampa daikto vardu; siekiant jį sudaiktinti ir įvardyti, jis vadinamas didžiąja vienuma (*tai yi*).

5, 2. Kai Dangaus paskliautėj vyrauja didžioji pusiausvyra, *tai ping*, visos būtybės (*wanwu*) esti nepažeidžiamos (*an*) ir todėl nugrimzdusios rimtyje (*ning*); visi, kas esti žemiau, plėtojasi ir kinta, sekdami aukščiau esančiais ir visata suskamba pačia tobuliausia harmonija.

V, 3. Nerimastingų laikų muzika... Kai būgnai ir litaurai griaudžia griaustiniu, kai gongai ir cimbolai žvanga žaibo tvyksniais, kai citros ir švilpynės, dainos ir šokiai skamba raudomis, — tada klausančiojo širdyje esanti *qi* sutrinka ir susijaudina, ausys girdi kakofoniją, akys paklaiksta, visas kūnas-esybė pradeda blaškytis. Tokia muzika nesuteikia tikro pasitenkinimo, nes kuo labiau ji svaigina, tuo labiau žmonės sudirgsta, tuo didesnė sumaištis apima valstybę, tuo žemiau smunka valdovo autoritetas. Vadinasi, muzika ir ritualas yra praradę jausmą (*qing*).

V, 3. Anųjų laikų valdovai muziką garbino kaip tik už tai, kad ji sugebanti suteikti tikrą pasitenkinimą. O antai Xia laikų valdovas, Jie ir Yin laikų valdovas Zhou klausėsi svaiginančios ir aistrinančios muzikos. Melodijos, atliekamos sutartinai didžiaisiais būgnais, varpais, petrafonais, triūbomis ir švilpynėmis labiausiai juos žavėjo (*mei*) savo trankumu, labiausiai jų akį masino muzikantų ir šokėjų gausumu.

Jiems norėjosi ko nors stulbinančio, nepaprasto — ko ausiai dar neteko girdėti, ko akiai dar neteko regėti; jie vertė garsus pranokti vienas kitą; jų neviliojo nustatyto aukščio (*du*) ir stiprumo (*liang*) garsai.

Juk Song kunigaikštystėje dora pašlijo tada, kai buvo surinktas tūkstančio varpų orkestras, o Qi kunigaikštystėje papročiai smuko tada, kai ten buvo įtvirtintas didysis garsaeilis (*dalin*), Chu kunigaikštystės nuopuolį paskatino ten atsiradusi pranašų (*wu*) muzika. Kas nori ja apsisvaiginti ir įsiaistrinti — ką gi, ji apsvaigins ir įaistrins. Tačiau pažinusieji tikrąjį *dao* kelią pasakytų, kad šitaip žudoma tikroji muzikos prigimtis.

V, 4. O koks garsas vadintinas darniai atliepiančiu žmogaus prigimtį? Darnus garsas — tai vidurinysis garsas. Ką reiškia būti centre? Kas neviršys vieno *jun* ir nepranoks vieno *shi*[3], tas ir bus centre, tarp didelio ir mažo, lengvo ir sunkaus. Geltonojo varpo (*Huangzhong*) tonas *gong* ir yra svarbiausias iš visų kitų garsų. Kaip tik jis visada esti tarp aukštųjų ir žemųjų. O esantysis viduryje ir vadinamas darniu. O įsiklausant į darnius garsus harmoninguoju prigimties jausmu, dieviškoje (*shen*) sielos *qi* įsivyrauja harmonija. Tada susižavėjimas neperžengia ribų, ir įtvirtinama visiška pusiausvyra bei rimtis ir nepažeidžiamumas.

V, 4. Senųjų laikų valdovai savo pamokymus visada sakydavo su muzika. Protėvių šventykloje (Qing miao) tykiai ir švelniai skambėdavo blizgančiomis (*yan*) kanklių (*se*) stygomis išgaunami garsai, kiekvieną išdainuotą žodį palydėdavo treji atsidūsėjimai, bylojan-

[3] *Jun* — senovės kinų svorio matas, lygus 30 jinių (15 kg); *Shi* — svorio matas, lygus 120 jinių (60 kg). Šį sakinį reikia suprasti asociatyviai: *jun* čia turėtų reikšti specialų varpų derinimo instrumentą, kamertoną. Buvo manoma, kad varpas neturi sverti daugiau kaip 1 *shi*.

tys apie melodiją pranokstančius aukštesnius dalykus. Ši muzika priminė didžiųjų aukų atnašavimo paprotį, kada būdavo atnešama tamsi taurė ir žalia žuvis, o atnašaujamasis avienos viralas (*gao*) niekuo nebūdavo paskaninamas — tuo buvo parodoma, kad atnašaujamasis valgis savo reikšme pranoksta bet kokį skanumą. Anųjų laikų valdovai kūrė ritualus ar muziką ne tam, kad tiktai pamalonintų akį ir ausį, palepintų burną ir pilvą, o tikėdamiesi išmokyti žmones skirti gėrį ir blogį, norėdami įdiegti jiems ištikimybę pareigai ir teisingumui.

V, 5. Kadaise, seniai seniai, pasaulį valdė Zhuxiangshi. Tada ir siautė uraganai, *yangqi* telkėsi grėsmingais debesimis, kurie viską išblaškydavo, todėl vaisiai ir sėklos taip ir nesulaukdavo brandos. Shi Da tad sukūrė penkiastyges kankles *se*, kad jomis sužadintų *yinqi* ir suklestintų gyvybę[4].

Tao Tang laikais pasaulyje įsivyravo *yinqi* jėgos, upių vagos užsiteršė, vandenys nebegalėjo laikytis įprastinės savo tėkmės, o žmonių dvasia (*qi*) palūžo ir prislopo. Tad visų sąnariai ir kaulai pradėjo pamažėle stingti ir nebesilankstyti. Tada buvo sukurtas šokis išjudinti žmonėms.

VI, 3. Medžiai nederlingoje žemėje išauga neaukšti. Vėžliai ir žuvys drumstame vandenyje būna smulkūs. Ritualai nedorais laikais išsikraipo, o muzika tampa nepadori — kaip Zheng ir Wei kunigaikštysčių dainos, kaip Shangjiano „Šilkmedžių giraitės" melodijos. Jos mėgstamos tik suirutės apimtose šalyse, jomis mielai džiaugiasi tik praradusieji geradaringumą, dorą (*de*), nes vos suskambus nešvankiems bei nedarniems garsams, žmogaus jausminė esybė atsiveria nuodėmei ir ištvirkavimui. Taip atsiranda visokiausi geiduliai ir kvaišuliai. Tad kilnus vyras (*junzi*) pasirenka *dao* kelią, idant puoselėtų savąjį gerumą (*de*), nes tik gėriui palankus maloningumas, tik jis tegali atgaivinti muziką (*shang*). Suderindamas garsus į darnų skambesį, toks vyras visa širdimi persiima gamtos-dangaus dvasia, nes kai muzika ir pasitenkinimas esti susiklausę, tai ir žmonės laikosi teisingumo ir tvarkingumo.

[4] *Yinqi* ir *yangqi* — tai tamsiosios (pasyviosios) ir šviesiosios (aktyviosios) gyvybinės jėgos. Kaip matyti, bet koks vienpusiškas vienos jėgos dominavimas gresia šiam pasauliui pražūtimi.

VIII, 4. Muzikos garsai turi derintis prie žmogaus suvokimo galimybių. Pernelyg stiprus garsas sutrikdo valią, o esant tokiai būsenai mėginant klausytis trankios muzikos, ausis jos nebeaprėpia. Nesugebėdamas jos aprėpti, žmogus stengiasi ją užgniaužti, o stengdamasis sukliudyti jai skambėti, jis pasijunta išmuštas iš vėžių.

Jei garsas perdėm silpnas, žmogus jaučiasi lyg ko pristigęs, o esant tokiai būsenai mėgindama išgirsti tykią melodiją, ausis ja nepasisotina. Neįstengiant ja pasisotinti, nejaučiama pasitenkinimo.

Jei garsai pernelyg aukšti, į sielą įsibrauna nerimas, o tokioje būsenoje klausantis aukštų garsų, ausyse pradeda tuščiai spengti, žmogus negirdi atskirų garsų ir taip beveik nualina savo dvasią.

Jei garsas pernelyg žemas, jis prislegia valią (*qi*), o prislėgta valia klausantis žemų garsų jie nepasiekia klausos; kai tie garsai tampa žmogui negirdimi ir nebeišskiriami, jis dėl to įniršta.

Todėl pernelyg stiprūs, pernelyg tykūs ir silpni, pernelyg aukšti ir pernelyg žemi garsai nesiderina su žmogaus prigimtimi.

XVII, 2. Didžiausias galvotumas įgyjamas, atsižadėjus proto, didžiausias žmoniškumas įgyjamas, atsižadėjus žmoniškumo, didžiausias geradaringumas įgyjamas, atsižadėjus geradaringumo — tiesiog be žodžių, negalvojant reikia ramiai laukti savo valandos. Atėjus laikui — atsiliepti ir veikti, iš anksto nieko neapgalvojant, nes šitaip reiškiasi atsako esmė. Kas puoselėja tyrumą, ramumą, abejingumą, tas susidoroja su visa, nuo ko pradedama ir kuo baigiama... ir visa atsiliepia į karštį. Ką tokiu atveju veikti valdovui? Todėl ir sakoma: valdyti pagal *dao* meno principus — reiškia nesistengti žinoti ir veikti, sykiu būnant doresniam už žinančiuosius ir veikiančiuosius, ir tada valdovas valdys juos, o ne jie — valdovą.

XVII, 2. Didysis muzikos meistras iš Zheng kunigaikštystės, vardu Wen, mėgo ištisas dienas skambinti kanklėmis. Kiekvieną kartą, prieš pradėdamas groti, jis žemai nusilenkdavo savo instrumentui, sakydamas: „Semiuosi iš Jūsų, Mokytojau, kaip iš Neišsenkamojo!"

Tokie, kaip meistras Wen, elgiasi kaip tas medžiotojas, kuris, šaudamas į bėgantį žvėrį, taikosi šiek tiek prieky jo, kad neprašautų pro šalį. Todėl tokie žmonės, atsiduodami apmąstymams ir abejonėms tik pakenkia savo širdžiai, atsiduodami protavimui — mari-

na sielą, taikydami savo gabumus tarnyboje — užsitraukia pragaištį, atlikinėdami paskirtas pareigas grasosi beprotybe.

Dvasinga siela turi jaustis esanti laisva ir nerūpestinga, nesuvaržyta, atsiduodanti savaiminiam polėkiui. Tuomet atsiribojama nuo bet kokio pigumo, atitolstama nuo pasaulio, nusigręžiama nuo minios, ir vis dėlto nėra nieko, ko neatlieptumei ir nepriimtumei harmoningai su juo susiklausydamas. Toks valdo nesigarsindamas, lyg skaudama širdimi... bet niekas negali pasipriešinti jo valiai. Jo palankumo neužsitarnauja jokie gražbyliai, sukčiai ir nuotykių ieškotojai, nes aišku, kad jie nori būti išklausyti, bet kam šautų į galvą jų klausytis?

XXIII, 2. Chu kunigaikštystės valdovas Wen, įsigijęs iš Ru skalikus, o iš Wano — nuostabiausią medžioklės durklą, išvyko medžioti į Yunmengo apylinkes ir negrįžo iš ten tol, kol nepraslinko trys mėnuliai. O Dano mieste sutikęs neregėtai gražią merginą, jis taip su ja užsismagino, kad ištisus metus nepasirodė aptarti valstybės reikalų.

XXIII, 5. Qin valdovo Mu Gongo valdymo laikais buvo tokie žunai (*run*)[5], garsėję savo nenugalimumu bei grėsmingumu. Todėl Mu Gongas nutarė pasiųsti jiems dovanų dvi kapelas dainininkių, kiekvienoje po aštuonias, ir sumanų virėją. Žunų vyriausiasis karvedys taip nudžiugo, kad viską pamiršęs įniko girtuokliauti ir be soties valgyti, dieną naktį klausydamas neatsiklausydamas dainininkių. O kažkokiam iš jo patarėjų užsiminus, jog juos gali iš pasalų užpulti Qin kariai, šis stvėrė lanką ir čia pat jį nušovė.

XXV, 3. Net ir anų laikų valdovai, negalėdami visko numanyti, laikėsi vienybės, ir vėliau visa savaime susitvarkydavo. Kad žmonės neįstengia puoselėti vienybės — tai dėl to kalti daiktai ar reiškiniai. Todėl ir sakoma: „Reikia vengti minčių painiavos, išginti iš širdies nerimastį, nusimesti pančius, varžančius valios raišką, pašalinti kliūtis, trukdančias perprasti *dao* meną. Kilmingumas, turtingumas, šlovingumas, garbingumas, geras vardas, naudingumas — šie šeši dalykai sujaukia mintis. Išvaizda, elgesys, grožis, įsitikinimai, nusiteikimas, mintijimai — šie dalykai sudrumsčia protą. Neapykanta, geismas, džiaugsmas, pyktis, sielvartas, pasitenkinimas —

[5] *Run* — tai Kinijos vakaruose gyvenusios ne kinų tautybės gentys.

šie šeši dalykai pažaboja savastingąją charakterio galią. Žinios, gabumai, įsipareigojimas arba jo atsisakymas, įgijimai ir praradimai — šie šeši dalykai užtveria kelią į *dao* meną".

O kai šios keturios reiškinių grupės nekelia krūtinėj sumaišties — žmogus būna teisingas ir neklystantis. Neklystantis — vadinasi, ramus; ramus — vadinasi, blaiviai mąstantis. Kieno skaistus protas — to atvira ir laisva širdis. O žmogaus širdžiai tapus atvirai ir laisvai, jis gali nieko neveikti — viskas savaime pasidarys.

XXVI, 1. Prastam žmogui nerūpi taisyklingumas — kad išorė atitiktų vidų. Jam svarbu viena — kaip jis atrodo kitų akyse, todėl jis pasižymi dideliu manieringumu (*gu*), tačiau nepasižymi geraširdiškumu. Tokiam nė motais visų gerbiamos vertybės, jis nesugebės atlikti nieko didaus: jis mielai ima ir nenoriai atiduoda. Tad toks, net ir valdydamas didelę kunigaikštystę, netaps tikru valdovu ir greitai užtrauks negandą.

Kilnus vyras savo veido ir povyzos dailumu primena jaspį iš Varpo kalno (*Zhongshan*); jis matyti iš tolo, kaip tas medis, stūksantis ant kalvos viršūnės. Toks vyras yra apdairus ir toliaregiškas, atidžiai išklausantis aukščiau stovinčiųjų patarimų. Jam šiukštu atrodyti patenkintam ir nerūpestingam, jis visuomet stengiasi būti prielankus ir pareigingas; jis neišsiduoda patyręs sėkmę arba pralaimėjimą, ištikimai puoselėdamas savo širdyje paprastumą bei natūralumą, kuriuo pasižymi nespalvintas šilkas ir netašytas rąstas.

Versta iš: *Ткаченко Т. А.* Космос, музыка, ритуал. Мир и эстетика в „Люйши цуньую". — Москва: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1990. Iš rusų kalbos vertė *Loreta Poškaitė*

HUAINANZI

(II a. pr. Kr.)

„Huainanzi" (pažodžiui išvertus — „Mokytojas nuo pietinio Huai upės kranto") arba „Huainan hunle" („Didžioji Huainano išmintis") — didžiulis eklektinis filosofijos veikalas, sukurtas Huainano kunigaikščio Liu An (179—122 m. pr. Kr.) dvare įvairių autorių, kunigaikščio rūmų „svečių" (ke), kuriuos subūrė ir jiems vadovavo pats kunigaikštis, garsėjęs kaip didis filosofas ir meno gerbėjas bei mecenatas. Be šio filosofijos veikalo, Liu An vadovaujamas literatūrinis būrelis parengė ir nemaža kitų veikalų, skirtų astronomijai, astrologijai, magijai, tačiau išliko tik jų pavadinimai. Pats Liu An buvo legendinio Han dinastijos įkūrėjo Liu Bano anūkas. Nors jis turėjo paveldėjęs turtingas žemes, buvo visapusiškai išsimokslinęs, tačiau nesusiviliojo prabangaus gyvenimo teikiamais malonumais, o pasirinko dvasinių vertybių sritį: jis domėjosi daoizmu, ypač slaptaisiais mokslais — alchemija, astrologija, magija, ieškojo būdų pasigaminti nemirtingumo eleksyrą. Liu An pelnė didelę visuomenės simpatiją, tačiau kartu užsitraukė imperatoriaus, garsėjusio represijomis, nemalonę. Istoriko Sima Qiano liudijimu, Liu An, siekdamas atkeršyti imperatoriui už gėdingą savo represuoto tėvo mirtį, jis kartu su ištikimais sąjungininkais rengė maištą, tačiau buvo išduotas ir teko pasirinkti savižudybę. O žmonės iš didelės meilės jam kūrė odes, kuriose jis buvo laikomas nemirtinguoju, pakilusiu į dangų, bet palikusiu žemėje savo pėdas.

„Huainanzi" veikalas prasideda dviem įvadiniais skyriais, o užbaigiamas visa filosofiškai apibendrinančiu skyriumi. Pagrindinį tekstą sudaro trys knygos: „vidinė", filosofiškiausia, knyga,

turinti 21 skyrių, kuriuose kalbama apie dao; „išorinė" knyga (33 skyriai) pasakojanti apie viską, o „vidinė" (8 skyriai) — apie šventuosius ir alchemijos meną. Kiekvienas skyrius yra savotiškas atskiras traktatas ir vadinamas xiun (pamokymu).

Kadangi „Huainanzi" kūrė įvairių pažiūrų, mokslinių ir literatūrinių polinkių autoriai, tad jame atsispindi įvairių filosofinių mokyklų įtaka, temų ir dėstymo stilių įvairovė. Čia lyginamos ir derinamos iracionalistinės daoizmo ir racionalistinės konfucianizmo idėjos, legizmo ir moizmo doktrinos, pasitelkiami įvairūs mitologiniai siužetai bei liaudies žodinės kūrybos formos (sakmės, mitai, patarlės, priežodžiai). Tačiau, nepaisant veikalo eklektiškumo, jame dominuoja daoistinė doktrina, kreipianti autorių mintį į filosofinį misticizmą ir religiją. Vis dėlto čia stengiamasi derinti teoriją su tuometinio gyvenimo praktika, kuri veikale ypač vertinama. Žmogus ir jo veikla čia traktuojama kaip ne mažiau svarbūs universumo atributai negu Dangus ir Žemė. Grožio etalonu laikoma tai, kas tinkama, yra savo vietoje, kas nuosaiku ir harmoninga. Tačiau pagrindinis tiesos ir grožio matas vis dėlto išlieka kosmosas.

Antologijoje spausdinama pora fragmentų iš pirmojo „Huainanzi" skyriaus.

HUAINANZI

Pirmas skyrius

APIE PIRMAPRADĮ *DAO*

Žmogus gimsta ramus — tokia yra jo prigimtis. Vos ėmęs jausti ir veikti — prigimtį sudrumsčia. Daiktas priartėja ir mintys atsiliepia — taip ima skleistis pažinimas. Pažinimas ir daiktas veikia vienas kitą — taip atsiranda meilė ir neapykanta. Meilei ir neapykantai įgijus pavidalą, žinojimas išsiveržia į paviršių ir tampa nebesugrąžinamas, ir gamtiškasis savitarpio atliepimo dėsnis būna pažeistas[1].

---

[1] *Gamtiškasis dėsnis* — taip verčiamas terminas *tianli*. *Li* — labai sudėtinga sąvoka; jos esmė paremta tokiu daiktiškojo pasaulio supratimu, kur visi daiktai, pradedant pačiu mažiausiu

Todėl kas perpranta *dao*, tas nemaino to, kas gamtiška į tai, kas žmogiška[2]. Iš išorės jis keičiasi drauge su visais daiktais, iš vidaus jis puoselėja tyrus jutimus[3]. Veržiasi nebūties link, bet patenkina visas reikmes[4]. Laikas lėkte lekia, bet ir jam prireikia sustoti. Mažas ir didis, ilgas ir trumpas — viskas išsipildo iki pabaigos. Dešimt tūkstančių daiktų juda veržliai ir sumaištingai, tačiau neperžengia savo ribų. Šitaip tas, kas perprato *dao*, atsiduria viršuj, ir žmonės nejaučia sunkumo, prasiveržia į priekį — ir minia nejaučia nepatogumo. Dangaus paskliautė prie jo artėja, blogis ir neteisybė jo lenkiasi. Nesistengiant jam varžytis su daiktais, ir su juo niekas nedrįsta varžytis <...>

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Nieko Dangaus paskliautėj nėra nuolaidesnio ir lankstesnio už vandenį, nors neaprėpiamas jo daugumas, neišsemiamas jo gilumas. Driekiasi į tolį — ir nesimato ribų. Vilnija bangomis — ir nesiekia krantų. Įkvėps, iškvėps, sustings, atitirps. Išsilieja platumon — ir nematyti pabaigos. Pakyla į dangų — ir pavirsta lietumi bei rasa. Nusileidžia į žemę — ir pavirsta šaltiniais bei užutėkiais. Be jo negalės rastis dešimt tūkstančių daiktų. Be jo nebus atlikta šimtai darbų. Jis apglobia visas gyvas būtybes, nors nejaučia nei meilės, nei neapykantos. Drėgme pagirdo net pačius mažiausius gyvius ir nereikalauja padėkos. Skalsina geru Dangaus paskliautę ir neišsenka. Apipila malonėmis paprastus žmones ir niekam nepakenkia. Visada kažkur bėga, bet galo taip ir nepasiekia. Mažas, bet delne nesugniauši. Mušk — nesužeisi, durk — nepradursi, skaldyk — nesuskaldysi, degink — nesudeginsi. Tai ramiai tyvuliuoja, tai suaudrintai kunkuliuoja, bet neišgaruoja. Išgraužia metalus ir akmenis. Užtvindo visą Dangaus paskliautę. Išsilieja po bekraštes platy-

ir baigiant pačiu didžiausiu — suprantami kaip tam tikros struktūros. Be to, tokia struktūra atspindi visos visatos, kaip vieningos visumos, struktūrą.

[2] T. y. natūralumo nemaino į dirbtinumą.

[3] Jutimai (*qing*) atsiranda tuomet, kai forma atsiliepia į išorinius dirgiklius. Paprastų žmonių jutimai gali atspindėti tikrovę klaidingai. Antai didelis daiktas iš tolo gali atrodyti mažas. Tačiau išminčiaus jutimams išorinės aplinkybės neturi įtakos.

[4] Nebūtis (*wu*) šiame tekste įprasminama keleriopai. Šiuo atveju kalbama apie tai, kad išminčius neprisiriša prie nepastovaus daiktiškojo pasaulio ir veržiasi į „nesikeičiamybę", esančią už kūniškojo pasaulio ribų. O kadangi kūniškąjį pasaulį lemia nekūniškasis, tai jis laisvai veikia ir kūniškame pasaulyje.

bes, pakyla virš debesų. Teka lygumomis ir upių vagomis, sudrėkina negyvenamas dykynes. Ar jo būtų per akis, ar trūktų — dangus ir žemė ima arba atiduoda. Juo pasigirdo visa begalė daiktų — ir pirminiai ir paskutinieji. Tad jis nepriklausantis nei vienam, nei visiems. Plačiai išsiliejantis, kunkuliuojantis, susiliejantis su dangumi ir žeme didžiojon visumon. Jam nesvarbu, kur dešinė, kur kairė — laisvai sau vinguriuoja ir išsiraizgo. Gimsta ir miršta kartu su dešimt tūkstančių daiktų.

Tai ir yra aukščiausiasis gėris. Sugebėdamas visur prasismelkti, šitaip gali Dangaus paskliautei teikti savąsias gėrio malones. Todėl Lao Dan sako: „Pats minkščiausias ir lanksčiausias Dangaus paskliautėje pranoksta patį tvirčiausią ir kiečiausią. Kildamas iš nebūties, įsiskverbia ten, kur neįsigausi. Štai iš ko sužinau apie neveikimo naudingumą“[5].

Tad beformė tuštuma — tikrasis daiktų protėvis, begarsė tyla — tikrasis garso protėvis. Jo sūnus — šviesa, jo vaikaitis — vanduo, abu jie atsirado iš beformės tuštumos. Šviesa regima, bet delne nesugniaužiama, vanduo galimas sekti, tačiau jis nesunaikinamas. Štai kodėl iš visų regimų esybių[6] nėra nieko vertingesnio už vandenį. Jis gimsta ir numiršta, iš nebūties veržiasi į būtį, o iš būties — į nebūtį, kad joje išsisklaidytų.

Todėl gėris tobuliausiai atsiskleidžia tyrume ir rimtyje, o *dao* esmė — nuolankiame bejėgiškume. Tuštumu ir nebūtimi, rimtimi ir skaidrumu — štai kuo daiktai pasitarnauja[7]. Esant nesujaudinamam, atliepiama matyta ir girdėta, esant nepalenkiamam, sugrįžtama prie pradžios ir susiliečiama su beforme tuštuma. Ši beformė tuštuma — tai vadinamasis Vienis. Šis vadinamasis vienis Dangaus paskliautėje neturi antrininko. Jis vienišas iškyla lyg švytu-

[5] Tai beveik pažodinė citata iš „Daodejing“ (3, 27).

[6] „Huainanzi“ veikale skiriamos kelios būties formos: beformė, arba bekūnė, būtis (*wuxing*) — tokia yra Nebūtis, Vienis, *dao* ir visa, kas priskiriama „vidinei“, dvasios, sričiai (pvz., harmonija, vidinė daiktų struktūra ir pan.); „regima esybė“, „turinti pavidalą“ (*xiang*) — tokia yra šviesa, kurią „galima regėti, bet delne jos nesugniauši“, ir vanduo, kuriuo „galima sekti, tačiau jo nesunaikinsi“; ir pagaliau kūniškoji, „formų“, būtis (*youxing*) — jai priklauso visi daiktai. Tai, kas egzistuoja regimybės pavidalu, užima tarpinę padėtį tarp bekūnės ir kūniškosios būties, tad kartu priklauso abiem šiems pasauliams — toks iš dalies yra ir *dao*.

[7] Plg. „Daodejing“ (36, 118).

rys; jis vienišas išsikiša lyg uolos atplaiša. Viršuje perskrodžia devynerius skliautus, apačioje prasiskverbia pro devynerius dugnus[8]. Jo apvalumo neapjuosi skriestuvu, jo kraštų nenubrėši su kampainiu. Didįjį chaosą paverčia vienuma. Jis yra su lapais, tačiau be šaknų[9]. Jame sutelpa visas pasaulis. Jis priglobia *dao*. Ramus, gilus, neįžiūrimas, slėpiningas.

Absoliutusis gėris[10] renkasi vienatvę, dalijamas jis neišsenka, išnaudojamas jis nenuvargsta. Žiūri — ir neatskiri jo formos, klausai — ir nenugirsti jo balso, seki juo — ir nepastebi jo silueto. Beformis, o gimdo formas; begarsis, o suskamba penkiais balsais; bespalvis, o sumirga penkiomis spalvomis. Taip būtis prasideda iš nebūties, esatis prasideda iš nesamybės. Dangaus paskliautė — tai klėtis, kur draugėj sugyvena pavadinimas ir esmė.

Garsų nebūna daugiau nei penki, bet jų tembrų įvairovės neįmanoma atsiklausyti; skonio pojūčių nebūna daugiau nei penki, bet jų derinių įvairovės neįmanoma išragauti; spalvų nebūna daugiau nei penkios, o jų atspalvių įvairovės neįmanoma atsižiūrėti[11]. Garsai prasideda nuo tono *gong*, ir iš jo randasi penki garsai. Skoniai prasideda nuo saldaus skonio, ir iš jo kyla penki skoniai. Spalvos prasideda nuo baltos spalvos, ir iš jos išryškėja penkios spalvos. O pasirodo vienas *dao*, ir iš jo užgimsta dešimt tūkstančių daiktų. Todėl būdamas visavaldis, vienis pasklinda po keturias jūras; būdamas visa aprėpiantis, vienis sujungia dangų su žeme. Būdamas vientisas, jis savo grynumu primena netašytą paprastumą; būdamas padrikas, jis savo sujauktumu primena drumzliną vandenį. Drumzlumas po truputį nuskaidrėja, tuštumas po truputį prisipildo. Nesujaudinamas lyg gili praraja, lengvas lyg sklandantis debesis. Lyg nebūtų — o yra, lyg miręs — o gyvas.

---

[8] Kaip aiškina komentatoriai, „devyni skliautai“ ir „devyni dangūs“ reiškia aštuonias pagrindines ir tarpines pasaulio šalis ir centrą.

[9] T. y. jis egzistuoja pats savaime, iš niekur neatsiranda ir niekuo nesimaitina („be šaknų“), nors iš jo kai kas atsiranda („su lapais“).

[10] Čia turimas omeny tas gėris, kuriuo apibūdinamas *dao*.

[11] *Penki garsai* — tai penki penkialaipsnio garsaeilio garsai: *gong, shang, jue, zhi, yu;* penki skoniai: aštrus, rūgštus, sūrus, kartus, saldus; penkios spalvos: mėlyna, geltona, raudona, balta, juoda.

Visus daiktus vienijanti bendrybė sueina į vieną skylutę; visus darbus lemianti priežastis išeina pro vienas duris.

Dao juda, nerodydamas formos; viskas mainosi lyg dvasiai paliepiant. Jis eina, nepalikdamas pėdų. Visada sekantis iš paskos — o pasirodo esąs priekyje.

Todėl idealus žmogus (*zhiren*)[12], valdydamas nepasikliauja tuo, kas girdėta ir matyta, bodisi išorinio puošnumo[13], vadovaujasi *dao* išmintimi, nesiima gudrių išvedžiojimų, vertina tai, ką ir visi žmonės. Apriboja tai, ką puoselėja; pažaboja tai, ko siekia; vengia pagundų ir prisirišimų, atsižada aistrų ir geidulių, ramdo savąsias mintis. Apriboja tai, ką puoselėja, ir nieko neišleidžia iš akių; pažaboja tai, ko siekia, ir viską įgyja. Kas klauso ir žiūri, pasikliaudamas ausimis bei akimis, tas bergždžiai prievartauja formą, tačiau netampa įžvalgesnis. Kas valdo pasikliaudamas apmąstymais ir žiniomis, tas alina širdį[14], bet nieko nepasiekia. Todėl išminčius nesistengia iškrypti iš vienio vėžių, nekliudo jį atitinkančio, nekeičia kas pastovu. Svambalas seka virvę, pasvirdamas, kur reikia. Todėl džiaugsmas ir pyktis atitolina nuo *dao*; liūdesys ir sielvartas pražudo gėrį; meilė ir neapykanta sutrikdo širdies ritmą; aistros ir geiduliai pavergia žmogiškąją prigimtį. Pykčiui pasiduodantis žmogus sutrikdo *yin*, džiaugsmui pasiduodantis žmogus sutrikdo *yang*, dvasios išsekimas atima kalbą, dvasios pakilimas veda į pamišimą. Kuo labiau liūdima ir sielvartaujama — tuo skausmingiau išgyvenama; kuo audringiau mylima ir neapkenčiama — tuo dažniau neišvengiama nelaimės. Todėl aukščiausiasis gėris įgyjamas tada, kai širdis paliauja ir liūdėti, ir džiaugtis; didžiausia rimtis įgyjama tada, kai suvokiama ir nesikeičiama; tuščiausia tuštuma įgyjama tada, kai atsisakoma vergauti aistroms; tobuliausia pusiausvyra

[12] Tai vienas iš išminčiaus apibūdinimų greta išminčiaus (*shengren*) ir tikro, natūralaus žmogaus (*zhenren*). „Išminčius" paprastai tapatinamas su pačiu *dao* ir priklauso ir amžinajam, ir tapsmo pasauliui; „tikrasis žmogus" visiškai atsiriboja nuo tapsminės būties. „Idealus žmogus" šiame veikale gali būti suprastas priklausomai nuo konteksto, — ir kaip „išminčius", ir kaip „tikrasis žmogus".

[13] T. y. dirbtinumo, kuris priešpriešinamas pirmapradžiam paprastumui.

[14] Kadangi apmąstymai ir žinios yra susijusios su širdimi, atliekančia juslinio pažinimo organo funkciją, todėl išminčius juos atmeta.

įgyjama tada, kai paliaujama ir mylėti, ir neapkęsti; didžiausias tyrumas įgyjamas tada, kai neprisirišama prie daiktų. Kas sugeba visa tai įgyvendinti, tas perpranta dieviškąją išmintį ir įkūnija savąją esybę.

— —

Kadaise žmonės gyveno akmeniniuose urvuose, bet turėjo nepalaužiamą dvasią. Šiandien žmonės jaučiasi galingai, turėdami dešimtis tūkstančių vežimų, bet jų gyvenimas skendi sielvarte ir liūdesy. Vadinasi, išmintingumas reiškiasi ne mokėjimu valdyti, o *dao* perpratimu; pasitenkinimas reiškiasi ne iš turtų ir šlovės, o iš darnos įgyvendinimo. Save išaukštinant, o Dangaus paskliautę pažeminant, artėjama prie *dao*[15]. Nejau norint patirti pasitenkinimą, būtina gyventi Jingtai ir Zhanghua bokštuose[16], vaikštinėti Dangiškų sapnų ežero[17] pakrantėmis, palei Smėlio kalvų bokštą[18], mėgautis devyniomis melodijomis, šešių tonų skambesiu, skanauti kvapniai garuojančius patiekalus, jodinėti lygumomis, meškerioti, medžioti fazanus? Pasitenkinimu aš vadinu įgyto turėjimą. Turintys tai, ką esti įgiję, išlaidavimo nelaiko sukeliančiu malonumą, saikingumo nelaiko sukeliančiu širdgėlą. Drauge su *yin* užsiveria, drauge su *yang* atsiveria[19]. Taip Zixia[20] kovose tapo kietaširdis ir sulyso, o pažino *dao* — ir papilnėjo. Išminčius neprisiriša kūnu prie daiktų, netrikdo ramybės aistromis. Todėl jis džiaugiasi nepasiduodamas džiugesiui, liūdi nepasiduodamas sielvartui. Tūkstančiai virsmų, šimtai permainų laikosi įprastos tėkmės ir niekur neužtrunka. Tik aš pasijuntu laisvas, nusigrįžtu nuo daiktų ir pasitraukiu drauge su *dao*. Tad suradęs save, rasi prieglobstį ir po augalotu medžiu, ir tuščiame urve. O jei savęs nesuradai, tai net jei ir visa Dangaus paskliautė taptų tavo buveine, o nesuskaičiuojama daugybė žmonių — tavo tarnaitėmis ir tarnais, vis vien bus maža. Kas sugeba

---

[15] Šis sakinys daugeliui atrodo esąs logiškai prieštaringas.

[16] Tai garsūs Chu kunigaikštystėje buvę bokštai.

[17] Ežeras Chu kunigaikštystėje.

[18] Zhou laikų bokštas.

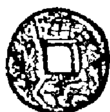
[19] T. y. seka *yin* — *yang*.

[20] *Zixia* — Konfucijaus mokinys.

patirti malonumą, nepasiduodamas malonumui, tas mėgaujasi visą laiką, o besimėgaujantis visą laiką patiria patį didžiausią malonumą.

Išstatinėjo gongus ir būgnus, išdėliojo fleitas ir citras, patiesė pagalves ir pagalvėles, iškabinėjo vėliavas ir dramblio kaulo papuošimus. Ausį malonina rūmų dainos, prašmatni šiaurės kraštų barbarų muzika. Gražuolės išsirikiavo eilėmis. Atnešė vyno, išdalijo taures. Naktį keičia diena. Taikosi strėlėmis į aukštai skrendančius paukščius, užveja šunimis greitakojį zuikį. Jiems tai — pasitenkinimas. Viskas skęste skęsta ugnyje, tvieskia karščiu. Visi susijaudinę, lyg kažkuo susigundę. Iškinkė vežimus, paleido arklius, nunešė vyną, nutildė muziką — ir širdyje tapo nyku, lyg būtum ko netekęs; liūdna, lyg būtum ką praradęs. Kodėl? Todėl, kad ne iš vidaus teikiamas džiaugsmas išorei, o iš išorės džiaugsmas teikiamas vidui. Muzika skamba — džiaugiasi; melodija nutilo — liūdi. Liūdesys ir džiaugsmas sukasi ratu, pereidami vienas į kitą. Mintys sujaudrintos ir nė akimirkai nenusiramina. Bandoma išsiaiškinti, kodėl pasitenkinimo nepasiseka įkūnyti, o gyvenimas kasdieną darosi nykesnis. Vadinasi, esi praradęs tai, ką buvai įgijęs. Todėl kai vidiniai turtai kaupiami ne iš vidaus, o iš išorės — norint pasirodyti gražesniam — tai jie nepersmelkia odos ir kūno, nepaliečia kaulų ir smegenų, nenusėda širdyje ir mintyse, nesusitelkia penkiuose organuose. Jei tai, kas įgyjama iš išorės, viduje niekam nereikalinga, tai jis ir nenusės. Jei sklindantis iš vidaus nesutiks atsako išorėje, tai jis nepasklis.

Versta iš: *Померанцева Л. Е.* Поздние даосы о природе, обществе и искусстве („Хуайнаньцзы" — II в. до н. э.). — Москва: Издательство Московского университета, 1979. — С. 112—113, 119—124. Iš rusų kalbos vertė *Loreta Poškaitė*

SIMA QIAN

(apie 145—apie 86 m. pr. Kr.)

Viena iškiliausių Han epochos asmenybių, žymiausias senovės kinų istorikas Sima Qian ne mažiau žinomas ir kaip filosofas, ekonomistas, matematikas, muzikos teoretikas, astrologas. Gimė jis garsioje aristokrato šeimoje — jo tėvas Sima Tan (?—110 m. pr. Kr.) buvo imperatoriaus Wu Di rūmų vyriausiasis istoriografas ir astrologas. Mokėsi jis pas garsius to meto mokytojus — Konfucijaus palikuonį Kong Angou ir filosofą konfucianistą Dong Zhongshu (190/179—120/104 m. pr. Kr.). Sulaukęs dvidešimties metų, Sima Qian išsirengė į kelionę po šalį, rinko istorines žinias iš tiesioginių liudytojų, padavimus, tyrinėjo liaudies papročius. Grįžęs dirbo rūmų apsaugos valdininku, o praėjus trejiems metams po tėvo mirties perėmė jo pareigas ir galėjo prieiti prie imperatoriaus archyvo. Kartu su kitais astrologais Sima Qian dalyvavo rengiant „Tai chuli" („Didžiosios pradžios kalendorius"), kuris buvo paskelbtas 104 m. pr. Kr. Juo remiantis buvo sudarytas kinų Mėnulio kalendorius. Būdamas sąžiningas ir objektyvus istorikas, Sima Qian kritiškai vertino istorijos faktus, kai kurių senųjų kinų imperatorių despotišką valdymą, todėl užsitraukė to meto valdžios nemalonę, o 99 m. pr. Kr., užtaręs pralaimėjusį hunams ir pasidavusį į nelaisvę karvedį Li Lingą, buvo įkalintas ir nubaustas gėdinga „rūmų bausme" — iškastravimu. Išėjęs į laisvę, Sima Qian dirbo vyriausiuoju valstybės kanceliarijos sekretoriumi ir kartu tęsė pradėtą rašyti pirmąjį Kinijos

istorijos ir biografijų veikalą, kurį esą buvo sumanęs dar jo tėvas ir net rinkęs jam medžiagą. Didžiulis 526 500 hieroglifų ir 130 skyrių veikalas buvo baigtas rašyti 92 m. pr. Kr. Iš pradžių jis buvo vadinamas „Taishi gunji" („Pono didžiojo rūmų istoriografo [astrologo] knyga") arba „Taishiji" („Rūmų istoriografo užrašai"), o po Sima Qiano mirties pavadintas „Shiji" („Istorijos užrašai"). Juose plačiai išdėstyta Kinijos valstybės ir kaimyninių šalių istorija, pradedant mitiniais laikais ir baigiant autoriaus gyvenamuoju metu. Čia panaudota ne tik gausi autoriaus surinkta kelionių po šalį metu medžiaga, imperatoriaus rūmų archyvo dokumentai, bet ir daugelio senovės Kinijos rašto paminklų duomenys. Tai iš tiesų enciklopedinis ir kartu eklektinis darbas, savo turiniu panašus į kitus du garsius Han epochos veikalus — „Lüshi Chunqiu" ir „Huainanzi".

Sima Qiano veikalo „Shiji" medžiaga sugrupuota į penkias dalis: 1) „Benji" („Pagrindiniai užrašai", apima 1—12 skyrius) — tai savotiška istorinė kronika, aprašanti dinastijų ir valdovų veiklą; 2) „Biao" („[Chronologinės] lentelės", apima 13—22 skyrius); 3) „Shu" („Traktatai", apima 23—30 skyrius) — tai beveik savarankiškų traktatų, skirtų įvairioms žinijos sritims (teisei, ritualui, ekonomikai, astronomijai, kultūrai ir menui) rinkinys; 4) „Shijia" („Giminių kilmės istorijos", apima 31—60 skyrius) — tai žymiausių senovės kinų aristokratijos giminių istorijos; 5) „Lezhuang" („Gyvenimo aprašymai", apima 61—130 skyrius), kuriuose aptariamos šešios senovės kinų filosofinės mokyklos (yinyangjia, konfucianizmas, mojia, mingjia, fajia ir daodejia) bei pateikiamos žymių istorinių asmenybių biografijos.

Antologijoje spausdinamas šiek tiek sutrumpintas 24 skyrius „Yueshu" („Muzikos traktatas") iš „Shu" dalies. Nors tai vienas iš tų dešimties „Shiji" skyrių, kurių autentiškumu tyrinėtojai abejoja, tačiau jame aiškiai išdėstytas Zhou ir ankstyvojoje Han epochose susiformavęs muzikos supratimas, paremtas konfucianistine pasaulėžiūra, pabrėžiančia auklėjamąją muzikos reikšmę.

SHIJI

[ISTORIJOS UŽRAŠAI]

III. SHU

[III. TRAKTATAI]

Dvidešimt ketvirtas skyrius

YUESHU

[MUZIKOS TRAKTATAS]

— —

„Komentaruose"[1] pasakyta: „Įsitvirtinus valdovo valiai ir įvedus tvarką, suklesti muzika ir ritualai". Kuo geriau žmonės perpranta tikrąjį gyvenimo kelią, tuo dosnesnis jų geradariškumas (*de*), tuo įvairesnis jų patiriamas džiaugsmas. Kai indas sklidinas, o į jį dar vis pilama, jis perpildomas; kai esybė kupina jausmų, o jie netvardomi, ji menksta. Dažnas muzikos kūrėjas bando žmogiškus džiaugsmus įsprausti į tam tikrus rėmus.

Kilnus vyras linkęs elgesį matuoti kuklumu ir nuolaidumu, o muziką laikyti troškimų tramdytoja bei numaldytoja. Muzika ir yra tokia. Yra daugybė skirtingų sričių ir įvairių kunigaikštysčių, kurių žmonių papročiai ir jausmai skiriasi vieni nuo kitų, todėl anųjų laikų valdovai rinko iš visur giesmes, apdainuojančias papročius ir žmonių būdą, nuosekliai jungė ir derino jų garsus, kad papildytų, ko trūksta, ir parodytų žmonėms, kas geriau, tuo įtvirtindami teisingą valdymą, plačiau paskleisdami išminčių žodžius.

Dangaus sūnus teikiasi pats atvykti į Mingtangą[2] stebėti šventųjų apeigų, o visa žmonių minia stengiasi apsivalyti nuo bjaurasties ir nuodėmių, suderinti ir pasverti savo troškimus, idant išvengtų persisotinimo ir netaptų patenkinti savimi, — šitokiu būdu jie sukilnina savąją prigimtį. Todėl ir sakoma: kai odžių ir himnų

[1] Tikriausiai turimas galvoje vienas iš daugybės senųjų rašto paminklų komentarų (*Zhuan*), kurie buvo paplitę Han epochoje. Juos daugiausia rašė konfucianistai.

[2] *Mingtang* — Šviesioji salė. Taip buvo vadinama pagrindinė, didžiausioji imperatoriaus rūmų salė arba visas rūmų komplekso pastatas, kur buvo atliekami patys iškilmingiausi, su imperatoriaus (Dangaus sūnaus) vardu siejami ritualai bei reikalai.

garsai liejasi sklandžiai, žmonės puoselėja nuoširdumą; kai skambantys garsai šaukiasi dvasių pagalbos, besimeldžiantys jaučia pakilumą; o kai pasigirsta Zheng ir Wei kunigaikštysčių dainos, žmones apima pagunda ištvirkauti. Kai garsai ir melodijos atliepia vieni kitiems ir susilieja į darnų akordą, jie jaudina net paukščius ir žvėris; ką jau kalbėti apie žmones, besivadovaujančius penkiais moraliniais pradais ir puoselėjančius širdyje meilę bei neapykantą! Šitaip sutvarkė pati prigimtis.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Visos pasigirstančios melodijos suskamba iš žmogaus širdies, o žmogaus širdies virpesių ritmą lemia aplink esantys daiktai. Išorinis pasaulis užgauna širdį, ir ji suvirpa, išsiliedama garsais. Garsai, atliepdami vienas kitam, įvairiai išsivingiuoja, šie jų vingiai įgyja pavidalą ir tampa melodijomis (*yin*). Šių melodijų atlikimas muzikiniais instrumentais, palydimas šokių su skydais, koviniais kirviais, fazanų plunksnomis ir bulių uodegomis, ir yra muzika su šokiais (*yue*).

Muzika randasi iš melodijų. O jų ištakos — žmogaus širdyje esantys jausmai, sužadinami aplinkinių daiktų. Todėl jei žmogaus sielą drumsčia liūdesys, jo muzika skamba trūkčiojančiai ir verksmingai, jei žmogaus sielą užlieja džiaugsmas, jo muzika skamba trankiai ir aidžiai; jei žmogaus širdį apima pyktis, jo muzika skamba grubiai ir nirtulingai; jei žmogaus siela prisipildo baimingo pagarbumo, jo muzika skamba atvirai ir santūriai; jei žmogaus širdyje įsižiebia meilė, jo muzika skamba maloniai ir švelniai. Šie šeši jausmai nėra žmogui įgimti, jie — žmogaus širdies virpesiai, sužadinami aplinkui esančių daiktų. Todėl anų laikų išmintingieji valdovai itin įdėmiai stebėjo, kas žadino žmonių jausmus, ir šitaip pasitelkę apeigas bei ritualą, jie kreipė tinkama linkme žmonių troškimus; pasitelkę muziką, jie derino melodijų garsus į darnų skambesį; pasitelkę valdymą, jie vienijo žmones bendriems darbams; o pasitelkę bausmes, jie užkirto kelią nedorybėms. Šitaip apeigos, muzika, bausmės ir valdymas pasitarnavo bendriems siekiams, kuriais valdydami susiejo visų žmonių širdis ir vedė juos teisingo valdymo keliu.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Gong muzikinis tonas simbolizuoja valdovą, *shang* muzikinis tonas simbolizuoja pavaldinius, *jue* muzikinis tonas simbolizuoja paprastus žmones, *zhi* muzikinis tonas simbolizuoja valstybės reikalus, *yiu* muzikinis tonas simbolizuoja aplinkos daiktus — išorinį pasaulį. Kai šios penkios garsaeilio natos nesupainiojamos, tai neišgirsi ir neharmoningai skambančių melodijų. Nederant *gong* tonui, garsai susimaišę — vadinasi, valdovą yra apėmusi puikybė; nederant *shang* tonui, garsai tampa grubūs — vadinasi, pavaldiniai praradę dorą; nederant *jue* tonui, garsai nerimastingi — vadinasi, žmonės nepatenkinti; nederant *zhi* tonui, garsai sielvartingi — vadinasi, žmonės nuvarginti darbų; nederant *yiu* tonui, garsai padriki — vadinasi, valstybės lobiai jau išsekę. O kai išsiderina visi penki dermės garsai, jie nuolat vienas kitam trukdo. Tai vadinama pasileidimu (*man*). Tokiu atveju valstybės dienos suskaičiuotos.

— —

Muzika vienija jausmais, apeigos atskiria padėtimis. Bendri jausmai skatina abipusį artumą, padėčių skirtingumas iškelia abipusę pagarbą. Kai pirmenybė teikiama vien muzikai, žmonės praranda santūrumą; kai pirmenybė teikiama vien apeigoms, žmonės susvetimėja. Suvienyti žmonių jausmus ir suteikti jų elgsenai išorinės elegancijos — štai kam tarnauja muzika ir ritualas. <...>

Muzika suskamba iš žmogaus vidujybės, o apeigos ir ritualas įsigali anapus jos. Kadangi muzika skleidžiasi iš žmogaus sielos, tai ji yra taiki; kadangi apeigos nustatomos iš išorės, jos yra rafinuotos. Didinga muzika privalo būti suprantama, o iškilmingos apeigos privalo būti kuklios. Kai muzika skamba tobulai, išnyksta žmonių neprielankumas; kai apeigos atliekamos tobulai, žmonės liaujasi vaidytis. Kai apeigos ir muzika įgyvendina savo paskirtį, Dangaus paskliautėj tarpsta pagarba bei nuolankumas. Jei prasčiokai nedrumsčia ramybės, valdantys kunigaikščiai paklūsta Dangaus sūnui, jeigu nereikia naudoti ginklų ir karių, nereikia taikyti penkių sunkių bausmių, baisinams[3] negresia nelaimės, Dangaus sūnus nerodo savosios rūstybės — tai reiškia, kad muzika atlieka savo priedermę. Jei Dangaus sūnaus elgesys skatina suvienyti sūnišką

[3] *Baisinai* (*baixing*) — tai šimtas giminių, „liaudis" plačiąja šio žodžio prasme.

pagarbą ir tėvišką meilę, sureguliuoti santykius tarp vyresniųjų ir jaunesniųjų, puoselėti pagarbumą tarp keturių jūrų — tai reiškia, kad apeigos atliekamos deramai.

— —

Muzika — tai Dangaus ir Žemės harmonija, apeigos ir ritualas — tai Dangaus ir Žemės įvesta tvarka. Harmonija skatina visą gyvastį keistis ir tobulėti; tvarka padeda visai gyvasčiai užimti savo vietą. Muzika kuriama pagal Dangaus rodomą pavyzdį, apeigos formuojamos pagal Žemės tvarką. Sulaužius įstatymus, kyla vaidai; įvedus netinkamas apeigas ir muziką, suardoma tvarka. Gerai perpratus Dangaus ir Žemės dėsnius, praturtinama muzika ir ritualai. Muzikos esmė — neleisti laužyti žmonių elgesio normų; muzikos paskirtis — puoselėti džiaugsmą ir linksmybę, laimę ir meilę. Apeigų esmė — ugdyti nešališkumą ir neleisti išklysti iš kelio; apeigų atlikimas reikalauja susikaupimo ir pagarbumo, klusnumo ir nuolankumo. Kai apeigas ir muziką palydi metalinių bei akmeninių instrumentų skambesys, kai jos paskleidžiamos garsais ir melodijomis, kai jos atliekamos protėvių šventyklose bei prie altoriaus, kreipiantis į žemės dvasias ir žoleles, kai jos pasitelkiamos atnašaujant kalnų bei vandenų dvasioms, žmonių vėlėms ir dangaus dvasioms — vadinasi, apeigas ir muziką vieningai pripažįsta visi žmonės.

Dangus yra aukštai, Žemė — žemai, o visa begalė daiktų pasklinda po žemę, rodydama savo įvairovę, ir šitaip įtvirtinami reikiami ritualai; pasaulyje, kur viskas tekėte teka nesustodamas, kur visa sugyvena santarvėj ir sutartinai tobulėja — tokiame pasauly klesti ir muzika. Pavasarį viskas užsimezga, vasarą suveši — taip reiškiasi žmoniškumas (*ren*); rudenį viskas surenkama, žiemą supilama į saugyklas — taip reiškiasi pareigingumas *yi*. Žmoniškumas siejamas su muzika, pareigingumas siejamas su apeigomis. Muzika yra maloninga ir glostanti ausį, ji susišaukia su Dangaus dvasiomis ir seka Dangumi; apeigos yra atskiriančios pagal priedermę, jos susišaukia su žmonių dvasiomis ir seka Žeme. Todėl išminčiai kūrė muziką, idant atlieptų Dangaus nurodymus, ir kūrė apeigas, idant būtų verti Žemės. Kai apeigos ir muzika atliekamos suprantamai ir nepriekaištingai, tada pildosi Dangaus ir Žemės valia.

— —

Muzika apdovanoja, apeigos atlygina už tai, kas priklauso. Gimstantis iš savaimingo džiaugsmo vadinamas muzika, o grąžinantis į pradžių pradžią vadinamas apeigomis. Muzika garsina gėrybingumą, o apeigos, atlygindamos už padaryta, grąžina mus į savo ištakas. <...>

Muzika atspindi žmogaus jausmų pastovumą, apeigos atspindi žmogaus papročių tvirtumą. Muzika sutvirtina tai, kas žmones jungia; apeigos išryškina tai, kas juos skiria. Tiesos, įkūnytos apeigose ir muzikoje, paliečia visus žmogaus jausmus. Įsiskverbti į žmogiškos prigimties esmę bei perprasti jos permainingumą — štai kas būdinga muzikai; išaukštinti žmonių nuoširdumą bei išguiti veidmainiškumą — štai kas svarbiausia apeigoms. Apeigos ir muzika atliepia Dangaus ir Žemės kelius, jos padeda ugdyti dieviškąjį geradariškumą, jos kviečia dangiškas dvasias nusileisti pas žmones žemyn, o žemiškas dvasias pakilti aukštyn, ir šitaip susidaro visi smulkieji ir stambieji žemės daiktai, užimdami kiekvienas savo vietą ir bendraudami kaip tėvas su sūnum, valdovas su tarnu.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Muzika — tai ne vien *huang zhong* ir *daliu* garsaeiliuose skambančios melodijos, tai ne vien skambinimas styginiais instrumentais ir dainavimas jiems pritariant, tai ne vien tik šokiai su skydais — visa tai muzikai nėra svarbiausia, tad pagal tokią muziką tik ir šoka vaikai. <...>

Antai išminčiams muzika teikdavo džiaugsmą, jai padedant jie galėjo kilninti žmonių širdis. Muzika jaudino žmones iki pačių sielos gelmių, keitė jų papročius ir būdą, todėl anų laikų išmintingieji valdovai stengėsi išmokyti žmones muzikuoti. Juk žmogus gimsta su krauju, gyvasties dvasia, širdimi ir protu, tačiau tokie jausmai kaip širdgėla ir džiaugsmas, linksmybė ir piktis nėra jam nuolat būdingi ir įgimti, jie atsiranda ir suvirpa kaip jausminis žmogaus atsakas į aplinkos pasaulio daiktus, ir tik šitaip leidžiasi vienaip ar kitaip išreiškiami. Štai kodėl, pasigirdus tykioms ir slogioms, ilgesingoms ir širdį veriančioms melodijoms, žmonės susimąsto ir nuliūsta; pasigirdus žaismingoms ir laisvoms, malonioms ir lengvoms, be galo spalvingoms ir sykiu nesudėtingoms melodijoms, žmonės jaučiasi patenkinti ir džiaugsmingi; pasigirdus šiurkš-

čioms ir rūsčioms melodijoms, prasidedančioms ugningai, pakiliai ir pasibaigiančioms, pasigirdus raiškiems ir įspūdingiems motyvams, žmonės jaučiasi kupini ryžto ir tvirtybės; pasigirdus santūrioms ir nuoširdžioms, pratisoms ir lygioms, sukauptoms ir šiltoms melodijoms, žmonės būna kuklūs ir pagarbūs; pasigirdus sodrioms ir skambioms melodijoms, malonioms žmogaus ausiai ir skatinančioms paklusnumą bei veiksmų darnumą, žmonės prisipildo meilės ir gerumo; pasigirdus painioms ir iškraipytoms, nešvankioms ir vulgarioms melodijoms, savo nepadoriais motyvais primenančioms barbarų *di*[4] krašto dainas, žmonės pasineria į paleistuvavimą ir vaidus.

Todėl anų laikų išmintingieji valdovai, kurdami muziką atsižvelgė į žmogaus prigimtį ir jo jausmus, visada paisė dydžių ir skaičių atitikimo[5], pabrėžė tai, kas apeigoms svarbiausia, siekė bendros visų žemės gyvasčių harmonijos, vadovavosi penkiais pirmapradžiais veiksmais, neleido šviesiajam pradui *yang* išsisklaidyti ir tamsiajam pradui *yin* pasislėpti, dvasios tvirtybei pavirsti pykčiu, o dvasios minkštybei pavirsti bailumu. Tada žmogaus sieloj susijungė visi keturi visur esantys absoliutūs pradai[7] ir plėtodamiesi buvo išreikšti jo išorinėj veikloj, šitaip ramiausiai užimdami sau skirtą vietą ir nesikėsindami vienas į kitą. Po viso to buvo nustatytos muzikinio lavinimo pakopos, buvo įvairinami jos ritmai, buvo taupomos jos spalvos bei niuansai; šitokiu būdu muzika padėjo puoselėti ir gausinti maloningąsias geradarystes. Visi instrumentai buvo suskirstyti į didelius ir mažus atsižvelgiant į muzikos vamzdelių ilgį ir tonų aukštį, garsaeilio tonai buvo surikiuoti į melodiją pradedančius ir ją baigiančius, idant jais perteiktų įvykius ir atliktus darbus. Šitaip muzi-

[4] *Di* — bendras genčių, gyvenusių į šiaurę nuo centrinių senojo kinų kultūrinio arealo rajonų, pavadinimas.

[5] Turimi omeny ilgiai ir skaičiai, atitikusieji tam tikras natas ir muzikinių vamzdelių ilgius.

[6] Čia veikiausiai turima omeny *wuxing* — penki veiksniai, energetiniai pradai (žemė, vanduo, ugnis, medis, metalas).

[7] Kaip aiškinama „Zheng Yi" komentare — tai tamsos ir šviesos — *yin* ir *yang* — pradai, stiprybė ir silpnybė — *gang* ir *rou*. Visi jie priklausė pirmapradės gyvastingosios energijos *qi*, materialios pasaulio substancijos, kategorijai.

koje buvo pavaizduoti papročiai, nulėmę artimų ir tolimų, kilmingųjų ir prasčiokų, vyresnių ir jaunesnių, vyrų ir moterų santykius, todėl ir buvo sakoma: „Muzika atspindi visus žmogaus jausmų slėpinynus“.

— —

Kiekvieną sykį žmogui girdint netikslius garsus, jo širdyje įsižiebia nerimastis, o bręstant maištingiems jausmams, visur suskamba nepadori muzika. Žmogui girdint tikslius garsus, jo širdyje įsižiebia nuolankūs jausmai, o ugdant nuolankumą, suklesti harmoninga muzika. Todėl darnus giedojimas sulaukia atgarsio žmonių širdyse, o atsidavimas nepadorioms melodijoms iškraipo bet kokį tiesumą. Tad viskas turi savo laiką ir vietą, ir visi būties raidos dėsniai vienaip ar kitaip veikia vienas kitą.

Štai kodėl skaidrūs ir šviesūs garsai simbolizuoja Dangų, sodrūs ir tvirti — Žemę, nuo pradžios iki pabaigos skambąs muzikos kūrinys simbolizuoja keturis metų laikus, šokio figūrų kaita — vėjo ir lietaus vyksmą. Penkios spalvos išsidėsto į nuostabų spektrą, kur jos nesusilieja viena su kita; aštuonių krypčių vėjai iškelia visus garsaeilio tonus ir neleidžia jiems netiksliai skambėti; šimtas paros laiko atkarpų[8] tiksliai keičia viena kitą, silpni ir stiprūs tonai išsirikiuoja į gamą atliepdami vienas kitam, garsaeilio pradžia ir pabaiga priartina viena kitą, darnus ir sutartinis dainavimas, „skaidrūs“ ir „drumsti“ garsai keičia vienas kitą, lemdami muzikos skambėjimą[9].

Todėl kai muzika parodo savo galią, o žmonės savo poelgiuose vadovaujasi tyrais jausmais, kai žmonės jautriai girdi ir skvarbiai mato, o jų kraujas ir kvėpavimas pulsuoja ramiai bei ritmingai, tada keičiasi žmonių būdas, mainosi jų papročiai, visoje Dangaus paskliautėje vyrauja santarvė bei ramybė ir visi jaučiasi pa-

---

[8] *Penkios pagrindinės žmogų supančio pasaulio spalvos* — tai mėlyna, geltona, raudona, balta ir juoda. Zhou epochoje jos buvo siejamos su penkiais energetiniais pradais ir penkiomis natomis. *Aštuonių krypčių vėjai* — tai šiaurės rytų, rytų, pietryčių, pietų, pietvakarių, vakarų, šiaurės vakarų ir šiaurės vėjai. *Šimtas paros laiko atkarpų* — tai mažiau nei ketvirčio valandos trukmės laiko atkarpos.

[9] Ilgi (dvylikatonio garsaeilio) garsai, pradedant *huang zhong* ir baigiant *zhongliu* garsu (1—6 tonai), buvo vadinami „drumstais“ garsais, o trumpi garsai, pradedant *ruibin* ir baigiant *yinzhong* (7—12 tonai), buvo vadinami „skaidriais“.

tenkinti. Todėl ir sakoma: „Muzika — tai džiaugsmas". Tada kilnusis vyras palaimingai įgyvendina savuosius idealus, o paprasti žmonės džiaugsmingai tenkina savo troškimus. Kai doros normos būna svarbesnės už norus, vyrauja džiaugsmas ir negresia sumaištis; o kai norai užgožia tikrojo kelio idealus, žmonės pradeda klysti ir nebegali džiaugtis. Štai kodėl kilnus vyras vadovaujasi jausmais, idant numalšintų savo troškimus, ir pasitelkia muziką, kad įgyvendintų savo idėjas; o kai muzika atliekama deramai, tada žmonės laikosi teisingo kelio, ir galima regėti atsiskleidžiant tikrąją geradarystę.

Gėrybingumas — tai žmogaus prigimties prasiskleidimas, muzika — tai šio gėrybingumo sužydėjimas. Iš metalo, akmens, šilko ir bambuko yra daromi muzikos instrumentai. Eilės įkūnija žmogaus troškimus; dainose šie troškimai išsilieja į garsus, šokiuose jo troškimų esmė perteikiama judesiais; šie trys raiškos būdai — eilės, dainos ir šokiai — glūdi žmogaus širdyje, o gyvastingajai muzikos dvasiai diriguoja širdies virpesiai. Kai žmogaus jausmai nuoširdūs, jie kūrinyje išreiškiami aiškiai; kai jo gyvybinės jėgos sužydėję, tai atsiveria gerumui ir jo dvasia, ir tada žmogaus siela prisipildo harmonijos bei paklusnumo, paskleisdama aplinkui savo spindesį ir galią. Muzikai, kaip niekam kitam, svetimas nenuoširdumas.

Muzika — tai širdies virpesys, garsai — tai muzikos reiškimo forma; melodijos skambesio puošnumą lemia užsidegimas, spalvingumas, tonų ir ritmų įvairovė. Kilnus vyras, sujaudintas jau pačios muzikos dvasios prisilietimo, mėgaujasi jos formomis ir stengiasi suteikti jos grožiui harmoniškumo. Todėl prasidėjus šokiams pirmiausia pradeda mušti būgnus, skelbiančius pradžią, po to šokėjai žengia tris žingsnius į priekį, parodydami, jog pasiruošę, vėl muša būgnus, kviečiančius žengti pirmyn, po to skamba baigiamieji taktai, sugrąžinantys šokėjus į ankstesnę vietą. Šokėjai šoka įkvėptai ir energingai, tačiau jų judesiai ne impulsyvūs; dainininkai stovi visiškai ramūs, tačiau ne abejingi. Taip muzikos vedamas gali džiaugsmingai pildyti šviesiausiojo išminčiaus valią; jo patarimais nepersisotindamas, gali visakeriopai vykdyti jo nurodymus ir neieškoti iš to sau naudos. Tada dienos šviesai atsiveria tikrieji žmo-

nių jausmai ir laimi teisingumas, muzika tobuliausiai atlieka savo priedermę ir pradedama garbinti doros malonė (*de*); o tada kilnūs vyrai puoselėja gėrybingumą, o paprasti žmonės nustoja sėti blogį. Todėl ir sakoma: „Parodant žmonėms tiesos kelią, muzikai tenka labai svarbus vaidmuo“.

— —

Jeigu žmogaus širdyje nors akimirkai nuslopsta džiaugsmas ir palaima, tai į ją ima skverbtis niekingos ir vylingos mintys; jeigu žmogus nors trumpam leidžia sau pasirodyti nepagarbus ir nerimtas, tai jo širdin ima smelktis vangumas ir lengvabūdiškumas. Todėl muzika lemia vidines žmogaus pajautas, apeigos ir ritualas lemia jo išorinius atributus ir elgseną. Muzikos tobulumas reiškiasi harmonija, apeigų tobulumas reiškiasi paklusnumu. <...>

<...> Todėl apeigos ir ritualas skatina žmogaus kuklumą, o muzika puoselėja jo dvasios pilnatviškumą. Kai apeigomis ir ritualu įdiegiamas kuklumas, ir žmogus tebesiveržia pirmyn, tai ši veržatis prasiskleidžia grožiu; kai muzika pripildo sielą, ir žmogus malšina savo troškimus, tai šis malšinimas prasiskleidžia grožiu. O kai apeigos įdiegia kuklumą, bet nesiveržiama pirmyn, tada nupuolama; kai muzika pripildo sielą, tačiau nejaučiame saiko, tada prarandama savitvarda. Štai kodėl apeigos ir ritualas atlygina kiekvienam už priedermę, o muzika numaldo troškimus. Apeigomis atlyginus kiekvienam už priedermę, visų sielos prisipildo džiaugsmo, muzikai nuslopinus aistras, visų sielas apima ramybė. Apeigomis rodomas atsilyginimas ir muzikos įkvėpiamas santūrumas — abu vienodai svarbu.

Juk muzika — tai džiaugsmas, kuriuo žmogus neišvengiamai reiškia savo jausmus. Širdies džiaugsmas išsilieja garsais ir melodijomis, reiškiasi judėjimu ir rimtimi, įkūnydamas įgimtąjį žmogaus dorovingumą. Garsai ir melodijos, judėjimas ir rimtis perteikia visas tas permainas, kurios vyksta žmoguje, todėl žmogus negali gyventi be muzikos, o muzika negali egzistuoti be savosios formos. Bet jeigu ši muzikinė forma nesilaiko teisingo kelio, tai nebus išvengta nesantaikos ir vaidų. <...>

— —

Wei kunigaikštystės valdovas Wen Hou kartą Zixia[10] paklausė: „Kai aš, užsidėjęs ant galvos iškilmių kepurę, klausausi senovinės muzikos, baiminuosi tik vieno — kad neužsnūsčiau; o kai klausausi Zheng ir Wei kunigaikštysčių melodijų, tai pamirštu bet kokį nuovargį. Drįstu paklausti: kodėl senųjų laikų muzika yra vienokia, o naujoji muzika — kitokia?" Zixia atsakė: „Pirmiausia pakalbėsiu apie senovinę muziką. Kai skamba sena muzika, šokantys pagal ją sutartinai žengia pirmyn, paskui sutartinai juda atgal, jų judesiai darnūs ir ritmingi, todėl pajunti erdvumą; visi instrumentai — styginiai ir mediniai, dūdmaišiai ir švilpynės — tyli, laukdami trinktelint būgnų. Kūrinio pradžią pagarsina darningas būgnų trenksmas, apie šokio pauzes ir figūrų pasikeitimą praneša karingi gongų dūžiai; keičiantis šokėjams vietomis, nuaidi būgnas *xian*, greitinant tempą, mušamas pailgas būgnas *ya*[11]. Tokiu atveju kilnus vyras šitai pavadintų sekimu senovės keliu, mokančiu, kad pirmiausia būtina tobulinti save, po to — šeimą, o vėliau žingsnis po žingsnio — ir visą Dangaus paskliautę — štai kur glūdi pirmapradė senosios muzikos esmė.

O dabar pasakysiu apie naująją muziką. Jai skambant, šokėjai panarinę galvas žingsniuoja pirmyn ir grįžta atgal; nepadorūs jos garsai sužadina gašlumą, į kurį pasinėrus prarandamas bet koks saikas. Šią muziką mėgsta aktoriai ir komediantai, kurių vaidinimuose, kaip beždžionyne, moterys susimaišo su vyrais, neatskirsi, kas čia tėvas, kas sūnus. Pasiklausai tokios muzikos, ir nežinai ką besakyti, nebent galvoti apie ėjimą senųjų keliu, — štai kokia toji naujoviška muzika. Tad toji muzika, apie kurią manęs teiravotės, yra senoji, o toji, kurią mėgstate, yra naujoji. Nors ir viena, ir kita muzika susišaukia viena su kita, tačiau jos yra skirtingos".

[10] Kunigaikštis *Wen Hou* Wei kunigaikštystę valdė 424—387 m. pr. Kr. *Zixia* buvo kilęs iš Wei kunigaikštystės, tikrasis jo vardas — Bu Shang. Jis buvo vienas iš Konfucijaus mokinių ir buvo laikomas „Shijingo" žinovu.

[11] *Xian*, kaip aiškina komentatoriai, tai tas pats *fu* — tam tikros rūšies būgnelis, pripildytas žimių. *Ya* — 5 *chi* ir 6 *cun* ilgio instrumentas. Tai buvo kiaušinio formos būgnelis, piešiniais išmargintomis sienelėmis ir galuose aptemptas oda. Ritmas buvo mušamas pirštais į oda aptemptus kraštus.

Wen Hou tarė: „Drįstu paklausti: o kodėl taip yra?“ Zixia taip jam atsakė: „Senovėje Dangus ir Žemė laikėsi natūralaus kelio, ir visi keturi metų laikai prasidėdavo jiems skirtu metu, žmonės buvo kupini gerumo, ir tarpo visos penkios javinės; nepuldavo jokios ligos, neištikdavo jokios negandos, nesirodydavo gera arba bloga lemiantys ženklai — visa tai ir vadinta didžiąja santarve. Po to senųjų laikų išminčiai sureguliavo tėvo ir sūnaus, valdovo ir tarnų santykius, paversdami juos nekeičiamomis taisyklėmis, o kadangi šie amžinieji principai bei taisyklės puoselėjo teisingumą, tai Dangaus paskliautė įgijo tvirtą pagrindą. O Dangaus paskliautei įgijus tvirtą pagrindą, buvo išgryninti šeši pagrindiniai muzikiniai tonai, suderintos viena su kita penkios dermės, pradėta griežti styginiais instrumentais ir giedoti „Shijingo“ himnus. Jų giesmės bylojo apie gėrybingumą, o gėrybingumą aukštinančios tokios melodijos kaip tik ir vadinamos tikrąja muzika“. <...>

— —

Wen Hou tarė: „Norėčiau paklausti: o iš kur atsirado tos nešvankios dainos?“ Zixia taip jam atsakė: „Zheng kunigaikštystės dainos žadina godulingas ir geidulingas aistras, Song kunigaikštystės melodijos sugundo ieškoti moterų ir niekais paverčia doriausius siekius. Wei kunigaikštystės melodijos greitai pabosta ir skatina neramias mintis, Qi kunigaikštystės dainos veda į išpuikimą, pyktį ir skatina tuščiagarbius ketinimus. Šių keturių kunigaikštysčių dainos ir melodijos kupinos geidulingumo, jos smukdo žmonių doros malones, todėl ir nedainuojamos maldų bei atnašavimų metu. „Shijinge“ pasakyta:

Pagarbiai, darniai ir sutartinai suskamba himnai,
Mūsų šaunieji protėviai jais džiugindavo savo sielą.

Juk *susu* reiškia pagarbumą, o *yongyong* — darną. O kai pagarbumas išvirsta į darną, kas gali nesisekti? Valdančiajam žmones tada belieka tik apdairiai rodyti savo meilę ir neapykantą. Tokiu atveju, kas artima valdovui — tą vykdys jo pavaldiniai; ką nuspręs valdovas — tuo paseks visi kiti žmonės. Kaip tik tai turint omeny „Shijinge“ pasakyta: „Tada lengva žmones vesti paskui save“.

Po to išmintingieji žmonės išrado tamburiną (*tao*), būgną (*gu*), dėžutę su žvangučiais (*qiang*) ir gulintį tigrą su klavišais (*jie*), okari-

ną (*xuan*) ir fleitą (*chi*)[12]. Visais šitais šešių rūšių instrumentais buvo atliekamos kilnios melodijos. Vėliau pasirodė varpas, akmeninis tarškutis, dūdmaišis (*yu*) ir kanklės (*se*), kurie darniai prisijungė prie pirmųjų instrumentų[13]. Šokiams buvo naudojami skydai ir koviniai kirviai, fazanų ir jakų plunksnos. Ši muzika ir šokiai skambėdavo šventyklose, atnašaujant senųjų išmintingųjų valdovų vėlėms, taip pat buvo atliekami namų šeimininkui vaišinant vynu ceremonijos dalyvius, įteikiant vyno taurę dvasios vaidmens atlikėjui, keliant tostą namų šeimininko garbei. Išsirikiavus pareigūnams pagal rangus, nelygu aukštesnė ar žemesnė kilmė, kiekvienas gaudavo tai, ko vertas. Taip buvo rodomas pavyzdys ateinančioms kartoms, kad žinotų, kaip dera elgtis kilmingiesiems su prasčiokais, vyresniesiems su jaunesniaisiais.

Pratisas varpo gaudimas virsta šauksmu. Šauksmas įkvepia ryžtą, o ryžtingumas veda į kovą. Kilnus vyras, išgirdęs varpo gaudimą, dūmoja apie kariuomenės pareigūnus — karininkus. Akmeninis tarškutis skamba skaidriai, jį išgirdęs pradedi skirti gėrį ir blogį, o toks skirtumų įžiūrėjimas skatina pasiaukojimą. Kilnus vyras, išgirdęs akmeninio barškučio skambėjimą, godoja apie karininkus, žuvusius kovojant už užtarnautas žemes. Šilkinių stygų skambesys žadina liūdesį, šis liūdesys iškelia nesavanaudiškumą, o nesavanaudiškumas subrandina valią. Kilnus vyras, girdėdamas citros (*qin*) ir kanklių (*se*) garsus, dūmoja apie savo priedermę šven-

[12] *Tao* — tai plėve aptrauktas mušamasis instrumentas, kažkuo primenantis tamburiną. Tai nedidelis būgnelis su gyvatės odos membranomis, kuris buvo užmaunamas ant rankenos. Ant dviejų prie būgnelio pririštų raištelių buvo pritvirtinami du rutuliukai. Atlikėjui staigiai sukantis, rutuliukai atsimušdavo į membraną ir pasigirsdavo savotiški spragtelėjimai. *Qiang* (dar vadinamas *zhu*) — atviros, į apačią siaurėjančios dėžės formos muzikinis mušamasis instrumentas. Ši dėžė buvo 1 *chi* ir 5 *cun* aukščio. Dėžėje įtaisyta rankenėlė — medinis bambalas, kurį mušant į dėžės sieneles, buvo išgaunamas duslus garsas. Sienelėje padaryta rezonansinė skylė. *Jie* (arba *yu*) — muzikinis mušamasis instrumentas, barškalas, savo forma vaizduojantis gulintį ant dėžės (pakylos) tigrą, per kurio nugarą nuo galvos iki uodegos yra įtaisytos metalinės plokštelės — klavišai (nuo 24 iki 27 klavišų). Per šias plokšteles braukdavo specialia vienu galu įskelta lazdele ir taip išgaudavo garsus, kurie pabrėždavo arijos pabaigą ar ceremonijų metų skaitomo teksto eilutės pabaigą. *Chi* — tam tikros rūšies 6—10 skylučių fleita, kurios ilgis siekė 35 cm.

[13] Akmeninis ar metalinis tarškutis, arba gongas *qing* — tai skersinis, ant kurio buvo pririšama tarškinama plokštė. *Yu* — tai kiniškas dūdmaišis, turintis 36 vamzdelius ir panašus į kitos rūšies dūdmaišį *sheng*.

tai atliekančius valdininkus. Bambukinių instrumentų garsai išsilieja į visas puses, pasklisdami jie kviečia susiburti draugėn, o burdamiesi žmonės susitelkia minion. Kilnus vyras, girdėdamas dūdmaišių *yu* ir *sheng*, didžiosios švilpynės *xiao* ir fleitos *quan* garsus, galvoja apie valdžios tarnautojus, ugdančius daugybę paprastų žmonių. Būgnai *gu* ir *pi*[14], naudojami pėstininkų bei raitininkų pulkuose, skamba trankiai, šis trenksmas išjudina, o judėjimas skatina žmonių mases veržtis pirmyn. Kilnus vyras, girdėdamas pėstininkų bei raitelių būgnų trenksmą, susimąsto apie karvedžius, vadovaujančius kariuomenei ir vedančius ją į priekį. Šitaip kilnus vyras, klausydamasis įvairių garsų ir melodijų, girdi ne vien kažkokį bildesį ir triukšmą, bet randa įkvėpimą savo mintims ir siekiams".

Kartą Binmou Jia sėdėjo su Konfucijumi, ir Konfucijus pradėjo su juo šnekučiuotis. Prabilęs apie muziką, Mokytojas tarė: „Kodėl karo šokį ir jo muziką skelbiantis būgnas trenkia taip pratisai?"[15] Jam buvo atsakyta: „Wu Wangas baiminosi, kad dar per mažai karių susirinko jam padėti". — „O ką reiškia tokie ilgi atsidūsėjimai ir ištęsti garsai?" Jam buvo atsakyta: „Wu Wangas būkštavo, kad dar per anksti pradėti puolimą". — „O kodėl šokėjai pirmiausia mosuoja rankomis ir kojomis, tūžmingai klykauja ir šokinėja?" Jam buvo atsakyta: „Vadinasi, atėjo laikas susikauti". — „Kodėl šokantys karo šokį priklaupia ant kairio kelio, paliesdami žemę, ir pakelia kairę koją?" Jam buvo atsakyta: „Tai jau ne karingų vyrų priklaupimai". — „Kodėl muzika skamba taip siautulingai, primindama Shang klano motyvus?" Jam buvo atsakyta: „Tai jau ne karo šokio melodijos". Tuomet išminčius tarė: „Jei tai ne karo šokio melodijos, tai kokios tos melodijos?" Jam buvo atsakyta: „Tie, kurie rūpinosi muzika ir šokiais, pamiršo jų tradicijas; o manant, kad tradicijas galėjo pamiršti anaiptol ne vadovavusieji ceremonijoms, Wu Wango ketinimus reikėtų laikyti bu-

[14] Būgnas vaidino svarbų vaidmenį kinų muzikoje ir įvairiose ceremonijose. Kinai turėjo daug įvairių būgnų ir būgnelių. *Gu* — tai bendras būgnų pavadinimas, o šiame tekste taip yra vadinami kariniai būgnai, kuriais buvo pagarsinami įsakymai. *Pi* — nedidelis karinis būgnas, naudojamas raitelių pulkuose.

[15] Karo šokis *wu*, sprendžiant pagal aprašymą, vaizdavo visas Zhou valdovo Wu Wango kovos su Yin valdovu Zhou Xingu peripetijas. Jis tikriausiai buvo sukurtas Zhou laikotarpiu.

vus nežabotus". Konfucijus tarė: „Tai, ką man Qiu teko girdėti iš Chang Hongo[16], taip pat patvirtina jūsų žodžius".

Binmou Jia atsistojo, nulipo nuo demblio ir savo ruožtu Konfucijaus paklausė: „Kas buvo kalbėta apie būgnų trenksmą, pradedantį ilgus pasirengimus ir karo šokį, tai viskas suprantama. Norėčiau sužinoti, kodėl šokis ir jo figūros yra taip ištęsiamos ir vėliau?" Konfucijus tarė: „Prisėskite, aš viską jums paaiškinsiu. Juk muzika atspindi praeities įvykius. Šokėjams stovint ramiai kaip uoloms, su skydais rankose, yra perteikiami Wu Wango[17] veiksmai. Šokėjams judinant rankas ir kojas, tūžmingai klykaujant ir šokinėjant yra perteikiama Tai Gongo valia[18]. Kai karo šoky daroma pauzė ir visi prisėda, tai šitaip perteikiami Zhou Gongo ir Zhao Gongo valdymo principai. Be to, karo šokio *wu* pradžia vaizdavo Wu Wango žygį į šiaurę; antrasis šokio veiksmas vaizdavo Shang kunigaikštystės sunaikinimą; trečias veiksmas atspindėjo žygį į pietus; ketvirtas veiksmas parodė pietinių kunigaikštysčių nukariavimą; penktas veiksmas atvaizdavo valdžios pasidalijimą Shen srityje, Zhou Gongui tapus kairiuoju, o Zhao Gongui dešiniuoju patarėju[19]; šeštame veiksme šokėjai vėl susiburia draugėn, kad nusilenktų Dangaus sūnui. Po to šokėjai sutelkia gretas, iškilmingai žingsniuoja, keturis kartus lenkiasi į priekį, kad pašlovintų Zhou didybę tarp vidurio valstybių[20]. Po to šokėjai vėl pasidalija lyg apsupdami priešą ir spartina žingsnį, rodydami pasirengimą. Kai šokėjai lūkuriuoja sustoję gretomis, yra vaizduojamas Wu Wangas, laukiantis atvyks-

---

[16] *Chang Hong* (slapyvardis Chang Shu) — tai „dėdė Chang", Konfucijaus mokinys, aukštas Zhou dinastijos pareigūnas.

[17] Toks stoviniavimas vaizduoja Wu Wangą, laukiantį atvykstant kunigaikščių ir karvedžių su savo kariaunomis, kad žygiuotų į lemiamą mūšį, kuris turėjo įvykti Yin sostinėje.

[18] Garbingu Tai Gongo prievardžiu buvo leidžiama kreiptis į tėvą arba senelį, taip pat į ypač nusipelniusius išmintingus patarėjus. Tai Gongu buvo vadinamas Wu Wango patarėjas Lu Shang, apie kurį čia tikriausiai ir kalbama.

[19] Šokėjai šioje vietoje pasidalydavo į dvi grupes. Vykstant šiam figūrų pasikeitimui, keletas žmonių, laikančių rankose varpelius, paskambindavo jais, pranešdami apie šokio veiksmų pradžią ar pabaigą, pauzes, tarsi norėdami pasakyti, kad neva taip kovos lauke elgsis pats Wu Wangas ir jo karvedžiai.

[20] *Vidurio valstybėmis* čia yra pavadintos apskritai visos stambios Vidurio Kinijos lygumoje išsidėsčiusios kunigaikštystės; tik vėliau taip vadinti buvo pradėta visa Kinijos valstybės teritorija.

tant į kovos lauką didžiųjų kunigaikščių. Nejau dar nieko negirdėjote apie Muye mūšį? Kai Wu Wangas nugalėjo Yin kunigaikštystę <...>, Dangaus paskliautė suprato, kad ateityje jam nebeprireiks imtis ginklo. <...> Teisingi Zhou valstybės valdymo keliai nusitiesė ligi keturių kraštų, visur paplito apeigos ir muzika, antrindamos viena kitai, tad kodėl šokis *wu* ir muzika negalėtų taip ilgai tęstis?

Zi Gong, kartą sutikęs Shi Yi, jo paklausė: „Girdėjau, kad kiekvienas žmogus turi jo prigimčiai artimiausius garsus bei dainas. Įdomu, kokia daina būtų tinkamiausia tokiam kaip aš, Si?“[21] Shi Yi pasakė: „Aš, Yi, esu menkas amatininkas, kaip galima manęs klausti, kas kiekvienam pritinka? Paklausykite, verčiau papasakosiu, ką esu girdėjęs, o jūs, mokytojau, pats atsirinksite, kas reikalinga“[22].

Kilniadvasiškam ir santūriam, nuolaidžiam ir tiesiam dera dainuoti himnus *song;* toliaregiškam ir ramiam, įžvalgiam ir patikliam tinka dainuoti didžiąsias odes *daya;* pagarbiam ir taupiam, mėgstančiam apeigas ir ritualą, tinka dainuoti mažąsias odes *xiaoya;* nepalaužiamam ir tiesmukiškam, tyram ir nesavanaudiškam, tad sykiu ir nuolaidžiam tinka dainuoti įvairių kunigaikštysčių dainas *guofeng;* geraširdiškam ir mylinčiam žmones tinka dainuoti Shang kunigaikštystės himnus; savavališkam ir sugebančiam apsispręsti tinka dainuoti Qi kunigaikštystės dainas. Juk daina reikalauja tobulinti savąją esybę ir skleisti geradaringumą; o kai žmogus pats mainosi, tai Dangus ir Žemė jam pritaria, keturi metų laikai sklandžiai keičia vienas kitą, žvaigždės ir žvaigždynai laikosi savo išsidėstymo tvarkos, ir visa žemės gyvastis auga pagal reikiamus dėsnius. Todėl kai kurie Shang himnų garsai dar tebeprimena penkių senovės imperatorių laikus, o kadangi Shang kunigaikštystės žmonės jautė jiems prielankumą, tai juos ir vadina Shang himnais.[23] Kai kurie Qi kunigaikštystės dainų motyvai primena trijų epochų laikus, o kadangi Qi kunigaikštystės

---

[21] *Zi Gong* — Konfucijaus mokinio, vardu Si, slapyvardis.

[22] Šioje vietoje yra praleistos dvi eilutės, susidedančios iš 51 hieroglifo.

[23] Čia gali būti kalbama arba apie jau žuvusios Yin (Shang) kunigaikštystės, užkariautos Zhou žmonių, gyventojus, arba apie jų palikuonis, gyvenusius Zhou epochos pradžioje, Song kunigaikštystėje.

žmonės joms prijautė, tai jas ir vadina Qi dainomis. Kas gerai išmano Shang eiles, paprastai veikia ryžtingai; kas gerai išmano Qi eiles, sugeba atsisakyti akivaizdžios naudos. Veikiant ryžtingai, pasireiškia drąsa; atsisakant sau naudos, pasireiškia teisingumas. Tad kas, jei ne dainos, įamžintų šią drąsą ir rodomą teisingumą? Todėl aukštos dainų natos žmogų lyg pakylėja, o žemos natos jį lyg nuleidžia; susipinančios natos žmogų lyg palaužia, pauzė jį lyg paralyžiuoja, užslopinti garsai lyg suvaržo, besivingiuojantys garsai lyg suvilioja, o nenutrūkstamai ringuojantys garsai primena deimantų vėrinį. Taigi daina yra iš žodžių, kuriuos ji lyg įamžina. Džiaugsmas išreiškiamas žodžiais; kai nepakanka žodžių, jų skambesį pratęsia daina; kai jų nepatenkina dainos, imama dūsauti ir šūkalioti; o kai nepakanka šūksnių bei atsidūsėjimų, tai nejučia imamos judinti rankos ir kojos ir pradedama šokti". Štai ką atsakė Shi Yi į Zi Gongo klausimą dėl muzikos.

— —

Aš, Taishi Gong, rūmų istorikas, štai ką pasakysiu.

Kiekvieną kartą, kai išmintingieji anųjų laikų valdovai imdavosi muzikos, jie tai darydavo ne tam, kad suteiktų sau džiaugsmą ir malonumą, kad praskaidrintų jausmus ir patenkintų sukilusias aistras, bet kad ji padėtų valdyti valstybę. Visi, vadovavęsi teisingu mokslu, pradėdavo nuo melodijų, o jei melodijos būdavo tinkamos, tai ir veiksmai būdavo teisingi. Štai kodėl melodijos ir visa muzika taip sutrikdo mūsų organų veiklą ir paveikia mūsų kraują, įsiskverbia į sielos gelmes ir sureguliuoja įgimtuosius žmogaus jausmus.

Todėl tonas *gong* veikia blužnį ir suteikia darną tikrajai išminčiai; tonas *shang* veikia plaučius ir suteikia darną tikrajam žmogaus pareigingumui; tonas *jue* veikia kepenis ir suteikia darną tikrajam žmoniškumui; tonas *zhi* veikia širdį ir suteikia darną tikrosioms apeigoms bei ritualui; tonas *yu* veikia inkstus ir suteikia darną tikrajam žmogaus protui. Todėl, veikdama žmogaus vidų, muzika padeda sureguliuoti ir atverti tikruosius jo jausmus, o veikdama išorę, ji padeda atskirti kilminguosius nuo prasčiokų; viršūnės ją pasitelkia, atlikdamos šventas apeigas protėvių šventyklose, apačios ją pasitelkia šviesdamos tamsuomenę.

Citra (*qin*) yra aštuonių *chi* ir vieno *cun* ilgumo[24], kaip ir turėtų būti. Didžioji jos styga išgauna toną *gong*, o kadangi ji įtaisyta instrumento korpuso centre, tai ji yra tarsi kitų stygų šeimininkas. Tonas *shang* išgaunamas dešiniau esančia styga, o kitos aukštosios ir žemosios stygos nuosekliai ir tvarkingai išsirikiuoja viena po kitos; taip bus išlaikytas teisingas santykis tarp pagrindinės ir visų kitų stygų, primenantis šeimininko ir jo tarnų santykį. Todėl klausydamiesi *gong* tone skambančios melodijos, žmonės įgyja nuolankumo, santūrumo ir toliaregiškumo; klausydamiesi *shang* tone skambančios melodijos, žmonės įgyja tiesmukiškumo ir griežtumo ir pradeda vertinti teisingumą; klausydamiesi *jue* tone skambančios melodijos, jie tampa jautresni kitų kančioms ir daug žmoniškesni; klausydamiesi *zhi* tone skambančios melodijos, jie pradeda džiaugtis gėriu ir noriai teikia jo malones; klausydamiesi *yu* tone skambančios melodijos, žmonės susitelkia, pradeda puoselėti tvarką ir pamėgsta apeigas.

Anais laikais Dangaus sūnus ir kunigaikštysčių valdovai *zhuhou*, neišeidami iš rūmų, klausydavosi varpų (*zhong*) gaudimo ir akmeninių tarškučių (*qing*) skambesio; aukščiausieji valdininkai — *qin* ir *dafu*, — nepasitraukdami iš savo vietų priešais rūmus klausydavosi citra (*qin*) ir kanklėmis (*se*) kankliuojamų melodijų; šitaip jie ugdė savąjį teisingumo jausmą ir mokėsi vengti nesaikingumo bei klaidų. Juk pertekliai ir klaidos atsiranda atsisakius apeigų ir ritualo, tad išmintingieji valdovai skatino žmones patiems įsiklausyti į odžių bei himnų garsus, ragino patiems įsižiūrėti į iškilmingų apeigų vyksmą, idant jie patys įsijungtų į iškilmingas eisenas, idant jie patys prabiltų apie žmoniškumą ir pareigingumą. Todėl kilnus vyras apie tai tik ir kalba ištisomis dienomis; tuomet žmogaus širdžiai svetimos tampa visos nešvankybės bei iškrypimai, ir jis nebeskleidžia jų kitiems.

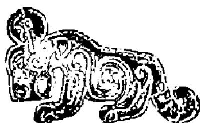
Versta iš: *Сыма Цянь.* Исторические записки („Ши цзи"). — Москва: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1986. — Т. 4. — С. 70—96. Iš rusų kalbos vertė *Loreta Poškaitė*

---

[24] *Chi* — ilgio vienetas, lygus 1/3 metro; *cun* — ilgio vienetas, lygus 1/30 metro.

WANG CHONG

(27—tarp 97 ir 107)

Wang Chong (dar buvo vadinamas Wang Chongren) — vienas žymiausių materialistinės kinų filosofijos atstovų, švietėjų, pirmųjų literatūros kritikų. Jis buvo kilęs iš neturtingos šeimos, mokėsi aukštojoje Luojango mokykloje ir pas garsaus istoriko konfucianisto Ban Gu (32—92) tėvą Ban Biao (3—34). Vėliau turėjo ne vieną valdišką tarnybą, tačiau, nesutardamas su vyresnybe, ne kartą turėjo atsistatydinti. Mielesnis jam buvo atsiskyrėliškas gyvenimas, studijos ir apmąstymai. Nors jo pažiūroms formuotis didelę įtaką turėjo daoistinės ir konfucianistinės idėjos, tačiau pripažino pasaulio amžinumą ir materialumą, kritikavo konfucianistinį protėvių kultą ir daoistinę nemirtingumo idėją. Yra žinoma, kad jis parašė traktatus apie valdymą („Zhenwu"), apie auklėjimą („Yanxin"), apie papročius („Jingsu"), apie šešias konfucianistines mokyklas („Liu rulun") ir kt., tačiau išliko tik „Lunheng" („Pasverti apmąstymai"), kurio rankraštis atsitiktinai buvo aptiktas 1045 m. pietinėje Kinijoje. Jis parašytas įvairių filosofinių požiūrių lyginimo principu, yra suskirstytas į tris knygas ir 85 skyrius.

Wang Chong, neigdamas apskritai tradicines senovės kinų vertybes, atmetė ir nusistovėjusią konfucianistinės literatūros sampratą ir tuo pelnė laisvamanio, maištautojo vardą. Jis pasisakė prieš senosios kanoninės kinų literatūros idealizavimą, teigdamas, jog literatūra (t. y. dailiojo žodžio menas — w e n) galima vadinti tik gyvą nūdienos literatūros kūrybą. Toks požiūris lėmė ir naujus literatūros vertinimo kriterijus. Wang Chongui svarbu buvo ne stiliaus meistriškumas, išradingumas, žodžio dailumas, o kūrinio įtaigumas, minties gel-

mė, aiškumas. Literatūros estetikoje jis įtvirtino naują kategoriją — s h i, reiškusią „tikroviškumą", kuris ir tapo jam pagrindiniu literatūros vertinimo kriterijumi.

Antologijoje spausdinami keleto „Lunheng" skyrių fragmentai, kuriuose ir atsispindi naujoviškas Wang Chongo požiūris į literatūrą.

LUNHENG
[PASVERTI APMĄSTYMAI]

Šešioliktas skyrius
KNYGINĖS TUŠTYBĖS

— —

Mūsų laikais pasikliaujama tuščia ir niekinga rašliava manant, jog tai, kas užrašyta ant bambuko ir ant šilko, yra sukurta ne ko kito, kaip šviesiausiųjų išminčių. Todėl ir pasikliaujama rašytuoju žodžiu laikant jį teisingiausiu, pakeltu balsu deklamuojant ir mokantis atmintinai. Bet vos susivokus, kad tie kvaili ir tuščiadvasiai svaičiojimai neturi nieko bendra su tikrove ir tiesa, iškart ši rašliava apšaukiama „netikusia knygiūkšte", neverta nei pasitikėjimo, nei naudos. Tačiau slėpiningumu apsigaubusią teisybę dar tebėra vilties pažinti, giliausiai užslėptus jausmus dar tebėra vilties iškelti į pasaulio šviesą. Visiems atsiveriantys rašmenys ir tiesą puoselėjantys dailieji žodžiai kaip tik ir padeda atskirti melą nuo tiesos. Dorybingiausi ir nuoširdžiausi poelgiai anaiptol nepanašūs į tuos, kurie įamžinami lentelių vėriniuose, prisiskaitėlių ryšulėliais perduodamuose iš rankų į rankas. Jų nepagausi mintimis, nepasitelkęs savosios dvasinės esmės.[1]

Šiandien iš raštų skelbiamomis mokytojų kalbomis dažniausiai linkstama pasakyti ką nors neįprasta, pripasakoti negirdėta neregėta. Rezgiami stulbinantys išvedžiojimai, idant nustebintų lėkštadvases žmogystas, rašomos melagingos ir vylingos knygos, idant pasigirtų retais ir negirdėtais žodžiais.

— —

[1] Dvasinė esmių esmė (*jing*) — tai „grūdas be lukšto", apie kurį rašė dar Laozi. *Jing* — tai tam tikras pirmapradis grūdas, iš kurio išsiskleidžia žmogaus dvasia.

Dvidešimt aštuntas skyrius
KLAUSIMAI KONFUCIJUI

Mūsų laikų prisiskaitėliai[2] mieliau pasikliauja vyresniaisiais mokytojais ir vadovaujasi senaisiais išminčiais. Jie mano, kad šviesiausieji išminčiai mokydami niekada neklysta, todėl savo dvasine esmių esme susitelkdami į pamokslų studijavimą, jie nebeišmano visus kamuojančių klausimų. Šviesiausieji išminčiai, imdami teptuką ir vedžiodami dailųjį žodį, skrupulingai gilinosi į kiekvieną smulkmeną, tačiau nepasakysi, kad jie perprato teisybę iki pat šaknų. Juk ar gali atitikti tiesą visa, kas sprūste nusprūsta nuo liežuvio? Visa negali būti teisinga, bet dažnam šių dienų žmogui tai nė motais! Juk pasitaiko sutikti teisybę, tačiau jos mintis gili, miglota — o nūdienis žmogus net nesuabejoja! Tad šių laikų mokslinčiai ir nepastebi, kad neretai šviesiausiųjų išminčių prakalbų pradžia prasilenkia su pabaiga, o pirmieji rašmenų žodžiai neretai prieštarauja baigiamiesiems!

— —

Trisdešimt devintas skyrius
APIE DIDŽIUS IR IŠSKIRTINIUS ŽMONES

Kas perskaitė daugiau kaip tūkstantį knygų skyrių, susipažino bent su dešimčia tūkstančių ritinėlių, giliamintiškai perprato tai, kas slypi už išorinių grožybių, užčiuopė ir išsiaiškino dailiųjų žodžių prasmę, tapo mokytoju kitiems — tas vadinamas visažinančiu apsiskaitėliu. O kas atvėrė šių knygų prasmę ir jų dvasios dvelksmą laiškuose jo didenybei ir savo užrašuose, kas išplėtojo ar susiaurino jų rašmenis bei mintis, išsakė savo paties samprotavimus ir pateikė savo paaiškinimus įvairiausiems skyriams ir pastraipoms, susiedamas juos į viena, — tas vadinamas dailiojo žodžio meistru, didžiu mokslinčiumi.

---

[2] Prisiskaitėliais, knygiais (*ru*) čia laikomi konfucianistinio kanono žinovai ir aiškintojai. Wang Chongas smerkia nekritišką prisiskaitėlio požiūrį į tradiciją.

Dažnas žmogus, pamilęs išmintingą žodį, atsiduoda jam visa savo esybe, turtindamas savąsias žinias ir ugdydamas savo supratimą; tačiau tarp dešimties tūkstančių nesutiksi nė vieno, sugebančio parašyti knygą ir atverti pasauliui dailųjį žodį, savais žodžiais įvertinti senovę ir dabartinius laikus. Juk parašyti knygą ir pagarsinti pasauliui dailųjį žodį gali tiktai toks žmogus, kuris yra giliai suvokęs, kas ko vertas. Yra žmonių, kurie užkopia į kalnus, dirsteli į medį — ir nebėra jiems nepažįstamų jo ydų ar dorybių; įbrenda į pievą, pažvelgia į žolę — ir nebėra jiems nepažįstamų jos pranašumų arba trūkumų; tačiau jie nevalioja medžių kirsti ir iš jų ręsti paviljonus bei namus, nemoka žolių rinkti ir iš jų gaminti stebuklingus eleksyrus, nes jie nesugeba gyvenime pritaikyti to, kas jiems žinoma apie žoles ir medžius. Panašiai ir visažinis apsiskaitėlis viską aplink mato ir pastebi, o neišgali savo apmąstymams atrinkti, kas svarbiausia; jis primena žmogų, kuris laiko sukaupęs retų ir neskaitytų knygų, arba tokį, apie kurį Konfucijus yra pasakęs: „Pakeltu balsu deklamuoja „Tris šimtus eilių“[3], o valdymui pritaikyti jų nemoka!“ Visažinis apsiskaitėlis priskirtinas prie tų, kurie nesugeba kirsti medžių ir skinti žolių.

Rašydamas „Chunqiu“ („Pavasarių ir rudenų knygą“), Konfucijus pasitelkė metraštininkų užrašus; bet formuluodamas savuosius dėsnius ir iškeldamas naujas idėjas, išreikšdamas pagyrimą ir papeikimą, parodydamas pagarbą ir panieką, jis nesivadovavo jokiais metraštininkų užrašais, nes ilgai puoselėtos mintys pačios savaime plūdo iš jo širdies. Apsiskaitymas esąs tiek vertingas, kiek pritaikytinas. O jei žmogus bergždžiai deklamuos ir mokysis atmintinai, iškaldamas ir dainingu balsu skaitydamas nors daugiau kaip tūkstantį eilių bei pamokymų, jis teprimins kalbančią papūgą. Juk nesant ypač talentingam, neįmanoma garsinti ir perteikti rašmenų mintis, skleisti turtingą ir pilnaprasmį dailųjį žodį. Todėl apsiskaičiusių šviesuolių šiandien sutinkama kiekviename žingsnyje, o dailiojo žodžio meistrų visais laikais gimdavo tik vienas kitas. Iš mums

[3] Turima galvoje „Shijing“ („Poezijos knyga“), kurią Konfucijus ir jo šalininkai traktavo kaip alegorinį tekstą, padedantį sėkmingai išspręsti pačias įvairiausias problemas.

artimesnės kartos tokie yra tik Liu Zizheng[4] ir jo sūnus, Yang Ziyun[5] bei Huan Junshan[6], gimusieji tuo pačiu metu, primenantys kultūringąjį ir karingąjį valdovus bei jų ištikimiausią talkininką Zhou Gongą[7]. Jie, kaip tie deimantai arba nefritas, branginami būtent dėl savo retumo. O kitokių žmonių sutiksi visur ir visada.

Sugebantis apmąstyti kurį nors vieną kanoną vadinamas prisiskaitėliu — *rusheng*. Sugebantis susieti dabartį ir žilą senovę vadinamas visažinančiu šviesuoliu, apsiskaitėliu — *tongren*. Surenkantis ir atsijojantis žodžius iš knygų ir legendų, idant įpintų juos į laiškus valdovui, pareiškimus jo didenybei bei užrašus vadinamas dailiojo žodžio meistru — *wenren*. O mokantis subtiliai išvesti mintį ir kurti dailiojo žodžio kūrinius (*wen*), suverti ir suderinti dalis bei posmus vieną su kitu vadinamas didžiuoju mokslinčiumi — *hongru*.

Kaip matyti, prisiskaitėlis toli gražu pranoko tamsuolį, apsiskaitėlis tapo viršesnis už prisiskaitėlį, dailiojo žodžio meistras aplenkė apsiskaitėlį, o didis mokslinčius paliko už savęs dailiojo žodžio meistrą. Tad galima sakyti, kad didis mokslinčius yra visus pranokęs keleriopai. Jei jį, tokį iškiliausią ir nepakartojamą, sugretintume su prisiskaitėliu, tai jis atrodytų lyg prabangi karieta šalia prastų vežėčių arba lyg nuostabiausiais raštais margintas brokatas greta suplyšusio vatinio — taip toli šie daiktai esti vienas nuo kito. O jei didį mokslinčių sugretintume su tamsuoliu, tai gal net nederėtų taip sakyti, bet jis atrodytų kaip Tai kalnas nuo viršūnės iki papėdės, nelyginant augalotas barbaras nuo viršugalvio iki pakulnių.

Kalnagūbriai ir kalvos yra iš akmens, bet jų kūne pasitaiko ir geležies bei vario — kalnuose šitai neįprasta matyti. Tad jei net

---

[4] *Liu Zizheng* — Han dinastijos laikų filosofo Liu Xiang (77—6 m. pr. Kr.) antras vardas.

[5] *Yang Ziyun* — filosofo konfucianisto ir poeto Yang Xun (53 m. pr. Kr.—18 m. po Kr.) antras vardas.

[6] *Huan Junshan* — filosofo Huan Tano (apie 43 m. pr. Kr.—28 m. po Kr.), parašiusio garsųjį veikalą „Naujo apmąstymai", antras vardas. Jis buvo puikus muzikas ir konfucianistinio kanono žinovas.

[7] Kultūringasis ir karingasis valdovai — tai senosios Zhou dinastijos valdovai *Wen Wang* ir *Wu Wang*, kurie buvo konfucianistų garbinami kaip idealūs valdovai. Tokiu idealu buvo laikomas ir Zhou Gong (XI a. pr. Kr.) — jaunesnysis Wu Wango brolis.

geležis ir varis yra retenybė, tai ką sakytum, staiga išvydęs auksą ir nefritą? Toks pat ir didis mokslinčius — savo amžininkams atstojantis auksą ir nefritą, nepakartojamas ir dar sykį nepakartojamas!

<...> Apačioje — šaknys ir kamienas, viršūnėje — žiedai ir lapija; viduje — vaisius ir kauliukas, paviršiuje — žievė ir oda. Rašmenys ir ženklai, žodžiai ir mintys — tai mokslo vyro žiedai ir lapija, jo oda ir žievė. Kai savo sielos gilumoje jis puoselėja teisingumą ir nuoširdumą, tai jam bemarginant tušu bei rašmenimis šilką ir bambuką, savaime įsivyrauja santarvė tarp to, kas išorėje ir kas viduje, kas užslėpta ir akivaizdu. Sumanymas išskleidžia sparnus, ir teptuko nebesustabdysi: pasaulio šviesą išvysta dailieji žodžiai, ir atsiveria tiesa. Literatūros kūrinys žmogui atrodo lyg laukinio paukščio plunksnos. Visas plunksnų spalvingumas randasi iš kūno. Jei rašmenys nėra pripildyti esmės, tai jie panašūs bus į margaspalvį paukštį, kurio plunksnos styro kaip papuolusios.

Parenkant į šaulius karį žiūrima, kad jis būtų santūrios širdies ir liekno kūno, kad tvirtai nulaikytų lanką ir strėlės — tik toks pataikys į taikinį. Sprendimai ir apmąstymai plaukia iš širdies, taip, kaip šaunama strėlė lekia iš lanko; apmąstymus pagrįsti — tolygu strėlei pasiekti taikinį. Apie šaudymo rezultatus ir įgudimą sprendžiama iš pataikymų, o apie mintijimą — iš sugebėjimo rašmenimis bei tušu perteikti autoriaus talento savitumą. Šaulio taiklumą, kaip ir talento išskirtinumą, nulemia širdis — esmė čia ta pati.

Rašmenys giliamintiškiausiai parodo, kas reta ir didinga, pataria valdovui bei vasalams, kaip geriau valdyti. Kai kūnui neleidžiama veikti, o lūpoms neleidžiama atsiverti, tai širdyje prabundančius jausmus atveria akiai ir įamžina rašytinis žodis, idant praregėtumei tai, ką pats tikrai būtum sugebėjęs atlikti <...>

Tamsuolis garbina ir mėgsta tai, kas sena, liaupsindamas tai, ką žino tik iš nuogirdų. Pirmtakų kūrybos vaisiai mums skanūs ir malonūs, o svaiginantis naujųjų kūrinių medus — apkartęs ir aitrus. Antai Zhou Changsheng[8], gyvenęs Guiji apylinkėse, buvo mū-

[8] *Zhou Changsheng* — vėlyvosios Han epochos pradžios literatas, Wang Chongo amžininkas, tačiau kinų literatūros istorijoje jis liko visiškai nepastebėtas.

sų amžininkas, ir nors jo kūriniai neatrodė eiliniai, vis dėlto vertintojai, lygindami jį su pirmtakais, pavadino jį geltonsnapiu. Bet juk Dangus niekada nepaliovė siųsti iš aukštybių pirmapradį gyvasties kvėpsmą, žmogus niekada nepaliovė įkvėpti į savo sielą pirmapradę dvasinę esmių esmę — tad kaip galima aukštinti ir smerkti nūdieną arba senovę? Kas nepaprastai puiku — dera pagarsinti, kas nepaprastai tyra — verta išaukštinti. Teisingi žmonės, įžiūrintys ir atskiriantys melą nuo teisybės, pastebėję apgaulę, nukelia į galą tai, kas esti priešaky[9], o praregėję tiesą, dabarties kūrėjus prilygina senovės meistrams. Jei širdis prašviesėjusi, o supratimas aiškus, tai nesuvilios jokia bjaurastis!

Šešiasdešimt pirmas skyrius
Į PRAEITĮ NUGRIMZDĘ RAŠMENYS

— —

Dailiojo žodžio meistrų sėkmė — tai valstybės galios požymis. Garbinga giminė atpažįstama iš prašmatnių pilių, senas miestas atpažįstamas iš augalotų medžių. Dailiojo žodžio suklestėjimas valstybėje liudija didžiosios išminties laikus. Mengzi[10], aiškindamasis žmogaus dvasios būseną iš jo veido, pasikliaudavo akių lėliukėmis. Jeigu širdis tyra, tai ir vyzdžiai bus skaistūs. O kai vyzdys skaistus, tai skaidri ir akies ragena. Taip manė visi aplinkinių valdų pranašautojai. Jeigu širdis gailestinga, tai ir akys giedros, jeigu valdovas didžiai išmintingas, tai ir dailiojo žodžio meistrai aplink jį buriasi. Kažin ar kam nesuspaustų širdies, pamačius ar nugirdus, kad kas kojomis mindo, maišo purvuose ir molyje raštais margintą brokatą. Tačiau kas gaili margaspalvio audeklo, bet nejaučia pagarbos dailiojo žodžio meistrams, tas nesupranta, jog šie du dalykai panašūs.

---

[9] Senųjų laikų žmonės (ne vien kinai, bet ir babiloniečiai), kalbėdami apie praeitį, ją tarsi atkeldavo priešais save. Autorius nori pasakyti, kad tas, kas nevertas dėmesio senovėje, tą reikia perkelti „žemiau“ nūdienos, ir priešingai — kas yra vertingiausia dabartyje, tą reikia prilyginti senovei.

[10] *Mengzi* (apie 372—289 m. pr. Kr.) — tikriausiai čia turimas galvoje didysis Konfucijaus sekėjas, kurio knyga, pavadinta autoriaus vardu, buvo įtraukta į konfucianizmo keturknygės kanoną.

Tad nejaugi literatų kūriniuose veltui liejamas tušas ir vedžiojamas teptukas, nejau vien tam, kad pasimėgautų subtilybėmis ir grožybėmis? Ne, juose įamžinami žmonių darbai, jais iš kartos į kartą perduodama tai, kas žmonėse šlovinga. Gėrybingi žmonės stengiasi įsiamžinti dorybingomis mintimis. Klastingi žmonės, krimsdamiesi dėl jų klastos atsiskleidimo, bando šias išsakytas mintis savavališkai užgniaužti bei sumenkinti. Taip dailųjį žodį kuriančiojo teptukas skatina gėrį ir pasmerkia blogį. Pomirtinių vardų suteikimo paprotys skatina atskleisti gėrį ir sykiu parodyti blogį. Pakanka pomirtiniam vardui prirašyti tik vieną hieroglifą — ir jau žmogus tarytum nubaudžiamas ar apdovanojamas, todėl nūnai kiekvienas, jį išgirdęs ir atpažinęs, stengsis būti geresnis. Atskleisdama gėrio ir blogio šaknis, teptuko ir tušo galia reiškiasi įspūdingiausiai. Kai žmogaus kalbos jau išsakytos, o darbai jau atlikti, ir visa tai įamžinta dailiajame žodyje, tai šie žodžiai — juodi arba raudoni — iš kartos į kartą tūkstančiais sklinda po pasaulį, kad jais galėtų žavėtis.

Kai Yang Ziyun sudarinėjo „pamokomąsias kalbas", turtingas pirklys iš Shu kunigaikštystės atsiuntė jam šimtą tūkstančių monetų, norėdamas, kad šis savo knygoje jį būtiniausiai paminėtų. Tačiau Ziyun jo noro neišpildė, taręs: „Turčius, nesielgiantis žmoniškai ir nepuoselėjantis teisybės, panašus į uždarytą elnią, įkinkytą jautį — veltui jis stengiasi, kad kas jį minėtų". Ban Shupi[11], pratęsdamas gerbiamojo Didžiojo Astrologo[12] knygą, paminėjo ir savo žemiečius, idant apsaugotų juos nuo pikto. Šmaukštelėjo dailidės tiesyklė — ir apsimetėliui nebepavyks nei nuslėpti, nei nutylėti savo vingrybių! Taigi Ziyun nesusigundė brangenybėmis, Shupi nepasidavė prielankumui. Nepaperkamas tik dailųjį žodį kuriančiojo teptukas! Šventadvasiai ir šviesiausieji išminčiai savo sumanymus įamžindavo teptuku; teptukai, lyg paukščių būriai, palikdavo margintus pėdsakus. Tokiuose marginiuose-raš-

[11] *Ban Shupi* — žinomo Han epochos istoriko Ban Biao (I a. pr. Kr.—I a. po Kr.) antras vardas.

[12] Turimas galvoje istorikas Sima Qian — toks buvo jo, kaip imperatoriaus rūmų istoriografo ir astrologo, titulas.

menyse išryškėdavo jausmai, ir ainiai, žvelgdami į juos, atskirdavo melą nuo teisybės, tad kaip galima neapgalvotai rašyti?

Žengdamos žeme kojos palieka gražių ir bjaurių pėdsakų. Rašmenys, vienas po kito padengiantys knygų lenteles, gali būti pagimdyti ir dorų, ir piktų kėslų. Dirstelėję į pėdsakus, žmonės atspėja, kokia koja juos paliko, pažiūrėję į žodžių marginį, nustato, kokie jausmai juos įkvėpė. Norint „Tris šimtus eilių" apibūdinti viena fraze, sakoma: „Beviltiška mintis". O jei vienu sakiniu apibūdintume „Lunheng" keliasdešimt skyrių, tai tartume: „Tuščių svaičiojimų apgailėjimas".

Aštuoniasdešimt ketvirtas skyrius
APIE KŪRYBĄ

— —

Dažnas pasakys: „Dieviškumu paženklinti šviesiausieji išminčiai kūrė, o galvočiai aiškina. Galvočiams kurti nepritinka. Tačiau „Lunheng" galima laikyti kūryba".

Štai jums atsakymas: tai samprotavimai, o ne kūryba ir ne pasakojimas. Samprotavimas seka pasakojimą. Antai „Penkis kanonus" galima laikyti kūryba, o pasakojimu galima vadinti tai, ką parašė gerbiamas Didysis Astrologas ir ką vėliau tvarkingai surikiavo Liu Zizheng ir perdavė Ban Shupi, o Huan Zinshango „Naujo apmąstymus" bei Zhou Boqi[13] „Mintijimus apie uždraudimą" derėtų priskirti prie samprotavimų.

Nūnai žvilgtelėkim į „Lunheng" ir į Huan bei Zhou traktatus — jie juk nedvelkia jokiu kūrybiškumu. Sukurti kažką išties nauja, kas turėtų įtaką kitų darbams, kažką dar neregėta negirdėta — kaip Can Xie[14] parašytas laiškas ir Xi Zhong[15] suręstas vežimas —

[13] *Zhou Boqi* — Han epochos autorius.

[14] *Can Xie* — pasak tradicinių liudijimų, hieroglifų rašto kūrėjas, imperatoriaus Huang Di (26—25 m. pr. Kr.) amžininkas ir bendražygis.

[15] *Xi Zhong* — pasak tradicinių liudijimų, rato išradėjas, taip pat, matyt, Huang Di amžininkas.

štai kūryba! „Yijinge“ pasakyta, kad Fu Xi[16] sukūrė aštuonias trigramas. Aštuonių trigramų iki šiol nebuvo, o Fu Xi jas sukūrė — tai ir yra kūryba.

Kultūringasis valdovas[17] nubraižė aštuonias trigramas ir pats jas padaugino iki šešiasdešimt keturių heksagramų, tad šitai vadinama išplėtojimu. Tačiau nedera manyti, kad parašyti „Lunheng“ — tai tas pats, kas pateikti šešiasdešimt keturias heksagramas. Sudarant šešiasdešimt keturias heksagramas, buvo išplėtota pirmapradė forma, be galo papildant ją ir dauginant pradines figūras. O „Lunhenge“ aprašomi nūdienos papročiai, atskleidžiamas jų nuoširdumas ir melagingumas, tikrovė atskiriama nuo tuštybės, tačiau čia nesukuriama nieko nauja, kas nulemtų žmonių veiksmus, ir neieškoma praeities šaknų. Knygius-prisiskaitėlis skelbia ankstesniųjų mokytojų mintis ir skrupulingai jas puoselėja, o apsiskaitęs valdininkas skaitinėja pareigūnų raštus bei baudžiamąsias bylas ir jas nagrinėja. Jei „Lunheng“ vadiname kūryba, tai gal ir knygiaus-prisiskaitėlio bei apsiskaičiusio valdininko triūsą laikytume kūryba?

Imperatoriui skirti laiškai, pranešimai aukščiausiai valdžiai ir memorandumai, kuriuos reikėtų peržiūrėti, prisideda prie valdymo įtvirtinimo. Tačiau mintys, išsakomos ne vien tik nūdienėse knygose, bet ir aukščiausiai valdžiai skiriamuose pranešimuose bei memorandumuose, gimsta iš širdies, o rašmenis kuria ranka, nes jų esmė vienoda. Tad laiškai imperatoriui dar vadinami aukščiausiajai valdžiai skirtais pranešimais, o jeigu pranešimą aukščiausiajai valdžiai ar memorandumą šiek tiek pakeistume, jo mintį pakreiptume, tada jie vadintųsi „rašiniu“, „knyga“.

„Pirminės santvarkos“ epochos[18] sunkmečiu vidurio sritis ištiko didelis nederlius. Yinchuano ir Runano apylinkių gyventojai išsibarstė po šalies pakraščius, didžios išminties valdovas nugrimzdo sielvarte, nepaliaudamas siųsti pranešimus bei reskriptus! Ir tada

---

[16] *Fu Xi* — išmintingasis legendinis senovės Kinijos valdovas, didis kultūros veikėjas, itin nusipelnęs Kinijai.

[17] Kalbama apie Zhou dinastijos pradininką Wen Wangą (XI a. pr. Kr.).

[18] Turima galvoje *Jian chu* epocha (76—84).

„Lunheng" autorius įteikė srities valdytojui nedidelį raštą, juo patardamas uždrausti prabangą ir besaikį gėrybių švaistymą, kad būtų išvengta visiško nuskurdimo ir nuosmukio. O kai šiomis kalbomis niekas nesusidomėjo ir nepasinaudojo, nubraukiau antraštę „Memorandumo apmatai" ir savo darbą pavadinau „Kaip užkirsti kelią nuosmukiui?"

Vynas pavergia penkis javus, skatina rastis vagis ir grobikus. Išplitus lėbavimui ir girtavimui, įleidus giliai šaknis, pradėjo nesiliauti vagiliavimai ir plėšimai. Todėl ir įteikiau srities valdytojui memorandumą, patardamas uždrausti žmonėms gerti vyną, bet vėliau nubraukiau antraštę „Memorandumo apmatai" ir savo darbą pavadinau „Kaip uždrausti gerti vyną?" Kaip matyti, rašantys margina knygas tokiais pačiais dailiaisiais žodžiais, kokiais yra marginami pranešimai aukščiausiajai valdžiai, laiškai bei memorandumai. Ir jei „Lunheng" vadiname kūryba, tai gal pranešimai, memorandumai ir oficialūs laiškai — taip pat kūryba?

Versta iš: *Ван Чун.* Весы суждений // *Брагинский В. И.* Проблемы типологии средневековых литератур Востока. Очерки культурологического изучения литературы. — Москва: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1991. — С. 256—260; 262—265. Iš rusų kalbos vertė *Loreta Poškaitė*

CAO PI

(187—226)

Cao Pi, žinomo kinų poeto, karvedžio ir valstybės veikėjo Cao Cao (155—220) sūnus, buvo vienos iš Trijų kunigaikštysčių (220—280) — Wei — įkūrėjas ir jos imperatorius 220—226 m., tačiau garsėjo ir kaip poetas bei literatūros kritikas, vertinęs amžininkų kūrybą lyginamosios analizės metodu. Literatūroje Cao Pi žinomas dar ir tokiais vardais: Zi Huan, Wen Di, Men Ge. Būdamas imperatorius, visą gyvenimą jis praleido karuose bei malšindamas maištus, tačiau kaip literatas jis siekė savo kunigaikštystę paversti kultūros centru, kviesdamas į savo rūmus poetus, rengdamas literatūrines varžybas.

Cao Pi sukūrė daug eilėraščių ir dainų apie puotas ir karo žygius, apie žmogaus būties trapumą. Jo poezija pasižymi vaizdingumu ir elegiška nuotaika. Tačiau iki mūsų dienų išliko tik 44 jo eilėraščiai ir du traktato „Dianlun" („Samprotavimai apie klasiką") skyriai, tarp jų „Wenlun" („Samprotavimai apie dailųjį žodį"). Savo požiūrį į literatūrą ir meną Cao Pi grindė qi sąvoka, kurią laikė gyvybine kūrybos galia, artima įkvėpimui, poeto kūrybinės potencijos šaltiniu. Pasak Cao Pi, kiekvienas menininkas turi savitą qi, kuri skiriasi nuo kitų kūrėjų qi. Tai prigimtinė dovana, kurios neįmanoma įsigyti net didžiausiomis pastangomis. Be to, Cao Pi vienas iš pirmųjų mėgino apibūdinti pagrindinius žanrus.

Antologijoje spausdinamas „Dianlun" traktato fragmentas iš skyriaus „Wenlun".

DIANLUN
[SAMPROTAVIMAI APIE KLASIKĄ]

WENLUN
[SAMPROTAVIMAI APIE DAILŲJĮ ŽODĮ]

Dailiojo žodžio meistrai nuo seno įpratę vienas kitą nuvertinti. Fu Yi[1] santykiai su Ban Gu[2] buvo, tarkim, kaip vyresniojo brolio su vienu iš viduriniųjų. Tuo tarpu Gu jį niekino ir žemino. Chao broliui rašė: „Wu Zhong (t. y. Fu Yi) dėl savo kūrybinių sugebėjimų buvo paskirtas Orchidėjų rūmų metraštininku. Tereikia jam paimti teptuką, ir jau nebe jo valioje jį suturėti".

Reikia pasakyti, kad žmogus linkęs atskleisti save literatūroje, o žanrų yra ne vienas, ir retai kas sugeba būti tikras įvairių žanrų meistras. Štai dėl ko jie greiti kitą kritikuoti ten, kur patys jaučiasi esą stiprūs, ieškodami vienas kito klaidų ir netikslumų. Liaudies patarlė sako: „Namuose guli — nieko neverta šluota, atiduodamas kitam — tūkstančio auksinių panorėsi". Čia ir bėda, kad žmogus pats savęs nemato ir pats sau neatsiskleidžia.

O tikrieji nūdienos žodžio meistrai — tai Kong Rong[3] (arba Wen Ju) iš Lu kunigaikštystės, Chen Lin (arba Kong Zhong) iš Guanglino, Wang Can, kitaip vadinamas dar Zhong Xuan, iš Shanyango, dar Xu Gan (arba Wei Zhang) iš Beihai ir Yan Yu iš Chenliu, taip pat Ying Yang (arba De Lian) iš Runano, Liu Zhen (arba Gong Gan) iš Dongpingo. Štai tas septynetas žymiausiųjų[4], kurie atidžiai

---

[1] *Fu Yi* (literatūrinis pseudonimas *Wu Zhong*) — poetas, gyvenęs Rytų Han dinastijos laikotarpiu (25 m. pr. Kr.—220 m. po Kr.). Vadovaudamas imperatoriškiesiems Orchidėjų rūmams, kartu su Ban Gu ir kitais žymiais to laikotarpio rašytojais, sudarinėjo vėliau tapusias klasika knygas „Quanhou Hanwen" („Pilnas po Han dinastijos literatūros rinkinys"), taip pat „Hou Hanshu" („Po Han dinastijos knyga"), parašė kai kuriuos šių knygų skyrius (pvz., 8-ąji ir 43-iąji).

[2] *Ban Gu* (32—92) — istorikas konfucianistas, parašęs du enciklopedinius istorijos veikalus „Hanshu" („Han dinastijos knyga") ir „Bo Hudong" („Disputas Baltojo tigro salėje"). Ban Gu iš aukšto žvelgė į Fu Yi, stengėsi jį sumenkinti.

[3] Kai kurių komentatorių ir vertėjų nuomone, šis vardas gali būti skaitomas ir kaip Ying Chang.

[4] Čia išvardijami septyni literatai, Wei dinastijos laikotarpiu sudarę įtakingą literatūrinę grupę, vėlesnės kartos juos praminė „Jian'an septynetu".

studijavo ir praeitį, ir dabartį, bet išvengė savo pirmtakų mėgdžiojimo. Visi jie, iškėlę galvas, lygia greta į priekį veržias, nelyg pasibalnoję būtų tuos ristūnus, kurie perdien ne vieną tūkstantį varstų *li* nulėkti galėtų. Nė vienas iš jų nepralenkia vienas kito — o tam paklūsti ir susitaikyti su tuo užvis sunkiausia.

Kilnus žmogus pirmiausia žvelgia į save, ir tik po to apie kitus jis sprendžia. Todėl jo neslegia rūpesčiai, nuogąstavimai ir baimė.

Wang Can neprilygstamas *ci* ir *fu* žanruose, Xu Gano kūryboje neretai prasiveržia *qi*[5] dvasia, bet vis dėlto jiedu yra lygūs. Tokių Cano kūrinių, kaip „Pirmasis žygis" ir „Kopiu į aukštą bokštą", „Odė soforos medžiui" ir „Apmąstymai žygyje" bei Xu Gano odžių, būtent, „Juodoji beždžionė" ar „Taurė, praleidžianti vyną", „Apvali vėduoklė" ar „Odė apelsinmedžiui", nepranoko net Zhang Hengas ir Cai Yongas. Tik vargu ar tai pasakytina apie kitus Wang Cano ir Xu Gano kūrinius. Chen Lino ir Yan Yu imperatoriškajam sostui rašyti pranešimai, epitafijos, taip pat laiškai ir užrašai — tai dailiausia, ką šiandien turim. O Ying Yango kūriniai, nors harmoningi, bet stinga jiems galios ir ugnies. Liu Zhen, nors ir ugningas, bet padrikas. Kong Zhongo stilius ir dvasia — iškilūs, krištoliniai ir subtilūs. Nors tuo jis ir aplenkia kitus, tačiau nesugeba išlaikyti minčių gijos: čia priežastys neatitinka išvadų. O kai jis imasi pajuokos ar šmaikštumo, prilygsta Banui Gu ir Ying Yangui.

Paprastas žmogus vertina tik tai, kas yra atokiau nuo jo, o kas arti — visai nevertina. Jis atsisuka prieš miražą, tačiau nusigręžia nuo realybės. Be to, jis siekia kuo geriau pasirodyti žmonėms. Jis pats sau — protingiausias vyras.

Savo ištakomis literatūra yra vieninga, vėliau ji išsiskaidė savo žanrais. Iš tiesų ataskaitoms (*zou*) ir pranešimams (*yi*) imperatoriui tinka pakilus tonas, o juos aiškinantys raštai (*shu*) ir samprotavimai (*lun*) turi būti kupini minčių ir argumentų. Užrašams ant bronzos ar akmens (*ming*) ir epitafijoms (*lei*) visų svarbiausia faktų tikrumas. O štai eilės (*shi*) ir odės (*fu*) turėtų siekti formos dailumo. Visi šie keturi žanrai yra skirtingi, ir jeigu kas yra įvaldęs tik

[5] Taip Cao Pi vadina meno kūrinio dvasią, kuri atspindi kūrėjo temperamentą ir kūrybos galią. Kuo daugiau meno kūrinyje yra *qi*, tuo jis vertingesnis.

vieną iš jų, tai kitus išmėginęs neišvengs vienpusiškumo. Tik tikri talentai sugeba tobulai įvaldyti visus žanrus.

Dailiojo žodžio mene viešpatauja *qi* dvasia. Ji gali būti skaidri ir tyra arba prisodrinta drumzlių kaip chaosas. Prievarta jos neprisiviliosi. Pavyzdžiui, imkime muzikos kūrinį. Jeigu atlikėjų *qi* bus skirtingos, tai tas pats dainos ritmas ir melodija skambės arba meistriškai, arba, priešingai, nemokšiškai. Nesvarbu, kas bebūtų atlikėjai — tėvas ar sūnus — vis viena *qi* dvasios neperkelsi iš tėvo sūnui, neperduosi jos ir jaunesniajam broliui.

Dailiojo žodžio kūrinys, pasižymintis muzikiniu stiliumi, yra valstybės valdymo įrankis, jis išlieka puikus per amžius kaip nenykstantis darbas. Žmogaus gyvenimo metai bėga į tolį, bet ateina laikas, kai priartėja pabaiga.

Pagarba ir pasitenkinimas yra ten, kur ir tavo kūnas. Ir viena, ir kita turi įprastą laiko trukmę, kuri būtinai ateis. Jie visiškai nepanašūs į tą amžinybę, begalybę, kurios siekia dailiojo žodžio kūrinys.

Todėl senovės kūrėjas visą savo gyvenimą nesiskirdavo su tušu ir teptuku, o visa, ką jis galvojo, įkūnijo savo posmuose ir ritinėliuose. Neapsimetinėjo jis žodžiais esąs sąžiningas dienos istorikas, nepasikliovė vieta, kur žmonės kyla ir lekia, tačiau garbę, garsą paveldėdavo savaime.

Todėl Vakarų valdovas[6] sėdėjo tremty, bet ten ir apmąstė savo „Permainas". O Zhou Dan[7] buvo išgarsintas ir didis, bet suteikė geriausių žmonių elgesiui prasmę ir formą. Būdavo, žvejojo žmogus ramiai visiškoj nežinomybėj, bet jis nedykinėjo, ne; užteko jam malonės ir šlovės, bet ne iš to išaugo gyvenimo supratimas. Atrodo, kad senovės žmonės nebrangino nefrito ir visos pėdos, bet saulėje vertino kiekvieną šešėlio colį, jie bijojo, kad tik laikas nepraeitų, nes žmonės dažnai nestiprūs, silpnos sveikatos. Kai jie neturtingi ir nuolankūs, juos tarsi kumštyje laiko nepriteklius ir badas. Kai

[6] Kalbama apie *Xi Bo* (kitas vardas Zhou Wen Wang arba tiesiog Wen Wang), Zhou dinastijos įkūrėją, gyvenusį XII a. pr. Kr.

[7] *Zhou Dan* (pilnas vardas Zhou Gong Dan) — Zhou Wen Wango sūnus. Jis, kaip ir jo tėvas, apibūdinamas kaip išmintingas ir doras valdovas.

turtingi ir kilnūs — juos neša tingulio ir išglebimo srautas. Jie tą ir teveikia, kad be perstojo rūpinasi tik tuo, kas prieš pat jų akis, nekreipdami dėmesio į tūkstantmečius trunkančius dalykus. Kažkur į erdvę nueina dienos, mėnesiai, o čia, žemėje, silpsta kūnas, sveikata. Ir staiga virsmas — vienas visoms žemiškoms būtybėms — jau įvyko. Koks didis skausmas kiekvienam mąstančiam žmogui!

Kong Rong ir kiti su juo jau išėjo. Ir tik Xu Gan kuria vienas, tapdamas vieninteliu kalbų autoriumi.

— —

Versta iš: *Алексеев В. М.* Китайская литература. Избранные труды. — Москва: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1978. — С. 271—272. Iš rusų kalbos vertė *Ieva Diemantaitė.* Su originalo tekstu kai kurias vietas sulygino ir jas paredagavo *Rima Sondaitė*

LU JI
(261—303)

Lu Ji — vienas žymiausių Wu kunigaikštystės (222—280) rašytojų ir literatūros teoretikų. Jis gimė vyriausiojo kariuomenės vado šeimoje, iš pat vaikystės pasižymėjo įvairiais literatūriniais gabumais. Kai Wu kunigaikštystę pavergė Qin dinastija, kuriai pavyko trumpam suvienyti Kiniją, Lu Ji atvyko į imperijos sostinę Luojangą. Čia jis buvo šiltai sutiktas literatūros elito ir paskirtas nacionalinio universiteto vadovu. Tapęs diduomenės nariu, Lu Ji dalyvavo feodalų tarpusavio kovose, o vėliau, nepagrįstai apkaltintas dalyvavimu sąmoksle, buvo nubaustas mirties bausme.

Lu Ji sukūrė nemaža imitacinio stiliaus poezijos kūrinių, tačiau labiausiai jis žinomas kaip fu žanro rašytojas. Literatūrinis jo slapyvardis — Lu Shiheng. Iki mūsų dienų išliko daugiau kaip 200 jo kūrinių, tarp kurių žymiausias yra „Wenfu" („Odė dailiajam žodžiui"). Jį sudaro pratarmė ir dvylika skyrių (duan). Tai vienas pirmųjų kinų poetikos ir literatūros teorijos veikalų, kuriame įžvalgiai aptariami pagrindiniai literatūrinės kūrybos principai, apibūdinami senosios kinų literatūros žanrai. „Wenfu" parašytas tipišku fu stiliumi, kuriam labiau nei lyrikai būdinga aprašomoji interpretacinė forma, poezijos ir prozos derinimas.

Antologijoje spausdinamas pilnas „Wenfu" vertimas.

WENFU

[ODĖ DAILIAJAM ŽODŽIUI]

[Pratarmė]

1 Kiekvieną kartą, kai skaitau, ką kūrė talentingi žmonės, pagalvoju, kad galiu įžvelgti, ko kurdama siekė jų atkakli valia.

2 Tačiau vartoti žodžius ir dėlioti sakinius jie galėjo be galo įvairiai!
Ir vis dėlto, kas keri mus, priešingai, kas bjauru, kokie įvairūs sukurto grožio laipsniai, — tai turi būti svarstoma.

3 Kiekvieną kartą, kai pats rašau savuosius kūrinius, aš ypač aiškiai suvokiu, koks tai sunkus išbandymas.
Aš nuolatos jaučiu, kad suvoktosios prasmės neatitinka matomų daiktų! Ir vėlei žodžiai nesugeba išreikšti prasmės!
Juk čia sunku mums ne žinoti, o padaryti!

4 Štai kodėl aš rašau šią odę! Kad apsakyčiau nuostabų žydėjimą senųjų rašytojų ir apsvarstyčiau kūrėjo sėkmės ar nesėkmės priežastis.
Vėliau gal kada nors ši paslaptis sudėtingiausio meno bus iki galo ištirta.

5 Kai „kuri kirvakotį, laikydamas rankoj kirvį“, — tai pavyzdys, kaip sakoma, po ranka.
Bet ką daryt privalo, kai kuriant nuolat keičias forma, aplinkybės, — tai žodžiais pasakyt sunku.
Todėl čia bus vien tai, ką žodžiais pasakyti galima.

[1. Paskatos]

6 Iškilęs Vidurio kunigaikštystėje, aš apžvelgiu visą pasaulį amžinai paslaptingu žvilgsniu.
Džiaugiasi mano siela išmintim raštų senųjų ir randa čia peno.

7 Aš matau, kaip vis keičias metų laikai ir raudu: ak, jie praeina!
Aš žvelgiu į gausybę, gausybių gausybę daiktų ir galvoju: ak, kokia jų daugybė!
Ir kai lapai krenta rudenį rūstų — aš liūdžiu,
Mielą pavasarį kiekviena šakelė švelni man sukelia džiaugsmą...
Ir šalnos mane atjaučia, kai širdy — vien šaltas grynumas,
Ar aukštai, aukštai debesyse apsigyvena mano siela.

8 Ir dabar aš dainuoju apie nuostabius žmones, jų dorybes ir darbus.
Tyrą dvelksmą kilnios praeities.
Raštų miškai ir poezijos perlų lobynai — mano sielos mėgstamos vietos,
Kur džiaugiuosi matydamas, kaip tobulai susiliejo grožio skelbtieji pradai.
Dedu susijaudinęs lapą ir imuosi teptuko:
Aš išreikščiau virpulį savo *tais pačiais* klasikiniais *žodžiais*.

[2. Susitelkimas prieš rašant]

9 Ir kada tai ima kilt manyje,
Aš sulaikau savo žvilgsnį ir klausą,
Susitelkęs savyje, ieškau visur.
Siela šuoliuoja už aštuonių žemės ribų,
Dvasia kyla ir skrieja į nepasiekiamas aukštumas.

10 Kada tai įvyksta,
Jausmai — iš pradžių neryškūs — vis labiau nušvinta,
Gamta aplinkui spindi, šviečia, iš visur prie manęs artėja.
Lašų lašai sunkias iš žodžių, kada nors pasakytų,
Kaip esmė, kuri aromatą skleidžia šešių pagrindinių ir klasikinių knygų.
Ir dabar plaukiu dangaus vandenuos, neša rami jų tėkmė,
Neriu į slaptą pasaulį, į požemines sroves.

11 Ir dabar žodžiai, ilgai ieškoti, ilgai nerasti,
Nelyg plaukiančios žuvys iš vandenyno gelmių kyla ant žvejo kabliuko;
Ir greitasparnės metaforos — atskriejančios iš toli
Sparnuotosios gentys, krinta iš debesų, pašautos medžiotojo lanko.
Aš dabar sutelksiu tai, kas šimtuskart laukė mano teptuko,
Kad būtų išsakyta ritmais, negirdėtais tūkstančius amžių!
Težydi senųjų rytmečių gėlės,
Išskleisiu vakaro žiedus, kur niekad nebuvo išsprogę.

12 Akimirkoj aš regiu amžinybę
Ir visą tarpjūrį pasaulį aprėpiu aš vienu žvilgsniu.

[3. Rašymas]

13 Ir tik dabar aš galiu atrasti pagrindines idėjas, atidžiai stebėdamas daiktus pagal kategorijas,
Gerai apgalvotus parinkti žodžius, juos tvarkingai ir darniai išdėstyti.
Visa, kas saugo savy šviesų saulės spindėjimą, aš priversiu liepsnoti,
Visa, kas gali skambėti, aš priversiu skambėti.

14 Įsiūbuosiu šakas, kad išskleistų jos vešlią lapiją,
Begalinėm bangom aš pasieksiu jų slaptą šaltinį.
Miglose aš rasiu aiškumą,
O eidamas lengvu keliu, prieisiu, kas sunkiai prieinama.
Prijaukintų gyvūnų formas nušviečia staiga netikėtas tigro švytėjimas,
Ar bangų įsiūbuotos žuvėdros staiga virsta drakonu.
Kartais viskas sklandu, mintys liejas lengvai,
O kartais — kelią užstoja kalnai, ir viskas nerimą kelia.

15 Aš išeikvosiu savo grynąją mintį ir visas sykiu mąstysiu.
Palikęs žemiškus rūpesčius, aš įgysiu ramų aiškumą,

Ir mintys dėliosis žodžiais tokiais, kokių nieks nesapnavo.
Aš įkūnysiu dangų ir žemę naujom trokštamom formom,
Ir visi miriadai gyvų tvarinių taps paklusnūs mano teptukui.

16 Iš pradžių aš trypčiojau vietoj... Lūpos išdžiūvo. Dabar, patyręs palaimą, trykšta mano teptukas.
Idėja čia bus esmė — nelyg medžio kamienas,
O stilius — kaip šakos, lapus išskleidusios, laikančios vaisių.

17 Dabar jausmai ir išraiškos išties atitiks vienas kitą.
Todėl kas sykį, kai keisiuos, tai bus matyti iš veido:
Jei džiaugsmingos bus mintys — aš iškart nusijuoksiu,
Jei liūdesį išsakysiu — jį ims skleisti ir žodžiai.
Kartais aš lapą griebiu ir greitai pabaigiu darbą...
Kartais, sukandęs teptuką, vis delsiu ir svarstau...

[4. Rašymo džiaugsmas]

Rašymas pats yra džiaugsmas!
Tačiau šventieji išminčiai į jį žiūrėjo su baime!

18 Žvelgiu aš į Tuštumą didžią, joje reikalauju Būties
Ir beldžiuos į giliąją Tylą, noriu, kad ji skambėtų.
Skiautelėje šilko atsiveria man Begalybė,
Ir virpa mano siela, liejas jausmas beribis iš mažytės širdies.
Auga ir plečiasi žodžiai, pajėgūs viską prikelti.
Mintys mąstomos darosi vis gilesnės.

19 Ir pražydusios gėlės skleidžia visur aromatą,
Tamsžalės, trykštančios syvais medžių šakos kupolais suvešės.
Liepsnasparnis, smarkus ims siautėti vėjas, aukštai pakils jis į dangų,
Ir debesys išsiskleis kaip nimbas, teptukų girios iškeltas.

[5. Apie formą]

20 Formos daiktų daugybe skiriasi būdų,
Nėra jiems vienintelio bendro mato.
Susigrūdę ir susimaišę nesibaigiančioje tėkmėje,
Gyvieji pavidalai niekaip nesileidžia kartojami.
Žodžiai, riboti savaip padeda tik iš dalies.
Visa suderinanti Reikšmės galia suvienija ir įkūnija bruožus svarbiausius.
Ir štai tarp Esimo ir Nesimo triūsia poetas,
Gilų ir negilų siekia jisai ištobulint,

21 Kad forma, nors ir vengdama liniuotės bei skriestuvo įsakymų,
Prilygtų tam, ką jis regi, — pavidalus ir bruožus atskleistų.

22 Štai kas: jei nori akį žavėti, vertink žodžių puošnumą,
Bet reikia įgyti tokį tikslumą, kad širdžiai jie būtų teisingi.
Laikui bėgant gali baigtis žodžiai, tik ne taip, kad reikšmė jų sustingtų,
Didelėms mintims reikalinga begalybė ir beribiškumas.

23 *Shi* — kancona kyla iš gryno jausmo nelyg iš plono siūlelio puošnus audinys.
Fu — traktatas — gyvumas įkūnytas, teisingai parodantis daiktus.
Beiwen — paminklinis užrašas — čia stilius dailus faktus turi puošti.
Lei — rauda — nesibaigiantį sielvartą verpia.
Ming — atmintinė — tai ramus tekėjimas frazių, glaustas, bet turiningas.
Chen — epigrama — jos tonas tai leidžias, tai staigiai pakyla, ji — grynoji jėga.
Song — eulogija — džiaugiasi didžiojo stiliaus laisve,
O *Lun* — apmąstymas — turi būti tikslus ir aiškus, kad mano siela atsiskleistų.
Cou — raštas valdovui — stilius ramus, gali viską išaiškint, visąlaik išlaikantis saiką, klasiškai santūrus.

Chuo — pamokslas — liepsningas ir karštas, o alegorijos — gudriai sumanytos.
24 Smulkmeniški yra visi šitie skirstymai,
Kad jausmai ir mintys, paleidus vadžias, savavališkai nenukryptų,
Svarbiausia: Idėja turi būti išsakyta žodžiais taikliais,
Vengiant painios daugžodystės.

[6. Kūrinio sukūrimas]

25 Kūrinys — tai daugybė įkūnytų gestų,
Tai (kaip *Dao* aktas) — begalinė kaita.
Kad įgytų Prasmę, jis turi apčiuopti, kas sunkiai apčiuopiama,
Ir parinkti tokius žodžius, kurie grožiui geriausiai tarnautų.
Garsų sąskambiai taip turi būt sudėlioti,
Kaip penkios spalvos, kurios viena kitą sustiprina.
Atsiranda jie ar išnyksta ne pagal kokią taisyklę,
Ir sunkūs, vingiuoti keliai nesuteikia laisvės.

26 Tačiau jei tu suvokei paslaptį šitos kaitos ir tvarkos,
Juos pakreipsi kaip srovę, kad į ją įsilietų šaltinis.
Bet jei neteksi šitos paslapties ir vis vien bandysi viską suvienyt,
Viskas virs painiava, ir tu, ko nors nusigriebęs, pats norėsi primest savo valią!
Dangišką žydrį ir žemės geltonį suliejus —
Viskas purvu ir chaosu virs, šviesos nebeliks!

27 Vieni taip išpučia pabaigą, jog nematyti pradžios,
Kiti tokį parašo sakinį, kad šis kėsinas nustelbti kitus.
Vienų geros idėjos žodžiais prastais pasakytos,
Kitų sakiniai malonūs, bet mintis — banali.
Paėmus iš jų tai, kas gera, reikia kartu sudėti,
Nuo to, kas bloga, atskyrus.

28 Kas yra geriau, o kas ne taip, po kruopelę reikia pasverti,
Ką palikti, o ką išmesti nuspręsti, kai skirtumai ne didesni nei ploniausias varpos plaukelis,
Ir jei viskas tiksliai bus padaryta ir kruopščiai pasverta,
Tai Meistro matuoklė šitai patvirtins.

[7]

29 Būna, kad stilius puošnus minčių nestokoja,
Tačiau jam trūksta krypties, tad reikšmė neišaiškėja.
Juk tobulybei nedera dvilypumas,
O užbaigtumui pertekliaus nebereikia.

30 Vienas žodis, bet pačiu laiku pasakytas,
Nelyg botagas dalis suginti į visumą gali.
Ir net jei yra tvarka visuos odės žodžiuos,
Toks kirtis būtinas jiems suburti.
Ir odė įgys didžiausią tobulybę,
Ir nebebus joje nieko nereikalinga,
Pakaks aiškumo šviesaus ir esmės.

31 Kartais įkvėptos mintys pačios audžia gražiausius audinius,
Besiskleisdamos darosi vis malonesnės ir nuostabesnės,
Spindi sudėtingiausių siuvinių spalvom ir linijom,
Ir skamba veriančiai nelyg muzika tūkstantstygė.
Bet sekimas turi būti toks tobulas,
Kad prilygtų, kas praeity buvo sukurta, — o tai juk neprilygstama.
Tada nors metmenys ir ataudai būtų suverpti manoj širdy,
Vis vien turėsiu bijoti, kad kiti nebūtų tą patį suverpę.
Tačiau jei mano dorumui ir garbei iškyla pavojus,
Net perlą, net jį privalau paaukoti.

[8]

32 Arba kartais auga mintis kaip koks vienišas augalas — atskirai nuo kitų, kupina savo gyvybės,

Tokia savita, kad, atrodo, nėra panašių,
Tarytum miražas, vis keičianti savo pavidalą — bandyk jį pagauti!
Arba šmėkliškas balsas, kurio nekartos joks girdimas garsas,
Būtis visai atskira, sakytum didžiulis kalnas,
Kad jokie žinomi žodžiai negali josios išreikšti!

33 O širdis tuomet nelyg palikta mylimoji, pasmerkta sunykimui,
Ją kamuoja Prasmė, vis išsprunkanti, vis neapčiuopiama, bet nuo jos nepabėgsi.

34 Ir tegul būna ji kaip nefritas uoloj, nuo kurio kalnai spinduliuoja,
Ar paliki kaip perlą, spindintį upėj, — vandenis jis tepuošia.
Krūmai ir tie, jei leisi jiems augti,
Savuoju grožiu suvešės.
Tonais kukliais, kuriuos supinsiu su labai pakylėtais,
Aš surasiu būdą išreikšt jų didybei.

[9. Penki nepasisekimai]

35 Eilėraštis šlubuoja, vis nepavyksta,
Kai silpnai minčių grandinei trukdo skurdi vaizduotė,
Tada lyg artimųjų netekus — pasaulis aplink nebylus,
Dangus — nepasiekiamas, tuščias, beribis:
Plona styga viena paliesta
Be atgarsio skamba — jos garsas plevena ore ir išnyksta.

36 Arba kūrinį kartais gadina išglebę, nervingi tonai,
Dorumas sumišęs su nešvankybe.
Ydose pranašumai skendi,
Nelyg „fleitos, kur apačioj groja“ aukštas, skubotas natas,
Skambias, bet visai ne į taktą, harmonija jos niekad nevirs.

37 Arba, norėdami būti vieninteliai, tiesos nepaiso
Kai kurie poetai ir kratosi to, kas tik regima ir nereikšminga,

Jų žodžiai be tikro jausmo ir meilės
Plaukioja pasroviui ir paviršium, benamiai, neturintys kur sugrįžti,
Jie, kaip citra, pernelyg įtempta ir suspausta kietais pirštais,
Nors skamba lyg ir teisingai, bet sielos nejaudina.

38 Arba kūrinys gali įsisiūbuoti į tokią simfoniją,
Džiaugtis tokia sąskambių laisve, kur žodžiai vienas per kitą vis užburia savo grožiu.
Tai akiai bus malonu, visur prasčiokai pritars,
Žema gaida, užtat atliekama garsiai.
Nebūk panašus į „Rasos prieglobstį" ar „Šilkmedžių giraitę", —
Melodijos nors ir graudina, bet žeidžia kilnumą.

39 Arba kartais grynumas būna toks tuščias, o elegancija tokia paprasta,
Kad, rodos, nėra nieko nereikalinga.
Tačiau trūksta jo puotai subtiliausių prieskonių skonio.
Kaip perdirbto šilko stygos, pernelyg grynas jų garsas,
Nors čiulba nesibaigiančiom trelėm,
Kad ir kilnus, nevilioja.

[10. Meistriškumo paslaptis]

40 Bet štai, kokia žodžių tvarka,
Stilius sodrus ar glaustas,
Kyla ar leidžiasi forma,
Priklauso nuo to, kaip tinka.
O kaip yra tinkama, jausmas pasako — subtilus, neapčiuopiamas.

41 Jį turint, ir šiurkštoka kalba gali būt pasakyti protingi palyginimai.

42 O banalybė, žodžių lengvai palytėta, gali pavirst epigramom.
Ir juo pavyzdys senesnis, juo šviežesnis gali būti sekimas.

Yra tokių, kurie pilkumoj ir purve tampa ypač tyri.
Ir tada, kai meistriškumas matyti vos tik pažvelgus,
Ir tada, kai jis įžiūrimas tik protui viską ištyrus,
Jis kaip šokėja, kurios rankovės iš lėto banguoja ritmingai,
Ar dainininkė, kurios kiekviena gaida atsako į skambesį stygos,
Jį valdo jėga, kurios net Meistras Račius Bianis negalėjo išreikšti žodžiais,
Jo paslaptis yra už sklandžiausios kalbos.

[11. Literatūros ir jos mokslo šaltinis]

43 Visa persmelkiantiems žodžių tvarkos ir rašymo mokslo dėsniams
Aš paaukojau save.
Taip aš suvokiau daugybę blogybių, madingų dabar,
Ir išvydau tai, kas gražu praeities meistrų darbuose.
Nors menas, kilęs iš pačios kūrėjo proto gelmės,
Neišmanėlio akiai dažnai gali atrodyt juokingas.

43 Koralų brangakmeniai ir nefritų sodai ne tokie jau reti,
Jie kaip pupos, kur auga Vidurio lygumoje, ir visi gali jas skinti.
Tad ir poezijos šaltinis yra kaip oras iš Dumplių,
Amžinai gimdanti Tuštuma,
Ir gyvuos su dangum ir žeme per amžius.

44 Tačiau kad ir kokie gausūs ir visur esantys būtų jos kūriniai šiam pasauly —
Deja, aš galiu juos paimti į saują!
Kaip liūdna, kad taip dažnai tušti tie indai, kuriuos „nešasi žmonės“,
Ir kankina mintis, kad taip sunku būt Didžiai iškalbingam!
Todėl šlubuoja eilės kaip kokios neūžaugos,
Todėl ir jų garsas niekingas, kad kaip nors ritmui įtiktų.
Dažnai aš baigdavau darbą, kankinamas abejonių,
Kada, neatsimenu, džiūgavau, patenkintas savimi?

Visuomet aš bijausi, kad tik nebūtų manieji moliniai indai
Apdulkėję ir šaižūs,
Baisi pajuoka iš nefrito skardenimo.

[12. Apie įkvėpimą]

45 Tokios akimirkos, kai siela ir daiktas visiškai viena,
Kai didžiulės proskynos atsiveria ten, kur viskas buvo užtverta,
Ateina — su neįveikiama jėga,
Praeina — ir niekas jų nesulaikys.
Dingdamos jos išnyksta kaip šviesos blyksnis,
Pasirodydamos nelyg aidas skardena ir aukštai į dangų pakyla.

46 Koks aštrus yra protas dieviškojo supratimo akimirką,
Ar yra tokia painiava, kuriai jis negalėtų suteikti stebuklingos tvarkos?
Štai mintys kaip vėjai kyla iš sielos gelmių,
Ir žodžiai nelyg šaltiniai trykšta lūpom ir dantimis.

47 Nei gėlės, nei augalai, nei gyvūnai nėra tokie nuostabūs,
Kad jų nepajėgtų atkurti teptukas.
Tai nuostabiausias vaizdas, kada nors mano akių regėtas,
Ir puikiausia muzika, kokios klausėsi mano ausys.

48 Bet yra kitos akimirkos, kai visi Šeši jausmai yra nelyg užspausti,
Ir širdis, regis, prarasta, o dvasia sustingsta.
Apima visiškas nejudrumas, esu nelyg sausas medis,
Išdžiūvęs kaip išsekusi upės vaga.
Siela įninka tirti paslėptą labirintą,
Savyje yra ieškoma, kur paslėpta vidinė šviesa.

49 Už virpančios uždangos idėja, atrodo, suspindi, bet dar labiau neapčiuopiama tampa,
O mintys vejas ir pinas nelyg šilko gijos ant užsikirtusio ratelio.

Todėl visas jėgas gali išsklaidyti poetas, kai jis toks pasigailėtinai bejėgis.
Užtat, vėl laisvo polėkių žaismo pagautas, jis gali pasiekti tikslą, spąstų išvengęs.
Ir nors Paslaptis būtų manyje,
Ne mano jėgoms kaip nors ją paveikti.

50 Dažnai aš dedu ranką ant tuščios savo krūtinės,
Netekęs vilties sužinoti, kaip užtvaros gali būti pašalintos.

[13. Literatūros tikslai ir nauda]

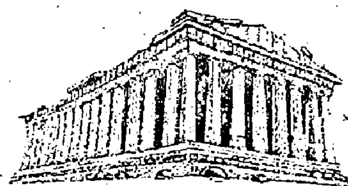
51 Taip! Taip! Literatūros uždavinys yra
Išreikšti idėjas, apraizgiusias pasaulį!
Tūkstančius *li* ir dešimtis tūkstančių *li* jinai nusidriekia, ir nėra jai ribų,
Per tūkstančius tūkstantmečių ji nutiesia jungiantį tiltą.

52 Ji nutiesia kelius ir takus ateities kartų lapijai.
Ji žvelgia į vaizdą idealiųjų senovės žmonių,
Ir vėl sutvirtina svyruojančius pastatus garsiųjų senovės
karalių — kultūringojo Weno ir jo sūnaus karingojo Wu Wango —
Ir įspėjantys jų balsai, ataidintys iš senovės, vėl tampa garsūs.
Nėra tokių tolių, į kuriuos ji neįsiskverbtų,
Nėra tokios subtilios tiesos, kurios ji neįpintų į savo audeklą.

53 Kaip migla ir lietus ji pagirdo ir pamaitina,
O jos formos gali taip keistis, kaip mainos šviesios apraiškos ir tamsūs dangaus ir žemės pradai.
Tai, kas verkia, ji bronzoj įamžins ir akmenyje ir privers spinduliuoti.
Ir skambės ji melodijų amžinajam srovenime, vis naujai grojama dūdelių ir stygų.

Versta iš: *Lu Chi.* Essay on Literature // Anthology of Chinese Literature. — Iš anglų kalbos vertė *Kęstutis Rastenis*

ANTIKA

KSENOFANAS

HERAKLEITAS

PARMENIDAS

FILOLAJAS

DEMOKRITAS

PROTAGORAS

GORGIJAS

SOKRATAS

PLATONAS

ARISTOTELIS

FILODEMAS

CICERONAS

PSEUDOLONGINAS

SEKSTAS EMPIRIKAS

PLOTINAS

ANTIKOS ESTETIKOS METMENYS

Šalia Rytų civilizacijų nuo XII a. pr. Kr. Viduržemio jūros pakrantėse ėmė formuotis kitas svarbus estetikos ir meno židinys — antikinės Graikijos ir Romos kultūros, vėliau nulėmusios visą Vakarų estetinės minties raidą.

Keletą šimtmečių jauna graikų kultūra plėtojosi stipriai veikiama senųjų Egipto ir Artimųjų Rytų civilizacijų sukurtų vertybių. Egiptas, Babilonas, Finikija, Persija graikams buvo gerai pažįstami kraštai, į kuriuos nuolatos krypdavo jų žvilgsniai. Graikijoje pasklinda Rytų šalių mitai, orfizmo religija, Dioniso kultas, daugybė mokslo ir meno laimėjimų. Iš finikiečių graikai perėmė raštą, navigacijos žinias, iš Egipto ir Babilono — matematikos, astronomijos, medicinos, architektūros ir kitų mokslo bei meno sričių paslaptis. Neatsitiktinai vienas įtakingiausių ankstyvųjų graikų dailės stilių vadinamas egiptietiškuoju.

Daugelis garsių graikų filosofų, mokslininkų, menininkų vykdavo į Rytų šalis mokytis. Talis (apie 625—547 m. pr. Kr.) buvo gerai susipažinęs su Egipto mokslu, Pitagoras (apie 570—500 m. pr. Kr.) sėmėsi žinių Egipte ir Babilone. Demokritas (apie 460—370 m. pr. Kr.) nuo vaikystės buvo persų išminčių mokinys ir vėliau, daugelį metų klajodamas po Egiptą, Etiopiją, Babiloną, Persiją, mokėsi vadovaujamas šių šalių išminčių, bendravo su indų filosofais. Platonas (428/427—348/347 m. pr. Kr.), lankydamasis Egipte, studijavo šios šalies mokslininkų ir menininkų kūrinius. Aristotelio (384—322 m. pr. Kr.) dvasinės brandos metai taip pat prabėgo Mažojoje Azijoje. Plotinas (204—269/270) vyko į Rytus studijuoti persų ir indų filosofų. Graikų istorikai, filosofai ir menininkai pripažino senųjų Artimųjų Rytų civilizacijų įtaką Graikijos kultūrai. Netgi Diogenas Laertijas (III a.) savo veikalą „Apie žymių filosofų gyvenimą ir pažiūras“ pradeda poleminiais apmąstymais ir pateikia

nuomones tų, kurie teigia, kad filosofija gimė ne Graikijoje, o persų magų, babiloniečių ir asirų-chaldėjų, indų gimnosofistų, Egipto žynių ir kitų Rytų tautų išminčių aiškinimuose apie gamtos ir dievų paslaptis.

Pastaraisiais dešimtmečiais pasirodė tyrinėjimų, kuriuose, be gerai žinomos Egipto, Babilono ir Finikijos kultūrų įtakos senovės graikams, kalbama ir apie persų kultūrą, su kuria graikai glaudžiai bendradarbiavo savo civilizacijos brendimo laikotarpiu.

Tūkstančiai graikų samdinių dalyvavo persų kariuomenės žygiuose į tolimiausias šalis. Per milžinišką persų imperiją, kuri siekė Indiją, Užkaukazę, Egiptą, į Graikiją sklido daugelis kitų senųjų civilizacijų kultūros ir meno laimėjimų. Į tai atkreipė dėmesį M. Westas, kalbėdamas ne tik apie tradicinių senųjų Artimųjų Rytų civilizacijų, bet ir apie persų mitologijos bei filosofijos įtaką. Jis mano, kad Herakleito (544/540—484/480 m. pr. Kr.) teiginiai apie amžinai gyvąją ugnį yra labai artimi senovės iranėnų tekstams[1]. Įtakingų zoroastrizmo, manicheizmo atstovų idėjos, apmąstymai apie pasaulio, dievų kilmę, sielos nemirtingumą neabejotinai turėjo įtakos antikos mąstytojų filosofinėms pažiūroms. Vargu ar atsitiktinai graikų filosofija ir estetika gimsta ne europinėje Graikijos dalyje — Peloponeso pusiasalyje, — o Jonijoje, t. y. Mažojoje Azijoje ir greta esančiose salose. Norėdami suprasti Jonijos kultūros savitumą, turime pažvelgti į graikų civilizacijos ištakas.

Jau II tūkstantmetyje pr. Kr. Kretos saloje klestėjo Minojo kultūra, kurią iš dalies sugriovė ir transformavo XVI—XIII a. pr. Kr. iš šiaurės įsibrovę protohelėnai. Susilieję su vietine kultūra, jie suformavo Mikėnų kultūrą, kurią XIV—XII a. pr. Kr. nuniokojo iš šiaurės įsiveržusios ir Peloponeso pusiasalį apgyvenusios dorėnų gentys. Nugalėtos ir išstumtos gentys, tarp kurių reikšmingiausios — jonėnai, apsigyveno Mažosios Azijos pakrantėse ir gretimose salose. Taigi jau archajiniu graikų kultūros laikotarpiu išryškėjo dvi viena kitą papildančios tradicijos, kurių pradininkės ir puoselėtojos buvo dorėnų ir jonėnų gentys. Dorėnų gyvenamuose centruose europinėje Graikijos dalyje, kur vyravo aristokratija, įsigalėjo tradicionalizmas. Jonijos kultūroje, išsaugojusioje daug mikėniškosios ir Kretos-Minojo kultūros elementų bei aktyviai sąveikaujančioje su senas kultūros tradicijas turinčiomis Artimųjų Rytų civilizacijomis, įsivyravo pirkliai ir amatininkai, kurie skatino kultūros

[1] Žr. *West M.* Early Greek Philosophy and Orient. — Oxford, 1971.

dinamizmą ir naujoves. Taigi Mažosios Azijos pakrantėje iškilusių Jonijos kultūros židinių Efeso, Mileto, Kolofono dominavimą ankstyvuoju graikų estetikos raidos laikotarpiu galime paaiškinti tuo, kad jie buvo artimai susiję su pagrindiniais Senovės Rytų civilizacijų centrais. Jonijoje gimė senovės graikų herojinis epas, lyrinė poezija (Archilochas, Mimnermas, Anakreontas ir kt.), garsioji Mileto filosofų mokykla (Talis, Anaksimenas, Anaksimandras), reiškėsi Pitagoras, Herakleitas, Demokritas ir daugelis kitų ankstyvosios graikų filosofijos atstovų. Po nuožmių kovų 499 m. pr. Kr. persams užkariavus ir nuniokojus Miletą ir kitus Jonijos miestus, graikų kultūros židiniai palaipsniui persikėlė į Pietų Italiją, Siciliją ir Peloponeso pusiasalį.

Graikų civilizacijos ir joje gimusios estetikos bei meno savitumui suvokti nepaprastai svarbi *polio* sąvoka. Polis — tai ne tik miestas-valstybė, administracinio ir politinio visuomeninio gyvenimo struktūra, bet pirmiausia civilizacijos židinys, kokybiškai vienijantis gyventojus, suteikiantis jiems tam tikrą socialinių laisvių visumą ir sudarantis priešpriešą už civilizuoto graikų pasaulio ribų esančiam negraikiškam barbarų pasauliui. Negausiai gyvenamuose graikų miestuose-valstybėse asmenybė neišnyko masėje, o suvokė savo autonomiją ir vertę. Socialiai polio atsiradimas ženklino reikšmingą graikų civilizacijos raidos lūžį, kokybinį šuolį visuomenės evoliucijoje. Šio lūžio esmė — gimininės visuomenės perėjimas į klasinę, kurioje socialinius santykius reguliuoja etika ir teisingumo principais paremtas įstatymas. Polis su jam būdingais socialinio gyvenimo principais nulėmė antikos estetikos pobūdį. „Antikos estetika, — rašo V. Asmusas, — gimė ne abstrakčių mąstytojų kabinetuose, o palestrose ir gimnazijose, portikuose, architektūros ir skulptūrų apsuptyje, greta antikos šventyklų ir visuomeninių pastatų. Jos prielaidos — ne tiek mąstymo konstrukcijų aksiomos, kiek konkrečios antikos meno kokybės, išryškėjusios plastikos ir teatro kūriniuose, lengvai prieinamuose ir visuotinai svarstomuose“[2].

Senovės graikų menas išaugo iš mitologijos, kuri turėjo nemaža bendrų bruožų su Rytų pasaulio mitų natūralizmu. Mitas — tikras graikų išminties šaltinis. Jis siūlė žmonėms tobulo elgesio modelius. Būdamas ne tik žmogaus pažintinės veiklos, bet ir lakios fantazijos vaisius, mitas ilgainiui nusistovėjo kaip tam tikras simbolių, reikšmių, alegorijų kupinas pasakojimas. Mitologiją

---

[2] *Асмус В. Ф.* Вопросы теории и истории эстетики. — Москва, 1968. — С. 110.

galima laikyti ne tik meno, bet mokslo priešistore. Žmogaus gyvenimo patyrimas čia apibendrinamas, susisteminamas ir pateikiamas tobula menine forma. Dievų personažai, sudėtingi ir painūs siužetai mituose atspindi tuometinį pasaulio suvokimą ir žmogaus vietą jame.

Seniausiuose mituose pagrindinis pasaulį tvarkantis principas buvo chaosas, nedarna. Daiktų esmė (demonas) tokiuose mituose dar neatribojama nuo konkrečių daiktų pavidalo. Pavyzdžiui, Atėnė vaizduojama kaip gyvatė, Dionisas — kaip vynuogių kekė. Vėlesniuose mituose personifikuojamos žmogaus fizinės ir dvasinės galios. Mitų herojai — Heraklis, Persėjas, Tesėjas ir Olimpo dievai — nuolat grumiasi su titanais, kiklopais ir kitomis stichinėmis jėgomis ir baisybėmis, siekdami įtvirtinti harmoniją vietoje chaoso ir disharmonijos. Mitologija teigė protingos pasaulio santvarkos idėją.

Meninį mitologijos pobūdį liudija ir bandymai apmąstyti grožio ir meno kilmę, meno savitumą ir jo reikšmę žmogui. Senovės graikai beveik neskyrė meno ir amato, meno ir protinės veiklos, mokslo arba, kaip patys graikai sakė, išminties. Ilgainiui radosi vis daugiau vadinamųjų mūzų, kurioms tapo pavaldžios įvairios žmogaus kūrybinės veiklos sritys: Klėjo globojo istoriją, Melpomenė — tragediją, Talėja — komediją, Euterpė — lyrinę poeziją ir muziką, Kaliopė — iškalbą ir epą, Erato — erotinę lyriką, Terpsichora — šokius, Uranija — astronomiją, Polihimnija — himnus ir muziką. Kiekviena mūza siekė harmonizuoti pasaulį, naikinti blogį ir nesantaiką tarp žmonių, grubų ir nepadorų žmogaus elgesį.

Vėlesniųjų laikų mitai jau šlovino dievų valiai nepaklūstančio žmogaus žygdarbius (Oidipas įmena Sfinkso paslaptį, Odisėjas įveikia sirenas, Heraklis nugali Kerberą). Žmogus darosi mažiau priklausomas nuo gamtos, ir mitologija vis labiau sureikšmina jo didėjančią laisvę. Į mitus pradedama žiūrėti kaip į labai reikšmingą praeities pažinimo ir kultūros šaltinį. Filosofai ir menininkai juos laiko kūrybos ir fantazijos aruodu. Mitai imami savitai interpretuoti ir aiškinti, pamažu jie netenka savo sakralinės įtaigos. Bet jų įtaka estetinei sąmonei buvo stipri, ir truko iki pat vėlyvojo helenizmo.

Savitas jau Homero požiūris į mitus. Jo epuose savotiškai sąveikauja du personažai: rapsodas — neprilygstamas pasakotojas, tiksliai atkuriantis senovinius, pilnus išminties ir žavesio mitus, ir poetas kūrėjas, kuriam jau parūpo išsakyti ir savo paties mintis. Pirmasis iš jų, šiuolaikiškai tariant, buvo konservatorius, palaikantis vyraujančią sąmonę ir esamus žmonių santykius, antrasis — novatorius, tą samonę ardantis. Homeras dar nebuvo poetas tiesiogine

šio žodžio prasme, bet jis jau nebuvo ir rapsodas, atlikėjas su kitara, kartojantis senuosius neužrašytus tekstus, perduodamus iš lūpų į lūpas. Neabejotina, jog Homero kūryboje ima vyrauti poetinis pradas. Savo veiklą Homeras susieja su ypatinga misija — tarnauti visiems žmonėms, o ne kokiai nors atskirai grupei ar bendruomenei, vienijamai religinių, politinių ar kitokių tikslų.

Antikos estetinė mintis rutuliojosi stebėtinai intensyviai, ypač pakilimo laikotarpiu, kai per keletą dešimtmečių įvyko keletas esminių lūžių. Graikų estetinės minties užuomazgų atsirado archajinės epochos pabaigoje, t. y. po dorėnų genčių įsiveržimo į Graikiją (XII—V a. pr. Kr.) pradėjus formuotis klasinei visuomenei. Mitologijos pagrindu gimusioje epinėje kūryboje, pirmiausia Homero ir Hesiodo (VIII—VII a. pr. Kr.) veikaluose, jau galima įžvelgti graikų estetinės minties pradus, tačiau pirmosios estetinės teorijos pradeda rastis V a. pr. Kr. Iš pradžių tai buvo išimtinai graikų estetika, o nuo III a. pr. Kr. ją kūrė ir kitų, į graikų kultūros įtakos sferą pakliuvusių tautų atstovai. Vadinasi, antikos estetikos istoriją galime skirstyti į tris pakopas: 1) *archajinę,* 2) *klasikinę* ir 3) *helenistinę.*

Irstant gimininiams santykiams ir formuojantis aristokratų valdomam antikiniam poliui, besiformuojanti antikos estetika V a. pr. Kr. įžengia į ankstyvosios klasikos laikotarpį, kuriame iškyla įtakingos kosmologinės Herakleito ir pitagorininkų estetinės teorijos, ženklinusios perėjimą nuo mitologinio pasaulio suvokimo prie sąvokinio mąstymo. Ankstyvosios klasikos, arba ikisokratikų, periodui dažniausiai priskiriamas ir Demokritas, savo idėjomis artimesnis viduriniosios klasikos periodui.

Viduriniosios klasikos periodas dažniausiai siejamas su V a. pr. Kr. vidurio sofistų (Protagoro, Gorgijo, Prodiko, Hipijo, Antifonto) ir Sokrato (469—399 m. pr. Kr.) vardais. Šių mąstytojų pažiūros liudija perėjimą nuo ankstyvosios klasikos natūrfilosofinio kosmologizmo prie naujos antropologinės orientacijos estetikos.

Vėlyvosios klasikos periodas susijęs su Platono estetinės koncepcijos susiformavimu, o jo mokinys Aristotelis tampa ryškiausiu šio periodo atstovu, apibendrinusiu svarbiausius ankstesnės estetinės minties laimėjimus.

Po Aleksandro Makedoniečio užkariavimų prasideda helenizmo epocha, susijusi su *stoikų* — Zenono iš Kitijo (apie 336—264 m. pr. Kr.), Kleanto (apie 331—232 m. pr. Kr.), Chrisipo (apie 281—208/205 m. pr. Kr.), Cicerono (106—43 m. pr. Kr.), Senekos (4 m. pr. Kr.—65 m. po Kr.), Epikteto

(apie 50—138 m.), Marko Aurelijaus (121—180 m.), *epikūrininkų* — Epikūro (341—270 m. pr. Kr.), Filodemo (110—40/35 m. pr. Kr.), Lukrecijaus (95—54 m. pr. Kr.) ir *skeptikų* — Pirono (apie 365—277 m. pr. Kr.), Timono Flijuntiečio (IV—III a. pr. Kr.), Seksto Empiriko (II a.) — estetinėmis koncepcijomis. Tačiau reikšmingiausias vėlyvosios helenistinės estetikos reiškinys yra *neoplatonizmas*. Žymiausi jo atstovai — Plotinas, Porfirijas (234—301/305), Jamblichas (apie 245—330), Proklas (412—485). Antikos estetikoje, priešingai nusistovėjusiai stereotipinei pažiūrai, grožio sąvoka neatliko išskirtinio vaidmens. „Vienas didžiausių prietarų, — rašo A. Losevas, — yra tas, kad estetika yra mokslas apie grožį <...> Estetiką reikia suprasti kaip mokslą apie išraišką ir išraiškos formas. Žvelgiant šiuo aspektu, *grožio* terminas antikoje netampa svarbiausiu“[3]. Grožio sąvoka senovės Graikijoje reiškė visai ką kita nei šiandien. Ji buvo labai plati, ženklino viską, kas patinka, kelia susižavėjimą ar dvasinį pasitenkinimą suvokiant jutimo organais. Tai gali būti konkretus gamtos reiškinys, daiktas, tam tikra veiklos rūšis. Tik žymiai vėliau antikinėje sąmonėje išryškėjo siauresnė grožio sąvoka.

Antikos estetikoje įsivyravusi grožio samprata formavosi stipriai veikiama ankstyvųjų organicistinių kosmogoninių koncepcijų. Jos išeities taškas buvo regimas, girdimas ir jusliškai suvokiamas kosmosas, kuris aiškinamas panašiai kaip tobulas, gyvas ir gražus žmogaus kūnas su visais jam būdingais atributais. Jis graikams tapo savotiška grožio protoidėja. Iš šios juslinės organizacinės kosminio grožio sampratos tiesiogiai išsirutuliojo antikinis panteizmas. Antikinei pasaulėžiūrai taipogi būdingas objektyvistinis ontologinis, būtiškas žmogų supančio kosmoso, daiktų pasaulio suvokimas. Ankstyvąsias graikų estetikos teorijas sieja tai, kad jose grožis beveik visuomet aiškinamas fiziniu aspektu, mąstant ontologiškai ir priskiriant jam objektyvias „skulptūriškas“ savybes.

Ontologizuotų objektyviausių koncepcijų vyravimas senovės Graikijoje ir išskirtinė regimo bei girdimo grožio reikšmė ankstyvojoje graikų estetikoje lėmė dviejų koncepcijų — 1) kosmogoninės organicistinės, kuri, siedama kosmoso grožį su žmogaus kūnu, orientavosi į plastišką grožio sampratą ir vaizduojamosios dailės teikiamas galimybes, bei 2) kosmogoninės

---

[3] *Лосев А. Ф.* История античной эстетики. Итоги тысячелетнего развития. — Москва, 1994. — Т. 2. — С. 377.

kilmės koncepcijos, kuri orientavosi į muziką (kosminių stichijų muziką) ir skelbė, kad grožio esmę sudaro proporcijos, saikas, skaičius — susidūrimą. „Grožis, — pabrėžia W. Tatarkiewiczius, — senovės graikams buvo regimo pasaulio savybė, tačiau jų grožio teorijai stipriausią įtaką turėjo ne vaizduojamoji dailė, o muzika, pagimdžiusi įsitikinimą, kad grožis — tai proporcijos, saiko, skaičiaus padarinys“[4].

Būtis ir visas antikinei pasaulėjautai toks svarbus kosmoso pasaulis antikos estetikoje pirmiausia suvokiamas kaip harmonija, kuri laikoma svarbiausiu kosminės pasaulio sandaros principu. Iš čia kyla išskirtinė harmonijos kategorijos svarba antikos estetikoje. Harmonija dažniausiai aiškinama kaip tobuliausia grožio forma, kuriai, nepaisant sudedamųjų jos komponentų įvairovės, būdingas vientisumas.

Išskirtinį vaidmenį harmonijos sąvoka įgyja ankstyvuoju antikos estetikos raidos laikotarpiu, kai nuo mitologinių, kosmogoninių teorijų pereinama į ankstyvosios klasikos periodą. Herakleito ir pitagorininkų estetikos sampratoje harmonijos kategorija prarado ankstyvosioms kosmogoninėms koncepcijoms būdingą antropomorfizmą ir tapo visus būties procesus siejančiu abstrakčiu visuotiniu principu, aiškinamu jau ne mitologijos, o filosofinės pasaulėžiūros požiūriu. Iš čia kyla ankstyvajai graikų estetikai būdingas priešybių vienybės, „logos“ dėsnių (Herakleitas) ir matematinių santykių (pitagorininkai) reikšmingumo pabrėžimas. Kokybinę visa aprėpiančią kosmogoninę Herakleito harmonijos koncepciją ankstyvuoju antikos estetikos raidos etapu palaipsniui užgožia pitagoriškoji kiekybės sąvoka, kurios pamatas — suabsoliutintas skaičius (αριθμός). Vėlesnėse estetikos teorijose harmonijos kategorija nors ir nepraranda reikšmės, tačiau tarsi ištirpsta kitų estetikos kategorijų kontekste. Sokrato estetikoje ji praranda ankstyvosioms estetikos teorijoms būdingą kosmologizmą ir glaudų ryšį su fiziniais daiktų požymiais. Veikiama antropologinės Sokrato estetikos harmonija perkeliama į dvasinių vertybių ir abstrakčių minties konstrukcijų plotmę. Sokrato sekėjų Platono ir Aristotelio estetikos teorijose harmonija tarsi pasitraukia į antrąjį planą ir veikiama susiklosčiusios estetinės tradicijos jau aiškinama kaip „priešybių vienybė“. Taigi harmonijos sąvoka tampa vienu iš svarbiausių pirminių antikos estetikos, meno ir apskritai pasaulėžiūros komponentų.

---

[4] *Татаркевич В.* Античная эстетика. — Москва, 1977. — С. 71.

Klasikinėje graikų estetikoje plačiai vartojama *meno* (τέχνη) sąvoka artima analogiškoms egiptiečių, indų, kinų estetikoje plėtojamoms sąvokoms. Ji realiai atspindėjo daugelį žmogaus veiklos sričių antikos epochoje. Menu graikai laikė viską, kas buvo susiję su darbu, išmanymu ir taisyklėmis. Graikų tekstuose sąvokos *sophia* σοφία (išmintis) ir *techne* τέχνη (menas) neretai tapatinamos, nes išmintis buvo suvokiama kaip amatas, o menas graikų sąmonėje buvo neatsiejamas nuo išminties, žinojimo. Menu graikai laikė staliaus, kalvio, audėjo, architekto, skulptoriaus veiklą, visuomet turėdami galvoje žinojimą, mokėjimą, įgudimą. Šiuo požiūriu menininko kūryba visiškai nesiskyrė nuo amatininko darbo. Neatsiejama menų ir amatų vienybė atsispindi ir graikų terminijoje. Antikos estetikams dar svetimi tokie svarbūs meninės veiklos aspektai, kaip menininko kūrybiškumas, individualumas ir originalumas. Graikams ir romėnams, kaip ir egiptiečiams, indams ir kinams, svarbiausia yra kanonas, kuriuo menininkas privalo vadovautis. Todėl vienu iš būtiniausių gero menininko bruožų skelbiamas tobulas kanoninių taisyklių pažinimas ir sugebėjimas remtis jomis kūryboje, o ne menininko individualumas ar originalumas. Toks požiūris paaiškina, kodėl meno sąvoka siaurąja, estetikos, prasme antikiniuose tekstuose retai aptinkama.

Žymiausių antikos estetikų žvilgsniai, kaip minėjome, nuolatos krypsta į kosmosą, kuris panteistiškai traktuojamas kaip tobulas, gyvas meno kūrinys, analogiškas gražiam žmogaus kūnui. „Aukščiausiu ir tobuliausiu meno kūriniu antikoje, — rašo A. Losevas, — tampa kosmosas. Ir tai, ką mes dabar vadiname menu, graikui (pavyzdžiui, Platonui) yra antrinis, nereikšmingas, o neretai netgi neįdomus dalykas. Graikų filosofai nuolatos ir visokeriopai šlovina kosmosą, tačiau jiems svetimas susižavėjimas menu apskritai, kurį regime nebent antikinės kultūros saulėlydyje. Kosmosą aukština utilitaristas ir praktikas Sokratas, dialektikas idealistas Platonas, metafizikas Aristotelis, surambėję stoikai ir rafinuoti epikūrininkai, mistikas Plotinas ir mitologas Proklas“[5].

Antikinės meno sampratos savitumas yra tas, kad antikos, netgi klasikinės epochos, mąstytojai aiškiai neskyrė meno nuo gamtos. Kita vertus, beveik visi jie meną traktavo kaip gamtos pamėgdžiojimą, priešingai vėlesnių laikų

[5] *Лосев А. Ф.* История античной эстетики. — Москва, 1963. — Т. 1. — С. 83.

mokslui apie aktyvią, produktyvią menininko kūrybinės fantazijos prigimtį. Menas antikoje laikomas tuo, kas yra žemesnis nei gamta, nes nepajėgia išreikšti jos gyvybės ir dinamikos. Kitas specifinis antikinės meno sampratos bruožas susijęs su vyraujančiu utilitariniu požiūriu į meną. Šiuo požiūriu dailieji menai (muzika, poezija, tapyba, skulptūra) aiškinami kaip beprasmis laiko leidimas palyginti su daug vertingesniais staliaus, batsiuvio, kalvio ir kitais amatais, įeinančiais į antikinę meno sąvoką.

Skirtingai nuo tradicinių estetinio indų ir japonų požiūrio, kuris nuolatos pabrėžia jausminę, psichologinę meno prigimtį, antikinėje meno sampratoje vyrauja erdvinis plastinis meno suvokimas. Jam svetimas psichologizavimas, jausminis pradas, o svarbūs intelektualiniai aspektai. Kitas specifinis antikinės meno sampratos bruožas, iš esmės skiriantis ją nuo tradicinės Tolimųjų Rytų (Kinijos, Japonijos) estetikos, pabrėžiančios meno autonomiją tikrovės atžvilgiu, jo sąlygiškumą ir simbolinę prigimtį, yra susijęs su realistiškumo ir daiktiškumo nuostata: svarbiausias meno kūrinio estetinės vertės kriterijus antikinėje estetikoje yra meninio vaizdo tapatumas originalui. Toks kūrinys laikomas tobulu ir sukelia didžiausią susižavėjimą.

Antikoje vyravusi menų hierarchija ir jų vaidmuo visuomenės gyvenime tolimas šiuolaikiniam. Antikinė meno samprata ignoravo poeziją, kuri, kaip ir Kinijoje, dėl savo akustinės prigimties buvo tapatinama su muzika. Poezija ir muzika buvo laikomi viena meno rūšimi. Kita vertus, poezija netilpo į antikinę meno sampratą todėl, kad ji buvo traktuojama ne kaip darbinė veikla, susijusi su išmokimu, žinojimu ir taisyklėm, o kaip dieviškojo įkvėpimo vaisius. Poetai Graikijoje, kaip ir Egipte, Indijoje, buvo prilyginti pranašams, aiškiaregiams, regintiems paprastiems mirtingiesiems neregimus dalykus.

Taigi graikų požiūriu poezija, skirtingai nei skulptūra, tapyba, architektūra, buvo laikoma išmokstamu menu, nes ji esą negimsta be dieviškojo prado — įkvėpimo. Vadinasi, ji teikia aukščiausiąjį būties pažinimą, o menų tikslas — gaminti reikalingus daiktus. Toks požiūris paaiškina, kodėl graikai, neįžvelgdami bendrų bruožų, siejančių poeziją ir vaizduojamuosius menus bei architektūrą, išskyrė juos. Poezija kartu su jai artima muzika ir šokiu buvo priskiriama ekspresyviesiems, o skulptūra, tapyba ir architektūra — erdviniams kontempliatyviesiems menams.

Antikinėje menų hierarchijoje, kaip ir Egipte, ypatingos reikšmės įgijo plastiniai erdviniai menai. Šį plastinių menų iškilimą antikinėje menų hierarchijoje lėmė didelę įtaką jai turėjusi Egipto meninė kultūra, kurioje architek-

tūra ir skulptūra vaidino išskirtinį vaidmenį. Graikai ne tik perėmė daugelį egiptiečių mene išsikristalizavusių architektūros ir skulptūros kanonų, architektūros elementų (kolonas, kolonadas, portikus), tačiau ir svarbiausią principą — plastinį tikrovės suvokimą. Netgi minėtam graikų požiūriui į kosmosą kaip į gyvą meno kūrinį būdingas ryškus plastinis, arba tiksliau — „skulptūrinis", pobūdis. Skulptūra ne tik iškeliama menų hierarchijoje: „skulptūriškumas" tampa bendru meninio vaizdinio konstravimo metodu visose graikų dailės, literatūros, filosofijos ir mokslo srityse. Šis plastinis „skulptūriškas" antikinės kultūros dailės ir literatūros pobūdis itin krinta į akis, kai antikinę kultūrą lyginame su Šumero, Babilono, Indijos, Kinijos, Japonijos kultūromis. Jis glaudžiai susijęs su *mimezio* (pamėgdžiojimo) principu, būdingu antikos estetikai ir vaizduojamajam menui. „Dailininkai žino, ką jie studijuoja, — rašo E. Gombrichas, — įdėmiai žvelgdami į gamtą, tačiau supranta, kad vien įsižiūrėti visuomet yra maža, norint išmokti dailininko amato. Antikoje iliuzijos užkariavimas menu buvo toks pat šiuolaikinis pasiekimas. Tapybos ir skulptūros problemos neišvengiamai koncentravosi apie pamėgdžiojimą (mimezę)"[6]. Taigi pamėgdžiojimo principo svarba ir organicistinių, besiorientuojančių į žmogaus kūną koncepcijų vyravimas lėmė plastinių menų iškilimą antikinėje menų hierarchijoje.

Ilgainiui stiprėjanti klasinė ir darbinė veiklos diferenciacija antikinėje visuomenėje lėmė ryškesnį dvasinės ir materialinės veiklos išsiskyrimą. Tarp valdančiųjų ir intelektualų, iš kurių buvo kilę žymiausi antikos mąstytojai, formavosi nepalankus požiūris į fizinio darbo reikalaujančias meno rūšis. Todėl vėlyvosios klasikos ir helenistinėje estetikoje ryškėjo menų pasaulio išsiskyrimas į vadinamuosius laisvuosius (ἀρετή) ir tarnybinius (ἀρετή τέχνη), t. y. techninio meistriškumo reikalingus, menus. Taigi vieni dailieji menai, pavyzdžiui, muzika, buvo priskirti prie laisvųjų, o architektūra ir tapyba — prie tarnybinių menų.

Pirmasis neigiamą požiūrį į profesinį laisvų žmonių meninį apmokymą teoriškai pagrindė Aristotelis, kuris tokį meninį lavinimą aiškino kaip grubų ir nevertą kilnių laisvų žmonių. Vėliau jo iškeltus argumentus perėmė ir toliau plėtojo Seneka „Laiškuose Liucilijui" bei Ciceronas traktate „Apie pareigas". Ciceronas teigė, kad bet koks apmokamas darbas nėra vertas laisvo žmogaus, nes apmokama vergiška žmogaus būsena. Taigi šiuo požiūriu

---

[6] *Gombrich E.* Art and Illusion. — London, 1977. — P. 9.

visi amatininkai traktuojami kaip atliekantys niekingą darbą, kuriam svetima laisvė ir kilnumas. Menkiausios vertės Ciceronas laiko tuos menus, kurie tenkina malonumo poreikius.

Apibendrinant reikėtų pasakyti, jog antikos kultūra, nors atsirado ir reiškėsi Europoje, tačiau ji nebuvo nauja europinė kultūra. Europos kultūroje (ypač vėlesniaisiais laikais) pirmenybė teikiama individui, subjekto valdžiai, žmogui, kuris apibūdinamas kaip spindinti gamtos viršūnė. O antikos žmogus nėra pernelyg sureikšminamas. Čia dominuoja Kosmosas, kuris jusliškai suvokiamas, regimas ir girdimas. Kosmoso tobulumas buvo žmogaus tobulumo pirmavaizdis ir šaltinis. Tvarka, simetrija, ritmas, darna yra bendri Kosmosui ir žmogaus dvasiai. Viską aprėpia Kosmosas — nuostabus gyvas kūnas, amžinas ir savaime egzistuojantis.

Kosmosas antikos filosofų buvo laikomas absoliučia dievybe. O graikų dievai — savotiškos gamtos ir visuomenės gyvenimo jėgos, stichiškos ir įvaldytos, žmogaus proto suvoktos ir įvertintos. Bet tie dievai nėra galingesni už Kosmosą. Jie veikia Kosmoso erdvėse, bet negali jo nei tvarkyti, nei nustelbti. Kosmoso tvarkai paklūsta ir dievai, ir žmogus. Todėl Kosmoso tvarkos motyvas — būdingiausias antikos meno bruožas.

Antanas Andrijauskas,
Algirdas Gaižutis

IKISOKRATIKAI IR SOKRATAS

IKISOKRATIKAI IR SOKRATAS APIE GROŽĮ IR MENĄ

Vieni iš pirmųjų graikų filosofų, kuriems parūpo estetika, buvo sofistai. Tie smalsūs vyrai siekė paaiškinti, ne kas yra tiesa, bet parodyti, kad bet kokie teiginiai yra teisingi. Juos galima laikyti virtuoziškais vienos idėjos gynėjais: jų aiškinimu, bet koks pažinimas, žinojimas esąs reliatyvus. Mokydami diduomenės atstovus oratorinio meno ir politinės diskusijos gudrybių, jie pavertė savo amatą preke, tačiau išplėtojo ir pažinimo problematiką. Išliko kai kurios sofistų mintys, užrašytos įvairių filosofijos komentatorių. Tarp sofistų būta tokių gilių mąstytojų, kaip Protagoras, Gorgijas, Hipijas, Prodikas, gyvenusių V a. pr. Kr.

Daugelis sofistų grožį siejo su tikslingumu, naudingumu, daikto tinkamumu paskirčiai. Viename jų dispute prieinama prie išvados, jog gražiausios akys ne mėlynos, žalios ar rudos, o tos, kurios geriausiai mato. Kai kurie sofistai didelę reikšmę teikė grožio subjektyvumui. Gražu esą tai, kas malonu žmogaus akims ir ausims.

Sofistai dar nesugebėjo paaiškinti grožio vertės. Mat jo naudingumas, deramumas esą santykiniai dalykai. Jeigu grožis priklauso nuo naudos, vadinasi, jis nėra savaiminė vertybė. O jei jis priklauso nuo juslinio malonumo, kurį žmogui sukelia kokie nors daiktai, reiškiniai ar meno kūriniai, tampa neaišku, kas lemia tą malonumą — daikto ar kūrinio sandara, jų forma ar subjekto individualumas ir jo skonis.

Vėliau tuos klausimus aptarinėjo pitagorininkai. Apie juos galima susidaryti šiokį tokį vaizdą tik iš Platono ir Aristotelio raštų. Žymusis filosofas Pitagoras suvienijo Koronte įvairias orfikų sektas ir įsteigė savotišką religinį politinį ordiną. Jo nariai siekė intelektualiai apmąstyti Dioniso kultą. Universumą, Kosmosą, būtį jie aiškino kaip vieningą reiškinį, tačiau

teigė, jog bendras dėsnis, aiškinantis gamtos kaitą ir visuomenės gyvenimą bei dvasios siekius, išreikštas ne mitologijoje, o galimas aptikti tam tikruose viską tvarkančiuose principuose. Pagrindiniu principu jie laikė skaičių, kuris aprėpiąs Kosmosą, žemę ir žmogaus gyvenimą. Pirmą kartą Europos kultūros istorijoje iškilo toks originalus ir sykiu iliuzinis požiūris, suteikiantis matematikai begalinę valdžią. Pasaulį tvarkantys dėsniai, kurie anksčiau priklausė dievų valiai, pitagorininkų teorijoje ėmė priklausyti nuo matematinės interpretacijos.

Visa, kas egzistuoja, Pitagoras ir jo sekėjai aiškino kaip baigtinumo ir begalybės vienovę. Visatos tvarka, begalybės riba, begalybės skaidymas į atkarpas — tai skaičius, harmoniją kurianti jėga. Skaičius nusako Kosmoso esmę.

Pitagorininkams Kosmosas atrodė kaip muzikos kūrinys, jos tonų ir judėjimo, konsonanso ir disonanso vienovė. Kaip tik „dangaus sferų muzikos" harmonija skambanti bet kokiame tobulame meno kūrinyje. Muzika, matematika, harmonija yra įkūnytos Kosmoso. Jos glūdi ir tobuloje daikto sandaroje, ir žmogaus praktinėje ir intelektualinėje veikloje bei kilniuose siekiuose. Kiekvieno muzikanto šventa pareiga — išgirsti dangaus sferų harmoniją, pažadinti žmogaus sielą ir suderinti ją su universumu.

Pitagorininkai vieni iš pirmųjų plėtojo mintį apie muzikos *etosą* — t. y. žmogaus aistrų ir jo psichikos sutrikimų gydymą, dvasinės harmonijos atkūrimą muzikos priemonėmis. Bet jie domėjosi ne tik muzika. Ypač minėtinas garsiojo skulptoriaus Polikleito, gyvenusio V a. pr. Kr., veikalas „Kanonas". Šiame veikale suformuluotos reguliatyvinės skulptūros normos, kurių būtina laikytis vaizduojant harmoningo žmogaus figūrą. Tos normos negali tikti bet kokioms sąlygoms. Mat skulptūros menas nebūna atribotas nuo psichologijos ir refleksijos, o į tai anuometiniai skulptoriai dar nekreipė dėmesio. Polikleitui užvis svarbiau buvo fizinis žmogaus figūros tobulumas, jos dalių simetrija, detalių ir visumos dermė.

Estetikos idėjų pasitaiko ir kosmologinėse (jonėnų, elėjiečių, Herakleito, Empedoklio), ir atomistinėse, ypač Demokrito, mokyklose. Jų atstovų samprotavimus apie meną veikė Pitagoro idėjos. Tiesa, patį skaičių tų mokyklų filosofai aiškino ne tik kaip skaičiavimo padarinį, bet ir kaip kūrybinę galią. Būtis jų teorijose įgyja tvarkingų ir stichiškų pradų dermės pavidalą. Tai atsiskleidžia ir Herakleito samprotavimuose apie harmoniją kaip grožio pamatą. Harmonija ir grožis randasi iš priešybių kovos. Atomisto Demokrito

požiūriu, daikto grožis kyla iš jo dalių simetrijos, saiko ir harmonijos, žodžiu, tam tikrų kiekybinių santykių. Demokritas vienas iš pirmųjų meną kildino iš visuomenės poreikių ir žmogaus imitacinio instinkto.

Senovės Graikijos istorija ne visada priminė dangaus sferų harmoniją. Karai su Persija, nuolatiniai polių vaidai, valdančių grupių ir demoso prieštaravimai skatino filosofus domėtis kasdienio gyvenimo tėkme. Garsiojo sofisto Protagoro tezė „Žmogus — visų daiktų matas" tarsi kvietė nukreipti žvilgsnį nuo kosmologinės problematikos į verdantį visuomenės gyvenimą, aiškintis žmogaus likimą. Bene labiausiai tai rūpėjo Sokratui.

Sokrato filosofijoje ryškios pastangos išsivaduoti iš žmogų varžančių gentinių santykių ir geidžiama tapti laisva asmenybe.

Estetika, kaip teorinių samprotavimų sritis, atsirado tuomet, kai dispute su sofistu Hipiju Elidiečiu smalsusis Sokratas iškėlė tokią mintį: grožis — tai vertybė, o ne kokių nors daiktų požymis. Pasak jo, nors žmonės vadina žirgus, mergaites, drabužius gražiais dalykais, bet pats grožis egzistuoja nepriklausomai nuo tų dalykų ir jų įvairovės. Čia, kaip matysime vėliau, glūdėjo ir Platono estetikos išeities taškas.

Sokrato manymu, svarbiausias bet kokio daikto ar reiškinio modusas yra jo tikslingumas. Jis yra bendrasis, objektyvusis grožio pagrindas, o konkretaus daikto grožis visuomet esąs santykinis. Grožio vertybė amžina, absoliuti, o visa, kas konkretu, būna tik santykina. Viename iš dialogų Sokratas, perfrazavęs Herakleito mintį, sako, kad pati gražiausia beždžionė yra bjauri palyginti su žmonių gimine. Bet ir žmonės gali būti bjaurūs palyginti su olimpiečiais.

Tikslingumas Sokrato filosofijoje — kertinis grožio ir naudos akmuo. Grožis esąs visuomet naudingas, tačiau negalima teigti, kad pats grožis ir yra naudingas. O dialoge su Kritobulu jis iškelia mintį, kad grožis ir bjaurumas gali būti vienodai naudingi.

Tokią svarbią antikos estetikai kalokagatijos (καλοκἀγαθία) kategoriją (καλός — gražus, ἀγαθός — geras, puikus, kilnus) pirmasis taip nuodugniai ir gvildeno Sokratas. Šia kategorija apibūdinamos tikros žmogaus geradarystės, grožio ir dorovės, grožio ir pažinimo vienovė. Kalokagatiškas žmogus — puikus, daug žinąs, išmintingas, paprastai tariant, turįs didelį, nepakartojamą gyvenimo patyrimą, nesvarbu ar jis yra jaunas, ar pagyvenęs.

Kaip rašo filosofas ir istorikas Ksenofontas (Ξενοφῶντος, apie 445—355/354 m. pr. Kr.), Sokratas mėgęs lankytis dailininkų, skulptorių, amatininkų

dirbtuvėse. Ten jis svarstydavęs įvairius meno klausimus. Išliko amžininkų aprašyti jo disputai su dailininku Parasiju (V a. pr. Kr.), skulptorium Kleitonu ir kitais. Tų pašnekesių pagrindinė idėja tokia: menininko uždavinys — ne atkartoti tikrovėje egzistuojančius daiktus ar imituoti konkretaus žmogaus išvaizdą; žmogaus grožio esmę menininkas galįs išreikšti tik stebėdamas daugybės skirtingų žmonių puikius bruožus. Kadangi grožis, kuklumas, bjaurumas, grubumas ir kitos teigiamos bei neigiamos savybės tiesiogiai neatsispindi žmogaus išvaizdoje, tai menininkui svarbiausia — atkurti vidinį žmogaus gyvenimą, jo dvasingumą.

Menininkas, Sokrato įsivaizdavimu, nėra tikrovės kopijuotojas, atskirų situacijų ir įvykių vaizduotojas. Jam labiausiai rūpi tai, kas visuotina ir idealu. Jis yra sužavėtas gėrio, grožio ir tiesos. Meno kūrybos tikslas — atvaizduoti dvasios grožį, kuris glūdi žmogaus kūne. (Vėliau Platonas dialoge „Faidras" teigs: mūsų kūnas — tai mūsų pačių karstas, kurį nešamės nuo pat gimimo, ir tik dvasia nemari.)

Sokratas pabrėžė didžiųjų vertybių — gėrio, grožio ir tiesos — giminiškumą. Tačiau sykiu jis atkreipė dėmesį ir į kitą svarbų momentą. Šnekėdamasis su Kleitonu jis kalba apie grožio tikrovėje ir mene skirtingumą. Meno kūrinio suvokimas galįs teikti malonumą, nepriklausomai nuo to, kas jame pavaizduota. Grožis ir dorybės bei gėris mene akivaizdžiai išsiskiria. Grožis gali teikti džiaugsmą ir malonumą, nors jo doroviniai aspektai gali būti ir abejotini.

Sokrato estetinės idėjos nebuvo nuoseklios. Jo požiūryje į meną yra daug svarių intuityvių įžvalgų, kurias vėliau išplėtojo Platonas ir Aristotelis. Sokratas buvo nepralenkiamas filosofinių disputų meistras, ironiško proto žmogus. Jo dialogai su priešininkais — tikri minties ir meno šedevrai. Vis dėlto Platonui pavyko parodyti, jog kai kurie jo mokytojo teiginiai apie meną buvo pernelyg rigoristiški bei abstraktūs.

Algirdas Gaižutis

KSENOFANAS

(apie 570—po 478 m. pr. Kr.)

Senovės graikų filosofas ir poetas Ksenofanas (Ξενοφάνης) gimė Jonijos mieste Kolofone. Kai 540 m. pr. Kr. persai nukariavo Joniją, Ksenofanas pasirinko klajojančio rapsodo gyvenimą, emigravo į Siciliją, ilgai klajojo po Sicilijos ir Pietų Italijos miestus, kol pagaliau apsistojo Elėjoje. Ksenofanas laikomas filosofinės elėjiečių mokyklos įkūrėju, Parmenido mokytoju.

Ksenofanas išgarsėjo kaip poemų, elegijų ir parodijų, vadinamų silais (σίλλος), kūrėjas. Yra žinomos jo poemos apie Kolofono įkūrimą, savo persikėlimą į Elėjos miestą, penkios silų knygos bei filosofinė poema „Apie gamtą" („Περί φύσεως"). Tačiau iš visos Ksenofano kūrybos išliko tik apie 40 fragmentų, iš jų apie 20 — iš poemos „Apie gamtą".

Ksenofanas nesukūrė kokios nors filosofinės sistemos, tačiau iš išlikusių fragmentų ir liudijimų galima daryti išvadą, kad pasaulį jis suvokė kaip vieningą universumą, kurį tapatino su vieningo dievo sąvoka. Tai klasikinio panteizmo požiūris. Pasaulis, arba dievas, pasak Ksenofano, yra nekintamas, neturi pradžios nei pabaigos, o viso, kas kinta, pradas yra žemė, iš kurios drėgnumo ir sausumo ir randasi viskas, kad vėl sugrįžtų į žemę. Ksenofanas pirmasis iškėlė klausimą apie pažinimo galimybes ir ribas, teigė pažinimą esant subjektyvaus pobūdžio, santykinį ir tuo pradėjo antikinio skepticizmo tradiciją. Be to, jis pirmasis ėmė skirti nuomonę (δόξα) nuo žinojimo.

Antologijoje spausdinama keletas fragmentų iš silų ir poemos „Apie gamtą".

SILAI
[Fragmentai]

B 10. Iš pat pradžių visi mokėsi iš Homero...
(Herodianas „Apie ilgus skiemenis", 296, 6)

B 14. O mirtingieji mano dievus gimstant
Ir savo rūbus, balsą bei išvaizdą turint.
(Klemensas Aleksandrietis „Kilimai", V, 109)

B 18. Ne iš karto dievai žmonėms atskleidė visa,
Bet palaipsniui ieškodami suranda jie geriausia.
(Jonas Stobajas „Eklogos", I, 8, 2)

APIE GAMTĄ
[Fragmentai]

B 23. Vienas dievas tarp žmonių ir dievų didžiausias,
Nei mintimi, nei išvaizda nepanašus į žmogų.
(Klemensas Aleksandrietis „Kilimai", V, 109)

B 24. Visas jis mato, visas jis mąsto, visas — girdi.
(Sekstas Empirikas „Prieš mokslininkus", 9, 144)

B 25. Tačiau be vargo dvasios jėga viską sukrečia...
(Simplikijas „Aristotelio „Fizikos" komentarai", 23, 19)

B 26. Amžinai ten pat pasilieka, niekur nepasislinkdamas,
Nepritinka jam visam tai šen, tai ten klajoti.
(Ten pat, 22, 9)

B 27. Viskas iš žemės ir nunyks į žemę galiausiai.
(Teodoretas, IV, 5)

B 32. Toji, kurią vaivorykšte vadina, tėra vien debesis,
Tik purpurinis, tik raudonas, tik gelsvai žalsvas pažiūrėti.
(Eustatijas „„Iliados" komentarai" , XI, 27)

B 38. Jei nebūtų dievas sutvėręs gelsvojo medaus,
Manytų daugelis, kad datulės yra saldžiausios.
(Herodianas „Apie ypatingus žodžius", 41, 5)

Versta iš: *Diels H.* Die Fragmente der Vorsokratiker. — Berlin, 1912. — Bd. 1. Iš senosios graikų kalbos vertė *Skirmantas Jankauskas*

HERAKLEITAS

(apie 544/540—484/480 m. pr. Kr.)

Išlikę liudijimai apie Herakleito (Ἡράκλειτος) gyvenimą labai prieštaringi ir nepatikimi, apipinti legendomis. Tačiau tai byloja, kad Herakleitas savo metu buvo neeilinė asmenybė, išsiskirianti ir savo gyvenimo būdu, ir savo filosofija. Jo vardas taip pat nepaprastas, dieviškas, sudarytas iš deivės Heros vardo ir žodžio κλειτός (garbingasis), o kilmė — karališka. Visi senovės šaltiniai vieningai liudija, kad Herakleitas kilęs iš Efeso miesto įkūrėjo, Atėnų karaliaus Kodro sūnaus Androklo giminės. Tačiau dėl neaiškių priežasčių Herakleitas išsižadėjo nominalaus paveldimo karaliaus titulo savo brolio garbei. Vis dėlto politinei veiklai jis nebuvo abejingas. Jis įkalbėjo Jonijos tironą Melankomą perleisti valdžią savo bičiuliui Hermodorui, kurį efesiečiai netrukus išvijo. Įsižeidęs Herakleitas pasitraukė iš politinio gyvenimo ir pasirinko atsiskyrėlio dalią. Pasakojama, kad pasitraukęs į kalnus jis mito žolelėmis ir šaknimis, o nuo to susirgęs vandenlige grįžo į miestą, kur netrukus mirė, pragyvenęs 60 metų. Jo mirties aplinkybės apipintos įvairiomis legendomis ir anekdotais.

Yra žinoma, kad Herakleitas parašė trijų dalių veikalą „Apie gamtą", iš kurio mūsų laikus pasiekė tik per 130 fragmentų, paliudytų įvairių antikos autorių raštuose. Dėl aforistinio stiliaus, paradoksiškos minčių išraiškos ir parabolių Herakleito filosofija daugeliui buvo sunkiai suprantama, todėl dar antikos laikais Herakleitas buvo pramintas Tamsiuoju (Σκοτεινός). Herakleitas yra laikomas ir filosofijos termino autoriumi.

Pagrindinė Herakleito filosofijos idėja yra „viskas teka" (πάντα ρεῖ), visa yra viena. Šio nuolatinio tekėjimo ir kitimo pagrindas — ugnis (πῦρ). Šia dialektine idėja pagrįsta ir Herakleito harmonijos samprata. Priešingai negu pitagorininkai, harmoniją Herakleitas grindė ne grynai kiekybiniais santykiais (skaičiumi), o priešybių vienybe ir kova, vidujai būdinga daiktams. Harmonijos grožis priklauso nuo sugebėjimo ją atskleisti, nes ji mėgsta būti paslėpta. O tai, kas paslėpta, yra stipriausia. Grožis, Herakleito manymu, yra objektyvi, bet sąlyginė daiktų savybė. Pasaulis iš esmės pajungtas meniniam principui — saikui, ir niekas negali peržengti jo ribų, nei ugnis, kuri turi degimo ir gesimo ribas, nei Saulė — niekas.

Antologijoje spausdinami Herakleito fragmentai, atspindintys jo požiūrį į grožį.

APIE GAMTĄ
[Fragmentai]

B 8. Priešingybės siejasi, ir iš skirtingybių randasi nuostabiausia harmonija *(41)*[1].

B 9. Asilas mieliau rinksis avižas nei auksą *(47)*.

B 10. Tarpusavy susiję pilna ir nepilna, vieninga ir skirtinga, darna ir nedarna bei iš visko viena ir iš vieno viskas *(52)*.

B 29. Vienam dalykui teikia pirmumą geriausieji — amžinajai šlovei, o ne praeinantiems dalykams. Daugelis drybso, prisiriję kaip gyvuliai *(81)*.

[1] Fragmento pradžioje raidė (B) reiškia, jog tai autentiški autoriaus žodžiai, o skaičius — fragmento numerį verčiamoje knygoje. Skaičiai lenktiniuose skliaustuose fragmento gale žymi fragmento numerį lietuviškajame Herakleito teksto leidime (žr.: *Herakleitas.* Fragmentai. — Vilnius: Aidai, 1995. — *Manto Adomėno* vertimas), išskyrus 58 ir 68 fragmentus, kurių ten nėra — šalia jų nurodomas tiesioginis šaltinis.

B 30. Šio kosmoso, vieno ir to paties visiems, nesutvėrė joks dievas ar žmogus — jis visada buvo, yra ir bus amžinai gyva ugnis, pagal matą užsideganti ir pagal matą gęstanti *(55)*.

B 54. Paslėptoji harmonija geriau už atskleistąją *(39)*.

B 57. Daugelio mokytojas yra Hesiodas. Jie įsitikinę, kad jis išmano daugiausia, — tas, kuris neperprato dienos ir nakties. O juk tai viena! *(127)*.

B 58. Gera ir bloga — vieninga *(Hipolitas „Prieš visas erezijas", X, 10)*.

B 60. Kelias aukštyn ir žemyn yra tas pat *(44)*.

B 62. Nemirtingieji — mirtingi, mirtingieji — nemirtingi: vieni kitų mirtimi jie gyvena, vieni kitų gyvenimu jie miršta *(20)*.

B 67a. Kaip voras, įsitaisęs voratinklio vidury, pajunta, kada musė nutrauks kurią nors giją, ir greitai lekia ten, lyg kęsdamas skausmą dėl pertrauktos gijos, taip ir žmogaus siela, pažeidus kurią nors kūno dalį, skuba ten, lyg nepakeltų kūno, su kuriuo ji tam tikru būdu susieta, pažeidimo *(117)*.

B 68[2]. Štai kodėl tiek komedijoje, tiek tragedijoje, stebėdami svetimas aistras, mes slopiname savąsias, suderiname jas ir išgryniname, lygiai kaip ir, patirdami bei išgirsdami bjaurius dalykus šventų apeigų metu, mes išsivaduojame nuo žalos, kurią tie dalykai sukeltų iš tikro. Tad tokie dalykai[3] pasitelkiami mūsų sielai gydyti, prigimtiniams trūkumams harmonizuoti, išsilaisvinti iš grandinių bei jų nusikratyti. Todėl visai pamatuotai Herakleitas vadino tai *vaistais* ta prasme, kad šitai gydo nuo blogio ir padeda sieloms įveikti negandas, nutikusias joms kūniškai gimstant *(Jamblichas „Apie egiptiečių misterijas", I, 11)*.

B 82. Pati gražiausia beždžionė yra bjauri palyginti su žmogumi *(67)*.

[2] Čia pateikiamas platesnis, negu yra H. Dielso knygoje, fragmento variantas.

[3] T. y. nepadorūs vaizdiniai bei pasakojimai.

B 83. Pats išmintingiausias žmogus savo išmintimi, grožiu bei visais kitais bruožais prieš dievą atrodys kaip beždžionė *(67).*

B 85. Su širdimi kovoti sunku: ko ji įsigeidžia, tą perka, užmokėdama siela *(109).*

B 86. Tačiau „dauguma dieviškumo", pasak Herakleito, „praslysta pro pažinimą dėl netikėjimo" *(32).*

B 87. Sielos ribų nesurasi, kokiu keliu beeitum: toksai gilus jos bylojimas (λογός) *(103).*

B 102. Dievui viskas gražu, dora ir teisinga, o žmonės mano viena esant neteisinga, kita — teisinga *(16).*

B 107. Akys ir ausys — prasti liudytojai žmonėms, kurių barbariškos sielos *(112).*

B 113. Mąstymas — visiems bendras *(11).*

B 123. Prigimtis linkusi slėptis *(38).*

B 124. Nuostabusis kosmosas — tai lyg bet kaip suverstas šiukšlynas *(54).*

Versta iš: *Diels H.* Die Fragmente der Vorsokratiker. — Berlin, 1912. — Bd. 1. Iš senosios graikų kalbos vertė *Skirmantas Jankauskas*

PARMENIDAS

(apie 540—470 m. pr. Kr.)

Vienas iš pagrindinių elėjiečių mokyklos atstovų Parmenidas (Παρμενίδης) gimė Elėjoje, kilmingoje Pireto šeimoje. Jo mokytojai buvo Ksenofanas ir pitagorininkas Ameinijas. Iš pradžių jis aktyviai dalyvavo politinėje veikloje, sukūrė įstatymus savo gimtajam miestui. Vėliau, veikiamas Ameinijo, Parmenidas atsidėjo ramiam filosofo darbui.

Pagrindinis Parmenido veikalas — filosofinė poema „Apie gamtą", susidedanti iš alegorinio prologo ir dviejų dalių: pirmojoje aiškinamos filosofinės sąvokos, antrojoje — gamtos klausimai. Iki mūsų laikų ištisai išliko prologas, beveik visa pirmoji poemos dalis ir dešimtadalis antrosios dalies — iš viso apie 160 eilučių. Visiškai neišliko proza rašytas Parmenido veikalas „Achilas".

Parmenido filosofija išsiskyrė būties samprata ir pažinimo metodų formulavimu. Pasak jo, būtis yra tai, kas egzistuoja, o to, ko nėra, negalima ir pažinti. Būtis yra amžina, neturi pradžios ir pabaigos, ji viena ir nekintama. Būties ir tiesos pažinimo keliai yra du: dedukcinis protavimo kelias ir juslinis pažinimo kelias. Pirmasis kelias veda į tiesą, o antrasis teikia tik tikėtiną žinojimą, nuomonę. Pagaliau trečia Parmenido filosofijos išskirtinė ypatybė — būties ir mąstymo tapatumo teigimas. Mąstymas ir mąstymo objektas yra tas pat. Mąstymas be būties nieko nereiškia.

Antologijoje spausdinami keli fragmentai iš poemos „Apie gamtą".

APIE GAMTĄ
[Fragmentai]

B 1. O jaunikaiti, nemirtingųjų vežėčių važnyčiotojau,
Žirgų atgabentas visai prie mūsų namų,
Būk pasveikintas! Ne pikta lemtis tave paskatino eiti
Šiuo keliu, kurs anapus yra žmonių tako,
Bet įstatymas ir teisingumas. Tu privalai viską patirti:
Apvalainos tiesos nesukrečiamą širdį
Ir mirtingųjų nuomones, kuriose nėra tikrosios tiesos.
Tarp visų kitų dalykų tu suvoksi ir tai, kad regimybė
Privalo patikrinta būti, visapusiškai viską ištyrus.
(Sekstas Empirikas „Prieš mokslininkus", VII, 111)

B 8. Lieka tik vienas bylojimo kelias,
Kad YRA. Jame — gana daug ženklų:
Kad būtis neatsiradusi ir neišnykstanti,
Vientisa, vienalytė, taip pat nesukrečiama ir begalinė...
— — — — — — — — — — — — — — — — — —
Ir nedaloma ji, nes visa vienoda,
Ir nėra vienur stipresnė, kad galėtų suirt jos rišlumas,
O kitur — silpnesnė, bet visa būtimi užpildyta.
Visa ji susijusi: būtis būtį liečia.
— — — — — — — — — — — — — — — — — —
Viena ir tas pat yra mąstyti ir tai, apie ką mąstoma,
Juk be būties, kuria mintis išsakoma,
Tu niekada neaptiksi mąstymo. Nėra ir nebus
Nieko, tik būtis, jei jau lemtis sukaustė ją
Vientisą ir nejudamą likti. Visa tėra tik vardai,
Kuriuos mirtingieji išsakė, manydami esant tiesa:
Rastis ir išnykti, būti ir nebūti,
Keisti vietą ir mainytis spalvų ryškiui.

Kadangi yra galutinė riba, tai apskliausta ji
Iš visų pusių ir panaši į tobulai apvalų rutulį.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

(Simplikijas „Aristotelio „Fizikos" komentarai", 144, 29)

B 13. Iš visų dievų pirmąjį Erotą sutvėrė...

(Aristotelis „Metafizika", A, 4)

Versta iš: *Diels H.* Die Fragmente der Vorsokratiker. — Berlin, 1912. — Bd. 1. Iš senosios graikų kalbos vertė *Skirmantas Jankauskas*

FILOLAJAS

(g. apie 470 m. pr. Kr.)

Žinios apie pitagorininko Filolajo (Φιλόλαος) gyvenimą ir kūrybą labai prieštaringos. Senovės autoriai laiko jį kilusį iš Krotono, kiti — iš Tarento. Po pitagorininkų sąjungos sunaikinimo 454 m. pr. Kr. jis gyveno ir mokė Tėbuose, paskui — Tarente, kur jo paskaitų klausė Architas Tarentietis (IV a. pr. Kr.), būsimasis pitagorininkų mokyklos vadovas. Pasakojama, kad Filolajas gyvenęs pusantro šimto metų, sulaukęs netgi pirmojo Platono apsilankymo Sicilijoje ir Italijoje 388 m. pr. Kr. ir su juo susitikęs.

Senovės autoriai Filolajui priskiria tokius veikalus: „Bakchantės" („Βάκχαι") — išliko tik vienas fragmentas, „Apie sielą" („Περὶ ψυχῆς") — išliko taip pat tik vienas fragmentas, trijų knygų darbas „Apie ritmus ir matus" („Περὶ ῥυθμῶν καὶ μέτρων") — išliko du fragmentai ir „Apie gamtą" — iš trijų jo knygų išliko apie 20 fragmentų. Paskutinysis veikalas buvo pirmas viešas iki tol slėpto pitagorininkų mokslo paskelbimas.

Filolajas buvo žymiausias viduriniojo pitagorizmo etapo atstovas. Jo kūryboje pitagorizmas įgijo užbaigtą pavidalą. Filolajo filosofijos turinį sudaro mokslas apie du pasaulio pradus — tai, kas ribota (πέρας) ir tai, kas neribota (ἄπειρον), apie harmoniją, jungiančią tuos du priešingus pradus, apie ontologinį skaičių, kuris chaosą paverčia kosmoso tvarka ir kuris įgalina pažinti pasaulį. Astronomijoje Filolajas žengė pirmąjį žingsnį nuo geocentrinės pažiūros į pasaulį heliocentrizmo link, laikydamas pasaulio centru ne Žemę ar Saulę,

o vadinamąją centrinę ugnį. Matematikoje Filolajas garsus kaip natūraliųjų skaičių savybių tyrinėtojas.

Filolajo estetinės pažiūros reprezentuoja pitagorizmo estetiką, pagrįstą minėtų dviejų pradų — riboto ir neriboto — kiekybine harmonija, suvokiama kaip dangaus sferų muzika. Pitagorininkai muzikai teikė universalią kosmologinę reikšmę. Muzikinių tonų santykių dėsnius jie taikė visai visatai. Kosmosas — tai tarsi muzikos instrumentas. Dangaus kūnai juda išsidėstę pagal tokią proporciją, kaip ir muzikiniai garsai oktavoje, ir sukuria tokią begalinę muziką, tokią garsią, jog žmonės jos ir negirdi. Muzika pasižymi ir etinėmis savybėmis: ji apvalo žmogaus sielą, taiso jo charakterį, lemia dvasinę nuotaiką. Pitagorininkai pirmieji iškėlė idėją apie meną kaip pamėgdžiojimą (μίμεσις).

Antologijoje spausdinama keletas Filolajo darbų fragmentų, padedančių įsivaizduoti jo ir apskritai pitagorininkų estetikos sampratą.

APIE GAMTĄ
[Fragmentai]

B 3. Pasak Filolajo, jei viskas būtų neapibrėžta, tai iš anksto nebūtų to, ką galima pažinti *(Jamblichas „Apie Nikomacho „Aritmetikos įvadą“, 7, 24).*

B 4. Iš tikro visa, kas pažįstama, turi savyje skaičių, nes be jo negalima nieko nei mąstyti, nei pažinti *(Jonas Stobajas „Eklogos“, I, 21, 7 b).*

B 6. Prigimtis (φύσις) ir darna (ἁρμονία) atrodo štai kaip: daiktų esatis (ἐστώ), kuri yra amžina, ir pati prigimtis reikalinga dieviško, o ne žemiško pažinimo. Be to, niekas iš to, kas yra, nebūtų pažįstama, jei dalykų, iš kurių susidarė kosmosas, esatyje neglūdėtų ribiškumas ir beribiškumas. Kadangi abu pradai nebuvo nei panašūs, nei giminiški, tai iš jų nebūtų susiklosčiusi kosminė sandara, jei tik neprisidėtų darna, nesvarbu kaip ji pati būtų atsiradusi.

Panašūs ir giminiški dalykai visai nereikalingi darnos, o nepanašūs, negiminiški ir ne to paties rango dalykai būtinai turi būti susieti darna, kuri palaikytų juos kosminėje sandaroje *(Ten pat, I, 21, 7 d).*

B 10. Darna yra margos įvairovės vienovė ir prieštaringų dalykų santarvė *(Nikomachas „Aritmetikos įvadas", II, 19).*

B 11. Išvysi skaičiaus prigimtį ir galią ne tik demoniškuose ir dieviškuose dalykuose, bet ir apskritai visuose žmonių veiksmuose ir žodžiuose, visuose kūrybiniuose (δημιουργίας) ir techniškuose dalykuose, taip pat ir muzikoje.

Melas nepriimtinas tiek skaičiaus prigimčiai, tiek darnai, nes jiems tai yra svetima. Na o beribiškumo, beprasmiškumo (ἀνοήτω) ir beprotiškumo (ἀλόγω) prigimčiai melas ir pavydas savi.

Melas niekada neįsiskverbia į skaičių, nes melas yra nesutaikomas jo prigimties priešas, o tiesa būdinga ir įgimta skaičiaus lyčiai *(Jonas Stobajas „Ekologos" I, Pratarmė, 3).*

Versta iš: *Diels H.* Die Fragmente der Vorsokratiker. — Berlin, 1912. — Bd. 1. Iš senosios graikų kalbos vertė *Skirmantas Jankauskas*

DEMOKRITAS

(apie 460—apie 370 m. pr. Kr.)

Žymiausias antikinio atomizmo kūrėjas Demokritas (Δημόκριτος) tikriausiai yra gimęs kažkur Jonijoje ir tik vėliau su tėvais atsikėlė į Abderų miestą. Iš pradžių mokėsi pas persų ir babiloniečių žynius, kuriuos Abderuose buvo palikęs Kserksas. Tačiau didžiausią įtaką jo pažiūroms formuotis padarė Leukipas — atomistinės filosofijos pradininkas. Gavęs tėvo palikimą ir žinių troškulio genamas, Demokritas apie aštuonerius metus keliavo po Graikiją, Persiją, Babiloniją, buvo nuvykęs į Indiją, Egiptą, Etiopiją, kur susitikinėjo ir diskutavo su Rytų išminčiais — magais ir žyniais. Kelionėse iššvaistęs savo palikimą, Demokritas grįžo į Abderus, kur turėjo glaustis brolio Damo šeimoje, tapti jo išlaikytiniu. Čia jam grėsė viešas pasmerkimas už tėvų palikimo iššvaistymą, tačiau, perskaitęs abderiečiams vieną iš savo pagrindinių veikalų, Demokritas vėl pelnė savo tėvynainių pagarbą. Vienu metų jis buvo net išrinktas archontu, ir už nuopelnus gavo „Patrioto" pravardę. Sulaukęs gilios senatvės, Demokritas pats sąmoningai save apakino, išgaubtu vario skydu sukoncentravęs saulės spindulius ir nukreipęs juos į savo akis. Tai esą jis padarė dėl to, kad juslinis (tamsusis) šviesos suvokimas netrukdytų tikrajam protiniam suvokimui. O pajutęs, kad jėgos visiškai išseko, Demokritas savo valia pasitraukė iš gyvenimo.

Demokritas buvo pirmasis antikos mokslininkas enciklopedistas — nebuvo tos srities, kurios jis nebūtų tyrinėjęs. Tai vienas produktyviausių antikos filosofų. Diogenas Laertijas

pateikia Trasilo (I a. po Kr.) sudarytą Demokrito veikalų sąrašą — „Corpus Democriteum“, — kuriame išvardyta 70 pavadinimų. Iš jų 52 suskirstyti pagal tematiką į 13 tetralogijų, o likusieji 18 suminėti kaip neįeinantys į sistemą. Reikšmingiausiais laikomi traktatai „Didžioji pasaulio sandara“ („Μέγας διάκοσμος“) ir „Mažoji pasaulio sandara“ („Μικρὸς διάκοσμος“). Iš estetikai svarbių darbų minėtini „Apie ritmus ir harmoniją“ („Περὶ ῥυθμῶν καὶ ἁρμονίης“), „Apie poeziją“ („Περὶ ποιήσιος“), „Apie žodžių grožį“ („Περὶ καλλοσύνης ἐπέων“), „Apie darniai ir nedarniai skambančius garsus“ („Περὶ εὐφώνων καὶ δυσφώνων γραμμάτων“), „Apie tapybą“ („Περὶ ζωγραφίης“) ir kt. Deja, iki mūsų laikų neišliko nė vieno Demokrito veikalo, išskyrus nemažą pluoštą fragmentų.

Pagrindinė Demokrito filosofijos idėja — visas pasaulis ir jo kūnai yra sudaryti iš mažiausių, nedalomų, nekintamų, amžinai judančių, įvairaus dydžio ir formų begalinio skaičiaus dalelyčių, vadinamų atomais (ἄτομος). Pažinime jis laikėsi griežto determinizmo. Demokrito estetika pagrįsta atomo kaip figūros, kaip individuumo suvokimu, garsų, ritmo, spalvų ir perspektyvos analize. Tai sudarė prielaidas pirmą kartą apibūdinti meno kūrinį kaip kažką savita, individualu, savarankiška.

Antologijoje spausdinami Demokrito fragmentai, kuriuose aforistiškai kalbama apie grožį, jo prigimtį ir vertę.

[FRAGMENTAI]

B 2. Protaujant randasi trys dalykai: gražiai mąstoma, nepriekaištingai kalbama, deramai veikiama.

B 18. Tikrai gražu tai, ką poetas rašo dievo ir švento įkvėpimo pakylėtas *(Klemensas Aleksandrietis „Kilimai“, VI, 168).*

B 31. Vaistai gydo kūno negandas, filosofija išvaduoja sielą iš aistrų *(Klemensas Aleksandrietis „Pedagogika“, I, 6).*

B 32. Prigimtis ir auklėjimas panašūs: auklėjimas pertvarko žmogų ir sukuria naują prigimtį *(Ten pat, I, 94).*

B 51. Įtikinėjant dažnai žodis svaresnis už auksą *(Jonas Stobajas „Eklogos", II, 4, 12).*

B 59. Joks menas (τεχνή), jokia išmintis neįgyjami be mokymosi *(Ten pat, II, 31, 71).*

B 63. Gražu gražiems darbams pritarti. Prastiems pritarinėti — sukčiaus ir apgaviko užsiėmimas *(Ten pat, III, 14, 8).*

B 69. Gera ir tikra — visiems tas pat; malonu — vieniems viena, kitiems kita.

B 70. Besaikiai troškimai — vaiko, o ne vyro bruožas.

B 71. Ne laiku patiriami malonumai sukelia šleikštulį.

B 72. Stiprūs potraukiai vieniems dalykams padaro sielą kurčią visam kitam.

B 73. Teisi tik meilė, kuri tyrai siekia grožio *(Jonas Stobajas „Eklogos", III, 5, 23).*

B 74. Neatsiduok malonumams, kurių nepakeli.

B 102. Grožis — visur atitikimas; perteklius ir stygius man nepatinka.

B 105. Ir gražus kūnas — gyvuliškas, jei jame neglūdi dvasia.

B 112. Visada mąstyti ką nors gražaus — dieviškos dvasios priedermė.

B 127. Kasydamiesi žmonės patiria malonumą lyg mylėtųsi *(Herodianas, Eustatijas).*

B 144. Muzika — nesenas dalykas: kilo ne iš reikalo, o jau pertekliui esant atsirado.

B 154. Pamėgdžiodami žmonės svarbiausių dalykų mokėsi iš gyvūnų; iš voro mokėsi verpti bei austi, iš kregždės — statyti, o iš giesmininkų — gulbės ir lakštingalos — dainuoti *(Plutarchas).*

B 170. Ir dvasingumas sieloje, ir bedvasiškumas.

B 171. Dvasingumas gyvuoja ne kaimenėse ir ne aukse: siela — dvasingos esybės (δαιμόνιον) buveinė.

B 180. Ką likimas apdovanojo, tam išsilavinimas — papuošalas, ko ne — tam pragaištis *(Jonas Stobajas „Eklogos", II, 31, 35).*

B 185. Išsilavinusiųjų viltys vertingesnės už nemokšų turtus.

B 194. Didžiausi džiaugsmai kyla stebint darbų grožį.

B 195. Paspoksojimui išpuoštos rūbu ir papuošalais figūros, tačiau širdies joms taip trūksta.

B 200. Bepročiai gyvena nesidžiaugdami gyvenimu.

B 207. Siekti reikia ne visų malonumų, o tik susijusių su grožiu.

B 211. Saikingumas prailgina džiaugsmą ir padidina malonumą *(Jonas Stobajas „Eklogos", III, 5, 27).*

B 214. Drąsus ne vien tas, kas nugali priešus, bet ir tas, kas atsispiria malonumams. O kai kas, viešpataudamas miestams, vergauja žmonoms.

B 230. Gyvenimas be švenčių — tai ilgas kelias be užeigos šalimais.

B 232. Iš malonumų labiausiai džiugina tie, kurie rečiausiai pasitaiko.

B 247. Išmintingam vyrui atviras visas pasaulis: tobulos sielos tėvynė — visas kosmosas *(Jonas Stobajas „Eklogos", III, 40, 7).*

B 274. Mažai kalbėti — moters papuošalas. Gražu ir paprastumas puošmenyse.

Versta iš: *Diels H.* Die Fragmente der Vorsokratiker. — Berlin, 1912. — Bd. 2. Iš senosios graikų kalbos vertė *Skirmantas Jankauskas*

PROTAGORAS

(apie 484/480—apie 410 m. pr. Kr.)

Sofistų mokyklos įkūrėjas Protagoras (Πρωταγόρας) gimė Abderuose. Pasakojama, kad jaunystėje jis užsiiminėjo malkų nešiojimo amatu. Spėjama, kad mokėsi pas Demokritą, paskui apie 40 metų praleido keliaudamas po įvairius Graikijos miestus, mokydamas savo tėvynainius praktiškų gyvenimo dalykų. Protagoras pirmasis pradėjo imti mokestį už mokslą. 444 m. pr. Kr. atvykęs į Atėnus bendravo su Euripidu, Perikliu, buvo labai populiarus tarp Atėnų piliečių. Periklis pavedė jam parengti teisyną Furijos miestui (graikų kolonijai Italijoje). Tačiau kai 411 m. pr. Kr. Euripido namuose (o gal Likėjuje) buvo perskaitytas Protagoro traktatas apie dievus, jis buvo apkaltintas bedievyste, o traktatas sudegintas. Vengdamas bausmės, jis bėgo iš Atėnų į Siciliją, bet Mesinos sąsiauryje paskendo.

Protagoras yra parašęs keliolika knygų, tačiau jos neišliko, žinomi tik jų pavadinimai: „Apie dievus" („Περὶ θεῶν"), „Apie esatį" („Περὶ τοῦ ὄντος"), „Apie mokslus" („Περὶ τῶν μαθημάτων"), „Apie politėją" („Περὶ πολιτείας"), „Didžioji kalba" („Μέγας λόγος"), „Apie pradinį dalykų būvį" („Περὶ τῆς ἐν ἀρχῇ καταστάσεως"), „Apie imtynes" („Περὶ πάλης"), „Apie garbės troškimą" („Περὶ φίλοτιμίας"), „Apie tai, kas Hade" („Περὶ τῶν ἐν Ἅιδου"), „Apie neteisingus žmonių darbus" („Περὶ τῶν οὐκ ορθῶς τοῖς ανθρώποις πρασσομένων "), „Apie dorybes" („Περὶ ἀρετῶν"), „Ginčo menas" („Τέχνη ἐριστικῶν"), „Teismo kalba dėl užmokesčio, Prieštaravimai" („Δίκη ὑπὲρ μισθοῦ, Ἀντιλογιῶν"), 2 knygos ir kt. Žinių apie

Protagoro gyvenimą pateikia Diogenas Laertijas bei Filostratas savo knygoje „Sofistų gyvenimo aprašymai". Apie jo filosofines pažiūras galima spręsti iš kritiškų Platono, Aristotelio, Seksto Empiriko atsiliepimų. Platonas jo vardu yra pavadinęs vieną iš savo dialogų, kurio turinį sudaro Sokrato ginčas su Protagoru gėrio klausimu.

Protagoro, kaip ir daugelio sofistų, filosofijos esmę sudaro pasaulio ir jo reiškinių pažinimo subjektyvumo ir santykinumo suabsoliutinimas iki skepticizmo, pažinimo praktiškumo (naudingumo) ir konvencionalizmo teigimas.

Antologijoje spausdinama keletas liudijimų apie Protagoro filosofiją.

[LIUDIJIMAI IR FRAGMENTAI]

A 1. Siela — vien jutimai („αἰσθήσεις"), ir viskas yra tiesa. <...> Kiekvieną dalyką galima aptarti dviem vienas kitam prieštaraujančiais būdais *(Diogenas Laertijas, IX, 51).*

A 14. Jutimai keičiasi ir susipina priklausomai nuo amžiaus ir kūno sandaros. <...> Kas reiškiasi žmonėms, tas ir yra, o kas niekam nesireiškia, to ir nėra *(Sekstas Empirikas „Trys Pirono teiginių knygos", I, 211—219).*

A 21. Sofistikos tikslas — silpną samprotavimą padaryti stiprų *(Aristotelis „Retorika", II, 24).*

A 22. — Na, o geri dalykai yra tik tie, kurie pravartūs (ὠφέλιμα) žmonėms?

— Prisiekiu Dzeusu, taip, — kalbėjo Protagoras. — Tačiau aš vadinu gerais net tuos dalykus, kurie nėra pravartūs žmonėms.

— —

— Ar kalbi, o Protagore, apie dalykus, kurie nėra pravartūs žmonėms, ar apie tokius, kurie apskritai nėra pravartūs? Ir vadini gerais kaip tik pastaruosius?

— Nieko panašaus! Žinau daugelį dalykų — valgių, gėrimų, vaistų ir daugybę kitų dalykų, kurie žalingi žmonėms; žinau ir

tokių, kurie jiems pravartūs; žinau ir tokių, kurie žmonėms nei pravartūs, nei žalingi, tačiau yra pravartūs arkliams <...> *(Platonas „Protagoras", 333 e).*

B 1. Žmogus — visų daiktų matas: esančių, kad yra; nesančių, kad nėra[1].

B 2. Man[2] atsitiktinai į rankas pateko Protagoro knyga „Apie esatį", kur susipažinau su argumentais prieš būties vienumą <...>.

B 3. Išsilaisvinimą lemia ir prigimtis, ir pratybos. <...> Mokytis reikia pradėti nuo jaunų dienų.

B 10. Negalimas nei menas (τέχνη) be lavinimosi (μελέτη), nei lavinimasis be meno *(Jonas Stobajas „Antologija", III, 29, 80).*

B 11. Neįsitvirtina išsilavinimas sieloje, jei jis nepasiekia jos gelmių *(Plutarchas).*

Versta iš: *Diels H.* Die Fragmente der Vorsokratiker. — Berlin, 1912. — Bd. 1. Iš senosios graikų kalbos vertė *Skirmantas Jankauskas*

[1] Šiuo teiginiu, kaip liudija Sekstas Empirikas („Prieš mokslininkus", VII, 60), Protagoras pradeda savo traktatą „Tiesa, arba Neigiančios kalbos".

[2] Tai Porfirijo liudijimas.

GORGIJAS

(apie 485/480—375/370 m. pr. Kr.)

Sofistas, retorikos tėvas Gorgijas (Γοργίας) gimė ir augo Sicilijos mieste Leontinuose, buvo Empedoklio mokinys. Iš pradžių jis domėjosi gamtos mokslais, vėliau — retorika ir eristika. Kaip ir visi sofistai, jis daug keliavo po Graikiją. 427 m. atvyko į Atėnus kaip Leontinų miesto pasiuntinys prašyti atėniečių pagalbos kovai prieš sirakūziečius. Atėnuose jis bendravo su Periklio aplinkos žmonėmis, čia išgarsėjo kaip geriausias oratorius, galėdavęs be pasirengimo kalbėti ir diskutuoti bet kuria tema. Yra žinoma jo garsioji „olimpinė kalba", kurioje jis Peloponeso karo metu, kai Sparta kartu su persais pakilo prieš Atėnus, kvietė baigti tarpusavio brolžudiškas kovas ir susivienyti prieš barbarus. Gorgijas — vienintelis iš sofistų susilaukė didžiausio graikų įvertinimo: Delfuose buvo pastatyta jo auksinė statula. Paskutinius savo gyvenimo metus jis praleido Tesalijos mieste Larisoje. Gorgijas gyveno pasiturinčiai, buvo nevedęs, mirė sulaukęs per 100 metų.

Pagrindinis Gorgijo filosofijos veikalas „Apie tai, ko nėra, arba Apie gamtą" („Περὶ τοῦ μὴ ὄντος ἢ περὶ φύσεως"), kurio išliko tik nedidelės ištraukos ir turinio perpasakojimai Seksto Empiriko veikaluose bei nežinomo autoriaus, Aristotelio sekėjo, darbe „Apie Melisą, Ksenofaną ir Gorgiją" (I a. po Kr.). Apie Gorgijo pažiūras galima spręsti ir iš Platono dialogų „Gorgijas" bei „Hipijas didesnysis". Iškreiptu pavidalu, su praleidimais išliko ir dvi Gorgijo kalbos — „Helenės pagyrimas" („Ἑλένης ἐγκώμιον") ir „Palamedo gynimas" („Τοῦ

αυτου ὑπέρ Παλαμήδους απολόγια") bei apie 30 fragmentų iš jo veikalų.

Gorgijo sofistinė filosofija pagrįsta trimis tezėmis: 1) nieko nėra, 2) jei kas ir būtų, būtų nepažinu, 3) jei tai pažintume, vis tiek negalėtume tų žinių nusakyti žodžiais ir perduoti jų kitiems. Šių tezių pagrindu Gorgijas darė reliatyvistines ir skeptines išvadas, plėtojo nihilistinę argumentaciją, kritikavo objektyvaus žinojimo galimybę. Gorgijo, kaip ir kitų sofistų, estetika remiasi pamėgdžiojimo (μίμησις), iliuzijos (ἀπάτη) ir katarsio (κάθαρσις) sampratomis. Meno kūrinys esą tik pamėgdžioja esamus dalykus ir nesukuria jokios naujos realybės, tačiau jis sukelia žmoguje iliuziją, tarsi vaizduojamas koks nors afektas yra tikras ir jis verčia žmogų reaguoti, išgyventi, o tai apvalo žmogaus sielą, ją sukilnina ir žmogus dėl to patiria gilų džiaugsmą.

Antologijoje spausdinama keletas fragmentų iš Gorgijo filosofinės ir literatūrinės kūrybos bei retorikos darbas „Helenės pagyrimas".

[FRAGMENTAI]

B 3. <...> Knygoje „Apie tai, ko nėra, arba Apie gamtą" Gorgijas nustatė iš eilės tris pagrindinius dalykus: pirma ir pirmiausia, kad nieko nėra; antra, jei kas ir yra, žmogui tai nesuvokiama; trečia, net jei ir suvokiama, tai vis tiek nenusakoma ir kitam neperteikiama. <...>

— —

Na, o tai, kad jei kas ir būtų, tai šitai nepažintina ir nemąstytina, teks dar parodyti. Iš tikrųjų, jei tai, kas mąstoma, sako Gorgijas, nėra būtis, tai būtis nemąstoma. O tai plaukia iš įrodymo eigos. <...> Akivaizdu, kad tai, kas mąstoma, nėra būtis. Iš tikro, jei tai, kas mąstoma, yra būtis, tai visa, kas mąstoma, ir yra taip, kaip tai kas nors mąstytų. Kad taip būtų — dalykas neįrodomas. Juk jei koks nors žmogus pagalvotų, kad jis skrenda, arba kad jūra rieda kovos vežimai, tai juk neskrenda tuoj pat žmogus ir nerieda jūra

kovos vežimai. Tad tai, kas mąstoma, nėra būtis. Antra vertus, jei tai, kas mąstoma vis dėlto yra būtis, tai nebūtis turėtų būti nemąstoma. Juk priešingiems dalykams būdingos priešingos ypatybės, o nebūtis priešinga būčiai. Todėl jei būčiai būdinga būti mąstomai, tai nebūčiai turėtų būti būdinga būti nemąstomai. Tačiau taip nėra: mąstoma ir Scilė[1], ir chimera, ir dar daug kas iš nebūties. Vadinasi, būtis nemąstoma.

Kaip regimi dalykai vadinami regimais todėl, kad regimi, girdimi dalykai — girdimais todėl, kad girdimi, ir regimų dalykų neneigiame todėl, kad jų negirdime, o girdimų neatmetame todėl, kad jų neregime (dera juk apie kiekvieną dalyką spręsti pagal jo, o ne pagal jam svetimą suvokimo būdą), taip, matyt, ir mąstymo dalykai, net jei nematomi rega ir negirdimi klausa, turėtų būti, nes suvokiami savo būdu. Taigi jei kas pagalvotų, kad jūra rieda kovos vežimai ir nematytų tokių dalykų, vis tiek reikėtų tikėti, kad yra jūra riedantys kovos vežimai. Tačiau tai jau nei į tvorą, nei į mietą. Vadinasi, būtis nemąstoma ir nesuvokiama.

Net jei būtis ir suvokiama, vis tiek nenusakoma kitam. Iš tikrųjų, jei būtis yra tai, kas tvyro išorėje — matoma, girdima ir apskritai jusliškai suvokiama, ir iš viso šito tai, kas regima, suvokiama rega, tai, kas girdima, — klausa, o ne atvirkščiai, kaip tai galėtų būti parodyta kitam? Tai, kuo parodoma, yra žodis, o žodis nėra būtis, kuri tvyro išorėje. Vadinasi, savo artimui parodome ne būtį, bet žodį, kuris yra kita negu tai, kas tvyro išorėje. Kaip regima negali virsti girdima ir atvirkščiai, taip ir būtis, jei jau tvyro išorėje, negali virsti mūsų žodžiu. Nebūdama žodžiu, negali būti atskleista kitam *(Sekstas Empirikas „Prieš mokslininkus", VII, 65, 77—84).*

B 26. Būti nepastebimam — neturėti nuomonės, neturėti nuomonės — nebūti *(Proklas).*

B 28. Kažkokios paslėpties išskirtinis grožis matyti tada, kai išmintingiems tapytojams nepasiseka jos nutapyti jau išmėgintomis spalvomis. Didis jų triūsas ir didžios jų pastangos nuostabiai paliudija, kokia ji puiki savo slėpiningumu. Ir kai darbas palaips-

[1] *Scilė* — viena iš dviejų mitinių jūros baidyklių, gyvenusių oloje ant aukšto kalno siaurame sąsiauryje.

niui priartėja prie pabaigos, nepratardami nė žodžio jie lyg perleidžia jai pergalės vainiką. Kaip galėtų lūpos išsakyti arba ausys išgirsti tai, ko negalima nei ranka apčiuopti, nei akimi nužvelgti.

B 30. Gorgijas sakė, kad oratoriai panašūs į varles: šios kvarkiančios vandenyje, anie — priešais vandens laikrodžius.

HELENĖS[2] PAGYRIMAS

B 11. 1. Miestą puošia narsūs kariai, kūną — grožis, sielą — išmintis, poelgį — dora, o kalbą — tiesa; visa priešinga — tik žemina. Geru žodžiu reikia paminėti vyrą ir moterį, kalbą ir darbą, miestą ir jo valdžią, jei to verti, ir priekaištais apiberti, jei neverti. Tačiau nedora ir paika būtų peikti tai, kas pagyrimo nusipelno, o girti tai, kas peiktina. 2. Tenka man čia vienam ir tiesą atskleisti, ir galą padaryti apkalboms, šmeižiančioms Helenę, moterį, kurią sutartinai aukštino poetai, garsino vardas ir skaudino nelaimės. Aš čia susiruošiau savo kalbos samprotavimais nepagrįstai kaltinantiems atskleisti jų paklydimo priežastis, parodyti, kad jos šmeižikai meluoja ir, atskleidus tiesą, padaryti galą paskaloms.

3. Kad savo prigimtimi — pirma tarp pirmųjų vyrų ir moterų toji, apie kurią šioji kalba, niekam nekyla abejonių. Žinoma, kad jos motina buvo Leda[3], tikrasis tėvas — dievas, tėvo vardu vadinamas — mirtingasis. Tie du — tai Tindarėjas ir Dzeusas; pirmasis Helenės tėvu buvo aplinkybėms lėmus, o antrą tokiu esant gandai bylojo; pirmasis tarp vyrų buvo galingiausias, antrasis — tarp valdovų.

4. Tokių tėvų pradėta, ji buvo dieviško grožio ir jo neslėpdama visus traukė. Gausybę meilės aistrų daug kam sukėlė, viena pati galybę subūrė vyrų, didžių savomis didybėmis — kas turto gausumu, kas giminės senos garsu; kas kūniška galia, kas išminties jėga, — tačiau visi buvo įveikti pavergiančios meilės ir nepalaužiamos savigarbos. 5. Kas iš jų, kuo ir kaip malšino meilę savo He-

---

[2] *Helenė* — gražiausioji Helados moteris, Spartos karaliaus Menelajo žmona. Ją pagrobus Pariui, kilo Trojos karas.

[3] *Leda* — Spartos karaliaus Tindarėjo žmona. Pasak padavimo, jos dukrą Helenę pradėjęs Dzeusas, pasivertęs gulbe.

lenės glėby, aš neminėsiu: pasakęs žinantiems tai, ką jie žino, pasitikėjimą pelnysi, tačiau džiaugsmo nepatirsi. O todėl anuos laikus šioje kalboje aplenkęs, pereisiu tiesiai prie žadėtojo pagiriamojo žodžio pradžios ir išguldysiu priežastis, dėl kurių lemta buvo Helenei vykti į Troją.

6. Likimo valia, dievų noru ar būtinybės spiriama padarė ji tai, ką padarė? Jėga pagrobta, kalbomis suviliota ar meilės apimta? Jei dėl pirmosios priežasties, tai nekalta kaltinamoji: dievų apvaizdai žmonių planai negali būti kliūtis. Juk pačios prigimties lemta, kad silpnas nekliudytų stipriam, bet būtų jo valdomas ir vedamas: stipriajam vedant, silpnasis turi sekti. Dievas stipresnis už žmogų ir jėga, ir išmintim, ir visa kuo kitu: jei priskirsime priežastį dievams ar likimui, tai Helenė nuo nešlovės laisva.

7. Jei ji jėga pagrobta, neteisėtai įveikta, nepelnytai nuskriausta, tai aišku, kad kaltas pagrobėjas ir skriaudėjas, o pagrobtoji ir nuskriaustoji nekalta dėl savo nelaimės. Ir reikia taip barbariškai pasielgusį barbarą žodžiu, įstatymu ir veiksmu pasverti: žodžiu apkaltinti, įstatymu užtraukti nešlovę, veiksmu nubausti. O Helenė, prievartą patyrusi, nuo tėvynės atplėšta, draugus praradusi, nejau ji ne pasigailėjimo labiau verta nei pasmerkimo? Tai jis juk nedorai pasielgė, o ji patyrė tai, ir teisėtai jai — gailestis, jam — panieka.

8. Jeigu Helenę žodžiai paveikė ir apgaule jos sielą užvaldė, tai ir čia nesunku ją apginti ir tokią jos kaltę paneigti. Juk žodis — didis valdovas. Iš pažiūros mažas ir nepastebimas, o dieviškus darbus kuria: gali baimę įveikti, skausmą numalšinti, džiaugsmą sukelti, gailestį pažadinti. O kad taip yra — parodysiu. 9. Klausytoją dera įtikinėti visais būdais. Poezija aš manau esant ir vadinu bet kokią kalbą, turinčią metrą: ji kelia klausytojams ir šiurpinančią baimę, ir ašaras spaudžiantį gailestį, ir liūdesiu nuspalvintą ilgesį; kažką tapataus svetimų darbų ir kūnų sėkmių bei praradimų išgyvenimams patiria siela, žodžių paveikta. Bet nuo šių kalbų pereinu aš prie kitų. 10. Dieviškos giesmės, iš žodžių sudėtos, pajėgios ir džiaugsmą prišaukti, ir liūdesį išsklaidyti: susiliedama su sielos vaizdiniais, kerinti giesmių galia įtikina ir pakeičia sielą. Du yra kerėjimui ir būrimui atviri keliai: sielos paklydimai ir įsivaizdavimo apgaulės. 11. O kaip visokiausiais dalykais įtikino ir visada įtikins miklūs netikromis kalbomis! Jeigu visi visur turėtų atmintį

apie praėjusius dalykus, supratimą apie esamus ir įžvalgumą apie būsimus, tai kalbos neatrodytų panašiai panašios. Bet juk ir atsiminti praėjusius dalykus, ir įsižiūrėti į esamus, ir įžvelgti būsimus nelengvai sekasi, dėl to daugelyje dalykų daugelis patiki sielos vaizdiniais — tuo, kas mums rodosi. O tai ir apgaulinga, ir nepastovu ir savo apgaulingumu ir nepastovumu užtraukia tiems, kurie jais naudojasi, visokiausių nelaimių. 12. Kas tad trukdo manyti, kad ir Helenė, meilių giesmių paveikta, išėjo panašiai kaip toji, kuri nenorėtų eiti, bet išeina neteisėtai jėgai nusileisdama ar jėga grobiama. Įtikinėjimai užvaldė jos protą; nors jie ir neturi prievartos pavidalo, bet galia jų tokia. Juk žodžiai, įtikinę sielą, priverčia ją pritarti sakomiems dalykams ir prisidėti prie daromų. Ir įtikinėtojas kaltas ne mažiau už prievartautoją, o ji — įtikinta, vadinasi — priversta, ir visai be reikalo kalbomis smerkiama. 13. O kad įtikinėjimas, pasitelkus žodį, gali paženklinti sielą kaip panorėjęs, tai galima visų pirma patirti iš meteorologų kalbų; jie, vieną nuomonę pakeisdami kita, viena išmesdami, kita išgalvodami, visiems įteigia tai, kas neįtikėtina ir neaišku; antra — iš neišvengiamų ginčų teismuose, kur su išmone parašyta, bet visai ne dėl tiesos pasakyta kalba, sužavėjusi minią, gali nulemti sprendimą; trečia — iš filosofų ginčų, kur taip atsiskleidžia minties paslankumas: lengvų lengviausiai čia tikrumas paverčiamas nuomone. 14. Tokią pat galią turi žodis sielos būsenai, o vaistas — kūno sandarai. Panašiai kaip įvairūs vaistai įvairiai pašalina kūno negandas — vieni nuslopindami ligą, kiti — pačią gyvastį, taip ir kalbos — vienos klausytojus įskaudina, kitos — sužavi, vienos baimę įvaro, kitos drąsos suteikia, o būna kad ir nedorais įtikinėjimais sielą apnuodija bei susargdina.

15. Taigi jei žodžiu ji įtikėjo, tai ne nusidėjėlė ji, o nukentėjusioji. O dabar ketvirtuoju samprotavimu aptarsiu ketvirtąjį kaltinimą. Jeigu meilė visa tai padarė, tai nesunku išvengti jai kaltės už tariamai padarytą nusikaltimą. Visa, ką mes matome, yra ne tokios prigimties, kokios mes pageidautume, o tokios, kokią skyrė likimas. Žvelgdama į pasaulį ir siela keičia savo būdą. 16. Kai mūšiui kario kūnas geležies ir vario ginklais išpuoštas — vienais, kad save apgintų, kitais, kad priešą apstulbintų, tai išvydusios šį reginį akys ir pačios sutrinka, ir sielą sutrikdo taip, kad neretai, net pavojaus

nesant, bėga kariai, gėdingos baimės vejami. Tvirtas įstatymo įprotis išnyksta, reginio baimės užgožtas: reginio akivaizdoje pamiršta žmonės ir padorumą, įstatymu pripažįstamą, ir šlovę, pergale įgyjamą. 17. Neretai, išvydę siaubą keliančius dalykus, žmonės nesusigaudo esamoje situacijoje — taip siaubas supančioja ir supainioja jų protą. Daugelis nuo šito tuščiai kentėjo, baisiai sirgo ir beviltiškai protą praradinėjo — taip stipriai pamatyti vaizdai buvo įstrigę jų vaizduotėje. Ir daug dar iš to, kas siaubą kelia, mano praleista, bet tai jau panašu į pasakytus dalykus. 18. O ir dailininkai, iš daugelio spalvų ir kūnų galiausiai vieną pavidalą ir kūną sukūrę, džiugina akį. Žmogaus skulptūrų kūrimas, dievų numylėtinių kūryba — o kiek malonumo tai teikia regai! Tokia jau ta mūsų rega: nuo vieno kenčiame, o kito — geidžiame. Daugelis dalykų ir kūnų patiria per ją daug meilės ir aistrų. 19. Ko čia stebėtis, jei Helenei akys, Aleksandro[4] kūno pavergtos, aistros protrūkį ir meilės troškimą jos sieloje sukėlė! Jeigu dievų dievas Erotas dievišką galią turi, tai kaip galėtų silpnesnis jam atsispirti ir nuo jo apsiginti? O jei meilė — tik žmogaus liga ir proto aptemimas, tai jau ne kaip nuodėmę ją peikti reikia, bet vien pragaištimi manyti esant. Ateina ji tik tokia, likimo vejama, o ne minties valia; ir nusileisti meilei priverstas esi — jai atsispirti nėra būdų.

20. Tai ar teisinga smerkti Helenę? Ar ji padarė tai, ką padarė, meilės kerų paveikta, ar netikrais žodžiais įtikėjusi, ar jėga pagrobta, ar pačių dievų valia — visais atvejais ji nekalta.

21. Savąja kalba pašalinau moters nešlovę. Ką buvau kalbos pradžioje numatęs, tam išlikau ištikimas; užsimojęs išsklaidyti netikrą pasmerkimą ir nepamatuotas paskalas, aš norėjau surašyti šią kalbą Helenės šlovei ir savo džiaugsmui.

Versta iš: *Diels H.* Die Fragmente der Vorsokratiker. — Berlin, 1912. — Bd. 2. Iš senosios graikų kalbos vertė *Skirmantas Jankauskas*

[4] *Aleksandras* — šiuo vardu dar vadinamas Helenės pagrobėjas Paris, Trojos karaliaus Priamo sūnus.

SOKRATAS

(469—399 m. pr. Kr.)

Senovės graikų išminčius Sokratas (Σωκράτης) gimė Alopekėje, netoli Atėnų, akmenskaldžio šeimoje. Jaunystėje Sokratas gavo gerą išsimokslinimą. Liudijama buvus jį Anaksagoro ir Archelajo mokinį. Kaip filosofas jis brendo klausydamasis viešų sofistų disputų ir pats mielai veldavosi į ginčus. Visą gyvenimą Sokratas praleido Atėnuose, filosofuodamas miesto aikštėse, amatininkų dirbtuvėse, palestrose. Antroje gyvenimo pusėje jam teko trejetą kartų dalyvauti karo žygiuose kaip hoplitui (sunkiai ginkluotam pėstininkui). Yra žinomas liudijimas apie nepaprastą Sokrato drąsą vieno mūšio metu, kai jis iš mūšio lauko išnešė sužeistą garsųjį Atėnų karvedį Alkibiadą. Įkopęs į penktąjį dešimtmetį, Sokratas sukūrė šeimą, susilaukė trijų sūnų. Plačiai žinomi pasakojimai apie jo žmoną Ksantipę, kaip nesugyvenamo būdo moterį, kuri nuolat kėlusi šeimyninius vaidus. Nors Sokratas ir vengė politinės veiklos, tačiau paskutinįjį savo gyvenimo dešimtmetį jis buvo išrinktas Atėnų tautos susirinkimo nariu. Sokratas garsėjo kaip atviras, drąsus, principingas teisingumo gynėjas. Kiekvienu atveju jis elgdavosi vadovaudamasis savo vidiniu balsu, vadinamu δαιμόνιον, kuriam jis besąlygiškai paklusdavo. Tai buvo tam tikras dievišką galią turintis sąžinės balsas. Toks nepriklausomas jo gyvenimo būdas darė jį visiems neparankiu žmogumi, odiozine asmenybe, todėl buvo ieškoma preteksto juo nusikratyti. Netrukus jo priešai pasistengė negarbingai apkaltinti jį bedievyste ir jaunimo tvirkinimu.

Sokratas buvo įkalintas ir nuteistas mirties bausme. Mirė išgėręs nuodų taurę.

Kol kas nėra žinoma jokių liudijimų, kad Sokratas ką nors būtų parašęs. Pagrindiniai išsamiausi šaltiniai, kurie padeda atkurti Sokrato filosofines pažiūras, yra jo mokinių Ksenofonto (apie 445—355 m. pr. Kr.) ir Platono raštai.

Antologijoje spausdinamos ištraukos iš Ksenofonto „Atsiminimų apie Sokratą" („Ἀπομνημονεύματα") trečios ir ketvirtos knygų.

[LIUDIJIMAI]

Sykį Aristipas[1] mėgino kalbomis priremti Sokratą prie sienos, nes pats prieš kurį laiką iš Sokrato tokį malonumą buvo patyręs. O Sokratas, trokšdamas savo pašnekovui tik gero, samprotavo visai ne kaip tie, kurie tik ir baiminasi, kad jų žodžiai nebūtų iškreipti, o kaip žmogus, įsitikinęs pasirinkto kelio tikrumu. Taigi Aristipas[1] ir klausė Sokratą, ar šis žinąs ką nors gero dėl to, kad išaiškintų tokį esant ar tai valgį, ar tai gėrimą, ar tai daiktą, ar tai sveikatą, ar tai galią, ar tai drąsą, parodytų tuos dalykus esant taip pat ir žalingus. Tačiau Sokratas, žinodamas, kad patirta gėla visada reikalinga paguodos, atsakė kuo tvirčiausiai:

— Tu klausi manęs, ar aš žinau ką nors esant gerą nuo karščio?

— Ne.

— Nuo akių peršėjimo?

— Taip pat ne.

— Tai gal nuo alkio?

— Ir nuo alkio ne.

— Na, jeigu tu klausi manęs, ar aš žinau ką nors gero, kas nėra gera niekam, tai tokio dalyko aš nežinau ir žinoti negaliu.

Aristipui vėl paklausus, ar jis žinąs ką nors gražaus, Sokratas tarė:

---

[1] *Aristipas Kirėnietis* (435—355 m. pr. Kr.) — Sokrato mokinys, savo gimtojoje Kirėnėje po mokytojo mirties įkūręs savo filosofinę mokyklą, skelbusią hedonistinės etikos principus.

— Net daug ką.

— Ir tie dalykai panašūs?

— Kai kurie visiškai nepanašūs.

— Kaip tad dalykas, nepanašus į gražų dalyką, gali būti gražus?

— O Dzeusai, juk būna žmogus, gražus bėgantis, visai nepanašus į kitą, gražų imantis, arba skydas, gražus atmušantis smūgį, visai nepanašus į gražią ietį, stipriai ir staigiai sviestą.

— Samprotauji visai taip pat, kaip ir pirma paklaustas, ar žinai ką gero.

— O ką, gal manai, kad viena yra gera, kita — gražu? Negi nežinai, kad savos paskirties požiūriu visa yra ir gera, ir gražu. Juk, tarkime, dorybė nėra gera vieno dalyko atžvilgiu, o graži — kito atžvilgiu, o ir apie žmones sakoma, kad jie ir geri, ir gražūs kuo nors tuo pačiu. Net žmonių kūnai ir tie atrodo ir gražūs, ir geri kuo nors tuo pačiu, kaip ir visa kita, kuo žmonės naudojasi, laikoma ir gražiais, ir gerais kuo nors tuo pačiu, jei tik deramai naudojama.

— Tai ką, išeitų, — vėl įsiterpė Aristipas, — kad ir pintinė mėšlui yra graži?

— Prisiekiu Dzeusu, graži, o auksinis skydas būtų negražus, jei tik pintinė savo paskirčiai gražiai pasitarnautų, o skydas — prastai.

— Vadinasi tu teigi, kad tas pats dalykas gali būti ir gražus, ir bjaurus.

— Lygiai kaip ir geras, ir blogas. Juk dažnai tai, kas gera alkiui numalšinti, bloga — karščiui numušti, o kas gera karščiui numušti, bloga — alkiui numalšinti. Ir tai, kas gražu bėgant, neretai bjauru — imantis, o kas gražu imantis, bjauru — bėgant. Visa ir gražu, ir gera, jei tik deramai pasitarnauja, o bjauru ir bloga, jei pasitarnauja prastai.

Šnekėdamas apie tai, kad namai turi būti ir gražūs, ir pravartūs, Sokratas, kaip man rodosi, norėjo mus pamokyti, kaip dera namus statyti. Samprotavo jis maždaug taip:

— Kas pageidauja turėti namą kaip pridera, privalo statyti jį taip, kad šis būtų ir jaukus, ir patogus.

Sulaukęs pritarimo, tęsė:

— Juk ar nemalonu vasarą turėti kur atvėsti, o žiemą — sušilti?

Kadangi ir tai visiems buvo akivaizdu, vėl kalbėjo:

— Argi žiemos metą neapšviečia saulė galerijų (παντάδας)[2] tuose namuose, kurie atsukti į pietus, o vasarą, saulei keliaujant stogais, argi neatsiranda mums pavėsis? Ir jeigu buvo samprotaujama pamatuotai, tai ar nederėjo tada namą statyti aukštesnį iš pietų pusės, idant žiemos saulė jo neaplenktų, ir žemesnį iš šiaurės pusės, idant jo nepersmelktų žvarbūs žiemos vėjai. Apskritai paėmus, žmogui ir pačiam gyventi būtų jaukiausia, ir jo namai gražiausiai atrodytų ten, kur patį žmogų visada traukia ir kur jis tikras nuosavybės saugumu. Na, o paveikslai ir ornamentiniai sienų puošmenys labiau menkina pranašumus nei jų teikia[3].

Šventykloms ir altoriams, pasak Sokrato, taip pat reikia parinkti tinkamą vietą: iš tolo matomą, bet nelengvai prieinamą. Juk malonu dar iš tolo išvysti šventą vietą ir iš anksto nusiteikti maldai; malonu ir tyram į aukojimo vietą įžengti[4] *(Ksenofontas „Atsiminimai apie Sokratą", III kn., 8 sk.).*

Jei pasitaikydavo Sokratui pasišnekėti su tuo, kas užsiima kokiu nors menu (τέχνη), tai ir tokiam jis turėdavęs ką patarti. Užsuko sykį jis ir pas tapytoją Parasiją[5].

---

[2] Graikų namuose paprastai būdavo vidinis kiemas, kurio pakraščiu išsidėstydavo gyvenamosios patalpos. Priešais šias patalpas būdavo pastatomos dengtos galerijos, kurios saugodavo kambarius tiek nuo vasaros kaitros, tiek nuo žiemos negandų. Kadangi tokios galerijos buvo svarbi graikų gyvenamojo namo dalis, tai čia ir kalbama apie jas.

[3] Paveikslams, taip pat ir ornamentiniams sienų puošmenims saulė nepageidautina, nes gali jiems pakenkti. Taigi į kambarius, kuriuose jų yra, neturėtų patekti saulės šviesos, todėl jie ir būtų nejaukūs gyventi.

[4] Graikų šventyklos buvo statomos iškilesnėse vietose ir atokiai nuo kelių. Jas supo mūrai ir giraitės, todėl lankytojai nusigaudavo prie jų netrikdomi nei atsitiktinių praeivių, nei kasdienio gyvenimo atgarsių.

[5] *Parasijas* (Παρράσιος, V a. pr. Kr.) — vienas iš žymiausių senovės graikų dailininkų, kilęs iš Efeso. Svarbiausi jo darbai „Odisėjo beprotystė", „Filoktetas", „Prometėjas". Plinijus „Gamtos istorijoje" (XXXV, 65) yra aprašęs jo varžybas su Zeuksidu. Zeuksidas taip nupiešė vynuoges, kad jos atrodė kaip tikros — net paukščiai jas užpuolė. O Parasijas taip nutapė vynuoges, jog Zeuksidas palaikė jas tikromis ir paprašė jas nuimti, kad pamatytų paveikslą. Supratęs savo klaidą, Zeuksidas pripažino Parasiją nugalėtoju, nes jis pats apgavo tik paukščius, o Parasijas — jį patį.

— O Parasijau, jei jau atspindėdama tapyba savo spalvomis mėgdžioja aukštus ir žemus, tamsius ir šviesius, kietus ir minkštus, šiurkščius ir glotnius, jaunus ir senus kūnus, tai ar nėra ji regimybės veidrodis?

— Tiesą sakai, — pritarė Parasijas.

— Bet juk nelengva sutikti žmogų, kuriame viskas būtų nepriekaištinga, todėl, man rodosi, kad perteikdami grožį iš daugybės dalykų atvaizduojate tik gražiausius jų bruožus ir taip sukuriate ištisai gražius kūnus?

— Tikrai taip darome, — vėl sutiko Parasijas.

— Na, o kaip perteikiate patiklų, malonų, draugišką, geidulingą ar meilų sielos būdą? Gal tai nepamėgdžiotina?

— Na, o kaip, Sokratai, galėtų būti perteikta tai, kas neturi nei dydžio, nei spalvos, nei kitų tavo paminėtų savybių ir apskritai nėra regima?

— Nejau negali žmogus pažvelgti į kitą žmogų draugiškai arba priešiškai?

— Manyčiau, gali.

— Tai ar neįmanoma šito perteikti akių išraiška?

— Ir net visai nesunkiai.

— Kaip tau atrodo, ar tą patį byloja veidai tų, kurie gyvena savo draugų džiaugsmais ir rūpesčiais, ir tų, kurie to nedaro?

— Prisiekiu Dzeusu, tikrai ne tą patį! Džiaugiantis veidas nušvinta, o susirūpinus — apsiniaukia.

— Ir nejau neįmanoma šito atvaizduoti?

— Ir dar kaip įmanoma!

— Bet juk ir orumas bei išdidumas, nusižeminimas bei parsidavimas, o ir galvotumas, žioplumas ar bukumas taip pat prasimuša tiek stovinčių, tiek judančių žmonių veiduose ir laikysenoje?

— Tiesą sakai.

— Argi negalima ir jų perteikti?

— Ir dar kaip!

— Na, o kokius žmones mieliau stebėtum: ar tuos, kurie švyti grožiu, gėriu ir meile, ar tuos, kuriuose matyti bjaurumas, blogis ir neapykanta?

— Prisiekiu Dzeusu, mielas Sokratai, kur kas mieliau pirmuosius.

Kitą kartą lankėsi Sokratas pas akmentašį Kleitoną[6] ir kalbėjosi su juo:

— Kad tu, mielas Kleitonai, kuri visokiausias statulas — bėgikus, imtynininkus, kumštininkus ir daugiakovininkus, aš tai žinau ir matau. Tačiau labiausiai žmones traukia tavo statulos tuo, kad jos atrodo kaip gyvos. Kaip tau šitai pavyksta padaryti?

Kadangi Kleitonas susimąstė ir ne iš karto atsakė, tai Sokratas tęsė:

— Gal tu įkvepi savo statuloms gyvybę, perteikdamas gyvų būtybių išvaizdą judesyje?

— Tikrai taip.

— Ir ko gero kaip tik perteikdamas kūno laikysenos nulemtus iškilimus bei įdubumus, susitraukimus bei išsitempimus, taip pat ir kūno įtampą bei atsipalaidavimą, tu padarai savo statulas tikroviškas ir įtaigias.

— Kaip tik taip.

— Na, o tavo perteikta ką nors veikiančio kūno vidinė būsena ar nesukelia pasitenkinimo (τέρψις) stebintiems?

— Atrodo, kad taip.

— Tai gal vienodai perteiktina ir grėsminga kovotojo akių išraiška, ir švytintis nugalėtojo veidas?

— Žinoma.

— Vadinasi, akmentašiui dera vaizduoti sielos gyvenimą.

Užėjęs pas šarvakalį Pistiją, stebėjosi puikiai padarytais šarvais:

— Prisiekiu Hera, gražus tai išradimas — pridengti šarvais tai, ką reikia apsaugoti, ir nesuvaržyti rankų judesių. Tačiau pasakyk man, mielas Pistijau, kodėl pardavinėji savuosius šarvus taip brangiai, nors ir darai juos nei tvirtesnius, nei puošnesnius negu kiti šarvakaliai?

— Ogi todėl, mielas Sokratai, kad padarau juos dailesnius.

— Jei brangiau juos vertini dėl dailumo, tai kaip nustatai jo kainą — gal pagal dydį ar svorį? Juk nemanau, kad darai juos visus tokius pat ar panašius, jei jau priderini juos prie pirkėjų.

[6] Apie skulptorių Kleitoną nieko nežinoma.

— Žinoma, priderinu, nes antraip šarvai būtų niekam tikę.

— O juk žmonių kūnai nevienodi: vieni dailiai nuaugę, kiti — prastai.

— Net labai nevienodi.

— Kaip tad prastai nuaugusiam kūnui priderintus šarvus padarai dailius?

— Kaip tik priderindamas juos, nes prie kūno priderinti šarvai ir yra dailūs.

— Man rodosi, kad tu sprendi apie dailumą ne iš jo paties, o linkęs sieti jį su naudojimu. Pavyzdžiui, apie skydą tu, matyt, taip spręstum: kam priderintas — tam ir dailus. Tą patį teigtum ir apie apsiaustą, ir apie visa kita — tokia, atrodo, tavo mintis. Beje, lygiai taip pat su dailumu susijęs dar vienas nemažas pranašumas.

— Paaiškink, mielas Sokratai, ką turi galvoje.

— Priderinti prie kūno šarvai spaudžia kūną mažiau už nepriderintus, nors abeji ir būtų to paties svorio. Nepriderinti prie kūno šarvai, kaip ir visa kita, kas laikosi tik ant pečių ar kurios nors kitos kūno dalies, smarkiai spausdami, darosi nepakeliami ir vargina, o priderinti, paskirstydami svorį raktikauliams, sprandui, pečiams, nugarai ir liemeniui, atrodo ne kaip našta, o veikiau kaip kūno tąsa.

— Nusakei kaip tik tai, dėl ko aš taip įkainoju savo dirbinius. Bet vis dėlto kai kas linkęs pirkti išpuoštus ir paauksuotus šarvus.

— Jei taip pirkdami įsigyja nepriderintus prie kūno šarvus, tai, man rodosi, išpuoštą ir paauksuotą niekalą nusiperka. Beje, kūnas juk nėra visą laiką toks pat — tai išsilenkia, tai išsitiesia; nejau visiškai priglundantys šarvai ir būtų priderinti?

— Niekada.

— Išeitų, kad ne prigludę šarvai yra priderinti, bet tie, kurie nešiojami nevaržo.

— Kaip tik taip, mielas Sokratai. Visiškai teisingai mane supratai *(Ten pat, III kn., 10 sk.)*.

Juk ir kiti dievai, teikiantys mums gėrybes, daro tai, nesueidami į akistatą su mumis, taip pat ir tas, kuris tvarko bei palaiko visą kosmosą, kur viskas gražu ir gera, <...> ir šis dievas, didžius

darbus regimai darydamas ir viską valdydamas, lieka mums neregimas *(Ten pat, IV kn., 3 sk., 13).*

— Taigi Eutidemai[7], ir tai, kas gera, derėtų tyrinėti taip pat.

— Kaip tai? — klausė šis.

— Ar manai, kad tas pat dalykas viskam yra naudingas?

— Ne, nemanau.

— Ką gi, ar tik nenori pasakyti, kad tas, kas naudinga vienur, kitą sykį, žiūrėk, žalinga kitur.

— Net labai noriu.

— O ar galėtum pasakyti, kad gera yra kažkas kita nei tai, kas naudinga?

— Tik ne aš!

— Vadinasi, naudingas dalykas yra geras tam, kam naudingas.

— Ir man taip rodosi, — pritarė Eutidemas.

— Na, o grožį ar galėtum kaip nors kitaip nusakyti? Gal tu vadintum gražiu kūną, indą ar dar ką nors, nes žinai tai esant gražų visiems?

— Prisiekiu Dzeusu, ne!

— Tada ar ne gražu naudoti ką nors ten, kur tai yra pravartu?

— Žinoma.

— O ar būna kiekvienas dalykas gražus kur nors kitur, išskyrus ten, kur jis gražiai vartotinas?

— Niekur kitur.

— Vadinasi, pravartus dalykas yra gražus ten, kur jis pravartus.

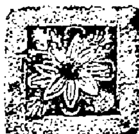
— Ir man taip rodosi *(Ten pat, IV kn., 6 sk., 8—9).*

Versta iš: Memorabilia Xenophontis. — Москва, 1897. Iš senosios graikų kalbos vertė *Skirmantas Jankauskas*

[7] *Eutidemas*, pramintas Gražuoliu. Apie jį Ksenofontas pasakoja „Atsiminimų apie Sokratą" IV knygos 2—6 skyriuose. Jis dar minimas Platono „Puotoje" (222 b). Daugiau kitų žinių apie jį nėra. Jo nereikėtų painioti su sofistu Eutidemu, kurio vardu yra pavadintas vienas iš Platono dialogų.

PLATONAS

(428/427—348/347 m. pr. Kr.)

PLATONO ESTETIKOS BRUOŽAI

Platono (Πλάτων) kūrybos savitumą nulėmė istorinė situacija ir aplinka, kurioje jis gyveno. Platonas gimė kilmingoje ir turtingoje šeimoje netoli Atėnų. Platono tėvas buvo Aristoklis, paskutiniojo graikų karaliaus Kodro (Κόδρος) ainis, artimas Perikliui (Περικλῆς, 493—429 m. pr. Kr.), o motina — garsiojo įstatymų leidėjo Solono (Σόλων, m. 559 m. pr. Kr.) giminaitė. Tėvai sūnui davė senelio Aristoklio vardą; Platonas yra slapyvardis (nuo žodžio Πλάτος, kuris reiškia „platumą" — esą Platonas buvęs plačiapetis vyras).

Ankstyvoje jaunystėje atsiskleidė Platono gabumai gimnastikai, muzikai, literatūrai ir tapybai. Vienas pirmųjų jo mokytojų buvo Herakleito mokinys Kratilas (Κρατύλος), tačiau jo gyvenimą labiausiai pakeitė pažintis su Sokratu. Platonas buvo vienas iš artimiausių Sokrato bičiulių ir klausytojų, o mokytojui tragiškai mirus, išvyko iš Atėnų ir dvylika metų keliavo po pasaulį. Jis mokėsi Megaroje pas Sokrato mokinį Eukleidą (Εὐκλείδης), Kirenėje pas Aristipą (Ἀρίστιππος) bei matematiką pitagorininką Teodorą (Θεόδωρος), vėliau lankėsi Egipte, Finikijoje, Persijoje, Asirijoje ir Babilonijoje, bet ypač paveikė jį metai, praleisti Sicilijos saloje, Sirakūzuose. Sirakūzai buvo klestintis graikų politikos ir kultūros centras, kur Platonas tikėjosi įgyvendinti savo idealios valstybės idėją. Tačiau jo planui nepritarė Sirakūzų tironas Dionisijas Vyresnysis (Διονύσιος ὁ Πρότερος, apie 430—367 m. pr. Kr.). Jis netgi atidavė Platoną į graikų belaisvių turgų parduoti vergovėn. Iš čia jį išpirko filosofas Anikeridas (Ἀννίκεριδος) iš Kirenės. Sugrįžęs į Atėnus Platonas 386 m. pr. Kr. netoli miesto, mitinio Atėnų herojaus Akademo vardu pavadintame parke,

įkūrė mokyklą — Akademiją (Ἀκαδήμεια), kurioje su mokiniais praleido likusį gyvenimą.

Iki mūsų dienų išliko visi Platono veikalai, sukurti klausimų ir atsakymų forma, kurią vartojo jo mokytojas Sokratas. Platonas ypač ištobulino dialogo žanrą ir suteikė jam didelę filosofinę bei meninę reikšmę. Filosofo parašyti pokalbiai yra reikšmingi antikos meninės prozos kūriniai. Dialogų personažai dažniausiai yra konkretūs istoriniai asmenys, kuriuos Platonas vaizduoja įvairiose situacijose, siekdamas atskleisti jų charakterį, individualybę. Pokalbiai labai dinamiški, vyksta protų kova. Charakterių spalvingumą bei įtaigumą lemia turtinga Platono kalba ir literatūrinė erudicija. Vartodamas palyginimus, metaforas ir mitinius įvaizdžius, jis suteikia jiems simbolinę prasmę. Tačiau Platono kūrinius, net priskiriamus grožinei literatūrai, reikia laikyti filosofiniais traktatais arba moksline proza. Jo filosofija rėmėsi ankstesniais graikų mąstytojų — Herakleito, Anaksagoro, pitagorininkų teorijomis, italų Elėjos mokykla, tačiau didžiausią įtaką jam turėjo Sokratas.

Platono filosofijos pagrindas yra *idėjų* (εἶδος) teorija, kuria remiantis gvildenamos ir estetikos problemos. Išaiškinti, kaip Platonas suprato idėją, nėra paprasta. K. Rickevičiūtė aiškino, kad idėją galima suprasti įvairiais aspektais: loginiu-gnoseologiniu, ontologiniu, etiniu, estetiniu ir kt. Šie aspektai susipynę, vienas kitą sąlygoja ir papildo, sudarydami neišardomą visumą[1].

A. Losevas rašo, kad Platonas nesiekė sukurti vientisos filosofinės teorijos. Pagrindinis jo filosofavimo metodas — tai amžinas ieškojimas, perėjimas nuo vienų koncepcijų prie kitų, lėmęs ir terminų painumą bei nepastovumą[2]. Platonas neišskyrė ir nesistemino estetinių problemų, tačiau apie tas problemas kalbama beveik visuose jo kūriniuose, ypač dialoguose „Filebas“, „Įstatymai“, „Puota“, „Ionas“, „Hipijas didesnysis“ ir kt. Pagrindiniai Platono estetikos postulatai apie grožį, meną bei meninį auklėjimą atsiskleidžia idėjų, sielos ir idealios valstybės teorijos kontekste.

[1] *Žr. Rickevičiūtė K.* Platono filosofijos bruožai // *Platonas.* Valstybė. — Vilnius, 1981; *Rickevičiūtė K.* Platonas // Filosofijos istorijos chrestomatija. Antika. — Vilnius, 1977.

[2] *Лосев А. Ф.* История античной эстетики. Софисты. Сократ. Платон. — Москва, 1969. — С. 145—160.

1. Grožio samprata. Platonas, remdamasis ankstesnių antikos mąstytojų tradicija, grožį suvokė kaip estetinių ir dorovinių vertybių visumą. W. Tatarkiewiczius rašo, kad „graikų grožio sąvoka buvo bendra, vienijanti daiktus, mažai vienas į kitą panašius; ji buvo ganėtinai netinkama konkretiems ir griežtiems teiginiams formuluoti. Tačiau ji buvo pakankamai tinkama bendroms formuluotėms, tarnaudama filosofinės estetikos tikslams. Jos atstovas ir buvo Platonas“[3]. Prie savo frazės „grožis, išmintis ir gėris“, įvardijančios aukščiausias žmogiškąsias vertybes, jis pridūrė „ir panašiai“, o tai rodo, jog ši triada nėra užbaigta. Kiti filosofai perėmė ją tik dar labiau paryškindami estetikos vertybes. Platonas nepritarė tokiai amžininkų pozicijai, nes pripažino dorovinio grožio pirmenybę — gražu gali būti tik tai, kas yra dora.

Platonas nuosekliai analizavo grožio esmės problemą, remdamasis Sokrato ir sofistų apibrėžimais: grožis yra tinkamumas arba tikslingumas, grožis — malonumas, patiriamas regėjimu ir klausa. Platonas kritikavo tokį grožio supratimą, aiškindamas, jog tinkamumas yra tik priemonė gėriui įgyti, o pats gali ir nebūti gėris, o grožis — visuomet gėris. Jis teigia, kad tyrinėja ne tai, kas gali būti gražu, o kas iš tiesų yra grožis. Sofistų grožio apibrėžimą Platonas atmetė aiškindamas, jog yra malonumų, nesusijusių su grožiu. Be to, grožiui nesvarbu, ką mes regime, nes egzistuoja grožis klausai, bet grožiui nesvarbu ir tai, ką mes girdime, nes egzistuoja grožis regėjimui. Sofistai susiaurino antikos sampratą, todėl Platonas juos kritikavo, teigdamas, kad gražu ir išmintis, ir dorovingumas, kilnūs poelgiai, ir geri įstatymai („Hipijas didesnysis“). Tačiau jis vis dėlto geresnio grožio apibrėžimo nesukūrė. Platonas siekė atskirti grožį nuo kitų su juo susijusių ir nesusijusių tikrovės sričių, tik jam labiau rūpėjo atskleisti ne gražių daiktų esmę, o aptarti pačią grožio idėją („Puota“). Jis ieškojo absoliutaus, amžino ir nepriklausomo grožio, kuris daro gražius visus dalykus, su kuriais susisieja. Konkrečių, juslėmis suvokiamų daiktų grožis (statulos, pastatai, kūnai) yra santykinis ir laikinas, o grožio idėja — amžina ir nekintanti, prieinama tik protui. Platonas tą idėją priešpriešina tikrovei, iškelia virš erdvės ir laiko. Tačiau jis negalėjo paaiškinti, kaip antjuslinis grožis gali būti ir žmogaus pažinimo objektas. Platonas

[3] *Татаркевич В.* Античная эстетика. — Москва, 1977. — С. 104.

manė, kad jusliniame pasaulyje visi daiktai ir žmogus užima vietą tarp būties ir nebūties. Tai aptariama pasakojime apie Erotą, kuris atskleidžia žmogaus meilę grožiui. Meilė grožiui, Platono požiūriu, yra sunkus žmogaus kelias nuo nežinojimo į žinojimą, nuo nebūties į būtį. Tai sielos augimas. Amžinojo grožio plėtra yra kelių pakopų: 1) vieno gražaus kūno iš daugelio pasaulio kūnų išskyrimas, arba gražių kūnų meilė; 2) ne kūniško, o dvasinio grožio stebėjimas; 3) pažinimo grožio įgijimas, grožio savaime arba grožio idėjos regėjimas. Platonas pabrėžė, kad tikrojo grožio patyrimas atsiranda sielai kylant „erotiškumo" laiptais. Tik tas žmogus kelio pabaigoje išvys nuostabios prigimties grožį, „kas iki tokio laipsnio bus išlavintas meilės dalykuose, kas bus stebėjęs gražius dalykus palaipsniui, pagal tikslią jų eilę..."[4]

Platono grožio idėjos samprata padarė perversmą senovės graikų estetikoje. Grožis buvo perkeltas iš tikrovės į transcendentinę sferą, suformuluotas naujas grožio kriterijus — didesnė ar mažesnė juslėmis suvokiamų daiktų priklausomybė nuo idėjos. Tačiau analizuodamas grožio idėjos esmę Platonas teigė, kad, be kūnų, yra sielos, tobulesnės už kūnus, o idėjos yra tobulesnės už kūnus ir sielas. Vėlesniuoju filosofinės kūrybos laikotarpiu jis atsigręžė į pitagorininkų grožio koncepciją („Įstatymai").

Pitagorininkai aiškino, kad grožio esmę lemia tvarka, saikas, proporcija (simetrija), harmonija. Jie grožį suvokė kaip priklausomą nuo dalių harmonijos kiekybinę savybę, kurią galima nusakyti skaičiumi (saikas, proporcija). Platonas manė, kad grožiui suvokti būtina tvarkos, proporcijos ir saiko pajauta. Kalbėdamas apie meną jis sakė, jog radus tinkamą saiką būtina jį ir taikyti, o ne ieškoti naujos formos. Platonas smerkė to meto Atėnų meną dėl to, kad tas netekęs saiko ir pakibęs ant „chaotiškų malonumų" jauko. Geram menui, kuris remiasi saiku, Platonas priešpriešino blogą, paklūstantį žmogaus jausmams, o tikrąjį grožį — netikram grožiui. Todėl skiriasi ir žmonės. Vieni trokšta tik žiūrėti, klausytis ir džiaugtis gražiais garsais, o kiti myli tikrąjį grožį. Menas turi būti nuosaikus, jam būdingas rimtumo ir lengvumo, greitumo ir išdaigos grožis. Tokį dvilypumą Platonas matė poezijoje, teatre, muzikoje ir šokyje. Tapyboje vaizduojamų realių daiktų ir būtybių grožį jis vadino netikru

[4] *Platonas.* Puota // *Platonas.* Dialogai. — Vilnius, 1968. — P. 64.

ir laikinu grožiu, o tiesios linijos ir apskritimo, plokštumų ir abstrakčių kūnų grožį — amžinu grožiu („Filebas"). Jam ypač vertingos buvo paprastos formos, spalvos ir garsai, nes jie suteikia ypatingą pasitenkinimą ir malonumą. Taip Platonas mėgino apibūdinti pagrindines estetikos kategorijas, kitaip tariant, grožio raiškos formas.

2. *Meno prigimtis ir esmė.* Tobuliausią grožį Platonas įžiūri kosmose, o ne mene. Tikrovė tampa menine tik dėl joje glūdinčio idealaus turinio. Kaip stipriai tas turinys pasireiškia ir kaip glaudžiai tikrovė sutampa su idėja, — nuo to priklauso tikrovės meniškumas.

Platono mintys apie meną rėmėsi graikų filosofijos, ypač pitagorininkų, tradicija, kuri neskyrė estetinės ir utilitarinės veiklos. Jis vadino menu visa, ką mokantis žmogus tikslingai sukuria, todėl menas yra ir tokios veiklos sritys, kurios net nesusijusios su estetiškumu. Pavyzdžiui, Platonas teigė, kad technika yra menas, o poezija, kaip įkvėpimo, o ne mokėjimo rezultatas, nepriklauso meno sferai. Plėtodamas tradicinę poezijos sampratą, jis teigė, jog poetas darosi silpnas ir bejėgis, kai mėgina kurti eiles be mūzos įkvėpimo, pasitikėdamas vien savo mokėjimu. Čia prisimintina Demokrito nuomonė, jog poezija yra grynai psichologinis reiškinys. Kita vertus, Platonas pastebėjo, kad ne kiekvieną poeziją pagimdo įkvėpimas, nes rašo eiles ir tie žmonės, kuriuos valdo rutina. Dėl to atsiranda dvi poezijos rūšys: „meninė" poezija — poetinės aistros rezultatas ir „techninė" poezija, kuri remiasi profesiniais įgūdžiais arba amatu. Pirmoji yra vienas iš tobuliausių žmogaus kūrinių, o antroji — paprastas amatas.

Filosofas meninį įkvėpimą priešpriešino pažinimo aktui. Jis teigė, jog žmogus menininku tampa tada, kai jį aplanko mūza arba „dieviškoji jėga", kuri nepakeičia nei žmogaus būdo, nei proto, tačiau suteikia jam meninę jėgą ir nukreipia kūrybą viena linkme. Atmetamas dailininko išsilavinimas, profesinis pasirengimas. Estetinis įkvėpimas — tai kelias nuo juslinio pasaulio netobulumo į būties tobulumą. Įkvėpimo teorijoje Platonas iškėlė labai svarbų aspektą — jo užkrečiamąją jėgą.

Aptardamas meną ir meno kūrimą Platonas skiria naudojimo, gaminimo ir atgaminimo meną („Valstybė"). Vėliau jis pateikia išsamesnį ir labiau pagrįstą skirstymą, papildydamas jį ktetika (κτητική) — menu panaudoti tai, kas yra gamtoje (medžioklė, žūklė), ir poetika — menu

sukurti tai, ko nėra gamtoje („Sofistas"). Poetika gali ir tiesiogiai, ir netiesiogiai tarnauti žmonėms. Netiesiogiai ji tarnauja sukurdama priemones tikrovei atkurti. Platonui labiausiai ir rūpėjo išskirti atgaminančius arba atkuriančius tikrovę menus, nes senovės graikai beveik nesidomėjo tokia meno funkcija — juos žavėjo tik tie menai, kurie kažką išreiškia ir skiriasi nuo tikrovės.

Platono laikais skulptūra ir tapyba išsilaisvino iš vyravusio geometrinio ir ornamentinio stiliaus varžtų. Tapo aktualus tikrovės atkūrimas, todėl Platonas atgaivino seną mimezio (μίμησις) terminą ir ėmė savaip jį aiškinti, neigdamas tikrovės atkūrimo ją imituojant ar mėgdžiojant teoriją. Iš pradžių Platonas vadino „mėgdžiojančiais" tuos menus, kur menininkas yra tik kūrybos įrankis — aktorius, šokėjas. Po to jiems priskyrė ir tuos menus, kur naudojamas specialus įrankis — teptukas ir kaltas, o „mėgdžiojamąja" poezija vadino tokią, kur herojų lūpomis kalba pats poetas („Įstatymai").

Menininkas, atkurdamas tikrovę, tik kopijuoja juslinius daiktus, kurie savo ruožtu yra idėjų kopija. Tad dailininko sukurti paveikslai yra ne kas kita, kaip kopijų mėgdžiojimų mėgdžiojimas, šešėlių šešėlis. Menas, būdamas antrinis tikrovės atspindys, neturi pažintinės reikšmės. Kita vertus, menas, vaizduodamas tikrovę, atkuria ne tik tai, kas gražu, bet ir tai, kas gėdinga ir negražu. Pavyzdžiui, aktorius vaidina ir girtuoklius, nusikaltėlius, dailininkas tapo bjaurius reiškinius ir veidus, poetas aprašo negerus poelgius ir aistras, muzikantai saldžiomis melodijomis žadina žalingus jausmus.

Platono mimezio teorijoje mėgdžiojimas aiškinamas kaip daikto rūšies pakartojimas, su mėgdžiojimo sąvoka susiejama meninio vaizdo problema. Dailininkas arba skulptorius, mėgdžiodamas žmogų, sukuria ne panašų žmogų, o jo atvaizdą, kuris nors išoriškai panašus, tačiau turi kitas savybes nei gyvas žmogus. Mimezio sampratoje iškeliami du svarbūs momentai: 1) dailininkas sukuria panašų į tikrovę vaizdą, 2) vaizdas yra nerealus; meno kūrinys yra mėgdžiojimas arba fantasmagorija.

Kuriantis vaizdus menas priešingas kuriančiam daiktus menui. Pirmuoju atveju dailininkas arba išsaugo daikto proporcijas ir sąlygas, arba gali ir nekreipti dėmesio į daikto prigimtį, keisti proporcijas bei spalvas. Platonas sako, kad kuriant mėgdžiojimą pakeičia iliuzija („Sofistas"). Iliuzinis

meno pobūdis ir vertė Platoną skeptiškai žvelgti į meno kūrinius. Jis rašė, kad iliuzinė tapyba trokštanti daryti stebuklus ir žavėti, kad ji esanti gundymo menas, ir manė, kad tik išsivadavęs iš iliuzijų menas galįs išvengti išsigimimo ir atlikti savo visuomenines priedermes.

Platonas suformulavo du pagrindinius meno uždavinius: naudingumas ir atitinkamumas. Tie du dalykai esantys tikrojo meno kriterijai. Jis laikėsi Sokrato požiūrio apie didelę dorovinę naudingumo reikšmę žmogaus būdui ugdyti, tačiau šis požiūris Platono yra universalizuojamas: menas turįs padėti kurti tobulą valstybę ir pritapti prie pasaulį valdančių įstatymų ir dieviškojo kosmoso. Menas privaląs kurti daiktus pagal pasaulio įstatymus, antraip jis tampąs apgaulingas.

Meno kūrinio dermę lemia dalių atitikimas, vidinė tvarka, gera struktūra, kitaip tariant, menas turi savo „pradžią, vidurį ir pabaigą". Sekdamas pitagorininkų filosofija, Platonas teigia, kad apskaičiavimas ir saikas užtikrina meno dermę. Šiuos reikalavimus tenkina architektūra, kuri labiau nei kiti menai siekia tikslumo.

3. Meninis auklėjimas. Platonas meninio auklėjimo problemą tiesiogiai sieja su idealios valstybės koncepcija, todėl labiausiai jį jaudina karių dvasinio pasaulio ugdymas. Jis kritikavo mitologiją ir poeziją, kai siekiant meniškumo pasakojamos legendos apie nedorovingą dievų ir herojų elgesį. Platonas smerkė tragikus, aukštinančius netramdomas žmogaus aistras ir kovojančius už tironijos išsaugojimą. Jis norėjo uždrausti dėstyti tokią literatūrą merginoms ir vaikinams, net ją skaityti. Meninis auklėjimas turįs būti grindžiamas gėrio ir dorovės principais. Be to, asmenybei ugdyti svarbu meninio ir fizinio auklėjimo dermė, nes menas auklėja žmogaus sielą, o gimnastika — kūną. Muzika be gimnastikos ar gimnastika be muzikos negali išugdyti valstybei reikalingų ir dvasiškai turtingų karių. Dėl blogo auklėjimo ne tik paprasta liaudis, bet ir išsilavinęs žmogus nesilaiko tiesos ir eina tamsumo, liguistos būsenos keliu („Valstybė").

Savo veikaluose filosofas įtikinėjo, jog būtina visiškai reglamentuoti civilinį gyvenimą, taip pat ir meno sritį. Pasitenkinimas ir malonumas, kuriuos teikia meno kūriniai, turį būti aukštos moralės ir priklausyti nuo įstatymų. Platonas ypač gyrė tradicinį ir statišką Egipto meną, draudžiantį bet kokias naujoves, todėl galintį auklėti valstybės piliečius. Meni-

niam auklėjimui siūlė pasitelkti poetų Tirtajo (Τυρταῖος, VII a. pr. Kr.) ir Teognido (Θέογνιδος, VI a. pr. Kr.) elegines eiles, nes pirmojo dainos šaukė į kovą su kitomis gentimis ir draudė tarpusavio vaidus. Tačiau filosofas vis dėlto labiau vertino Teognidą, kurio poezija auklėjo piliečių dorovingumą, ištikimybę taikos ir karo metu („Įstatymai").

Jūratė Svičiulienė

HIPIJAS DIDESNYSIS

Platono tyrinėtojai nesutaria, kada buvo sukurtas dialogas „Hipijas didesnysis": vieni jį priskiria ankstyvajam Platono kūrybos periodui, o kiti priešingai — vėlyvajam. Dialogas pavadintas žymaus senovės graikų sofisto Hipijo Elidiečio (Ἱππίας, g. apie 460 m. pr. Kr.) vardu, o kad skirtųsi nuo kito tuo pačiu vardu pavadinto mažesnės apimties dialogo, jis dar vadinamas „Hipiju didesniuoju". Hipijas taip pat buvo laikomas gamtos mokslų, astronomijos, geometrijos, muzikos žinovu bei poetu, garsiosios „Elegijos" autoriumi. Antikos laikais jis pasižymėjo dar ir tuo, kad už savo pamokas ėmė didelius pinigus. Platonas šiame dialoge Hipiją vaizduoja kaip pasipūtusį pagyrūną, nesugebantį atskleisti grožio esmės, ir negailestingai kritikuoja sofistines jo pažiūras.

Dialogas „Hipijas didesnysis" pratęsia ir patikslina „Iono" dialoge pradėtą grožio prigimties svarstymą. Čia nauja tai, kad Platonas grožio šaltiniu laiko jau ne dieviškąjį Apolono ir mūzų įkvėpimą, bet mėgina atskleisti filosofinę grožio esmę. Grožis čia svarstomas būties (οὐσία) požiūriu. Čia pirmą kartą pavartojamas ir žinomas Platono terminas — idėja (εἶδος), pagaliau grožis čia apibūdinamas kaip būties prasmė (λόγος) arba pagrindas.

Antologijoje pirmą kartą lietuvių kalba spausdinamas visas dialogo „Hipijas didesnysis" tekstas.

281 a *Sokratas.* Šaunus ir išmintingas Hipijau, po kokios pertraukos tu vėl atvykai pas mus į Atėnus.

Hipijas. Vis nėra laiko, Sokratai. Mat Elidė[1], kai jai tik reikia vesti derybas su kuria nors iš valstybių, visąlaik iš visų piliečių pirmiausia kreipiasi į mane ir renka mane pasiuntiniu, manyda-
b ma mane esant tinkamiausią teisėją bei pranešėją kalbų, kurios sakomos kiekvienos valstybės vardu. Taigi aš dažnai vykdavau kaip pasiuntinys į kitas valstybes, o dažniausiai dėl daugybės labai svarbių reikalų — į Lakedaimoną. Štai kodėl, kaip tu ir sakai, aš nebuvojau šiose vietose.

Sokratas. Štai ką, Hipijau, reiškia būti iš tikrųjų išmintingam
c bei nepriekaištingam žmogui. Mat tu ir privačiame gyvenime sugebi, gaudamas iš jaunuolių daug pinigų, teikti jiems dar didesnę naudą nei ta, už kurią tu gauni pinigus, ir, kita vertus, valstybinėje veikloje tu pajėgi daryti gera savo valstybei, kaip ir privalu tam, kas ketina būti ne niekinamas, bet giriamas tarp daugelio kitų žmonių. O vis dėlto, Hipijau, kodėl anie, senovėje gyvenę, žmonės, kuriems šlovę atnešė jų išmintis, pavyzdžiui, Pitakas ir Biantas[2] bei miletiečio Talio sekėjai ir gyvenę dar vėliau, iki pat Anaksagoro laikų, kodėl jie arba visi, arba dauguma jų, atrodo, vengė valstybinių reikalų?

d *Hipijas.* Nejau tu, Sokratai, manai, kad yra kita priežastis nei ta, kad jie negalėjo ir nesugebėjo aprėpti protu ir viena, ir kita — ir tai, kas bendra, ir tai, kas privatu?

Sokratas. Bet, prisiekiu Dzeusu, kaip suklestėjo kiti menai ir kokie senovės meistrai tėra menki palyginti su dabartiniais, tad ir kalbant apie jūsų, sofistų, meną, galime pasakyti, kad jis suklestėjo, o senovės išminčiai palyginti su jumis atrodo buki.

Hipijas. Visiškai teisingai kalbi.

---

[1] *Elidė* — sritis Peloponeso vakaruose, Hipijo tėvynė.

[2] *Pitakas* (Πιττακός, VII—VI a. pr. Kr.), Mitilenės miesto (Lesbo sala) tironas, ir Biantas Prienietis (Βίας, VI a. pr. Kr.) — du iš vadinamųjų senovės graikų septynių išminčių.

Sokratas. Taigi, Hipijau, jei Biantas gyventų dabar tarp mūsų, 282 a
tai palyginti su jumis jis keltų pajuoką; panašiai kalba ir skulptoriai — jei dabar gyventų Daidalas[3] ir kurtų tokius kūrinius, kokie jam atnešė šlovę, jis atrodytų juokingas.

Hipijas. Taip ir yra, Sokratai, kaip tu sakai. Tačiau aš, vengdamas gyvųjų pavydo ir bijodamas mirusiųjų rūstybės, įpratau labiau girti senovėje ir iki mūsų gyvenusius žmones nei šiuolaikinius.

Sokratas. Kaip man atrodo, Hipijau, tu puikiai galvoji ir mąstai. b
Aš galiu paliudyti, kad tu sakai tiesą ir kad iš tikrųjų jūsų menas suklestėjo taip, kad galima kartu su asmeniniais užsiimti ir valstybiniais reikalais. Štai kad ir šitas sofistas Gorgijas iš Leontinų — atvyko čion iš tėviškės valstybiniais reikalais kaip pasiuntinys ir kaip tinkamiausias iš Leontinų gyventojų užsiimti valstybine veikla. Jis ir liaudies susirinkime pasižymėjo kaip geriausias oratorius, ir privačiai sakydamas parodomąsias kalbas bei bendraudamas su jaunimu užsidirbo ir gavo iš šios valstybės daug pinigų; jei nori, tai ir mūsų bičiulis Prodikas[4] jau anksčiau dažnai atvykdavo valstybiniais reikalais. Dėl jų neseniai paskutinį kartą atvykęs iš Kėjo salos, jis labai išgarsėjo, kalbėdamas taryboje, o privačiai sakyda- c
mas parodomąsias kalbas bei bendraudamas su jaunimu gavo nepaprastai daug pinigų. Iš senovėje gyvenusių žmonių niekas niekada negeidė gauti piniginį atlyginimą ir viešai rodyti savo išmintį visokio plauko žmonėms. Štai kokie jie buvo naivūs ir nepastebėjo, d
kad pinigai turi didelę vertę. Kiekvienas iš šių dviejų sofistų užsidirbo iš išminties pinigų daugiau nei kitas amatininkas iš kokio nors savo amato. O dar pirmiau nei jie užsidirbo Protagoras.

Hipijas. Nieko doro apie tai nežinai, Sokratai, nes stebėtumeis, jei žinotum, kiek pinigų aš esu užsidirbęs. Kartą (apie kitus atvejus e
aš nutyliu), nuvykęs į Siciliją, kai ten gyveno Protagoras, labai gerbiamas, daug vyresnis už mane žmogus, aš, būdamas už jį gerokai jaunesnis, per trumpą laiką užsidirbau daugiau kaip 150 mi-

---

[3] *Daidalas* — senovės graikų mitinis architektas ir skulptorius. Už jį pralenkusio mokinio nužudymą buvo išvarytas iš Atėnų. Atsidūręs Kretoje pastatė karaliui Minojui Labirintą. Kai Minojas jį su sūnumi Ikaru įkalino Labirinte, jiedu iš vaško ir plunksnų pasidarė sparnus ir išskrido.

[4] *Prodikas* (Πρόδικος, V a. pr. Kr.) — filosofas sofistas, alegorijos „Heraklis kryžkelėje“ autorius.

nų, o vienoje visai mažučiukėje vietovėje — Inike[5] — daugiau kaip 20 minų. Parvykęs namo, atidaviau tuos pinigus tėvui, todėl jis bei kiti piliečiai nustebo ir apstulbo. Ir aš manau, kad, ko gero, uždirbau daugiau nei bet kurie kiti du sofistai drauge.

283 a *Sokratas.* Gražiai, Hipijau, kalbi, ir tai didžiulis įrodymas ir tavo išminties, ir to, kaip dabartiniai žmonės skiriasi nuo senovėje gyvenusiųjų žmonių. Pasak tavo žodžių, tarp anksčiau gyvenusiųjų žmonių Anaksagoras buvo labai didelis neišmanėlis. Mat kalbama, kad su Anaksagoru atsitiko priešingai nei su jumis: jis nesirūpinęs daugybe paveldėtų pinigų ir juos visus praradęs. Štai koks
b jis buvo neprotingas sofistas. Ir apie kitus senovėje gyvenusius pasakojami panašūs dalykai. Taigi, man rodos, tu pateiki puikų dabartinių žmonių išminties įrodymą, lygindamas juos su anksčiau gyvenusiais. Daugelio nuomone, išmintingas žmogus privalo būti labiausiai išmintingas sau pačiam. O tai nustatoma šitaip — išmintingas tas, kas užsidirba daugiausia pinigų. Bet gana apie tai. Tu man pasakyk štai ką: kuriame iš tavo aplankytų miestų tu užsidirbai daugiausia pinigų? Matyt, Lakedaimone, į kurį tu dažniausiai vyksti?

Hipijas. Prisiekiu Dzeusu, ne, Sokratai.

Sokratas. Ką tu kalbi? Ar ten mažiausiai užsidirbi?

c *Hipijas.* Ten aš niekada apskritai nieko negavau.

Sokratas. Keistai ir nesuprantamai šneki, Hipijau. Pasakyk man, ar tavo išmintis pajėgia padaryti geresnius tuos, kurie su ta išmintimi susiduria ir jos mokosi?

Hipijas. Net labai, Sokratai.

Sokratas. Tai inikiečių sūnus tu sugebėjai padaryti geresnius, o lakedaimoniečių — ne?

Hipijas. Toli gražu ne taip.

Sokratas. Tai nejau siciliečiai trokšta tapti geresni, o lakedaimoniečiai — ne?

d *Hipijas.* Be abejo, Sokratai, — šito trokšta ir lakedaimoniečiai.

Sokratas. O gal jie vengė bendrauti su tavimi, nes stokojo pinigų?

Hipijas. Aišku, kad ne, nes pinigų jie turi užtektinai.

[5] *Inikas* — miestas Sicilijoje.

Sokratas. Tai kodėl tad jie, turėdami ir noro, ir pinigų, tau galint jiems labiausiai pasitarnauti, neišleido tavęs pinigingo? Nejau lakedaimoniečiai gali savo vaikus auklėti geriau nei tu? Ar mums šitaip galvoti ir ar tu sutinki su tuo?

Hipijas. Jokiu būdu ne. e

Sokratas. Argi tu nesugebėjai įtikinti jaunuolius Lakedaimone, kad bendraudami su tavimi, jie išmoks daugiau dorybės nei bendraudami su saviškiais? Argi tu nepajėgei įtikinti jų tėvų, kad jie, jei bent kiek jaudinasi dėl savo sūnų, turėtų juos patikėti verčiau tau nei patys jais rūpintųsi? Juk tėvai ne iš pavydo neleido savo vaikams tapti kuo geresniems.

Hipijas. Aš nemanau, kad iš pavydo.

Sokratas. Tikriausiai Lakedaimone geri įstatymai?

Hipijas. Kaipgi ne?

Sokratas. O valstybėse, turinčiose gerus įstatymus, labiausiai 284 a
gerbiama dorybė.

Hipijas. Visiškai taip.

Sokratas. O tu juk geriausiai iš žmonių sugebi dorybę perteikti kitam.

Hipijas. Net labai, Sokratai.

Sokratas. Taigi ar ne Tesalijoje, Helados srityje, bus labiausiai gerbiamas tas, kuris geriausiai sugeba perteikti jojimo meną ir ar ne ten jis gaus daugiausia pinigų, kaip ir bet kur kitur, kur jojimui skiriama daug dėmesio?

Hipijas. Panašu, kad taip.

Sokratas. O ar ne Lakedaimone bus labiausiai gerbiamas tas,
kuris sugeba perteikti ypač vertingas žinias, vedančias į dorybę, ir b
ar neužsidirbs jis ten daugiausia pinigų, jei tik panorės, kaip ir bet kurioje kitoje heleniškoje valstybėje, turinčioje gerus įstatymus? Ar tu manai, kad jis bus labiau gerbiamas Sicilijoje nei Inike? Ar mums patikėti tuo, Hipijau? Mat jei tu liepsi, reikės tikėti.

Hipijas. Tėvų papročiai, Sokratai, neleidžia lakedaimoniečiams keisti įstatymus ir mokyti sūnus ne taip, kaip įprasta.

Sokratas. Ką tu sakai? Nejau tėvų papročiai neleidžia lakedaimoniečiams elgtis teisingai, o leidžia klysti?

Hipijas. Šito aš negalėčiau pasakyti, Sokratai.

Sokratas. Bet ar jie nepasielgtų teisingai, auklėdami jaunimą geriau, o ne blogiau?

Hipijas. Teisingai, tačiau svetimšalių auklėjimas prieštarauja jų įstatymams. Nagi, gerai įsidėmėk: jei kas nors kada nors ten būtų gavęs pinigų už mokymą, tai aš būčiau gavęs daugiausia, nes jie mėgsta manęs klausytis ir mane giria. Tačiau, kaip sakau, jie neturi tokio įstatymo.

d *Sokratas.* Kaip tu sakai, Hipijau, ar įstatymas valstybei daro žalą ar naudą?

Hipijas. Aš manau, kad įstatymas leidžiamas dėl naudos, bet kartais, jei jis yra blogai sukurtas, ir kenkia[6].

Sokratas. Kaip čia taip? Nejau leidžiantys įstatymą nekuria jo kaip didžiausio gėrio valstybei, be kurio neįmanoma teisiškai gyventi?

Hipijas. Tiesą sakai.

Sokratas. Taigi kai mėginantys leisti įstatymus nusižengia gėriui, jie nusižengia ir tam, kas įstatymiška, ir pačiam įstatymui. Kaip tu sakai?

e *Hipijas.* Tiksliau pasakius, Sokratai, taip ir yra, tačiau žmonės paprastai taip šito nevadina.

Sokratas. Ar nusimanantys žmonės, Hipijau, ar neišmanėliai?

Hipijas. Dauguma.

Sokratas. Ar šita dauguma žino tiesą?

Hipijas. Žinoma, ne.

Sokratas. Bet supratingi žmonės mano, kad labiau įstatymiška yra tai, kas iš tikrųjų visiems žmonėms naudingiau, nei tai, kas mažiau naudinga. Ar tu nesutinki?

Hipijas. Taip, sutinku, kad išties taip ir yra.

Sokratas. Taigi ar taip yra ir ar taip būna iš tikrųjų, kaip galvoja nusimanantys žmonės?

Hipijas. Taip.

285 a *Sokratas.* Tai lakedaimoniečiams yra naudingiau, kaip tu sakai, gauti iš tavęs išsilavinimą, nors ir svetimšališką, o ne vietinį.

[6] Čia Hipijas objektyviai vertina įstatymo esmę, tuo tarpu sofistai buvo linkę manyti, kad įstatymas prieštarauja žmogaus prigimčiai, nes esą žmogui iš prigimties viskas galima.

Hipijas. Ir sakau teisybę.

Sokratas. Ir tai, kas naudingiau, yra labiau įstatymiška, — ir šitai tu sakai, Hipijau?

Hipijas. Juk pasakiau.

Sokratas. Taigi, pasak tavo žodžių, lakedaimoniečių sūnums labiau įstatymiška būti Hipijo mokomiems, o mažiau įstatymiška — tėvų, jei jie iš tikrųjų gaus iš tavęs daugiau naudos.

Hipijas. Bet jie iš tikrųjų gaus naudos, Sokratai.

Sokratas. Taigi lakedaimoniečiai, nemokėdami tau pinigų ir ne- b
patikėdami tau savo sūnų, nusikalsta įstatymams.

Hipijas. Sutinku su tuo. Man atrodo, kad tu kalbi mano naudai, ir man nereikia nė kiek tau prieštarauti.

Sokratas. Taigi, bičiuli, mes manome, kad lakedaimoniečiai laužo įstatymus, ir taip jie elgiasi svarbiausiuose dalykuose, nors ir atrodo labiausiai prisilaiką įstatymų. Bet prisiekiu dievais, Hipijau, už ką jie tave giria ir ko mėgsta klausytis? Tikriausiai to, ką
tu geriausiai išmanai — apie žvaigždynus ir dangaus reiškinius? c

Hipijas. Jokiu būdu ne. Šito jie nepakenčia.

Sokratas. O ar mėgsta klausytis apie geometriją?

Hipijas. Visai nemėgsta, nes dauguma jų, trumpai kalbant, net ir skaičiuoti nemoka.

Sokratas. Vadinasi, jie toli gražu nepakenčia tavo išvedžiojimų apie skaičiavimus.

Hipijas. Toli gražu ne, prisiekiu Dzeusu.

Sokratas. O ar mėgsta klausytis to, ką tu tiksliausiai iš žmonių d
moki išaiškinti — apie raidžių ir skiemenų, ritmų bei harmonijų reikšmingumą?

Hipijas. Apie kokias dar harmonijas ir raides!

Sokratas. O apie ką jie mielai tavęs klausosi ir už ką tave giria? Pats man pasakyk, nes aš nenuspėju.

Hipijas. Jie labai mielai klauso, Sokratai, apie didvyrių ir žmonių kilmę, apie gyventojų persikėlimą, apie tai, kaip senovėje buvo įku-
riamos valstybės, ir apskritai visokių pasakojimų apie senovę. Tad e
dėl jų aš buvau priverstas ištyrinėti ir išmokti visus šiuos dalykus.

Sokratas. Prisiekiu Dzeusu, Hipijau, tau pasisekė, kad lakedaimoniečiai nepatiria malonumo kam nors išvardijant mūsų archon-

tus, pradedant Solonu. O jei taip būtų, tai tu turėtum vargo, iškaldamas visa tai.

Hipijas. Kodėl gi, Sokratai? Juk aš, vieną syk išgirdęs 50 vardų, juos įsiminsiu.

Sokratas. Teisybę sakai, o aš ir nepastebėjau, kad tu turi tokią
286 a atmintį. Dabar aš suprantu, kad lakedaimoniečiai pagrįstai mėgsta tave, kaip daug žinantį žmogų, ir samdo tave lyg vaikai senutes, kad pasiklausytų malonių pasakojimų.

Hipijas. Prisiekiu Dzeusu, Sokratai, neseniai ten aš susilaukiau pasisekimo, pasakodamas apie gražius užsiėmimus, kuriems turi atsidėti jaunas žmogus. Mat aš turiu šia tema puikiai parengtą
b kalbą, ypač gerą posakiais. Kalbos įžanga ir pradžia štai kokia. Kai buvo paimta Troja, Neoptolemas paklausė Nestoro[7], kokie yra gražūs užsiėmimai, kuriems atsidėjęs jaunuolis gali įgyti didžiausią šlovę. Po to kalba Nestoras ir pateikia jam labai daug gražių nuostatų. Šitą kalbą aš išdėsčiau ten, Lakedaimone, ir čia ją ketinu pasakyti poryt Feidostrato[8] mokykloje, o ir daugelį kitų vertų paklausyti kalbų. Mat manęs paprašė Eudikas[9], Apemanto sūnus. Na,
c žiūrėk, ir pats dalyvautum ir atsivestum kitus, kurie išklausę sugebėtų įvertinti tai, kas pasakyta.

Sokratas. Jei dievas panorės, taip ir bus, Hipijau. Tačiau tu man dabar trumpai atsakyk į štai ką (mat kaip tik laiku man priminei). Neseniai, o brangusis, vienas žmogus pastatė mane į keblią padėtį, kai aš kalbėdamas vienus dalykus peikiau kaip bjaurius, o kitus — gyriau kaip gražius. Jis labai įžūliai manęs paklausė maždaug taip:
d „O iš kur tu, Sokratai, žinai, kas yra gražu ir kas yra bjauru? Na, ar gali pasakyti, kas yra grožis?" Ir aš per savo naivumą suglumau ir neturėjau jam ką, kaip derėtų, atsakyti. Taigi pasitraukdamas iš pokalbio, niršau ant savęs, priekaištavau sau ir žadėjau, kai tik susitiksiu su kuriuo nors iš jūsų, išminčių, paklausiu jūsų ir išklausęs, išmokęs bei įsidėmėjęs, vėl nueisiu pas paklaususįjį ir kalbo-

[7] *Neoptolemas, Nestoras* — Homero „Iliados" personažai.

[8] *Feidostratas* (Φειδόστρατος) — Atėnų gramatikas, sofistas.

[9] *Eudikas* — Platono dialogo „Hipijas mažesnysis" personažas. Tikriausiai pas jį Atėnuose buvo apsistojęs Hipijas.

mis nuginčysiu jį. Tad dabar, kaip sakau, tu atvyksti pačiu laiku ir
paaiškink man, kaip pridera, kas tai yra grožis. Atsakydamas pa-
mėgink kuo tiksliausiai tai išdėstyti, kad aš, antrąkart sukirstas, e
vėl neužsitraukčiau pajuokos. Mat tu šitai puikiai išmanai ir tai gal
yra tik mažytė dalelytė daugybės tavo žinių.

Hipijas. Prisiekiu Dzeusu, Sokratai, tikrai mažytė ir, trumpai
šnekant, visai nevertinga. 287 a

Sokratas. Taigi aš lengvai išmoksiu, ir manęs jau niekas nesukirs.

Hipijas. Tikrai niekas, antraip aš būčiau kvailas ir naivus.

Sokratas. Prisiekiu Hera, gerai kalbi, kad tik mes įveiktume tą žmogų! Bet ar aš nė kiek nesutrukdysiu tau, jei pamėgdžiodamas jį imsiu prieštarauti tavo atsakymams, kad mane kuo geriau išmokytum. Mat aš gana gerai moku ginčytis. Todėl, jei tau tas pat, noriu tau paprieštarauti, kad tvirčiau išmokčiau.

Hipijas. Nagi prieštarauk, nes, kaip ką tik pasakiau, šis klausi- b
mas nėra svarbus. Aš juk galėčiau išmokyti tave atsakyti ir į daug
sunkesnius klausimus nei šis, kad nė vienas žmogus negalėtų tavęs
sukirsti.

Sokratas. Ak, kaip tu gerai kalbi! Na, kadangi ir tu liepi, paban-
dysiu, lyg virtęs anuo žmogumi, kai ko tavęs paklausti. Mat jei tu
jam sakytum tą kalbą apie gražius užsiėmimus, kurią minėjai, tai
jis, išklausęs jos ir tau nustojus kalbėti, paklaustų pirma ne apie ką c
nors kita, bet apie grožį — mat taip jis įpratęs — ir pasakytų:
„Atvykėli iš Elidės, ar teisuoliai yra teisūs dėl teisumo?" Atsakyk,
Hipijau, lyg jam klausiant.

Hipijas. Atsakysiu — taip, dėl teisumo.

Sokratas. Išeina, kad teisumas yra kažkas tai, kas egzistuoja?

Hipijas. Visiškai taip.

Sokratas. Taigi ar išminčiai yra išmintingi dėl išminties ir visa, kas gera, ar nėra dėl gėrio?

Hipijas. Kaipgi ne?

Sokratas. Ir visa tai yra dėl kažko, kas egzistuoja, o ne dėl to, ko nėra?

Hipijas. Tikrai dėl kažko, kas egzistuoja.

Sokratas. O ar visa, kas gražu, nėra gražu dėl grožio?

Hipijas. Taip, dėl grožio. d

Sokratas. O jis yra kažkas tai, kas egzistuoja?

Hipijas. Taip, kažkas tai. Kodėl ne?

Sokratas. Na, svetimšali, pasakyk, kas tad yra grožis?

Hipijas. Sokratai, ar klausiantysis nori sužinoti ne ką nors kita, o tik tai, kas yra gražu?

Sokratas. Man taip neatrodo, Hipijau. Jis klausia, kas yra grožis.

Hipijas. O kuo viena skiriasi nuo kito?

Sokratas. Ar tau atrodo, kad niekuo nesiskiria?

Hipijas. Atrodo, kad nesiskiria.

Sokratas. Ką gi, matyt, tu geriau žinai. Bet vis tiek, brangusis,
e pamąstyk. Mat jis klausia tavęs ne to, kas gražu, bet to, kas yra grožis.

Hipijas. Suprantu, brangusis, ir atsakysiu jam, kas yra grožis, ir jis manęs niekada nesukirs. Gerai žinok, Sokratai, jei jau reikia sakyti teisybę: grožis — graži mergaitė.

Sokratas. Prisiekiu šunimi, Hipijau, na ir puikiai bei šauniai tu atsakei! O jei aš šitaip atsakysiu, ar būsiu atsakęs į klausimą, ir atsakęs teisingai, ir ar nebūsiu sukirstas?

288 a *Hipijas*. Kaipgi tu galėtum būti sukirstas, Sokratai, jeigu visi taip mano ir visi klausydamiesi paliudys, kad tu kalbi teisingai?

Sokratas. Žinoma, lai būna taip. Nagi, Hipijau, aš vėl pakartosiu sau, ką tu sakai. Anas žmogus paklaus manęs maždaug taip: „Nagi, Sokratai, atsakyk man, ar visi daiktai, kuriuos tu vadini gražiais, iš tikrųjų yra gražūs, jei grožis egzistuoja pats savaime?“ Aš gi atsakysiu, kad, jei graži mergaitė yra grožis, tai juk yra kažkas, dėl ko daiktai gali būti gražūs.

b *Hipijas*. Ar tu manai, kad jis dar bandys tave sukirsti, teigdamas, kad nėra gražu tai, apie ką tu kalbi? O jei bandys, ar nebus juokingas?

Sokratas. Gerai žinau, keistuoli, kad bandys. O ar bus juokingas pabandęs, šitai paaiškės. Aš noriu tau pasakyti, ką jis tikrai kalbės.

Hipijas. Nagi, sakyk.

Sokratas. Jis pasakys: „Koks tu žavus, Sokratai! Ar graži kumelė, kurią net ir dievas orakulo ištarmėje[10] išgyrė, nėra grožis?“ Ką

[10] Turimas galvoje orakulo atsakymas Megaros miesto gyventojams, skelbusiems savo pranašumą prieš visus graikus.

mes atsakysime, Hipijau? Ar mums atsakyti, kad ir kumelė, jei graži, yra grožis? Ar mes išdrįsime neigti, kad tai, kas yra gražu, nėra grožis?

Hipijas. Teisybę kalbi, Sokratai, nes ir dievas tai teisingai nurodė: mat mūsuose labai gražios kumelės.

Sokratas. Jis pasakys: „Tegu būna taip. O kas yra graži lyra? Ar ne grožis?" Ką mums atsakyti, Hipijau?

Hipijas. Taip.

Sokratas. Na, o po to jis paklaus maždaug taip (aš tai gerai žinau, nes sprendžiu iš jo būdo): „O, brangusis, kas tai yra gražus puodas? Ar ne grožis?

Hipijas. Kas tai per žmogus, Sokratai? Lyg koks neišmanėlis, jis c
drįsta tokiame rimtame pokalbyje šnekėti tokius kvailus dalykus.

Sokratas. Toks jau jis žmogus, Hipijau, — negudrus, grubokas, nesirūpinantis niekuo kitu, kaip tik teisybe. Vis dėlto reikia atsakyti tam žmogui, ir aš iš anksto atsakau: jei puodas nužiestas gero puodžiaus, jei jis lygaus paviršiaus, apvalainas ir išdegtas taip gerai, kaip kai kurie labai gražūs dviąsiai puodai iš tų gražiųjų, į kuriuos pareina šešios chojos[11]. Jei jis klaustų apie šitokį puodą, d
reikėtų sutikti, kad jis yra gražus. Kaipgi mes galėtume sakyti, kad tai, kas gražu, nėra gražu?

Hipijas. Jokiu būdu ne, Sokratai.

Sokratas. Taigi jis paklaus: „Ar gražus puodas yra grožis?" Atsakyk.

Hipijas. Aš manau, Sokratai, kad taip ir yra. Grožis yra ir šis gražiai pagamintas indas, bet apskritai, lyginant jį su kumele, mergaite ir visais kitais gražiais dalykais, jo neverta laikyti gražiu.

Sokratas. Tebūnie taip. Aš žinau, Hipijau, kad tam, kuris šito 289 a
klausinėja, mes turėtume paprieštarauti taip: „Žmogau, tu nežinai, kad yra teisingas Herakleito posakis: „Gražiausia beždžionė palyginti su žmonėmis yra bjauri". O gražiausias puodas palyginti jį su mergaitėmis yra neišvaizdus, kaip sako išmintius Hipijas. Ar ne taip, Hipijau?

Hipijas. Aišku, Sokratai, visai teisingai atsakei.

---

[11] Viena choja — 3,2 litro.

b *Sokratas.* Na, paklausyk. Po to, aš gerai žinau, jis paklaus: „Kaip tai, Sokratai? Ar mergaičių giminė, jei ją kas palygins su dievų gimine, neatsidurs tokioje padėtyje, kaip ir puodas, kai jis lyginamas su mergaitėmis? Argi nepasirodys gražiausia mergaitė bjauri? Ir ar to paties neteigia Herakleitas, kuriuo tu remiesi, sakydamas, kad „Išmintingiausias žmogus atrodys beždžionė palyginti su dievu ir išmintimi, ir grožiu, ir visais kitais atžvilgiais?" Ar sutikti mums, Hipijau, kad gražiausia mergaitė, palyginti ją su dievų gimine, yra bjauri?

c *Hipijas.* Kas šitam prieštarautų, Sokratai?

Sokratas. O jei su šituo sutiksime, anas žmogus nusijuoks ir pasakys: „Sokratai, ar tu pameni, ko aš tavęs klausiau?" Aš atsakysiu, kad jis klausė, kas yra grožis apskritai. Tuomet jis pasakys: „Tu juk, paklaustas apie grožį, nurodai atsitiktinį dalyką, kuris, kaip pats sakai, yra nė kiek ne daugiau gražus kaip bjaurus". Aš atsakysiu: „Atrodo, kad taip". O ką tu man, dauguži, patari atsakyti?

Hipijas. Aš taip ir patariu atsakyti. Juk jis teisingai pasakys, kad žmonių giminė palyginti su dievais nėra graži.

d *Sokratas.* Jis pasakys: „Jeigu aš iš pradžių būčiau paklausęs, kas yra gražu ir kas bjauru, ir jei tu man būtum atsakęs, kaip dabar, tai būtum atsakęs teisingai? O gal tau jau atrodo, kad tas grožis, kuriuo pasipuošia visi kiti daiktai ir dėl kurio jie atrodo gražūs, yra idėja (εἶδος), ir kai ji prisijungia prie ko, šitai tampa gražia mergaite arba gražiu arkliu, arba gražia lyra?"

Hipijas: Tačiau, Sokratai, jei jis šito teiraujasi, — kas yra grožis,
e kuris puošia visus kitus daiktus ir kuriam prisijungus viskas darosi gražu, į tai jam visų lengviausia atsakyti. Vadinasi, šis žmogus labai naivus ir nieko nenutuokia apie gražius turtus. Juk jei jam atsakysi, kad grožis, apie kurį jis klausia, yra ne kas kita kaip auksas, jis suglums ir nebandys tavęs sukirsti. Mat mes visi žinome, jog jei kas nors bus paauksuota, tai papuošus auksu pasirodys gražu, net jei anksčiau atrodė bjauru.

Sokratas. Tu nežinai, Hipijau, to žmogaus, koks jis užsispyręs ir kaip nelengvai nusileidžia.

290 a *Hipijas.* Kaipgi, Sokratai? Jis privalo sutikti su tuo, kas teisingai kalbama, o jei nesutiks — pasirodys juokingas.

Sokratas. Taigi, brangusis, jis ne tik kad nesutiks su šitokiu atsakymu, bet ir ims visaip iš manęs juoktis ir paklaus: „O tu, pasipūtėli, ar galvoji, kad Feidijas yra blogas menininkas?"[12] Ir aš, manau, atsakysiu: „Jokiu būdu — ne." b

Hipijas. Ir teisingai atsakysi, Sokratai.

Sokratas. Tikrai teisingai. Taigi po to, kai aš sutiksiu, kad Feidijas yra geras menininkas, anas paklaus: „Vadinasi, tu galvoji, kad Feidijas nežino to grožio, apie kurį tu kalbi?" O aš pasidomėsiu: „Kodėl?" Jis atsakys: „O todėl, kad jis nesukūrė auksinių nei Atėnės akių, nei veido, nei kojų, nei rankų, o padarė juos iš dramblio kaulo, nors jie būtų atrodę gražiausiai iš aukso. Aišku, kad jis šitaip suklydo neišmanydamas, nes nežinojo, kad auksas ir yra kaip tik tai, kas daro viską, kas paauksinama, gražų." Tai ką mums atsakyti šitaip kalbančiam, Hipijau?

Hipijas. Atsakyti visai nesunku. Mat pasakysime, kad jis teisingai c
pasielgė, nes manau, kad ir tai, kas iš dramblio kaulo, yra gražu.

Sokratas. Jis paklaus: „Bet ko gi jis akių obuolių nepadarė iš dramblio kaulo, bet padarė iš akmens, suradęs akmenį kaip galima panašesnį į dramblio kaulą? Ir ar gražus akmuo yra grožis?" Ar patvirtinsime tai, Hipijau?

Hipijas. Patvirtinsime, kada akmuo pritinka.

Sokratas. O kada nepritinka, tai tas akmuo — bjaurus? Sutikti man ar ne?

Hipijas. Sutik, kad taip, kada nepritinka. d

Sokratas. Jis pasakys: „Kaipgi taip? O tu, išminčiau, pasakyk ar dramblio kaulas ir auksas, jei pritinka, nedaro daiktų gražiai atrodančių, o kai nepritinka — bjaurių? Ar mes tai paneigsime, ar sutiksime su juo, kad jis teisingai kalba?

Hipijas. Sutiksime, kad kiekvieną daiktą daro gražų tai, kas jam pritinka.

Sokratas. Jis pasakys: „O kai kas pripylęs gražų puodą, apie kurį ką tik kalbėjome, virs jame skanų viralą, — koks samtis — auksinis ar figmedžio — pritiks tam puodui?"

---

[12] Čia ir vėliau kalbama apie Atėnės Paladės statulą Partenone, kurią sukūrė skulptorius Feidijas (Φειδίας, 490—432 m. pr. Kr.).

e *Hipijas.* O Herakli! Apie kokį žmogų tu kalbi, Sokratai? Ar nenori man pasakyti, kas jis?

Sokratas. Tu jo nepažintum, nors ir pasakyčiau tau vardą.

Hipijas. Bet ir dabar aš suprantu, kad jis yra kažkoks nemokša.

Sokratas. Labai priekabus žmogus, Hipijau. Bet vis dėlto, ką
mes sakysime? Kuris iš tų dviejų samčių pritinka viralui ir puodui?
Argi neaišku, kad išdrožtas iš figos medžio? Mat jis ir viralą padaro
gardesnio kvapo ir sykiu, drauguži, negali, sukūlęs mūsų puodą,
išlieti valgį ir užgesinti ugnį bei palikti besiruošiančius valgyti be
puikių patiekalų. O visa tai padarytų auksinis samtis. Todėl, man
291 a atrodo, mums reikia sakyti, jog figmedžio samtis pritinka labiau
nei auksinis, jei tik tu neteigi ko nors kito.

Hipijas. Jis labiau pritinka, Sokratai. Tačiau aš nesikalbėčiau su žmogumi, klausiančiu tokių dalykų.

Sokratas. Teisybė, drauguži, juk tau, taip gražiai apsirengusiam,
taip gražiai apsiavusiam, pagarsėjusiam tarp visų helėnų išmintimi,
netiktų klausytis šitokių kalbų. O man nieko nereiškia bendrauti
b su tuo žmogumi. Todėl mane iš anksto pamokyk ir atsakinėk už
mane. Šis žmogus pasakys: „Na, jeigu figmedžio samtis pritinka
labiau nei auksinis, tai ar jis nėra gražesnis? Juk tu sutikai, Sokratai, kad tai, kas pritinka, yra gražiau už nepritinkantį“. Ar mums
sutikti, Hipijau, kad figmedžio samtis yra gražesnis už auksinį?

Hipijas. Ar nori, Sokratai, kad aš tau pasakyčiau, kaip tau nusakyti, kas yra grožis, kad atsikratytum ilgų kalbų?

c *Sokratas.* Aišku, taip. Tačiau ne anksčiau, nei tu man nurodysi,
ką man atsakyti — katrą iš tų dviejų samčių, apie kuriuos ką tik
kalbėjau, laikyti pritinkančiu ir gražesniu?

Hipijas. Na, jei nori, atsakyk jam, kad tą, kuris išdrožtas iš figmedžio.

Sokratas. Na, o dabar pasakyk tai, ką tik ką ketinai pasakyti. Mat jei aš teigiu, kad grožis yra auksas, tai, man rodos, šitaip atsakant auksas pasirodys nė kiek ne gražesnis už figmedį. Ką tad tu dabar teigi esant grožiu?

d *Hipijas.* Aš tau pasakysiu. Man rodos, kad tu sieki atsakymo
apie tokį grožį, kuris niekada niekur niekam nepasirodys bjaurus.

Sokratas. Visiškai taip, Hipijau, tu puikiai dabar supratai.

Hipijas. Taigi paklausyk. Žinok, jei kas nors turės ką paprieštarauti šitam atsakymui, aš pareikšiu, kad nieko nebenutuokiu.

Sokratas. Vardan dievų, na, pasakyk kuo greičiau.

Hipijas. Taigi aš visada visur ir visiems sakau, kad geriausias dalykas yra būti turtingam, sveikam, helėnų gerbiamam, sulauku- e
siam senatvės žmogui, kuris gražiai palaidojo savo mirusius tėvus, ir kad jį gražiai ir iškilmingai palaidotų jo paties vaikai.

Sokratas. Ak, kaip nuostabiai, kaip puikiai tu pasakei ir kaip tai verta tavęs! Prisiekiu Hera, aš žaviuosi tavimi, nes tu, atrodo, man geraširdiškai padedi, kiek tik gali. Bet mums nesiseka su tuo žmogumi. Gerai žinok, kad jis dabar net labai pasijuoks iš mūsų.

Hipijas. Kvailu juoku pasijuoks, Sokratai, nes jis neturės ką 292 a
atsakyti į šitai, o juokdamasis juoksis iš savęs ir pats pasidarys pašaipos objektu visiems aplinkiniams.

Sokratas. Gal ir taip, o gal jis, išgirdęs šitokį atsakymą, kaip aš spėju, išdrįs ne tik išjuokti mane.

Hipijas. O ką dar?

Sokratas. Jei jis kartais turės lazdą ir jei aš, bėgdamas nuo jo, nepabėgsiu, tai jis pamėgins mane gerokai apkulti.

Hipijas. Ką tu kalbi? Ar šitas žmogus koks tavo šeimininkas ir b
ar taip pasielgęs neapgailestaus ir nebus nubaustas? O gal jūsų valstybė neteisiška? Ar ji leidžia piliečiams nebaudžiamai mušti vienas kitą?

Sokratas. Jokiu būdu neleidžia.

Hipijas. Taigi jei jis neteisingai tave muš, bus nubaustas.

Sokratas. Man taip neatrodo, Hipijau. Mat jei aš taip atsakyčiau, tai jis mane muštų, man rodos, teisingai.

Hipijas. Na, ir man šitaip atrodo, Sokratai, nes ir tu pats šitaip manai.

Sokratas. Tačiau ar man tau paaiškinti, kodėl aš pats taip manau, kad, šitaip atsakydamas, teisingai gausiu lupti? O gal tu neišsiaiškinęs aplupsi mane? Ar išklausysi mano šnekos?

Hipijas. Būtų keista, Sokratai, jei atsisakyčiau. Na, ką tu sakai? c

Sokratas. Aš tau kalbėsiu tokiu pat būdu, kaip ką tik dabar, pamėgdžiodamas aną žmogų, kad nepasakyčiau tau žodžių, kuriais anas prabils į mane — nemalonių ir neįprastų. Gerai žinok, kad jis

man kalbės: „Sokratai, pasakyk man, ar nemanai, kad neteisingai gavai lupti tu, kuris, sugiedojęs šitokį ditirambą, taip labai nemokšiškai išsisukai nuo klausimo?“ Aš paklausiu: „Kaip tai?“ Jis atsa-
d kys: „Kaip? Ar tu negali prisiminti, kad aš klausiau apie grožį apskritai, kuris, kai tik prisišlieja prie bet kokio daikto, daro jį gražų, — ir akmenį, ir pliauską, ir žmogų, ir visokią veiklą, ir kiekvieną mokslą. Mat aš juk klausiu tavęs, žmogau, kas yra grožis, ir galiu susikalbėti su tavimi ne geriau, nei kad tu būtum akmuo ar girnos, neturinčios nei ausų, nei smegenų“. O ar tu neužpyktum, jei aš, išsigandęs, į tai atsakyčiau, Hipijau, štai ką: „Betgi
e Hipijas pasakė, kad šitai ir yra grožis, nors aš jo klausiau lygiai taip pat, kaip tu manęs, — kas visiems ir visada yra grožis“. Taigi kaip man atsakyti? Ar nesupyksi, jei šitaip jam atsakysiu?

Hipijas. Aš gerai žinau, Sokratai, kad tai, ką aš pasakiau, yra ir bus visiems gražu.

Sokratas. „Buvo ir bus? — pasakys. — O grožis visada yra gražus“.

Hipijas. Visiškai taip.

Sokratas. Jis paklaus: „Vadinasi, ir buvo gražus?“

Hipijas. Ir buvo.

Sokratas. Jis paklaus: „Ar atvykėlis iš Elidės pareiškė, kad ir Achilui gražu būti vėliau palaidotam už savo tėvus, ir jo dėdei
293 a Ajakui[13], ir kitiems, kurie kilę iš dievų, ir patiems dievams?“

Hipijas. Kaip tai? Eik po paraliais! Nedievobaimingi šitokie ano žmogaus klausimai, Sokratai.

Sokratas. Kodėl gi? Ar labai nepadoru, kitam klausinėjant, atsakinėti: „Taip ir yra“.

Hipijas. Galimas daiktas.

Sokratas. Jis paklaus: „O gal tu esi tas, kuris teigia, kad visiems ir visada yra gražu būti palaidotiems palikuonių ir palaidoti savo tėvus? Ar nebuvo vienas iš tų visų Heraklis[14] ir visi tie, apie kuriuos mes ką tik kalbėjome?“

---

[13] *Ajakas* — senovės graikų mitinis personažas, Dzeuso sūnus, Pelėjo tėvas ir Achilo dėdė.

[14] Kentėdamas nuo nuodais išmirkusių drabužių Heraklis įsakė sukrauti laužą, kuriame jis susidegino. Dėl savo kančių jis buvo Dzeuso paimtas į Olimpą. Taigi Heraklio laidotuvės ne tokios jau gražios, greičiau jos tragiškos.

Hipijas. Bet aš nesakiau, kad tai gražu dievams.

Sokratas. Atrodo, kad herojams taip pat ne.

Hipijas. Nei tiems, kurie buvo dievų vaikai. b

Sokratas. O kurie nebuvo?

Hipijas. Tiems taip, sakiau.

Sokratas. Taigi iš tavo kalbos, kaip atrodo, vėlgi išeina, kad kas yra baisu, nedora ir bjauru herojams Tantalui ir Dardanui bei Dzetui, tai tas Pelopui[15] ir kitiems šitokios kilmės žmonėms yra gražu.

Hipijas. Aš taip manau.

Sokratas. Jis pasakys: „Taigi tu manai tai, ko neseniai neteigei, kad kai kam kartais yra bjauru, palaidojus tėvus, būti palaidotam c vaikų? Maža to, atrodo, neįmanoma, kad tai atsitiktų su visais ir būtų gražu. Taigi su šiais dalykais yra tas pat, kas ir su anksčiau paminėtais pavyzdžiais — su mergaite ir puodu, dar juokingiau, kad šie dalykai vieniems yra gražu, o kitiems — negražu". Ir jis pridurs: „Ir šiandien, Sokratai, tu dar negali atsakyti į klausimą, kas yra grožis". Tai šitaip ir anaip jis mane pagrįstai koneveiks, jeigu aš jam taip atsakysiu. Taigi, Hipijau, maždaug šitokiu būdu jis daugiausia kalbasi su manimi. O kartais jis, lyg pagailėjęs ma- d nęs dėl nepatyrimo ir nemokšiškumo, ir pats man pakiša klausimų, pavyzdžiui, kas man atrodo, kad yra grožis, arba kartais klausinėja apie kokį nors pirmą pasitaikiusį dalyką, arba apie tai, apie ką užsimezga kalba.

Hipijas. Kaip tu čia kalbi, Sokratai?

Sokratas. Aš tau paaiškinsiu. Mat jis pasakys: „Keistuoli Sokratai, liaukis man taip atsakinėjęs į šitokius klausimus, nes tai pernelyg naivu ir lengvai nuginčijama. Nagi, žiūrėk, ar tau atrodo, e kad gražu yra tai, apie ką mes ką tik užsiminėme atsakydami, kai kalbėjome, kad auksas, kai jis pritinka vieniems daiktams — yra gražu, o kai netinka kitiems — nėra gražu. Taip yra ir su visu kuo kitu, kam yra būdinga ši savybė. Panagrinėk atskirai tai, kas pritinka, ir atskirai to dalyko, kuriam jis pritinka, prigimtį — ar kartais grožis nėra tai, kas prigimčiai pritinka?" Ir aš paprastai kiek-

[15] *Tantalas* — Frigijos karalius. *Dardanas* — trojiečių pradininkas. *Dzetas* — Tebų herojus. Visi jie — Dzeuso ir mirtingų moterų vaikai, t. y. pusdieviai. *Pelopas* — Tantalo sūnus.

vieną kartą sutinku su tuo, nes neturiu ką atsakyti. O ar tu nemanai, kad tas, kas pritinka, ir yra gražu?

Hipijas. Visiškai taip, Sokratai.

Sokratas. Panagrinėkime tai, kad kaip nors neapsiriktume.

Hipijas. Taip, reikia panagrinėti.

Sokratas. Taigi žiūrėk, ką mes vadiname tinkamumu — ar tai,
294 a kas prisišliejęs prie bet kokių daiktų verčia kiekvieną iš jų atrodyti
gražų, ar tai, kas verčia daiktus būti gražius? O gal nei viena, nei
kita?

Hipijas. Man rodos, tai, kas verčia daiktus atrodyti gražiais. Pavyzdžiui, kai koks nors žmogus apsivelka jam tinkančius rūbus arba apsiauna jam tinkančius batus, atrodo gražesnis, net jei yra juokingas.

Sokratas. Taigi jei tinkamumas verčia daiktus atrodyti gražes-
nius nei jie yra, tai gal tinkamumas yra kažkokia apgavystė, susi-
b jusi su grožiu. Šitai, ko gero, yra ne tai, ko mes ieškome, Hipijau.
Juk mes tyrinėjome tai, dėl ko visi gražūs daiktai yra gražūs, pa-
našiai kaip visi dideli daiktai yra dideli dėl savo apstumo. Dėl šito
apstumo visi daiktai yra dideli, o jei kurie ir neatrodo tokie, bet
pranoksta kitus, jie būtinai turi būti dideli. Šitaip mes kalbame ir
apie tai, kas yra grožis, dėl kurio visi daiktai yra gražūs ar jie
atrodo tokie, ar ne. O kas tai galėtų būti? Grožis, ko gero, nebus
c tinkamumas, nes jis, kaip tu pasakei, verčia daiktus atrodyti gra-
žesnius, nei jie yra, ir neleidžia jiems atrodyti tokiems, kokie jie
yra. Reikia pabandyti aptarti, kas yra tai, kas verčia daiktus būti
gražius, kaip aš ką tik pasakiau, nesvarbu, ar jie tokie atrodo, ar
ne. Jei mes tyrinėjame grožį, tai tyrinėjame ir šitai.

Hipijas. Betgi, Sokratai, tinkamumas prišlietas prie daiktų, verčia juos ir būti gražiais, ir atrodyti tokiais.

Sokratas. Bet juk neįmanoma, kad iš tikrųjų gražūs daiktai neatrodytų gražūs, esant tai savybei, kuri verčia juos atrodyti gražiais.

Hipijas. Neįmanoma.

d *Sokratas.* Ar mes sutiksime su tuo, Hipijau, kad iš tikrųjų visi
gražūs ir įpročiai, ir darbai yra laikomi ir atrodo visiems visada
gražūs, ar visai priešingai, niekas nežino, kad jie yra gražūs, ir

dėl jų daugiausia kyla pyktis bei kova tiek tarp atskirų žmonių privačiame gyvenime, tiek ir tarp valstybių valstybiniame gyvenime?

Hipijas. Labiau sutiksime, Sokratai, su tuo, kad niekas nežino, jog jie gražūs.

Sokratas. Tačiau to nebūtų, jei jiems būtų būdinga atrodyti gražiems. O tai būtų tik tuomet, jei tas tinkamumas būtų gražus ir verstų daiktus ne tik būti gražius, bet ir atrodyti gražiais. Taigi tinkamumas, jei jis yra tai, kas verčia daiktus būti gražius, galėtų būti grožis, kurio mes ieškome, bet ne tai, kas verčia daiktus atro- e
dyti gražiais. Kita vertus, jei tinkamumas yra tai, kas verčia daiktus atrodyti gražiais, jis negalėtų būti tas grožis, kurio mes ieškome. Grožis verčia daiktą būti gražų, o juk tas pats daiktas niekada negali versti ir atrodyti, ir būti ne tik gražus, bet ir kas nors kita. Taigi pasirinkime, ar tinkamumas yra tai, kas verčia atrodyti gražiu, ar tai, kas verčia būti gražiam.

Hipijas. Man atrodo, kad tai, kas verčia atrodyti, Sokratai.

Sokratas. Ak, Hipijau, nuo mūsų paspruko supratimas, kas yra grožis, nes tinkamumas pasirodė kažkas kita nei grožis.

Hipijas. Prisiekiu Dzeusu, Sokratai, ir man atrodo, kad kažkaip neįprastai paspruko.

Sokratas. Tačiau, drauguži, daugiau jo nebepaleiskime. Mat aš 295 a
dar turiu šiek tiek vilties išsiaiškinti, kas vis dėlto yra grožis.

Hipijas. Žinoma, Sokratai, mat tai nėra sunku išaiškinti. Aš juk žinau, kad jeigu trumpam pasilikęs vienas pats tai apmąstyčiau, tai pasakyčiau tau kaip tik įmanoma tiksliau.

Sokratas. Nekalbėk taip išdidžiai, Hipijau. Pats juk matai, kiek rūpesčių mums jau suteikė grožis. Kad tik jis, užsirūstinęs ant b
mūsų, nepasprūktų dar toliau. Tačiau aš tauškiu niekus, nes manau, tu lengvai jį surasi, kai tik liksi vienas. Bet, vardan dievų, surask jį mano akivaizdoje. O jei nori, ieškok atsakymo kartu su manimi, kaip dabar. Jei rasime jį, bus puiku. O jei ne, aš, manau, susitaikysiu su savo nesėkme, o tu, pasišalinęs, vienas lengvai sugalvosi atsakymą. O jei nūnai jį surasime, nesirūpink, aš neįkyrėsiu tau klausinėdamas, kas yra šitai, ką tu pats vienas supratai. c
Dabar vėl pažvelk į tai, kas tau atrodo esąs grožis. Taigi aš teigiu,

kad tai... O tu klausyk manęs labai susikaupęs, kad aš netaukščiau niekų — taigi tebūna mums grožis tai, kas yra pravartu (χρήσιμον). Aš pasakiau šitai, turėdamas galvoje štai ką: mes sakome, kad gražios yra ne tokios akys, kurios, atrodo, nepajėgia matyti, bet sugebančios regėti ir tam pravarčios akys. Ar ne?

Hipijas. Taip.

Sokratas. Taigi ir šitokiu būdu mes vadiname grožiu visą kūną — ir tą, kuris tinka bėgioti, ir tą, kuris tinka imtynėms. Ir, kita vertus,
d visus gyvūnus — ir gražų arklį, ir gaidį, ir putpelę, ir visus apyvokos daiktus, ir priemones keliauti sausuma bei jūra, prekinius laivus ir trieras, visus — tiek muzikos, tiek ir kitų menų instrumentus, o jei pageidauji, ir verslus bei įstatymus, ir beveik viską lygiai taip pat vadiname gražiais. Atsižvelgdami į kiekvieną iš jų — kaip tas daiktas atsirado, kaip jis padarytas, kokia jo padėtis, ar jis
e pravartus ir kam pravartus, ir kada pravartus, — vadiname jį gražiu, o visais šiais atžvilgiais nepravartų daiktą vadiname bjauriu. Argi tu taip nemanai, Hipijau?

Hipijas. Aš taip manau.

Sokratas. Ar mes dabar teisingai sakome, kad pravartus yra labiau gražus nei kuris kitas daiktas?

Hipijas. Taip, teisingai, Sokratai.

Sokratas. Vadinasi, tai, kas pajėgia atlikti savo paskirtį, yra tiek pravartu, kiek pajėgia ją atlikti, o kas nepajėgia — yra nepravartu?

296 a *Hipijas.* Visiškai taip.

Sokratas. Taigi pajėgumas yra gražu, o bejėgiškumas — bjauru?

Hipijas. Visiškai taip. Juk ir visa kita, Sokratai, liudija mums, kad šitaip ir yra, o ypač valstybiniai reikalai, nes daug galėti valstybiniuose reikaluose savo paties valstybėje — visų gražiausia, o būti bejėgiam — visų bjauriausia.

Sokratas. Gerai kalbi. Bet, vardan dievų, Hipijau, ar dėl šito išmintis yra tai, kas visų gražiausia, o nemokšiškumas — kas visų bjauriausia?

Hipijas. O kaip tu manai, Sokratai?

Sokratas. Trupučiuką lukterėk, drauguži, mat aš bijausi to, ką mes čia šnekame.

b *Hipijas.* Ko gi tu vėl bijaisi, Sokratai? Juk dabar tavo mąstymas pažengė toli į priekį.

Sokratas. Norėčiau, kad taip būtų. Tačiau tu pasvarstyk su manim štai ką: ar gali kas nors padaryti tai, ko jis ir nemoka, ir visiškai nepajėgia padaryti?

Hipijas. Jokiu būdu ne. Kaip galėtų, jei nepajėgia?

Sokratas. Taigi klystantys ir netyčiomis įvykdantys bei darantys bloga, jei nebūtų pajėgę šito daryti, niekada nebūtų to padarę?

Hipijas. Aišku, kad nebūtų. c

Sokratas. Tačiau pajėgūs pajėgia, remdamiesi jėga, o ne bejėgiškumu?

Hipijas. Be abejo.

Sokratas. O ar pajėgia visi darantys žmonės daryti tai, ką jie daro?

Hipijas. Taip.

Sokratas. Tačiau visi žmonės nuo pat vaikystės daro daug daugiau blogo nei gero ir netyčiomis klysta.

Hipijas. Taip būna.

Sokratas. Kaipgi taip? Nejau mes vadinsime gražiais šitokią jėgą ir šitokius parankius dalykus, kurie yra parankūs daryti kokį nors blogį, ar toli gražu nevadinsime?

Hipijas. Aš manau, Sokratai, kad toli gražu nevadinsime. d

Sokratas. Taigi, kaip atrodo, Hipijau, grožis yra ne tai, kas pajėgu ir pravartu.

Hipijas. Betgi, Sokratai, aš kalbu apie tokius atvejus, kai grožis pajėgus daryti gera ir šiam tikslui jis yra pravartus.

Sokratas. Taigi atkrenta mintis, kad grožis yra tiesiog kas pajėgu ir kas pravartu. Tačiau ar mūsų siela, Hipijau, norėjo pasakyti, kad grožis yra tai, kas pravartu gėriui ir kas pajėgia ką nors e gėriui padaryti?

Hipijas. Aš taip manau.

Sokratas. Tačiau juk šitai yra naudinga (ὠφέλιμον). Ar ne?

Hipijas. Taip.

Sokratas. Šitokiu būdu ir gražūs kūnai, ir gražūs įpročiai, ir išmintis, ir visa, apie ką mes ką tik kalbėjome, yra gražu, nes naudinga.

Hipijas. Aišku, kad taip.

Sokratas. Taigi mums atrodo, kad grožis yra tai, kas naudinga, Hipijau?

Hipijas. Visiškai taip, Sokratai.

Sokratas. Bet juk naudinga tai, kas daro gera.

Hipijas. Taip.

Sokratas. O tai, kas daro, yra ne kas kita, kaip priežastis, ar ne?

Hipijas. Žinoma.

297 a *Sokratas.* Taigi grožis — gėrio priežastis.

Hipijas. Taip.

Sokratas. Bet juk priežastis, Hipijau, ir priežasties priežastis yra skirtingi dalykai, nes priežastis negali būti priežasties priežastimi. Patyrinėk tai šitaip — ar nepaaiškėjo, kad priežastis yra kuriantysis pradas?

Hipijas. Taip.

Sokratas. Taigi ar kuriantysis pradas sukuria tik tai, kas atsiranda, bet nesukuria to, kas irgi kuria?

Hipijas. Taip.

Sokratas. Taigi kas atsiranda, yra viena, o kas kuria — yra kita?

Hipijas. Taip yra.

Sokratas. Taigi priežastis nėra priežasties priežastis, bet yra
b priežastis to, kas dėl jos atsiranda.

Hipijas. Aišku.

Sokratas. Vadinasi, jei grožis yra gėrio priežastis, tai iš grožio galėtų atsirasti gėris, ir todėl, atrodo, mes siekiame proto ir visų kitų gražių dalykų, nes jų kūrinys ir jų padarinys gėris — yra to verti. Galbūt iš to, ką mes suvokiame, išeina, kad grožis galų gale yra lyg koks gėrio tėvas.

Hipijas. Žinoma, taip. Gražiai kalbi, Sokratai.

c *Sokratas.* Na, ar aš gražiai kalbu ir tai, kad nei tėvas nėra sūnus, nei sūnus nėra tėvas?

Hipijas. Tikrai gražiai.

Sokratas. Ir kad priežastis nėra tai, kas atsiranda o, kita vertus, kas atsiranda, nėra priežastis?

Hipijas. Sakai teisybę.

d *Sokratas.* Prisiekiu Dzeusu, brangusis, nei grožis nėra gėris, nei gėris nėra grožis. Ar tau atrodo, kad šitai įmanoma po to, kas buvo anksčiau pasakyta?

Hipijas. Ne, prisiekiu Dzeusu, neatrodo.

Sokratas. Taigi ar mus šitai patenkina ir ar mes norėtume pasakyti, kad grožis nėra gėris, o gėris nėra grožis?

Hipijas. Prisiekiu Dzeusu, manęs tai visai nepatenkina.

Sokratas. Prisiekiu Dzeusu, ir mane, Hipijau, iš visų tų teiginių, apie kuriuos kalbėjome, šitas mažiausiai tenkina.

Hipijas. Atrodo, kad taip.

Sokratas. Taigi panašu, kad iš teiginių nėra geriausias (kaip mums ką tik atrodė) teiginys, kad grožis yra tai, kas naudinga, pravartu ir kas pajėgia daryti ką nors gera. Šis teiginys, jei toks įmanomas, yra dar juokingesnis už anuos ankstesniuosius teiginius, kai mes sakėme, kad grožis yra mergaitė ir kiekvienas iš anksčiau paminėtų daiktų atskirai.

Hipijas. Panašu, kad taip.

Sokratas. Ir aš, Hipijau, jau nebežinau, kaip ir išsisukti, nes atsidūriau keblioje padėtyje. O tu ar turi ką pasakyti?

Hipijas. Šiuo momentu ne, bet, kaip ką tik pasakiau, gerai ži- e
nau, kad apmąstęs surasiu išeitį.

Sokratas. O man rodos, kad aš, trokšdamas sužinoti, jau nebegaliu laukti, kol tu susiruoši. Mat aš manau, kad pats ką tik suradau išeitį. Tik pažiūrėk: jei pavadintume grožiu tai, kas verčia mus džiaugtis, bet pavadintume ne visus malonumus, o tik tai, kas džiugina mus klausant ir žiūrint, ar reikėtų dėl šito mums ginčytis? Mat
gražūs žmonės, Hipijau, ir visokie margi raštai, ir paveikslai bei lip- 298 a
diniai, jei jie gražūs, džiugina mūsų žvilgsnį; tą patį daro ir gražūs garsai bei visokiausia muzika, ir kalbos, ir pasakojimai. Taigi jei atsakytume anam įžūliam žmogui: „Gerbiamasai, grožis yra tai, kas malonu ausiai ir akiai“, ar nemanai, kad palaužtume jo įžūlumą?

Hipijas. Man atrodo, Sokratai, kad dabar teisingai teigiama, kas b
yra grožis.

Sokratas. Ką? Ar mes sakysime, Hipijau, kad gražūs įpročiai ir įstatymai yra gražūs dėl to, kad yra malonūs ausiai ar akiai, ar dėl to, kad tai visai kitos rūšies dalykai?

Hipijas. Gal tas žmogus, Sokratai, į tai neatkreips dėmesio.

Sokratas. Prisiekiu šunimi, Hipijau, šitas žmogus, kurio aš labiausiai gėdinčiausi, taukšdamas niekus ir apsimesdamas, kad kažką sakau, bet iš tikrųjų nieko nesakydamas, į tai atkreips dėmesį.

Hipijas. Kas jis?

c *Sokratas.* Sokratas, Sofronisko sūnus, kuris gal daugiau nebeleis man paviršutiniškai taukšti apie tokius neištirtus dalykus arba apsimesti, kad žinau tai, ko nežinau.

Hipijas. Tačiau ir man pačiam, po to, ką pasakei, atrodo, kad su įstatymais yra kažkaip kitaip.

Sokratas. Palauk, Hipijau. Juk mes, atrodo, įsivaizduojame, kad samprotaudami apie grožį radome kažkokią išeitį, nors esame tokioje pačioje keblioje padėtyje, kaip ką tik buvome.

Hipijas. Ką tu nori tuo pasakyti, Sokratai?

d *Sokratas.* Aš tau pasakysiu, kaip man atrodo, jei tik tai, ką pasakysiu, šio to verta. Mat visa, kas susiję su įstatymais bei įpročiais, gali pasirodyti esą ne už mūsų klausymosi ir regėjimo pojūčių ribų. Taigi prisilaikykime tokio teiginio: „Grožis yra tai, kas malonu dėl šių pojūčių", palikdami nuošalyje bet kokį klausimą apie įstatymus. Bet jei mus paklaustų arba tas, apie kurį aš kalbu, arba kas nors kitas: „O kodėl, Hipijau ir Sokratai, jūs išskyrėte iš to, kas malonu, šiuos malonumus, remdamiesi tuo, kad jie esą gražūs?
e Tačiau, kita vertus, jūs nevadinate grožiu malonumo, gaunamo kitais pojūčiais — valgant, geriant ar besimylint, ir nevadinate juo visų kitų panašių dalykų? Gal jie yra nemalonūs, ir gal jūs teigiate, kad šitokiuose dalykuose nėra visiškai jokio malonumo, ir jo nėra niekur kitur, išskyrus tik regėjimą ir klausymąsi?" Ką mes atsakysime, Hipijau?

Hipijas. Be jokios abejonės, Sokratai, mes atsakysime, kad ir kituose dalykuose esama labai didelių malonumų.

Sokratas. Jis pasakys: „Taigi jei tai yra ne mažiau malonumai
299 a už anuos, kodėl tad atsisakote juos taip vadinti ir atimate galimybę jiems būti gražiems?" Mes atsakysime: „Mat tikrai kiekvienas pasijuoks iš mūsų, jei mes sakysime, kad valgyti yra ne malonu, o gražu, ir maloniai uostyti yra ne malonu, o gražu. O ir dėl meilės dalykų galbūt visi su mumis ginčysis, kad tai yra labai malonu, tik jei kas jais užsiima, reikia taip užsiimti, kad niekas to nepamatytų, nes labai didelė gėda, jei tave pamato besimylint". Šitaip mums kalbant, Hipijau, žinau, kad jis gal pasakytų: „Ir aš suprantu, kad jūs nuo seno gėdinatės vadinti šiuos malonumus gražiais, nes žmo-

nėms taip neatrodo. Bet juk aš klausiau ne apie tai, ką dauguma b laiko esant gražų, bet kas iš tikrųjų yra grožis?" Aš manau, kad mes atsakysime, pasirėmę prielaida, jog grožiu vadiname tą malonumo dalį, kuri patiriama bežiūrint ir besiklausant. Ar tu sutinki su tais teiginiais, Hipijau, ar mes sakysime ką kita?

Hipijas. Kaip tik taip, o ne kitaip, Sokratai, reikia atsakyti į tai, kas buvo pasakyta.

Sokratas. Jis pasakys: „Gražiai kalbate. Taigi jei tai, kas malo- c nu regėti ir klausyti, yra grožis, tai aišku, jog kas nepriklauso šiems malonumams, negali būti grožis." Ar sutiksime su tuo?

Hipijas. Taip.

Sokratas. Jis paklaus: „Tačiau ar malonumas, patiriamas bežiūrint, yra malonumas, patiriamas bežiūrint ir besikalbant, arba malonumas, patiriamas besiklausant, ar yra malonumas, patiriamas besiklausant ir bežiūrint?" Mes atsakysime: „Jokiu būdu ne. Malonumas, patiriamas vieno iš pojūčių, negali būti malonumas, kuris patiriamas abiem pojūčiais kartu. Mums atrodo, kad tu kalbi apie tai. Bet juk mes sakėme, kad kiekvienas iš šių malonumų yra gražus ir atskirai, ir jie gražūs abu kartu." Ar mums ne šitaip atsakyti? d

Hipijas. Visiškai taip.

Sokratas. Jis paklaus: „Ar tai, kas malonu, skiriasi nuo kokio nors kito malonumo kaip tik tuo, kad tai yra malonu? Aš klausiu ne to, ar koks nors malonumas yra didesnis ar mažesnis ir ar jo yra daugiau ar mažiau, tačiau ar skiriasi koks nors malonumas nuo kito tuo, kad vienas yra malonumas, o kitas — nėra". Ar mes taip manome, ar ne?

Hipijas. Nemanome.

Sokratas. Jis pasakys: „Taigi jūs išsirinkote iš kitų malonumų e šiuos malonumus dėl kažko kito, o ne dėl to, kad jie yra malonumai. Jūs įžvelgėte abiejuose malonumuose kažką, kas skiria juos nuo kitų malonumų, ir atsižvelgdami į tai jūs teigiate, kad šie malonumai yra gražūs. Juk gal ne dėl to yra gražus malonumas, patiriamas bežiūrint, kad jis patiriamas bežiūrint; mat jei jis dėl šios priežasties būtų gražus, niekada nebūtų gražus kitas malonumas, pajuntamas besiklausant, nes jis jokiu būdu nėra malonumas, pajuntamas bežiūrint". Ar mes pasakysime: „Teisybę sakai?"

300 a *Hipijas.* Pasakysime.

Sokratas. „Kita vertus, nei malonumas, patiriamas besiklausant, nėra gražus dėl to, kad jis patiriamas besiklausant, nes vėlgi niekada negalėtų būti gražus malonumas, patiriamas bežiūrint." Ar mes pasakysime, Hipijau, kad žmogus, kalbantis šitokius dalykus, sako tiesą?

Hipijas. Jis sako tiesą.

Sokratas. „Tačiau, kaip jūs teigiate, abu šie malonumai yra gražūs". Ar mes teigiame šitai?

Hipijas. Taip, teigiame.

Sokratas. „Taigi malonumai turi kažką tapataus, kas juos verčia būti gražius, kažką bendra, kas būdinga ir jiems abiem kartu, ir
b kiekvienam iš jų atskirai. Mat kitaip jie gal nebūtų gražūs ir abu kartu, ir atskirai". Atsakyk man taip, lyg anam žmogui.

Hipijas. Atsakau, kad ir aš manau, jog yra taip, kaip tu sakai.

Sokratas. Bet jei abu šie malonumai kartu turi šią savybę, o kiekvienas iš jų atskirai — neturi, tai jie abu negali būti gražūs dėl šios savybės.

Hipijas. Kaip šitai galėtų būti, Sokratai, kad nė vienas iš malonumų atskirai neturėtų kokios nors savybės, o po to tą savybę, kurios nėra nė viename iš malonumų, turėtų abu šie malonumai kartu?

c *Sokratas.* Ar tau taip neatrodo?

Hipijas. Gal aš visai nieko nenutuokiu nei apie šių dalykų prigimtį, nei apie tai, kaip išsakyti dabartinius samprotavimus.

Sokratas. Malonu, Hipijau. Man gal tik atrodo, kad aš įžvelgiu, jog visa tai negali būti taip, kaip tu sakai, o iš tikro aš nieko neįžvelgiu.

Hipijas. Ne „gal", Sokratai, bet visiškai aišku, kad neįžvelgi.

Sokratas. O juk mano pasąmonėje rodosi daug šitokių dalykų,
d bet aš jais netikiu, nes jie nesirodo tau — žmogui, kuris savo išmintimi užsidirbo daugiausia iš dabarties išminčių pinigų, o iškyla man, kuris niekada nieko neužsidirbau. Ir aš susirūpinęs, bičiuli, ar tu nejuokauji su manimi ir ar tyčia manęs neapgaudinėji. Šitaip aiškiai ir dažnai man rodosi šie dalykai.

Hipijas. Niekas geriau už tave, Sokratai, nesužinos, ar aš juokauju, ar ne, jei mėginsi kalbėti apie tai, kas tau rodosi. Mat

paaiškės, kad tu kalbi niekus, nes tu niekada nerasi savybės, kurios neturėdami nei aš, nei tu atskirai, turėtume ją abu kartu.

Sokratas. Kaip čia kalbi, Hipijau? Galbūt tu sakai kažką reikš- e
minga, tik aš nesuprantu. Bet išklausyk mane įdėmiau, ką aš noriu pasakyti. Mat man atrodo, kad tai, kas nebūdinga nei man, nei tau, ir kuo nesu nei aš, nei tu, gali būti būdinga mums abiem kartu; kita vertus, to, kas yra būdinga mums abiem kartu, gali nebūti nė viename iš mūsų atskirai.

Hipijas. Atrodo, Sokratai, kad tu atsakinėdamas vėl dėstai neįtikėtinus dalykus, dar labiau neįtikėtinus, nei pasakojai truputį ankstėliau. Tik pažiūrėk: jei mes abu esame teisūs, ar kiekvienas iš mūsų atskirai negali būti teisus, arba jei kiekvienas iš mūsų neteisus, tai ar nesame neteisūs mes abu kartu, arba, jei mes abu sveiki, tai ar nėra sveikas kiekvienas iš mūsų atskirai? Jei kiekvie- 301 a
nas iš mūsų negaluoja arba yra sužeistas, arba sumuštas, arba patyręs ką nors panašaus, tai vėlei — ar mes abu kartu negalime būti šitokie? Taigi jei atsitiktų, kad mes abu — auksiniai ar sidabriniai, ar padaryti iš dramblio kaulo, arba, jei nori, kilmingi, arba išmintingi, arba gerbiami, arba kad mes seniai ar jaunuoliai ar, jei nori, bet kokie, kokie tik gali būti žmonės, — ar nėra tikrai būtina, kad kiekvienas iš mūsų atskirai būtų toks?

Sokratas. Žinoma. b

Hipijas. Bet juk nei tu, Sokratai, nei tie, su kuriais tu esi įpratęs kalbėtis, netyrinėjate daiktų visumos; jūs, išskyrę grožį ir kiekvieną esybės dalį, tyrinėjate juos išskaidę savo samprotavimais. Todėl nuo jūsų dėmesio ištrūksta šitokia didinga ir vientisa pagal savo prigimtį esmės visuma; ir dabar, kadangi pro jūsų dėmesį yra šitai prasprūdę, tu net manai, jog yra kažkas, — savybė ar esmė, —
kas susiję su abiem kartu paimtais dalykais, bet nesusiję nė su c
vienu iš jų atskirai, arba, kitaip tariant, susiję su kiekvienu atskirai paimtu daiktu, bet ne su abiem daiktais kartu. Šitaip jūs neprotingai, neapgalvotai, naiviai ir nesuprantamai mąstote.

Sokratas. Hipijau, su mumis yra taip, kaip kartais sako patarlių mėgėjai: „Ne kaip nori, bet kaip gali“. O tu mums padedi, nuolatos nurodinėdamas. Štai ir dabar gal man dar daugiau tau atskleisti, kokie mes buvome naivūs, kol negavome tavo nu-

d rodymų, o gal papasakoti tau, ką mes apie tai manėme. O gal man nekalbėti?

Hipijas. Kalbėsi, Sokratai, žinančiam. Mat aš žinau visus mėgstančius pasamprotauti, kas jie per vieni. Na, bet jei tau tai maloniau, kalbėk.

Sokratas. Iš tikrųjų maloniau. Mat mes, o brangusis, buvome tokie kvaili, kol tu mums šito neišsakei, jog manėme apie mane ir tave, kad kiekvienas iš mūsų yra atskiras žmogus, o mus kartu paėmus, mes nesame tai, kas yra kiekvienas iš mūsų atskirai, nes mes esame ne vienas žmogus, o du. Šitaip mes naiviai manėme, o
e dabar jau iš tavęs supratome, kad jei mes abu kartu esame du, tai ir kiekvienas iš mūsų būtinai bus du; o jei kiekvienas iš mūsų yra vienas, tai ir abu kartu mes būtinai esame vienas. Kitaip, pasak Hipijo, negali būti išlaikytas vieningas esmės pagrindas. Ir kas yra abu kartu, tuo turi būti ir kiekvienas iš jų atskirai, o abu kartu turi būti tuo, kuo yra kiekvienas atskirai. Taigi aš dabar čia sėdžiu tavo įtikintas. Tačiau, Hipijau, pirmiau primink man, ar mes, tu ir aš, esame vienas, ar tu esi du ir aš esu — du?

Hipijas. Ką tu čia kalbi, Sokratai!

Sokratas. Tai, ką sakau. Mat bijausi aiškiai tau pasakyti, nes tu
302 a ant manęs pyksti, kai tik tau pasirodo, kad tu pasakei ką nors reikšminga. Vis dėlto pasakyk man dar — ar kiekvienas iš mūsų yra vienas ir ar jam būdinga tai, kad jis yra vienas?

Hipijas. Be abejonės.

Sokratas. Taigi jeigu kiekvienas iš mūsų — vienas, tai jis gal bus ir neporinis. Ar tu nemanai, kad vienas yra neporinis?

Hipijas. Manau.

Sokratas. Vadinasi, ir abu, būdami kartu dviese, esame neporiniai?

Hipijas. Taip negalėtų būti, Sokratai.

Sokratas. Bet ar mes abu kartu poriniai ar ne?

Hipijas. Tikrai taip.

Sokratas. Bet nejaugi iš to, kad mes abu kartu poriniai, neišeina, jog ir kiekvienas iš mūsų yra porinis?

b *Hipijas.* Tikrai ne.

Sokratas. Taigi visai nebūtina, kaip ką tik sakei, kad kiekvienas atskirai būtų tuo, kuo jie yra abu kartu, ir kad abu kartu jie būtų tuo, kuo yra kiekvienas atskirai.

Hipijas. Šiems dalykams tai nebūtina, bet būtina tiems, apie kuriuos aš anksčiau kalbėjau.

Sokratas. Gana, Hipijau, pakanka ir to, nes vieni daiktai atrodo
vienaip, o kiti — kitaip. Mat ir aš, jei pameni, pasakiau, nuo ko ir
prasidėjo šita kalba, kad malonumai, patiriami bežiūrint ir beklau-
sant, yra gražūs ne tuo, kuo pasižymi kiekvienas iš jų atskirai, o abu c
kartu nepasižymi, ir ne tuo, kas yra būdinga abiem šiems malonu-
mams kartu, bet ne kiekvienam iš jų atskirai, o gražūs jie dėl to,
kas yra būdinga jiems abiem ir kartu, ir kiekvienam iš jų atskirai,
nes tu pripažinai, kad šie malonumai yra gražūs ir kartu, ir atski-
rai. Dėl to aš ir maniau, kad jei abu daiktai yra gražūs, tai jie abu
privalo būti gražūs dėl abiem jiems būdingos esmės, o ne dėl tos,
kurios nėra viename iš jų. Ir dar dabar taip manau. Bet pasakyk man
lyg iš pradžių — jei malonumai, patiriami bežiūrint ir besiklausant,
yra gražūs ir abu kartu, ir kiekvienas atskirai, ar tai, kas daro juos d
gražius, yra būdinga ir jiems abiem kartu, ir kiekvienam atskirai?

Hipijas. Visiškai taip.

Sokratas. Taigi ar dėl to jie gali būti gražūs, kad jie yra malonumai ir atskirai, ir abu kartu? Ir ar dėl to ir visi kiti malonumai negalėtų būti nė kiek ne mažiau gražūs už juos? Mat jei pameni, paaiškėjo, kad anie malonumai yra nė kiek ne mažiau malonumai nei šie?

Hipijas. Pamenu.

Sokratas. Kita vertus, buvo kalbama, kad šie malonumai yra e
gražūs dėl to, kad jie yra patiriami bežiūrint ir besiklausant.

Hipijas. Šitaip buvo kalbėta.

Sokratas. Na, pažiūrėk, ar teisybę kalbu. Mat kiek aš pamenu, buvo sakoma, kad gražu yra tai, kas malonu, tačiau ne viskas, o tik kas pajuntama bežiūrint ir besiklausant.

Hipijas. Teisybė.

Sokratas. Taigi ar nėra taip, kad ši savybė yra būdinga abiem šiems malonumams kartu, bet kiekvienam atskirai — ne? Mat kaip jau buvo anksčiau kalbėta, kiekvienas atskirai iš jų nėra malonus dėl jų abiejų bendrų savybių, o abu kartu jie malonūs dėl jiems abiem bendrų savybių, o kiekvienas atskirai — ne. Ar ne taip?

Hipijas. Taip.

Sokratas. Taigi kiekvienas iš tų dviejų malonumų yra gražus ne dėl to, kas nėra būdinga kiekvienam iš jų atskirai (mat tai, kas būdinga abiem kartu, nėra būdinga kiekvienam atskirai). Vadinasi, remiantis mūsų prielaida, galima sakyti, kad abu šie malonumai
303 a kartu yra gražūs, o kiekvienas iš jų atskirai nėra gražus. Ar taip kalbame? Ar nebūtina taip kalbėti?

Hipijas. Atrodo, kad taip.

Sokratas. Taigi ar mums sakyti, kad abu kartu jie yra gražūs, o kiekvienas atskirai ne?

Hipijas. O kas gi kliudo?

Sokratas. Man atrodo, drauguži, kad kliudo štai kas: visuose pavyzdžiuose, kiek tu jų mums pateikei, buvo tokios atskiriems daiktams būdingos savybės, kad jei jos gali būti būdingos jiems abiem kartu, tai būdingos ir kiekvienam daiktui atskirai, o jei būdingos kiekvienam atskirai, tai būdingos ir abiem kartu. Ar ne?

Hipijas. Taip.

Sokratas. O tame, ką aš išdėsčiau, to nėra. Kaip tik tai sudarė ir „kiekvienas atskirai", ir „abu kartu". Ar taip?

Hipijas. Taip.

b *Sokratas*. Kuriame iš šių pavyzdžių, Hipijau, tavo nuomone, glūdi grožis? Ar tame, apie kurį tu kalbėjai? Jeigu aš stiprus ir tu stiprus, tai mes abu kartu stiprūs, o jei aš teisus ir tu taip pat, tai mes abu teisūs, o jei abu kartu, tai ir kiekvienas atskirai. Vadinasi, jei aš gražus ir jei tu gražus, tai gražūs mes abu kartu, o jei gražūs abu kartu, tai ir kiekvienas yra gražus atskirai. Ir kas kliudo, kad kokiems nors dviem dydžiams, kartu sudarantiems porinį skaičių, kiekvienas iš jų atskirai būtų ir porinis, ir neporinis? Ir priešingai,
c kas kliudo dviem neapibrėžtiems dydžiams, paimtiems kartu, būti ir apibrėžtiems, ir neapibrėžtiems? Yra ir daugybė kitų tokių pavyzdžių, kurie, kaip aš sakiau, ateina man į galvą. Tad kam tu priskiri grožį? Ir ar tu apie šį dalyką manai taip pat, kaip ir aš? Mat man atrodo, kad yra labai nelogiška, jei mes abu kartu būtume gražūs, o kiekvienas atskirai — ne, arba kiekvienas atskirai būtume gražūs, bet abu kartu — ne, arba kaip nors panašiai. Ar tu taip manai, kaip ir aš, ar kitaip?

Hipijas. Taip pat, Sokratai.

Sokratas. Ir gerai darai, Hipijau, kad mes pagaliau liautumė-
mės toliau tyrinėję. Mat jei grožis priklauso šitokios rūšies daly-
kams, tai malonumas, patiriamas bežiūrint ir besiklausant, jau ne-
gali būti gražus. Mat kas patiriama bežiūrint ir besiklausant, daro d
gražius abu kartu, o ne kiekvieną atskirai. O juk šitai neįmanoma,
Hipijau, kaip aš ir tu jau sutarėme.

Hipijas. Taip, sutarėme.

Sokratas. Taigi neįmanoma, kad malonumas, patiriamas bežiū-
rint ir beklausant, būtų gražus, nes jis, tapdamas gražiu, sukuria
kažką neįmanomo.

Hipijas. Taip ir yra.

Sokratas. Jis pasakys: „Taigi pradėkite vėl nuo pradžių, nes čia
suklydote. Ką jūs laikote grožiu, būdingu abiem šiems malonu- e
mams, dėl kurio, įvertinę šiuos malonumus labiau nei kitus, pava-
dinote juos gražiais?“ Man atrodo, Hipijau, reikia sakyti, kad šiedu
yra patys nekalčiausi ir geriausi iš malonumų ir abu kartu, ir po
vieną atskirai. Ar tu turi pasakyti ką nors kita, kuo šie malonumai
skiriasi nuo kitų?

Hipijas. Jokiu būdu ne. Mat iš tikrųjų jie yra geriausi.

Sokratas. Jis pasakys: „Tad gal jūs sakote, kad grožis yra nau-
dingas malonumas?“ Aš atsakysiu: „Atrodo, kad taip“. O tu?

Hipijas. Ir aš.

Sokratas. Jis pasakys: „Taigi ar naudinga tai, kas kuria gėrį? O
kuriantysis ir kuriamasis, kaip ką tik dabar paaiškėjo, yra skirtingi
dalykai. Ir ar negrįžta jūsų samprotavimai prie ankstesnio teigi-
nio? Juk nei gėris negali būti grožiu, nei grožis — gėriu, jei ir
vienas, ir kitas iš jų yra skirtingi dalykai“. „Tikrai taip“, — pasa- 304 a
kysime mes, Hipijau, jei tik būsime išmintingi. Mat nevalia nesu-
tikti su teisingai kalbančiu.

Hipijas. Bet, Sokratai, kaip tu manai, ką visa tai reiškia? Tai tik
kalbų gabaliukai ir, kaip ką tik sakiau, trumpai išdėstytos nuotru-
pos. O gražu ir labai vertinga yra štai kas: sugebėti pasirodyti su
gera ir gražiai sudėta kalba teisme arba seniūnų taryboje, ar kokio-
je nors kitoje valdžios įstaigoje, kurioje ta kalba sakoma, ir įtikinus
klausytojus išeiti nešinam ne mažiausiu, o didžiausiu apdovanoji- b
mu — ir savo paties, ir savo pinigų, ir draugų išgelbėjimu. Štai

kokiais dalykais reikia verstis, atsisveikinus su šitomis tuščiomis kalbomis, kad neatrodytum pernelyg kvailas, vis plepėdamas ir taukšdamas, kaip dabar.

Sokratas. Mielas Hipijau, tu esi laimingas, nes žinai, kuo žmogus privalo verstis ir, kaip sakai, pats kaip reikiant tuo užsiimi. O
c mane, kaip atrodo, valdo kažkokia pražūtinga lemtis, todėl aš nuolat painiojuosi ir patenku į keblią padėtį. Kai tik nurodau savo sunkumus jums, išmintingiems žmonėms, jūs mane, šitai atskleidžiantį, plūstate. Mat jūs sakote tai, ką ir tu dabar sakai, kad aš rūpinuosi kvailais, menkais ir nieko nevertais dalykais. Ir vėlei, kai aš, jūsų įtikintas, kalbu kaip ir jūs, kad visų geriausia yra sugebėti pasakyti gerai ir gražiai sudėtą kalbą teisme ar kokiame
d kitame susirinkime, išgirstu visokių blogų žodžių iš kai kurių kitų čionykščių žmonių ir iš šito, nuolat mane pašiepiančio, žmogaus. Mat kaip tik jis yra labai artimas mano giminė ir gyvena tame pačiame name. Ir kai tik aš įeinu į savo namus, ir kai jis girdi mane kalbant šitokius dalykus, klausia, ar man negėda, kad drįstu samprotauti apie gražius užsiėmimus, kai aiškiai buvo įrodyta, kad aš nežinau apie grožį, kas jis pats yra. Jis sako: „O kaip tu sužinosi,
e ar kas nors pasakė gražią kalbą, ar ne, o taip pat ir apie kokį nors kitą darbą, nežinodamas, kas yra grožis? Ir ar tu, būdamas šitoks, manai, kad tau yra geriau gyventi nei mirti?“ Taigi, kaip sakau, man yra tekę klausytis barnių ir įžeidinėjimų ir iš jūsų, ir iš to žmogaus. Bet gal reikia visa tai iškęsti, ir nebūtų keista, jei iš to turėčiau naudos. Taigi aš manau, Hipijau, kad bendraudamas su jumis abiem aš gavau naudos, nes, atrodo, supratau, ką sako patarlė: „Kas gražu, tas sunku“.

Versta iš: *Plato.* Dialogi / Ed. C. Fr. Hermann. — Lipsia, 1906. — T. 3. — P. 363 — 399. Iš senosios graikų kalbos vertė *Audronė Kudulytė-Kairienė*

ĮSTATYMAI

Dialogas „Įstatymai“ — paskutinis Platono veikalas, parašytas apie 354 m. pr. Kr., t. y. prieš pat autoriaus mirtį. Čia jaučiamas neužbaigtumas, dėstymo nenuoseklumas. Dialogo turinį sudaro į Kretą atvykusio Atėniečio (manytina, jog tai Platono prototipas) pokalbis su kretiečiu Kleiniju ir spartiečiu Megilu apie geriausią valstybės santvarką ir įstatymus. Veiksmo vieta pasirinkta neatsitiktinai — juk Kreta buvo karaliaus Minojo, Dzeuso ir Europės sūnaus, tėvynė, pats Minojas įstatymus esą gavo iš Dzeuso lūpų. Ir pokalbio laikas neatsitiktinis — naujųjų atikinių metų išvakarės (birželio mėn.), kada saulė beveik ištisą savaitę pačiame apogėjuje, kada vyksta šventės Atėnės ir Dzeuso garbei, kada priimami svarbiausi valstybiniai sprendimai. Ir patys pašnekovai — garbingo amžiaus vyrai, pačiame savo brandumo ir išminties zenite.

Antologijoje spausdinama visa antroji „Įstatymų“ knyga, kurioje ir kalbama apie estetinio auklėjimo problemas.

ANTRA KNYGA

I. *Atėnietis.* Be to, juk reikia, atrodo, panagrinėti, ar tinkamas vyno gėrimas puotų metu suteikia tik vienintelį gerą dalyką — 652
galimybę pažinti, kokia ta mūsų prigimtis, ar jis teikia dar kokią nors didžiai svarbią, didelių pastangų vertą naudą. Tad ką mes atsakytume? Matyt, kad jis teikia tą naudą — tai, atrodo, liudija ir

b mūsų samprotavimai. O kaip ir kur ši nauda pasireiškia, apie tai
atidžiai paklausysime, kad nesusipainiotume.

Kleinijas. Nagi, kalbėk.

653 *Atėnietis.* Taigi aš vėl noriu prisiminti, ką mes kadaise pavadi-
nome teisingu auklėjimu. Mat, kaip dabar aš spėju, minėtoji puotos
nauda priklauso nuo tinkamai išugdyto įpročio.

Kleinijas. Kalbi svarbius dalykus.

Atėnietis. Tad aš ir teigiu, kad pirmieji vaikų pojūčiai yra ma-
lonumas ir kentėjimas, per kuriuos sieloje pirmiausia ir atsiranda
dorybingumas bei yda. O kalbant apie išmintį bei teisingus ir tvir-
tus įsitikinimus, tai laimingas tas, kas tuos dalykus įgyja senatvė-
b je. Mat žmogus, įgijęs šias savybes ir visa, kas gero jose glūdi, —
tobulas žmogus. Taigi išsiauklėjimu aš vadinu dorybingumą, pir-
miausia pasireiškiantį vaikuose. O malonumas ir draugystė, kančia
ir neapykanta pagrįstai atsiras sielose žmonių, dar nesugebančių
protu suvokti šių dalykų. Suvokę juos, žmonės suderins tinkamai
įgytus įpročius su protu. Visas šis suderinimas ir yra dorybingu-
mas. Išskyręs kalboje dorybingumo dalį, susijusią su teisingai iš-
puoselėtu malonumu ir kentėjimu bei verčiančią teisingai nuo pra-
c džios iki pabaigos neapkęsti to, ko reikia neapkęsti, ir mylėti tai, ką
reikia mylėti, ir vadindamas šitai auklėjimu, tu, mano nuomone,
vadintum teisingai.

Kleinijas. Ir mums atrodo, svetimšali, kad tu ir anksčiau, ir
dabar kalbi apie auklėjimą teisingai.

Atėnietis. Puiku! Bet dėl šių teisingai išpuoselėtų malonumų bei
kentėjimų, susitelkiančių į auklėjimą, daugelis žmonių gyvenime
susilpnėja bei sugenda. Todėl dievai, pasigailėję gimusios vargams
d žmonių giminės, suteikė jiems atgaivą nuo vargų — šventes, skir-
tas dievams, o švenčių dalyviais paskyrė mūzas, jų vadą Apoloną
bei Dionisą, kad žmonės, dalyvaudami šventėse, dievams padedant,
ištaisytų auklėjimo trūkumus. Taigi reikia pažiūrėti, ar dabartiniai
mūsų samprotavimai skamba teisingai ir ar jie suderinti su prigim-
timi, ar nesuderinti. Šie samprotavimai rodo, kad jokios jaunos
būtybės nepajėgia, taip sakant, išlaikyti ramų kūną bei balsą, bet
e visada siekia judėti ir leisti garsus, vienos šokinėdamos ir liuoksė-
damos, pavyzdžiui, su malonumu šokdamos ir išdykaudamos, o ki-

tos visokiais balsais šaukdamos. Tačiau kiti gyvi padarai nejaučia
judesių darnumo ir nedarnos, vadinamų ritmu bei derme. Dievai, 654
kurie, kaip minėjome, buvo paskirti mūsų chorų dalyviais, davė
mums ritmo bei dermės pojūtį, lydimą malonumo. Šio pojūčio pa-
dedami, jie išjudina mus ir vadovauja mūsų chorams, kai mes dai-
nuodami ir šokdami paduodam vienas kitam rankas[1]. O chorus jie
pavadino taip dėl natūralaus jų ryšio su žodžiu „džiaugsmas“[2].

II. Ar mes nepritartume pirmiausia tam? Ar nesutiktume, kad pradinį auklėjimą teikia Apolonas ir mūzos? Ar taip?

Kleinijas. Taip.

Atėnietis. Taigi ar žmogų, nešokusį chore, laikysime neišsilavinu-
siu? O tą, kuris užtektinai šoko, ar reikia manyti esant išsilavinusį? b

Kleinijas. Aišku.

Atėnietis. Choras yra šokių ir dainų visuma.

Kleinijas. Be abejonės.

Atėnietis. Taigi gerai išauklėtas žmogus mokės gražiai dainuoti ir šokti.

Kleinijas. Atrodo, kad taip.

Atėnietis. Nagi, pažiūrėkim, ką reiškia dabar pasakyti žodžiai.

Kleinijas. Kokie gi?

Atėnietis. Mes teigiame, kad jis gražiai dainuoja ir gražiai šoka.
Bet ar mums reikia pridėti, kad jis dainuoja ir šoka kažką gražaus,
ar ne? c

Kleinijas. Reikia pridėti.

Atėnietis. O ar nepridėti ir to, kad jis laiko grožiu, kas iš tikrųjų
yra gražu, o bjaurumu tai, kas iš tikrųjų bjauru, ir tinkamai šiais
įsitikinimais vadovaujasi? Tad ar šitoks žmogus neatrodys mums
labiau išsilavinęs, dalyvaudamas chore ir muzikuodamas, nei tas,
kuris kiekvieną kartą sugeba tinkamai pritaikyti kūną bei balsą
tam, ką mano esant gražų, bet kuris nei mėgaujasi tuo, kas gražu,
nei neapkenčia to, kas negražu? O gal tas, kuris nelabai sugeba val-
dyti balsą ir kūną, tačiau teisingai vadovaujasi malonumu ir kentė- d
jimu, mėgdamas tai, kas gražu, ir bjaurėdamasis tuo, kas negražu?

Kleinijas. Svetimšali, tu kalbi apie tai, kaip labai skiriasi auklėjimas.

---

[1] Senovės Graikijoje chorai ir dainuodavo, ir šokdavo.

[2] Platonas etimologiškai suartina žodžius „choras“ ir „džiaugsmas“ (gr. χαρά — džiaugsmas).

Atėnietis. Taigi jei mes trise suvokiame, kas sudaro dainos bei šokio grožį, tai tikrai žinome, koks žmogus išsilavinęs ir koks neišsilavinęs. O jei šito nežinome, tai vargu ar galėsime kada nors
e nustatyti, kas ir kaip globoja auklėjimą. Ar ne taip?

Kleinijas. Aišku, kad taip.

Atėnietis. Na, o po to mums lyg medžiokliniams šunims reikia išsniukštinėti, kas yra tas kūno judesių, melodijos ir dainos bei šokio grožis. O jeigu tai praslys pro mus, visas tolesnis mūsų pašnekesys apie teisingą — tiek helėnišką, tiek ir svetimšališką — auklėjimą bus beprasmis.

Kleinijas. Taip.

Atėnietis. Tebūnie taip. Kokius pagaliau kūno judesius bei melodiją reikia laikyti gražiais? Nagi, pasakyki, jei tose pačiose vieno-
655 dai sunkiose aplinkybėse atsidurs ir narsi, ir baili siela, ar nebus kartais jų abiejų judesiai ir kalbos vienodos?

Kleinijas. Na, kaip čia taip! Jų net atspalvis nepanašus!

Atėnietis. Na, gerai, bičiuli. Bet ir mūziškasis menas susideda ir iš kūno judesių, ir iš melodijos. Šis menas yra taip susijęs su ritmu bei derme, kad jam būdinga geras ritmas ir gera dermė. Todėl nėra teisingas palyginimas, kurį daro choro vadovai, kalbėdami apie melodijos ar kūno judesių spalvingumą. Kalbant apie bailaus ir narsaus žmogaus kūno judesius ir melodijas, galima teisingai nustaty-
b ti, kad narsaus žmogaus jie gražūs, o bailaus — bjaurūs. O kad mes per daug netuščiažodžiautume kalbėdami apie šiuos dalykus, tiesiog pripažinkime, kad visi kūno judesiai bei melodijos, liudijančios dvasišką ar kūnišką dorybingumą, tiek ir jį patį, tiek ir ką nors panašaus į jį, — gražūs, o, kita vertus, visi, išreiškiantys ydą, — priešingai, bjaurūs.

Kleinijas. Tu teisingai siūlai, ir mes atsakysime, kad taip dabar ir yra.

Atėnietis. Dar štai kas: ar mes visi su vienodu džiaugsmu šoka-
c me visuose choruose, ar toli gražu ne?

Kleinijas. Toli gražu ne.

Atėnietis. Mes galėtume paklausti, kas mus klaidina. Ar ne tie patys daiktai mums visiems atrodo gražūs? O jei iš tikrųjų tie patys, tai gal mums atrodo, kad jie ne tie patys? Juk gal niekas

neteigs, kad ydą išreiškiantys chorai yra gražesni už dorybę išreiškiančius chorus, kad jis pats džiaugiasi kūno judesiais, išreiškiančiais blogį, o visi kiti — kokia nors priešinga šiam blogiui
mūza. Ir daugelis žmonių teigia, kad mūziškojo meno meistriš- d
kumas yra malonumas, teikiantis sieloms stiprybės. Tačiau šitoks tvirtinimas yra nepriimtinas ir skamba labai šventvagiškai, ir, atrodo, dar labiau mus klaidina.

III. *Kleinijas.* Kodėl gi?

Atėnietis. Mat tai, kas susiję su choro menu, yra žmogaus būdo pamėgdžiojimai, aptinkami įvairiuose veiksmuose, aplinkybėse bei papročiuose. Pamėgdžiojama yra kiekviena ypatybė. Žmonėms, kurių prigimtį ir įpročius — arba ir viena, ir kita — atitinka žodžiai,
melodijos ir šokiai, būdinga džiaugtis šiais dalykais, girti juos ir e
būtinai laikyti gražiais. O tie, kurių prigimčiai, būdui ir kokiems nors jų įpročiams šis menas prieštarauja, negali juo nei džiaugtis, nei girti ir vadina jį bjauriu. Žmonės, kurių įgimtos savybės geros, bet įpročiai, priešingai, yra blogi, arba tie, kurių įpročiai teisingi, bet įgimtos savybės yra netikusios, — jie vienus dalykus giria, ta-
čiau malonūs jiems priešingi dalykai. Mat jie teigia, kad kiekvienas 656
iš šių chorų yra malonus, tačiau blogas. Kitų žmonių, kuriuos jie laiko protingais, akivaizdoje, jie gėdijasi šitokių kūno judesių, gėdijasi šitaip dainuoti, kad iš jų pastangų nepaaiškėtų, kad jie laiko šiuos dalykus gražiais; o savyje jie džiaugiasi jais.

Kleinijas. Tu labai teisingai kalbi.

Atėnietis. Nejau šitai nė kiek nekenkia bjaurių kūno judesių ar melodijų gerbėjui? O gal, kita vertus, tai naudinga tiems, kurie patiria malonumus iš priešingų dalykų?

Kleinijas. Gal.

Atėnietis. Ar tik „gal", ar „tikrai taip"; ar šitokiems žmonėms b
būna tas pats, kas ištinka ir tą, kuris bendraudamas su blogo būdo piktais žmonėmis ne neapkenčia jų, bet mėgaujasi tuo bendravimu ir, jei jau juos peikia, tai peikia tarsi juokais, lyg sapne matydamas savo paties ydingumą? Tuomet besidžiaugiantis neišvengiamai supanašėja su tais žmonėmis, kuriais jis džiaugiasi, nors ir gėdijasi juos girti. Ar mes galėtume nurodyti kokį nors didesnį gėrį ar blogį už šį, kuris būtinai mus ištinka?

Kleinijas. Man atrodo, kad ne.

c *Atėnietis.* Tačiau ar mes manome, kad mokant mūziškojo meno ir pramogų ten, kur įstatymai yra geri arba tokie bus ateityje, kūrybingi žmonės galės mokytis to, kas kūryboje savo ritmu, melodija ar žodžiais džiugina patį poetą? Ar gerus įstatymus turinčių piliečių vaikams ir jaunuoliams, šokantiems choruose, darys įtaką atsitiktiniai į gėrį ar blogį nukreipti dalykai?

Kleinijas. Tai visai neprotinga! Kaipgi galima taip galvoti?

d *Atėnietis.* Tačiau dabar šitai, trumpai tariant, leidžiama daryti visose valstybėse, išskyrus Egiptą.

Kleinijas. O kokie, sakyk, įstatymai išleisti Egipte?

Atėnietis. Keista net klausytis apie juos. Mat kažkada senovėje, kaip atrodo, jie priėmė nuostatą, apie kurią mes dabar kalbame, — kad valstybėse gražūs kūno judesiai ir gražios dainos privalo tapti jaunuolių įpročiu. Nutarę, kas yra gražu, jie pastatė pavyzdžius
e šventyklose, ir nei dailininkams, nei kitiems, kuriantiems atvaizdus ir visokius tokios rūšies kūrinius, nebuvo galima šių dalykų nei atnaujinti, nei sugalvoti ką nors kita, kas nepaveldėta iš protėvių. Šito negalima keisti ir dabar tiek tuose menuose, tiek ir bet kokioje muzikoje. Pažiūrėjęs pamatysi, kad tai, kas Egipte buvo parašyta ar sulipdyta prieš dešimt tūkstančių metų[3] (dešimt tūkstančių ne
657 šiaip sau pasakyta, bet iš tikrųjų taip yra), nėra nei gražesni, nei bjauresni kūriniai už tuos, kurie sukurti dabar, nes ir vieni, ir kiti sukurti ta pačia maniera.

Kleinijas. Nuostabius dalykus kalbi.

Atėnietis. Taigi, kaip tai įstatymiška ir nepaprastai pilietiška! Bet Egipte tu galėtum rasti ir kitų, nevykusių įstatymų. O tai, kas susiję su mūziškuoju menu, teisinga ir verta dėmesio, nes buvo įmanoma ir čia šitokiems įstatymams padedant tvirtai įteisinti drąsinančias dainas, iš prigimties pasižyminčias teisingumu. Tai galėjo būti arba dievo, arba kokios nors dievybės darbas. Kaip teigia egiptiečiai, nuo senų laikų išlikusios dainos yra Izidės[4] kūriniai.

[3] Senovės Graikijoje dešimt tūkstančių reiškė begalybę.

[4] *Izidė* — senovės Egipto deivė, kurią graikai tapatino su Atėne, išminties ir teisingo karo deive.

Tad, kaip sakiau, jei kas nors galėtų kokiu nors būdu suvokti b
meno kūrinių teisingumą, tas turėtų juos drąsiai įteisinti kaip
įstatymą ir sutvarkyti. Mat malonumo bei kentėjimo siekimas, bū-
dingas mūziškajam menui, kaip nuolatinis naujumo ieškojimas,
neturi, ko gero, kokios nors didelės galios panaikinti šventuosius
chorus remdamasis tuo, kad jie pasenę. Bent jau Egipte, atrodo,
chorai jokiu būdu negalėjo būti panaikinti, greičiau — visiškai
priešingai.

Kleinijas. Iš to, ką tu dabar pasakei, aišku, kad taip ir yra. c

IV. *Atėnietis.* Taigi ar išdrįsime pasakyti, kad teisinga panaudo-
ti mūziškąjį meną ir pramogas, palydimas chorų, štai kokiu būdu:
mes džiaugiamės, kai manom, kad gerai darom, ir, antra vertus,
kai džiaugiamės, manome, kad gerai darome. Ar ne taip?

Kleinijas. Visiškai taip.

Atėnietis. Ir tuo metu, kai džiaugiamės, mes negalime išlikti
ramūs.

Kleinijas. Taip.

Atėnietis. Iš tikrųjų mūsų jaunuoliai ir patys yra pasiruošę da- d
lyvauti choruose. Kita vertus, mes, vyresnieji, manome, kad tinka-
mai leidžiame laiką, žiūrėdami į juos ir gėrėdamiesi jų pramogomis
ir šventimu, nes patys dabar esame praradę buvusį vikrumą, kurio
ilgimės, ir mielai rengiame varžybas tiems, kurie labiausiai sugeba
atgaivinti mumyse prisiminimus apie jaunystę.

Kleinijas. Visiškai teisingai.

Atėnietis. Nejaugi mums manyti, kad dabar dauguma išsako
apie švenčių dalyvius ir visiškai beprasmišką nuomonę — esą rei-
kia laikyti išmintingiausiu ir pripažinti nugalėtoju tą, kuris mus e
privers labiausiai linksmintis ir džiūgauti? Mat kadangi tokiose
šventėse mes atsiduodame pramogoms, tai reikia labiausiai vertin-
ti tokį žmogų, kuris sugeba labiausiai pradžiuginti kuo daugiau
žmonių, ir, kaip aš ką tik dabar pasakiau, jam reikia paskirti nu-
galėtojo prizą. Ar neteisingai sakoma, kad jei taip atsitiktų, šitaip 658
ir reikėtų padaryti?

Kleinijas. Galbūt.

Atėnietis. Bet, brangusis, nespręskime apie šitokį dalyką pasku-
bomis, o, suskaidę jį į dalis, panagrinėkime štai kokiu būdu: jei

kada nors kas tiesiog šiaip sau surengtų kokias nors varžybas,
nenustatęs, kokios jos — ar gimnastikos, ar muzikos, ar arklių, —
jei jis, sukvietęs visus valstybėje esančius ir įsteigęs nugalėtojo
prizą, paskelbtų, kad kiekvienas norintis gali atvykti dalyvauti var-
b žybose vien dėl malonumo, o nugalės tas, kuris labiausiai pradžiu-
gins žiūrovus (nors nenurodo, kokiu būdu), ir kaip tik šitai padaręs
iš varžybų dalyvių bus pripažintas pačiu maloniausiu, — kaip ma-
nome, ką šitoks išankstinis pareiškimas reikštų?

Kleinijas. Apie ką tu kalbi?

Atėnietis. Galbūt koks nors žmogus atliks, kaip Homeras, rapso-
diją[5], kitas — dainas, palydimas kitaros skambesio, kas nors tre-
čias — tragediją, o ketvirtas —komediją. Ir nenuostabu, jei kas
c nors, rodydamas lėlių vaidinimą, ims vaizduotis nugalėtoju. Taigi
susirinkus daugybei vienokių ir kitokių varžybų dalyvių, ar mes
galėsime pasakyti, kas teisėtai nugalės?

Kleinijas. Keistai tu paklausei. Kas gi tau galėtų lyg žinodamas į
šitai atsakyti, kol pats nebūtų išklausęs kiekvieno varžybų dalyvio?

Atėnietis. Nagi, ar norite, kad aš judviem atsakyčiau į šitą keis-
tą klausimą?

Kleinijas. O kaip?

Atėnietis. Jei vertintų visai maži vaikai, tai jie išrinktų rodantį
lėlių vaidinimą. Ar ne?

d *Kleinijas.* Taip.

Atėnietis. O jei rinktų paaugliai, tai jie išrinktų rodantį komedi-
ją; išsilavinusios moterys ir jaunimas bei, ko gero, dauguma visų
žmonių pirmenybę teiktų tragedijai.

Kleinijas. Labai galimas dalykas.

Atėnietis. O pergalę rapsodui, gražiai deklamuojančiam „Iliadą“
ir „Odisėją“ ar ką nors iš Hesiodo kūrybos, tikriausiai, paskirtume
mes, seniai, paklausę jo su didžiausiu malonumu. Bet juk po šito
kyla klausimas: kas vis dėlto būtų teisėtas nugalėtojas? Ar ne taip?

Kleinijas. Taip.

e *Atėnietis.* Aišku, kad aš pats ir jūs, be abejonės, pareikšime, kad
iš tiesų turėtų nugalėti tie, kuriuos išrinko mūsų amžiaus žmonės.

---

[5] Turimos galvoje Homero epinės poemos.

Mat mums atrodo, kad mūsų įpročiai yra geriausi iš visų įpročių,
dabar egzistuojančių visose valstybėse ir visur kitur.

Kleinijas. O kaip kitaip?

V. *Atėnietis.* Taigi aš sutinku su dauguma bent jau dėl to, kad
reikia vertinti mūziškąjį meną pagal jo teikiamą malonumą. Bet
gražiausiu, ko gero, aš laikau tą meną, kuris džiugina ne bet kokį
atsitiktinį, o geriausius ir pakankamai išsilavinusius žmones, o ypač 659
vertinu mūzą, kuri džiugina žmogų, išsiskiriantį savo dorybingumu
bei išsiauklėjimu. Todėl mes tvirtiname, kad dorybingumas reika-
lingas šių dalykų teisėjams. Jie turi pasižymėti kitokia išmintimi
bei narsumu. Mat tikras teisėjas neturi vertinti, veikiamas teatro
žiūrovų, neturi būti priblokštas minios šauksmo ir savo paties ne-
išprusimo. Kita vertus, ir nusimanantis teisėjas neprivalo neišdrįs-
damas ir bijodamas tomis pačiomis lūpomis, kuriomis jis šaukėsi
dievų ruošdamasis teisėjauti, lengvabūdiškai ištarti klaidingą spren- b
dimą. Mat teisėjas sėdi teatre ne kaip žiūrovų mokinys, bet teisėtai
kaip jų mokytojas, kad pasipriešintų tiems, kurie teikia žiūrovams
nepriimtiną ir nederamą malonumą. Toks buvo senasis graikų įsta-
tymas, kuris ne toks, kokie dabartiniai Italijos bei Sicilijos įstaty-
mai, pagal kuriuos spręsti patikima žiūrovų miniai, o nugalėtojas
renkamas pakeliant rankas. Šis įstatymas sugadino pačius poetus,
nes jie ėmė kurti, taikydamiesi prie prasto teisėjų skonio. Tokiu c
būdu žiūrovai patys save auklėja. Šis įstatymas sugadino ir paties
teatro teikiamą malonumą, nes reikėtų, kad žiūrovai visada patirtų
didesnį malonumą klausydami tų, kurie pasižymi geresnėmis būdo
savybėmis nei jie, žiūrovai. O dabar jiems viskas išeina atvirkščiai.
Tačiau ką reiškia tokia dabartinių mūsų samprotavimų pabaiga?
Pažiūrėkit, ar ne tai...

Kleinijas. Ką?

Atėnietis. Man rodos, kad mūsų samprotavimai trečią ar ketvir-
tą sykį prieina prie tos pačios išvados — kad auklėjimas yra vaikų d
patraukimas ir tokios galvosenos formavimas, kuri įstatymo laiko-
ma teisinga. O kad ji iš tiesų yra teisinga, remdamiesi patirtimi
įsitikino ir patys garbingiausieji bei seniausieji žmonės. Taigi kad
vaiko siela neįprastų džiaugtis bei liūdėti, prasilenkdama su įsta-
tymu ir su tais, kurie paklūsta įstatymui, ir kad ji džiūgaudama, ir

liūdėdama vadovautųsi tomis pačiomis nuostatomis, kaip ir senas
žmogus, dėl šitų dalykų ir buvo sukurta tai, ką mes vadiname
dainomis, o iš tikrųjų tai dabar atsiradę sielos kerai, siekiantys
e šitokios mūsų minėtos dermės, apie kurią mes ir kalbame. O ka-
dangi jaunuolių sielos nepajėgia pakelti rimtų dalykų, sielos kerai
vadinami pramogomis bei dainomis ir reikiamai atliekami. Lygiai
kaip ligotiems ir nusilpusiems žmonėms jų slaugytojai mėgina duo-
660 ti naudingą maistą, skaniai paruošę patiekalus ir gėrimus, o kenks-
mingą — neskaniai, kad ligoniai aną maistą mėgtų, o šituo pagrįs-
tai įprastų šlykštėtis, lygiai taip pat geras įstatymų leidėjas įtikins
poetą gražiais žodžiais ir pagyrimais, o neįtikinęs vers jį tinkamai
kurti, ritmais išreiškiant išmintingų, narsių ir visapusiškai gerų
žmonių kūno judesius, o derme — jų dainas.
b *Kleinijas.* Prisiekiu Dzeusu, svetimšali, nejaugi tau dabar atro-
do, kad šitaip jie daro kitose valstybėse? Aš tiek suvokiu, kad aš
nežinau, jog kas nors laikytųsi to, apie ką tu kalbi, išskyrus mus ir
lakedaimoniečius. Mat šokiuose ir visame kitame mūziškajame me-
ne nuolat atsiranda kokių nors naujovių, ir jas nustato ne įstaty-
mai, o kažkoks besaikis skonis, kuris toli gražu ne toks pat, kaip
c Egipte, ir niekada nesivadovauja tomis pačiomis nuostatomis, ku-
rios, kaip tu man aiškini, ten egzistuoja.

Atėnietis. Puiku, Kleinijau. Jei tu pamanei, kad aš teigiu, jog
dabar jau vyksta tai, apie ką tu kalbi, nė kiek nesistebėčiau, jei aš,
neaiškiai perteikdamas tai, ką galvoju, suklaidinau tave ir likau
nesuprastas. Mat aš noriu, kad šitokie dalykai būtų mūziškajame
mene, tad gal aš pasakiau kažką panašaus, o tau pasirodė, esą aš
teigiu, kad taip yra. Juk smerkti nepataisomus ir per toli nuklydu-
sius dalykus visai nesaldu, bet kartais būtina. Kadangi ir tau šitaip
d atrodo, na, ar tu sakai, kad šitokių papročių labiau prisilaiko kre-
tiečiai bei lakedaimoniečiai nei kiti graikai?

Kleinijas. Iš tikrųjų taip.

Atėnietis. Jei jų prisilaikytų ir kiti graikai, ar nesakytume, kad
šitokia padėtis yra geresnė nei dabartinė?

Kleinijas. Labai svarbu, jei jie prisilaikytų tokių pat papročių,
kaip lakedaimoniečiai ir mes, ir kad būtų taip, kaip tu dabar sakai,
kad turi būti.

Atėnietis. Nagi, dabar padarykime bendras išvadas. Argi viso e
jūsų auklėjimo ir mūziškojo meno taisyklės nėra štai tokios: jūs
verčiate poetus sakyti, kad geras žmogus, būdamas išmintingas bei
teisingas, turi pasisekimą ir yra laimingas, nesvarbu, ar jis būtų
didelis ir stiprus, ar mažas ir silpnas ir ar turtingas, ar ne. O jei
jis būtų turtingesnis už Kinyrą[6] ir Midą[7], bet neteisingas, tai jis yra
nelaimingas ir jam sunku gyventi. Kaip sako jūsų poetas[8] (jei tik
teisingai sako): „Aš neprisiminčiau ir nevertinčiau vyro, kuris tei-
singai elgtųsi ir neįgytų visokių vadinamųjų gėrybių". Ir jei nors 661
toks žmogus pakilęs „veržtųsi į artimą kovą su priešais", tačiau
būdamas neteisingas nedrįstų net „pažvelgti į krauju apšlakstytą
pražūtį nei bėgdamas neįstengtų pralenkti Trakijos Borėjo"[9]. Ir
jam niekada neatiteks jokia iš mūsų paminėtų gėrybių. Beje, tai,
kas daugelio yra vadinama gėrybėmis, vadinama neteisingai. Juk
sakoma, kad geriausias dalykas — sveikata, antroje vietoje — gro-
žis, trečioje — turtas; minima ir daugybė kitų gėrybių — geras
regėjimas ir klausa, ir apskritai visi išlavėję pojūčiai, dar ir galimy- b
bė, tapus tironu, daryti, ką nori, ir pagaliau palaimų palaima —
įgijus visa tai, kaip galima greičiau tapti nemirtingam.

O aš ir jūs tvirtiname, kad visi šie dalykai yra didžiausias turtas
teisingiems ir garbingiems žmonėms, o blogiesiems visa tai, prade-
dant sveikata, yra didžiausias blogis. Net ir regėjimas, ir klausa, ir c
pojūčiai, ir apskritai visas gyvenimas yra didžiausias blogis amži-
nai gyvenančiam, nemirtingam žmogui, įgijusiam visas vadinamą-
sias gėrybes, išskyrus teisingumą ir bet kokį dorybingumą. Mažes-
nis blogis, jei šitoks žmogus gyvens kuo trumpiau. Aš manau, kad
jūs, kaip ir aš, įtikinsite ir priversite jūsų poetus išsakyti šitai, kad
jie, paklusdami tam ir parinkdami ritmus bei dermę, šitokiu štai
būdu auklėtų mūsų jaunimą. Ar ne? Žiūrėkite, aš juk aiškiai sa-
kau, kad vadinamasis blogis yra gėris neteisingiems žmonėms, o d

---

[6] *Kinyras* — mitinis Kipro ir Asirijos karalius, garsėjęs savo turtais.

[7] *Midas* — mitinis frigų karalius, Gordijo sūnus, taip pat garsėjęs savo turtais.

[8] Turimas galvoje senovės graikų poetas *Tirtajas* (Τυρταῖος, VII a. pr. Kr.), kūręs elegijas, trumpas karo dainas, kuriomis įkvėpė spartiečius didvyriškai kovai II Mesenijos kare.

[9] *Trakijos Borėjas* — šiaurės vėjas.

teisingiesiems jis yra blogis. Gėris geriesiems žmonėms yra iš tikrųjų gėris, o blogiesiems — blogis. Taigi aš klausiu: ar jūs sutinkate su manimi, ar ne?

VII. *Kleinijas.* Man rodos, kad su kai kuo sutinkame, o su kai kuo — ne.

Atėnietis. Tai nejaugi aš neįtikinu jūsų, kad žmogus, turintis gerą sveikatą, turtą ir pagaliau tirono valdžią (ir dar jums pridėsiu — išskirtinę jėgą bei narsumą ir nemirtingumą, ir jo neištinka
e jokia iš vadinamųjų nelaimių, išskyrus tai, kad jis pasižymi neteisybe bei įžūlumu), — nejaugi aš neįtikinu, kad šitaip gyvenantis žmogus yra ne laimingas, o, be abejonės, nelaimingas?

Kleinijas. Labai teisingai kalbi.

Atėnietis. Tebūnie taip. Bet apie ką mums reikia kalbėti toliau? Ar jums neatrodo, kad narsus ir stiprus, ir gražus, ir turtingas, ir
662 visą gyvenimą darantis ką tik nori, bet neteisingas ir įžūlus žmogus būtinai gyvena gėdingai? Gal jūs sutiktumėte su tuo, kad jis gyvena gėdingai?

Kleinijas. Tikrai taip.

Atėnietis. O su tuo, kad jis gyvena blogai?

Kleinijas. Su tuo aš ne visai sutinku.

Atėnietis. Kodėl gi? O su tuo, kad jis gyvena nemaloniai ir nenaudingai sau pačiam?

Kleinijas. Kaipgi galėtume dar ir su tuo sutikti?

Atėnietis. Kaip? Atrodo, bičiuliai, kad galėtume tik tuomet, jei koks nors dievas mums suteiktų santarvę, nes dabar gerokai nesu-
b tariame vienas su kitu. Man, brangusis Kleinijau, šitie dalykai atrodo tokie nenuginčijami, kaip Kreta — sala. Būdamas įstatymų leidėju, aš pabandyčiau priversti poetus ir visus piliečius šitaip pasisakyti ir vos ne didžiausią bausmę paskirčiau tam, kuris šalyje skelbtų, kad yra kai kurių nedorų žmonių, kurie maloniai gyvena,
c ir kad viena — naudinga ir pelninga, o kita — labiau teisinga. Ir aš įtikinėčiau savo piliečius išsakyti daugybę kitų nuomonių, kurios skirtųsi, atrodo, nuo tų, kurių dabar laikosi kretiečiai ir lakedaimoniečiai, o gal ir kiti žmonės. Na, geriausieji iš žmonių, vardan Dzeuso ir Apolono, ar nepaklausus mums tų pačių dievų, išleidusių
d jums įstatymus, ar teisingiausias gyvenimas yra ir maloniausias?

O gal egzistuoja kažkokie du gyvenimai, iš kurių vienas yra kaip tik maloniausias, o kitas — teisingiausias? O jei dievai atsakytų, kad yra du gyvenimai, mes, ko gero, vėl jų paklaustume (jei tik tinkamai toliau klausinėtume), kuriuos reikia vadinti laimingesniais — ar tuos, kurie gyvena teisingiausią gyvenimą, ar tuos, kurie gyvena maloniausią? O jei jie atsakytų, kad tuos, kurie gyvena maloniausią gyvenimą, jų atsakymas keistai nuskambėtų. Tačiau aš nenoriu kalbėti šitokių dalykų apie dievus, geriau pakalbėsiu apie tėvus ir įstatymų leidėjus. To, ko aš anksčiau klausiau, tebūnie paklausta tėvo ir įstatymo leidėjo. Tegul jis atsako, kad žmo- e
gus, gyvenąs maloniausią gyvenimą, yra laimingiausias. Po to aš jo paklausčiau: „Tėve, argi tu nenorėjai, kad aš gyvenčiau kaip galima laimingiau? Juk tu nesiliovei nuolat mane įtikinėti, kad aš gyvenčiau kaip galima teisingiau". Manyčiau, kad šitaip pareiškęs ir įstatymų leidėjas, ir tėvas atrodytų atsidūręs neįprastoje ir keblioje padėtyje, derindamas savo žodžius su pačiu savimi. Bet jei, priešingai, jis pareikštų, kad teisingiausias gyvenimas yra laimingiausias gyvenimas, tai gal kiekvienas jo besiklausantis, aš manau, imtų teirautis, kokį gi žmoguje glūdintį gėrį ir grožį, stipresnį už malonumą, giria įstatymas? Ir koks dalykas, nepasižymintis malo- 663
numu, galėtų būti gėris teisingam žmogui? Nagi, pasakyk, ar išties šlovė ir garbė tarp žmonių ir dievų yra laikoma tai, kas gera ir gražu, tačiau yra nemalonu, o nešlovė — priešingai? Jokiu būdu ne, mielas įstatymų leidėjau, — pasakysime mes. — Bet nejaugi yra nemalonu nieko neskriausti ir nebūti niekieno skriaudžiamam, nors tai ir gera ar gražu, o kiti dalykai nejau yra malonūs, nors gėdingi ir blogi?

Kleinijas. Kaip tai?

VIII. *Atėnietis.* Taigi samprotavimas, neatskiriantis to, kas teisinga, nuo to, kas malonu, to, kas gera, nuo to, kas gražu, daro bent tai, kad įteigia kiekvienam žmogui norėti gyventi garbingą ir tei- b
singą gyvenimą. Todėl jei įstatymų leidėjas teigtų, kad taip nėra, tai jo kalbos būtų labai begėdiškos ir prieštaringos. Juk niekas savo valia nenorėtų paklusti ir daryti to, kas jam neteikia daugiau džiaugsmo nei kančios. Mat tai, į ką mes žiūrime iš toli, susuka galvas, taip sakant, visiems, o ypač vaikams. Aš manau, kad įstaty-

c mų leidėjas, išsklaidęs miglas, įtvirtins priešingą šiam požiūriui nuomonę ir kokiu nors būdu — papročiais, pagyrimais ir žodžiais — įtikins, kad tai, kas teisinga ir kas neteisinga, yra lyg šešėlių žaismas. Kas neteisinga, atrodo priešinga tam, kas teisinga. Neteisingo ir blogo žmogaus požiūriu, kas neteisinga, atrodo malonu, o kas teisinga — labai nemalonu. O teisingo žmogaus požiūriu abiem atvejais viskas atrodo priešingai.

Kleinijas. Atrodo, taip.

Atėnietis. Kurią gi tiesą spręsdami laikysime svarbesne — blogesniosios ar geresniosios sielos?

Kleinijas. Be abejo, geresniosios.

d *Atėnietis.* Taigi būtina pripažinti, kad neteisingas gyvenimas yra ne tik gėdingesnis ir blogesnis, bet ir tikrai nemalonesnis už teisingą ir garbingą gyvenimą.

Kleinijas. Remiantis dabartiniu pokalbiu, atrodo, kad yra taip, bičiuliai.

Atėnietis. O jeigu būtų ne taip, kaip išryškėjo dabartiniame pokalbyje, tai įstatymų leidėjas būtų bent šiek tiek naudingas, jei siekdamas gero išdrįstų ką nors pameluoti jaunimui. Ar įstengtų jis kada nors pasakyti naudingesnį melą nei šis, galintį paveikti žmo-
e nes labiau daryti visa, kas teisinga, ne prievarta, o savo valia?

Kleinijas. Tiesa, svetimšali, yra gražus ir tvirtas dalykas, bet atrodo, kad įtikinti ja nėra lengva.

Atėnietis. Tebūnie taip. Mat pasirodė esą lengviau įtikinti pasaka apie sidonietį, nors ji tokia neįtikima, ir daugybe kitų pasakų.

Kleinijas. Kokia tai pasaka?

Atėnietis. Pasaka, kad vieną kartą, pasėjus dantis, iš jų išaugo ginkluoti vyrai[10]. Ir tai yra puikus įrodymas įstatymų leidėjui, kad bus galima įtikinti jaunuolių sielas viskuo, kuo tik kas nors pamė-
664 gins. Taigi jam jau nereikia rūpintis surasti ką nors kita, nebent tai, kuo įtikinęs jis duotų valstybei didžiausią gėrį. Dėl šito jis turi rasti visokių priemonių, kokiu būdu priversti, kad visa šitokia vi-

[10] Turimas galvoje senovės graikų mitas apie tai, kaip Finikijos karaliaus Agenoro sūnus Kadmas užmušė drakoną ir apsėjo lauką jo dantimis, iš kurių išdygo ginkluoti vyrai — aristokratiškųjų Tėbų giminių pradininkai.

suomenė nuolat visą gyvenimą dainomis, pasakojimais ir samprotavimais išreikštų kuo vienodesnį ir tokį pat požiūrį į šiuos dalykus. Jei jums ne šitaip, o kitaip atrodo, nedraudžiama dėl to pasiginčyti.

Kleinijas. Betgi man atrodo, kad nė vienas iš mūsų negali dėl šito ginčytis. b

Atėnietis. Taigi man galima kalbėti toliau. Aš teigiu, kad visi trys egzistuojantys chorai privalo dainuoti dar jaunoms ir švelnioms vaikų sieloms, išsakydami ir visa, kas gražu, ir ką mes aptarėme, ir ką gal dar aptarsime. Bet svarbiausias iš tų dalykų tebūna štai kas: sakydami, kad tas pats gyvenimas yra ir maloniausias, ir dievų laikomas geriausiu, mes sakysime tikrą tiesą ir sykiu greičiau įtikinsime tuos, kuriuos reikia įtikinti, negu kad mes c
išsakysime šitai, kalbėdami kaip nors kitaip.

Kleinijas. Reikia sutikti su tuo, ką tu sakai.

Atėnietis. Taigi būtų teisingiausia, jei pirmasis pasirodytų mūziškasis vaikų choras, kuris viešai visai valstybei labai stengdamasis apdainuotų šiuos dalykus. Antrasis turėtų pasirodyti žmonių iki trisdešimties metų amžiaus choras. Jis kviestųsi Pajaną[11] į liudininkus patvirtinti, kad jie sako teisybę, ir įtikinėdamas maldautų jį būti mielaširdingą jaunimui. Trečiajame chore turėtų dainuoti žmonės nuo trisdešimties iki šešiasdešimties metų amžiaus. O po d
to pasirodytų tie, kurie, būdami jau nepajėgūs dainuoti dainų, dar gali pasakoti mitus apie tuos pačius papročius, nustatytus dieviškosios ištarmės valia.

Kleinijas. Apie kokius trečiuosius chorus tu, svetimšali, kalbi? Mat mes ne visiškai aiškiai suprantame, ką tu kartais nori apie juos pasakyti.

Atėnietis. Bet juk ankstesniame pokalbyje, ko gero, daugiausia ir buvo apie juos kalbėta.

Kleinijas. Mes vis dar nesuprantame, tačiau tu pabandyk dar aiškiau išdėstyti. e

Atėnietis. Jei pamenate, pokalbio pradžioje mes pasakėme, kad visų jaunuolių prigimtis karšta, ir jie nepajėgia išlaikyti ramybėje

[11] *Pajanas* (Παιάν) — Apolono (kartais Asklepijo) pravardė.

nei kūno, nei balso, o nuolat leidžia padrikus garsus ir šokinėja. Niekas iš kitų gyvūnų negali jausti abiejų šių dalykų — kūno judesių bei garsų — tvarkos. Ją gali jausti tik viena žmogaus prigimtis. Judesio tvarka vadintųsi ritmu, o garso tvarka, susimaišius
665 aukštiems ir žemiems tonams, vadintųsi derme. O viena ir kita sykiu vadintųsi choro menu. Mes sakėme, kad dievai, gailėdamiesi mūsų, kaip choro dalyvius ir vadovus yra davę mums Apoloną ir mūzas ir, jei prisimenate, trečiuoju mes paminėjome Dionisą.

Kleinijas. Kaip mums neprisiminti?

Atėnietis. Taigi apie Apolono ir mūzų chorą jau buvo kalbėta.
b Reikia pakalbėti apie likusį trečiąjį — Dioniso chorą.

Kleinijas. Kaip? Papasakok, nes netikėtai išgirdusiam Dioniso senelių choras atrodys labai keistas, jei jame šoks žmonės perkopę trisdešimt metų — nuo penkiasdešimties iki šešiasdešimties.

Atėnietis. Labai teisingai kalbi. Aš manau, į tai reikia atsakyti taip, kad paaiškėtų, kiek šitai yra protinga.

Kleinijas. O kaip?

Atėnietis. Ar mes sutariame dėl anksčiau aptartų klausimų?

Kleinijas. Dėl kokių?

Atėnietis. Kad kiekvienas — suaugęs ir vaikas, laisvasis ir ver-
c gas, moteris ir vyras, ir apskritai visa valstybė privalo nesiliauti, žavėdama save, dainuoti apie tai, ką mes aptarėme. Jie turi dainas nuolatos vienaip ar kitaip keisti ir visaip įvairinti, kad dainuojantys pajustų kažkokį dainų troškimą bei patirtų pasitenkinimą.

Kleinijas. Kaip galima nesutikti, kad tai reikia padaryti šitokiu būdu?

Atėnietis. Kokiu tad būdu ši geriausia mūsų valstybės dalis, pa-
d tikimiausia valstybėje ir dėl amžiaus, ir dėl samprotavimų, dainuodama tai, kas gražiausia, padarys daugiausia gero? Ar šitaip neprotingai praleisime tai, kas yra svarbiausia gražiausiose ir naudingiausiose dainose?

Kleinijas. Iš to, kas dabar pasakyta, išeina, kad neįmanoma praleisti.

Atėnietis. Bet kaip šitai deramai padaryti? Pažiūrėkite, ar ne taip...

Kleinijas. Kaip?

Atėnietis. Kiekvienas vyresnio amžiaus žmogus ima bodėtis dainomis ir džiaugiasi, kad vis mažiau šituo užsiima. Ir kuo jis senesnis ir
protingesnis, tuo labiau jis gėdijasi verčiamas dainuoti. Ar ne taip? e

Kleinijas. Tikrai taip.

Atėnietis. Taigi jis dar labiau gėdytųsi, atsistojęs teatre dainuoti įvairiems žmonėms. Jeigu šitokio amžiaus žmonės būtų verčiami dainuoti, alkani ir ištroškę, kaip repeticijų metu chorai, besivaržantys dėl pergalės, tai argi jie, dainuodami labai nepatenkinti ir susigėdę, nedarytų šito nenoromis?

Kleinijas. Žinoma, tu sakai tai, kas nenuginčijama.

Atėnietis. Ir kaip mes juos įkalbėsime palankiai žiūrėti į dainas? 666
Ar neišleisime mes pirmiausia įstatymo, kad vaikai iki aštuoniolikos metų visiškai neragautų vyno, ir ar mokysime juos, kad nereikia nei kūno, nei dvasios ugnies kurstyti ugnimi, kol jie užaugę nepuls griebtis darbų, saugodamiesi jaunystei būdingo šėlsmo? Vėliau, iki trisdešimties metų jaunuoliai jau gali saikingai ragauti vyno, nes jaunimas privalo visiškai susilaikyti nuo girtavimo ir
nesaikingo vyno gėrimo. Sulaukę keturiasdešimties, jie, vaišinda- b
miesi sisitijose, gali kviestis kitus dievus, o tarp jų pasikviesti Dionisą, į vyresniųjų žmonių šventąsias apeigas ir pasilinksminimus. Mat Dionisas padovanojo žmonėms vyną tarsi vaistą, gelbstintį nuo senatvės kartėlio. Vadinasi, mes atjaunėjame ir pamirštame blogą nuotaiką, ir mūsų sielos įpročiai suminkštėja, kaip į ugnį įmesta
geležis, ir šitokiu būdu tampa lankstesni. Taigi pirmiausia, ar kiek- c
vienas šitaip nusiteikęs ir mažiau gėdydamasis labiau norės dainuoti ne daugeliui, o negausiam būreliui, ir ne svetimiems, o saviems ir, kaip mes jau ne sykį kalbėjome, žavėti klausytojus?

Kleinijas. Visiškai taip.

Atėnietis. Taigi šis būdas priversti senelius dalyvauti mūsų dainose nėra visai netinkamas?

Kleinijas. Visai ne. d

Atėnietis. Tačiau kokiu balsu dainuos šie žmonės? Koks bus jų menas? Aišku, kad reikia kažkokio jiems tinkančio meno.

Kleinijas. O kaip kitaip?

Atėnietis. Kas gali pritikti dieviškiesiems žmonėms? Ar ne choro menas?

Kleinijas. Bent jau mes, svetimšali, ir lakedaimoniečiai negalėtume sudainuoti kokios nors kitos dainos kaip tik tą, kurią išmokome ir įpratome dainuoti dalyvaudami chore.

Atėnietis. Savaime aišku, kad jūs išties nemokate geriausiųjų dainų, nes jūsų valstybinė santvarka yra karinės stovyklos, o ne
e miestuose gyvenančių žmonių santvarka, o jūsų jaunuoliai — tarsi bendroje bandoje besiganantys kumeliukai[12]. Niekas iš jūsų nėra pasiėmęs savo paties vaiko, nėra atitraukęs jo, labai sulaukėjusio ir įdirgusio, nuo kartu besiganančių. Niekas nepaskyrė jam atskiro prižiūrėtojo ir niekas neauklėja jo, ir gramdydamas šonus, ir tramdydamas, ir atiduodamas viską, kas dera vaikams auklėti, kad jis
667 būtų ne tik geras karys, bet ir sugebėtų valdyti valstybę bei miestus. O juk iš pradžių mes sakėme, kad šitoks žmogus yra karingesnis už Tirtajo karius, visada ir visur — ir privačiame, ir visos valstybės gyvenime — gerbia narsumą kaip ketvirtąjį, o ne pirmąjį dorybingumo požymį.

Kleinijas. Aš nežinau, svetimšali, kodėl tu vėlei peiki mūsų įstatymų leidėjus?

Atėnietis. O gerasai, jei aš tai ir darau, tai darau nesąmoningai. Tačiau jei norite, judėkime ten, kur krypsta mūsų pokalbis. Mat jei turime meną, gražesnį už choro ir viešųjų teatrų meną, pabandy-
b kime atiduoti jį tiems, kurie, kaip sakėme, gėdijasi ano meno ir trokšta dalyvauti kuriant tokį meną, kuris yra pats gražiausias.

Kleinijas. Žinoma.

Atėnietis. Taigi ar ne visa, kas susiję su kokiu nors malonumu, pirmiausia turėtų būti vertinama taip: svarbiausia — arba pats malonumas, arba koks nors teisingumas, arba, trečioje vietoje, nauda? Pavyzdžiui, aš teigiu, kad valgymą ir gėrimą, ir visą maistą lydi malonumas, kurį mes galime pavadinti pasitenkinimu. O tei-
c singumu ir naudingumu mes kiekvienąsyk vadiname tai, kas iš to, kas yra, yra sveika. Tas pats dalykas tokiais atvejais yra ir pats teisingiausias.

Kleinijas. Visiškai taip.

---

[12] Spartos (Lakedaimono) ir Kretos jaunuoliai, sulaukę septyniolikos metų, jungdavosi į būrius, graikiškai vadinamus kumeliukų ar jautukų bandomis.

Atėnietis. Su mokymu susijęs malonumas ir pasitenkinimas, o tiesa suformuoja ir teisingumą, ir naudą, ir gėrį bei grožį.

Kleinijas. Taip.

Atėnietis. Na, o jei tai, ką kuria vaizduojamieji menai, pamėg-
džiodami originalą, teikia dar ir pasitenkinimą, ar iš to neseka d
išvada, kad būtų teisingiausia tai pavadinti malonumu?

Kleinijas. Taip.

Atėnietis. Tačiau šitokių menų teisingumą, apskritai kalbant, pirmiau galėtų nulemti kokybės ir kiekybės proporcija, o ne pasitenkinimas.

Kleinijas. Teisingai.

Atėnietis. Taigi remiantis pasitenkinimu būtų galima tinkamai
spręsti tik apie tai, kas neteikia nei jokios naudos, nei teisybės, nei
panašumo, bet, kita vertus, nedaro ir jokios žalos, o vyksta tik dėl
to, kas lydi ir kitus dalykus — t. y. dėl malonumo, kurį būtų galima e
kuo puikiausiai pavadinti pasitenkinimu, kuriam nebūtų būdinga
nė viena iš šitų savybių.

Kleinijas. Tu kalbi tik apie nežalingą pasitenkinimą.

Atėnietis. Taip, ir aš vadinu jį patį pramoga tuomet, kai jis nei kenkia, nei teikia naudą kam nors, dėl ko būtų verta rūpintis ar kalbėti.

Kleinijas. Labai teisingai kalbi.

Atėnietis. Taigi remdamiesi tuo, kas dabar pasakyta, mes galė-
tume teigti, kad visiškai nepritinka bet kokį pamėgdžiojimą vertin-
ti atsižvelgiant į pasitenkinimą ar neteisingą nuomonę. Tai pasaky-
tina ir apie bet kokią lygybę, nes kas lygu, yra lygu, ar kas darnu,
yra visiškai darnu ne dėl to, kad kažkam taip malonu ar pritinka; 668
visi dalykai turi būti vertinami daugiausia remiantis tiesa ir ma-
žiausiai remiantis kuo kitu.

Kleinijas. Visiškai taip.

Atėnietis. Taigi ar mes nelaikome bet kokį műziškąjį meną vaizduojančiu ir pamėgdžiojančiu menu?

Kleinijas. Žinoma.

Atėnietis. Tad jei kas nors teigia, kad műziškąjį meną reikia vertinti pagal malonumą, tai tokiam požiūriui iš viso negalima pritarti. O jei kur ir egzistuoja šitoks műziškasis menas, tai jo visiškai

nereikia siekti lyg kažko rimto, o tik kaip tokio mūziškojo meno,
b kuris pamėgdžiodamas grožį turi su juo panašumo.

Kleinijas. Labai teisingai.

Atėnietis. Ir todėl žmonėms, ieškantiems gražiausios dainos, reikia ieškoti, atrodo, ne tokios mūzos, kuri yra maloni, o kuri teisinga. O pamėgdžiojimo teisingumas priklauso, kaip mes kalbėjome, nuo to, ar išlaikyta vaizduojamojo meno daikto kokybė ir kiekybė.

Kleinijas. Taip.

Atėnietis. Kalbant apie mūziškąjį meną, iš tikrųjų kiekvienas gali sutikti, kad visi susiję su tuo menu kūriniai yra pamėgdžiojimas ir pavaizdavimas. Nejau su tuo nesutiktų visi poetai, klausy-
c tojai ir aktoriai?

Kleinijas. Tikrai sutiktų.

Atėnietis. Taigi norint nesuklysti reikia, atrodo, žinoti kiekvieną iš kūrinių atskirai, kas jis per vienas. Mat nežinantis kūrinio esmės, ko tas kūrinys siekia ir ką jis pagaliau iš tikro vaizduoja, vargiai nustatys, ar sumanymas teisingas ar klaidingas.

Kleinijas. Aišku, kad vargiai.

Atėnietis. Bet argi žmogus, nežinantis, kas yra teisinga, pajėgs
d nustatyti, kas yra gerai ir kas yra blogai? Aš kalbu ne visai aiškiai, gal aiškiau būtų pasakyta taip...

Kleinijas. Kaip?

XI. *Atėnietis.* Mes turime dešimtis tūkstančių atvaizdų, skirtų matyti.

Kleinijas. Taip.

Atėnietis. O jei kas nors tuo metu nežinotų, koks yra kiekvienas pamėgdžiojamas kūnas, ar galėtų kada nors sužinoti, ar teisingai jis pavaizduotas? Aš kalbu štai apie ką — apie kūno proporcijas ir apie atskirų dalių išdėstymą, ar jų yra tiek, kiek yra iš tikrųjų, ir
e kokios jos, ir ar kūno dalys, besiderindamos viena su kita, tinkamai išsidėsto, ir dar apie jų spalvą ir formą. O gal visa tai padrikai pavaizduota. Nejau manoma, kad visus šiuos dalykus galės kada nors nustatyti žmogus, kuris visai nepažįsta pamėgdžiojamos būtybės?

Kleinijas. Kaipgi taip galima manyti?

Atėnietis. Jei mes žinotume, kad nupieštas ar nulipdytas yra žmogus, ir meno kūrinyje įamžintos visos jo dalys, kartu ir spalvos,

ir forma, nejau būtinai tik matęs originalą pajėgs suprasti, ar kū- 669
rinys gražus, ar jam kažkodėl stinga grožio?

Kleinijas. Bet juk mes visi, svetimšali, taip sakant, suprantame gyvų būtybių grožį.

Atėnietis. Labai teisingai kalbi. Taigi tas, kuris ketina būti išmintingas kiekvieno dailės, mūziškojo ar kito meno kūrinio vertintojas, privalo pasižymėti šitokiomis trimis savybėmis: pirmiausia žinoti, kas pavaizduota, po to, ar teisingai pavaizduota, ir, trečia, ar b
gerai atliktas bet koks kūrinys žodžiais, melodijomis bei ritmais.

Kleinijas. Atrodo, taip.

Atėnietis. Bet mes nesiliaukime kalbėję apie mūziškąjį meną, nors tai ir sunku. Kadangi mūziškasis menas yra garbinamas daug labiau, nei kiti vaizdavimo būdai, su juo reikia elgtis daug atsargiau, nei su visais pastaraisiais, nes klysdamas žmogus labiausiai pakenks pats sau, tuojau linkdamas į tai, kas yra bloga. O pajusti savo klaidą sunkiausia, nes poetai yra blogesni kūrėjai už pačias c
mūzas. Juk mūzos niekada negalėtų suklysti taip, kad sukūrusios vyriškus žodžius suteiktų jiems moterišką formą ir melodiją; kita vertus, sujungusios kilmingųjų žmonių melodiją bei formą, jos negalėtų prijungti prie jų vergų ir nekilmingų žmonių ritmus, arba, pradėjus dainą laisvųjų žmonių ritmais ir forma, pridėti prie jų priešingą melodiją ar žodį. Be to, jos niekada nesuplaks kartu laukinių žvėrių, žmonių ir įrankių garsų bei visokio triukšmo, tarsi d
pamėgdžiodamos kokį vieną daiktą. O poetai, visa tai labai supynę ir neprotingai sumaišę, turėtų sukelti juoką žmonių, apie kuriuos Orfėjas sako, kad „jiems atiteko malonumų laikas“[13]. Jie juk mato, kad visa tai susipynę. Be to, poetai atskiria ritmą bei formą nuo melodijų, įterpdami eilėse nepoetiškus žodžius, kita vertus, jie pasitelkia melodiją ir ritmą be žodžių, tik grodami kitara arba fleita. e
Tokiais atvejais, kai dermė ir ritmas yra be žodžių, labai sunku suvokti, ko gi siekiama, į kokį iš dėmesio vertų pamėgdžiojimų yra panašus grojimas. Bet reikia pažymėti, kad juo labiau bet koks šitokios rūšies menas tinka greitumui, sklandumui ir žvėrių bal-

[13] Platono laikais poetai ir muzikantai pradėjo nesilaikyti griežtų žanro taisyklių, ypač ditirambų poezijoje.

sams vaizduoti (ir todėl atliekamas fleita bei kitara be šokių ir
670 dainų), juo jis primityvesnis. O vien kitaros bei fleitos grojimas, paėmus atskirai, yra kažkas visai nemeniška ir verta panaudoti tik fokusininkams. Štai ką reiškia mano kalba. Be to, mes svarstome ne tai, kad mūsų piliečiams, sulaukusiems trisdešimties ar perkopusiems per penkiasdešimtį, nereikia atlikti meno kūrinių, o ką jie privalo atlikti. Taigi iš to, ką mes pasakėme anksčiau, išeina, kad tie iš penkiasdešimtmečių, kuriems pritinka dainuoti, privalo būti geriau apmokyti choro meno, nes jiems būtinai reikia gerai jausti ir suvokti ritmą bei dermę — antraip kas gi suvoks melodijos tei-
b singumą: kam pritinka ar nepritinka griežta dorėninė dermė bei ritmas, ar poetas juo pasinaudojo teisingai ar ne?

Kleinijas. Aišku, kad niekaip kitaip neišeina.

Atėnietis. Juokinga didelė minia, mananti, kad ji ganėtinai supranta, kas pasižymi gera derme ir geru ritmu ir kas ne — šitokie bent tie iš jų, kurie verčiami išmoko dainuoti ir žygiuoti į taktą. Jie nepagalvoja, kad daro tai, nepažindami dainavimo ir ritmo sky-
c rium. O juk kiekviena melodija yra teisinga, kai ji turi tai, kas jai tinka, ir neteisinga tuomet, kai turi tai, kas jai netinka.

Kleinijas. Tikrai taip.

Atėnietis. Tad kaip čia? Ar nežinodamas, ką melodija turi, žmogus galės sužinoti, kaip mes kalbėjome, kiek ta melodija yra teisinga?

Kleinijas. Kokiu gi būdu?

XII. *Atėnietis.* Taigi atrodo, dabar mes suprantame, kad mūsų dainiams, kuriuos mes dabar pasikviečiame ir verčiame juos kokiu nors būdu savanoriškai dainuoti, reikia, ko gero, būti tokiems išsilavinusiems, kad kiekvienas iš jų galėtų prisilaikyti ritmo žingsnių
d ir stygomis išgautų melodijų. Atsižvelgdami į dermes ir ritmus, jie galėtų išsirinkti, kas dera ir pritinka dainuoti tokio amžiaus ir tokio būdo žmonėms, ir kaip tik tai ir dainuoti. Šitai dainuodami jie ir patys tuoj pat džiaugtųsi nežalingais malonumais, ir taptų jaunesniųjų žmonių vadovais, sužadindami juose tinkamą potraukį geriems įpročiams. Šitaip apmokyti, jie įsigis tobulesnį išsilavinimą nei tą, kurį gauna dauguma žmonių, ir net patys poetai. Mat poetui
e visai nereikia suvokti trečiojo reikalavimo, ar gražus jo pamėgdžiojimas, ar ne, bet, ko gero, jam būtina suvokti dermę bei ritmą. Visi

šie trys reikalavimai padeda tam, kad būtų išrinkta, kas gražiausia ir kas antroje vietoje, nes kitaip jaunimas niekada nepajaus pakan- 671
kamo potraukio siekti dorybingumo. Ir apie tai, kas norėta pasakyti pokalbio pradžioje, — parodyti, kaip gerai pagelbėti Dioniso chorui, pasakyta tiek, kiek buvo galima. Pažiūrėkime, ar tai pavyko. Toks susirinkimas, besitęsiant girtavimui, neišvengiamai darosi vis triukšmingesnis. Jau pradžioje mes nuspėjome, kad šitai neišvengiama dalykuose, apie kuriuos mes dabar kalbame.

Kleinijas. Taip, neišvengiama. b

Atėnietis. Mat kiekvienas jaučiasi esąs lengvesnis nei yra, pakylėtas, linksmas ir pilnas noro šnekėti, neklauso šalia sėdinčių žmonių ir įsivaizduoja, kad jis sugeba ir pats susitvarkyti, ir sutvarkyti kitus.

Kleinijas. O kaip kitaip?

Atėnietis. Ar mes nesakėme, jog kada tai atsitinka, geriančiųjų žmonių sielos apimamos liepsnos ir nelyg kokia geležis suminkštėja, atjaunėja, ir dėl to jas lengvai gali įveikti tas, kas sugeba ir c
moka auklėti jas ir formuoti, tarsi jos būtų jaunos? Šitoks formuotojas yra tas pats žmogus kaip anksčiau — geras įstatymų leidėjas. Jam reikia išleisti puotos įstatymus, galinčius priversti elgtis kitaip pasitikintį, įžūlų ir begėdiškesnį nei dera žmogų, nenorintį laikytis tvarkos, patylėti ir sulaukus savo eilės kalbėti, gerti ir dainuoti. Jie gali šitokiam žmogui įvaryti, kaip ir dera, baimę, geriausiai kovo- d
jančią prieš jame glūdintį negražų įžūlumą, — dievišką baimę, kurią mes pavadinome pagarbumu ir gėda.

Kleinijas. Taip.

Atėnietis. O kitų įstatymų saugotojai ir padėjėjai turi būti ramūs ir blaivūs žmonės, girtuokliaujančiųjų vadovai, be kurių kovoti su girtavimu yra baisiau, nei kovoti su priešais, stokojant ramių vadovų. O kas nepajėgia panorėti paklusti jiems bei šešiasdešimtmetį peržengusiems Dioniso apeigų vadovams, tas užsitrauks tokią pat e
arba dar didesnę gėdą, nei nepaklūstantis Arėjo[14] karo vadams.

Kleinijas. Teisingai.

Atėnietis. Taigi jei būtų šitaip geriama ir šitaip linksminamasi, ar šitokie puotaujantys negautų naudos ir ar neišsiskirstytų būda-

[14] *Arėjas* — žiaurus ir klastingas senovės graikų karo dievas.

mi ne priešai, kaip dabar, o tapę didesni draugai vieni kitiems negu
672 iki tol kad buvo. Kai blaivūs vadovautų girtaujantiems, tai susirinkę jie bendrautų vieni su kitais pagal įstatymus.

Kleinijas. Teisingai, bet jei būtų taip geriama, kaip tu sakai.

XIII. *Atėnietis.* Taigi nepeikime Dioniso dovanos apskritai, kad ji yra bloga ir jos neverta įsileisti į valstybę. Kai kas dar daugiau galėtų pasakyti. Bet baisu nurodyti daugumai žmonių didžiausią gėrį, kurį
b suteikia vynas, nes jie blogai suvokia ir supranta, kas pasakyta.

Kleinijas. O koks tas gėris?

Atėnietis. Sklinda kažkoks pasakojimas ir gandas, kad pamotė Hera atėmė iš šito dievo sielos nuovoką ir jis atseit dėl to keršydamas įvedė bakchiškąsias šventes ir visokį šėlstantį choro meną, ir dėl to paties dalyko padovanojo vyną. Apie šituos dalykus aš leidžiu kalbėti tiems žmonėms, kurie mano, kad šitaip kalbėti apie dievus
c yra saugu. Kiek aš žinau, joks gyvūnas niekada negimsta turėdamas tiek proto, kiek jo privalu turėti subrendusiam. Ir kol tas gyvūnas dar nėra įgijęs jam būdingo išmintingumo, jis dūksta ir šaukia kaip pasiutęs ir, kai tik atsistoja ant kojų, šokinėja kaip papuola. Prisiminkime, jog mūziškojo ir gimnastikos meno pradžia yra kaip tik tokia.

Kleinijas. Prisimename, kaipgi neprisiminti?

Atėnietis. Taigi mes teigėme, kad ši pradžia suteikė mums, žmo-
d nėms, ritmo bei dermės pojūtį, o iš dievų tam pasitarnavo Apolonas, mūzos bei Dionisas.

Kleinėjas. Kaipgi kitaip?

Atėnietis. Kitų žmonių nuomone, atrodo, vynas yra duotas žmonėms kaip bausmė, kad mes netektume proto. Bet juk dabar mes sakome priešingai, kad vynas yra duotas kaip vaistas tam, kad siela įsigytų sąžiningumo, o kūnas — sveikatos ir jėgos.

Kleinijas. Labai gražiai, svetimšali, prisiminei kalbą.

e *Atėnietis.* Taigi baikime aptarti pusę klausimų apie choro meną. O kitą pusę klausimų — ar mums palikti, ar aptarti, kad jie paaiškėtų?

Kleinijas. Apie ką tu kalbi ir kaip tu skirstai choro meną į dvi dalis?

Atėnietis. Visas choro menas — visas mūsų auklėjimas. Vieną jo dalį sudaro tai, kas susiję su garsu — ritmai bei dermės.

Kleinijas. Taip.

Atėnietis. O kita dalis, susijusi su kūno judesiais, turi bendrą ritmą, kaip ir garsų kaita, bet savitą formą. Daina yra tiesiog garsų kaita. 673

Kleinijas. Labai teisingai.

Atėnietis. O garsų poveikį, nukreiptą sielos dorybingumui ugdyti, mes pavadinome, nežinau, kokiu būdu, mūziškuoju menu.

Kleinijas. Labai teisingai pavadinome.

Atėnietis. Jeigu kūno judesiai, kuriuos mes pavadinome besilinksminančių žmonių šokiu, padeda kūnui tobulėti, tai šitokį menišką kūno valdymą mes pavadintume gimnastikos menu.

Kleinijas. Labai teisingai.

Atėnietis. Tarkim, šitaip dabar aptarėme ir išnagrinėjome klau- b
simus apie mūziškąjį meną, kuris, ko gero, yra pusė choro meno. Ar mums kalbėti ir apie kitą pusę, ar kaip kitaip tai padaryti?

Kleinijas. O geriausiasis bičiuli, tau besikalbant su kretiečiais ir lakedaimoniečiais, mes ir aptarėme mūziškąjį meną, o gimnastikos menas dar liko neaptartas. Kaip tu manai, ką kiekvienas iš mūsų atsakys tau į šitokį klausimą?

Atėnietis. Aš pasakyčiau, kad tu šitaip paklausęs, ko gero, pats į tai aiškiai atsakei. Bet aš juk suvokiu, kad šis klausimas dabar c
yra ne tik atsakymas, kaip sakiau, bet dar ir nurodymas išnagrinėti klausimus apie gimnastikos meną.

Kleinijas. Labai gerai supratai. Taip ir daryk.

Atėnietis. Reikia daryti. Juk visai nesunku yra kalbėti apie jums abiem žinomus dalykus. Mat gimnastikos mene jūs turite didesnį patyrimą nei mūziškajame.

Kleinijas. Ko gero, tu sakai teisybę.

XIV. *Atėnietis.* Taigi ir šios pramogos — gimnastikos — pradžia yra susijusi su įgimtu kiekvieno gyvūno įpročiu šokinėti. O žmogus, d
kaip mes sakėme, įgijęs ritmo pojūtį, sugalvojo ir sukūrė šokį; kai melodija priminė ir sužadino ritmą, jie abu — melodija ir ritmas — susijungę vienas su kitu pagimdė choro ratelius ir pramogą.

Kleinijas. Labai teisingai.

Atėnietis. Ir mes teigiame, kad vieną šio meno dalį mes jau išnagrinėjome. Pabandysime nuosekliai panagrinėti kitą dalį.

Kleinijas. Žinoma.

Atėnietis. Jei judu sutinkate, iš pradžių pabaikime kalbėti apie
e girtavimą.

Kleinijas. Apie ką tu kalbi?

Atėnietis. Jei kokia nors valstybė, stropiai pagal įstatymus ir nustatytą tvarką prisilaikytų dabar paminėto papročio tam, kad naudodamasi juo lavintų išmintį, ir jei ji taip pat, remdamasi ta pačia nuostata, nesusilaikytų nuo kitų malonumų, manydama, kad tai daro tam, kad įvaldytų juos, tai naudotis visu tuo valstybei reikėtų anuo būdu. Bet jei valstybei šitai bus tik pramoga ir ji norinčiam gerti leis gerti kada tik nori ir su kuo nori, prisilaikant
674 bet kokių kitų papročių, tai aš nebalsuočiau už tai, kad ši valstybė bei šis žmogus turėtų kada nors šitaip išgėrinėti. O dar labiau nei kretiečių bei lakedaimoniečių vyno gėrimą aš vertinčiau kartaginiečių įstatymą[15], pagal kurį karinėje stovykloje niekas niekada negali ragauti vyno, bet visą šį laiką būdami kartu turi gerti vandenį. Valstybėje niekada neturi ragauti vyno nei vergė, nei vergas, nei archontai savo valdymo metais, nei laivų vairininkai, nei teisė-
b jai, vykdantys savo pareigas, visiškai neturi ragauti vyno ir besiruošiantys dalyvauti svarbiame pasitarime. Ir visai niekam negalima gerti vyno dieną, nebent dėl fizinių pratimų ar dėl ligos, nei, kita vertus, nakčia, kai kas nors — ar vyras, ar moteris — ketina pradėti vaikus. Galima būtų vardyti labai daug kitų atvejų, kada besivadovaujantys sveiku protu ir teisingu įstatymu neturėtų gerti vyno. Tad laikantis šios nuostatos, jokiai valstybei neprireiktų dau-
c gybės vynuogynų, visos kitos žemdirbystės sritys ir visas gyvenimo būdas būtų sutvarkytas, o vyno gamyba, ko gero, būtų labiausiai apribota ir sumažinta. Jei jūs, svetimšaliai, sutinkate, tebūnie šitokia pabaiga kalbos, pasakytos apie vyną.

Kleinijas. Puiku, mes sutinkame.

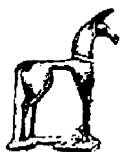
Versta iš: *Plato.* Dialogi/ Ed. C.F. Herman — Lipsia, 1910. — Vol. 5. — P. 35—65. Vertė *Audronė Kudulytė-Kairienė*

---

[15] Senovės graikai itin vertino Kartaginos santvarką ir jos įstatymus; pavyzdžiui, Aristotelis „Politikoje" Kartaginos įstatymus laikė prilygstančius Spartos įstatymams.

ARISTOTELIS

(384—322 m. pr. Kr.)

ARISTOTELIO ESTETIKOS BRUOŽAI

Aristotelis gimė Stageiros mieste Makedonijos karaliaus Aminto rūmų gydytojo šeimoje. Likęs našlaičiu aštuoniolikametis Aristotelis atvyko į Atėnus ir įstojo į Platono Akademiją, kurioje išbuvo apie dvidešimt metų — iki Platono mirties. Čia jis subrendo kaip savarankiškas filosofas ir po savo mokytojo mirties trylika metų praleido Mažojoje Azijoje, įvairiuose miestuose steigė filosofijos mokyklas, skelbė savo mokslą. Kaip pagarsėjusį eruditą 343 m. pr. Kr. Makedonijos karalius Pilypas pakvietė jį būti savo sūnaus Aleksandro mokytoju. Aristotelis sutiko tikėdamasis išugdyti tokį valdovą, kuris įkūnytų idealią filosofijos ir valdžios sąjungą. Po trejų metų Aleksandrui tapus valdovu Aristotelis grįžo į Atėnus ir čia, išsinuomojęs keletą pastatų šalia Apolono Likėjiečio šventyklos, įsteigė savo mokyklą, kurią ir pavadino Likėju. Po Aleksandro Makedoniečio mirties Aristotelis buvo apkaltintas bedievyste dėl himno, liaupsinančio tironą Hermiją tarsi dievą, ir turėjo palikti Atėnus. Apsigyvenęs Chalkidėje netrukus mirė.

Aristotelio kūryba aprėpia visas Europos kultūroje tradicinėmis tapusias filosofijos problemų sritis: ontologiją, pažinimo teoriją, logiką, etiką, estetiką, psichologiją, valstybės teoriją, gamtos mokslus.

Kaip ir jo pirmtakai, Aristotelis estetikos problematiką tiesiogiai siejo su filosofiniu būties ir pasaulio sandaros aiškinimu. Išsamiausiai jo estetikos koncepcija išdėstyta dvyliktoje „Metafizikos“ knygoje, „Poetikoje“, „Politikoje“ ir „Retorikoje“. Estetikai reikšmingų minčių galima rasti ir kitose „Metafizikos“ knygose, „Nikomacho etikoje“. Aristotelio samprotavimams apie grožio ir meno prigimtį būdingas didesnis sistemiškumas, teorinis pagrįstumas negu kitiems to meto filosofams.

1. Grožio samprata. Plėtodamas graikams būdingą mąstymo tradiciją, Aristotelis grožio sritimi laiko ne vien kosmoso sandarą, gyvosios ir negyvosios gamtos daiktiškuosius pavidalus, bet ir žmogaus poelgius, kitaip tariant, ir etikos objektą. Antikos estetikoje grožio apraiškų sritis platesnė, negu ji yra šiandien. Samprotaudamas apie dorovinį grožį, Aristotelis vartoja *kalokagatijos* (καλοκάγαθία) sąvoką, kuri antikoje reiškė grožio ir gėrio vienovę. Suprasti kalokagatijos esmę padės pavyzdys iš Aristotelio „Didžiosios etikos". Ne visa, kas žmoguje gera, būtinai yra ir gražu: esama žmonių, kuriems valdžia, šlovė, turtai — šie savaime geri dalykai — gali tapti pražūtingi. „O tas žmogus, kuriam viskas, kas tik egzistuoja gero ir yra gera, ir kuriam nekenkia tokie dalykai, kaip turtas ir valdžia, šitoks žmogus ir geras, ir gražus" (*„Didžioji etika", II, 1207 b20*). Kilniai naudotis turtu, valdžia, sveikata, apskritai žemiškomis gėrybėmis mokėjo graikų klasikos laikotarpio aristokratai. Šios gėrybės laikytos siektinomis, bet tik tuo atveju, jei jas įgijęs žmogus „išlieka vidujai laisvas, nuo jų nepriklausomas, vien nesavanaudiškai, nesuinteresuotai žvelgia į jas kaip į kažką savaime vertinga"[1]. Toks žmogus vadintinas turįs kalokagatijos, t. y. gėrio ir grožio. Jo nesavanaudiškas santykis su vertybėmis ir mus skatina juo grožėtis, t. y. patirti savotišką malonumą.

Grožio ir gėrio požiūriu tobuliausias yra kosminis Protas. Kosminis Protas, apie kurį rašoma „Metafizikoje", yra laiko ir erdvės dimensijomis nenusakomas tikrovės raiškos laike ir erdvėje šaltinis. Pasaulis, gamta, kaip kosminio Proto energijos apraiškos, gražūs. Grožį lemia pasaulio tvarka, apibrėžtumas, simetrija, o šios daiktų ir reiškinių ypatybės gali būti nustatytos matematiniais skaičiavimais.

Pitagorininkai kosmoso sandarą grindė matematiniais santykiais ir teigė, kad harmoniją lemianti tvarka, reguliarumas. Ši koncepcija buvo labai svarbi tolesnei estetikos raidai, nes tai įgalino grožį suvokti kaip objektyvią esaties savybę. Platonas, pasiremdamas pitagorininkų idėjomis, grožį siejo su daiktų dydžiu, tvarka, proporcingumu ir įtvirtino, šiuolaikinės estetikos terminais kalbant, objektyvistinę grožio sampratą. Daiktų grožio matas Platonui buvo jų panašumas į idealiuosius provaizdžius — *eidas*. Dėl

[1] *Лосев А., Шестаков В.* История эстетических категорий. — Москва, 1965. — С. 145.

to jis apskritai kritikavo sofistų subjektyvizmą, t. y. požiūrį, jog grožis yra kiekvienam žmogui skirtingas juslinis malonumas. Platono požiūriu, juslinį malonumą gražūs daiktai teikia vien dėl to, kad žmogus iš prigimties jaučia harmoniją, ritmą ir saiką. Graikiškam mąstymui būdinga sieti makrokosmosą ir mikrokosmosą, tad dieviškoji dangaus šviesulių judėjimo tvarka laikoma pavyzdžiu, kuriuo seka tvarkos ir harmonijos besiilginti žmogaus siela.

Aristoteliui buvo artimos pitagorininkų ir Platono mintys apie grožį kaip objektyvią daiktų ir reiškinių savybę. *Tvarkos* (τάξις) sąvoka jis nusako tam tikrą daikto sandarą — darnią, pasižyminčią tam tikru daikto dalių eiliškumu. A. Losevas aiškina, jog Aristotelis plačiai vartotai *τάξις* sąvokai suteikė daikto išvaizdos estetinį pranašumą nurodančią prasmę[2]. W. Tatarkiewicziaus manymu, Aristotelis tvarka vadino tai, kas vėliau imta vadinti daiktų forma[3]. Tvarka Aristoteliui yra visos esaties savybė: nieko netvarkingo negali būti ten, kur viskas vyksta pagal gamtos dėsnius. „Kaip ir Platonas, Aristotelis norėtų regėti patvarų, amžinai judrų, bet kartu ir amžinai dėsningą kosmosą visur, t. y. ir gamtoje, ir visuomenėje, ir pavieniame žmoguje“[4].

Su tvarka glaudžiai siejasi ir simetrija. Simetrija Aristoteliui reiškia tokį kiekybinių ar kokybinių parametrų santykį, kuriam būdingas saikas. Tik „saikingas“ daiktas ar reiškinys gali būti tuo, kuo jis privalo būti — atitikti savąją prigimtį bei paskirtį. Įsidėmėtinas yra šis Aristotelio „Politikoje“ pateiktas pavyzdys: ar gali choro vadovas leisti dalyvauti chore tam, kuris dainuoja garsiau ir gražiau už kitus; ar gali tapytojas pavaizduoti žmogų su saiką pažeidžiančia koja, nors toji koja ir būtų labai graži?

Proporcingi daiktai gražūs ne vien dėl to, kad tobula pati proporcija, o dėl to, kad jie atitinka savąją paskirtį, — šiose mintyse W. Tatarkiewicziųs įžvelgia Sokrato idėjų atspindžius[5]. Tačiau skirtingai nuo Sokrato, turėjusio omenyje pirmiausia taikomąją daikto paskirtį (net auksinis sky-

---

[2] *Лосев А. Ф.* История античной эстетики. Аристотель и поздняя классика. — Москва, 1975. — С. 238.

[3] *Татаркевич В.* Античная эстетика. — Москва, 1977. — С. 151.

[4] *Лосев А. Ф.* История античной эстетики. — С. 241.

[5] *Татаркевич В.* Античная эстетика. — С. 152.

das nėra gražus, jei juo nepatogu naudotis), Aristotelis į pirmą vietą iškelia vizualinį (juslinį) žmogaus ryšio su daiktais ir reiškiniais aspektą. Pavyzdžiui, pernelyg didelis daiktas negali būti visas aprėpiamas vienu žvilgsniu ir tai menkina jo grožį.

2. *Meno esmė*. Menas (τέχνη) reiškė žmogaus sugebėjimą ką nors sukurti, pagaminti. Tą sugebėjimą grindžia sumanumas ir išankstinis priemonių bei tikslo numatymas. Žmogus tapo pranašesnis už kitus gyvūnus dėl to, kad iš prigimties turi miklias rankas ir siekia pamėgdžioti šių rankų kūrėją (dievybę ir gamtą, kuri pati tėra dieviškos veiklos rezultatas). Gamtos ir žmogaus veiklos panašumą rodo tai, kad visi daiktai atsiranda pasyviai, neapiformintai materijai įgijus tam tikrą formą, t. y. tapus apibrėžtu esiniu. Gamtoje tą veiklą lemia objektyvūs ir būtini dėsniai, todėl, pasak Aristotelio, joje „visa atsiranda iš būtinumo", o žmogaus veiklą reguliuoja jo siekiai, tad žmogaus pagamintas daiktas „galėjo būti, bet galėjo ir nebūti". Gamtos sukurtųjų daiktų pavidalus (formas) lemia gamtos dėsningumai, o „iš meno atsiranda tie daiktai, kurių forma egzistuoja menininko sieloje" („*Metafizika*", *VII, 1032 a — 1032 b*). Taigi žmogus privalo iš anksto mintyse turėti norimo daikto vaizdinį bei planą, kaip jį padaryti. Meninei kūrybai, Aristotelio manymu, nepakanka vien iš empirinės patirties gautų įgūdžių — menas giminiškas mokslui, o ne amatininkų veiklai.

Apie meną siauresne prasme Aristotelis samprotavo, nagrinėdamas *mimezių* (μίμησις) pagrįstą žmogaus kūrybą: epą, tragediją, komediją, tapybą, skulptūrą, šokį, muziką. Mimezio sąvokai, reiškiančiai pamėgdžiojimą, sekimą kuo nors, graikų estetikoje buvo teikiama daug reikšmių. Ji buvo vartojama kalbant apie apeiginius (Dioniso kulto) šokius, dainavimą, t. y. nusakant jausmų reiškimą judesiais ir muzika. Daiktų išvaizdos atkūrimo, kurio siekia tapytojai ir skulptoriai, prasme apie mimezį pirmasis prabilo Sokratas. Platonas mimezio sąvoką vartojo abiem minėtom prasmėm, bet vėlyvuosiuose darbuose mimezinio meno pavyzdžiais laikė tikroviškumo iliuzijos siekiančią to meto tapybą. Taigi su Platono vardu estetikos istorijoje siejama pamėgdžiojimo kaip „tikslaus kopijavimo" samprata.

Aristotelis visai kitaip suvokia pamėgdžiojimą. Mimezio sąvokos jis, kaip ir pirmtakai, specialiai neaptarė, o vartojo ją kalbėdamas apie žodžio

meną, šokį, muziką, teatrą bei dailę — apie visas menų rūšis (išskyrus architektūrą), kurios vėliau buvo pavadintos dailiaisiais menais. Ši sąvoka padėjo jam atskleisti meno, kaip ypatingos žmogaus veiklos srities, specifiką. Svarbų dalyką yra pabrėžę K. Gilbert ir H. Kuhnas, teikdami, jog Aristotelis labiausiai pamėgdžiojančiu menu laikęs muziką, nes ji suvokėjui prieinamu būdu tiesiogiai išreiškia dvasios būvį, tad yra į tą būvį ir labiau panaši, nei tapybos ar skulptūros kūrinys[6]. Aristotelis rašė: „Muzikos ritmuose bei melodijose, be tikrųjų prigimtinių savybių, yra pykčio bei švelnumo, narsumo bei santūrumo atspindžių, taip pat yra visų priešingų savybių bei kitų būdo bruožų atspindžių <...>. Taip jau yra, kad ką mes juntame kitais pojūčiais (...), visai nepanašu į būdo bruožus. <...> Būdo bruožus atspindi išorinis vaizdas, bet jis menkai ir ne visiems sukelia šitokį būdo suvokimą („*Politika*", *VIII, 1340 a*).

Taigi mimezio sampratoje svarbiausia ne daiktų ar reiškinių vaizdavimo galimybė, o atvaizdo paskirtis, nes regėdamas atvaizdą žmogus turi atpažinti atvaizduoto daikto ar reiškinio esmę. Atpažinimas yra proto pastangų reikalaujantis aktas, dėl to jis teikia žmogui malonumą. Galime manyti, kad šį specifinį malonumą Aristotelis laikė svarbiu estetinio išgyvenimo bruožu. Juk malonumą lemia ne pavaizduotasis objektas, o pats atpažinimo aktas. „Poetikoje" Aristotelis teigia, kad malonu žiūrėti į meno kūrinyje atvaizduotus šiaip jau nemalonius dalykus — bjaurius žvėris ar lavonus.

Aristoteliui rūpi ir atvaizdo tikslumas, tikroviškumas, juk žiūrovui svarbu atpažinti portrete ne vien žmogų kaip žmonių giminės atstovą, bet ir konkretų, šį žmogų. Kita vertus, paveikslo tikroviškumas nėra savitikslis. Jis reikalingas tam, kad atpažinę išorėje ryškėjančias konkretaus žmogaus būdo savybes, galėtume nustatyti, kokiems žmonėms jis priskirtinas — drąsiems, kilniems ar bailiems ir blogiems. Vadinasi, būtina lyginti atvaizdą su mintyse turimu tikru žmogaus dvasinių savybių įvaizdžiu. Visapusiškiausiai pamėgdžiojimo tikslus įkūnijančiame mene — tragedijoje — svarbesnis dalykas nei charakterių parodymas esąs priežasčių, dėl kurių taip, o ne kitaip susiklosto jų likimas, atskleidimas. Skirtingai nuo empirine patirtimi besivadovaujančio kasdienio žmogaus, menininkas, kaip ir filoso-

[6] *Гильберт К., Кун Г.* История эстетики. — Москва, 1960. — С. 82.

fas, žino ne vien kaip, bet ir kodėl kažkas įvyksta, žino įvykių priežastis. Poeziją Aristotelis laiko filosofiškesne ir kilnesne už istoriją, nes poezijoje atsispindi bendrieji dėsningumai, o istorija linkusi į pavienius įvykius. Garsi yra Aristotelio mintis, jog „tikrasis poeto uždavinys — papasakoti ne apie tai, kas įvyko iš tikrųjų, bet apie tai, kas galėtų įvykti ar kas galima pagal tikimybę ar būtinybę"[7]. Vadinasi, meno prigimtis verčia tikrovę apibendrinti, kūrybiškai su ja sąveikauti, o ne faktografiškai tą tikrovę atkartoti.

Platonas, kuriam paveiksle nutapyta lova tebuvo netobulas (nes tik iš vieno regos taško pateiktas) amatininko pagamintos lovos atvaizdas, o pastaroji — tik daikto idealaus „eidoso" juslinis įsikūnijimas, neteikė tokiam dvigubam kopijavimui svarbesnės reikšmės. O Aristotelio nuomone, meno kūrinys turi ir pažintinę vertę. Meno kūrinio įtikinamumas būtinas tam, kad jis atrodytų esąs teisingas. Tačiau svarbiausia, Aristotelio žodžiais tariant, išvengti „meno esmę liečiančių klaidų", — o šitai lemia ne fakto tiesos kriterijai. Pavyzdžiui, fakto tiesos požiūriu neįmanoma, kad arklys vienu metu keltų abi dešines kojas, tačiau jei menininkas taip pavaizduos arklį, padarys atsitiktinę, meno esmės neliečiančią klaidą. Samprotaudamas apie klaidas, kurios veikia poezijos esmę, Aristotelis atveria kelius meno kūrinio pasaulio sąlygiškumui įteisinti. Pavyzdžiui, tragedijos meniniam poveikiui būtina nuostaba gali būti sukelta dėl įvykių sekos nelogiškumo.

Aristotelis pirmasis apibūdino pagrindinius kūrinio santykio su tikrove tipus. Tikrovės idealizavimo principu pagrįstam tipui (kitaip tariant, kada žmonės vaizduojami „kokie jie turi būti") nepagrįsta kelti tokių reikalavimų, kaip tikroviškam tipui. Meninės konvencijos pobūdis priklauso ir nuo žanro: epe ir tragedijoje vaizduojami kilnūs žmonės, komedijoje — morališkai blogesni, bet „blogumas neturi peržengti juokingumo ribų". Tapytojas turi teisę vaizduoti žmones gražesnius nei tikrovėje: „taip piešti visai tikslinga, nes reikia pralenkti pavyzdį". „Apskritai negalimas dalykas poezijoje turi būti pateisintas arba tuo, kad jis garsesnis, arba tuo, kad jis priimtinas visuotinei nuomonei"[8].

---

[7] *Aristotelis*. Rinktiniai raštai. — Vilnius: Mintis, 1990. — P. 288.

[8] Ten pat. — P. 317.

Apibendrinant Aristotelio mintis apie meno kūrinio santykį su tikrove, reikia pabrėžti jau aptartą idėją, jog menininką domina ne atskirybė, o bendrybės įžvalga, jog meno kūrinio pasaulis — tai ne realios, esančios, o tikėtinos, tampančios būties pasaulis. Meno kūrinį Aristotelis laiko savaime vertingu. Juk mimezio paskirtis — teikti specifinį pasitenkinimą, malonumą, kurį sukelia aktyvi proto veikla.

3. Meno paskirtis. Aristotelis, kaip ir jo mokytojas Platonas, labai svarbiu laikė auklėjimą menu, pirmiausia muzika. Jis perėmė Platono idėją apie muzikos giminiškumą sielai, tačiau naudos nepavertė meno vertingumo kriterijumi. Muzika, pasak Platono, perteikiamos ir teigiamos, ir neigiamos dorovinės charakterio savybės, žmogui patinka tokia muzika, kuri atliepia jo sielai. Tad gera muzika — toji, kuri patinka geriausiems, kilnios sielos žmonėms. Toks muzikos vertės supratimas daro ją parankią auklėjimo priemonę drąsai, kilnumui ir kitoms teigiamoms būsimo piliečio savybėms ugdyti. Jaunuolius būtina pratinti pamėgti šias savybes išreiškiančią muziką. Aristotelis muziką taip pat skirsto pagal jos daromą poveikį sielai. Pavyzdžiui, dorėniška muzika skatina emocinę pusiausvyrą, frigietiškoji — suaudrina. Dorėniška, vyriška muzika geriausiai tinka vaikų muzikiniam auklėjimui. Vaikystėje įgyto muzikinio išsilavinimo tikslą Aristotelis supranta kitaip nei Platonas. Muzikos kūrinių vertinimo bei pradinio muzikavimo įgūdžiai reikalingi tam, kad žmogus galėtų patirti muzikos teikiamą malonumą. K. Gilbert ir H. Kuhnas atkreipia dėmesį, jog Platonas į malonumus žvelgė rezervuotai, nes jie galį trukdyti lavinti protą, o Aristotelis (kaip ir Platonas, dieviškąjį žmogaus prigimties pradą siejęs su išmintimi) manė, jog išmintingo žmogaus pasirenkami malonumai yra būtini pajausti gyvenimo pilnatvę. Tos pilnatvės Aristotelis neįsivaizduoja be laisvajam žmogui priderančio laisvalaikio leidimo — be kilnaus malonumo, kurį teikia intelektuali veikla ir meno suvokimas. Aristotelis tyrė ir būdus, kuriais menas grąžina žmogui psichinę pusiausvyrą, „apvalo" sielą. „Apvalyti" nuo žmogų apėmusių baimės, gailesčio ar susiaudrinimo, Aristotelio teigimu, padeda tas pačias būsenas sukeliantis menas. Palengvėjimas, apsivalymas, susijęs su *katarsiu* (gr. κάθαρσις — apvalymas) — savitu tragedijos poveikiu, kuris išgaunamas keliant baimę ir gailestį. Aristotelis išsamiau neapibūdino katarsio, todėl pasakymas, kad baime ir gailesčiu apvalomi įvairūs afektai, daugelio tyrinėtojų aiškinamas įvairiai. Vieni mano, kad Aris-

totelis turėjo omenyje šių jausmų pagerinimą, sutaurinimą, kiti — išsivadavimą iš jų. Ilgai gyvavo pirmoji, XVI a. atsiradusi, nuomonė, o mūsų laikais vyrauja antroji. K. Gilbert ir H. Kuhnas rašo: „Kaip karštas gėrimas malšina karštį kūne, taip ir tragedijos „Edipas karalius“ ar „Edipas Kolone“ sužadintas tikras gailestis numalšins netikrą gailestį — beprasmio jausmingumo rezultatą“[9]. Taigi katarsis laikomas aktyviu tikrų emocijų šaltiniu, kuris apvalo psichiką nuo neįsisąmonintos, kenksmingos afektų būsenos. Aristotelis pabrėžė įtikinančios, tragiškų įvykių priežastis atskleidžiančios fabulos svarbą, tad „skausmas, kurį žadina priežasčių neturinti, beprasmė baimė, virsta malonumo jausmu, kurį patiriame suvokdami sąmoningai išgyventos baimės priežastis“[10].

Pirmasis iš antikos mąstytojų Aristotelis estetiką įtvirtino kaip savarankišką filosofijos mokslą, kuris daugeliui kūrėjų kartu tapo sektinu pavyzdžiu. Viduramžiais, greta neoplatonizmo, gyvavo suscholastintas aristotelizmas. Scholastika rėmėsi Aristotelio autoritetu, pritaikydama jo mokslą krikščioniškosios teologijos ir etikos reikmėms[11]. Tomas Akvinietis plėtojo Aristotelio grožio prigimties sampratą, perėmė grožio apibrėžimą.

Renesansas Aristotelio estetiką lyg iš naujo atrado. VI a. „Poetika“ buvo išversta į sirų, vėliau į arabų kalbą, o iš jos — XIII a. į lotynų. Nepaprastai populiari „Poetika“ tapo XVI a., kai išplito humanistinė kultūra. Aristoteliškoji grožio, kaip harmonijos ir saiko, samprata paveikė renesansinį grožio idealą. Harmonija ir mimezio koncepcija buvo pagrindinė to meto apmąstymų tema. XVI a. parašyta daug „Poetikų“, kuriose įvairiai aiškinama pamėgdžiojamoji meno prigimtis. Tačiau ryškiausias mimezio sampratos pokytis įvyko XVII amžiuje. Renesanso mąstytojai manė — jog gamtoje pakanka grožio, ir menininkui tereikia tik jį įžvelgti ir atsirinkti. Vėliau imta teigti, kad menas yra tobulesnis už tikrovę, nes pamėgdžioja ją, paimdamas tai, kas gamtoje tobula. Klasicizmo estetikoje įsitvirtino požiūris, jog privalu sekti ne pačia gamta, o antikos menininkais, kurie sukūrė nepralenkiamus jos atvaizdus. Pasak W. Tatarkiewicziaus, klasicizme

[9] *Гильберт К., Кун Г.* История эстетики. — С. 93.

[10] Ten pat.

[11] *Шестаков В. П.* Очерки по теории эстетики. — Москва, 1971. — С. 110.

ir akademizme mimezio sąvokos turinys iš esmės pakito[12]. Manierizmo ir baroko teoretikų meno apibrėžimuose įsigalėjo ne tikrovės atkūrimo, pamėgdžiojimo, o išmonės, fikcijos sąvokos. XVIII a. pabaigoje paplito teorijos, kuriose menas jau nebesiejamas su pamėgdžiojimu. Katarsio kategorija buvo svarbi klasicistinei tragedijos teorijai.

Pillė Veljataga

[12] *Tatarkiewicz W.* Historia filozofii. — Warszawa, 1978. — T. 1. — C. 323.

METAFIZIKA

„Metafizika" laikoma svarbiausiu Aristotelio veikalu, nors Androniko Rodiečio (Ἀνδρόνικος, I a. pr. Kr.) sudarytame Aristotelio raštų sąvade „Corpus Aristotelicum" jis eina po veikalų gamtos klausimais, t. y. po „Fizikos". Iš čia ir pavadinimas „Metafizika" (gr. τά μετὰ τά φυσικά — tai, kas po fizikos). Veikalas susideda iš keturiolikos atskirų savarankiškų darbų (knygų, pavadintų graikų abėcėlės raidėmis nuo A iki N), kuriuos vienija būties problematika. Jie buvo parašyti įvairiu metu, todėl veikalas stokoja vientisumo ir junglumo. Jame daug neaiškių vietų, pasikartojimų. Tai daro šį veikalą vieną iš sunkiausiai suprantamų Aristotelio darbų.

Antologijoje spausdinama keletas fragmentų iš įvairių „Metafizikos" knygų, kur kalbama apie meninės kūrybos prigimtį ir grožį.

PIRMA KNYGA

Pirmas skyrius

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

981 a <...> Patyrimas atrodo labai panašus į mokslą ir meną, tačiau žmonės mokslą ir meną įgyja kaip tik per patyrimą. Patyrimas sukūrė meną, kaip sako Polas[1], ir teisingai sako, o nepatyrimas —

[1] *Polas Akragantietis* (Πῶλος, IV a. pr. Kr.) — filosofas sofistas, Gorgijo mokinys.

atsitiktinumą. Menas atsiranda tuomet, kai iš daugelio patyrimo sukeltų minčių susikuria vienas bendras požiūris į panašius dalykus. Žinoti, kad Kalijui, sergančiam tam tikra liga, padeda kaip tik šis vaistas (kaip ir Sokratui, ir kiekvienam iš daugelio žmonių) — tai patyrimas. Bet žinoti, kad šis vaistas padeda visiems vienodo sudėjimo ligoniams, sergantiems ta pačia liga (pavyzdžiui, flegmona, tulžies pūslės uždegimu ar karščiuojantiems), — tai menas.

Kalbant apie veiklą, tai tarp patyrimo ir meno nėra jokio skirtumo, net matome, kad turintys didelį patyrimą žmonės pasiekia daugiau nei tie, kurių žinios neparemtos praktika. Taip yra todėl, kad patyrimas yra pažinimas to, kas atskira, o menas — pažinimas to, kas bendra. Visi darbai ir visa veikla yra susijusi su konkrečiais atskirais daiktais, nes gydytojai juk negydo abstraktaus žmogaus (nebent kaip nors atsitiktinai), o gydo Kaliją arba Sokratą, arba kokį nors konkretų, turintį vardą individą, kuris, beje, ir yra žmogus. O jei kieno nors žinios bus neparemtos patyrimu, tai tas žmogus gerai žinos tik tai, kas bendra, o visumoje esančių konkrečių dalykų nepažins ir dažnai klys gydydamas, nes gydyti reikia atskirus konkrečius individus. Tačiau mes manome, kad žinios bei nuovoka labiau priklauso nuo meno, nei nuo patyrimo, o menininkai išmintingesni už turinčius patirtį žmones, nes visų žmonių išmintis labai priklauso nuo žinių. Taip yra todėl, kad pirmieji žino reiškinių priežastį, o antrieji — ne. Mat turintieji patyrimą žmonės žino „kad" [kas nors yra], bet nežino „kodėl". Dėl to mes kiekvieno darbo vadovus gerbiame labiau nei amatininkus, ir manome, kad 981 b
jie išmintingesni už juos, nes žino to, kas yra daroma, priežastį. O amatininkai dirba kaip kokie negyvi daiktai, nesuvokdami, ką jie dirba (taip, pavyzdžiui, dega ugnis). Negyvi daiktai funkcionuoja pagal savo prigimtį, o amatininkai dirba pagal įprotį. Taigi darbo vadovai yra išmintingesni už amatininkus ne dėl to, kad jie sugeba veikti, o todėl, kad jie turi žinių ir žino priežastį. Apskritai išmanančio žmogaus požymis — sugebėjimas mokyti, todėl mes manome, kad menas labiau sietinas su mokslu, nei su patyrimu, nes menininkai yra mokyti, o turintys patyrimą žmonės — ne.

Be to, nė vieno iš pojūčių mes nelaikome išmintimi. Nors pojūčiai teikia svarbiausias žinias apie atskirus, konkrečius daiktus,

tačiau niekam jie nenurodo „kodėl“, pavyzdžiui, nenurodo, kodėl ugnis karšta, o nurodo tik, kad ji karšta.

Todėl natūralu, kad žmonės žavisi tuo, kuris pirmasis, be įprastų bendrų pojūčių, išrado kokį nors meną. Žavisi juo žmonės ne tik dėl to, kad šis išradimas teikia kokią nors naudą, bet ir juo pačiu kaip išmintingu ir išsiskiriančiu iš kitų žmogumi. Išrandant daugiau menų, iš kurių vieni skirti būtiniems dalykams, o kiti — laisvalaikiui, šių menų išradėjai visada laikomi išmintingesniais už pirmuosius, nes jie pritaikė savo žinias ne pelnui gauti. <...>

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

SEPTINTA KNYGA

Šeštas skyrius

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

1032 a <...> Iš tikrųjų ne tik daiktas ir jo būties esmė yra vienas ir tas pats, bet abu jie ir apibūdinami vienodai, kaip paaiškėja iš to, kas anksčiau pasakyta. Juk neatsitiktinai atskiras daiktas ir jo būties esmė sudaro vienovę. Jei jie nebūtų vienovė, tai ir galo nebūtų — viena vertus, egzistuotų atskiros būties esmė, o kita vertus, — pats daiktas. Tad abiem jiems bus tas pats įrodymas.

Taigi aišku, kad kiekvieno pirminio ir savaime egzistuojančio daikto būties esmė ir pats daiktas sudaro tą pačią vienovę. Aišku, kad sofistinis šio teiginio paneigimas atmetamas tokiu pat būdu, kaip ir klausimas, ar Sokratas ir Sokrato būties esmė yra vienas ir tas pats. Visai nesvarbu, kuo pagrįstas klausimas ir kuo remiantis bus sėkmingai į jį atsakyta. Taigi pasakyta, kokia prasme atskiro daikto būties esmė sutampa su tuo pačiu daiktu ir kokia prasme — nesutampa.

Septintas skyrius

Iš egzistuojančių daiktų vieni atsiranda natūraliai, kiti — per meną, treti — spontaniškai. Ir visa, kas atsiranda, atsiranda dėl

kažko, iš kažko ir tampa kažkuo[2]. Sakydamas „kažkuo", aš galvoju apie atskirus būties esmės požymius — daikto ypatumus, dydį, kokybę, vietą.

Natūraliai atsiranda tie daiktai, kurie atsiranda iš prigimties. Tai, iš ko daiktas atsiranda, mes vadiname materija. Tai, dėl ko daiktas atsiranda, yra tam tikra iš prigimties egzistuojanti esybė. O tai, kuo daiktas tampa — žmogumi, augalu ar kokiu nors panašiu dalyku, mes paprastai vadiname daikto esme. Visa, kas tik atsiranda — tiek natūraliai, tiek ir per meną, — turi materiją. Kiekvienas iš atsirandančių daiktų gali būti, gali ir nebūti. Šis sugebėjimas būti ir nebūti ir yra kiekvieno daikto materija. Apskritai prigimtis — tai ir tai, iš ko daiktai atsiranda, ir kokiu pagrindu jie atsiranda[3], nes visa, kas atsiranda, pavyzdžiui, augalas ar gyvūnas, turi prigimtį. Tai, dėl ko daiktai atsiranda, yra vadinamoji „suteikianti formą" prigimtis, iš išorės panaši į atsirandantį daiktą. Ji yra ta pati, tik kito būvio — juk žmogus gimdo žmogų.

Šitaip atsiranda tai, kas atsiranda natūraliai. O kas atsiranda kitaip, vadinama kūriniais. Visus kūrinius sukuria arba menas, arba gabumai, arba mąstymas. O kai kurie iš kūrinių gimsta visai atsitiktinai, susiklosčius aplinkybėms, kaip natūraliai atsirandantys dalykai. Juk ir iš jų tie patys dalykai atsiranda ir iš sėklos, ir be sėklos[4]. Šiuos dalykus reikia panagrinėti vėliau. O iš meno atsiranda tie daiktai, kurių forma egzistuoja menininko sieloje (forma 1032 b
aš vadinu kiekvieno daikto būties esmę ir jo pirminę materiją). Mat ir priešybės tam tikra prasme turi tą pačią formą, nes netekties esmė — priešinga jai esmė, pavyzdžiui, sveikata — ligai, nesant sveikatos, išryškėja liga. O sveikata priklauso nuo sielos bei žinių suvokimo. Ligonio sveikata atstatoma, esant šitokiai mąstymo sekai: kadangi sveikata yra tokios ir tokios savybės, tai norint būti sveikam reikia turėti šias savybes, pavyzdžiui, kūno dalių tolygumą, o jei šitai, tai ir šilumą. Šitokiu būdu gydytojas mąsto

[2] Kalbama apie veikiančiąją ir materialiąją priežastis.

[3] Turima galvoje daiktų forma.

[4] Kalbama apie savaiminį gyvų būtybių atsiradimą iš pūvančios žemės, purvo ir pan.

toliau, kol galų gale prieina prie to, ką jis pats gali padaryti. Po to prasidėjęs veiksmas, kurio tikslas — sveikata, vadinamas kūryba. <...>

— —

TRYLIKTA KNYGA

Trečias skyrius

— —

Gėris ir grožis nėra vienas ir tas pats (mat pirmajam būdinga
1078 a nuolatinė veikla, o antrajam — nejudrumas), tačiau klysta tie, kurie teigia, kad matematikos mokslai nieko nesako apie gėrį ir grožį. Mat šie mokslai ir kalba apie gėrį ir grožį, ir ypač juos atskleidžia, o jei jų nepavadina vardu, vien išryškindami gėrio bei grožio veikimą bei ryšius, tai nereiškia, kad nieko apie juos nesako. Juk
1078 b svarbiausios grožio formos — darna, simetrija, apibrėžtumas, kuriuos labiausiai ir išryškina matematikos mokslai. Ir kadangi kaip tik šie bruožai (aš kalbu apie darną bei apibrėžtumą) yra daugelio dalykų priežastis, tai aišku, kad matematikos mokslai gali tam tikru būdu kalbėti apie grožį kaip priežastį. Detaliau apie šiuos dalykus pakalbėsime kitur.

Versta iš: *Aristoteles*. Metaphysica. — Lipsia, 1906. — P. 2 — 4, 142—144, 273—274. Iš senosios graikų kalbos vertė *Audronė Kudulytė-Kairienė*

POLITIKA

Aristotelio kūrybos tyrinėtojai mano, kad „Politika" („Πολιτικά") sudaryta iš savarankiškų įvairiu metu Likėjo mokiniams skaitytų paskaitų kursų, kurie vėliau būdavo nuolat papildomi. Mūsų laikus pasiekusių „Politikos" dalių struktūra ir forma susiklostė tik paskutiniuoju Aristotelio kūrybos laikotarpiu. Nesunku pastebėti ir šio veikalo neužbaigtumą: jame yra nemaža užuominų apie ketinimus vėliau išplėtoti vieną ar kitą temą, kurie nebuvo realizuoti. Įvairūs leidėjai, siekdami temų dėstymo nuoseklumo, keisdavo „Politikos" dalių išdėstymo tvarką.

Helenizmo laikotarpiu „Politika" dar nebuvo žinoma, nes ji kartu su kitais Aristotelio rankraščiais buvo išvežta į Skepsį (Mažoji Azija). Tik I a. pr. Kr. ji buvo vėl atgabenta į Atėnus, vėliau — į Romą. Čia ji ir buvo perrašyta Androniko Rodiečio.

„Politika" susideda iš aštuonių nevienodos apimties knygų, pavadintų graikų abėcėlės raidėmis. Šalia politinių klausimų, jose aptariamas ir piliečių meninis auklėjimas idealios santvarkos valstybėje. Beveik vien šiai problemai skirta paskutinioji „Politikos" knyga, kuri nežymiai sutrumpinta ir spausdinama šioje antologijoje.

AŠTUNTA KNYGA

I. 1. Niekas negalėtų nesutikti su tuo, kad įstatymų leidėjui 1337 a
reikia ypač rūpintis jaunimo lavinimu, nes valstybėse, kur šito nė-

ra, daroma žala valstybinei santvarkai. Lavinant reikia atsižvelgti į kiekvienos valstybės santvarką, nes kiekvienai santvarkai būdingi bruožai paprastai ir palaiko tą santvarką ir iš pradžių padeda ją įvesti; pavyzdžiui, demokratijos savybės įveda ir padeda palaikyti demokratiją, oligarchijos savybės — oligarchiją. Geriausi bruožai visada nulemia ir geresnę valstybinę santvarką. 2. Be to, pritaikant visokius sugebėjimus ir menus tam tikrai veiklai, kai kuriuos dalykus reikia iš anksto išmokti ir iš anksto prie jų priprasti. Aišku, kad šito būtinai reikia ir dirbant su dorybe susijusius darbus. Kadangi visa valstybė turi vieną tikslą, akivaizdu, kad visiems reikia ir vienos lavinimo sistemos. Rūpintis šituo lavinimu reikia bendrai, o ne pavieniui, kaip kad dabar kiekvienas atskirai rūpinasi savo vaikais ir atskirai moko juos to, kas šauna į galvą. Reikia bendrai rūpintis tuo, kas bendra. Kartu nereikia manyti, kad bet kuris pilietis priklauso pačiam sau. Visi piliečiai priklauso valstybei, ir kiekvienas iš jų yra valstybės dalelė. O rūpinimasis atskira dalele nulemia ir siekimą rūpintis visuma. 3. Šiuo atžvilgiu galima pagirti lakedaimoniečius, nes jie labai rūpinasi vaikais ir daro tai bendrai. Taigi aišku, kad reikia priimti įstatymą dėl lavinimo ir padaryti lavinimą bendrą. Nereikia apeiti klausimo, kas yra lavinimas ir kaip reikia lavinti. Mat dabar ginčijamasi dėl dėstomų dalykų. Ne visi vienodai supranta, ko jaunuoliams reikia mokytis, siekiant tiek dorybės, tiek ir kuo geresnio gyvenimo. Neaišku, ar labiau tinka ugdyti mąstymą, ar dvasines savybes. 4. Dėl dabartinio lavinimo painiavos ir tyrinėti jį painu; niekaip neišaiškėja, ko gi reikia siekti — ar to, kas teikia gyvenime naudą, ar to, kas ugdo dorybę, ar to, kas praplečia pažinimo akiratį, nes visos šios kryptys
1337 b turi savo šalininkų. Nėra sutarimo ir dėl to, kas ugdo dorybę, nes anaiptol ne visi vertina tą pačią dorybę, todėl, savaime aišku, jie turi skirtingas nuomones apie dorybės ugdymą.

II. 1. Visiškai akivaizdu, kad iš naudingų dalykų reikia mokytis tik būtinų, o ne visų dalykų. Kadangi darbai suskirstyti į laisvųjų ir nelaisvųjų žmonių darbus, aišku, kad reikia imtis tik tokių naudingų darbų, kurie nepavers dirbančio žmogaus amatininku. Amatininkišku reikia laikyti tokį darbą, verslą ir mokslą, kuris daro

laisvųjų žmonių kūną arba sielą, arba protą netinkamus pritaikyti su dorybe susijusioje veikloje ir darbuose. Todėl verslus, alinančius kūną, bei darbus, dirbamus už atlyginimą, mes vadiname amatininkiškais, nes jie užvaldo žmogaus mintis ir daro jas nekilnias. 2. Kai kurių dalykų, priklausančių laisviesiems mokslams, laisvas žmogus gali mokytis iki tam tikros ribos. Pernelyg stropus ir uolus mokymasis daro jau minėtą žalą.

Labai skiriasi ir tikslai, dėl kurių kas nors yra daroma ar mokomasi. Kas daroma sau pačiam arba draugams, arba dėl dorybės — verta laisvojo žmogaus, o darantis tą patį dėl kitų dažnai gali pasirodyti besielgiąs kaip samdinys ar vergas. Dabar paplitę mokslai, kaip jau anksčiau sakyta, tarnauja ir vienam, ir kitam tikslui. 3. Paprastai mokomasi keturių dalykų: rašybos, gimnastikos, muzikos, o kartais ir ketvirtojo — piešimo. Rašybos ir piešimo mokomasi dėl to, kad tai naudingi ir plačiai gyvenime pritaikomi dalykai; gimnastikos dėl to, kad ji ugdo vyriškumą. Galima jau būtų suabejoti dėl muzikos, nes dabar dauguma ja domisi tik dėl malonumo, tačiau iš pat pradžių muzika buvo įtraukta tarp mokymosi dalykų dėl to, kad pati prigimtis, kaip ne kartą pažymėta, siekia ne tik tinkamai darbuotis, bet ir sugebėti gražiai poilsiauti. O ji — mes dar kartą tai sakome — yra visa ko pagrindas. 4. Jei būtini abu — tiek darbas, tiek ir laisvalaikis, — tai verčiau reikia rinktis laisvalaikį, o ne darbą. Galų gale reikia rasti kuo užsiimti leidžiantiems laisvalaikį. Aišku, kad ne pramogomis, nes tuomet pramogos neišvengiamai taptų mūsų gyvenimo tikslu. Jei šitai negalima, tai reikia labiau pasitelkti pramogas darbo metu (mat dirbančiajam reikia pailsėti, o pramogos ir skirtos poilsiui; o darbas yra susijęs su nuovargiu bei įtampa). Todėl pramogauti reikia tik tam tikru
tinkamu laiku, pramogas taikant lyg vaistus. Juk judėjimas pramo- 1338 a
gų metu teikia sielai atokvėpį, o dėl malonumo jis — poilsis. 5. Pats laisvalaikis, atrodo, apima ir malonumą, ir laimę, ir laimingą gyvenimą. Ir visa tai patiria ne dirbantys, o laisvai laiką leidžiantys žmonės. Juk dirbantysis darbuojasi dėl ko nors tarsi dėl dar nepasiekto tikslo, o tikslas ir yra laimė, kurią visi sieja ne su liūdesiu, o su malonumu. Tačiau ne visi vienodai vertina šį malonumą; kiekvienas žmogus vertina pagal save priklausomai nuo būdo — ge-

riausias žmogus labiausiai vertina geriausią malonumą, kylantį iš to, kas kilniausia. Todėl aišku, kad norint sugebėti leisti laisvalaikį, reikia kai ko išmokti ir lavintis. Tiek šis lavinimasis, tiek mokymasis yra patys sau tikslai. O mokymasis, reikalingas darbui, turi kitus tikslus.

6. Todėl mūsų protėviai ir priskyrė muziką prie lavinimo dalykų ne kaip būtiną (nes nieko tokio joje nėra) ir ne kaip naudingą discipliną (kokia yra raštas, reikalingas tvarkyti ir pinigines pajamas, ir namų ūkį, ir mokymą, ir daugelį valstybinių reikalų). Atrodo, kad ir piešimas yra naudingas tam, kad geriau įvertintume menininkų kūrinius; taip pat ir gimnastika, nes ji stiprina sveikatą bei ugdo narsumą (mes suvokiame, kad muzika nesuteikia nė vieno iš šių dalykų). Todėl lieka tik manyti, kad ji padeda leisti laisvalaikį. Atrodo, kad dėl to ją ir priskyrė lavinimo dalykams. Muzika priskiriama dalykams, kurie būdingi laisvųjų žmonių gyvenimui. Todėl Homeras ir sako:

> Betgi jį vieną pakviesti reikėtų į gausiąją puotą[1],

o po to kalba apie tai, jog yra žmonių, „kurie kviečiasi dainių", kad „jis pralinksmintų visus"[2].

Kitoje vietoje Odisėjas sako, kad geriausiai laikas leidžiamas tuomet, kai besilinksmindami

> Rūmuose vienas prie kito sėdėdami klausosi dainiaus
> Puotos dalyviai[3].

III. 1. Taigi akivaizdu, kad esama ir tokių lavinimo dalykų, kurių reikia išmokyti sūnus ne dėl to, kad jie naudingi ar būtini, o kad jie verti laisvojo žmogaus ir patys savaime yra gražūs. Ar jų yra vienas, ar daugiau, ir kas jie per vieni, ir kaip jų turi būti mokomasi — apie tai reikės pakalbėti vėliau. Dabar mums iš anks-

[1] Tokios eilutės, kokią ją pateikia Aristotelis, mus pasiekusiame Homero poemų tekste nėra.

[2] *Homeras.* Odisėja, XVII, 385, tačiau Aristotelio pateikta citata ne visiškai atitinka kanoninį tekstą.

[3] *Homeras.* Odisėja, IX, 7.

to reikia pasakyti, kad turime iš senovės likusių liudijimų apie paplitusius lavinimo dalykus. Tai aiškiai parodo muzikos pavyzdys. Be to, vaikus reikia mokyti kokio nors naudingo dalyko (pavyzdžiui, rašybos) ne tik dėl naudos, bet ir dėl to, kad šios disciplinos padeda įgyti daugybę kitų žinių. 2. Panašiai yra ir piešimo atveju — žmonės jo mokosi ne tam, kad nesuklystų įsigydami sau prekes ar kad nebūtų apgauti pirkdami ir parduodami rakandus, o labiau dėl to, kad piešimas išmoko pastebėti kūno grožį. Kilniadvasiams ir laisviesiems žmonėms kuo mažiausiai pritinka visur ieškoti naudos.

Akivaizdu, kad mokant pirmiau reikia ugdyti įgūdžius nei protą ir kad pirmiau reikia lavinti kūną nei mąstymą. Dėl to aišku, kad berniukus reikia atiduoti gimnastikos ir imtynių mokytojams. Pirmieji suteiks tinkamas savybes kūnui, o antrieji — judesiams.

— —

IV. 3. Kai kuriuos su muzika susijusius klausimus svarstėme 1339 a
jau ir anksčiau, bet ir dabar dera vėl imtis šios temos ir ją toliau nagrinėti, kad šiais mūsų samprotavimais lyg atspirties tašku galėtų remtis tas, kuris tik panorės kalbėti apie muziką.

Nėra lengva nustatyti, nei kokį poveikį daro muzika, nei dėl ko ja reikia užsiimti — gal dėl pramogos ir poilsio, kaip miegant ir girtaujant (mat miegas ir girtavimas patys savaime nėra geri dalykai, tačiau malonūs ir, kaip sako Euripidas, „rūpesčius į šalį veja“[4]; dėl to kai kurie žmonės prilygina muziką miegui bei girtavimui ir vienodai užsiima visais šiais trimis dalykais, prie jų pridėdami dar ir šokius). 4. O gal verčiau manyti, kad muzika šiek tiek kreipia žmogų į dorovę, nes pajėgia tinkamai paveikti jo charakterį (panašiai kaip gimnastika tinkamai lavina kūną), įpratindama mus sugebėti teisingai džiaugtis? Gal muzika šiek tiek lemia gyvenimo būdą ir mąstymą? Tai trečiasis keltinas klausimas.

Visiškai aišku, kad jaunuolius reikia lavinti ne dėl pramogos (juk mokydamiesi jie nepramogauja, nes mokymasis yra susijęs su kančia). Tačiau vaikams ir tiems, kurie yra panašaus amžiaus, nepritinka leisti laiką pramogaujant (nes tai, kas dar nesubrendę,

[4] *Euripidas.* Bakchantės, 378.

nesiderina su galutiniu tikslu). 5. Galėtų pasirodyti, kad tai, ką vaikai mokosi rimtai, jiems užaugus ir subrendus taps pramoga. Tačiau jei taip, tai kam tuomet reikėtų vaikams mokytis muzikos, o ne mėgautis ir suvokti ją besiklausant kitų grojimo, kaip tai daro persų bei medų karaliai. Juk iš tikro muziką geriau atlieka tie žmonės, kuriems grojimas yra tapęs nuolatiniu jų darbu bei amatu, nei tie, kurie mokosi muzikos tik tiek, kol pramoksta groti. O jei vaikai privalo uoliai mokytis muzikos, tai tuomet juos reikėtų išmokyti ir valgyti virti, — o juk tai nesąmonė.

6. Taip pat neaišku, ar gali muzika pagerinti žmonių būdą. Kodėl gi reikia vaikams mokytis muzikos, o ne nuoširdžiai ja mėgau-
1339 b tis ir sugebėti ją įvertinti klausantis kitų grojimo, kaip tai daro lakedaimoniečiai? Mat sakoma, kad jie net nesimokydami muzikos sugeba teisingai atskirti, kokios melodijos geros, o kokios — ne. Tą patį reikėtų pasakyti ir tuomet, jei pripažintume, kad muzika turi tarnauti džiaugsmui ir laisvojo žmogaus gyvenimo būdui. Bet kam laisviesiems žmonėms mokytis muzikos, o ne mėgautis ja, besiklausant kitų? 7. Galima pažiūrėti ir į mūsuose vyraujančią nuomonę apie dievus. Poetų kūryboje Dzeusas pats nei dainuoja, nei groja kitara. Dainuojančius ir grojančius žmones mes vadiname amatininkais ir manome, kad to daryti nedera vyrui, nebent jis būtų girtas ar pokštautų. Bet šiuos klausimus vertėtų panagrinėti vėliau.

V. 1. Iš pradžių reikėtų pasvarstyti, ar muzika privalo būti priskirta lavinimui, ar ne, ir su kuriuo iš trijų tyrinėtų dalykų ji sietina — ar su auklėjimu, ar su pramoga, ar su būdu leisti laiką? Pagrįstai ji priskiriama visiems šiems dalykams ir, atrodo, su visais jais siejasi. Juk pramogos skirtos poilsiui, o poilsis būtinai privalo būti malonus (nes jis tarytum gydo liūdesį, kurį sukelia nuovargis). O būdas leisti laiką privalo pasižymėti, kaip apskritai manoma, ne tik grožiu, bet ir malonumu, nes iš šių abiejų dalykų ir susideda laimė. Vienu iš maloniausių dalykų mes laikome muziką — tiek lydimą dainos, tiek ir be jos. 2. Juk ir Musajas[5] sako:

[5] *Musajas* (Μουσαῖος) — pusiau legendinis dainius, Orfėjo mokinys, kuriam buvo priskiriamos įvairios poemos ir daugybė sentencijų.

„Maloniausia mirtingiesiems — dainuoti". Kadangi muzika sugeba pradžiuginti, žmonės pagrįstai klausosi jos sueigose bei pasilinksminimuose. Tuo remiantis galima teigti, kad vaikai privalo būti mokomi muzikos. Muzika, kaip nežalingas malonumas, ne tik dera su galutiniu tikslu, bet ir teikia poilsį. O kadangi žmonėms retai kada pasiseka pasiekti galutinį tikslą, jie dažnai ilsisi ir pramogauja ne vien siekdami kažko daugiau, bet tiesiog dėl malonumo. Todėl naudinga būtų ilsėtis ir jausti tą malonumą, kurį teikia muzika. 3. Pasitaiko žmonių, kuriems galutiniu tikslu tampa pramoga. Mat aukščiausiasis tikslas, ko gero, teikia tam tikrą neatsitiktinį malonumą. Siekdami šito malonumo, žmonės juo palaiko aną, turintį šiokio tokio panašumo su galutiniu žmonių veiklos tikslu. Juk galutinio tikslo reikia siekti ne dėl to, kas įvyks, ir šie malonumai atsiranda ne dėl to, kas bus, o dėl to, kas jau įvyko, pavyzdžiui, dėl pasibaigusių vargų ir liūdesio. Taigi galima būtų pagrįstai manyti, kad šitai ir yra ta priežastis, dėl kurios žmonės siekia laimės, pasinaudodami šitokiais malonumais. 4. Tačiau juk muzika paplitusi ne vien dėl šios priežasties, bet ir dėl to, kad muzika, atrodo, yra naudinga poilsiui. Vis dėlto reikia pasvarstyti, ar tai 1340 a
nėra atsitiktinis dalykas, ar muzikos prigimtis yra vertesnė už jau aptartą jos panaudojimą. Reikia ne tik patirti tą įprastą malonumą, kurį sukelia muzika ir kurį pajaučia visi (juk sugebėjimas jausti muzikos teikiamą malonumą yra įgimtas, todėl jos klausytis malonu visokio amžiaus ir visokio būdo žmonėms), bet ir žiūrėti, ar muzika kaip nors neveikia būdo ir sielos. Šitai paaiškėtų, jei muzika, veikdama mūsų būdą, darytų mus kitokius. 5. O kad iš tikrųjų mes tampame kitokie, išryškėja iš daugelio kitų dalykų, ir ypač iš Olimpo[6] giesmių. Apskritai manoma, kad šios giesmės įkvepia sielas, o įkvėpimas yra sielos savybių sužadinimas. Tokie pat jausmai apima ir besiklausant pamėgdžiojimų, neturinčių nei melodijos, nei ritmo. Kadangi buvo nustatyta, kad muzika priskiriama malonumams, o dorybė susideda iš tinkamo džiaugsmo, meilės bei neapykantos, tai akivaizdu, kad nieko nereikia taip uoliai mokytis ir prie nieko nereikia taip įprasti, kaip tik teisingai vertinti bei

[6] *Olimpas* (Ὄλυμπος) — legendinis muzikantas, gyvenęs VIII a. pr. Kr. Frigijoje. Jam priskiriamos giesmės — tai soliniai kūriniai fleitai.

džiaugtis geromis būdo savybėmis bei gražiais darbais. 6. Muzikos ritmuose bei melodijose, be tikrųjų prigimtinių savybių, yra pykčio bei švelnumo, narsumo bei santūrumo atspindžių, taip pat yra visų priešingų savybių bei kitų būdo bruožų atspindžių (tai išaiškėja iš patirties — juk mums klausantis ritmo bei melodijos keičiasi mūsų siela). Įprotis liūdėti ar džiaugtis dėl to, kas yra panašu į tikrovę, artimas tokiam pat elgesiui, atsirandančiam susidūrus su tikrove (pavyzdžiui, žmogui, žvelgiančiam į kieno nors paveikslą ir besidžiaugiančiam ne kuo nors kitu, o forma, be abejo, bus malonus ir tas daiktas, kurio paveikslą jis mato). 7. Taip jau yra, kad ką mes juntame kitais pojūčiais (pavyzdžiui, lytėjimo ir skonio), visai nepanašu į būdo bruožus. Mažai į juos panašūs ir regos objektai. Būdo bruožus atspindi išorinis vaizdas, bet jis menkai ir ne visiems sukelia šitokį būdo suvokimą. Be to, tai nėra būdo bruožų atvaizdai, egzistuojantys kontūrai bei spalvos yra greičiau būdo bruožų požymiai, išryškėjantys aistrų apimtame kūne. Vis dėlto jų vaizdinys šiek tiek skiriasi, ir jaunuoliams reikia žiūrėti ne į Pausono, bet į Polignoto[7] ir į bet kurio kito tapytojo ar skulptoriaus, sugebančio atskleisti dvasinę būseną, kūrinius. 8. Pačiose melodijose glūdi būdo bruožų pamėgdžiojimai, ir tai yra akivaizdu, nes muzikinių dermių prigimtis labai skirtinga, todėl jos skirtingai veikia besiklausančiuosius, ir klausytojai nevienodai reaguoja į kiekvieną iš jų. Besiklausant kai kurių dermių, pavyzdžiui, pusiau lidinių, dažniau užvaldo liūdna, prislėgta nuotaika. Besiklausant kitų, švelnesnių, mintys atsipalaiduoja. Dar kitos dermės nuteikia santūriai ir ramiai. Taip, atrodo, nuteikia tik viena — dorinė — dermė. O friginė dermė veikia pakiliai. 9. Apie šitai gražiai kalba tie, kurie filosofiškai aptarė šį lavinimą[8]. Savo samprotavimus jie paremia tikrovės faktais. Tą patį galima pasakyti ir apie ritmus. Vieni jų lėtesni, kiti — greitesni, ir iš tų greitesniųjų — vienų judesiai grubesni, kitų laisvesni.

[7] *Pausonas* (Παύσων, V —IV a. pr. Kr.) — senovės graikų tapytojas, apie kurį mažai kas žinoma. *Polignotas* (Πολύγνωτος, V a. pr. Kr. pirmoji pusė) — graikų tapytojas, kurio freskomis buvo išpuoštos Stojos Poikilės sienos ir daugelis kitų svarbių Atėnų statinių. Pasak Aristotelio, Polignotas žmones vaizdavo geresnius, negu jie iš tikrųjų yra, o Pausonas — blogesnius (žr. „Poetika", 1448 a).

[8] Bene išsamiausiai apie tai rašė Platonas („Valstybė", 398 d—399 c).

Iš to paaiškėja, kad muzika sugeba šiek tiek veikti žmogaus sielos savybes. O jei ji tai sugeba, aišku, reikia pasiūlyti jaunuoliams jos mokytis. 10. Muzikos mokymasis atitinka tokio amžiaus prigimtį, nes jaunuoliai dėl savo amžiaus laisva valia nepakelia nieko nemalonaus. O muzika iš prigimties priklauso maloniems dalykams. Atrodo, kad yra kažkoks vidinis ryšys tarp dermės ir ritmų, ir todėl daugelis išminčių teigia, kad siela yra dermė[9], o kiti — kad ji turi dermę savyje[10].

VI. 1. Dabar reikėtų atsakyti į tai, dėl ko anksčiau buvo dvejota, būtent: ar privalu vaikams mokytis dainuoti ir groti, ar ne. Aišku, kad kokioms nors savybėms ugdyti labai didelę reikšmę turi tai, ar užsiimama tinkama veikla. Vienas iš neįmanomų ar bent sunkių dalykų — tapti rimtu žinovu tų darbų, kurių nedirbai. Tuo pat metu vaikai privalo turėti kokį nors užsiėmimą, ir Archito[11] barškutį, kurį žmonės duoda kūdikiams, kad šie žaisdami su juo nelaužytų jokių namuose esančių daiktų, reikia laikyti puikiu išradimu, nes tas, kas yra jaunas, negali būti ramus. Taigi šis barškutis tinka kūdikiams, o vyresniems vaikams tokiu barškučiu tampa lavinimas. Iš to, kas pasakyta, aiškėja, kad muzikos reikia mokytis taip, kad jos būtų mokomasi ir praktiškai. 2. Nesunku nustatyti, kas šitokiam amžiui pritinka ir kas ne, ir lengva atremti teiginius tų, kurie sako, kad muzikuoti būdinga amatininkams. Pirma, kad įvertintum kokį nors darbą, reikia jį dirbti. Todėl būdami jauni žmonės privalo patys dirbti tą darbą, o pasenę — liautis jį dirbę, nes tuomet jie, remdamiesi jaunystėje įgytomis žiniomis, sugebės ir įvertinti tai, kas gražu, ir tinkamai tuo žavėtis.

3. Kai kurių žmonių priekaištus, kad muzika daranti žmones amatininkais, nesunku atremti, pamąsčius, kiek tos muzikos privalo mokytis žmonės, auklėjami politinei karjerai, su kokiomis melo- 1341 a
dijomis ir kokiais ritmais jie privalo susipažinti ir pagaliau kokiais

[9] Turima galvoje pitagorininkų doktrina.

[10] Taip teigia Platonas (žr. „Faidonas“, 92 a—95 a)

[11] *Architas Tarentietis* (Ἀρχύτας, V—IV a. pr. Kr.) — pitagorininkų mokyklos filosofas, matematikas, politinis veikėjas, Platono amžininkas.

instrumentais privalo išmokti groti, nes tai iš tikro turi reikšmės. Šiais žodžiais ir atremiamas minėtas priekaištas. Tačiau neprieštaraujama, kad kai kurios muzikos rūšys gali daryti jau minėtą poveikį.

4. Aišku, kad muzikos mokymasis neturi nei trukdyti vėlesniems darbams, nei silpninti kūną ir daryti jį netinkamą karinėms pratyboms bei visuomeninėms pareigoms — tiek ir dabar jas atlikti, tiek ir ateityje jų išmokti. Mokantis taip neatsitiks, jei muzikos nebus mokomasi pernelyg uoliai, siekiant dalyvauti muzikantų varžybose, ir jei nebus mokomasi tų stulbinančių neįprastų kūrinių, kurie dabartiniu metu buvo įtraukti į varžybas, ir dėl to tapo lavinimo dalyku. Tačiau dar iki to reikia pasiekti, kad jaunuoliai sugebėtų gėrėtis gražiomis melodijomis ir ritmais, o ne tik muzika apskritai, kaip kai kurie gyvūnai bei daugelis vergų ir tarnų.

— —

1341 b VII. 3. Pripažinę, kad kai kurie šiuolaikiniai muzikos žinovai ir filosofai, turintys didelę muzikinio lavinimo patirtį[12], labai gražiai išnagrinėjo šiuos klausimus, mes nukreipsime į jų tyrinėjimus tuos, kurie nori kiekvieną iš šių dalykų panagrinėti atskirai. O patys, apmetę klausimo kontūrus, panagrinėkime jį bendrais bruožais. 4. Kadangi mes laikomės tokio melodijų skirstymo, kokį siūlo kai kurie filosofai, sugrupuodami melodijas į veikiančiąsias sielą (etines), skatinančiąsias veikti (praktines) bei įkvepiančiąsias ir proporcingai priskirdami kiekvienai iš jų atitinkamą dermę, atitinkančią kiekvienos iš šių melodijų prigimtį[13], todėl mes teigiame, kad muziką reikia pasitelkti ne dėl kokio nors vieno naudingo dalyko, bet dėl daugelio — ir dėl lavinimo, ir dėl katarsio (o tai, ką mes vadiname katarsiu, dabar paaiškinsime bendrais bruožais, o aiškiau išdėsty-

[12] Tikriausiai turimi galvoje Damono mokyklos atstovai *Aristoksenas* (Ἀριστόξενος, 354—300 m. pr. Kr.), graikų filosofas ir muzikos teoretikas, ir Platonas. *Damonas* (Δάμων V a. pr. Kr.) — graikų muzikos teoretikas, tyrinėjęs garsų eiles ir ritmus jų etinio vertingumo, auklėjamojo poveikio požiūriu. Periklio draugas, Sokrato mokytojas sofistas.

[13] Šis skirstymas tikriausiai perimtas iš Aristokseno. Pirmąsias melodijas atitinka lidinė ir dorinė dermės, antrąsias — joninė ir eolinė, trečiąsias — friginė.

sime „Poetikos" skyriuose)[14] ir, trečia, pramogai (atsipalaiduoti ir atsikvėpti nuo įtampos). 5. Aišku, kad reikia naudotis visomis dermėmis, bet naudotis jomis reikia nevienodai. Lavinimui dera dermės, labiausiai veikiančios sielą. Kitų atlikėjų klausymuisi tinka tiek skatinančiosios veikti, tiek ir įkvepiančiosios dermės (juk būseną, kuri ypač stipriai užvaldo kai kurias sielas, pavyzdžiui, gailestį, baimę, pagaliau įkvėpimą, vieni patiria labiau, kiti mažiau, bet patiria visi. Šis jaudulys, sužadintas šventųjų giesmių, apima, kaip mes matome, kai kuriuos žmones, kai jie klausosi sielą jaudinančių melodijų ir nusiramina, lyg paveikti gydymo bei katarsio. 6. Tą patį, be abejo, patiria ir gailestingi bei drovūs, ir apskritai jautrūs žmonės, ir kiti, kiek kiekvienam jų lemta patirti, ir visi jie išgyvena kažkokį katarsį ir palengvėjimą, lydimą malonaus pojūčio. Panašiai ir sielą apvalančiosios melodijos teikia žmonėms nekaltą džiaugsmą). Todėl šitokiomis dermėmis ir šitokiomis melodijomis reikia leisti naudotis teatre muzikinių varžybų dalyviams. 7. O kadangi ir žiūrovas gali būti dvejopas, vienas — laisvas, išauklėtas žmogus, kitas — šiurkštus, iš amatininkų, samdinių ir kitų panašių žmonių, reikia rengti varžybas bei reginius ir pastarųjų poilsiui. Kaip šių žmonių sielos yra nutolusios nuo prigimties, taip būna ir iškraipytų dermių, ir šaižių sugadintų melodijų. Kiekvienam malonumą teikia tai, kas atitinka jo prigimtį. Todėl dalyvaujantiems varžybose reikia duoti galimybę pasinaudoti tam tikra muzikos rūšimi, kuri atitinka tam tikrą žiūrovą. 8. O lavinimui, kaip jau sakyta, reikia taikyti sielą veikiančiąsias melodijas bei atitinkamas dermes. Šitokia yra, kaip pirma minėjome, dorinė dermė, tačiau jei užsiimantys filosofija ir muzikiniu lavinimu mums pritars, reikės pasitelkti ir kokią nors kitą dermę. Platonas „Valstybėje"[15] neteisus
kartu su dorine derme palikdamas tik friginę dermę, o iš muzikinių 1342 b
instrumentų atmesdamas fleitą. Mat friginė dermė tarp dermių užima tokią pat vietą, kokią užima fleita tarp kitų muzikinių in-

[14] „Poetikoje" (VI sk.) tik sakoma, kad tragedija, sužadindama gailestį ir baimę, apvalo šiuos jausmus. Galbūt čia turima galvoje neišlikusi „Poetikos" antroji knyga arba poetikos aptarimas pačioje „Politikoje", kurių taip pat neišliko.

[15] Žr.: *Platonas*. Valstybė, 399 a—c.

strumentų — abi jos jaudinančios ir įspūdingos. 9. Tai rodo poezija. Juk iš muzikinių instrumentų visokią bakchišką ekstazę ir visokį panašų jaudulį geriausiai išreiškia fleita, o iš dermių tinkamai tuos jausmus atspindi friginė dermė. Pavyzdžiui, ditirambas, kaip manoma, yra friginės dermės. Tai įrodinėdami šiuo dalyku užsiimantys žmonės pateikia daug pavyzdžių, tarp jų ir tokį: Filoksenas[16] pamėginęs sukurti ditirambą „Misiečiams" dorine derme, tačiau neįstengęs to padaryti ir pačios prigimties vedamas vėl nukrypęs į friginę, kaip labiausiai ditirambui tinkančią, dermę. 10. Visi sutinka, kad dorinė dermė yra ramiausia ir labiausiai atitinka vyriškąjį būdą. Be to, jei labiau nei kraštutinumus vertiname vidurį, tai teigiame, kad to vidurio reikia siekti. Dorinė dermė kaip tik ir užima vidurinę padėtį tarp kitų dermių, todėl akivaizdu, kad jaunimui lavinti labiau tinka dorinės dainos.

Reikia atsižvelgti į du dalykus — į tai, kas galima, ir į tai, kas pritinka. Kiekvienas žmogus privalo užsiimti labiau tuo, kas jam galima ir kas jam pritinka. O šitai nustatoma pagal amžių. Pavyzdžiui, gyvenimo nukamuotiems žmonėms nelengva išdainuoti šaižias dermes. Tokio amžiaus žmonėms prigimtis siūlo atpalaiduojančius tonus. 11. Todėl kai kurie muzikos žinovai pagrįstai prieštarauja Sokratui[17], kad jis į pramogas neįtraukė atpalaiduojančių dermių, laikydamas jas apkvaišinančiomis ne dėl svaiginančio poveikio (juk apgirtimas labiau veda į bakchišką pamišimą), o kad jos atpalaiduoja žmogų. Todėl ateityje vyresniame amžiuje reikalingos ir šitokios dermės, ir jas atitinkančios melodijos. Be to, jei tarp dermių yra tokia, kuri labiausiai pritinka vaiko amžiui, galinti ir lavinti, žavėti (pavyzdžiui, iš dermių labiausiai tuo, atrodo, pasižymi lidinė dermė), tai akivaizdu, kad lavinant reikia laikytis trijų dalykų — vidurio, to, kas galima, ir to, kas pritinka.

Versta iš: *Aristoteles*. Politica. — Lipsia, 1909. — P. 272—276, 279—285, 288—291. Iš senosios graikų kalbos vertė *Audronė Kudulytė-Kairienė*

[16] *Filoksenas* (Φιλόξενος, 435—380 m. pr. Kr.) — vienas iš žymiausių senovės graikų ditirambų kūrėjų.

[17] Žr. *Platonas*. Valstybė, 398 e.

DIDŽIOJI ETIKA

„Didžioji etika" („'Hθικὰ μεγαλα") — mažiausia savo apimtimi tarp visų trijų Aristotelio etikos traktatų („Nikomacho etika", „Eudemo etika"), tačiau dėl savo teiginių svarumo ir kondensuoto dėstymo ji laikoma viena iš svarbiausių Aristotelio etikų. Renesanso laikų filologai dėl neįprasto stiliaus abejojo jos autentiškumu. Manoma, jog tai kompiliacinis nežinomo antikos peripatetiko darbas „Eudemo etikos" pagrindu.

„Didžioji etika" susideda iš dviejų knygų. Antologijoje spausdinamas antrosios knygos fragmentas, kuriame kalbama apie grožio ir gėrio ryšį.

ANTRA KNYGA

— —

9. Tai pasakytina ir apie sėkmę. Kadangi mes jau aptarėme kiekvieną dorybę atskirai, beliktų, sudėjus atskiras dalis, jas apibendrinti. Tai, kas labai dorovinga, turi neblogą pavadinimą — kalokagatija. Gražiu ir geru vadinamas žmogus, kai jis labai dorovingas, nes apie gražų ir gerą žmogų kalbama, remiantis dorovingumu. Pavyzdžiui, gražiu ir geru vadinamas teisingas, narsus, išmintingas ir apskritai pasižymintis dorybėmis žmogus. 1207 b

Remdamiesi skirstymu į dvi dalis, mes teigiame vienus dalykus esant gražius, o kitus — gerus. Iš gerųjų dalykų vieni apskritai geri, kiti — ne. Gražūs — tai dorovingumas bei juo pagrįsti darbai; geri —

valdžia, turtas, šlovė, garbė ir panašūs dalykai. Gražus ir geras tas žmogus, kuriam geri dalykai yra apskritai geri, o gražūs — apskritai gražūs dalykai. Šitoks žmogus ir geras, ir gražus. O tas, kuriam apskritai geri dalykai nėra geri, nėra nei gražus, nei geras, kaip nėra sveikas tas, kuriam apskritai sveikatai naudingi dalykai atrodo nesą naudingi. O jei įsigytas turtas bei valdžia kenks kuriam nors žmogui, tai šis jų neįsigys, bet norės turėti tai, kas jam nekenkia. Tas,
1208 a kuris vengia įsigyti ką nors iš gėrybių, negali būti laikomas gražiu ir geru žmogumi. O tas žmogus, kuriam visa, kas tik egzistuoja gero, ir yra gera ir kuriam nekenkia tokie dalykai, kaip turtas ir valdžia, — šitoks žmogus ir geras, ir gražus.

10. Buvo kalbėta, tačiau nepakankamai, apie teisingą, padorumu pagrįstą veiksmą. Taip mes pavadinome veiksmą, remdamiesi teisingu samprotavimu. Tačiau bet koks nesusivokiantis žmogus gali paklausti: „Kas tai yra „remtis teisingu samprotavimu“ ir „Kas tai yra „teisingas samprotavimas“? Taigi veiksmas, paremtas teisingu samprotavimu, yra tuomet, kai neprotingoji sielos dalis netrukdo protingajai sielos daliai atlikti savo veiksmus. Tuomet veiksmas paremtas teisingu samprotavimu. <...>

Versta iš: *Aristoteles*. Magna moralia. — Lipsia, 1883. — P. 81—82. Iš senosios graikų kalbos vertė *Audronė Kudulytė-Kairienė*

POETIKA

Mūsų laikus pasiekė tik viena iš dviejų Aristotelio traktato „Poetika" („Περὶ ποιητικῆς") dalių, kuri skirta bendriesiems estetikos klausimams ir tragedijos bei epo analizei. Neišlikusioje — antroje — dalyje buvo aptariama komedija ir satyrinė poezija (jambai).

Antologijoje spausdinami „Poetikos" fragmentai, kuriuose atsispindi būdingų antikos estetikai klausimų svarstymas.

I

Pakalbėkime pirmiausia apie pačią poeziją[1] ir jos rūšis, apie jų 1447 a
visų galimybę, pagaliau apie tai, kaip reikia kurti fabulas, jei nori, kad poezijos kūrinys būtų meniškas; paskui apie tai, iš kiek ir kokių dalių susideda kūrinys, taip pat apie kitus panašius dalykus, priklausančius tai pačiai tyrinėjimo sričiai; imkime gvildenti, kaip įprasta, tuos klausimus paeiliui ir iš esmės.

Taigi epinis ir traginis kūrinys, taip pat komedija ir ditirambas[2], didžioji fleitos ir kitaros muzikos dalis[3], — visi šie kūriniai

---

[1] Aristotelis jau iš pat pradžių nurodo, koks bus „Poetikos" bendrasis planas, — pirmiausia jis kalbės apie pačią poeziją, paskui apie poezijos kūrinį ir trečiojoje dalyje apie poetą. Poeziją Aristotelis supranta plačia prasme, t. y. kaip grožinę literatūrą.

[2] Iš pradžių tai buvo strofomis parašyta ir dievui Dionisui skiriama choro giesmė. Iš ditirambo išsirutuliojo tragedija. Aristotelis čia turi galvoje pusiau dramiškai sudarytą ditirambą, kuriame aktyviai dalyvavo ir fleitininkai.

[3] Muzika, pasak Aristotelio, kai kada nieko neimituoja. Kitara yra styginis instrumentas, kuriuo paprastai pritardavo nomui, fleita buvo skirta pritarti ditirambui. Tačiau čia, atrodo, Aristotelis kalba apie gryną instrumentinę muziką.

apskritai priklauso imitaciniam menui[4]. Bet jie skiriasi vienas nuo kito trimis atžvilgiais: imituoja arba skirtingomis priemonėmis, arba skirtingus objektus, arba skirtingu, tai yra ne tuo pačiu, būdu.

Panašiai kaip kai kurie menininkai imituoja įvairius dalykus, pasitelkę spalvas ir figūras — vieni remdamiesi menu, kiti — įgūdžiais, treti — įgimtu talentu, — lygiai taip pat yra ir anksčiau minėtuose kūriniuose: visi jie imituoja ritmu, žodžiu ir harmonija, pasinaudodami arba vienu iš šių elementų, arba jų deriniu. Pavyzdžiui, tik harmonija ir ritmu naudojasi fleitos bei kitaros muzika ir kai kurie kiti menai, priklausantys tai pačiai menų rūšiai pagal savo savybes, pavyzdžiui, piemenų birbynių menas. Vien ritmu be harmonijos imituoja kai kurie šokėjai, nes jie imituoja charakterius, aistras ir veiksmus tiktai ritmiškais savo kūno judesiais.

1447 b Toji meno rūšis, kuri imituoja vien žodžiais, [jungiamais] proza, ar metrais (jei pastaraisiais, tai arba derindama keletą jų vieną su kitu, arba naudodamasi viena kuria nors jų rūšimi), lig šiol neturi pavadinimo. Iš tikrųjų mes neturime jokio bendro vardo, kuriuo galėtume pavadinti Sofrono[5] ir Ksenarcho[6] mimus ar Sokrato dialogus[7], o kita vertus, tokius poezijos kūrinius, kuriuos kas nors galėtų sukurti imituodamas jambiniu trimetru arba eleginiu distichu, ar kokiais nors kitais panašiais metrais. Bet paprastai žmonės, sujungdami žodį „poetas" su metru, vienus pavadina poetais elegikais, kitus poetais epikais, poetų vardą su-

[4] Graikų μίμησις — tai labai primityvi kūrybos rūšis, kopijuojanti tikrovę. Tikslaus atitikmens šiam graikų kalbos žodžiui ta prasme, kuria jį vartoja Aristotelis, mes neturime. Jis poeziją apibrėžia kaip mėgdžiojimą, sekimą, tačiau poezijos objektu laiko ne natūralistiškai atvaizduotus atskirus faktus, ne konkrečią tikrovę, o giliau suvoktus to, kas „tikėtina" ir „būtina", dėsningumus. Taigi Aristoteliui imitacija yra kur kas filosofiškesnė ir rimtesnė sąvoka už paprastą kopijavimą, o imitacinis menas — tai kūrybinis procesas.

[5] *Sofronas* (Σώφρον) — naujo literatūros žanro — mimo — pradininkas, gyvenęs apie 450 m. pr. Kr. Mimas yra draminės scenos iš buitinio gyvenimo, parašytos ritmine proza.

[6] *Ksenarchas* (Ξέναρχος, IV a. pr. Kr.) — Sofrono sūnus, irgi mimų rašytojas.

[7] Taip Aristotelis vadina tik Platono dialogus, kuriuose Sokratas yra pirmasis kalbėtojas. Jie, Aristotelio nuomone, yra tarp prozos ir poezijos. Tačiau čia neįeina kitų Sokrato mokinių (Aischino, Antisteno, Ksenofonto, Faidono) parašyti dialogai.

teikdami ne pagal kūrybą, o apskritai pagal metrą. Net ir tuos, kurie išdėsto eilėmis ką nors iš medicinos ar gamtos mokslų, taip pat jie paprastai pavadina poetais, nors, pavyzdžiui, tarp Homero ir Empedoklio[8], išskyrus metrą, nėra nieko bendra, todėl pirmąjį teisingai galima pavadinti poetu, o antrąjį — veikiau gamtininku, bet ne poetu. <...>

II

Kadangi menininkai imituoja veikiančius žmones, dėl to tie 1448 a
žmonės būtinai turi būti geri arba blogi: mat charakteriai beveik visuomet linksta į tai, nes visus žmonių charakterių skirtumus lemia yda ir dorybė. Dėl to ir poetai savo veikėjus sukuria arba geresnius už mus, arba blogesnius, arba tokius kaip mes. Taip daro ir tapytojai: Polignotas[9] piešė geresnius, Pausonas[10] — blogesnius, o Dionisijas[11] — tokius žmones, kokie jie yra iš tikrųjų. Todėl aišku, kad kiekvienas iš minėtųjų menų turės tokių skirtumų ir kiekvienas bus toks, o ne kitoks priklausomai nuo imituojamo objekto. <...>

IV

Apskritai poezijai, kaip atrodo, pradžią davė dvi priežastys, ir 1448 b
jos abi įgimtos. Juk iš pat vaikystės žmonės yra linkę mėgdžioti,

[8] *Empedoklis* — žymus filosofas, gamtininkas, gydytojas, oratorius ir poetas, gyvenęs apie 450 m. pr. Kr., kilęs iš Sicilijos miesto Akraganto. Aristotelis čia kalba apie jo didaktinę poemą „Apie gamtą“.

[9] *Polignotas* — vienas iš seniausių ir garsiausių graikų tapytojų. Jo tėvas Aglafonas irgi buvo tapytojas. Savo žymiausius kūrinius jis nutapė Platajuose, Atėnuose, Delfuose. Juos plačiai aprašė Pausanijas.

[10] *Pausonas* — Atikos karikatūristas, gyvenęs V a. pr. Kr. antroje pusėje. Iš jo juokėsi Aristofanas. Ir Aristotelis įspėja, kad reikia saugotis jo paveikslų.

[11] *Dionisijas* — žymus tapytojas iš Kolofono, Polignoto amžininkas.

ir nuo kitų gyvūnų jie skiriasi tuo, kad geriausiai sugeba tai daryti, kartu mėgdžiodami jie įgyja pirmąsias žinias; be to, mėgdžiodami visi žmonės patiria ir tam tikrą malonumą. Tai matyti iš to, kad mes su malonumu žiūrime į tiksliai nupieštus atvaizdus tokių dalykų, į kuriuos tikrovėje mums nemalonu žiūrėti, pavyzdžiui, į labai bjaurių negyvų žvėrių pavidalus. Priežastis čia ta, kad įgyti žinių labai malonu ne tik filosofams, bet ir visiems kitiems žmonėms; skirtumas tėra toks, kad pastarieji tuo džiaugiasi neilgai. Iš tikrųjų žiūrovai su malonumu žiūri į paveikslus, nes žiūrėdami jie gali pasimokyti ir pasvarstyti: kas tai yra, koks yra pavaizduotasis daiktas. O jei žmogus anksčiau nebūtų matęs to, kas vaizduojama, malonumą teiktų ne pati imitacija, bet puiki apdaila, spalvos arba kurios nors kitos panašios priežastys.

Kadangi mūsų prigimtyje slypi siekimas mėgdžioti, kaip ir harmonija bei ritmas (kad metrai tėra ritmo dalys, aiškus dalykas), vadinasi, žmonės, iš pat pradžių turėję tą stiprų įgimtą polinkį ir jį pamažėle ugdydami, savo improvizacijomis ir davė pradžią poezijai.

Poezija susiskirstė pagal [poetų] charakterių būdingąsias savybes: rimtesni poetai ėmė imituoti kilnius veiksmus ir tokius pat žmones, o menkesni poetai — blogų žmonių veiksmus; pastarieji iš pat pradžių kūrė pašaipias eiles, tuo tarpu pirmieji — himnus ir panegirikas. <...>

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

VI

1449 b Apie imitaciją hegzametru[12] ir apie komediją kalbėsime vėliau, o apie tragediją pakalbėkime dabar, nes jos esmės aptarimas savaime išplaukia iš to, ką jau esame sakę. Taigi tragedija yra toks meno kūrinys, kuris imituoja užbaigtą ir svarbų tam tikros apimties veiksmą, aprašytą dailia kalba, skirtinga kiek-

---

[12] Aristotelis epą specialiai nagrinėja XXIII ir XXIV sk.

vienoje kūrinio dalyje; tai kūrinys, kurį veikėjai vaidina, o ne pasakoja ir kuris, sužadindamas gailestį ir baimę, apvalo šiuos jausmus[13]. <...>

VII

<...> Susitarėme, kad tragedija — tai užbaigto ir viso veiks- 1450 b
mo, turinčio tam tikrą apimtį, imitacija: mat gali būti dalykas
visas, bet neturėti apimties. Visas yra tas, kas turi pradžią, vi-
durį ir galą. Pradžia yra toji dalis, kuri iš esmės nebūtinu ryšiu
susijusi su kuo nors pirmesniu, tačiau po jos būtinai eina arba
išsivysto kita dalis. Galas, priešingai, — tai toji dalis, kuri pa-
prastai būtinai eina po kitos dalies arba dažniausiai iš jos išsi-
vysto, tuo tarpu po jos jokios kitos dalies nebūna. Pagaliau vi-
durys yra toji dalis, kuri ir pati eina po kitos dalies, ir kita da-
lis po jos eina. Kaip tik dėl to gerai parašytos fabulos neturi nei
prasidėti kaip pakliuvo, nei baigtis kur pakliuvo, o turi laikytis
ką tik minėtų principų.

Toliau, gražaus reiškinio — ar tai būtų gyva būtybė, ar koks
daiktas, susidedantis iš tam tikrų dalių, — atskiros dalys turi bū-
ti ne tik tinkamu būdu sutvarkytos, bet dar ir turėti neatsitikti-
nį dydį, nes grožis — tai dydis ir tvarka. Todėl negali būti graži
nei visiškai maža būtybė, nes jos, pasiekusios beveik nepagau-
namą akimis ribą, mes nematome, nei nepaprastai didelė, nes to-
kiu atveju mūsų regėjimas neaprėptų jos visos, ir tada žiūrovų
akyse ji nebebūtų viena ir vientisa; pavyzdžiui, įsivaizduokime de- 1451 a
šimties tūkstančių stadijų ilgumo gyvį. Taigi kaip daiktai ir gy-
vos būtybės, kad jos būtų laikomos gražiomis, turi turėti tam tik-
rą dydį, tačiau tokį, kad jį lengvai aprėptume savo žvilgsniu, taip
ir fabuloms reikalingas tam tikras dydis, ir būtent toks, kad jis
būtų lengvai įsimenamas.

---

[13] Aristotelis savo veikale „Politika“ (VIII, 7) „apvalymo-katarsio“ teoriją pažadėjo paaiškinti plačiau „Poetikoje“, tačiau to paaiškinimo mes nerandame.

IX

Taigi iš to, kas pasakyta, aišku, kad tikrasis poeto uždavinys —
1451 b papasakoti ne apie tai, kas įvyko iš tikrųjų, bet apie tai, kas galėtų įvykti ir kas yra galima pagal tikimybę ar būtinybę. Istorikas ir poetas skiriasi ne tuo, kad vienas iš jų rašo eilėmis, o kitas proza. Juk jei Herodoto[14] veikalus kas nors išdėstytų eilėmis, jie vis tiek būtų istoriniai veikalai, nesvarbu, ar eiliuoti, ar neeiliuoti[15]. Skirtumas tas, kad pirmasis pasakoja apie įvykius, kurie tikrai buvo, o antrasis apie įvykius, kurie galėtų būti. Todėl poezija yra filosofiškesnė ir kilnesnė už istoriją, nes ji labiau atskleidžia bendruosius dėsningumus, o istorija — pavienius įvykius. Bendrybė žymi tai, ką vienokio ar kitokio charakterio žmogui reikia kalbėti ar veikti pagal tikimybę ar būtinybę; to kaip tik siekia poezija, suteikdama [kiekvienam veikėjui išgalvotą] vardą. Atskirybė savo ruožtu yra tai, ką padarė Alkibiadas[16] arba kas jam atsitiko.

Bendrybės siekimas komedijoje mums jau akivaizdus. [Komedijų rašytojai] kuria fabulą tikimybės pagrindu ir duoda [savo veikėjams] atsitiktinius vardus, nepritaikydami jų individualiems žmonėms, kaip daro jambų poetai.

Tragedijoje, priešingai, yra minimi tikrai buvusių žmonių vardai. Priežastis ta, kad tikime tuo, kas galima. Tikrai niekaip netikime galimumu to, kas nėra įvykę; priešingai, aišku, kad tai, kas įvyko, yra galima: nebūtų įvykę, jei nebūtų buvę galima.

Vis dėlto ir kai kuriose tragedijose tik vienas ar du veikėjų vardai mums žinomi iš istorijos, o kiti pramanyti; kai kuriose nėra nė vieno mums žinomo vardo, pavyzdžiui, Agatono[17] tragedijoje

[14] *Herodotas* — istorijos mokslo pradininkas, gyvenęs apie 450 m. pr. Kr. Aristotelis jį mini čia dėl to, kad jo istoriniuose darbuose daug poetinių elementų.

[15] Plg. I skyrių, kur taip pat teigiama, kad ne eiliavimas padaro poetu.

[16] *Alkibiadas* (Ἀλκιβιάδης, apie 450—404 m. pr. Kr.) — žymus Atėnų politikas ir karvedys, ryški individualybė senovės Graikijos istorijoje.

[17] *Agatonas* (Ἀγαθων, 447—400 m. pr. Kr.) — Aristotelio didžiai vertinamas tragedijų kūrėjas. Jo pirmoji pergalė meninėse varžybose 416 m. pr. Kr. sudaro Platono dialogo „Puota" veiksmo pagrindą. Agatonas originalus tuo, kad atskyrė choro giesmes nuo fabulos, paversdamas jas embolimomis-intermedijomis. Jo tragedijos pavadinimą (Aristotelio tekste: ἕν ἄνθει) galima suprasti dvejopai: „Gėlė" ir „Antėjas".

„Antėjas“: šioje pjesėje įvykiai, kaip ir vardai, pramanyti, tačiau dėl to ji teikia [mums] nė kiek ne mažesnį malonumą.

Tad galime daryti išvadą, kad nėra reikalo stengtis visokiais būdais laikytis tradicinių fabulų, kurių pagrindu kuriamos mūsų tragedijos. Toksai siekimas netgi juokingas, nes tos istorijos žinomos tik nedaugeliui žmonių, o malonumą teikia visiems.

Taigi aišku, kad poetas turi būti daugiau fabulos negu metro kūrėjas, nes jis yra poetas dėl imitacijos, o imituoja veiksmus. Ir jeigu tektų atvaizduoti įvykius, kurie tikrai buvo, jis liktų nė kiek ne mažesnis poetas, nes niekas neprieštarauja, kad kai kurie tikri įvykiai savo pobūdžiu gali būti įtikimi ir galimi; kaip tik dėl to, kad juos pasirenka, jis jau yra tų įvykių kūrėjas.

Iš paprastų fabulų, tai yra veiksmų, epizodinės — blogiausios. Epizodine vadinu tokią fabulą, kai epizodai eina vienas po kito, nesusieti nei tikimybės, nei būtinybės. Tokios fabulos yra kuriamos menkų poetų, nes jiems stinga talento, o gerų poetų fabulos kuriamos, atsižvelgiant į veikėjus, kurie varžydamiesi nebepaiso turinio ir ištęsia savo fabulą, o dėl to paskui dažnai būna priversti iškreipti natūralią įvykių eigą.

Tragedija — tai ne vien užbaigto veiksmo imitacija, bet ir tokio, 1452 a
kuris sukelia baimę bei gailestį, o šios aistros sukyla ypač tada, kai įvykiai vyksta netikėtai, rutuliodamiesi vienas iš kito. Iš tikrųjų netikėti įvykiai kur kas nuostabesni už tuos, kurie įvyksta dėl gryno atsitiktinumo ir lemties, o iš likimo siųstų įvykių daug nuostabesni atrodo įvykę tarsi tyčia; kaip pavyzdį galima paminėti tą atvejį, kai Mitijo statula Arge užmušė Mitijo žudiką, užkritusi ant jo tuo metu, kai šis ją apžiūrinėjo. Panašūs įvykiai atrodo neatsitiktiniai. Taigi išeina, kad taip sutvarkytos fabulos yra gražesnės.

XXV

Kiek ir kokio pobūdžio yra [poezijos kritikos] problemų bei jų sprendimų, mums paaiškės vėliau, aptarus visa tai.

Kadangi poetas imituoja taip, kaip ir tapytojas arba kuris nors kitas menininkas, kuriantis paveikslus, tai jis būtinai turi įvaldyti

vieną iš trijų galimų imitacijos būdų — jis [turi imituoti daiktus] arba tokius, kokie jie buvo ar yra, arba tokius, kokie atrodo mums patiems arba kitiems sprendžiant iš jų pasakojimo, arba kokie jie turi būti. Apibūdinti šiuos daiktus galima bendrine kalba, tarmybėmis, metaforomis ir daugybe kitų kalbos priemonių, o tokią laisvę mes suteikiame poetams.

Pridurkime dar ir tai, kad ne tas pats vertinimo kriterijus[18] taikomas politikai ir poezijos menui arba kitiems mokslams ar menams ir poezijos menui. Į pačią poeziją gali įsibrauti dvejopos klaidos, iš kurių vienos liečia poezijos esmę, o kitos visiškai atsitiktinės. Jei poetas ketina pavaizduoti kokį nors visai nepoetinį dalyką, tai tokia klaida kyla iš pačios poezijos esmės[19]. Bet jei poetas kur nors suklydo, tai tokia klaida nepaliečia poezijos esmės. Tokia klaida būtų, pavyzdžiui, jei menininkas pavaizduotų arklį, keliantį iš karto abi dešiniąsias kojas, arba klaida specialiame moksle, pavyzdžiui, medicinoje ar kokiame nors kitame. Todėl, atsakant į kritikos daromus priekaištus, būtina įsidėmėti šiuos principus.

Pirmiausia imkime [priekaištus], liečiančius patį meną. Jei [menininkas savo kūrinyje] pavaizduoja negalimus dalykus, tai, žinoma, klaida, tačiau ji pateisinama, jei padeda pasiekti [poezijai keliamą] tikslą, o tas tikslas, kaip buvo minėta, pasiekiamas tuo atveju, jei įsibrovusi šitokia klaida vieną ar kitą veikalo dalį pagyvina. Pavyzdžiui, Hektoro persekiojimo scena. Tačiau tuo atveju, jei tas tikslas geriau arba bent ne blogiau galėjo būti pasiektas pavaizduojant įvykius, klaida negalėtų būti pateisinama, nes, jei tai įmanoma, reikia stengtis niekur neįvelti klaidos.

Toliau reikia žiūrėti, katrai iš tų dviejų kategorijų priklauso ši klaida: ar klaidoms, liečiančioms pačią meno esmę, ar atsitiktinėms klaidoms; mat, pavyzdžiui, kur kas mažesnė menininko klaida nežinoti, kad stirna neturi ragų, negu nupiešti prastą jos atvaizdą.

---

[18] Aristotelis tuo pabrėžia, kad poezija turi savo specifiką, skiriančią ją nuo politikos, etikos ir pan. Jos specifiką sudaro estetiniai siekiai. Tačiau, antra vertus, poezija, kaip nurodo Aristotelis, yra glaudžiai susijusi su politika ir etika.

[19] Tekste spraga, todėl egzistuoja skirtingi skaitymo variantai. Galimas ir toks: „Jei poetas ketina pavaizduoti kokį nors dalyką, bet nepajėgia to padaryti dėl talento stokos, tai tokia klaida liečia poezijos esmę".

Be to, jei priekaištaujama, kad pavaizduota neteisingai, galima į tai atsakyti šitaip: [galbūt poetas nupiešė daiktus tokius], kokie jie turi būti; ir Sofoklis yra pasakęs, kad jis vaizduojąs žmones tokius, kokie jie turi būti, tuo tarpu Euripidas vaizdavo tokius, kokie jie yra.

Jei negalima [gintis nei vienu, nei kitu būdu], tai dar galima remtis visuotine nuomone, pavyzdžiui, pasakojimuose apie dievus. Iš tikrųjų poetai, [pasakodami apie dievus], galimas daiktas, nevaizduoja jų nei geresnių, nei tokių, kokie jie yra iš tikrųjų, bet gal yra taip, kaip sako Ksenofanas: „juk tokia visuotinė nuomonė“[20].

Perspausdinta iš: *Aristotelis.* Rinktiniai raštai. — Vilnius: Mintis, 1990. — P. 277—281, 283 —290, 314—315. Iš senosios graikų kalbos vertė *Marcelinas Ročka*

[20] *Ksenofanas* — VI a. pr. Kr. poetas ir Elėjos filosofinės mokyklos steigėjas. Jo žodžiais Aristotelis nori pasakyti, kad poetai nevaizduoja dievų nei tokių, kokie jie turi būti, nes tai ne žmonių galioje, nei tokių, kokie jie iš tikrųjų yra, nes suteikia jiems žmogaus išvaizdą ir ydas. Vadinasi, lieka tik viena: poetai vaizduoja dievus remdamiesi savo ir visuotine nuomone.

HELENIZMAS

HELENIZMO ESTETIKA

Graikai ėmė vadintis helėnais, o kraštą pavadino Helada VIII— VI a. pr. Kristų. Pirmasis helenizmo terminą 1836 m. ėmė vartoti vokiečių istorikas Johannas Gustavas Droysenas (1808—1884).

Žinomas antikos estetikos tyrinėtojas A. Losevas helenizmo estetikos istoriją skirsto į tokius periodus: ankstyvąjį (IV—I a. pr. Kr.), vidurinįjį (I—II a.) ir vėlyvąjį (III—V a.). Vėlyvojo helenizmo estetika suklestėjo neoplatonizmo, ypač Plotino filosofijoje[1]. Taigi helenizmo estetikos terminas apima ne vien graikų estetikos istoriją, bet ir kai kuriose Rytų šalyse bei Romos imperijoje iškilusias estetikos koncepcijas.

Po Aristotelio nors ir nebuvo sukurta fundamentalių estetikos teorijų, tačiau sėkmingai plėtojosi meninė kūryba, žmonės domėjosi menu. Teoriniai samprotavimai pasidarė konkretesni, buvo gvildenami praktiškesni meninės kūrybos klausimai. Vitruvijus (Vitruvius, I a. pr. Kr.) daug rašė apie architektūrą. Išliko jo traktatas „Dešimt knygų apie architektūrą", kuriame apibendrinta Graikijos ir Romos helenistinės architektūros teorija ir praktika. Horacijus (Horatius, 65—27 m. pr. Kr.) „Laiške Pizonams" (vėliau pavadintame „Apie poezijos meną") gvildeno estetinius poezijos klausimus. Kvintilianas (Quintilianus, apie 35—96 m.), įkūręs Romoje retorikos mokyklą, paskelbė dvylikos knygų veikalą „Oratoriaus mokymas". Aristotelio mokinys Aristoksenas Tarentietis (Ἀριστόξενος, IV a. pr. Kr.) parašė muzikos teorijos darbus — „Harmonijos pagrindai" ir „Ritmo pagrindai". Šie ir kiti mąstytojai daugiau dėmesio skyrė meno šakų ir žanrų įvairovei bei savitumui aptarti, meno kūrinių suvokimo, fantazijos, saikingumo, formos bei išraiškos ir kitiems klausimams gvildenti.

[1] Žr. *Лосев А. Ф.* История античной эстетики. Поздний эллинизм. – Москва, 1980. — С. 37.

Po Aristotelio mirties stoikų mokyklos pradininkas Zenonas iš Kitijono (Ζήνων, apie 333—262 m. pr. Kr.) kartu su savo bendraminčiais taip išpopuliarino šią mokyklą, kad jos sekėju tapo net Romos imperatorius Markas Aurelijus (Marcus Aurelius, 121—180). Reikšmingos estetikai yra stoikų idėjos. Jie įdėmiai tyrinėjo kalbos struktūrą ir retoriką, žodžius ir jų reikšmes, išskyrė penkis literatūros stiliaus pranašumo bruožus: 1) nepriekaištingą kalbos taisyklingumą, 2) aiškumą, 3) glaustumą, lakoniškumą, 4) tikslumą ir taurų išraiškos būdą, 5) prasčiokiškumo vengimą.

Zenono požiūriu, pati gamta yra ne tik meniška, bet kartu ir menininkė-kūrėja. Žmogus, pasak stoikų, taip pat menininkas, jis nuolat kuria pats save. Žmogaus savikūra ne tik dorovinė, bet kartu ir meninė: tapdamas dorovingu žmogus vis gražėja. Kas gražu, tas gražu jau savaime ir nepriklauso nuo požiūrių. Kūno grožį lemia jo sudedamųjų dalių simetrija. Kita vertus, simetrija yra dvasinės simetrijos, dvasinio grožio išraiška. Visa kūryba (ne tik menas) remiasi harmonijos principu, nes vieninga harmonija yra persmelkusi visa, kas egzistuoja. Gyvenimas harmoningas tada, kai žmogaus valia ir veikla nukreipta į tikslus, kurie yra ir objektyvaus pasaulio tikslai. Tačiau harmonijos turi būti siekiama vidujai, dvasiškai tobulėjant, kai individas laisvai suvokia būtinybę. Pavyzdžiui, Markas Aurelijus primygtinai teigė, jog kiekvienas žmogus turįs įsigilinti į save, sutramdyti aistras ir pomėgius, paklusti protui, kuris būdamas dieviškosios pasaulio ugnies dalis yra šviesusis žmogaus pradas, jo poelgių ir sprendimų vadovas. Dorybė ir išmintis, meilė ir gėris, pagarba dievams — šitas dvasines vertybes iškelia Markas Aurelijus, nužymėdamas stoikų išminčiaus ir sykiu gražaus žmogaus idealo kontūrus. Bet svarbiausia, kad visa tai žmogus savyje turi susikurti pats. Tam reikia didžiulių valios pastangų, nes reali žmogaus būtis ganėtinai nyki, dažnai net beviltiška. „Žmogaus gyvenimo laikas — tik akimirka, jo esmė — nuolatinis tekėjimas, pojūčiai — migloti, viso kūno sandara — pasmerkta suirti, siela — klaidžiojanti, likimas — neįžvelgiamas, šlovė — nepastovi. Trumpai sakant, visa, kas priklauso kūnui, yra kaip tekanti upė, o tai, kas priklauso sielai, yra sapnas ir migla. Mūsų gyvenimas — tai kova ir klaidžiojimas svetimame krašte, pomirtinė šlovė — užmarštis. Tai kas gi gali vadovauti žmogui? Tik viena — filosofija“[2]. Kurti save yra pagrindinė žmogaus priedermė. Tobulindamas save, žmogus tobulina ir visuomenę, tačiau jis neįgy-

[2] *Markas Aurelijus.* Sau pačiam. — Vilnius: Mintis, 1984. — P. 32.

ja teisės primesti kitiems savąjį tobulinimosi supratimą. Taigi Markas Aurelijus — už laisvą žmogaus apsisprendimą, už valią siekti gėrio, grožio ir išminties. Markas Aurelijus moko: „Visą laiką žiūrėk, kad būtum laisvas, palankus kitiems, paprastas ir kuklus", „Prisitaikyk prie tų dalykų, kuriuos tau skyrė likimas, o žmones, su kuriais esi susijęs, mylėk, bet nuoširdžiai", „Įsigilink į save; ten slypi gėrio šaltinis, ir jis niekada neišseks, jeigu tu nuolatos skverbsies gilyn". „<...> nelaikyk svarbiu nieko kito, išskyrus būtinumą daryti tai, kas atitinka tavo prigimtį, ir susitaikyti su tuo, ką teikia visumos prigimtis"[3].

Stoikai sukūrė alegorinį religinių mitų aiškinimo būdą. Jų požiūriu, Homero ir Hesiodo deivės bei dievai buvo tik fizinių elementų, reiškinių ir dvasinių būsenų simboliai: Dzeusas — dieviškoji ugnis, Atėnė — išmintis, Dionisas — vynas, Demetra — derlingumas ir t. t.

Stoikų mokyklai atstovaujantis Ciceronas (Cicero, 106—42 m. pr. Kr.) taip pat siekė išmintį, grožį ir naudą susieti į visumą ir sukurti mokslą, kurį būtų galima taikyti kasdieniame gyvenime.

Stoikų mokykloje atsirado teorinė estetinių reiškinių subjektyvumo savivoka. Pripažįstant grožio objektyvumą išsamiai buvo aptariamos įvairios grožio subjektyvumo apraiškos. Markas Aurelijus rašė: „Visa, kas vienaip ar kitaip gražu, yra gražu savaime ir savimi apsiriboja, ir pagyrimas neturi su tuo nieko bendro. Juk iš tikrųjų tas, ką giriame, netampa dėl to nei blogesnis, nei geresnis. Sakau tai, turėdamas galvoje visa, kas paprastai vadinama gražiais dalykais, — pavyzdžiui, materialius daiktus ir meno kūrinius. Tam, kas savaime yra gražu, nieko nereikia — ne daugiau kaip įstatymui, tiesai, palankumui, dorumui. Ar kuris nors iš tų dalykų yra puikus dėl pagyrimo arba gėdingas dėl papeikimo? Ar smaragdas taps blogesnis, jeigu nebus giriamas? Arba auksas, dramblio kaulas, purpuras, lyra, kardas, gėlė, medis?"[4] Toksai grožio objektyvių pagrindų loginis atribojimas nuo individualaus suvokimo, nuo estetinių reiškinių subjektyviųjų aspektų teikė galimybių nuodugniau suvokti estetinę išraišką, subjektyvius išgyvenimus, subjekto pastangas kuriant tiek meną, tiek patį save.

Epikūrininkų, kaip ir stoikų, estetiniai samprotavimai rutuliojosi įvairiomis kryptimis. Tarp epikūrininkų buvo menkinančių muziką, lyginančių ją su

---

[3] Ten pat. — P. 77, 92, 107, 155.

[4] Ten pat. — P. 46.

kulinarijos meno teikiamais malonumais, draudžiančių žmogui viską, išskyrus duoną ir vandenį, tačiau buvo ir nuosaikių mąstytojų, kurie nesmerkė nei meilės, nei meno, nei gamtos grožio teikiamo malonumo bei džiaugsmo. Stoikai vidinę dvasinę ramybę, palaimą bei harmoniją grindė labiau protu, o epikūrininkai mąstytojai — išgyvenimais, kurie esą įsišakniję gamtinėje žmogaus prigimtyje. Malonumas, jų požiūriu, — būtinas ir natūralus dalykas.

Lukrecijus (Lukretius, 95—55 m. pr. Kr.) buvo vienas iš ryškiausių šios estetinės mokyklos atstovų. Meną ir grožį jis kildino iš žmogaus poreikių.

Antologijoje spausdinamos epikūrininko Filodemo (Φιλόδημος, apie 110—apie 40 m. pr. Kr.) veikalo „Apie eiles" ištraukos rodo, kaip buvo ginčijamasi dėl geros poezijos kriterijų.

Labai svarbus helenizmo estetikoje yra skeptikų mokslas, susiejęs stoikų ir epikūrininkų estetines įžvalgas. Skeptikai neneigė nei juslinės, nei mąstomos būties ir iškėlė idėją, jog būtis nepaliaujamai kinta. Dėl to apie būtį esą nieko tikra negalima pasakyti.

Sekstas Empirikas (Σέξτος ὁ Ἐμπειρικός, II a. pab.—III a. pr.), kurio filosofiją A. Losevas pavadino absoliučiu skepticizmu[5], buvo abejingas visiems gyvenimo džiaugsmams ir malonumams, visoms gyvenimo kančioms. Jam nėra patrauklūs jokie teiginiai ir jokie neiginiai. Netrokšta jis nei laimės, nei malonumų, ir linkęs išlaikyti netrikdomą ramybę. Ta ramybė liudija, jog žmogus prie nieko nėra prisirišęs, nieko nemyli, viskam yra abejingas. Sekstui Empirikui svarbiausi dalykai yra ne patys daiktai ir jų esmė, o tai, kaip jie mums pasireiškia, nes mes negalime žinoti, kaip yra iš tikrųjų. Šeštoje veikalo „Prieš mokslininkus" knygoje jis aptaria muzikos problemas ir pateikia argumentų, kuriais kiti autoriai pagrindžia muzikos vietą ir reikšmę žmogaus gyvenime. Jis teigia, kad jeigu ir pripažinsime, jog melodija gali jaudinti žmogaus dvasią, tai šitai dar neįrodo muzikos naudingumo. Jeigu muzika ir veikia tik išprususius žmones, tai dar nerodo, jog ji yra vertinga.

Dvasiniame Romos imperijos gyvenime vyravo universalistinės nuostatos. Romėnų idealai gana abstraktūs ir šalti. Jiems trūksta individualumo, emocionalumo, o tai buvo būdinga graikams. Romėnai į gyvenimą ir grožį žvelgia racionaliai. Pasak A. Losevo, net meilė romėnų poezijoje dažniausiai

---

[5] *Лосев А. Ф.* Культурно-историческое значение античного скептицизма и деятельность Секста Эмпирика // *Секст Эмпирик.* Сочинения в 2-х томах. — Москва, 1976 — Т. 1. — С. 38.

pornografiška. Poetų eilėse nėra intymumo ir subtilumo, vyrauja dvasinis grubumas, nedarna, nuo tokios poezijos šalta ir nyku[6]. Pasaulėjauta persmelkta didžiavalstybinio jausmo, kuriuo yra pagrįstas drausmės, pareigos, formalaus paklusnumo supratimas. Valstybingumo, vienybės šlovinimas prasiskverbė ir į meninę sąmonę, tačiau vis dėlto nepajėgė numarinti natūralaus, dažniausiai gamtinio jusliškumo. Romėnų pasaulėjautoje nėra emocionalumo ir racionalumo darnos. „Romos imperija — tai visuminio ir tikro absoliutizmo šalis, tai kažkokios valstybinės mistikos šalis, kuriai atskiras individas paprasčiausiai neegzistuoja, jis tik sraigtelis šioje visatos mašinoje, <...> o greta to jūs matote, kokia egzaltacija, koks entuziazmas, kokia isterija ir gašlus jausmingumas, koks svaigulys apima to individo dvasią, panorus tos pačios imperijos vadovybei. Šią absoliutizmo ir egzaltacijos sintezės paslaptį romėnų gyvenimo ir grožio pajautoje lėmė tai, — rašo A. Losevas, — kad ši pajauta yra pažinusi tik gamtinės stadijos socialumą“[7]. Romos imperija — tai impozantiška ir galinga, bet antižmogiška idėja, kuri buvo sužavėjusi daugelio mąstytojų ir menininkų protus ir širdis, kuri turėjo paklusnių garbintojų ir fanatikų. Imperijos dvasiniame gyvenime įsigalėjus abstraktiems idealams, garbės troškimui, didžiavalstybiniam universalizmui, individo gyvenimas tapo dvilypis. Abstrakčios idealybės ir realaus gyvenimo prieštara iškėlė ir palaikė subjektyvizmą, eklektiką, didaktiką, moralizavimą, dekoratyvumą, prabangą ir parodomąjį blizgesį, pompastišką iškilmingumą ir dirbtinį orumą, didybės susiliejimą su banalumu, brutalumu ir prievarta, amoralumo siautulį. Už racionalizuoto gyvenimo grotų liepsnojo beprotiškos aistros, viešumoje isterija šlovino imperiją. Taigi imperijos dvasiniame gyvenime išryškėjo labai svarbi nesutaikoma vidinio išsilaisvinimo ir paklusimo bendrybėms prieštara. Šios prieštaros kontekste reikėtų suvokti ir Plotino (Πλωτῖνος, 204/205—270) filosofijos bei estetikos prasmę.

Plotino nuomone, filosofijos paskirtis — aiškinti būtį, ieškoti absoliutaus būties pagrindo. Jis išskiria būties formas, kurios graikiškai vadinamos hipostazėmis. Jos tuo pačiu metu ir vieningos, ir skirtingos. Pagrindinė būties forma, pasak Plotino, yra pirmapradė absoliuti vienybė. Tai nedali begalybė

---

[6] *Лосев А. Ф.* Эллинистически-римская эстетика I—II вв. н. э. — Москва, 1979. — С. 20.

[7] Ten pat. — P. 53.

ir laisvė, absoliutus gėris, aukščiausia kūrybinė jėga, pirmapradė priežastis visko, kas atskira ir baigtina. Tačiau absoliuti vienybė nėra nei dvasia, nei mintis, nei valia. Tai kažkas aukštesnio ir tobulesnio už bet kokią esatį, proto kategorijas ir idėjas. Vienybė — esaties šaltinis, bet ji pati yra virš esaties, racionaliai nepažini ir nepaaiškinama. Absoliuti vienybė nėra Dievas, jos negalima suvokti religiniu išgyvenimu. Iš absoliuto emanacijos būdu atsiranda mažiau tobulos, daugiariopos, nesavarankiškos būties formos.

Kita būties hipostazė — protas-dvasia. Tai absoliuto savižina. Ši būties forma aprėpia idealius daiktų pavidalus, iš kurių kyla daiktai. Šie Plotino teiginiai artimi Platono idėjoms. Iš proto-dvasios emanacijos būdu kyla trečioji būties hipostazė — siela. Ji tarpininkauja protui-dvasiai ir materialiems daiktams bei reiškiniams. Siela turi dvi sferas: viena jų susijusi su protu-dvasia, kita — su išoriniu daiktiniu pasauliu.

Ketvirtoji būties hipostazė yra materija, pasižyminti minimalia vienove. Ji mažiausiai tobula ir nėra savarankiška realybė. Materiją kuria siela. Nors ji stokoja vienovės, savarankiškumo ir apibrėžtumo, tačiau nėra ir visiškai netobula. Materijos tobulumas glūdi gamtoje kaip jusliškai suvokiamas grožis ir gėris. Estetinis išgyvenimas, pažinimas bei dorovinės pastangos yra skirtingi žmogaus dvasinio tobulėjimo, absoliuto siekimo būdai. Šie trys dvasinės veiklos būdai, pasak Plotino, remiasi tiesioginiais išgyvenimais, intuicija, ekstaze, o ne racionalumu. Žmogaus paskirtis — dvasiškai tobulėti ir siekti absoliuto.

Antologijoje spausdinami du Plotino traktatai gana išsamiai atspindi jo estetinę koncepciją, kurios branduolys — grožio problema. Plotino požiūriu, grožis pajuntamas suvokiant žodžių junginius, melodiją, ritmą, o pakilę aukščiau jutimų mes galime patirti verslų, poelgių, būsenų ir dorybių grožį. Tačiau paaiškėja, kad vieni daiktai gražūs patys savaime, o kiti tik dėl to, kad sąveikauja su kitais daiktais. Vadinasi, esama tam tikro prado, kuris ir daro daiktą gražų. Tačiau tas pradas nėra tapatus simetrijai arba saikingumui, kitaip tariant, proporcingam dalių susiejimui į visumą. Pirminis kūnų grožis priklauso nuo to, kaip juos persmelkia idėja. Kūnas tampa gražus dalyvaujant iš dievų atėjusiam protui-dvasiai. Kas gražu, atpažįstama tam tikru sielos sugebėjimu. Tobulai įkūnyta idėja daro daiktus gražius, nes idėja pajėgi susieti dalis į vienovę, tuo atverdama žmogaus sieloje kelią grožiui suvokti. Aptardamas grožį, kuris patiriamas pakilus virš jutimų, Plotinas teigia, jog to grožio atsivėrimas sielai pagrįstas meile. Sielos didybė, teisingas būdas, tyra

išmintis, narsa ir kuklumas suspindi visu savo grožiu, kai jais žavimasi ir juos mylima. Mylinti šiuos dalykus siela, atsiskyrusi nuo geidulių, kuriuos jai įspaudžia kūnas, patiria aukštesnį, neparemtą jutimais grožį. Apsivaliusi nuo kūno malonumų siela suvokia didžiadvasiškumo ir protingumo grožį, nes pati tampa idėja ir protu, prisipildo dieviškumo, kuris yra grožio šaltinis. O protas bei iš jo kylantis grožis yra artimas sielai, kuri pati būdama graži gali suteikti tiek grožio kitiems, kiek jie gali priimti. Verždamasi prie gėrio, jį mylėdama, siela patiria, kad gėris yra gražus. Taip pat siela tobulėja ir tampa graži.

Traktate apie protingą grožį Plotinas nagrinėja, kaip pereinama nuo kūnų grožio prie suvokiamo grožio, kuris apibūdinamas išmintinga idėja, atvedančia žmogaus sielą prie absoliutaus Gėrio.

Kas Plotino estetinėje koncepcijoje buvo vertinga, kodėl jo grožio teorija tapo antikos estetikos viršūne?

Esmingiausias Plotino samprotavimų bruožas, pasak V. Sezemano, tas, kad estetinis suvokimas grindžiamas savęs pažinimu[8]. Meninė kūryba taip pat išplaukianti iš savižinos ir savosios sielos grožio suvokimo. Tikra meninė kūryba, tobulas grožis kyla iš menininko savitumo, kurį lemianti ne jo individualybė, o antiindividualus būties centras (absoliutas), kuris grindžia ir menininko kūrybines galias. Kūryba galima tada, kai menininko savimonė suvokia tą grožį, kuris glūdi geriausioje jo sielos dalyje, giminiškoje idėjų pasauliui ir tobulam gyvenimui. Taigi savęs pažinimo metodas, kuris, pasak V. Sezemano, esąs reikšmingiausias Plotino filosofijos aspektas, nėra vien tik metodas. Tai iš esmės nauja filosofinė sąmonės interpretacija, kuri atvėrė galimybę įžvelgti naują pažinimo plotmę, naują dvasinio patyrimo sferą, naują vieningos būties aspektą. „Būties daugiasluoksniškumas arba daugiaplaniškumas — štai didžiausias platonizmo atradimas“[9], — rašo V. Sezemanas. Plotinas atradęs, jog būtis, be gnoseologinio bei ontologinio, turinti ir aksiologinį aspektą. Tik būties vertė ir daro būtį realią. Todėl etinis ir estetinis (gėrio ir grožio) aspektai, arba būties matmuo, atveria būties pilnatvę, kuri skatina žmogaus sielą veikti, pažinti save. Taigi Plotino filosofija bei estetika aktualizuoja individo dvasinių galių problematiką ir nužymi apmąstymų kryptį,

[8] *Сеземан В.* Платонизм. Плотин и современность // Логос. Международный ежегодник по философии культуры. Книга первая. – Прага. 1925. – С. 103.
[9] Ten pat. — P. 99—100.

kuria ir mūsų laikais einant reikėtų ieškoti, kaip įveikti subjektyvios ir objektyvios kultūros priešpriešas.

Plotino teigimu, yra trys keliai, kuriais eidamas žmogus gali atsikratyti blogio ir bjaurumo: meilė, menas ir filosofija. Kiekvienas iš jų veda į tikrą būtį, kuri žmogui iškyla ekstazėje. Lengviausia siekti tobulumo tiems, kurie iš prigimties jautrūs ir gabūs grožio dalykams. Estetinis suvokimas yra ne kontempliacija, o audringas veržimasis pirminio grožio link. Sumišimas, smagus sukrėtimas, ilgesys, meilė, džiaugsmas — štai jausmai, kuriuos turi sukelti bet kokių objektų grožis. Neregimų dalykų grožis suvokiamas protu, vidiniu regėjimu, ir tas suvokimas taip pat persiduoda jausmams. Savaime graži siela suteikia grožio žmogaus poelgiams, kūnui ir darbams. Tačiau tai vyksta tik tada, kai jo siela, prisikankinusi su kūnu, pradeda grįžtis į savo tikrąją Tėvynę — į proto-dvasios sferą, ieškodama absoliuto. Būtent grožis ir sielai akis atveria.

Toksai dvasingumo ir grožio vaidmens išaukštinimas turi didžiulę savaiminę vertę ir humanistinę prasmę, nes skatina žmones gilintis į savo subjektyviuosius išgyvenimus, ieškoti juose amžinojo grožio ir gėrio.

Plotinas buvo vienas iš tų senovės mąstytojų, kurie įteisino estetikos problemų savarankiškumą. Jis atskirai aptarė kūno ir sielos, gamtos ir meno grožį, žmonių skonių ir požiūrių skirtingumą. Buvo įveiktas ribotumas tų antikos grožio teorijų, kuriose grožis buvo kildinamas iš proporcijų ar simetrijos. Be to, Plotinas menui suteikia daug daugiau laisvės negu jo pirmtakas Platonas. Menas, Plotino požiūriu, nesiremia kokiu nors objektyviu, pačiame veikale glūdinčiu estetiniu kanonu ar principu. Menas nesitenkina paprastu pamėgdžiojimu, o stengiasi prisiliesti prie tų šaltinių arba idėjų, iš kurių trykšta grožio ir gėrio vienovė, kitaip tariant, prie absoliuto. Menininkas yra ir turi būti laisvas, nes jis kuria grožį ten, kur jo stinga. Todėl, pasak Plotino, menas duoda daugiau negu gamta; to negalėtų padaryti ir pamėgdžiojimas.

Plotino estetikos sąvokos — daugiareikšmės. Tai lėmė interpretacijų įvairovę. Jis veikė viduramžių bei Renesanso mąstytojus, gvildenusius grožio bei meno problemas, F. Schellingo meno filosofiją, A. Shaftsbury'o idėjas, F. Novalio ir J. W. Goethe's estetines pažiūras.

Juozas Mureika

FILODEMAS

(apie 110—apie 40 m. pr. Kr.)

Graikų poetas ir filosofas epikūrininkas Filodemas (Φιλόδημος) yra kilęs iš Palestinos miesto Gadaro, mokėsi Atėnuose pas epikūrininką Zenoną Sidonietį iš Finikijos, kurio paskaitas 79—78 m. pr. Kr. lankė ir Markas Tulijus Ciceronas. Vėliau Filodemas apsigyveno Romoje konsulo Liucijaus Kalpurnijaus Pizono namuose. O kai Pizonas jam padovanojo savo vilą Herkulanėjuje, Filodemas įkūrė Neapolyje savo mokyklą, kurią lankė poetas Vergilijus.

Mūsų laikus pasiekė tik XIX a. Herkulanėjuje atkasti Filodemo raštų fragmentai ant labai apgadintų papirusų, iš kurių buvo atstatyti traktatai „Apie eiles" („Περὶ ποιημάτων"), „Retorika", „Apie muziką", „Apie šventumą", „Apie dievus", „Apie ženklus ir žymenis". Taip pat išliko per 30 Filodemo epigramų meilės tema.

Filodemo filosofija ir estetika nukreipta prieš stoikų intelektualizmą, kosminę meno prigimtį, grožio moralumą. Meno požymiu jis nelaikė tikrovės pamėgdžiojimo, išorinės kompozicijos, jausmų žadinimo, dorovinės funkcijos — menas, jo nuomone, yra vienas iš natūralių žmogaus poreikių, apsiribojančių bendromis hedonistinėmis normomis. Jo poveikis esąs tolygus virtuvės kvapų poveikiui. Filodemas taip pat nepripažino dieviškos meno kilmės, pavyzdžiui, muzikos jis nekildino iš dangaus sferų harmonijos, kaip buvo įprasta antikoje. Meną jis laikė žmogaus išradimu ir teigė jį turintį savarankišką estetinę reikšmę. Menas esąs vertas tiek, kiek jis naudingas.

Antologijoje spausdinami fragmentai iš Filodemo traktato „Apie eiles", kuriame autorius polemizuoja su trijų stoikų — Neoptolemo, Aristono ir Krateto — požiūriais į poeziją.

APIE EILES

Penkta knyga
[Prieš nežinomą oponentą]

<...> Daugelis filosofų, o ypač didžiausieji, panašiu atveju negalėtų daryti auklėjamojo poveikio toms mokslo sritims, kurias jis paminėjo. Šito neketina daryti nei oratoriai, nei jokia kita mokslo disciplina, panaši į minėtąsias. Kai jis[1] sako, kad poetai visiškai nesinaudoja nei savo pačių, nei kitų asmenų įrodymais <...>

<...> Nemažai auklėjamųjų kalbų, pavyzdžiui, įtikinamosios ir giriamosios, ir raminamosios, ir pamokomosios yra visai kitaip sudarytos, negu vadinamieji įrodymai. [O kai jis sako, kad] poetas ne tik atskleis tikrovę <...>

Taigi Homeras pažino tikrovę, bet aš abejoju, ar jis siekė auklėti. Todėl dar klausimas, ar Homeras auklėja. O kai jis teigia, kad ir kiti, apie kuriuos mes anksčiau kalbėjome, yra tokie, kaip Homeras, kaip aš suprantu, rodo, kad jų tikslas — pasitenkinimas, ypač Herakleido[2] <...>

<...> kaip anksčiau esu sakęs mums, pradedantiems gvildenti ir jo, ir kitų mokslų esmę. Jis rašo, kad geras poetas privalo džiuginti besiklausančius ir teikti naudą žiūrovams. Jei jis kaip naudą supranta tai, kas priklauso dorybei, tai iš to, kas anksčiau pasakyta, aišku, kad dorybe džiuginti neįmanoma <...>

[Jis klysta], nes nenustatė, kurio iš daugybės egzistuojančių naudingų dalykų reikia reikalauti iš poeto, ir todėl nenurodė, kas

---

[1] Čia autorius turi galvoje tokį oponentą, kuris iš poezijos reikalauja kartu ir pasitenkinimo, ir naudos.

[2] *Herakleidas Pontietis* (Ἡρακλείδης, IV a. pr. Kr.) — senovės graikų filosofas, mokslininkas ir poetas, Platono ir Aristotelio mokinys, traktato „Apie poeziją ir poetus" autorius.

ir dėl ko teikia malonumą ir kas tą malonumą sudaro, be to, abiem atvejais taip ir paliko neapibrėžęs, kas yra poeto vertė. [Jis neteisus] taip pat ir dėl to, kad nuvertina geriausias žymiausiųjų poetų eiles — kai kurių daugumą, o kai kurių visas — todėl, kad jos neteikiančios jokios naudos. Ką tad kalbėti apie tas eiles, kurios yra kenksmingos, ir, kaip mums atrodo, net labai kenksmingos, ką ir sakyti apie teiginį, kad tobuliausias bus tas kūrinys, kuris duos didžiausią naudą? Juk nė vienam, siekiančiam poezijos tobulumo viršūnės, nedavė naudos nei gydymo menas, nei filosofija, nei kiti mokslai.

O kai jis rašo, kad tas, kuris teikia malonumą, bet neteikia naudos, nors ir turi poetinių gabumų, tačiau nepažįsta tikrovės, — tai atrodo, kad jis mano, jog kiekvienas tikrovės pavaizdavimas yra naudingas. Tačiau tai akivaizdi klaida. Jei koks nors poetas neduoda naudos, neatmetama galimybė, kad neduoda jos, pažindamas tikrovę ir poetiškai ją vaizduodamas.

Be to, jis piktavališkai verčia žymų poetą nuodugniai studijuoti dialektų ypatybes, kai jam užtenka to dialekto, kuriuo jis ėmėsi rašyti, arba verčia tyrinėti viską, kas susiję su papročiais, ir net studijuoti gamtos mokslą. Nereikia labai išsigąsti ir to, kad poetas susiduria su visokiais charakteriais. Jis lyg sapnuoja, teigdamas, kad poetams apskritai reikia ir geometrijos, ir geografijos, ir astrologijos, ir teisinės praktikos, ir jūreivystės žinių. Mat jei geografija reikalinga ir pritinka poetui, tai kodėl šito nepasakyti apskritai apie visus amatus? Be to, pirmiausia šitokie dalykai — įgyti žmonių sukauptų žinių ir išmokti šitokių užsiėmimų — labiau tinka filosofui <...>

[O kai jis sako], kad pirmasis ir minimalus gerų sumanymų reikalavimas — trumpumas ir aiškumas, o eilių — aiškumas ir trumpumas, [ir kai sako], kad abi šios ypatybės susijusios su menu ir poetu, reikia paklausti, kokį gi reikalavimą jis nori įvardyti kaip pirmąjį ir kokį kaip minimalųjį? Jei pirmasis reikalavimas susijęs su sumanymu, tai kvaila pirmuoju reikalavimu laikyti trumpumą bei aiškumą žmogui, kuris jau iš anksto sumanė daug kitų dalykų. Taip pat stebiuosi, dėl kokios priežasties trumpumą jis vadina minimaliu, o aiškumą — pirmuoju reikalavimu? <...> [O jei pirmuoju

jis laiko] geriausias eiles, tai kaip šį reikalavimą vadinti minimaliu? Tad kiek aiškumas bei trumpumas yra geriau nei kitos poezijos ypatybės? Ir kodėl būtina vaizduoti tikrovę aiškiai ir glaustai, kai poetų kūriniuose labai ryškiai vaizduojama ne tik daug netikrų, bet ir pačių pasakiškiausių dalykų? Ir ar verta dvejoti, kad ir viena, ir kita būdinga ir poezijos menui, ir poetui? Juk šitai yra aišku ir net labai akivaizdu tiems, kas rūpinasi aiškumu ir trumpumu, kad poezijos menas ir poetas tokiu būdu sukuria ne tik šitokias ypatybes, bet ir apskritai visa, kas įsidėmėtina.

O kai jis sako, kad prie išvardytųjų ypatybių stipriausioms ir geresnėms eilėms pridedamas puošnumas bei svarumas ir atsisakoma pigumo bei paviršutiniškumo ir kad šie dalykai taip pat yra poeto rankose ir priklauso nuo jo veiklos, nes jis turi daug gausios medžiagos apie tikrovę ir charakterius ir savitą požiūrį į mitus, pasakojimus ir juose glūdinčią tiesą bei savitumą, — tai aš klausiu, kokias tad eiles jis vadina stipriomis ir geresnėmis? Ir apskritai argi būtina sustiprinti geras eiles, o prastas ir nereikšmingas padaryti nedarnias? Ir kaip nedarnios eilės dera su išpūstomis eilėmis? Ir kaip jis pagalvojo, kad puošnumas reikalingas tik šitokioms ir vidutiniškoms eilėms? Ir kaip galima sakyti, kad pasakojimas, pasitaikantis ir vidutiniškose eilėse, labiau tinka stiprioms eilėms? Ir koks pasakojimas svarus ir nepaviršutiniškas? [Aš manau], kad eilėse visai neprivalo būti pigumo ir paviršutiniškumo, net ir šitokiose eilėse.

Juk net ir Timajas[3] negali pateikti nei savitų mitų, nei pasakojimo, nei tiesos, nei savitumo. Mat nėra jokio skirtumo tarp teiginių „suvokti dalykų, pasižyminčių tiesa, įvairove" bei „viską pažinti". Kuo skiriasi teiginys, kad „šios savybės yra poeto rankose ir priklauso nuo jo veiklos", nuo teiginio, kad tai meno ir poetų savybės? Aš nesuprantu, kodėl jis pirma paminėjo poetą. O ką mes laikysime medžiaga, kurią tvarko poetas? Juk bet kas, prisigėręs vyno, išdėsto ir savitus mitus, ir pasakojimą, ir tiesą. Aš visai nesuprantu, kodėl jis čia pridėjo tiesą, juk pats gyvenimas teikia pasakojimus.

— —

[3] *Timajas* (Τίμαιος, apie 356—260 m. pr. Kr.) — senovės graikų istorikas, kilęs iš Sicilijos, parašęs 68 knygų „Sicilijos istoriją".

<...> Be šių ypatybių, eilės privalo turėti daugybę kitų vertybių. Mat visa, kas gera, tinkama ir kartu įtikinama, gali būti bendra ir eilėms, ir prozai. O vaizduoti tikrovę — tai visų vaizduojamojo meno rūšių savybė.

Aš visiškai sutinku, kad geram poetui, be sugebėjimo gerai kurti, reikia ir nuojautos, ir tai jį skiria nuo eilinio gero kūrėjo. Mat bet kas, paėmęs kokį nors nevykusį mitą ar pasakojimą, gali jį poetiškai perteikti. Būna šitokių poetų. Tačiau tobulas ir geras poetas yra tas, kuris ir čia sugeba teisingai pasirinkti. O dėl išdėstymo, tai pasirinkti tokį, koks yra Homero ir Sofoklio kūriniuose <...>

<...> Aš sutinku su teiginiu, kad ne visi grojantys fleita yra geri fleitininkai. [Šis teiginys rodo, kad] egzistuoja skirtumas tarp gerai kuriančiojo eiles ir gero poeto. Ir jis, kai liudininkais kviečia muzikantus, nė kiek neiškraipo tiesos. Bet kai jis kalba, kad šis skirtumas [tarp kuriančiojo ir gero poeto] nulemia ir medžiagos išdėstymą, ir kad pats kūrimas yra ne mažesnė, o kartu su tuo, kas jam priklauso, net didesnė kūrinio dalis, — tai, kaip aš suprantu, jis sako tą patį, — kad poezijoje reikšmingesnis apipavidalinimas, nei minčių gausumas.

[Prieš Praksifaną ir Demetriją Bizantietį]

Taigi tarp tų, kurių mokslas išdėstytas Filomelo[4] rašiniuose, yra manančių, kad geriausias poetas yra tas, kuris vienodai gerai atpasakoja fabulą bei kuria charakterius ir valdo kalbą. Galbūt jie kalba teisingai, tačiau jie šitaip neapibūdina gero poeto. Mat tokius pranašumus būtų galima priskirti ir mimų kūrėjui, ir aretologui[5] ar kitam rašančiajam. Panašiai pagrįstas teiginys, kad kūriniui vienodai reikalingi ir žodinė forma, ir turinys. Pirmojoje „Apie eiles" knygoje Praksifanas[6] apie kūrinio pranašumus kalba ką kita:

---

[4] *Filomelas* (Φιλόμηλος, IV a. pr. Kr.) — senovės graikų gramatikas, oratoriaus Isokrato (Ἰσοκράτης, 436—338 m. pr. Kr.) mokinys.

[5] *Aretologas* (gr. ἀρετή — narsa, kilnumas, didvyriškumas) — kilnius, didvyriškus darbus liaupsinančių istorijų kūrėjas.

[6] *Praksifanas* (Πραξιφάνης, apie 340—250 m. pr. Kr.) — senovės graikų filosofas peripatetikas, parašęs traktatus „Apie poetus" ir „Apie eiles".

kad kartais nors turinys ir geras, bet kūrinys yra nevertingas. Antra vertus, kitaip parašė Demetrijas Bizantietis[7], sakydamas, kad pirmiausia reikia gerai apgalvoti kūrinį ir pasirinkti žodžius taip, kad jie neiškraipytų pagrindinių minčių, ir pagaliau kalba turi būti kruopščiai nušlifuota ir teikti malonumą, kylantį iš eilių. Šitai reikia laikyti pagrindiniais jo raštų teiginiais. Manyti, kad šitie teiginiai apibūdina gerą poetą — pernelyg kvaila. Ne todėl, kad jis tyrinėja, kas yra geros eilės, bet labiau dėl to, kad jis pasakoja ne apie tai, kas yra eilėse labiau ir kas mažiau svarbu, bet apie tai, kas turi atsirasti pirma ir kas po to, o kas paskiausia, nors gali išreikšti tai, kas pasakyta, paprasta žodžių seka: pirmiausia eiles reikia gerai apgalvoti, po to parinkti tinkamus žodžius ir kruopščiai apdoroti kalbą.

[Prieš Neoptolemą]

Atrodo, kad Neoptolemas[8] neteisingai nutarė atskirti kūrinio žodinę formą nuo minčių, sakydamas, kaip mes matėme, kad ji yra ne mažesnė ar net didesnė dalis. Bet keista, kad jis žmogų, išmanantį meną ir turintį poetinių gabumų, sugretina su meno rūšimi, o kartu ir su eilėmis, ir su poemomis. Kaip tad jis suvokia šias sąvokas? Jam labiau vertėjo pavadinti „poemomis“ didesnį pasakojimą, o dar geriau „eilėmis“ kūrinius, o „poemomis“ — tarsi jų audinį; „poetu“ — turintį gabumų ir jiems padedant kuriantį žmogų. O jei jis šitą darbą vadina poetišku, jis nežino, kad šitaip vadinamas menas. O kai jis meno rūšimi vadina poetą, tai tiesiog juokinga.

Keista yra ir jo nuomonė, kad „poemai“ būdingas tik turinys. O juk „poemos“ susideda ir iš „eilių“, ir apskritai iš visko. Mat „poema“ yra sykiu ir „eilės“, kaip „Iliada“, o pirmosios 30 „Iliados“ eilučių yra tik „eilės“, o ne „poema“.

---

[7] *Demetrijas Bizantietis* (Δημήτριος, III a. pr. Kr.) — labai reikšmingo kūrinio „Apie eiles“ autorius. Vieni tyrinėtojai jį tapatina su peripatetiku Demetriju, Katono Jaunesniojo (95—46 m. pr. Kr.) draugu, kiti — su istoriku Demetriju Bizantiečiu.

[8] *Neoptolemas Parionietis* (Νεοπτόλεμος, apie III a. pr. Kr.) — senovės graikų poetas ir gramatikas, poetikos traktato autorius.

[Tą patį galima pasakyti ir apie teiginį], kad eiles sudaro tik žodžių sąryšis, o ne mintys ir ne kompozicija, ir ne veiksmas, ir ne charakterių atskleidimas. O juk jei reikia ką nors pasakyti kalba, tai, prisiekiu Dzeusu, be šitų dalykų to negalima padaryti, ir, man atrodo, žodžių išsidėstymas yra susijęs su veiksmo išsidėstymu.

Jis teigia, kad kiekvienam aišku, jog nuo poeto priklauso šie dalykai — turinys ir jo išdėstymas. Betgi kvaila būtų sakyti, kad poeto klaidos nėra tos pačios, kaip turinio ir eilių klaidos. Mat poetui klystant gimsta silpnos eilės ir kvailas turinys.

Taigi yra nesuprantama, kad tarp žanrų pirmąją vietą užima eilės, ir šitai pasakęs jis nėra įžvalgus. Jei jis mano, kad eilės yra pirmoje vietoje, tai kalba visiškai keistai. O jei jis mano, kad jos — geriausios, tai kaip jos galėtų būti geresnės už poemą, su kuria jis ir susiejo eiles? O jei jis lygina mintis su forma, tai sako tą patį, ką ir anksčiau.

Jis teigia, kad didingoms eilėms reikia suteikti harmoniją ar išbaigtumą ir kad puikus poetas, siekiantis tobulumo, turi teikti klausytojams malonumą ir naudą ir kalbėti vertingus dalykus. Pasakęs, kad Homeras dažniausiai ir džiugina, ir teikia naudą, jis nesiėmė nurodyti, kodėl gi Homeras dažniausiai teikia naudą ir kokiu būdu jis šitą daro? O jei Homeras dažniausiai ir džiugina, ir sykiu teikia naudą, kodėl tad Neoptolemas parašė, kad Homeras buvo didžiausias poetas? Jis nepaaiškino, kokio pobūdžio privalo būti nauda bei vertingos žinios, kad jas būtų galima suvokti kaip naudą, kurią teikia filosofija bei kiti mokslai.

[Prieš Aristoną iš Chijo salos]

Aristonas[9], besišliejantis prie stoikų, kai kur teisingai sako, kad jausmų saikingumas gyvenime nėra naudingas, o savo veikale apie eiles jis nenuoseklus ir lengvabūdiškas, ir nepatikimas, ir melagis — šito aš negalėčiau nuneigti.

[9] *Aristonas Chijietis* (Ἀρίστων, III a. pr. Kr.) — senovės graikų filosofas, Zenono mokinys, retorinio traktato autorius.

Kodėl gi jis, tarsi protingai kalbėdamas, geroms ir blogoms eilėms priešpriešina nei geras, nei blogas eiles? Kodėl gi jis vadina puikiomis eilėmis tas, kurios pasižymi gera kompozicija bei rimtomis mintimis? Kodėl gi rimtas mintis jis aptinka eilėse, pasižyminčiose geromis mintimis bei veiksmu, arba tose eilėse, kurių tikslas — auklėti? Juk joks poetas neparašė ir neparašys eilių, pasižyminčių tokiomis mintimis.

Jis teigia, kad pripažįsta ne tik šitokias eiles, bet ir tokias, kurių kūrėjai į tikrovę įpina ir savitų dalykų. Jis sako: „žiūrėdami iš šito taško, mes sakysime, kad kai kurios Antimacho[10] eilės išsiskiria pamokomosiomis mintimis; o Homero bei Archilocho[11] eiles pavadinsime naudingomis tik su tam tikra išlyga — mat išmintingomis bei pamokomosiomis mintimis pasižyminčios eilės yra neabejotinai — ir gal labiau — tikrąja to žodžio prasme naudingos, o kitos eilės vadinamos naudingomis tik perkeltine prasme“. Taigi jis turėtų pripažinti, kad kalbėdamas apie mintis, kompoziciją ir eiles, jis vartoja sąvokas „naudingas“, „rimtas“ bei „puikus“ tai tikrąja, tai perkeltine prasme. Bet ar jis neapsimetinėja, kai prie šių teiginių prideda, kad eilės, pasižyminčios puikia kompozicija, bet neįprastomis ir neįkandamomis eiliniam protui mintimis, yra nenaudingos, kaip, pavyzdžiui, eilės:

Vario aulus ant blauzdų užsimovęs suveržė standžiai[12].

Aš gi manau, kad jis kalba apie nerimtą ir silpną turinį, bet nebando kalbėti apie neįprastą turinį. Koks sveiko proto žmogus galėtų pasakyti, kad Antimacho eilės savitos, o eilės, vadinamos taip tik su tam tikra išlyga, pasižymi naudingomis mintimis? Ir kaipgi jis gali sakyti, kad šitų eilių kompozicija yra gera, o pateiktų pavyzdžių — ir visiškai gera, jei jis neteigia, kad visas kūrinys yra geras?

Iš tikrųjų jis lyg ir išmintingai pasakė, kad eilės, neišsiskiriančios nei dideliu, nei mažu meniškumu, apskritai nėra geros; jos nei

[10] *Antimachas Kolofonietis* (V—IV a. pr. Kr.) — senovės graikų poetas, aleksandrinės poetų mokyklos pirmtakas, poemos „Tebaida“ autorius.

[11] *Archilochas* (Ἀρχίλοχος, apie 714—676 m. pr. Kr.) — iš Paroso salos kilęs senovės graikų poetas, pagarsėjęs savo kandžiais jambais.

[12] *Homeras*. Iliada, III, 330. — A. Dambrausko vertimas.

geros, nei blogos, o geros tik tam tikru požiūriu, pirmiausia — savo kompozicija. Šitai jie vadina išlygomis dėl meninio lygio ir yra labiau linkę vėl kalbėti apie kompoziciją. Mat net kai kurias eiles, kurios savo kompozicija nėra puikios, bet nėra nei geros, nei blogos, jis laiko tam tikra prasme šauniomis. Jis teigia, kad mintis nėra nei gera, nei bloga. Todėl teisingai jis rašo, kad tik kompozicija tam tikru atžvilgiu yra gera ir ypač girtina Homero poemose, nes charakteriai ten yra skirtingi. O jei apskritai išlikusių eilių meniškumą jis pavadino nei geru, nei blogu, tai kokio tad meniškumo, pasižyminčio ir išmintingomis, ir pamokomomis mintimis, jis tikėjosi? Kokios, jo nuomone, senovės eilės pasižymi šitokiu meniškumu? Jei kas nors šitų eilių nelaikys gražiomis, tai aš visiškai nesuprantu, kokias gi eiles laikys tokiomis. Tačiau aš žinau, kad kai kurie sako, jog meniškumas yra tai, kas artima Antimacho eilėms arba kitoms eilėms. Tebūnie taip, nes kiekvienam yra galimybė pasirinkti, ir kiekvienas tegul pasirenka, ką nori. Šitos eilės yra pagirtino meniškumo, ir jose miestai ir vietos taip harmoningai vaizduojamos ir taip tvarkingai išdėstytos, jog kas nors gali pasakyti, kad tai yra naudinga.

Jis tęsia toliau, kad tie kūriniai, kurie nepasižymi nei gera kompozicija, nei geromis mintimis, nėra nei geri, nei blogi; aš priekaištauju jam, kad jis nepateikė šitokių kūrinių pavyzdžių. Man atrodo nuostabu, kad kūriniai, kurių ir kompozicija negera, ir mintys blogos bei visai nepoetiškos, vis dėlto nėra blogi. Aš sutinku su tuo, kad gerų minčių, bet blogos kompozicijos kūriniai yra blogi ir kad kūrinys būtų blogas, pakanka blogos kompozicijos. O kad kūrinys būtų laikomas geru, geros kompozicijos nepakanka, bet reikia ir gero skambesio, ir minčių, ir daug ko kito — man, prisimenančiam ankstesnes mintis, toks teiginys atrodo pritemptas, atėjęs iš kritikų pasisakymų apie neįprastą skambesį. Dar labiau tai pasakytina apie teiginį, kad kai kurios senovės eilės, būdamos tam tikru požiūriu geros, ypač kompozicijos požiūriu, apskritai yra blogos. Aš, suvokdamas žodžius jų įprasta reikšme, suprantu, kad nieko nėra kvailiau už teiginį, kad kas nors, apskritai būdamas blogas, kokiu nors požiūriu gali būti geras.

Dar keistesnis teiginys, jog kas nusižengia meniškumui, net jei sumaniai kūrinys sukomponuotas, yra bloga; taip pat ir teiginys,

jog nereikia spręsti apie tai, kas geriausiose eilėse rimta, subtilu ir naudinga, remiantis bendru šių eilėraščių meniškumu. Kas gero sukurta kitomis meninėmis priemonėmis, tai ir reikia vertinti, atsižvelgiant į šias menines priemones. [Keistas ir teiginys], kad „mes vadiname tikrai puikiu tokį daiktą, kuris yra puikus kuriuo nors atžvilgiu, o kitais atžvilgiais peiktinas ir neparankus, nors ir kruopščiai apdorotas; o visiškai blogas tik tas daiktas, kuris visais atžvilgiais negeras".

Iš tikrųjų jo teiginys, kad mes negalime pasakyti, ar tai yra eilės tuomet, kai negalime pasakyti, ar glūdi jose kokia nors mintis, toli gražu nesiderina su tuo, kaip jis neseniai išjuokė panašias mintis, tačiau apskritai man atrodo jis priimtinas. Bet kaip jis gali teigti apie kūrinius, kurie, kaip mes žinome, yra pagrįsti mintimis, bet nežinome, ar šios mintys atitinka bendrąją sampratą, ar priešingos jai, nesuvokiame, kaip jis apskritai teigia, jog bus galima klausti, ar kūrinys geras, ar blogas, ir kaip jis galėjo pasakyti, kad eilės yra tai, kas visiems nesuprantamai išreikšta, pavyzdžiui, išsakyta neįprastais žodžiais.

Keistas man atrodo ir teiginys, kad turintys nuovoką žmonės daugiausia dėmesio kreipia į rimtas mintis, o nepasižymintys protingu mąstymu reikalauja meniškos eilėraščio formos. Gal jie sakys, kad žmogus, giriantis žodžių ryšį, nesuvokia minčių, o žmogus, visai nenusimanąs apie gerą žodžių ryšį, suvokia, ar rimtos mintys. Kartais garsai yra išdėstyti tokiu būdu, kurį mes laikome gera tvarka, ir kai kurie žmonės, nežinodami minčių, pripažįsta, kad čia geras žodžių ryšys, o kiti — tai daro, kai apskritai nėra minties arba kai ji supainiota. Juokinga, kada jis priduria, jog geras žodžių ryšys suvokiamas ne protu, bet išlavėjusia klausa. Negerai pradėti kalbėti apie garsų darnumą, atsiskleidžiantį žodžių ryšyje ir šio darnumo įvertinimą patikėti išlavėjusiai klausai. Dar blogiau, kad pats žodžių ryšys, kurio pranašumai ir trūkumai įvertinami protu, yra siejamas su neprotinga klausa, kuri nesidomi nei pranašumais, nei trūkumais. Neteisingas ir teiginys, kad protas nesuvokia, kaip galima išreikšti visas kalbos ypatybes. Todėl ir mes, kai kalbėsime apie ką nors pasiremdami eilių žinovais, vis dėlto atsižvelgsime į

mintis ir nevadinsime lyrinių kūrinių paveikslais, kaip tai daro šis autorius, palygindamas natūralų klausos bei regos lavinimą su priešingu jam žodžių ryšiu.

[Prieš Kratetą Malietį]

Kai jau sukritikuotas šis autorius, laikas peržiūrėti ir Krateto[13] mokslą. Mat jo nuomonė kertasi su Herakleodoro[14] ir jo bendraminčių nuomone, nes jis giria ne kompoziciją, bet joje atsiskleidžiantį garsų skambesį. Taip pat jis nesutaria ir su Andromenidu[15], nors ir mano, kad Andromenidas sutinka su visais jo teiginiais.

Taigi jis kalba apie filosofus, teigiančius, jog yra nuostatų, į kurias reikia atsižvelgti darant sprendimus, ir pridedančius visas likusias mintis, kurias jis surašė. Jei jis čia kalba užuominomis apie epikūrininkus, tai jis plepys, kaip jau paaiškėjo ir dar paaiškės vėliau. O jei jis turi galvoje kokius nors kitus filosofus, tai dėl kai ko jie buvo teisūs, dėl kai ko — klydo, o kai kuriuos dalykus tiesiog praleisdavo. Apskritai jie nekreipdavo dėmesio į gerų ir blogų eilių sampratas, jie buvo teisūs, sakydami, kad eilėse nėra nieko gero iš prigimties (jeigu jie tik sakė taip, mat tai, ką išdėstė šis autorius, yra labai neaišku). Jie klydo manydami, kad viskas yra prielaidos ir kad nėra bendro gerų ir blogų eilių mato, bet vieni žmonės turi vienus matus, o kiti — kitus, kaip yra ir su papročiais.

Iš tikro juk eilės iš prigimties neduoda jokios naudos nei žodžiais, nei mintimis, todėl ir pranašesnėms eilėms egzistuoja nustatyti tikslai: žodžiais pamėgdžioti kalbą, mokančią naudingų dalykų, o mintimi — užimti vidurinę padėtį tarp protingųjų ir pa-

[13] *Kratetas Malietis* (Κράτης, III—II a. pr. Kr.) — Pergamo gramatikų mokyklos vadovas, stoikų filosofijos šalininkas, Homero, Hesiodo, Euripido ir Aristofano kritikas ir komentatorius.

[14] *Herakleodoras* žinomas tik iš Filodemo kūrinių. Atrodo, jis priklausė vadinamiesiems „kritikams" (III a. pr. Kr.), kurie vėliau vadinti „gramatikais". Jie kūrė teoriją apie garsų darną ir malonumą. Ši teorija paveikė retoriką ir stiliaus tyrinėjimus.

[15] *Andromenidas*, atrodo, taip pat laikėsi Herakleodoro teorijos apie garsų darną.

prastų žmonių minčių. Šitaip yra, pripažins tai kas nors ar ne, ir šituo remdamiesi privalo daryti sprendimus tie, kas ruošiasi juos daryti.

Aš nekalbėsiu, kad bet koks šitokio pobūdžio pamėgdžiojimas, — o eilės yra kaip galima tikslesnis pamėgdžiojimas, — visiems įteigs bendrą vertinimą, o ne vertinimą, paremtą kiekvieno žmogaus atskira nuostata priklausomai nuo jo nusiteikimo. O jis ir pats pasirodė juokingas, kai pareiškė, kad šitos nuostatos egzistuoja tik geroms eilėms, o filosofai palaiko tik vieną iš jų, ir kai jis rašo, kad neįtikinama, jog šitokios nuostatos egzistuotų, ir kad tai paliudija klausa.

O jei mes ir patikėsime liudijimu, kad šitokios nuostatos neegzistuoja, tai šitai patvirtins ne klausa, nes klausa apskritai nesugeba vertinti eilių ir, prisiekiu Dzeusu, nesigėri jomis, nebent tik eilių ritmu. O jei Kratetas pridūrė, jog kai kūrinys nemeniškas, tai sunku įtikinamai girti ir mintis, tai jis prieštarauja kritikams, atsiribodamas nuo tų, kurie sutinka, kad net nemeniška kalba yra suprantama išlavėjusiai klausai ir todėl galima girti ir mintis. Ir tolesni jo samprotavimai „Kodėl gi kalbėti tai, ką jis pats pasakys?" yra kvaili, nes jie prasilenkia su tiesa ir taip pat patvirtina, jog klausa jaučia tarp eilių egzistuojantį natūralų skirtingumą. Mat su klausa čia susiję nebent tik tai, kad įvairią raidžių padėtį bei išdėstymą atitinka įvairūs garsai; niekas negalėtų pasakyti, kad tai — natūralaus skirtingumo tarp eilių nustatymas. Jei Kratetas šitaip teigė, tai jis tiesiog išdarinėjo triukus su žodžiais, negalvodamas nieko ypatinga. O jei jis manė, kad eilių klausymasis teikia malonumą, tai kaip neklydo samprotaudamas, kad „eilės geros ne tuomet, kai jos malonios klausai, bet kai jos sukurtos pagal meno dėsnius; o nekreipiant dėmesio į visa kita, kaip tik pagal meno dėsnius galima įvertinti kūrinį, sukurtą taip, kad būtų malonu jo klausyti. O jei ne — tai galima jį įvertinti klausa ir sieti įvertinimą su meniškumu, nors jį nulemia kūrinio sukeliamas malonumas".

Jis atkakliai ir neprotingai neigia daugybę nuostatų ir teigia, kad apie daug ką poezijoje reikia spręsti, remiantis tik viena nuostata. O teigimas, kad eilėse reikia vertinti ne tai, kas malonu jausmui, ir ne mintis, o loginius teiginius, egzistuojančius iš pri-

gimties, ir nagrinėti juos, remiantis pojūčiais ir sąvokomis, — nors tai ir ne sąvokos, — toks teigimas yra tuščias, smulkmeniškas ir klaidingas, nes nėra nustatyta, ar tie loginiai teiginiai egzistuoja iš prigimties. Ar pagrįsta tai, kad žodžiai perduoda mintį klausai padedant, ar teisinga tai, kad poezijos mene reikia apgalvoti sąvokas ir net kai mes giriame kompoziciją, nereikia atplėšti ją nuo minties.

Kalbant apie raides[16], pasakytina, kad jose, pasak autoriaus, ir glūdi gerų eilių matas; antroje mūsų veikalo knygoje, kur buvo kalbama apskritai apie eiles, nurodę, kokį malonumą teikia raidės ir koks tas malonumas, mes nesiruošiame to kartoti ir todėl, sukritikavę Zenono[17] teiginius, užbaigsime jau ir taip ištęstą kūrinį.

[Prieš stoiką, paminėtą Zenono knygoje]

Taigi teiginys, kad „eilių pranašumas kyla iš to, kad jų kompozicija džiugina klausą arba kad ji gražiai pateikiama ir įtaigiai išreiškia mintis“, klaidingas, nes eilių kompozicijoje nėra malonumą teikiančio skambesio. Šis teiginys nenusako eilių pranašumo, nes nenurodo, kokios ir kokiu būdu išreikštos mintys jose turi būti, ir nežino, ką tai reiškia „įtaigiai išreikšti“ ir ką reiškia „gražiai pateikti“, juo labiau, kad kai kurie žmonės gali sakyti, jog tas pranašumas būdingas ir apskritai prozai: žodžių išdėstymas, aiškiai ir vaizdingai išreiškiantis pagrindines mintis, yra bendra bet kokios kalbos vertybė.

Ir apskritai šis teiginys nekalba apie kokią nors ypatybę, susijusią su eilėmis ir ypač jų kompozicijos pranašumais. Šis teiginys reikalauja tik raiškiai, vaizdžiai ir trumpai išreikšti mintis, tarsi kūrinys, pasižymintis šiomis savybėmis, negalėtų būti blogas. O juk reikia kalbėti aiškiai ir deramai, ir pasitelkiant visus kitus kalbos pranašumus. Todėl pamokymuose netinka atskirai vardyti detales, bet reikia kalbėti apie tai, kas bendra. Net jei mes galvotu-

[16] Turimi galvoje garsai, kurie nesiskyrė nuo raidžių arba elementų (στοιχεια).

[17] *Zenonas iš Kitijo* (Ζήνων, IV—III a. pr. Kr.) — filosofinės stoikų mokyklos Kipre įkūrėjas, traktatų „Apie poezijos kūrinio klausymą“, „Homero problemos“ autorius.

me, kad tik detalėmis galima nusakyti sąvokas, vis dėlto visas detales reikėtų apibendrinti, o ne išvardyti.

O ir tai, kokia turi būti pagrindinė eilių mintis, ir apskritai daug ką iš to, kas anksčiau išdėstyta ir kas vėliau bus nagrinėjama, jie toli gražu neišryškina. O kompozicija, aiškiai ir trumpai [išreiškianti pagrindines mintis] ir išlaikanti poetinį charakterį, lygiai taip pat gali būti būdinga ir prozai, išskyrus reikalavimą išsaugoti poetinį charakterį, nes prozai reikalingas „prozinės kalbos" charakteris [nė viena iš šių sąvokų nėra apibrėžta]. Prie šio teiginio pridėtas ir reikalavimas viską išdėstyti trumpai, bet juk reikia kai ką padailinti, prie kai ko stabtelėti, o kai ką aprašyti. Viską privalo lydėti aiškumas, ir nors jis ne visai pasiekiamas poetams, o galimas pasiekti, atrodo, nevienodai tinka visoms mintims.

Ir teiginys, kad „kūrinys, kurio mintis išmintinga, džiugina klausą savo forma", atrodo netinkamas, nes jis sujungia abu reikalavimus, kurie pasakyme: „Mintis, jei ir neprotinga, yra naudinga, jei ji įtaigiai ir vaizdžiai išreikšta klausymuisi". Ir šis teiginys nenustato, kas tai turi būti per nauda. Todėl jis atmeta labai daug gražių eilių — vienas kaip visai nenaudingas, kitas — kaip ne ką naudingo turinčias, ir labai vertina daugelį blogesnių eilių, kurios turi tik daugiau ar mažiau naudingas mintis. Mat jei eilės ir yra naudingos, tai jos teikia naudą ne kaip eilės. Ir nors jie sakys, kad naudingos eilės yra ir geriausios, bet šito nebus, pavyzdžiui, kai išdėstomos medicinos žinios. Taip pat reikia paaiškinti ir sąvoką „įtaigiai", o sąvoka „vaizdžiai išreikšta klausymuisi" ne tik neaiški, bet ir beprasmė. Juk kas nors pareikalaus, kad eilės būtų ne tik vaizdingos ar aiškios, bet kad jos būtų ir trumpos, ir derančios, ir meniškos, ir praturtintos daugybe kitų savybių. Ir apskritai atrodo, kad toks apibrėžimas pritiks ir parodomajai kalbai.

Teiginys, kad „kompozicija eilėse yra labiau pamokanti arba panaši į ką nors labiau pamokantį", nepaaiškina, palyginti su kuo kompozicija yra labiau pamokanti. Jei autorius nori lyginti su tuo, kas yra nemeniška, tai sumenkins daugelio gerų kūrinių pranašumus, o jei nori lyginti su prozos kalba, tai išaukštins daugelį blogų kūrinių, nes jie dėl eiliuotos formos yra labiau pamokantys. O pasakymas „panašu į kiek labiau pamokančią kompoziciją" tinka vi-

soms poetinėms kompozicijoms, nes jos iš tikrųjų yra pagirtinos. Tas teiginys šį reikalavimą sieja tik su viena dalimi arba sutapatina jį su ankstesniu reikalavimu, lyg anas galėtų būti teisingas.

Ir samprotavimas „geras dalykas pamėgdžioti Homerą ir panašius poetus“ neleis laikyti gerais poetais Homero ir į jį panašių — mat jie juk nemėgdžiojo patys savęs. Ir šitai nesusiję nei su bendru supratimu apie eilių pranašumus, nei su mūsų supratimu, kurį apie eilių pranašumus esame susidarę iš anksto. Ar kas nors pripažįsta, kad proza neprivalo pamėgdžioti Homero eilių? Iš tikro dar kas nors pasakys, kad teisingumas yra Aristeido[18] pamėgdžiojimas, dorumas — Fokiono[19], išmintingumas — Epikūro, politika — Periklio, tapyba — Apelio[20] ir t.t., o blogosios savybės — atvirkščiai. Čia visur gražių eilių vertinimas yra paremtas prielaidomis ir neapibrėžtas. Ir pasirodys, kad ištisinis Homero, Euripido ir kitų susižavėjimą keliančių autorių pamėgdžiojimas nėra teisingas, nes vargu ar galėsime pripažinti, kad jų pamėgdžiojimas tinkamas, jei nežinosime, kas yra tinkama. Be to, nieko nebus juokingiau už šitokius samprotavimus. Mat mes paklausime, dėl ko šie rašytojai sukėlė susižavėjimą ir kiek juos iš tikrųjų reikia pamėgdžioti.

Nė kiek ne geresnis ir reikalavimas, kad „kalba privalo atitikti veikiančiuosius asmenis“. Tas reikalavimas bendras ir prozos kūriniams, bent jau istoriniams kūriniams ir dialogams. Ir jis tauškia tik apie žodžius, aplenkdamas mintis, turinčias didesnę svarbą. Ir kvaila užsiminti, kad dievams ir didvyriams pritinka šitokia štai kalba ir kad geriau pamėgdžioti tinkamą kalbą. O visiškai beprotiška užsiminti apie žodžių ir vaizduojamų įvykių panašumą. Jei dar reikia galvoti ir apie mintis arba jei rašantysis tai yra praleidęs, vis dėlto neprotinga poezijai priskirti uždavinį nustatyti kalbas, tinkančias kiekvienam asmeniui. O eilėmis galima deramai pamėgdžioti viską, ką tik nori.

---

[18] *Aristeidas* (Ἀριστείδης, V a. pr. Kr.) — senovės graikų valstybės politikas ir karvedys, pagarsėjęs bešališkumu, kuklumu ir teisingumu.

[19] *Fokionas* (Φωκίων, IV a. pr. Kr.) — Atėnų karvedys ir politikas, garsėjęs griežtumu ir geradarybėmis.

[20] *Apelis Kolofonietis* (Ἀπελλῆς, 356—308 m. pr. Kr.) — vienas žymiausių senovės graikų tapytojų.

Bendras kai kurioms prozos rūšims yra teiginys, kad poezijos tikslas — sugebėti patraukti klausantįjį nepaprastais pasakojimais ir kad jaudinti reikia tik išsilavinusius žmones. Tačiau, kaip anksčiau teigėme, autorius nurodo, kad tikroji vertybė yra nepasiekiama. Jei jis kalba apie supratingą klausantįjį, tai pirmoji teiginio dalis nesiskiria nuo antrosios, nes supranta (o ypač grožį) tik išsilavinę žmonės. Taigi pirmoji teiginio dalis yra mažiau priimtina nei antroji. Bet ir viena, ir kita iš jų nurodo tik tikslą, jei taip galima pasakyti, kurį gali pasiekti gražios eilės, ir abi jos nepaaiškina, kas yra tos gražios eilės ir kokiu būdu jos gali jaudinti. Atrodo, kad šie teiginiai teikia pirmenybę daugeliui menkaverčių kūrinių, jaudinančių netikėtais pokyčiais ir nepaprastais pasakojimais bei patetinėmis kalbomis, o ne puikiai sukurtiems, tačiau turintiems mažiausiai anų savybių, kūriniams. Šitaip teigiantys kartu kenčia ir jaudinasi, ypač kai yra kokių nors pasakojimo minčių, o eilių vertę jie įžiūri puikiai išryškėjančiame poetiniame kūrinio apipavidalinime.

Jei kas teigė, kad poeto vertė yra sugebėjimas puikiai kurti bet kokias eiles, tai jis tik iškėlė problemą. Mat mes tą vertę tyrinėjame iš esmės, kai klausiame, kas yra geras poetas ir kaip jis turi kurti eiles, kad jas puikiai kurtų. O šis atsako: „Puikiai". O jei jis to reikalauja iš visokios rūšies eilių, tai plaukia išvada, kad šitoks vertingumas dar nėra susiformavęs. Juk dar niekas nepajėgė visko daryti puikiai. Kaip aš įsitikinęs, tai ir neįmanoma, ir niekas to negali padaryti. Juk poetui nevienodai sekasi net ir viename ir tame pačiame žanre. O jei jis kalba apie sugebėjimą kurti vertingą poeziją, tai čia nėra nieko keista, bet mums pirmiausia reikia išsiaiškinti, kas yra tas poezijos vertingumas, ir tai išnagrinėjus bus aišku, kad geras poetas yra tas, kuris kuria vertingą poeziją; tuomet galėsime pasakyti, kad šita vertybė būdinga tobulam poetui. Jam pasakius, [kad tai — galimybė gražiai kurti], iš šio teiginio toli gražu nesuprasi, ar tie poetai, kurie šitaip kūrė, yra vertingi. Jei jis galvoja apskritai apie visą poeziją — ir apie epigramų kūrėjus, taip pat ir apie Sapfo — tai jis pasakys, kad geras poetas yra puikių eilių kūrėjas, „o taip juk buvo ir iki Teognido"[21].

[21] *Teognidas Megarietis* (Θέογνις, VI a. pr. Kr.) — senovės graikų poetas, elegijų kūrėjas.

Reikalavimas sugebėti kiekviename poezijos žanre išlaikyti tai, kas tam žanrui tinka, yra peiktina, nes poetui reikia daug ką papildomai padaryti ir be šito. Be to, jie patys atitikimą — jei jis suprantamas filosofine to žodžio prasme — vaizduoja kaip nesantį ir neįmanomą pranašumą, jei taikysime jį atskiram asmeniui ir veiksmui. Ir čia yra taip, nes poetas vienais atvejais gali išlaikyti atitikimą, o kitais — nei suvokia jį, nei gali išlaikyti. Jei tuo, kas dera poezijai, laikysime tai, kad poetas turi būti išmintingas ir kad jis turi turėti didelį patyrimą, o viso to nesant jis negalės gražiai kurti eilių, — tai tuomet jie traktuoja poeziją tik kaip sugebėjimą kurti taip, kaip pritinka, o nenurodo, kaip vis dėlto kurdamas poetas kuria taip, kaip pritinka.

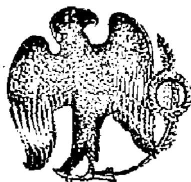
O kaip klysta likusieji — lengva matyti iš to, kas išdėstyta anksčiau.

Versta iš: *Philodemos*. Über die Gedichte Fünftes Buch. Griechischer Text. — Berlin, 1923. — S. 5—79. Iš senosios graikų kalbos vertė *Audronė Kudulytė-Kairienė*

MARKAS TULIJUS CICERONAS

(106—43 m. pr. Kr.)

Žymus Romos valstybės veikėjas, garsus oratorius ir filosofas Markas Tulijus Ciceronas (Marcus Tullius Cicero) gimė Arpino kaime (netoli Romos) raitelių luomui priklausančioje šeimoje. Jo tėvas, kad parengtų savo sūnus politinei karjerai, persikėlė gyventi į Romą, užmezgė ryšius su įtakingais aristokratais, o sūnus atidavė į garsiausių to meto oratorių Marko Antonijaus (Antonius, 143—87 m. pr. Kr.) ir Liucijaus Licinijaus Kraso (Licinius Crassus, 140—91 m. pr. Kr.) mokyklą. Čia Ciceronas gavo ir pirmąsias filosofijos žinias. Be to, jis klausėsi tuo metu Romoje gyvenusių filosofo epikūrininko Faidro (Φαῖδρως), Platono akademijos vadovo Filono iš Larisos (Φίλων) paskaitų, bendravo su Ciceronų namuose gyvenusiu stoiku Diodotu (Διόδοτος, m. 59 m. pr. Kr.). Vėliau Ciceronas, pabūgęs persekiojimo dėl savo pasakytos gana kritiškos pirmosios kalbos, išvyko į Graikiją, kur dvejus metus studijavo filosofiją Atėnuose, Platono akademijoje pas Antiochą iš Askalono (Αντίοχος), Rodo saloje klausėsi filosofo stoiko, istoriko ir geografo Poseidonijo iš Apamėjos (Ποσειδώνιος, apie 135—51 m. pr. Kr.), retorikos mokytojo Apolonijo Molono (Molo) paskaitų. Grįžęs iš Graikijos, Ciceronas 76 m. pr. Kr. buvo išrinktas kvestoriumiu (mokesčių rinkėju) Sicilijoje, 69 m — editu, 66 m. — pretoriumi, 64 m. — konsulu. Būdamas konsulu, jis pasakė keturias garsias kalbas prieš patricijaus Liucijaus Sergijaus Katilinos (Sergius Catilina, 108—62 m. pr. Kr.) sąmokslą ir nuteisė penkis sąmokslo dalyvius mirties bausme. Už tai Ciceronas netrukus susilaukė išpuolių ir bijodamas su-

sidorojimo išvyko iš Romos. Metus praleidęs Makedonijoje ir Ilyrijoje, Gnėjaus Pompėjaus Didžiojo (Pompeus Magnus, 106—48 m. pr. Kr.) dėka Ciceronas vėl grįžo į Romą ir įsitraukė į politinę veiklą. Tuo metu jis parašė geriausius savo filosofijos ir retorikos veikalus. Tačiau po diktatoriaus Gajaus Julijaus Cezario (Julius Caesar, 102/100—44 m. pr. Kr.) nužudymo Ciceronui pasakius keturiolika kalbų (vadinamųjų „filipikų") prieš Cezario šalininką Marką Antonijų (Antonius, 83—30 m. pr. Kr.), į jo vilą Gaetoje buvo pasiųsti kareiviai, kurie ir nužudė Ciceroną.

Kūrybinis Cicerono palikimas turtingas ir įvairialypis: filosofijos, etikos, politikos, retorikos traktatai, teisminės ir politinės kalbos, eiliuoti epiniai kūriniai, laiškai. Tačiau, deja, ne viskas pasiekė mūsų laikus. Nemaža Cicerono veikalų nuorašų buvo surasta vienuolynų bibliotekose viduramžiais ir vėlesniais laikais. Ištisi, apypilniai, su didesnėmis ar mažesnėmis lakūnomis iki mūsų laikų išliko apie 20 filosofijos, politikos ir retorikos traktatų — tai „Apie respubliką" („De re publica"), „Apie įstatymus" („De legibus"), „Apie pareigas" („De officiis"), „Apie dievų prigimtį" („De natura deorum"), „Apie numatymą" („De divinatione"), „Apie likimą" („De fato"), „Apie gėrio ir blogio ribas" („De finibus bonorum et malorum"), „Tuskulo pokalbiai" („Tusculanae disputationes"), „Katonas Vyresnysis apie senatvę" („Cato Maior de senectute"), „Lelijus apie draugystę" („Laelius de amicitia"), „Apie atradimą" („De inventione"), „Apie oratorių" („De oratore"), „Brutas, arba Apie žymiausius oratorius" („Brutus sive de claris oratoribus"), „Oratorius" („Orator"), „Retorikos dalys" („Partitiones oratoriae), „Topika" („Topica") ir kt. Maždaug iš pusantro šimto kalbų išliko tik 58, o iš didžiulio pluošto laiškų — tik keturi rinkiniai, apimantys 774 laiškus, adresuotus daugiausia broliui Kvintui, Atikui, Brutui ir kitiems. Ne viskas išliko iš Cicerono eiliuotų epinių kūrinių („Apie mano konsulatą", „Apie mano metą", „Marijus"), graikų filosofų ir oratorių (Epikūro, Platono, Demosteno, Aischino) darbų vertimų į lotynų kalbą.

Filosofinės Cicerono pažiūros — eklektinės, ypač jaučiama Aristotelio, epikūrininkų ir stoikų įtaka. Politinės jo pažiūros pasižymi kosmopolitinėmis tendencijomis, kurios Cicerono estetikai teikia didingumo ir kilnumo. Grožis, jo požiūriu, pirmiausia yra tai, kas nusipelno pagarbumo, kas stebina ir veikia žmogų savo kilnumu, tvarka, harmonija ir geravališku nusiteikimu. Tiek oratorius, tiek kiekvienas žmogus, jo nuomone, privalo sekti gamta ir jos išmintingu dėsningumu, kurio apraiška ir yra grožio didingumas. Ciceronas daug rašė apie žmogaus pareigas ir priedermes, turėdamas galvoje ne vien moralinį jų aspektą, — svarbiausia jam buvo pagarba bendražmogiškoms vertybėms, tarp jų ir grožiui.

Cicerono estetikai pažinti reikšmingiausi yra jo retorikos traktatai. Antologijoje spausdinami filosofinių ir retorinių traktatų „Apie dievų prigimtį", „Tuskulo pokalbiai" ir „Apie atradimą" fragmentai žodžio meno formos klausimais.

APIE DIEVŲ PRIGIMTĮ

Pirma knyga

— —

XXVII, 75. Matau tave įrodinėjant, esą dievai turį tam tikrą pavidalą, stokojantį bet kokio konkretumo, kietumo, apimties ir kontūrų, — švarų, lengvą, permatomą. Taigi pasakysime tą patį, ką ir apie Koso[1] Venerą: tai nėra kūnas, bet panašu į kūną; ir šitas išsiliejęs ir su baltumu sumišęs raudonis yra ne kraujas, o tik kažkas panašaus į kraują. Taip ir Epikūro dievas nėra daiktiškas, bet tik daikto atvaizdas. Padaryk taip, kad aš patikėčiau tuo, ko net suprasti neįmanoma — parodyk man tų menamų dievų kontūrus ir formas.

76. Ir čia atrandate gausybę argumentų, kuriais norite įrodyti, kad dievai turi žmonių išvaizdą. Pirmas argumentas: esą mūsų protas taip sudarytas ir įteigtas, kad žmogui ėmus mąstyti apie dievą tuoj minty-

[1] *Koso Venera* — garsus tapytojo Apelio kūrinys, vaizduojantis Venerą, kylančią iš jūros putų.

se iškyla jo žmogiška išvaizda; toliau, kadangi dievų prigimtis išsiskiria visais požiūriais, tai ir forma privalo būti pati puikiausia, o puikesnės už žmogišką — nebus. Trečią argumentą pateikiate tokį: joks kitas apvalkalas negalįs būti dvasios gyvenamieji namai.

77. Taigi išnagrinėkime kiekvieną iš šių argumentų. Man atrodo, kad jūs neapgalvotai imatės įrodinėti esant teisinga tai, kas jokiu būdu nėra įrodoma. Visų pirma, kas, stebėdamas aplinką, buvo kada nors toks aklas, kad nebūtų supratęs, jog šitie žmonių pavidalai perkelti dievams yra arba išminčių sumanymas, idant lengviau būtų nemokšų sielas nukreipti nuo ydingo gyvenimo į dievų garbinimą, arba iš prietaringo noro turėti atvaizdus, kuriuos garbindami žmonės tikėtų, jog jie kreipiasi į pačius dievus. Na, o visa tai dar labiau išgarsino poetai, dailininkai, skulptoriai: juk nelengva jiems buvo ką nors veikiančius ir kuriančius dievus pavaizduoti turinčius kitą negu žmonių pavidalą. Matyt, čia prisidėjo ir ta nuomonė, kad žmogui niekas neatrodo esant puikiau už žmogų. Tačiau nejaugi tu, tiriantis gamtą, nematai, kokia jinai yra pataikūniška ir nelyg save siūlanti sąvadautoja?! Nejau manai, kad yra žemėje ar jūroje koks nors gyvis, kuriam nebūtų pats maloniausias jo paties rūšies padaras? Jeigu būtų kitaip — kodėl tad jautis nesiveržia prie kumelės, o arklys prie karvės? Nejau tu manai, kad ereliui, liūtui arba delfinui kieno nors kito pavidalas būtų priimtinesnis už savąjį? Tad nieko nuostabaus, jei tokiu pat būdu gamta įsakė ir žmogui, kad jis nelaikytų nieko už save tobulesniu? Ar manai, kad jei gyvūnai turėtų protą, jie nelaikytų savo rūšies padaro aukštesniu už kitus?

XXVIII, 78. O aš, dievaži, (pasakysiu, ką manau), kad ir kaip mylėčiau save, tačiau nedrįstu manyti esąs puikesnis, negu tas jautis, kuris pagrobė Europę[2]. Juk šičia ne apie mūsų sugebėjimus ar kalbas šnekama, o apie išorinį pavidalą. Bet jei mes panorėtume sukurti ir prisiimti sau tą pavidalą, tu nepanorėtum būti toks, koks vaizduojamas tas jūrų Tritonas[3], pasikinkęs jūra plaukian-

[2] Turimas galvoje paplitęs senovės graikų mitas: Dzeusas, įsimylėjęs Finikijos karaliaus Agenoro dukterį Europę, pagrobė ją klasta — pasivertęs baltu jaučiu, užsisodino ją ant nugaros ir parsigabeno į Kretos salą.

[3] *Tritonas* — graikų mitologijoje — jūrų dievas, mene vaizduojamas kaip žmogus, kuris vietoje kojų turi delfino uodegą.

čius žvėris, kurių pusė kūno panaši į žmogaus kūną. Iškyla sudėtingas klausimas. Mat tokia yra gamtos galia, kad joks žmogus nenorėtų būti panašus į nieką, išskyrus žmogų, kaip ir skruzdėlė — į skruzdėlę. Tačiau į kokį žmogų? Juk kiek yra gražių? Kai buvau Atėnuose, efebų[4] grupėse tokių surasdavau tik keletą. Suprantu, ko tu šypsaisi, tačiau taip jau yra. O be to, mums, kurie, senųjų filosofų nuomone, žavimės berniukais, net jų ydos dažnai būna malonios. Alkają[5] žavi ant berniuko peties esantys apgamai, o juk apgamas — tai kūno dėmė! Tačiau Alkajui tai atrodė kaip puošmena. Kvintas Katulas, šito kolegos ir mūsų bičiulio tėvas, mylėjo tavo kraštietį Rosciju[6], kuriam paskyrė štai šias eilutes:

Kartą stovėjau, Aušros patekėjimą trokšdams pasveikint,
Betgi staiga iš kairės Rosciją aš pamačiau.
Leiskite man, o dievai, pasakyti nebaudžiamam šitaip:
Buvo už dievą tada vaikis puikesnis tikrai![7]

Anam jis atrodė gražesnis už dievą, o juk buvo kaip, beje, ir šiandien, visiškai žvairas! Na ir kas, kad kaip tik tai jam atrodė taip išraiškinga ir žavu?

— —

Antra knyga

— —

XII, 32. <...> Be to, suprasti, kad visata turi protą, galima ir iš to, kad ji mažų mažiausiai tobulesnė, negu koks nors atskiras pasaulis. Juk kaip nė vienos mūsų kūno dalies, kuri būtų svarbesnė už mus pačius, taip ir visa visata būtinai yra svarbiau negu bet

[4] *Efebai* — pilnamečiai jaunuoliai, kurie užsiėmimams Atėnų gimnazijoje burdavosi į grupes.

[5] *Alkajas* (Ἀλκαῖος, VII—VI a. pr. Kr.) — senovės graikų lyrikas, gyvenęs Lesbo saloje, kūręs eiles tam tikromis strofomis, kurios vėliau buvo pavadintos alkajinėmis.

[6] Reikia manyti, kad čia kalbama apie garsų romėnų aktorių *Kvintą Rosciją Galą* (Quintus Roscius Gallus, apie 134—62 m. pr. Kr.), gerą Cicerono draugą.

[7] Šios eilės priskiriamos 102 m. pr. Kr. konsului *Kvintui Lutacijui Katului*, kurio nereikia maišyti su garsiuoju poetu Gaju Valerijų Katulu (apie 87—54 m. pr. Kr.).

kuri visumos dalis. O jeigu yra taip, būtina pripažinti, kad visata turi protą. Jeigu būtų kitaip, tai žmogus, kuris yra visatos dalis, turėdamas išminties dalį, būtų reikšmingesnis negu visa visata.

33. Tad jeigu mes norime nuo pirminių ir netobulų gamtos veiksmų pereiti prie paskutinių bei tobuliausių, būtinai prieisime prie dievų prigimties. Juk iš pradžių pamatome, kad gamta saugo viską, ką pagimdė žemė, bet visam tam ji nedavė nieko daugiau, kaip tik tai, kas būtina misti ir augti.

34. Na, o gyvuliams ji davė sugebėjimą jausti bei judėti ir tam tikrą nenusakomą polinkį į naudingus dalykus bei pastangas išvengti pražūtingų dalykų. Tačiau žmogus viršesnis tuo, jog iš gamtos gavo protą, kurio padedamas gali valdyti dvasios siekius čia juos atpalaiduodamas, čia sutramdydamas.

— —

XVIII, 47. Tuo tarpu, Velėjau[8], prašom liautis vaizduoti, kad jūs esate visiški neišmanėliai. Tu sakai, kad kūgis, cilindras ir piramidė tau atrodo gražesni nei rutulys. Iš tiesų naujoviškas jūsų akių sprendimas! Bet tebūna gražesni, bent jau savo vaizdu, nors man taip neatrodo. Išties kas yra gražiau už tą figūrą, kuri pati savyje apima visas kitas figūras, kuri negali turėti jokio nelygumo, jokių išsikišimų, jokių kampų, jokių įlenkimų, jokio iškilimo, jokio įdubimo? Iš tikrųjų yra dvi tobuliausios formos: tarp pilnų — rutulys (taip aiškintinas žodis σφαῖρα), o tarp plokščių — ratas, arba apskritimas, kuris graikiškai vadinamas κύκλος; tik šios dvi formos gali turėti visas savo dalis visiškai tarpusavyje sutampančias, o jų kraštinis taškas tiek nutolęs nuo vidurinio, kiek vidurinis nuo aukščiausio, — už tai nieko harmoningesnio ir negali būti.

48. Bet jeigu to nematote, nes niekada nebraižėte matematinių figūrų, tai nejaugi tyrinėdami gamtos dalykus negalėjote suprasti, jog šis judėjimo tolygumas ir sandaros pastovumas negali būti išsaugotas jokioje kitoje figūroje? Taigi nieko negali būti nemokšiškiau už jūsų įprastus teiginius. Juk jūs sakote, kad pati ši visata nebūtinai yra apvali, o gali būti, kad ji esanti kažkokia kita figūra, ir nesuskaičiuojama daugybė kitų pasaulių turi kitokias formas.

---

[8] *Gajus Velėjus* — vienas iš trijų dialogo „Apie dievų prigimtį" pašnekovų, istorinis asmuo, senatorius, Epikūro filosofijos gynėjas.

49. Bet jeigu Epikūras būtų žinojęs, kiek yra dukart du, tikrai to nebūtų sakęs. Tačiau išmėgindamas gomuriu tai, kas yra geriausia, Epikūras, kaip sako Enijus[9], pamiršo „dangaus skliautą".

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

XXXIV, 87. <...> Ir jeigu visos visatos dalys yra taip sutvarkytos, jog negali būti nieko naudingesnio bei savo išvaizda gražesnio, pažiūrėkime, ar tai atsitiktinis dalykas, ar ten esantis tobulumas jokiu būdu neįmanomas be reguliuojančio proto ir dieviškojo numatymo. Taigi jei geriau yra tai, kas tobula iš prigimties, o ne toks tapo meno dėka, ir jei menas be proto pagalbos nieko nesukuria, tada ir gamta, reikia sutikti, turi kažkokį protą. Tai kaipgi galima regėti statulą arba paveikslą ir žinoti, kad tai padaryta su meno pagalba, ar neabejoti, iš tolo žiūrint į plaukiantį laivą, kad jis plaukia apskaičiavimų ir meno dėka, suprasti, apžiūrinėjant saulės ar vandens laikrodį, kad jis valandas rodo ne atsitiktinai, o meno dėka, — o visatą, kuri apima ir šituos pačius menus, ir jų meistrus, ir visa kita, laikyti neturinčia išminties bei proto?

88. Juk jeigu kas nors atgabentų į Skitiją arba Britaniją gaublį, kurį neseniai padarė mūsų bičiulis Poseidonijas ir kurį pasukus galima kaskart pamatyti tą patį saulės, mėnulio ir penkių planetų judėjimą, kuris danguje stebimas kiekvieną dieną bei naktį, — kas iš tų barbarų suabejotų, kad šitame gaublyje glūdi tobulas protas?

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

LI, 127. <...> dieviškasis numatymas padėjo daug pastangų, kad pasaulis amžinai būtų išpuoštas, kad visada būtų ir žvėrių, ir medžių, ir visų kitų dalykų, kurie išauga ant žemės, rūšių. <...>

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

LVIII, 145. Juk pirmiausia žmonių akys daug ką gana tiksliai pastebi tuose menuose, kurie įvertinami regėjimu: piešyboje, keramikoje, raižyboje, taip pat kūno judesiuose bei gestuose. Akys įvertina spalvų bei formų žavesį ir harmoniją, ir, pasakyčiau, tinkamumą, ir dar svarbesnius dalykus, nes atpažįsta ir dorybes, ir ydas: įpykusį ir maloningą, linksmą ir kenčiantį, smagų ir lėtą, narsų ir bailų pamato akys.

---

[9] *Kvintas Enijus* (Ennius, 239—169 m. pr. Kr.) — romėnų poetas, parašęs 18 knygų „Metraštį", nemaža tragedijų, komedijų, epigramų, eilėraščių rinkinį „Satūros".

146. Toks pat nuostabus ir tikslus yra ausų sugebėjimas atskirti balsų, fleitų, arfų garsus, intervalus, visą balso tembro atspalvių įvairovę: skardų ir duslų, minkštą ir šiurkštų, žemą ir aukštą, lankstų ir kietą. Ir visa tai gali nustatyti tik žmogaus ausys. Pakankamai subtilūs būna taip pat uoslės, skonio bei iš dalies lytėjimo duomenys. Šiems pojūčiams patenkinti bei pasotinti yra sukurta daugiau nei norėčiau menų. Juk gerai žinoma, kaip išplitusi parfumerija, kulinarija, kosmetika.

— —

Trečia knyga

— —

XI, 27. Ir juk Ksenofonto atsiminimuose Sokratas klausia, iš kur mes būtume paėmę mąstymą, jei jo nebūtų buvę visatoje. Ir aš klausiu: iš kur kalba, iš kur ritmai, iš kur melodija? Nebent mes manome, kad saulė, jai priėjus arčiau, šnekasi su mėnuliu, arba, kaip mano Pitagoras, visata skamba harmoningai. Visa tai, Balbai[10], yra sukurta gamtos, ne meniškos gamtos, kaip sako Zenonas (kas ir kaip čia yra, dar kalbėsime), o tokios, kuri viską priverčia išsijudinti savo judesių bei pokyčių galiomis.

28. Todėl man patiko ta kalba apie darną ir tobulą gamtos, kurią sakei lyg esant susietą nuolatinių giminiškų ryšių, sandarą. Tiktai tam nepritariu, kad šito nebūtų galėję būti, jeigu jų nebūtų sujungus vieninga dieviška dvasia. Bet juk ta darna atsiranda ir išlieka ne dievų, o gamtos jėgų dėka bei glūdi joje lyg tam tikras sutarimas, kurį graikai vadina συμπάθεια. Ir kuo didesnė ši darna, tuo mažiau manytina, kad ji atsiranda iš dieviškojo proto.

— —

Versta iš: M. Tullii Ciceronis scripta quae manserunt omnia fasc. 45. — Lipsiae, 1917. Iš lotynų kalbos vertė *Aleksandra Veličkienė*

[10] *Kvintas Liucilijus Balba* — vienas iš trijų dialogo „Apie dievų prigimtį" pašnekovų, atstovaujantis stoikų filosofijai. Tai tikras istorinis asmuo, turtingas romėnų raitelis.

TUSKULO POKALBIAI

Pirma knyga

— —

IV, 7. Tačiau kaip kad ir Aristotelis, būdamas didžiausio talento žmogus ir turėdamas gausybę žinių, paveiktas retoriaus Isokrato šlovės[11], jaunuomenę ėmėsi mokyti iškalbos, jungiančios išmintį su gražbylyste, taip ir mes, neatmetę ankstesnių oratorystės studijų, norime padirbėti šio gana reikšmingo bei vaisingo mokslo srityje. O ir aš visada laikiau tobula tą filosofiją, kuri apie sudėtingiausius klausimus gali kalbėti nuodugniai bei gražiai (copiose et ornate). <...>

— —

X, 19. <...> Daugelis pateikia ir kitokius sielos apibrėžimus, kaip kad anksčiau pateikdavo senieji, o visai neseniai pateikė ir muzikas bei filosofas Aristoksenas[12], kalbėdamas apie tam tikrą paties kūno įtampą ir apie tai, kad kaip dainose ir muzikoje yra harmonija, taip ir viso kūno prigimtis bei forma atlieka tam tikrus judesius, panašius į dainos garsus.

— —

XIX,41 <...> O harmoniją galime pajusti iš garsų intervalų, kurių išdėstymo įvairovė sukuria dar didesnes harmonijos pasireiškimo galimybes. Tačiau nesuvokiu, kokią harmoniją gali sukurti bedvasių kūno dalių padėtis ir forma. <...>

— —

XIX, 45. O šis visatos grožis ir žemėje sukūrė, kaip sakė Teofrastas[13], kupiną pažinimo aistros tėvų bei prosenelių filosofiją. <...>

— —

[11] *Isokratas* (Ἰσοκράτης, 436—338 m. pr. Kr.) — žymus Atėnų oratorius, įėjęs į geriausių Graikijos oratorių dešimtuką.

[12] *Aristoksenas Tarentietis* (Ἀριστόξενος, 354—300 m. pr. Kr.) — senovės graikų filosofas, Aristotelio mokinys, parašęs daugybę traktatų, tarp jų ir traktatus apie muzikos istoriją („Užstalės pokalbiai"), harmoniją („Harmonijos elementai", „Ritmikos elementai").

[13] *Teofrastas Eresietis* (Θεόφραστος, 372—288 m. pr. Kr.) — senovės graikų filosofas, Platono ir Aristotelio mokinys, parašęs 18 tomų veikalą „Natūrfilosofų mokslas", „Charakteriai", „Apie stilių".

XXV, 62. <...> Visi jie — didieji vyrai, kaip ir jų pirmtakai, kurie įvedė į kasdienę apyvartą žemės vaisius, aprangą, būstą, gyvenimo patogumus, apsigynimą nuo laukinių žvėrių, — visa tai auklėjo mus ir įgalino pereiti nuo būtiniausių užsiėmimų prie subtilesnių, nes atvėrus ir sutvarkius garsų įvairovę bei prigimtį atsirado klausai didelis malonumas. <...>

— —

Antra knyga

— —

I, 3. Juk norėjome, kad daugelis pagirtų mūsų kalbas, nes šis užsiėmimas yra skirtas miniai, o iškalbos pasisekimą lemia klausančiųjų pritarimas. Bet kai atsirado tokių, kurie nieko negiria, išskyrus tai, ką patys mano galį pamėgdžioti, ir keliantys tokį iškalbos tikslą, kokį tikisi pasiekti patys, be to, iš didžiulio sentencijų bei žodžių kiekio linkę pasirinkti alkį bei skurdumą, o ne gausumą bei prašmatnumą, — pasirodė atikizmas[14], nežinomas net tiems, kurie skelbėsi jo sekėjais. Tačiau išjuokti beveik viso forumo jie nutilo.

— —

XI, 27. Bet ar nematai, kokį blogį atneša poetai? Jie parodo narsiausių vyrų vaitojimus, suminkština mūsų dvasią, be to, būna tokie saldžiabalsiai, kad ne tik skaitomi, bet ir atmintinai išmokstami. Taip prie blogo namų auklėjimo bei ramaus ir lepaus gyvenimo dar prisideda ir poetai, tuomet dingsta bet kokios tvirtybės syvai. Tad teisingai daro Platonas, išvarydamas juos iš tos valstybės, kurią pats sugalvojo, ieškodamas geriausių papročių ir geriausio valstybės santvarkos pavyzdžio. Na, o mes, mokydamiesi iš Graikijos, nuo pat vaikystės apie tai skaitome bei įsimename, manydami, kad tas mokslas bei auklėjimas yra tinkamas laisvam žmogui.

— —

[14] *Atikizmas* — toks oratorių kalbėjimo stilius, kuris mintis išsako kuo glausčiau be jokių puošmenų ir pagražinimų.

XXVI, 64. Taigi gerai įsidėmėk tai, kad dvasios platumas ir tam tikra jos didybė, kuri labiausiai pasireiškia tuo, kad niekina ir nekreipia dėmesio į kančias, yra iš visų dalykų puikiausia, o dar puikiau, jei ji pasireiškia be viešo pritarimo ir džiugina pati savaime. <...>

— —

Ketvirta knyga

— —

IX, 22. Na, o visų dvasios neramumų šaltinis yra nesusivaldymas (intemperatia), kuris yra nukrypimas nuo bet kokios išminties ir teisingo proto apskaičiavimo, be to, šis nukrypimas nuo proto toks stiprus, kad sielos troškimų neįmanoma nei suvaldyti, nei sutramdyti. Taigi kaip susivaldymas nuramina instinktus ir padaro taip, kad šie paklūsta teisingam apskaičiavimui (rectae rationi) bei išsaugo nuosaikius proto sprendimus, lygiai taip priešingas jam nesusivaldymas uždega visą sielą, ją sujaukia ir sukursto, ir iš to gimsta ir sielvartas, ir baimė, ir visi kiti sielos sumišimai.

— —

XXV, 55. Tačiau mažiausiai pritinka pykti oratoriui, na, o apsimesti, kad pyksta — nėra draustina. Nejau tau atrodo, kad mes nirštame, kai teismuose pasakome ką nors stipriau ar pikčiau? Argi, kai visi įvykiai jau būna praėję ir nublankę, mes kalbas rašome būdami įniršę?

Ir kas tai pastebėjo? Sulaikykite...

Nejaugi manome, kad kadaise Ezopas vaidino arba Akcijus[15] rašė, būdami įpykę? Visa tai puikiai suvaidinama, netgi puikiau už bet kokį aktorių, o tuo labiau tai gali oratorius, jeigu tik jis yra tikras oratorius. Tačiau vaidinama nusiteikus ramiai, blaiviu protu. <...>

— —

[15] *Liucijus Akcijus* (g. 170 m. pr. Kr.) — senovės romėnų poetas, nacionalinės tragedijos kūrėjas, išreiškęs Romos dvasios galią.

Penkta knyga

— —

XIII, 27—39. Tad nuo ko teisingiau galime pradėti, jei ne nuo bendros gimdytojos — gamtos? Visa, ką ji pagimdė, — ne tik gyvus padarus, bet ir tai, kas iš žemės kyla atsiremdamas į savo šaknis, — norėjo padaryti savo rūšies tobuliausiais tvariniais. Taigi ir medžiai, ir vynuogienojai, ir tai, kas auga palei žemę negalėdami pakilti aukščiau, — vieni visada žaliuoja, kiti, žiemą apsinuoginę, o pavasarį atšilę, vėl atželia; ir nėra nieko, kas nepatirtų tam tikro vidinio judėjimo. Visa, kame glūdi sėklos, auga arba žydi, arba brandina vaisius ar uogas; ir visa tai, kas tik jiems būdinga, jei tik niekas netrukdo, būna tobula.

38. Tačiau pačios gamtos galią lengviau pastebėti gyvūnų pasaulyje, nes gamta jiems davė jausmus: mat vienus gyvūnus panoro sukurti plaukiojančius vandenyje, kitus — sparnuočius, galinčius skrosti laisvą dangų, kai kuriuos — šliaužiojančius, dar kitus — vaikščiojančius; iš tų pačių — vienus gyvenančius atsiskyrėliškai, kitus — būriais, kai kuriuos — baisius, kitus — prijaukintus, o dar vienus — panardintus ir po žemėm paslėptus. Ir kiekvienas iš šių gyvų padarų, atitikdamas savo paskirtį bei negalėdamas peržengti savo paskirties ribų, yra valdomas gamtos dėsnių. Ir kaip kiekvienam gyvūnui gamtos yra duota tik jam būdingos savybės, kurias visi išlaiko ir jų nepraranda, taip ir žmogui duota kai kas aukštesnio, nors, beje aukštesniu galima vadinti tai, kas gali būti su kuo nors palyginama. O juk žmogaus protas, kilęs iš dieviškosios dvasios, negali būti palygintas su niekuo kitu, nebent, jei taip galima pasakyti, su pačiu dievu.

39. Ir jei šis protas yra išlavintas, ir jeigu jo skvarbumas taip ištobulintas, kad jo negali apakinti jokie paklydimai, jis tampa tobula dvasia, t. y. absoliučiu protu, o tai ir yra dorybė (virtus). Ir jeigu bet kokia palaima yra tai, kas nieko nestokoja ir kas savo rūšies požiūriu yra visa bei užbaigta, tai ir yra dorybės požymis; tad visa, kas kupina dorybės, yra palaiminga. <...>

— —

Versta iš: M. Tullii Ciceronis opera ad optimas editiones collata studiis Societatis Bipontinae. — 1781. — Vol. 10. Iš lotynų kalbos vertė *Aleksandra Veličkienė*

APIE ATRADIMĄ

Antra knyga

1. Kažkada Krotono gyventojai, garsėję įvairiais turtais ir Italijoje laikyti ypač laimingais, panoro puikiais piešiniais išpuošti ypač garbintos Junonos[16] šventyklą. Taigi už didelį mokestį jie pasikvietė Zeuksidą iš Heraklėjos[17], kuris tada buvo laikomas žymiai garsesniu už kitus dailininkus. Jis nupiešė daugybę paveikslų, iš kurių tam tikra dalis išliko ir ligi mūsų dienų. Kadangi ta šventykla buvo ypač garsi, jis pasakė norįs nupiešti Helenės atvaizdą, kad nebylus paveikslas parodytų nepaprastą moters grožį. Krotoniečiai, kurie gerai žinojo, kad Zeuksidas moters kūną vaizduoja geriausiai iš visų, maloniai sutiko. Mat jie manė, jog dirbdamas toj srity, kurioj yra labiausiai nusipelnęs, Zeuksidas jų šventykloj paliks nepaprasto tobulumo kūrinį. Ir nuojauta jų neapgavo. Dailininkas tuoj pat paklausė, ar jie turį kokių nors gražių mergaičių; krotoniečiai tuojau pat nuvedė dailininką į palestrą ir parodė jam daug šaunių jaunikaičių. Mat kažkada krotoniečiai išsiskirdavo iš kitų kūno jėga bei grožiu, ir atletikos varžybose savo miesto garbei pelnydavo šlovingų pergalių. Kai jis susižavėjęs gėrėjosi šių jaunuolių kūno grožiu, krotoniečiai pasakė:

— Šie jaunuoliai turi seseris-mergaites, tad juos matydamas, tu gali įsivaizduoti, kokios jos gražios.

— Prašom tad atvesti man iš tų mergaičių pačias gražiausias, kad piešiant tai, ką pažadėjau, į nebylų atvaizdą pereitų gyvo pavyzdžio tikroviškumas.

Tada bendru krotoniečių sprendimu mergaitės buvo atvestos į vieną vietą ir dailininkui buvo leista pasirinkti tą, kurią jis norės. Jis išsirinko penkias, kurių vardai daugelio poetų dėka išliko ainiams, nes jos gražiausiomis buvo pripažintos to žmogaus, kuris garsėjo kaip teisingiausias grožio žinovas. Mat jis nemanė,

[16] *Junona* — romėnų deivė, Jupiterio žmona, šeimos ir santuokos globėja.

[17] *Zeuksidas iš Heraklėjos* (Ζεῦξις, V—IV a. pr. Kr.) — pagarsėjęs senovės graikų tapytojas, nutapęs kentaurų šeimą.

kad tai, ko jam reikia norint atvaizduoti tobuliausią grožį, gali būti atrasta vieno žmogaus kūne, nes gamta nesukūrė nieko visokeriopai tobulo, o lyg bijodama, kad neturės ko duoti kitiems, jei viskuo apdovanos vieną, ji skyrė kiekvienam ne tik naudingą dalyką, bet ir trūkumą.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Versta iš: M. Tullii Ciceronis scripta quae manserunt omnia Fasc. 2. — Lipsiae, 1915. Iš lotynų kalbos vertė *Aleksandra Veličkienė*

PSEUDOLONGINAS

(I a. po Kr. vidurys)

Pseudolonginu vadinamas vieno nemažo anoniminio antikos estetikos traktato „Apie prakilnumą" („Περί ὕψους") autorius. Šis traktatas antikos laikais niekur nebuvo minimas ir išliko nežinomas iki XVI a., kai žymus Renesanso estetikos teoretikas Francesco Robortello 1554 m. jį paskelbė Bazelyje. Tačiau labiausiai traktatas išgarsėjo, kai jis buvo pradėtas versti į kitas kalbas, ypač po Nicolas'o Boileau (1636—1711) 1674 m. Paryžiuje paskelbto vertimo į prancūzų kalbą kartu su palankiu įvadiniu straipsniu apie šį traktatą. Nuo tada traktatas „Apie prakilnumą" atsistojo šalia N. Boileau „Poezijos meno" („L'art poétique", 1674) ir darė didelį poveikį vėlesnei romantizmo estetikai. Prakilnumo problema buvo suaktualinta ne tik literatūroje, bet ir filosofijoje.

Pirmieji traktato „Apie prakilnumą" leidėjai jį priskyrė traktato nuorašuose minimam kažkokiam Dionisijui Longinui, o šis esąs ne kas kitas, kaip Kasijus Longinas (apie 210—273), filosofas neoplatonikas, Homero tyrinėtojas, garsaus retoriaus Marko Kornelijaus Frontono (Marko Aurelijaus mokytojo) anūkas, mokęsis pas Amonijų Saką (apie 175—242), parašęs retorikos vadovėlį, 21 filologinių pokalbių knygą, darbų apie Homerą. Vienas iš Kasijaus mokinių buvo Porfirijas (Πορφύριος, 232/233—apie 309). Tačiau XIX a. pradžioje Kasijaus Longino autorystė buvo atmesta. Italų tyrinėtojas Gerolamo Amatis traktatą „Apie prakilnumą" priskyrė Dionisijui Halikarnasiečiui (I a. pr. Kr.), o B. Weiske —

nežinomam rašytojui Dionisijui Pergamiečiui, pramintam Atiku. Traktato tyrinėjimai parodė, kad jis parašytas ne III a., o I a. vidury. Prof. Henrikas Zabulis, paskelbęs šio traktato vertimą į lietuvių kalbą kartu su graikiškuoju jo tekstu ir išsamią studiją apie jį („Knygelė apie pakylėtumą, kažkada Longinui priskirta". — Aidai, 1997) daro prielaidą, jog šio traktato autorius — Gnėjus Pompėjus Geminas, apie kurio gyvenimą ir veiklą beveik nieko tikra nežinoma.

Traktato „Apie prakilnumą" išliko vienuolika nuorašų. Jo tekstas — be pabaigos su šešiomis didelėmis lakūnomis, kurias vėliau tyrinėtojai mėgino restauruoti. 1570 m. Francesco Porto traktato tekstą suskirstė į 44 skirsnius. Antologijoje spausdinami keli būdingesni šio traktato fragmentai, liudijantys, kad jo autorius buvo Platono idėjų teorijos šalininkas, kvestionavęs antikinę mimezio koncepciją ir į pirmą vietą kėlęs kūrybinio įkvėpimo pradą.

APIE PRAKILNUMĄ

[Fragmentai]

I, 1. Kai mes, brangusis Postumijau Terentianai[1], kaip atmeni, kartu nagrinėjome labai trumpą Kaikilijo[2] rašinį apie prakilnumą, pasirodė, jog jis neaprėpia visos temos, negvildena visų klausimų, visiškai netinkamai sprendžia pagrindinius dalykus, todėl skaitytojas iš jo negaus tos naudos, kurios pirmiausia turi siekti autorius. Be to, kiekvienam vadovėliui paprastai keliami du reikalavimai: pirma, atskleisti temos turinį, antra, rasti ir parodyti būdus, padedančius tą turinį suvokti. Antrasis reikalavimas, nors ir nustumtas

[1] *Postumijas Terentianas* (Ποστουμιός Τερεντιανός) — neaiškus asmuo, tikriausiai traktato autoriaus mokinys, kuriam skiriamas šis traktatas.

[2] *Kaikilijas* (Καικίλιος, I a. pr. Kr. pabaiga) — retorikos mokytojas Romoje, kilęs iš Kalaktės (Sicilija) vergų šeimos. Jo tikras vardas Archagatas. Jis buvo Apolodoro iš Pergamo mokinys, Dionisijo Halikarnasiečio šalininkas, parašęs apie 15 retorikos ir poetikos veikalų, kurie neišliko. Prieš vieną iš jų — „Apie prakilnumą" — ir nukreiptas šis Pseudolongino traktatas.

į galą, savo verte yra kur kas svarbesnis. Kaikilijas stengiasi mums atskleisti prakilnumo ypatybes gausybe pavyzdžių, tarsi šis rašinys būtų skiriamas neišmanėliams, o klausimui, ką daryti su savo įgimtais gabumais, kad jų padedami kuriuo nors būdu priartėtume prie jo, jis neskiria jokio dėmesio, laikydamas tai visiškai nesvarbiu dalyku.

2. Galbūt tą vyrą reikia ne tiek smerkti, kad jis ko nors nepadarė, kiek girti už sumanumą ir rūpestingumą. Beje, tu ragini mane surašyti tau pastabas dėl prakilnumo, tačiau aš kiek galėdamas pasistengsiu atskleisti šį tą naudinga ne tik tau vienam, bet ir mokytiems žmonėms, ketinantiems užsiimti politine veikla. Be abejo, teisingai pasielgei, drauge, klausdamas, kuo mes panašūs į dievus, ir atsakydamas: „Gerais darbais ir teisybe“.

3. Rašydamas tau, brangusis bičiuli, kaip mokytam žmogui, aš neturėčiau smulkiai aiškinti, kad prakilnumas yra kalbos aukštumas, tikra jos viršūnė ir kad didieji poetai bei rašytojai ne kuo kitu, o tiktai prakilnumu pelnė pripažinimą ir savo metą papuošė šlove. *4.* <...>

II, 1. Mums pirmiausia dera kelti klausimą, ar apskritai galima išmokti prakilnumo ir didingumo. Juk kai kurie žmonės, laikydami visas taisykles ir nurodymus klaidingais, yra tvirtai įsitikinę, jog didingumo negalima išmokti — jis esąs įdiegtas pačios prigimties. Jis pripažįsta vienintelį dalyką — įgimtuosius gabumus — ir net mano, kad gabumai nyksta ir netenka savo natūralumo, susidurdami su mokslingais, prigimtį džiovinančiais nurodymais.

2. Prieštaraudamas tokiai nuomonei, aš sakau, kad šitie samprotavimai pasirodys nepagrįsti, supratus, jog prigimtis, daugeliu atžvilgių būdama savarankiška savo patetika ir didingumu, niekada nebūna betvarkė ar nenuoseklі. Prigimtis, kaip pirmasis ir pradinis elementas, yra visa ko pagrindas, bet kaip pasinaudoti prakilnumu ir apsisaugoti nuo klaidų, kiekvienu atskiru atveju gali pamokyti tik tam tikras dermės ir savalaikiškumo metodas.

— —

VIII, 1. Galima sakyti, kad prakilnumas turi penkis įgimtus šaltinius. Visi jie lyg vienu bendru pagrindu remiasi penkiomis idėjomis, kaip vartoti žodžius. Pirmąja, pačia svarbiausia žyme

laikytinas žmogaus sugebėjimas protingai mąstyti ir spręsti. Tai aš jau minėjau savo veikale apie Ksenofontą. Antrasis šaltinis yra stiprus ir įkvepiantis patosas. Pirmieji du šaltiniai susiję su žmogaus įgimtais sugebėjimais, o kiti įgyjami mokymusi. Prie šių priskiriamas tam tikrų minties ir kalbos figūrų sujungimas su tais tauriais posakiais, kurie sukuriami atrenkant žodžius, pasitelkiant tropus bei meniškai apdorotą kalbą. Pagaliau penktasis kilnumo požymis — tinkamas ir pakilus visų ankstesnių požymių sujungimas į visumą. Ką gi, panagrinėkime kiekvieną tų požymių atskirai, be to, dar iš anksto pabrėždami, jog kai kuriuos iš tų penkių dalių, pavyzdžiui, patosą, Kaikilijas praleidžia nenagrinėjęs.

2. Bet jeigu jis taip daro tyčia, laikydamas prakilnumą ir patetiškumą tos pačios prigimties, tai, be abejo, apsirinka, nes patetiškumas gali ne tik skirtis nuo prakilnumo, bet ir atrodyti kaip kas nors žema, pavyzdžiui, raudos, skundai, baimė; kita vertus, prakilnumas gali pasireikšti be patetiškumo. Iš gausybės pavyzdžių aš parinksiu drąsius Homero žodžius apie Aloadus[3]:

Osą mėgino užverst ant Olimpo, ant Osos užkelti
Šlamantį lapais žaliais Peliją ir dangų pasiekti.

Toliau priduria dar daugiau:

Būtų įvykdę jie tai[4]...

3. Kalbėtojų pagiriamosios, šventinės ir iškilmingosios kalbos paprastai pasižymi puošnumu ir didingumu, bet jose dažniausiai nėra patetikos, todėl patetiškiems kalbėtojams retai kada pavyksta pagiriamosios kalbos, o tų kalbų kūrėjai dar rečiau naudojasi patetiniu stiliumi.

4. Tad jeigu Kaikilijas nusprendė, kad patetiškumas apskritai neturi jokio ryšio su prakilnumu ir dėl to jo nepaminėjo, tai jis labai klydo. Aš drąsiai pabrėžčiau, kad nėra nieko prakilnesnio už

[3] Graikų mitai pasakoja, kaip Aloajo sūnūs Otas ir Efialtas (du Aloadai), panorėję įkopti į dangų, sumanė ant Olimpo kalno užkelti Oso kalną, o ant šio — dar Pelijo kalną. Už tai Apolonas brolius Aloadus užmušė.

[4] Žr.: *Homeras*. Odisėja, XI, 315—317. — A. Dambrausko vertimas.

taurų patetiškumą, o tai — tas pats patosas, kuriame jaučiamas tikras įkvėpimas, tarsi pripildantis kalbą siautulio.

IX, 1. Samprotaujant apie prakilnumą, dera prisiminti, kad nors jo pirmasis ir svarbiausias šaltinis — įgimti, o ne įgyti gabumai, vis dėlto mūsų sielos kiek galėdamos turi maitintis didingumu ir nuolatos lyg prisipildyti tauraus pranašingo įkvėpimo.

2. „Kokiu būdu?" — tu paklausi. Viename savo veikale apie tai aš esu rašęs: „Prakilnumas — sielos didybės atgarsis". Argi mūsų kartais nestebina savo didingumu viena lengva, žodžiais nepapuošta mintelė? Pavyzdžiui, Ajanto[5] tylėjimas mirusiųjų karalystėje yra kur kas didingesnis ir svarbesnis už visas kalbas.

3. Taigi pirmiausia reikia suprasti, kodėl tikro kalbėtojo mintys niekada negalės būti niekingos ir netaurios: žmonės, visą amžių gyvenę kasdieniškomis ir vergiškomis mintimis, žvelgę žemyn, žmonės, kurių sumanymai buvo menki ir kasdieniški, niekada negalės sukurti nieko žavingo ir įspūdingo. Paprastai didingos kalbos yra tų, kurių mintys svarios ir turiningos.

— —

X, 1. O dabar pažiūrėkime, kaip galima kalbą padaryti prakilnią? Kaip žinoma, iš prigimties visi daiktai turi tam tikrų sudedamųjų dalelių, kurios ir sudaro visumą. Iš to matyti, kad prakilnumo reikia siekti, atrenkant iš visumos kai kuriuos pagrindinius posakius, o paskui, žinant, kad jie turi būti tarpusavyje suderinti, vėl reikia juos sujungti į visumą. Pradžioje klausytojas stebėsis atskirais vaizdais, o vėliau įvertins visos atrankos turtingumą. <...>

— —

XI, 1. Su ką tik išdėstytomis prakilnumo ypatybėmis artimai susijęs vadinamasis „padidinimas" — naujų intarpų įtraukimas, aiškinant faktus ir įrodymus. Po to periodiškai kartojant, vis stipriau vieną po kito akcentuojant, pavartojami nauji ir vis imlesni posakiai.

— —

[5] *Ajantas* — narsiausias po Achilo achajų karžygys Trojos kare. Achilui žuvus, jo ginklus karo vadas atidavė ne Ajantui, o Odisėjui. Įsižeidęs Ajantas išėjo iš proto ir ėmė žudyti achajų gyvulius, laikydamas juos achajų vadais. Atsipeikėjęs po šio priepuolio Ajantas nusižudė. Jo tylėjimo mirusiųjų karalystėje epizodas aprašytas „Odisėjoje" (XI, 540—567).

XII, 1. Įprastinis apibrėžimas manęs nepatenkina. Paprastai sakoma, kad „padidinimu" vadinama figūra, daugiau išplenčianti turinį; bet tą apibrėžimą galima priskirti ir prakilnumui, patosui arba kuriam kitam vaizdingam posakiui: juk yra daugybė „padidinimo" pavidalų. Man atrodo, jog skirtumas tarp jų toks, kad „prakilnumas" pagrįstas aukštinimu, o „padidinimas" — plėtimu.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

XIII, 1. Taigi grįždami prie pertrauktų svarstymų, vėl imkimės Platono. Kad Platonas, liedamasis tokia netriukšminga srove, nepraranda nė kiek prakilnumo, tu žinai, be abejo, puikiai; štai tos garsios vietos „Valstybėje": „Tad žmonės, kurie nepripažįsta išminties ir dorybės, kurie amžinai puotauja ar pasineria į kitas panašias pramogas, suprantama, nusileidžia į apačią, o paskui vėl pasikelia iki vidurinės srities ir taip klajoja visą gyvenimą. Jie negali peržengti šių ribų: juk jie niekada nėra pakėlę akių į tikrąsias aukštybes ir mėginę į jas įkopti, niekada nėra tikrai prisipildę to, kas tikra, nėra ragavę tikro gryno malonumo; tarsi gyvuliai jie nunarinę galvas, visą laiką žiūri į žemę ir stalus, ganosi, gausiai prisikimšdami pašaro ir kergdamiesi, ir iš godumo trypia vieni kitus, badosi geležiniais ragais, negyvai užspardo vieni kitus kanopomis, negalėdami pasotinti savo aistrų"[6].

2. Jeigu mes atidžiau pažiūrėsime, pastebėsime, kad šitas vyras mums, be jau minėto kelio, parodo dar vieną kelią, vedantį į aukštumas. Koks tas kelias ir kur jį rasti? Tai yra sekimas ir žavėjimasis ankstesniais didžiaisiais rašytojais bei poetais. Štai šito, mielas bičiuli, niekada negalima pamiršti. Juk daugelis autorių perima svetimą įkvėpimą tarsi pitiją[7], kuri, kaip pasakojama, prieidavusi prie trikojo, pastatyto ant plyšio, įkvėpdavusi dieviškuosius garus ir pajutusi demonišką galią sėsdavusi ant jo ir tuojau pradėdavusi pranašauti. Nuo senųjų rašytojų taip pat sklinda ir skverbiasi į jų sekėjų sielas tam tikras kvapas, tarsi kylantis iš šventųjų Delfų

[6] *Platonas.* Valstybė, IX, 586 a. — J. Dumčiaus vertimas.

[7] *Pitija* — Apolono šventyklos Delfuose orakulė, kuri, įkvėpusi garų, kylančių iš plyšio, esančio šventyklos grindyse, sėsdavusi ant trikojo, pastatyto ant šio plyšio, ir garsiems graikų valstybės vyrams pranašaudavo, atsakydama į jų klausimus.

plyšių. Žmonės, net neturėdami didelių įgimtų gabumų, vien įkvėpdami tų rašytojų kvapą, sykiu pajunta dieviškąją galią.

3. Argi tik vienas Herodotas pasekė Homeru? Dar anksčiau iki jo tai darė Stesichoras[8] ir Archilochas[9], o pats didžiausias sekėjas buvo Platonas, sutraukęs į save iš garsaus Homero šaltinio begalinę daugybę visokių srovelių. Galbūt reikėtų čia paminėti keletą argumentų, bet Amonijo[10] mokiniai jau pralenkė mane, visa tai įrodydami ir smulkiai aprašydami.

4. Imitacija nėra vagystė. Ją galima lyginti su puikiu žmogaus rankų meno lipdiniu. Ir Platonas savo filosofiniais teiginiais nebūtų pasiekęs tokio subrendimo ir kartkartėmis nebūtų žengęs į poezijos sritį, jeigu, prisiekiu Dzeusu, nebūtų varžęsis su Homeru dėl pirmenybės, kaip naujokas su garsiu, visų pripažintu kūrėju. Nors galbūt Platonas buvo pernelyg didelis garbėtroška ir atrodė lyg lenktyniaująs svaidydamas ietį, bet jis rungtyniavo, ieškodamas sau naudos. Juk, kaip sako Hesiodas: „Žmonėms ši Eridė[11] naudinga". Iš tikrųjų puikus, vertas didelės šlovės yra toks lenktyniavimas ir tas laimėtojui žadamas vainikas; lenktyniaujant dėl jo nė kiek negėda pralaimėti stipresniems priešininkams.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Perspausdinta iš: Poetika ir literatūros estetika. Nuo Aristotelio iki Hegelio. — Vilnius: Vaga, 1978. — P. 102—106. Iš senosios graikų kalbos vertė *Leonas Valkūnas* (Vertimas iš naujo suredaguotas.)

[8] *Stesichoras* — senovės graikų poeto, kilusio iš Himeros (Sicilija), pravardė (στησίχορος — chorų statytojas). Jis garsėjo kaip chorinės lyrikos kūrėjas, naudojęs epinius siužetus ir pritaikęs triadą (strofa — antistrofa — epodas).

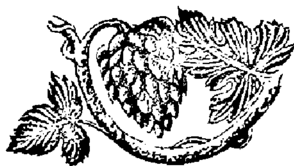
[9] *Archilochas* (Ἀρχίλοχος, apie 714—676 m. pr. Kr.) — senovės graikų poetas, kilęs iš Paro salos, jambinės lyrikos kūrėjas.

[10] *Amonijas* (Ἀμμωνιάς, II a. pr. Kr.) — Aleksandrijos gramatikas, parašęs veikalą apie Platono metaforas, skolintas iš Homero.

[11] *Eridė* (Ἔρις) — graikų mitologijoje — nesantaikos deivė.

SEKSTAS EMPIRIKAS

(II a. pab.—III a. pr.)

Apie senovės graikų filosofo, antikinio skepticizmo sistemintojo Seksto Empiriko (Σέξτος ὁ Ἐμπειρικός, Sextus Empiricus) gyvenimą beveik nieko nežinome. Spėjama, kad jis mokėsi pas kažkokį Herodotą, yra gyvenęs Aleksandrijoje ir Romoje, buvo gydytojas.

Iš jo kūrybos išliko du dideli darbai — tai vienuolikos traktatų apie įvairius mokslus ciklas „Prieš mokslininkus" („Πρός μαθηματικούς", „Adversus mathematicos") ir trijų knygų traktatas „Pirono principai" („Πυρρώνειοι ὑποτυπώσεις", „Pyrrhoneae hypotyposes"). Juose išsamiai išdėstyti žymiausių antikos filosofų skeptikų, kurių raštų nėra išlikusių, samprotavimai apie įvairius mokslus. Todėl Seksto Empiriko kūryba yra pagrindinis antikinio skepticizmo šaltinis.

Antologijoje ištisai spausdinamas ciklo „Prieš mokslininkus" traktatas „Prieš muzikus", kuriame įrodinėjama, jog nėra nei tono, nei ritmo, todėl negali būti ir mokslo apie šiuos dalykus.

PRIEŠ MOKSLININKUS

Šešta knyga

PRIEŠ MUZIKUS

Muzika apibūdinama trejopai. Pagal pirmąją reikšmę, ji yra tam tikras mokslas apie melodijas, garsus, apie ritmo kūrimą bei panašius dalykus. Remdamiesi šia reikšme, mes vadiname muzi-

kantu Spindaro[1] sūnų Aristokseną. Pagal kitą reikšmę, muzika — tai mokėjimas groti instrumentais. Taigi pagal tai muzikantais mes vadiname grojančius fleitomis bei psalteromis, o grojančias psalteromis — muzikantėmis. Šia tiesiogine prasme dauguma ir suvokia muziką. Kartais mes esame įpratę labiau perkeltine prasme tuo pačiu vardu vadinti ir puikų kokio nors dalyko atlikimą. Taigi mes sakome, kad muzikalumu pasižymi bet koks kūrinys, net jei jis priklauso tapybos žanrui, ir kad jį sukūręs tapytojas yra muzikalus. Tačiau suvokiant muziką pagal šitiek reikšmių, dabar reikia iškelti prieštaravimus, dievaži, ne prieš kokią nors kitą muziką, tačiau prieš tą, kuri yra suprantama pirmąja reikšme. Mat ši, palyginti su kitomis rūšimis, atrodo esanti pati tobuliausia. O prieštaravimai, kaip ir kalbant apie gramatiką, būna dvejopi. Juk vieni labiau dogmatiškai bandė mokyti, kad muzika palaimai nėra būtinas, bet greičiau kenksmingas mokslas. Šitai jie įrodinėjo remdamiesi muzikantų pasisakymų prieštaravimais bei norėdami atremti pagrindinius jų teiginius. O kiti, labiau dvejodami, atmetę šitokius prieštaravimus, manė, kad svyruojant pagrindiniams muzikantų teiginiams, paneigiama ir visa muzika. Tuo remdamiesi ir mes, kad nepasirodytų, jog praleidžiame ką nors iš jų mokslo, bendrais bruožais išdėstysime kiekvieno principo ar teiginio ypatybes. Kalbėdami apie pašalinius dalykus, mes nenuklysime į ilgus pasakojimus, o kalbėdami apie svarbesniuosius, nepraleiskime jų, kad sutrumpintume dėstymą, bet pateikime mūsų samprotavimus saikingai ir kaip galima labiau apgalvotus.

Pradėkime iš eilės pirmiausia nuo to, ką daugelis paprastai taukšia apie muziką. Taigi jie sako, kad jei mes suvokiame filosofiją, darančią žmogaus gyvenimą išmintingą ir tramdančią sielos aistras, tai dar labiau mes suvokiame muziką, nes ji pasiekia tų pačių rezultatų, kaip ir filosofija, veikdama mus ne didesne prievarta, o tam tikra kerinčia įtaiga. Pitagoras, kartą pamatęs jaunuolius po išgertuvių taip šėlstančius, kad jie jau niekuo nesiskyrė nuo bepro-

[1] Aristokseno tėvas Spindaras taip pat buvo muzikantas.

čių, patarė kartu su jais švenčiančiam fleitininkui sugroti jiems melodiją spondėjiniu metru[2]. Šiam įvykdžius, kas buvo sakyta, jie staiga taip surimtėjo, lyg iš pat pradžių būtų buvę blaivūs. O Graikiją valdantys ir narsumu pagarsėję spartiečiai visada kovėsi vedami į mūšį muzikos. Tie, kurie naudojosi Solono[3] patarimais, išsirikiuodavo pagal fleitos bei lyros garsus ir apsiginklavę ritmiškai judėdavo. Kaip muzika suteikia išmintį neprotingiesiems ir įkvepia drąsą bailesniems, šitaip ji ir pykčiu liepsnojančius ramina. Štai mes matome, kaip poeto kūrinyje pasiųstieji pasiuntiniai randa rūstaujantį Achilą:

Linksmino širdį tenai Achilas kanklėm balsingom,
Meistro gražiai papuoštom, skersinis jų buvo sidabro,
Gavo kaip grobį jas, Eetiono tvirtovę išgriovęs.
Širdį ramino sau jom...[4]

aiškai suvokdamas, kad muzikinis kūrinys gali labiausiai paveikti jo nuotaiką. Ir kiti herojai buvo įpratę, jei kada iškeliaudavo ir leisdavosi į tolimąjį plaukiojimą, palikti muzikantus ištikimiausiais savo žmonų sargybiniais ir prižiūrėtojais. Ir prie Klitaimnestros buvo dainius, kuriam Agamemnonas buvo davęs daug nurodymų, kad elgtųsi ji išmintingai. Betgi klastingasis Aigistas tuoj pat šį

Išvežė... į negyvenamą salą...
Ir ten paliko, kad jį sudraskytų paukščiai plėšrūnai[5].

O po to jis, šitokiu būdu gavęs jau nesaugomą Klitaimnestrą, suviliojo ją, paskatinęs atimti valdžią iš Agamemnono[6]. O labai įtakingi filosofai, pavyzdžiui, ir Platonas, teigia, kad išminčius, turin-

[2] *Spondėjas* — pėda, sudaryta iš dviejų ilgų skiemenų, kurių pirmasis yra kirčiuotas. Antikoje šis metras buvo laikomas labai iškilmingu.

[3] *Solonas* (Σόλων, apie 638—559 m. pr. Kr.) — Atėnų politikas, garsus įstatymų leidėjas, poetas, vienas iš septynių išminčių.

[4] *Homeras*. Iliada, IX, 186—189. — A. Dambrausko vertimas.

[5] *Homeras*. Odisėja, III, 270—271. — A. Dambrausko vertimas.

[6] *Aigistas, Agamemnonas, Klitaimnestra* — Homero poemų personažai. Mikėnų karaliui Agamemnonui išvykus į Trojos karą, jo pusbrolis susidėjo su Agamemnono žmona Klitaimnestra, užėmė Mikėnų sostą, o iš karo grįžusį Agamemnoną nužudė. Po aštuonerių metų jam atkeršijo Agamemnono sūnus Orestas.

tis harmoningą sielą, tolygus muzikantui[7]. Todėl ir Sokratas, nors būdamas jau garbaus amžiaus, nesigėdino lankytis pas kitaristą Lamproną[8] ir atsakydavo tiems, kas dėl šito jam priekaištavo, kad geriau, jog jį apšnekėtų kaip vėlai pradėjusį mokytis, nei kaip visai nemokytą.

Be to, jie sako, kad remiantis dabartine nuvalkiota ir iškraipyta muzika, nereikia juoktis iš senovės muzikos, nes ir atėniečiai, labai rūpindamiesi išmintingumu ir suvokę muzikos svarbą, perdavė ją palikuonims kaip patį svarbiausiąjį mokslą. Tai liudija senosios komedijos atstovas[9], kuris sako:

Apsakysiu dabar, kaip senovės laikais aš auklėjau jūsų jaunimą,
— —
Pirmiausia tada neteko girdėt, kad smarkiai klykautų vaikas,
Tvarkingai žygiuodavo tąsyk būriais berniukai pas kitaristą.

Todėl jei muzikai dabar minkština protą kokiomis nors iškraipytomis melodijomis ir moteriškais ritmais, tai šitai nėra nė kiek susiję su senovine ir narsia muzika. Ir jeigu poezija yra naudinga gyvenimui, o ją, atrodo, puošia muzika, suskirstydama ją dalimis ir pritaikydama dainuoti žodžius, tai naudinga bus ir muzika. Be abejonės, poetai taip pat vadinami melodijų kūrėjais[10], ir Homero epai senovėje buvo giedami akompanuojant lyrai. Lygiai tas pat pasakytina ir apie tragikų dainas bei stasimus[11], turinčius tam tikrą su prigimtimi susijusią reikšmę; štai kad ir tokie žodžiai:

Didžioji žeme, Dzeuso eteri!
Žmonių jisai kūrėjas ir dievų.
O ji, rasos drėgnosios lašelius
Sugėrus, gimdo žmones mirštančius

---

[7] *Platonas.* Valstybė, III, 410.

[8] *Lampronas* — žinomas Sokarato laikų muzikantas ir muzikos kūrėjas. Žr.: *Platonas.* Meneksenas, 236 a.

[9] Cituojami Aristofano „Debesys", 961, 963—964. J. Dumčiaus vertimas.

[10] Turima galvoje graikų lyrinės poezijos rūšis — melika.

[11] *Stasimas* — tragedijos choro partija, kuri atskiria vieną tragedijos dalį nuo kitos.

Ir maistą gimdo, ir žvėrių bandas.
Todėl teisingai ją
Vadinom visko motina[12].

Apskritai muzika nėra vien tik besimėgaujančiųjų pasiklausymas, bet ji atliekama ir giedant himnus, ir meldžiantis, ir aukojant dievams. Todėl ji paskatina protą siekti gėrio. Bet ji yra ir liūdinčiųjų paguoda. Todėl žmonės groja fleitomis sielvartaujantiems, palengvindami jų kančią.

Štai kokie dalykai pasakytini muzikos labui. Tam prieštaraujant pirmiausia teigiama, kad negalima iš karto sutikti, jog vienos melodijos iš prigimties yra sujaudinančios sielą, o kitos — ją nuraminančios. Mat šitai įvyksta priklausomai nuo mūsų vaizduotės. Panašiai perkūno griausmas, kaip teigia epikūrininkai, reiškia ne kokio nors dievo pasirodymą, — taip atrodo tik paprastiems bei prietaringiems žmonėms (panašus triukšmas taip pat girdėti ir susidūrus kitiems kūnams, pavyzdžiui, besisukant girnoms ar plojant rankomis). Taigi vienos muzikos melodijos yra vienokios, o kitos — kitokios ne iš prigimties, bet todėl, kad mes jas taip įsivaizduojame. Juk ta pati melodija jaudina arklius, bet nė kiek nejaudina teatruose besiklausančių žmonių. O arklius melodija greičiau ne jaudina, o pabaido. Be to, jei muzikinės melodijos ir yra šitokios, tai ne dėl to muzika yra naudinga gyvenimui. Ji nuramina mintis ne todėl, kad turi išmintį ugdantį poveikį, o kad veikia atpalaiduojančiai. Štai kodėl kai tik nutyla šitokios melodijos, protas lyg jų būtų nepaveiktas, vėlei sugrįžta prie ankstesnės nuotaikos. Ir kaip miegas arba vynas neišlaisvina nuo liūdesio, bet jį tik atitolina, įvarydamas snaudulį ir atsipalaidavimą bei užsimiršimą, taip ir tam tikra melodija nenuramina liūdinčios sielos ar iš neapykantos susidrumstusių minčių, nebent tik jas išblaško. O Pitagoras, visų pirma, buvo lengvabūdis, jei norėjo nelaiku atvesti į protą apgirtusius, o ne vengė šito daryti. Be to, šitokiu būdu atvesdamas juos į doros kelią, jis pripažįsta, jog fleitininkai gali kiek labiau pataisyti įpročius, nei filosofai. O kad spartiečiai kovojo, palydimi fleitos bei

[12] Neišlikusios Euripido tragedijos fragmentas (839). A. Kairienės vertimas.

lyros garsų, įrodo tai, kas pasakyta truputėlį anksčiau, o ne tai, kad kaip tik muzika yra naudinga gyvenimui. Lygiai kaip sunkumų nešiotojai arba irkluotojai, arba dirbantys kokį nors kitą iš sunkių darbų liepia atitraukti dėmesį nuo susijusios su darbu kančios, taip ir tie, kurie groja kare fleitomis arba trimitais, šitaip sugalvojo ne dėl to, kad melodija gali pakelti nuotaiką ir įkvėpti vyrišką drąsą, o kad jie stengėsi atitraukti savo dėmesį nuo nerimo ir sumaišties. O jei kai kurie iš barbarų ir kovoja pūsdami kriaukles ir mušdami būgnus, tai niekas iš šitų dalykų nė kiek nesužadina narsumo. Tą patį reikia pasakyti ir apie rūstaujantį Achilą, nors nėra nieko keisto, kad jis, būdamas linkęs įsimylėti ir nesusivaldantis, rimtai atsidavė muzikai. Dievaži, juk ir herojai patikėdavo savo žmonas kokiems nors dainiams kaip išmintingiems sargybiniams, pavyzdžiui, Agamemnonas Klitaimnestrą. Tai mitologų prasimanymas, kurie tuoj po to paneigia save. O jei buvo tikima, kad muzika pataiso būdą, tai kaipgi Klitaimnestra užmušė Agamemnoną prie savo židinio „tarsi jautį prie ėdžių“[13] ir kaip Penelopė įsileido į Odisėjo namus pražūtingą jaunikių būrį ir nuolat teikdama vilčių jų aistroms bei jas žadindama sukėlė sutuoktiniui Itakėje karą, baisesnį ir sunkesnį už žygį į Ilioną? Ir iš tikrųjų, jei Platono mokiniai pripažino muziką, tai dar nereiškia, kad ji veda į palaimą, nes kiti, nenusileidžiantys jiems patikimumu, pavyzdžiui, Epikūro mokiniai, neigė šį užsiėmimą sakydami priešingai, kad ji yra žalinga ir „tingi, pamėgus vyną, paniekinus turtus“[14].

Tačiau naivūs ir tie, kurie, norėdami įrodyti muzikos naudingumą, susieja su ja naudą, gaunamą iš poezijos. Mat jei galima mokyti, kad poezija yra nenaudinga, kaip mes kalbėjome skyriuje „Prieš gramatikus“, nė kiek ne mažiau galima įrodyti ir tai, kad muzika, atsirandanti su melodija, iš prigimties tik džiugina, o poezija, atsirandanti su mintimis, gali būti ir naudinga, ir ugdanti išmintį.

Štai toks atsakymas į tai, dėl ko buvo bandoma diskutuoti. O prieš muziką, visų pirma, sakoma, kad jeigu ji yra naudinga, tai naudinga arba todėl, kad gavęs muzikinį išsilavinimą žmo-

---

[13] *Homeras.* Odisėja, XI, 411.

[14] Neišlikusios Euripido tragedijos fragmentas (184).

gus klausydamasis muzikos mėgaujasi labiau nei paprasti žmonės, arba todėl, kad negalima pasidaryti gerais žmonėmis be išankstinio išsilavinimo, gauto besiklausant muzikos, arba todėl, kad muzikos ir filosofinio daiktų pažinimo elementai yra tik tie patys (panašiai mes kalbėjome anksčiau apie gramatiką), arba todėl, kad kosmosas yra tvarkomas pagal harmoniją, kaip sako Pitagoro mokiniai, ir mums reikia muzikinių teoremų tam, kad pažintume visatą, arba todėl, kad kai kurios melodijos ugdo sielos dorovingumą.

Tačiau negalima sakyti, kad muzika yra naudinga dėl to, kad muzikantai, klausydamiesi muzikos, džiaugiasi labiau negu paprasti žmonės. Juk pirmiausia šis malonumas paprastiems žmonėms nėra toks būtinas, kaip malonumai, kuriuos teikia gėrimas arba šiluma bado ar troškulio metu ar per šaltį. Be to, jei jis yra būtinas, tai mes galime mėgautis tuo malonumu ir be muzikinio išsilavinimo. Juk kūdikiai užmiega, besiklausydami ištisinio liūliavimo, o neprotingi gyvūnai žavisi fleitos ir trimitų garsais; delfinai, kaip pasakojama, gėrėdamiesi fleitos melodijomis, priplaukia prie irkluojamų laivų. O juk, rodos, nė vienas iš jų neturi nei muzikinio išsilavinimo, nei jokio supratimo apie muziką. Ir todėl, kokiu būdu mes jaučiame malonumą, paragavę mėsos ir vyno, bet neišmanydami nei virimo, nei vyno ragavimo meno, nejaugi, išgirdę melodiją, negalėsime pajusti malonumo šiaip, be muzikinio išsilavinimo? Kas geriau už eilinį žmogų suvokia muzikos meniškumą, tas dėl to nepatiria malonesnio jausmo. Todėl nereikia muzikos vertinti nei remiantis tuo, kad muzikos žinovai ja labiau mėgaujasi, nei remiantis tuo, kad ji nutiesia kelią sielai į išmintį. Priešingai, muzika kliudo ir trukdo siekti dorybės, nukreipdama jaunuolių polinkį į nesaikingumą bei ištvirkavimą, nes gavęs muzikinį išsilavinimą žmogus

Dainas labai pamėgęs, visad trokšta jų.
Tingus savuos namuos, tingus žmonių būry,
Draugams tuščia vieta, nuo jų slapta pabėgs,
Kada aistra saldžioji jį vėlei užvaldys.[15]

[15] Neišlikusios Euripido tragedijos fragmentas (187).

Todėl nereikėtų kalbėti apie muzikos naudingumą, remiantis tuo, kad ji ir filosofija prasideda nuo tų pačių elementų, — tai savaime aišku. Tad belieka remtis tuo, kad kosmosas tvarkomas pagal harmoniją, arba kalbėti, kad muzika yra naudinga kaip tik dėl to, kad dorovę ugdančios jos dainos suteikia palaimą. Tačiau paskutinysis teiginys jau išnagrinėtas kaip neteisingas. Įvairiai įrodoma, kad melas yra tai, jog kosmosas tvarkomas pagal harmoniją. Be to, jei tai ir yra tiesa, tai tokie dalykai neturi įtakos laimei, kaip neturi ir harmonija, kuriama muzikos instrumentais.

Štai kokio pobūdžio yra pirmoji prieštaravimų prieš muzikantus rūšis. O antroji rūšis, susijusi su muzikos pagrindais, labiau reikalauja pragmatiškesnio nagrinėjimo. Kadangi muzika yra tam tikras mokslas apie tai, kas yra melodinga ir kas nemelodinga, kas ritmiška ir kas neritmiška, tai jei mes visiškai įrodysime, kad melodijos nėra realios ir kad neegzistuoja realių dalykų ritmai, tai būsime nustatę ir muzikos nerealumą. Taigi pirma pakalbėkime apie melodijas ir jų realumą, pradėję trupučiuką iš toliau.

Taigi garsas yra (kaip bet kas, be abejonės, gali nusakyti) tam tikras klausa pajuntamas objektas. Ir kaip skirti spalvas yra tik regos funkcija, o užuosti kvepėjimą bei dvokimą — uoslės funkcija, o pajusti saldumą ir kartumą — skonio funkcija, taip garsas gali būti tam tikras klausa pajuntamas objektas. Vienas iš garsų yra „aštrus“ (aukštas), o kitas — „sunkus“ (žemas). Ir vienas, ir kitas iš šių garsų gauna labiau metaforišką pavadinimą iš lytėjimo objektų. Kaip gyvenime vadinsime aštriu tai, kas duria ir pjauna lytint, o sunkiu tai, kas spaudžia ir slegia, lygiai tokiu pat būdu vieną garsą vadinsime aštriu, lyg pjaunančiu mūsų klausą, o kitą — sunkiu, lyg jis mus spaustų. Ir nieko keisto, jei mes kokį nors garsą esame pavadinę lyg pilku ar juodu, ar baltu, remdamiesi regos objektais. Šitaip mes pasinaudojome ir metaforomis, susijungusiomis su lytėjimo objektais. O kada garsas ištariamas lygiai ir laikantis vienodos įtampos, jog net neatsiranda jokio pojūčio, kad jis atitraukiamas tai į „sunkesniąją“, tai į „aštresniąją“ pusę, tuomet šitoks atbalsis vadinamas tonu, todėl ir muzikantai, jį apibrėždami, sako: „Tonas yra melodingo garso moduliacija vienoda įtampa“.

Vieni iš tonų yra *vienatoniai*, o kiti — *nevienatoniai*. Vienatoniai yra tie, kurie tarp savęs nesiskiria „aštrumu“ ir „sunkumu“, o nevienatoniai tie, kurie nėra tokie. Vieni iš vienatonių, kaip ir nevienatonių, vadinami aštriais, o kiti — sunkiais. Kita vertus, iš nevienatonių vieni vadinami nedarniai skambančiais [*disonansais*], o kiti darniai skambančiais [*konsonansais*]. Nedarniai skambantys tonai yra tokie, kurie veikia klausą netolygiai ir su pertraukomis, o darniai skambantys — kurie veikia klausą tolygiau ir nepertraukiamai. Vienos bei kitos tono rūšies savitumas bus daug aiškesnis, jei mes pasitelksime analogiją su skonio savybėmis. Taigi kaip vieni iš skoniu suvokiamų dalykų turi tokią sudėtį, jog veikia jutimą vienodai ir švelniai, kaip medaus ir vyno bei medaus ir vandens mišiniai, o kiti šitaip ir šitokiu būdu neveikia, pavyzdžiui, vandens ir acto mišinys (mat kiekvienas šitokių mišinių komponentas suteikia skoniui tam tikrą savybę). Taip pat ir iš tonų nedarniai skambantys yra tie, kurie veikia klausą netolygiai ir su pertraukom, o darniai skambantys — kurie yra tolygesni. Štai maždaug taip skiriasi muzikiniai tonai.

Aprašomi ir tam tikri tonų *intervalai*, pagal kuriuos garsas juda arba pakildamas aštresniojo tono link, arba nusileisdamas sunkesniojo link. Dėl šios priežasties vieni iš šių intervalų pagal analogiją yra vadinami konsonansais, o kiti — disonansais. Konsonansai yra tokie, kurie susideda tik iš darniųjų tonų, o disonansai — kurie susideda tik iš nedarniųjų tonų. Tarp konsonansų pirmąjį ir mažiausiąjį intervalą muzikai vadina *kvarta*, po to didesnį — *kvinta*, o didesnįjį už kvintą — *oktava*. Kita vertus, tarp disonansų mažiausiasis ir pirmasis intervalas yra tas, kuris muzikų yra vadinamas *diezu*, antrasis — *pustoniu*, kuris susideda iš dvigubo diezo, o tretysis — *tonu*, kurį sudaro dvigubas pustonis.

Kaip kiekvienas muzikinis intervalas išreiškiamas tonais, taip išreiškiamos ir visos muzikinės savybės, kurios sudaro tam tikrą melodijos rūšį. Kaip iš žmogiškųjų savybių kai kurios yra niūrios ir rūsčios (tokios, kaip pasakojama, buvo protėvių savybės), o kitos — linkusios į meilę ir į girtuokliavimą bei į ašarojimą ir aimanas, taip ir viena melodija sukelia sieloje kokius nors pakylėtus ir taurius, o kita melodija — žemesnius ir prasčiokiškus jausmus. Šitokio pobū-

džio melodija muzikų vadinama bendru tos savybės, kurią ji gali sukelti, vardu, kaip baimė vadinama blyškia, nes ji pati sukelia blyškumą, o pietų vėjai vadinami „kurtinančiais, rūškanais, sunkiagalviais, aptingusiais, atpalaiduojančiais", nes jie tai gali padaryti. Viena šitokios bendros melodijos rūšis vadinama *chromatine*, kita — *harmoningąja*, o trečioji — *diatonine*. Iš jų harmoningoji melodija sugeba sukurti tam tikrą griežtą charakterį bei rimtį, chromatinė melodija yra kažkokia gaili ir verksminga, o diatoninė — gruboka ir kaimietiška. Bet, kita vertus, tik harmoningoji melodija iš visų melodijų yra nedaloma smulkiau, o diatoninė ir chromatinė turi daugiau tam tikrų rūšių skirtumų: diatoninė — du, vadinamąjį minkštąjį ir įtemptąjį, o chromatinė — tris: vienas iš jų vadinamas toniniu, kitas — pustoniniu, o trečiasis — minkštuoju.

Taigi iš tų dalykų yra aišku, kad kiekviena melodijos teorija nesiremia niekuo kitu, kaip tik tonais. Ir todėl jeigu juos paneigsime, nebeliks ir jokios muzikos. Tai kas gi teigs, kad nėra tonų? Mes sakysime, remdamiesi tuo, kad tonai savo kilme yra garsas, ir mūsų skeptiškuose komentaruose jau yra įrodyta, remiantis dogmatikų liudijimu, kad garsas yra nerealus. O filosofai iš Kirėnės[16] teigia, kad egzistuoja vien tik pojūčiai ir nieko kito. Iš to išeina, kad garsas, nebūdamas pojūtis, o tik sukeldamas jutimą, nepriklauso realiai egzistuojantiems dalykams. Demokrito ir Platono mokiniai, neigdami viską, kas yra juntama, paneigia ir garsą, kuris, atrodė esąs tam tikras juntamas objektas. Kita vertus, jei yra garsas, tai arba jis yra kūnas, arba jis yra bekūnis. Tačiau jis nėra nei kūnas, kaip dažnai teigia peripatetikai, nei bekūnis, kaip moko stoikai. Taigi garso nėra.

O kas nors kitas gal mėgintų sakyti, kad jei nėra sielos, tai nėra ir pojūčių, nes jie yra šios sielos dalys. O jei nėra pojūčių, tai nėra ir jutimo objektų. Mat jutimo objektų egzistavimas suvokiamas tik

[16] Turima galvoje Kirėnės (Afrika) mieste *Aristipo* (Ἀρίστιππος, apie 435—355 m. pr. Kr.) įkurta filosofijos mokykla, kuri rėmėsi sensualizmo principais pažinimo teorijoje ir skelbė kraštutinį hedonizmą etikoje. Svarbiausi šios mokyklos atstovai buvo Aristipo duktė *Aretė* (Ἀρήτη), *Teodoras Ateistas* (Θεόδωρος, III—II a. pr. Kr.), *Hegesijas* iš Aleksandrijos (Ἡγησιας, III a. pr. Kr.), *Euhemeras* (Εὐήμερος, apie 300 m. pr. Kr.), *Anikeridas* (Αννίκεριδος, III a. pr. Kr.).

pojūčiu. O jei nėra jutimo objektų, nėra ir garso. Mat jis yra tam tikra jutimo objektų rūšis. Bet juk jokiais būdais siela neegzistuoja, kaip įrodėme komentaruose apie ją. Taigi garso nėra.

Ir iš tikrųjų, jei garsas nėra nei trumpas, nei ilgas, tai garso nėra. Ir išties nėra nei trumpo, nei ilgo garso, kaip užsiminėme kalbėdami prieš gramatikus, tyrinėdami skiemenį ir žodį priešingai nei gramatikai. Taigi garso nėra.

Be to, garsas nesuvokiamas nei kaip rezultatas, nei kaip substancija, o tik kaip tapsmas, trunkantis tam tikrą laiko tarpą. O kas suvokiama kaip tapsmas, dar neegzistuoja, kaip kad nesakoma, jog egzistuoja statomas namas ar laivas bei daugybė kitų dalykų. Taigi garso nėra. Tam galima pasitelkti ir daugybę kitų argumentų, kuriuos, kaip sakiau, mes nagrinėjame komentaruose „Pirono principai". O dabar, kai nėra nei garso, nei tono, kuris yra, kaip buvo pasakyta, garso moduliacija vienoda įtampa. Nesant tono, nėra nei muzikinio intervalo, nei sąskambio, nei melodijos, nėra ir šių dalykų rūšių. Todėl nėra ir muzikos, nes ji, kaip pasakyta, yra mokslas apie tai, kas melodinga ir kas nemelodinga.

Po to, remiantis kitu principu, reikia parodyti, kad jei mes ir atmesime šiuos įrodymus, muzika vis tiek bus netekusi realaus pagrindo dėl neišsprendžiamų su ritmo kūrimu susijusių problemų, kurias bus bandoma išdėstyti vėliau. O jei nėra ritmo, tai nebus ir jokio mokslo apie ritmą. Bet juk ritmo nėra, kaip mes įrodėme. Taigi nėra jokio mokslo apie ritmą.

Kaip mes dažnai esame teigę, ritmas yra pėdų sistema, o pėda yra *arsio* [stipriosios pėdos dalies] ir *tesio* [silpnosios pėdos dalies] junginys[17]. Arsis ir tesis realizuojasi per tam tikrą laiko tarpą. Iš jų vieną laiko momentą užima tesis, o kitą — arsis. Kaip iš kalbos garsų susidaro skiemenys, o iš skiemenų — žodžiai, šitaip iš laiko

[17] *Arsis* (ἄρσις — pakilimas) — senovės graikų poezijoje reiškė balso pažeminimą, t. y. nekirčiuotąją pėdos dalį, o pas Sekstą Empiriką ir romėnų poezijoje — balso pakėlimą, t. y. kirčiuotąją pėdos dalį.

Tesis (θέσις — pažeminimas) — senovės graikų poezijoje reiškė balso pakėlimą, t. y. kirčiuotąją pėdos dalį, o pas Sekstą Empiriką ir romėnų poezijoje — balso pažeminimą, t. y. nekirčiuotąją pėdos dalį.

Šie terminai liudija apie pirmapradę poezijos, muzikos ir šokio vienovę.

momentų susidaro pėdos, o iš pėdų — ritmai. Taigi jei mes įrodysime, kad laiko nėra, tai sykiu įrodysime, kad neegzistuoja ir pėdos, vadinasi, neegzistuoja ir ritmai, gaunantys struktūrą iš pėdų. Todėl darome išvadą, kad nėra jokio mokslo apie ritmus.

Kaipgi taip yra? Kad nėra laiko, mes jau nustatėme „Pirono principuose". Šiek tiek apsistosime ties tais dalykais ir dabar. Mat jei yra koks nors laikas, tai jis arba turi ribas, arba yra beribis. Bet juk jis neturi ribų, nes antraip mes sakysime, kad kažkada buvo laikas, kada laiko nebuvo, ir kad kažkada bus laikas, kada laiko nebus. Nėra jis ir beribis, nes jį sudaro būtasis, esamasis ir būsimasis laikai. Jei nė vienas iš šių laikų neegzistuoja, tai laikas turi ribas, o jei egzistuoja, tai esamajame laike bus ir būtasis, ir būsimasis laikas, o tai yra nesąmonė. Taigi laiko nėra. O tai, kas susideda iš to, kas nerealu, yra nerealu. Laikas, susidedantis iš praėjusio, jau nesančio, ir iš būsimojo, dar nesančio laiko, bus nerealus. Ir, kita vertus, jei laikas yra nedalomas, tai kodėl sakome, kad viena jo dalis yra būtasis, kita — esamasis, o dar kita — būsimasis laikas? O jei jis yra dalomas, tai, kadangi visa, kas yra daloma, yra išmatuojama kokia nors jo dalimi (kaip uolektis — delno pločiu, o delnas — pirštu), tai ir laikas turėtų būti matuojamas kokia nors jo dalimi. O esamuoju laiku matuoti kitus laikus neįmanoma, nes prasidedantis esamasis laikas bus, pagal anuos laikus, tas pats ir būtasis, ir būsimasis. Būtasis, nes jis matuoja praėjusį laiką, o būsimasis, nes jis matuoja būsimąjį laiką. O tai yra nesąmonė. Tačiau negalima matuoti esamąjį laiką kokiu nors iš likusių dviejų laikų. Dėl šios priežasties negalima šiuo atžvilgiu teigti, kad egzistuoja kažkoks laikas.

Be to, laikas yra iš trijų dalių, nes jis turi būtąjį, esamąjį ir būsimąjį laiką. Iš jų būtojo jau nėra, o būsimojo dar nėra. O esamasis laikas yra arba nedalomas, arba dalomas. Bet juk jis negali būti nedalomas, nes, kaip sako Timonas[18], tame, kas nedaloma, negali atsirasti nieko dalomo (kaip tapsmas ir išnykimas). Kita vertus, jei esamasis laikas yra nedalomas, tai jis neturi nei pra-

[18] *Timonas Fliūntietis* (Τίμων, III a. pr. Kr. antroji pusė) — senovės graikų filosofas, skeptikų mokyklos atstovas.

džios, nuo kurios prasideda, nei pabaigos, kuria baigiasi, dėl to jis neturi vidurio. Taigi esamasis laikas neegzistuoja. O jei jis yra dalomas, jei jis dalijasi į neegzistuojančius momentus, tai nebus laiko. O jei jis dalijasi į egzistuojančius momentus, tai nebus ištiso laiko, bet bus tik kai kurios iš jo dalių, o kai kurių jo dalių nebus. Taigi laikas neegzistuoja, todėl nėra nei pėdų, nei ritmų, nei mokslo apie ritmus.

Išsakę prieš muzikos pagrindus šitokius dalykiškus argumentus, jais ir baigiame samprotavimus, nukreiptus prieš visus mokslus.

Versta iš: *Sextus Empiricus*. Opera. — Lipsia, 1954. — Vol. III. — P. 163—177. Iš senosios graikų kalbos vertė *Audronė Kudulytė-Kairienė*

PLOTINAS

(205—270)

Žymiausias neoplatonizmo atstovas Plotinas (Πλωτῖνος) gimė Likopolyje (Egiptas), vienuolika metų pas Amoniją Saką mokėsi filosofijos. Tikėdamasis susipažinti su persų ir indų išminčiais 243 m. Plotinas dalyvavo imperatoriaus Marko Antonijaus Gordiano žygyje į Mesopotamiją. Nužudžius imperatorių, Plotinas 244 m. atvyko į Romą ir čia dešimt metų dėstė savo mokslą gana uždaram klausytojų ratui. Nenorėdamas, kad jo filosofijos idėjos plačiau paplistų, Plotinas iki 254 m. nieko nerašė. 263 m. iš Atėnų atvykęs Kasijaus Longino mokinys Porfirijas netrukus tapo artimiausiu Plotino mokiniu, kuriam buvo pavesta tvarkyti savo mokytojo raštus. Plotino idėjoms susilaukus palankaus dėmesio imperatoriaus Publijaus Licinijaus Egnatijaus Galieno aplinkoje, Plotinas pamėgino Kampanijos srityje įkurti idealų miestą Platonopolį pagal Platono traktato „Įstatymai" modelį, tačiau šis projektas sužlugo. Pagaliau sunkiai susirgęs Plotinas išvyko iš Romos į savo dvarą Kampanijoje ir čia netrukus mirė. Paskutiniai jo žodžiai, pasakyti savo gydytojui, buvo: „Stenkitės susilieti su Dievu, kuris yra jūsų viduje, su Dievu, kuris yra universumas". Liudijama Plotiną buvus garbingą moralinę asmenybę, linkusią į asketizmą ir gilų susimąstymą.

Plotinas paliko keliasdešimt užrašytų savo paskaitų, kurios buvo padrikos, literatūriškai neapdorotos. Po jo mirties Plotino raštus suredagavo ir sutvarkė jo mokinys Porfirijas. Atsižvelgdamas į jų tematiką jis suskirstė juos į šešias grupes, o šias dar padalijo į devynis skyrius — devintines. Todėl

Plotino traktatų visuma ir buvo pavadinta „Eneadomis" (ἐννέα — devyni), t. y. devintinėmis. Traktatai „Eneadose" išdėstyti vis sudėtingėjančios problematikos tvarka: pirmoji eneada skirta etikai, antroji — kosmologijai, trečioji — gamtos filosofijai, ketvirtoji — psichologijai, penktoji — proto problemoms, šeštoji — kategorijų mokslui apie esaties vienovę. Kiekvienam skyriui Porfirijas parinko atitinkamą antraštę. Be to, Porfirijas parašė išsamią Plotino biografiją „Plotino gyvenimas".

Plotino filosofijos esmę sudaro dialektinė triada: absoliuti nesuvokiama vienovė (vienis, visybė, visuma), kuri emanuoja pasaulinį protą ir pasaulinę sielą. Materialus pasaulis Plotinui yra nebūtis. Žmogaus tikslas — tramdant žemiškuosius geismus, ugdant dvasines ir pažintines galias susilieti su Dievu, kuris yra absoliuti vienovė. Kartu toji vienovė yra ir aukščiausiasis grožis, grožio šaltinis. Plotinas grožį supranta hierarchiškai: protas — pirminis grožis, o kūniškasis ir dvasinis grožis — tai tik parengiamosios pakopos kelyje į aukščiausiąjį grožį. Visa būtis, Plotino nuomone, yra persmelkta šviesos, kuri yra grožio šaltinis. Grožis Plotino suprantamas grynai intelektualiai, kaip gryna dvasinė sritis.

Antologijoje ištisai spausdinami du Plotino traktatai apie grožį — tai pirmosios eneados šeštasis ir penktosios eneados aštuntasis traktatai.

ENEADOS

I, 6. Apie grožį

Grožis labiausiai išryškėja regėjime. Jis juntamas ir klausantis žodžių junginių, ir visų rūšių muzikoje, nes ir melodija, ir ritmas yra gražu. O pakilus aukščiau jutimų, yra gražūs ir įpročiai, ir poelgiai, ir būdo bruožai, ir mokslai; yra ir dorybių grožis. O ar yra kas aukščiau viso to, paaiškės vėliau. Nuo ko gi priklauso, kad kūnai atrodytų gražūs ir kad klausa suvoktų garsus kaip gražius? Ir pagaliau kokiu būdu yra gražu visa, kas susiję su siela? O ir ar

visa tai yra gražu dėl vieno ir to paties? O gal kūno grožis — tai viena, o viso kito grožis — tai kita? Galų gale ar egzistuoja kokios grožio rūšys, ar tik šitas vienintelis grožis? Juk vieni daiktai, pavyzdžiui, kūnai, yra gražūs ne dėl to, kas juose glūdi, o dėl sąveikos su kitais daiktais; kiti yra gražūs savaime, pavyzdžiui, dorybės prigimtis. Bet ir tie patys kūnai kartais atrodo gražūs, o kartais — ne, todėl būti kūnu reiškia viena, o būti gražiam — kita. Bet kas gi tuomet glūdi kūnuose? Pirmiausia reikia išnagrinėti šitai. Tad kas yra tai, kas jaudina žiūrinčiųjų regėjimą, patraukia žvilgsnį į save, masina ir verčia mėgautis vaizdu? Šitai suvokę ir lyg laiptais kopdami aukštyn gal išvysime ir kitus dalykus.

Beveik visi teigia, kad, taip sakant, regėjimo grožį kuria dalių darnumas — tiek vienų dalių su kitomis, tiek ir su visuma — bei prie to pridėta graži spalva. Jiems ir apskritai visiems kitiems būti gražiems reiškia būti darniems ir saikingiems. Jiems joks vientisas daiktas nebus gražus, o gražus būtinai bus sudėtingas, ir graži jiems bus visuma, o kiekviena dalis atskirai neturės savyje to, kas yra gražu, o tai jos įgys tik susitelkdamos į visumą, kad ji būtų graži. Bet jeigu graži visuma, turėtų būti gražios ir dalys, nes visuma susideda ne iš bjaurių dalių, ir grožis turi apimti viską. Šiems žmonėms už grožio ribų atsidurs gražios spalvos (pavyzdžiui, saulės šviesa), nes jos vientisos ir pasižymi grožiu ne dėl dalių darnumo. O kuo gi gražus auksas? Ir kodėl gražu naktį regėti žaibą ir žvaigždes? Panašiai ir garsų srityje atkristų tai, kas vientisa, nors dažnai, atskiriems tonams susiliejus į gražią visybę, esti gražus ir kiekvienas pavienis tonas.

Kadangi tas pats veidas, išlaikydamas tą patį darnumą, kartais atrodo gražus, o kartais — ne, kaip tada nepripažinti, kad darnumui būti gražiam reiškia kažką kita ir kad tai, kas darnu, yra gražu visai dėl ko kito? O jei kalbėsime apie gražius įpročius ir žodžius darnumo požiūriu, ką tuomet galėtume laikyti gražių įpročių ar įstatymų, ar pažinimo, ar mokslų darna? Kaipgi galėtų būti darnūs vieni kitų atžvilgiu teoriniai teiginiai? Jei dėl to, kad jie atitinka vienas kitą, tai juk atitikimą ar net visišką sutarimą matome ir tarp blogų teiginių. Pavyzdžiui, teiginį „Nuosaikumas — kvailystė“ atitinka, atliepia ir su juo abipusiškai dera teiginys „Tei-

singumas — taurus naivumas“. O sielos grožis yra visokeriopa dorybė, ir šis grožis yra tikresnis už anksčiau paminėtų daiktų grožį. Bet kaip tai yra darnu? Nors ir egzistuoja daugiau sielos dalių, bet jos nedera nei kaip dydžiai, nei kaip skaičiai. Tad kokiu gi santykiu pasižymi sielos dalių arba teiginių išdėstymas arba sumaišymas? Kas tuomet būtų proto grožis, jei protas yra pats sau vienas?

2. Taigi grįžkime atgal ir nustatykime, kas vis dėlto kūnuose pirmiausia yra gražu. Mat yra kažkas, kas iš pirmo žvilgsnio pajuntama, jog gražu, ir ką siela suvokia tarsi žinodama, o atpažinusi priima ir lyg prie to prisiderina. O susidūrusi su kuo nors bjauriu, siela nuo to nusisuka, atmeta, atsisako, nes tai su ja nedera. Tad mes teigiame, kad siela, būdama tuo, kuo yra iš prigimties, ir priklausanti aukštesnei tarp to, kas egzistuoja, esybei, kai pamato ką nors giminiška arba to, kas jai giminiška, pėdsaką, ji džiaugiasi, jaudinasi, sieja su savimi ir prisimena save ir tai, kas yra jos. Taigi koks tad yra panašumas čia esančių ir aukštesniųjų gražių dalykų? Juk jei yra toks panašumas, tai tie dalykai bus panašūs; bet kaipgi gali būti gražūs anie ir šie dalykai? Mes sakome, kad yra gražūs, nes sąveikauja su idėja (εἶδος)[1]. Mat visa, kas yra be formos, bet iš prigimties gali įgyti formą ir idėją, kol neturi logoso[2] ir idėjos, tol yra bjauru ir yra už dieviškojo logoso ribų. Šitai tikrai yra bjauru. Bjauru yra ir tai, ko dar neapvaldė forma ir logosas nepasidavus materijai, kad jai būtų visais atžvilgiais suteikta forma pagal idėją. Taigi įsiskverbdama į materiją, idėja sujungia ir sutvarko tai, kas iš daugelio dalių turi tapti vienove, ir taip viską suderinusi sukuria vieną junginį, nes ji pati yra vienalytė, tad vienalyčiu turi tapti ir tai, kas jos įforminama, jeigu tai tik yra įmanoma tam, kas susideda iš daugybės dalių. O kai viskas tampa suvienyta, tuomet čia įsitvirtina grožis, kurio tenka ir dalims, ir visumai. O kai idėja susiduria su tuo, kas jau yra vienovė ir kas jau sudėta iš lygių

[1] Čia platoniškoji sąvoka εἶδος dažniausiai verčiama žodžiu *idėja* (kai kada — *forma*). Plotinas šiai sąvokai teikė labiau apibrėžtą prasmę negu Platonas. Mąstyme, pasak Plotino, susitinka mąstantysis ir mąstomasis dalykas. Pastarąjį Plotinas ir vadina *eidosu*, o su mąstymu sutapęs *eidosas* vadinamas *idėja*. *Eidosas* Plotinui ne tik tam tikras bendrumas, bet ir konkretus individualumas.

[2] Sąvoka λόγος, kuri čia dažniausiai reiškia savokinę idėjos išraišką, neverčiama.

dalių, tai ji persiduoda visumai, pavyzdžiui, kaip kad menas gali perteikti grožį visam pastatui kartu su jo atskiromis dalimis, o prigimtis — atskiram akmeniui. Šitaip kūnas tampa gražus, sąveikaudamas su iš dievų atėjusiu logosu.

3. Kas gražu, atpažįsta tam skirtas sielos sugebėjimas, už kurį nieko nėra svarbesnio, vertinant tai, kas jai priklauso, net ir tais atvejais, kai vertinti padeda ir likusi sielos dalis. Galbūt ir ji pati viena skelbia sprendimus, suderindama juos su joje esančia idėja, kuria spręsdama naudojasi tarsi tikslumo matu. Tačiau kaip derinasi tai, kas priklauso kūnui, su tuo, kas egzistuoja iki kūno? Kaip gali namų statytojas, suderinęs namo išorę su vidine namo idėja, teigti, kad namas yra gražus? Ar ne todėl, kad tas išorinis namas, jei nuo jo atskirtum akmenis, ir yra vidinė idėja, kurią jame paskleidė išorinės materijos masė ir kuri, būdama nedaloma, pasirodo daug kur? Taigi kai tik juslinis suvokimas užčiuopia kūnų idėją, sukausčiusią ir įveikusią prigimtį, priešingą jai dėl to, kad ji beformė, bei išvysto formą, dailiai iškylančią virš kitų formų, tai jis, sujungęs į visumą tai, kas padrika, iškelia ir įveda tą visumą į jau nedalomą vidų bei suteikia vidinei sferai tai, kas su ja derinasi, ją atitinka ir yra jai malonu — kaip tauriam žmogui yra malonūs ryškėjantys jaunuolio dorovingumo požymiai, derantys su jo vidine tiesa.

Spalvos grožis yra vientisas formos dėka ir dėl to, kad jis įveikia materijoje glūdinčią tamsą dalyvaujant nekūniškai šviesai, kuri yra ir logosas, ir idėja. Todėl ir pati ugnis, palyginti su kitais kūnais, yra graži, nes ji užima idėjos vietą kitų elementų atžvilgiu dėl to, kad kyla aukštyn ir yra lengviausia iš kitų kūnų, nes ji artima tam, kas nekūniška. Ji pati nepriima į save kitų kūnų, o visi kiti ją priima. Mat ji šildo kitus, ji neatšąla ir iš karto nusidažo spalva, o kiti kūnai iš jos gauna spalvos idėją. Taigi ji šviečia ir švyti tarsi būtų idėja, o ko spalvos grožis neįveikia, tas yra blankus savo šviesa, negražus, nes nesąveikauja su vientisa spalvos idėja.

Negirdimos garsų dermės, sukurdamos ir girdimas garsų dermes, paskatino sielą suvokti grožį, tarsi parodydamos tai, kame yra idėja. Juslinius garsus dera matuoti skaičiais taikant ne bet kokį principą, o tik tokį, kuris padeda idėjai įsigalėti ir įveikti materiją.

Tad tiek apie gražius juslinius dalykus, kurie tarsi ištrūkę atvaizdai ir šešėliai perėjo į materiją, ją išgražino ir savo pasirodymu mus sužavėjo.

4. O aukštesnįjį grožį, kurio jau nelemta pajusti pojūčiais, bet kurį mato ir apie kurį kalba siela be jokios jutimo organų pagalbos, reikėtų nagrinėti palaipsniui kylant vis aukščiau, palikus pojūčius apačioje. Kaip ir apie jusliškai suvokiamą grožį negali kalbėti tas, kuris jo nematė ir nesuvokė, kad tai gražu, tarsi iš pat pradžių būtų aklas, taip visiškai negali kalbėti apie verslų grožį tas, kuris nesuprato tų verslų, mokslų bei kitų panašių dalykų grožio; lygiai taip pat ir apie dorybės spindesį negali kalbėti tas, kuris neįsivaizdavo, koks yra gražus teisingumo ir išmintingumo veidas, — tokia graži nėra nei Vakarė, nei Aušrinė žvaigždė. Mat reikia tai pamatyti ir būti tokiems, kurių siela regi šitokius dalykus, o pamačius — džiaugtis, žavėtis ir jaudintis kur kas labiau nei jusliniu grožiu, nes čia jau prisiliečiame prie tikrojo Grožio. Jausmai, kuriuos sukelia tai, kas iš tikrųjų yra gražu, privalo būti tokie: sumišimas ir malonus sukrėtimas, ir ilgesys bei geismas, ir nerimas, lydimas palaimos jausmo. Šitai galima patirti (ir visos sielos patiria) iš to, kas yra nematoma, ir apskritai labiau tai pajunta tos sielos, kurios yra labiau linkusios mylėti, panašiai kaip kūnų geidžia visi, bet ne visi vienodai dėl to kankinasi; kai kurie — ypač stipriai. Apie juos ir sakoma, kad jie myli.

5. Taigi linkusių mylėti paklauskime — kas nejuntama. Kokius jausmus jums sukelia vadinamieji gražūs verslai ir gražūs papročiai, ir išmintingi bei apskritai dorybingi darbai bei nusiteikimas, ir sielų grožis? Ir ką jūs jaučiate išvydę grožį savo viduje? Ir kaip jūs džiūgaujate ir jaudinatės, ir kaip trokštate būti patys savimi, išsilaisvinę nuo kūnų? Tai pajunta iš tikrųjų mylintys. O kas gi sukelia šitokius jausmus? Tai — ne pavidalas, ne spalva, ne koks nors dydis; šitai susiję su siela; ji pati yra bespalvė, bespalvė ir jos išmintis bei kitokių dorybių spindesys. Šitokius jausmus sukelia tai, ką jūs matote savyje arba kitame žmoguje, — sielos didybė ir teisingas būdas, tyra išmintis ir narsumas, pasižymintis „griežtu veidu“[3],

[3] *Homeras.* Iliada, VII, 212.

orumas bei kuklumas, klestintis ramioje, tylioje, bejausmėje būsenoje, ir visa tai apšviečiantis dieviškasis protas.

Kodėl gi, žavėdamiesi ir mylėdami šiuos dalykus, jūs vadinate juos gražiais? Mat šitai yra ir šitaip atrodo (ir niekas, tai pamatęs, niekada nepavadins kaip nors kitaip) tikroji būtis. Bet kas gi ta tikroji būtis? Ogi tai, kas gražu. Tačiau juk protas dar trokšta žinoti, kokia būtis padarė sielą vertą meilės. Kas gi visose dorybėse lyg šviesa krinta į akis? O gal patiems paėmus priešingus dalykus — tai, kas sielai bjauru, priešpriešinti grožiui? Galbūt bus naudinga tam, ką mes nagrinėjame, išsiaiškinti, kas gi yra bjauru ir kodėl taip atrodo. Tebūnie siela bjauri, pasileidusi ir neteisinga, kupina daugybės aistrų ir didžiulės sumaišties, jaučianti baimę dėl savo bailumo, pavydą dėl smulkmeniškumo, galvojanti apie viską, apie ką tik galvoja mirtingos ir žemos būtybės, visaip iškrypusi, linkusi į nepadorius malonumus, gyvenanti gyvenimą taip, kad bjaurastį, kurią ji patiria dėl kūno, suvokia kaip malonumą. Ar mes nepasakysime, kad ši bjaurastis prisišliejo prie jos kaip išorinis blogis, kuris ją suteršė, padarė nedorą ir sumaišė su didžiule yda, ir kad siela nebeturi nei švaraus gyvenimo, nei švaraus jausmo, o sumišusi su blogiu gyvena blankų gyvenimą, labai susipynusį su mirtimi, ir ji jau nebemato to, ką reikia matyti sielai, ir jau negali pasilikti savyje, nes ją nuolat traukia tai, kas yra išorėje, tai, kas žema ir kas tamsu. Todėl manau, kad siela, būdama nešvari ir visąlaik traukiama polinkių į tai, kas priklauso juslumui, turėdama daug to, kas sumišę su kūnu, ir susijusi su daug kuo materialiu bei įsileidusi į save svetimą idėją, pasikeitė, nes susimaišė su tuo, kas yra žema. Panašiai kas nors, įklimpęs į molį ar dumblą, jau negali atrodyti toks gražus, koks buvo; tik nuvalęs molį ir dumblą vėl gali pamatyti pirmykštį grožį. Taigi bjaurumas čia atsirado dėl to, kad įsimaišė tai, kas svetima, o kad vėl išryškėtų grožis, reikia apsiplauti ir apsišvarinti, įgyti pirmykštį pavidalą. Sakydami sielą esant negražią, mes galėtume teisingai pabrėžti, jog ji tokia dėl to, kad yra sudrumsta ir susimaišiusi, linkstanti į kūną ir materiją. Ši sielos bjaurastis atsiranda dėl to, kad siela nėra nei švari, nei gryna, kaip ir auksas su žemės priemaišomis. O kai žemės priemaišos pašalinamos, auksas tampa gražus, o atskirtas nuo to, kas jam

svetima, jis lieka tik vienas pats su savimi. Lygiai taip pat ir siela, atsiribojusi nuo geidulių, kuriuos ji turi dėl kūno, su kuriuo itin glaudžiai bendrauja, išsilaisvinusi nuo kitų aistrų ir apsivaliusi nuo to, ką ji įgijo įsikūnydama, palikusi viena, nusimeta visą bjaurumą, gautą iš kitos prigimties.

6. Taigi, kaip teigia senųjų pamokymai, ir skaistybė, ir narsumas, ir bet kokia dorybė, ir pati išmintis yra apsivalymas. Todėl misterijos teisingai primena, kad neapsivalęs gulės purve net ir Hade, nes tai, kas nešvaru, dėl ydingumo artima purvui. Panašiai ir kiaulės, kurių kūnai nešvarūs, džiaugiasi šitokiu purvu. O kas gi galėtų būti tikroji skaistybė, jei ne šalinimasis kūno malonumų ir ne vengimas jų, kaip nešvarių ir nevertų to, kas švaru. Narsumas — tai nesibijojimas mirties. O mirtis — tai sielos atskyrimas nuo kūno. O šito nesibijo tas, kuris mėgsta būti vienas. Didžiadvasiškumas yra panieka čia esantiems žemiškiems dalykams. Išmintis — tai mąstymas, nusigręžiantis nuo to, kas žema, ir vedantis sielą aukštyn. Taigi apsivaliusi siela tampa idėja ir logosu, visiškai bekūnė, protinga ir pilna dieviškumo, kuris yra grožio ir visa ko, kas jam artima, šaltinis. Tad siela, priartėjusi prie proto, ir yra didesnis Grožis. O kadangi protas ir visa, kas kyla iš proto, yra artimas ir nesvetimas sielai Grožis, tai tuomet siela iš tikrųjų tampa siela savo esme. Todėl teisingai manoma, kad sielai tapti Gėriu ir Grožiu — reiškia tapti panašiai į Dievą, nes Grožis yra iš Ten, kaip ir kita daiktų prigimtis. Dar tiksliau, tikroji būtis yra gražumas, o kita prigimtis yra bjaurumas. Bjaurumas ir pirminis blogis yra tapatūs, kaip tapatu yra tai, kas gera ir gražu arba gėris ir gražumas. Taigi panašiai reikia nagrinėti, kas gražu ir gera ir kas bjauru ir bloga. Pirmiausia pagrindu reikia imti tapatų gėriui gražumą; iš čia ir protas tampa Grožiu. O kiti dalykai, glūdintys veiksmuose ir darbuose, yra gražūs dėl formą teikiančios sielos. Tad ir vadinamuosius kūnus gražius padaro siela, nes ji, būdama dieviškasis pradas ir tarsi Grožio dalis, ką tik paliečia ir ką tik užvaldo, padaro gražų tiek, kiek tik jis gali to Grožio priimti.

7. Taigi vėl reikia pakilti prie Gėrio, į kurį veržiasi kiekviena siela. O jei kas nors yra Jį matęs, tas žino, apie ką aš kalbu, sakydamas, jog Gėris yra gražus. Jis, kaip Gėris, yra geidžiamas, Jo

trokštama ir Jį pasiekia tik tie, kas pakyla aukštyn ir atsigręžę į Gėrį nusimeta nuo savęs tai, kuo yra prisidengę, leisdamiesi žemyn (panašiai kaip žmonės, prieš įeidami į dievams skirtas šventyklas, privalo apsivalyti ir nusimesti drabužius ir įžengti vidun nuogi), kad kiekvienas jų, kildamas aukštyn ir vengdamas visko, kas svetima Dievui, pats sau vienas pamatytų tik Jį — nesudrumstą, vientisą, švarų, nuo kurio viskas priklauso ir į kurį visi žvelgia, dėl kurio viskas ir egzistuoja, ir gyvena, ir mąsto. Juk tai yra gyvenimo, mąstymo ir būties priežastis. Tad jei kas nors šitai išvysta, kokius meilės jausmus, kokius troškimus pajunta, trokšdamas su Juo susilieti, ir kaip maloniai jis būna sukrėstas! O dar neišvydusiam Jo yra būdinga siekti Jo kaip Gėrio, o tas, kas jau pamatė Jį, gali žavėtis Grožiu, apimtas malonaus jaudulio ir sukrėtimo, neturinčio žalingo poveikio, ir mylėti tikrąja meile, šaipytis iš stipraus geismo ir kitokių potraukių, niekindamas tai, ką iki šiol manė esant gražų. Šitai patiria tie, kurie, išvydę dievų ir demonų pavidalus, jau nebegali suvokti kitų kūnų grožio. O ką mes manome apie tą, kuris mato absoliutų Grožį patį savaime, tyrą, nesuteptą nei kūno, nei medžiagos, ne žemėje ir ne danguje (kitaip jis nebūtų grynas)? Mat visa šitai yra išoriniai su priemaišomis dalykai, o ne pirminiai, bet atsiradę iš ano. Tad jei jis mato tai, kas viskam vadovauja, kas duoda, likdamas pats savyje, ir nieko nepriima į save, tai kokio jam dar bereikia grožio, kai jis, būdamas Jo akivaizdoje, mėgaujasi Juo ir darosi į Jį panašus? Kaip tik šitai ir yra pirminis Grožis, kuris mylinčius Jį daro gražius ir vertus meilės. Taigi sielų laukia sunkios ir įtemptos varžybos dėl Jo, dėl Jo dedamos visos pastangos, kad neliktų be nuostabaus reginio, kurį išvydęs žmogus tampa palaimintas, nes išvydo palaimos kupiną vaizdą, o nepamatęs Jo — nelaimingas. Ir nelaimingas ne tas, kuriam neteko pamatyti gražių spalvų ar kūnų, ar kuris neįgijo galios ar valdžios, ar karalystės, o tas, kuris nesurado to Vienintelio, dėl kurio reikia atsisakyti ir turtų, ir karalystės, ir viešpatavimo visoje žemėje, jūroje ir danguje, kad atmetus ir paniekinus visa tai, atsigręžus į Jį, būtų galima Jį išvysti.

8. Bet kaipgi atsigręžti? Kokiu būdu? Kaip galima išvysti neapsakomą Grožį, glūdintį nelyg šventyklų viduje ir neišeinantį išorėn,

kur Jį galėtų išvysti visi, net ir neįšventintieji? Taigi tas, kas gali, teeina ir teseka paskui jį vidun, palikęs lauke tai, kas akimis matoma, ir neatsigręždamas į ankstesnį kūnų spindesį. Reikia, kad jis, išvydęs kūnų grožį, nesiartintų prie jų, o supratęs, jog tai yra atvaizdai, pėdsakai ir šešėliai, bėgtų prie To, kurio atvaizdai jie yra. O jei kas nors vaikytųsi tų atvaizdų, norėdamas įgyti juos kaip kažką tikrą, atsitiktų taip, kaip tam, apie kurį užsimena, man regis, vienas mitas: Narcizas, pamatęs vandenyje raibuliuojant gražų savo atvaizdą, panoro jį pasičiupti ir, nėręs į gelmę, pradingo. Tokiu pat būdu ir tas, kas laikosi gražių kūnų, neatsiskyręs nuo jų, ne kūnu, bet siela pasineria į tamsias ir protui nemielas gelmes, likdamas ten lyg aklasis Hade, — ir čia, ir ten bendraus su šešėliais. Ar gali kas teisingiau patarti: bėkim į brangią tėvynę![4] Bet koks tai bėgimas? Ir kaip mums išvykti? Taip, kaip Odisėjas bėgo nuo burtininkės Kirkės ar Kalipsės. Šitaip pasakojama ir, man regis, užsimenama, kad jis nenorėjęs pasilikti, nors ir turėjęs malonumo akims bei sočiai žavėjęsis jusliniu grožiu. Mūsų tėvynė ten, iš kur atėjome, ir ten mūsų Tėvas. Tai kokia gi ta kelionė ir bėgimas? Ne kojomis ją reikia įveikti. Mat kojos nešioja šen bei ten, iš vieno krašto į kitą. Ir nereikia tam ruošti vežimo su arkliais ar kokio jūros plausto, bet viso to reikia nepaisyti ir į tai nesidairyti, ir užsimerkus tarsi pakeisti savyje vieną matymą kitu, sužadinus tą regėjimą, kurį turi kiekvienas, bet kuriuo pasinaudoja nedaugelis.

9. Ką gi mato šis vidinis regėjimas? Ką tik pakirdęs, jis negali žiūrėti į tai, kas labai ryšku. Taigi pirmiausia reikia pripratinti pačią sielą žiūrėti į gražius verslus, po to į gražius kūrinius, — ne tuos, kuriuos sukuria menai, bet kuriuos kuria gerais laikomi žmonės. Po to pažvelk į sielą tų, kurie kuria gražius kūrinius. Kaipgi tu galėtum išvysti, kokį grožį turi gera siela? Sugrįžk į save ir pasižiūrėk. Ir jei tu pamatysi, kad tu pats dar negražus, daryk kaip daro skulptorius, kurdamas gražią skulptūrą: jis vienur nuskelia, kitur nugramdo, kai ką palygina, o kai ką pavalo, kol neišryškėja gražus skulptūros vaizdas. Taip ir tu pašalink, ko yra per daug, ištiesink, kas kreiva, nušveisk, kas tamsu, kad šviestų, ir nesiliauk

[4] *Homeras*. Iliada, II, 140.

kūręs savo atvaizdo tol, kol tau nesužėrės į Dievą panašus dorybės spindesys, kol tu nepamatysi, kad išmintingumas užkopė į šventąjį sostą. Jei tu tapai toks ir jei tu išvydai save patį ir tikrai susitikai su savimi, neturėdamas kliūčių būti tokioje vienovėje su savimi nei ko nors svetimo, kas būtų viduje sumišęs su tavimi, ir pats visas būdamas tik tikrąja šviesa, kuri neišmatuojama jokiu dydžiu ir neįspraudžiama į jokią nustatytą formą, o kita vertus, neįgyjanti jokio dydžio dėl savo begalinio pasklidimo, taip pat ir pats visas būdamas neišmatuojamas, nes didesnis už bet kokį matą ir talpesnis už bet kokį kiekį; jei tu išvydai, kad pats jau tapai toks, esi virtęs tikruoju regėjimu ir pasikliovęs pats savimi užkopei čionai jau be jokio vadovo, — įdėmiai pažvelk, nes tik šitokia akis regi didingąjį Grožį. O jei ketini žiūrėti ydomis aptraiškanojusiomis, neapvalytomis ir bejėgėmis akimis, jos negalės pažvelgti į tai, kas labai ryšku, nes jos nieko nematys, net jei ir kas kitas parodys, ką galima pamatyti čia pat šalia. Juk tai, kas mato, yra artima tam, kas matoma, ir jį, supanašėjusį, reikia prilyginti reginiui. Jokia akis niekada nebūtų pamačiusi saulės, jei pati nebūtų tapusi panaši į saulę, ir siela niekada neišvystų to, kas gražu, pati netapusi graži. Todėl iš pradžių tebūnie kiekvienas panašus į Dievą ir gražus, jei jis nori išvysti Gėrį ir Grožį. Mat iš pradžių kildamas aukštyn, jis pasieks Protą ir ten pamatys visas gražias formas (εἶδος), ir pasakys, jog šitai yra Grožis ir idėjos (ἰδέα). O joms, kaip Proto ir būties pradams, viskas gražu. O tai, kas yra už Proto ribų, mes vadiname Gėriu, kurį gaubia iš jo kilęs Grožis. Apskritai tokį gėrį mes vadiname pirminiu Grožiu. Kai mąstymą nagrinėjame paimtą atskirai, mąstymo Grožį vadiname idėjų (εἶδος) buveine, o Gėrį, esantį anapus jo — Grožio šaltiniu ir pradu. Arba Gėrį ir pirminį Grožį reikia tapatinti. Kad ir kaip būtų, Grožis yra Ten.

V, 8. Apie protingąjį grožį

Kadangi mes sakome, jog tas, kuriam atsiskleidė protingojo grožio vaizdas ir kas suvokė tikrojo Proto grožį, tas sugebės mąstyti ir jo Tėvą, esantį aukščiau Proto, todėl pabandykime panagrinėti ir patys

sau išsiaiškinti — kiek galima išsiaiškinti šitokius dalykus, — kokiu būdu galima pažvelgti į Proto ir ano Kosmoso grožį.

Taigi, sakykim, krūvoje vienas šalia kito guli du akmenys — vienas netašytas, neturintis meno požymių, o kitas menininko rankos jau perdirbtas į dievybės ar kokio nors žmogaus statulą, — jei dievybės, tai charitės[5] arba kokios nors mūzos, o jei žmogaus, tai ne bet kokio, o tokio, kuriame menas įkūnijo tai, kas gražu visuose žmonėse. Taigi akmuo, meno dėka virtęs gražia forma (εἶδος), atrodys gražus ne dėl to, kad jis yra akmuo (juk tokiu atveju lygiai taip pat gražus būtų buvęs ir kitas akmuo), bet dėl formos, kurią jam suteikė menas. Taigi materija neturėjo šios formos, bet ji, pirmiau nei įsikūnijo akmenyje, slypėjo sumaniusiame kurti menininke. Ta forma menininke buvo ne todėl, kad menininkas turėjo akis bei rankas, bet todėl, kad jis buvo susijęs su menu. Taigi mene egzistuoja aukštesnio lygmens grožis. O grožis, kuris egzistuoja mene, pats savaime negali įsikūnyti; akmenyje įsikūnija kitas iš jo kilęs žemesnio lygmens grožis. Akmenyje įkūnytas grožis nėra nei grynas, nei toks, kokio norėjo menininkas, bet jo ten yra tiek, kiek akmuo pasidavė menui. O jei menas kuria tai, kas jis yra pats savaime ir pagal savo prigimtį, — o grožį jis kuria, remdamasis to, ką kuria, Logosu (idėja) — tai toks menas, turintis aukštesnio lygmens ir gražesnį meno grožį, negu jis pasireiškia meno kūrinyje, yra labiau ir tikriau gražus. Ir kiek grožis, įsikūnydamas materijoje, išplinta joje, tiek jis tampa silpnesnis už tą grožį, kuris yra vienovėje. Juk visa, kas išsisklaido, tolsta pats nuo savęs (jei tvirtumas, jis tampa mažiau tvirtas, jei šiluma — mažiau šilta, jei jėga — mažiau pajėgi, jei grožis — mažiau gražus). Bet kuris kuriamasis pradas privalo pats savaime būti stipresnis už tai, kas kuriama. Juk žmogų muzikantu daro ne muzikos nebuvimas, bet muzika, o iki juslinė muzika sukelia juslėmis suvokiamą muziką. O jei kas nors niekina menus dėl to, kad jie kuriami, pamėgdžiojant gamtą, tai pirma reikia pasakyti, kad ir gamtos tvariniai pamėgdžioja kitus dalykus. Be to, reikia žinoti, kad menai pamėgdžioja ne

---

[5] *Charitės* — senovės graikų geranoriškos, linksmos, malonios deivės.

tai, kas tiesiogiai matoma, bet jie siekia logosų (idėjų), iš kurių atsiranda ir gamta; taip pat menai daug ką kuria iš savęs ir, kaip turintys grožį, vienam ar kitam kūriniui prideda tai, ko jam trūksta iki tobulumo. Todėl ir Feidijas sukūrė Dzeusą[6] ne pagal kokį nors juslinį modelį, bet įsivaizdavęs jį tokį, koks jis atrodytų, jei panorėtų apsireikšti mūsų akivaizdoje.

2. Bet palikime menus ir panagrinėkime tai, kieno kūrinius jie, kaip sakoma, pamėgdžioja, ir esančius, ir laikomus gražiais iš prigimties — ir protingus gyvūnus, ir visa, kas neprotinga, ir ypač kas pasisekė formavusiam ir sutvėrusiam juos, įveikusiam materiją ir suteikusiam tokią formą, kokios panorėjo kūrėjas. Tad kas juose yra grožis? Akivaizdu, kad ne kraujas ir ne menstruacijos, o spalva, besiskirianti nuo anų dalykų, bei forma, antraip grožis būtų arba niekas, arba kažkas be formos, ar tiesiog kažkas, kas yra aplinkui, kaip materija. Taigi iš kur sutvisko Helenės, dėl kurios buvo varžytasi, grožis? Iš kur šitiek moterų, gražumu panašių į Afroditę, ir iš kur pačios Afroditės grožis? Iš kur jis, jei koks nors žmogus ar Dievas tikrai gražūs — ir tų, kurių grožis matomas mūsų akimis, ir tų, kurių nors ir nematomas, bet turi savyje galimą išvysti grožį? Kas visa tai, jei ne idėja, pereinanti iš kūrėjo į tai, kas atsirado; lygiai taip kaip ir mene (apie tai buvo kalbėta) ji pereina iš meno kūrėjo į meno kūrinius? Bet kaipgi taip? Juk gražūs ir kūriniai, ir materijoje glūdintis Logosas. Bet ar nėra grožis tas Logosas, kuris egzistuoja ne materijoje, o pačiame kūrėjuje — pirminis ir nematerialus, bet sujungiantis materiją į vienovę? O jei materijos masė būtų graži tik todėl, kad ji masė, tai kuriantysis Logosas, kadangi jis ne masė, turėtų būti negražus. Bet jei tiek mažos, tiek didelės materijos idėja yra ta pati ir jei ji, panaudojusi savo įtaką, vienodai sujaudina ir atitinkamai nuteikia reginčiojo sielą, tai grožį reikia aiškinti ne materijos masės dydžiu. Šitai paliudija ir tai, jog kol objektas yra mūsų išorėje, mes jo dar nematome, bet kai jis kaip idėja atsiduria mūsų viduje, jis pradeda mus veikti. O kaip kitaip, jeigu ne tik kaip idėja pro tokį plyšelį į mūsų vidų gali prasiskverb-

[6] Turima galvoje Feidijo sukurta Dzeuso statula Olimpijos Dzeuso šventykloje — vienas iš septynių pasaulio stebuklų.

ti tokia objekto masė? Kartu patenka ir didumas, didelis ne materijos mase, o savo idėja. Taigi tai, kas kuria grožį, privalo būti arba bjaurus, arba neutralus, arba gražus. Bet būdamas bjaurus, jis negalėtų kurti tai, kas priešinga jam. O kam neutralusis turėtų kurti tai, kas gražu, teikdamas tam pirmenybę, negu tam, kas bjauru? Tad egzistuoja šitokį grožį kurianti prigimtis, kuri iš anksto graži savaime; mes gi nei įpratę, nei mokėdami matyti, kas viduje, vaikomės išorinių dalykų, nesuvokdami, kad mus veikia tai, kas viduje; panašiai jei kas nors, matydamas savo paties šešėlį, siektų jo, nežinodamas, iš kur jis atsiranda. Aišku, kad siekiama ko kito ir kad grožį lemia ne didumas ir kad jis egzistuoja ir moksle, ir versluose, ir apskritai sielose. Juk iš tikrųjų didesnis grožis, kai tu kokiame nors žmoguje įžvelgi išmintį ir žaviesi juo, nematydamas jo veido, nes jis galėtų būti ir bjaurus. Bet tu, nekreipdamas dėmesio į išvaizdą, sieki įžvelgti vidinį jo grožį. Jeigu tas grožis dar neveikia tavęs taip, kad pavadintum šitokį žmogų gražiu, tai ir tu pats, pažvelgęs į savo vidų, negalėsi pasigėrėti savimi kaip gražiu. Taigi būdamas šitoks, veltui tu siektum grožio, nes siektum jo tuo, kas gėdinga ir negražu. Todėl žodžiai apie šitokius dalykus skirti ne visiems. O jei ir save pamatei gražų, atsimink tai, apie ką kalbėjome.

3. Taigi gamtoje esančio grožio Logosas yra materijoje glūdinčio grožio Pirmavaizdis. O gamtoje egzistuojančio grožio Pirmavaizdis yra dar gražesnis Logosas, glūdintis sieloje, iš kurios yra gamtoje esantis Logosas. Aiškiausiasis, jau priartėjantis prie grožio Logosas yra taurioje sieloje. Mat išpuošęs sielą ir suteikęs jai šviesą iš dar didesnės šviesos, tarsi iš egzistuojančio pirminio grožio, Logosas, pats būdamas sieloje, verčia daryti išvadą apie tai, koks gi yra tas, kuris pirmesnis už jį jau niekur kitur neįsikūnijantis, ir egzistuoja pats savaime. Todėl tai — jau nebe Logosas, o Kūrėjas, kuriantis grožio, egzistuojančio sielos substancijoje, pirminį Logosą.

Tai — Protas, amžinas, o ne kada-ne-kada esantis protas, nes jis atėjo į save iš šalies. Kokį tad jo atvaizdą galima įsivaizduoti? Juk bet koks jo atvaizdas bus susidarytas pagal tai, kas prasčiau. O būtina, kad šis atvaizdas atsirastų iš Proto, todėl Protą reikia įsivaizduoti ne per atvaizdą, o panašiai kaip visam auksui pavyzdžiu

imamas koks nors aukso gabaliukas ir, jei jis nėra grynas, jis išvalomas arba iš tikrųjų, arba žodžiu nurodoma, kad ne viskas čia auksas, o visoje krūvoje auksas yra tik štai tas, — taip ir čia iš esančio mumyse apvalyto proto ar, jei nori, iš dievų sužinome, koks protas glūdi juose. Mat visi dievai prakilnūs ir gražūs, ir jų grožis neapsakomas. Bet kas gi tai, dėl ko jie šitokie? Tai dėl proto, ir jie tokie todėl, kad protas juose veikia taip, kad būtų pastebimas. Jie yra šitokie dievai dėl proto, o ne dėl to, kad jų gražūs kūnai (juk ir kiti turi kūnus, bet tai nereiškia, kad jie yra dievai). Taigi dievai yra gražūs. Nebūna taip, kad jie kartais protauja, o kartais — ne, bet protauja jie visada bejausmiu, tvirtu, švariu protu, ir jie viską žino, ir pažįsta ne tai, kas žmogiška, bet tai, kas jų pačių, dieviška — tai, ką regi protas. Vieni iš dievų, būdami danguje ir turėdami laiko, nuolat tarsi iš tolo, iškėlę savo galvas, stebi tai, kas yra danguje; o kiti, būdami danguje, kurių buveinė yra dangaus skliaute ar virš jo, viešpatauja visame tenykščiame danguje. Mat Ten visa yra dangus, ir žemė yra dangus, ir jūra, ir gyvūnai, ir augmenija, ir žmonės, — visa šitame danguje yra dangiška. Jame esantys dievai neniekina nei žmonių, nei ko kito iš tenykščių, nes jie — Ten esantys. Jie patys, būdami ramybėje, užpildo visą tenykštę erdvę ir vietą.

4. Ten lengva gyventi. Ir tiesa jiems yra ir gimdytoja, ir maitintoja, ir buvimas, ir maistas, ir jie viską mato: ne tai, kam būdingas tapsmas, o kam būdingas buvimas, ir save mato kituose. Mat ten viskas vaisku, ir nėra nieko tamsaus nei nieko akinančio, kiekviena esybė mato kitą esybę iki pat gelmių ir visais atžvilgiais, o šviesa tik šviesą sutinka. Ir kiekvienas Ten esantis turi savyje visa ir, kita vertus, visa mato kitame, tad visa yra visur ir visa yra viskas, ir kiekvienas yra viskas, ir švytėjimas yra beribis. Kiekvienas iš Ten esančių yra didis, net ir mažas — didis. Ir saulė Ten — visos žvaigždės, ir kiekviena žvaigždė Ten — ir saulė, ir, kita vertus, visos žvaigždės. Kiekvienoje žvaigždėje ir pateka kita žvaigždė, ir atsispindi visa. Ir judėjimas Ten grynas, o judant netrukdo judėjimo priežastis, nes ji nesiskiria nuo judėjimo. Ir ramybė netrikdoma, nes ji nėra susijusi su tuo, kas nepastovu. Kas gražu, yra gražu ir nėra būdinga tam, kas negražu. Ir kiekvienas Ten vaikšto ne

kaip po svetimą žemę, bet kiekvienam tai, kur jis yra, ir yra tai, kas yra, ir tai juda kartu su juo, pavyzdžiui, jam kylant į viršų, iš kur jis yra, ir jis pats nėra viena, o jo užimama erdvė — kita. Jo pamatas — Protas, ir jis pats — Protas; ir būtų galima pamanyti, kad šis matomas, į šviesą panašus dangus pagimdo iš savęs sklindančią šviesą. Čia iš vienos dalies gali atsirasti kita dalis, ir kiekviena dalis gali būti tik dalis. O Ten kiekviena dalis visada atsiranda iš visumos ir vienu metu yra ir atskira dalis, ir visuma. Čia ji ir įsivaizduojama kaip dalis, bet akylam žvilgsniui gali atrodyti kaip visuma, jei kas nors atsiras toks pat akylas kaip Linkėjas[7], kuris, kaip byloja mitas, turėdamas tenykštį regėjimą, matė žemės gelmes.

Nuo tenykščio reginio nei pavargstama, nei juo persisotinama taip, kad būtų liautasi stebėti. Ir nėra tokios tuštumos, kad, ją užpildęs, būtum patenkintas pasiekęs tokį tikslą. Ir nėra Ten taip, kad vienas dalykas būtų vienoks, o kitas — kitoks, kad vienam iš Ten esančių nepatiktų tai, kas priklauso kitam. Ir viskas, kas Ten yra, yra tai, kas nesibaigia. Egzistuoja nepasotinamumas, bet toks, kad pasisotinimas neverčia jausti pasišlykštėjimo tuo, kuo pasisotinta. Mat regintysis mato vis daugiau ir, stebėdamas tiek beribį save patį, tiek reginius, paklūsta savo paties prigimčiai. O gyvenimas, kai jis yra švarus, nieko nekamuoja. Kas gi galėtų kamuoti tą, kuris tauriausiai gyvena? Juk gyvenimas — išmintis, o išmintis nėra įgyta samprotavimais, nes ji visada vientisa, ir jos niekam nepritrūksta, kad reikėtų jos ieškoti. Ji yra pirminė, o ne kilusi iš kitos išminties. Ir pati būtis yra išmintis, bet ne taip, kad tu iš pradžių esi pats, o po to tu — protingas. Todėl nėra jokios didesnės išminties, ir tikrasis pažinimas Ten egzistuoja kartu su protu ir atsiskleidžia kartu su juo (panašiai kalbama apie Dikės[8] santykį su Dzeusu). Iš tikrųjų visa, kas yra Ten, yra tarsi atvaizdai, stebintys patys save ir tuo mėgaujantys su didžiausia palaima. O išminties didybę ir galią galima suvokti iš to, kad išmintis apima visa ir yra

---

[7] *Linkėjas* — graikų mitų personažas, Mesenijos herojus, garsėjęs nepaprastu akylumu. Jis matydavo net tai, kas po žeme ir vandeniu. Kovodamas su Dioskūrais Likėjas buvo nubaustas.

[8] *Dikė* — senovės graikų teisingumo deivė, Dzeuso ir Temidės dukra.

sukūrusi visa, kas egzistuoja, ir kad visa seka ją, ir kad ji pati yra esinys, atsiradęs kartu, ir su juo ji sudaro vienybę, ir tenykštė būtis yra išmintis. Tačiau to mes dar nesuvokėme, nes manėme, kad pažinimas yra teoriniai teiginiai ir prielaidų sankaupa. Bet taip nėra ir čionykščiame pažinime. Jei kas nors dėl to ginčijasi, tegu būna taip, kaip dabar yra. O apie tenykštį pažinimą jį įžvelgęs Platonas pasakė, kad jis nėra svetimas tame, kas jam svetima[9]. O kaip tai yra, jis paliko mums išsiaiškinti ir suvokti, jei tik mes laikome save vertais šito jo kreipimosi. Tad galbūt geriau nagrinėti nuo čia.

5. Taigi visa, kas atsiranda, — ar tai būtų meno, ar gamtos kūriniai, — kuria tam tikra išmintis, ir kūrybai visur vadovauja išmintis. Jei kas nors kuria, remdamasis pačia išmintimi, tai šitokie išmintingi tampa ir menai. Bet juk menininkas, savo ruožtu, eina gamtos išminties link, kurios dėka jis ir pats atsirado. Gamtos išmintis nesudėta iš teorinių teiginių, bet visa tai yra tam tikra vienovė, ne sujungta iš daugybės į vienovę, bet greičiau ji savo vienovę atskleidžia daugybėje. Taigi jeigu kas nors ją laikys pirmine išmintimi, tai to pakanka, nes ji jau nebe iš to, kas „svetimas tame, kas jam svetima". O jei sakoma, kad Logosas glūdi gamtoje ir kad gamta yra Logoso šaltinis, mums kyla klausimas, iš kur gamta jį turi? Jei iš ko nors kito, tai kas tas kitas? Bet mes liausimės klausinėję, jei pripažinsime, kad Logosas atsiranda pats iš savęs. O jei sakysime, kad Protas, tuomet kyla klausimas, ar Protas pagimdė išmintį? Ir jei tai pripažinsime, tai iš kur jis ją pagimdė? Jei iš savęs paties, tai negali būti kitaip, kaip kad jis pats ir yra išmintis. Taigi tikroji išmintis yra būtis ir tikroji būtis yra išmintis, ir būties vertė — iš išminties, o kadangi ji iš išminties, tai ji yra tikroji būtis. Todėl esybės, kurios neturi išminties, nors ir atsirado iš kažkokios išminties, bet kuriose nėra išminties, — jos nėra tikrosios esybės. Todėl nereikia manyti, kad dievai ir tenykščiai palaimintieji Ten paiso mokslo teiginių, bet atskirai kiekvienas, kas priskiriama tenykščiams, yra puikus vaizdinys, koks, kaip įsivaizduojame, glūdi protingojo žmogaus sieloje, ir tie vaizdiniai yra ne pieš-

[9] Žr.: *Platonas.* Faidras, 247 d—e.

ti, o tikri. Todėl senovės žmonės sakė, kad idėjos (ἰδέα) yra esatis (ὄντα) ir esybės (οὐσίαι).

6. Aš manau, kad egiptiečių išminčiai, pasiremdami arba tiksliomis žiniomis, arba nuojauta, norėdami sumaniai perteikti tai, ką jie suprato, nesinaudojo rašmenimis, sudarančiais žodžius bei sakinius ir pamėgdžiojančiais garsus ir teiginių ištarimą, tačiau rašė hieroglifais ir kiekvieną atskirą daikto dalį pažymėję šventyklose atskiru hieroglifu, atskleidė to daikto detales. Todėl kiekviename hieroglife glūdi ir pažinimas, ir išmintis, tai ir konkretus, ir apibendrintas daiktas, bet jame nėra nei mąstymo, nei samprotavimo. Vėliau iš tos apibendrintos hieroglife glūdinčios išminties iškyla vaizdas kitur, jau išplėstas, išsamiai save atskleidžiantis ir nurodantis priežastis, dėl kurių jis yra kaip tik toks. Tad reikia stebėtis, kaip puikiai jis sukurtas. Kas matė hieroglifus, tas sakė, jog stebėjosi šia išmintimi, kaip ji, pati neturėdama esybės priežasčių, dėl kurių yra būtent taip, perteikia jas tam, kas kuriama pasiremiant šia išmintimi. Tad kas šitaip puikiai sukurta, tyrinėjant nedaug tepaaiškėja arba visai nepaaiškėja, bet jei kas tyrinėja, dar prieš tyrinėjimą ir apskaičiavimus turi būti šitoks, koks yra. Ką aš sakau, pabandykime suvokti iš vieno reikšmingo pavyzdžio, kuris pritiks viskam.

7. Nors mes sutinkame, kad šita Visybė atsirado iš kito šaltinio ir yra štai tokia, ar mes turime galvoti, kad jos Kūrėjas sumanė savyje žemę ir tai, kad ją reikia patalpinti viduryje, po to — vandenį ir kad jis būtų ant žemės, ir visa kita iš eilės iki dangaus, po to visą gyvūniją, ir kiekvienam gyviui atitinkamas formas, kokios egzistuoja, ir kiekvienam vidaus organus bei išorines dalis, o po to jis, viską šitaip išdėstęs savyje, ėmėsi darbo? Tačiau juk šitoks sumanymas yra neįmanomas, nes iš kurgi jis atsirado tame, kuris jo niekada nematė? Neįmanoma, kad gavęs jį iš kitur Kūrėjas dirbtų taip, kaip dabar dirba meistrai, naudodamiesi rankomis ir įrankiais. Mat rankos ir kojos atsiranda vėliau. Tad lieka tik galimybė, kad viskas egzistuoja kitame būvyje, ir kadangi nėra nieko tarp to, kas egzistuoja, ir tarp kito būvio, tarsi netikėtai pasirodo ano būvio vaizdinys bei paveikslas — arba savaime, arba padedant sielai apskritai, ar tam tikrai sielai (čia nėra jokio skirtumo).

Iš tikrųjų visa šitai kilo iš Ten, o Ten šitai yra dar gražiau, nes čia šitai yra sumišę, o kas yra Ten — nesumišę; čia viskas nuo pradžios iki galo yra užvaldyta idėjų (εἶδος). Iš pradžių materiją yra užvaldę elementų idėjos, po to virš vienų idėjų egzistuoja kitos idėjos, po to vėl kitos. Todėl sunku rasti materiją, kuri paslėpta po daugeliu idėjų. O kadangi ir ji, materija, yra kažkokia žemiausioji idėja, tai ir visa šita Visybė yra idėja, ir visi kiti daiktai — idėjos. Idėja buvo ir Pirmavaizdis. Buvo kuriama tyliai, nes kuriantysis pradas buvo esatis ir idėja. Todėl ir kūryba tokia nesunki, ji priklauso Visybei, tarsi ji ir būtų Visybė. Taigi jai nebuvo kliūčių, ir dabar ji valdo visa, nors vieni vykstantys dalykai trukdo kitiems. Bet tai netrukdo kūrybai ir dabar, nes kūryba yra tarsi Visybė.

Aš manau, kad jei mes būtume pirmavaizdžiai, esatis ir kartu idėjos, o kuriamoji idėja būtų mūsų esybė, tai mūsų kūryba pasiektų tikslą be vargo. Tačiau ir žmogus kuria savo paties vaizdą kitokį, nei tas, koks jis yra. Dabar tapęs žmogumi, jis, kaip visuma, nutolo nuo esybės. O nustojęs būti žmogumi, jis, kaip sako Platonas, „sklando aukštybėse ir valdo kosmosą“[10]. Atsiradęs iš visumos, jis ir kuria visumą. Bet juk mes apie tai kalbame dėl to, kad tu gali nurodyti priežastį, dėl kurios žemė yra viduryje ir kodėl ji yra apvali, ir kodėl šitokia žemės ekliptika; Ten šitaip yra ne todėl, kad taip turi būti ir taip sumanyta, bet todėl, kad taip yra, kaip yra, dėl to Ten yra šitaip puiku. Tai panašu į tai, jeigu išvada apie priežastį būtų padaryta dar prieš apskaičiavimus, nesiremiant prielaidomis, ir ne iš išprotavimo, ir ne iš sumanymo, bet dar prieš išprotavimą ir sumanymą, o svarstymas, įrodymas ir patvirtinimas — būtų vėliau. Taip yra dėl to, kad tai — pradžia, visa tai yra iš Ten ir yra kaip tik šitaip. Teisingai šia prasme sakoma, kad nereikia ieškoti pradžios priežasčių, o ypač tokios tobulos pradžios, kuri tapati pabaigai, nes ji — ir pradžia, ir pabaiga, ji yra kartu ir Visybė, ir jai nieko nestinga.

8. Taigi tai — pirmiausia yra Grožis, ir jis — visuma ir visur esanti visuma, kad tik jokiai daliai nepristigtų grožio. Ir kas gi pasakys, kad tai — negražu? Negražu yra tai, kur grožis yra ne

[10] *Platonas.* Faidras, 246 c.

kaip visuma, bet tik kaip dalis arba jo nėra nė kiek. Bet jei tai negražu, tai kas gi yra gražu? O kas yra pirmiau už jį, tam jau nėra reikalo būti grožiu, o pirmąkart tapęs reginiu (nes jis — forma ir stebėjimo objektas protui), tampa keliančiu žavesį vaizdu. Todėl ir Platonas, norėdamas šitai išreikšti, vaizduoja savo Kūrėją, kad mums būtų aiškiau, pritariantį tam, kas padaryta, tuo norėdamas parodyti Pirmavaizdžio ir idėjos grožį kaip žavėjimosi vertą dalyką. Juk kai kas nors stebisi viskuo, kas yra sukurta pagal kitą daiktą, tai stebisi ir tuo, pagal ką tas daiktas yra sukurtas. Nenuostabu, jei jis nesuvokia, ką patiria, nes ir mylintys, ir apskritai besižavintys čionykščiu grožiu, nesuvokia, kad šis grožis atsiranda per aną tenykštį Grožį. O jis atsiranda būtent per aną. O kad Platonas priskiria savo posakį „Kūrėjas nudžiugo" Pirmavaizdžiui, tai šitai tinkamai paaiškina vėlesniais žodžiais. Mat jis pasakė: „Kūrėjas nudžiugo ir panoro padaryti kūrinį dar labiau panašų į Pirmavaizdį"[11], nurodydamas, koks yra Pirmavaizdžio Grožis, nes tai, kas atsirado iš Jo, yra gražu, ir tai yra, taip sakant, tarytum Jo paveikslas. Bet jei Pirmavaizdis nebūtų labai gražus dėl kažkokio neapsakomo grožio, tad kas gi būtų gražiau už tai, kas matoma? Todėl neteisūs tie, kurie peikia tai, kas matoma, nebent tai visiškai nėra Pirmavaizdis.

9. Taigi įsivaizduokime protu šitą Kosmosą, kad kiekviena jo dalis yra tokia, kokia ji yra, ir nesusilieja, kiek tai įmanoma, su kitomis dalimis į vieną; o kai pasirodo kas nors, iš išorės panašus į kamuolį, tuojau pat atsiranda ir saulės, ir kartu kitų žvaigždžių vaizdinys, ir matyti žemė ir jūra, ir visa gyvūnija, tarsi ant vaiskaus rutulio, ir iš tikrųjų viską galima išvysti. Tegu sieloje lieka tam tikras šviesus rutulio vaizdinys, talpinantis savyje viską, kas juda ir kas yra ramybėje, arba turintis tokius dalykus, kurie čia juda, čia yra ramybėje. Išsaugodamas šį rutulio vaizdinį, įsivaizduok savyje kitą, negalvodamas apie jo masę, užimamą erdvę, materialumo suvokimą ir nebandyk įsivaizduoti jo mažesnio dydžio — tuomet kreipkis į Dievą, sukūrusį tą rutulį, kurio atvaizdą tu turi, melsk, kad Jis ateitų pats. Ir gal Jis ateis, nešdamas savo paties

[11] *Platonas.* Timajas, 37 c.

Kosmosą su visais kitais dievais jame, būdamas ir vienas, ir visi kartu, nes kiekvienas Dievas yra visi dievai, susijungę į visumą, skiriasi jie tik galia; bet remiantis ta vienintele dažnai pasireiškiančia galia, jie visi — vienas Dievas, o dar geriau, vienas Dievas — jie visi, dievai. Mat Jis neišnyksta, kai jie visi atsiranda, bet jie yra visi kartu, o, kita vertus, kiekvienas yra atskirai nuolatinėje būsenoje, neturėdamas jokios juslėmis suvokiamos formos. Mat priešingu atveju vienas būtų vienur, o kitas — gal kitur, ir kiekvienas būtų ne visas savyje. Jis neturi kitokių dalių nei kiti ar Jis pats, ir kiekviena visuma nėra išskaidyta galia, esanti tokia tiek, kiek joje yra išmatuojamų dalių. Tai yra ištisa galia, nutįsusi į begalybę ir iki begalybės galinga. Jis yra neaprėpiamas ir Jo dalių skaičius — beribis. Kas pasakys, kur Jo dar nėra? Aišku, kad didžiulis ir šis dangaus skliautas, ir visos jame glūdinčios jėgos, bet jis būtų buvęs didesnis, ir net būtų neįmanoma nusakyti, kokio didumo, jei jame neslypėtų ir tam tikra ribota, todėl menka kūniškoji jėga. Gal kam nors atrodys didelė ugnies bei kitų kūnų jėga? Tik nepažindami tikrosios jėgos, šitas jėgas įsivaizduojame kaip deginančias ir naikinančias, ir kankinančias, ir padedančias gyvūnijai atsirasti. O jos naikina todėl, kad ir pačios yra naikinamos, ir gimdo dėl to, kad ir pačios gimsta. O tenykštė jėga turi vien būtį ir vien gražią būtį. Ir kaip galėtų būti grožis be būties, kaip egzistuotų būtis be grožio? Be grožio nėra ir būties. Todėl būtis būtina, nes ji tapati grožiui, todėl ir grožio trokštama, nes jis yra būtis. Ar reikia aiškinti, katras iš jų yra katro priežastis, jei prigimtis yra viena? Netikrai būčiai reikia jai primesto gražaus atvaizdo, kad ir atrodytų graži, ir apskritai egzistuotų. Ir būtis egzistuoja tiek, kiek ji įgyja grožio priklausomai nuo idėjos, tapdama tiek tobulesnė, kiek ji gauna grožio, nes graži būtis yra daug tikresnė būtis.

10. Todėl Dzeusas, nors ir būdamas seniausias iš kitų dievų, kuriuos jis pats valdo, pirmas traukia stebėti šito reginio. Paskui jį eina kiti dievai, dievybės ir sielos, sugebančios tai matyti. Kosmosas pasirodo jiems iš tam tikros neapibrėžtos vietos, ir aukštai virš jų pasikėlęs viską nušviečia, pripildo spindesio ir apakina žemiau stovinčius. Šie nusisuka, tarsi negalėdami žiūrėti į Jį lyg į saulę. Vienus Jis sulaiko, ir jie ima žiūrėti, o kiti juo labiau sutrinka, juo

labiau nuo Jo atsitraukia. O sugebantys žiūrėti žiūri į Jį ir į tai, kas Jam priklauso, ir kiekvienas ne visada nusineša su savimi vieną ir tą patį vaizdą — vienas, atidžiai pažvelgęs, išvysta šviečiantį teisingumo šaltinį ir pradą, o kitas prisipildo išminties reginio, — ne tokios išminties, kokią turi žmonės, kai ją turi. Mat šioji išmintis tam tikra prasme pamėgdžioja Aną, kuri, išsklisdama visur, lyg po visą Kosmoso plotą, atrodo tobula tiems, kurie buvo matę daugybę aiškių reginių. Taigi dievai stebi ir po vieną, ir visi kartu: taip pat ir sielos, kurios Ten mato visa ir yra iš jo atsiradusios, todėl jos visa ir apima; ir jos pačios yra visame kame nuo pradžios iki pabaigos, ir egzistuoja Ten tiek, kiek savo prigimtimi sutampa su tuo visa tai būna tais atvejais, kai jos dar nėra atsiskyrusios nuo visumos.

Taigi šitai matydamas, Dzeusas ir bet kuris iš mūsų, kuris kartu su juo yra apimtas meilės, mato vientisą Grožį, regimą visur, ir pats dalyvauja tenykščiame Grožyje. O jis visur skleidžia šviesą ir užlieja ja Ten atsidūrusius. Taigi ir jie patys tampa gražūs. Taip dažnai, užlipę į aukštumas, kur žemė turi gelsvą atspalvį, žmonės patys įgauna šį atspalvį, supanašėdami su ta žeme, į kurią jie įžengė. Tenykščiame pasaulyje žėrinti spalva yra grožis, negana to, visa Ten iki galo yra spalva ir grožis. Juk grožis — tai ne kas kita, kaip tai, kas žėri. Tačiau tie, kurie nemato visumos, vertina tik paviršių. O tie, kurie pamatę visumą, apsvaigsta lyg nuo vyno ir pasisotina tarsi nektaru (nes grožis persmelkė visą sielą), gali tapti ne tik stebėtojais. Bet jie jau nebėra vien stebėtojai iš šalies. Kita vertus, tai, ką jie stebi, yra išorinis reginys, bet tas, kas į jį akylai žiūri, turi pačiame savyje to, ką jis mato, ir turėdamas daug ką savyje, nesuvokia, kad jis tai turi, ir žiūri į tai kaip į esantį išorėje, nes žiūri į jį kaip į tai, kas matoma, ir trokšta šitaip žiūrėti. Ir į viską, į ką kas nors žiūri kaip į matomą, žiūri kaip į esantį išorėje. Tačiau reikia tai perkelti į save patį ir žvelgti į jį kaip į vienovę, ir kaip į save patį, panašiai, kaip kas nors, įkvėptas dievo (Febo ar kokios nors mūzos), gali sukurti pačiame savyje dievo vaizdinį, jei tik turi jėgų savyje žiūrėti į dievą.

11. Jei kas nors iš mūsų, net nesugebančių įsigilinti į save, užvaldytas to Dievo susikuria jo vaizdinį, tai tuo vaizdu jis atskleidžia ir save, ir mato savo paties išdailintą paveikslą. Atsiribojęs

nuo šio, nors ir gražaus, paveikslo, pasiekęs vienovę su pačiu savimi ir jau jos nebeskaidydamas, jis tuo pat metu sudaro visišką vienovę su tuo tyliai esančiu Dievu ir yra su Juo kiek gali ir kiek nori. O jei jis vėl susidvejina, tai, būdamas švarus, vis tiek yra greta Dievo, kaip ir vėlei būtų su Juo, kai tik vėl visiškai sugrįžtų į jį. Toks atvirtimas yra naudingas: iš pradžių jis suvokia, kad jis yra kas kita nei Dievas. Įsigilinęs į savo vidų, jis aprėpia visa ir, atsikratęs juslinio suvokimo, iš baimės vėl tapti kitu nei Dievas Ten susilieja su juo. Jei jis nori pamatyti Dievą kaip kitą esybę, jis žiūri į save iš šalies. Reikia, kad tas, kuris mokosi tai daryti, išlaikydamas tam tikrą Dievo vaizdinį ir, ištyrinėjęs jį, suvoktų, su kuo jis susilieja. Tokiu būdu sužinojęs ir patikėjęs, kad jis susilieja su tuo, kas palaiminta, jis privalo tuoj susikaupti savo viduje ir tapti vietoj stebinčiojo vaizdu kitam, kuris žiūri, koks jis, spinduliuodamas mintimis, iš ten pasirodo. Bet kaipgi galima būti grožyje ir jo nematyti? Priešingai, matydamas jį iš šalies kaip kažką kita, jis dar nėra pats grožyje ir tik tapęs juo jis tokiu būdu labiausiai įsikūnija grožyje. Todėl jei yra išorės regėjimas, jis neturi būti kitoks, o tik sutapti su tuo, kas yra matoma. Šitai yra nelyg savęs suvokimas ir pajautimas žmogaus, kuris baiminasi, kad norėdamas kuo daugiau pajusti, jis neatsiskirtų nuo savęs paties. Reikia juk atkreipti dėmesį ir į tai, kad blogio pajautimas mus sukrečia labiau, bet yra mažiau suprantamas, nes jo pažinimą užslopina sukrėtimas. Pavyzdžiui, liga gali sukelti didelį sukrėtimą, o sveikata, tyliai egzistuodama, mums yra labiau suprantama, nes ji yra pirmoje vietoje kaip sava ir susiliejusi su mumis. O liga yra tai, kas svetima, nesava, ir todėl yra visiškai aišku, kodėl ji atrodo ypač besiskirianti nuo mūsų. O kas yra mūsų — tai mes patys, nors to ir nejuntame. Būdami tokioje padėtyje, mes labiausiai iš visų esame sau patiems suprantami, sutapatinę mūsų pažinimą su mumis pačiais. Taigi Ten, kai mes daugiausia suvokiame protu, mes atrodome nenutuokiantys, jeigu pasikliaujame jusliniu suvokimu. O juslės liudija, kad jos nežino, nes nematė ir niekada negalėtų matyti šitokių dalykų. Taigi juslės yra nepatikimos, o tai, kas mato, yra kita — protas. O jei ir jis jaučia nepasitikėjimą, tai jis negalės patikėti ir savo paties buvimu, nes jis pats, net jei ir būtų priskir-

tas išoriniams dalykams, negalėtų kūnui priklausančiomis akimis žvelgti į save patį iš šalies kaip į tai, kas juntama.

12. Bet jau buvo pasakyta, kaip gali kas nors šitai daryti tarsi tapęs kitu ir kaip tarsi pačiu savimi. Taigi pamatęs tai, — arba kaip kitas, arba lyg likęs pačiu savimi, — ką gi jis liudija? Ar kad pamatė Dievą, gimdantį gražų sutvėrimą ir sukūrusį visą ką pačiame savyje be skausmingų gimdymo pastangų? Apsidžiaugęs tuo, ką jis pagimdė ir sužavėtas savo tvarinių, Jis viską sulaiko savyje, džiaugdamasis savo paties ir savo tvarinių spindesiu. Jie visi gražūs, bet būdami savo viduje jie yra gražesni negu Dzeusas, vienintelis vaikas, kuris pasirodo išorėje. Iš jo, jauniausiojo vaiko, kaip iš tam tikro tėvo atvaizdo, galima spręsti, koks tad yra tėvas ir kokie yra pas tėvą esantys broliai. Jis liudija, kad ne veltui gimė iš tėvo, kad egzistuoja kitas jo paties Kosmosas, gražus kaip Grožio paveikslas. Nevalia, kad ir Grožio, ir esybės paveikslas nebūtų gražūs. Taigi Jo Kosmosas visa kuo pamėgdžioja Pirmavaizdį. Ir Jis turi gyvenimą, ir yra esybė, kaip pamėgdžiojimas, ir Grožis, kaip kilęs iš Ten. Kaip jo atvaizdas, Jis egzistuoja amžinai, nes kitaip kartais Jis turės, o kartais neturės atvaizdo, atsiradusio ne mano dėka. O kiekvienas atvaizdas iš prigimties egzistuoja tol, kol išlieka Pirmavaizdis. Todėl neteisingai elgiasi tie[12], kurie amžinai egzistuojant protingajam kosmosui ardo juslinį matomą pasaulį kurdami tokį, kokį atseit kažkada sumanęs sukurti Kūrėjas. Jie nenori suvokti, koks gi yra šitokios kūrybos būdas, ir nežino, kad kol šviečia Pirmavaizdis, tol niekuomet neišnyks ir tas matomas pasaulis, ir kad nuo kada egzistuoja anas, nuo tada egzistuoja ir tas. Šitai visada buvo ir bus. Tenka pasakyti tokius žodžius, kai būtinai norima paaiškinti.

13. Taigi Dievas, visada susaistytas tuo, kad amžinai išlieka toks pat, ir užleidęs sūnui visa šitai valdyti (nes jam, taip prisisotinusiam Grožio, nepritinka, apleidus tenykštę valdžią, siekti jaunesnės už save patį ir silpnesnės valdžios); taigi šitai užleidęs Dievas nukreipia savo žvilgsnį aukštyn į virš savęs esantį savo

[12] Čia Plotinas turi galvoje gnostikus.

Tėvą; kita vertus, žemiau jo stovi tai, kas pradėjo egzistuoti po Jo iš Sūnaus. Taip Jis atsidūrė viduryje tarp jų abiejų todėl, kad dėl kitoniškumo buvo atsiskyręs nuo to, kas viršuje, ir susilaikė nuo ryšių su tuo, kas po Juo apačioje, likdamas tarp tobulesniojo už save — Tėvo — ir žemesniojo — Sūnaus[13]. Bet kadangi Jam Tėvas yra didingesnis už grožį, tad Jis pats yra pirminis grožis. Graži ir siela. Bet Jis gražesnis už ją, nes ji — Jo pėdsakas. Ir nors ji dėl to yra graži iš prigimties, vis dėlto ji tampa gražesnė tuomet, kai mąsto Jį. Taigi jei siela yra visybės siela (aiškiau pasakius, jei pati Afroditė yra graži), tai koks gražus turėtų būti Jis? Jei ji pati graži savaime, tai kiek grožio yra Jame? O jei ji graži dėl ko kito, tai iš ko gi ji gauna savo grožį, ir įsigytą, ir įgimtą kartu su esybe? Juk kai ir mes patys gražūs, mes gražūs savo pačių buvimu, o bjaurūs — perėję į kitą prigimtį. Ir mes gražūs, pažindami pačius save, o bjaurūs — nepažindami. Taigi tai, kas gražu, yra Ten ir iš Ten. Ar pakanka to, kas pasakyta, kad suprastum protu suvokiamą pasaulį, ar tam vėl reikia iš naujo praeiti kitu keliu?

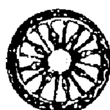
Versta iš: *Plotinus*. Enneades/ed. R. Volkmann. — Lipsia, 1883/1884. — Vol. 1. — P. 84—96; Vol. 2. — P. 230—247. Iš senosios graikų kalbos vertė *Audronė Kudulytė-Kairienė*

[13] Plotinas dievų hierarciją supranta taip: aukščiausiasis pirmapradis dievas Uranas yra viršum visko, žemesniojo matomojo pasaulio valdovas yra Dzeusas, kuris tapatinamas su pasauline dvasia, o viduryje viešpatauja proto pasaulis, kurį įkūnija Kronas, kurio tėvas Uranas, o Dzeusas — jo sūnus.

VARDŲ RODYKLĖ

TURINYS

ANTIKA

ESTETIKOS ISTORIJA
Antologija
I tomas
Senovės Rytai. Antika

Redaktorius *Vytautas Rubavičius*
Dailininkė *Audronė Uzielaitė*
Korektorė *Rima Malickaitė*
Maketavo *Nijolė Juozapaitienė*

SL 1573. 1999 02 10. 46 leidyb. apsk. l.
Tiražas 3000 egz. Užsakymas 224

Išleido „Pradų“ leidykla, Vrublevskio 6, 2000 Vilnius

Spaudė AB „Vilspa“, Viršuliškių skg. 80, 2056 Vilnius

Printed in Lithuania

Es-123 **Estetikos** istorija: antologija. – Vilnius: Pradai, 1999.
ISBN 9986-776-66-X

T. 1: Senovės Rytai. Antika // [sudarytojas Antanas Andrijauskas] – 1999. – 708 p. – Vardų r-klė: 683–697 p. – ISBN 9986-776-65-1.

Antologijoje spausdinami reikšmingiausi senovės Rytų tautų (šumerų, babiloniečių, egiptiečių, indų, kinų, iranėnų, asirų, žydų) bei senovės graikų ir romėnų literatūros ir filosofijos šaltinių tekstai, atspindintys kūrybos, meno, grožio sampratą.

UDK 18(091)